

Міністерство внутрішніх справ України
ДНІПРОПЕТРОВСЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ВНУТРІШНІХ СПРАВ

**МІЖНАРОДНА ТА НАЦІОНАЛЬНА
БЕЗПЕКА: ТЕОРЕТИЧНІ
І ПРИКЛАДНІ АСПЕКТИ**

*Матеріали IV Міжнародної
науково-практичної конференції*

(м. Дніпро, 13 березня 2020 року)

**INTERNATIONAL AND NATIONAL
SECURITY: THEORETICAL
AND APPLIED ASPECTS**

*Theses of the IV International
scientific-practical conference*

(Dnipro, March 13, 2020)

Дніпро
2020

УДК 34+35
М 58

*Рекомендовано до друку та до поширення
через мережу Інтернет Вченою радою
Дніпропетровського державного університету
внутрішніх справ (протокол № 6 від 27 лютого 2020 р.)*

М 58 Міжнародна та національна безпека: теоретичні і прикладні аспекти : матер. IV Міжнар. наук.-практ. конф. (м. Дніпро, 13 бер. 2020 р.). Дніпро : Дніпроп. держ. ун-т внутр. справ, 2020. 414 с.

ISBN 978-617-7665-55-6

Збірник містить матеріали однойменної четвертої міжнародної науково-практичної конференції. У заході взяли участь науковці, викладачі та здобувачі закладів вищої освіти та наукових установ України і зарубіжжя, а також фахівці-практики правоохоронних органів. Тематика публікацій охоплює актуальні проблеми міжнародної та національної безпеки.

Матеріали конференції можуть бути використані в науково-дослідній роботі та навчальному процесі спеціалізованих ЗВО, а також у законотворчості та правоохоронній діяльності.

The collection contains theses of the eponymous fourth international scientific-practical conference. The event was attended by scholars, lecturers and post-graduates of higher schools and scientific institutions of Ukraine and abroad, and also enforcement agencies practitioners. The topics of publications cover urgent problems of international and national security.

The conference theses can be used in research work and educational process of specialized universities, as well as in law-making and law-enforcement activities.

РЕДАКЦІЙНА КОЛЕГІЯ

к.ю.н., Заслуж. юрист України **А.Є. Фоменко** (*голова*); д.ю.н., проф., Заслуж. юрист України **Л.Р. Наливайко** (*заст. гол.*); д.філос.н., доц. **О.В. Марченко**; д.ю.н., проф. **К.О. Чаплинський**; д.ю.н., доц. **О.В. Кириченко**; д.е.н., проф. **О.А. Паршина**; д.ю.н., проф. **А.О. Собакарь**; д.ю.н., доц. **В.О. Боняк**; д.ю.н. доц. **В.В. Шаблистий**; д.ю.н. доц. **В.М. Савіщенко**.

*Факти, судження й висновки, викладені авторами публікацій,
не завжди підтверджуються та поділяються редакційною колегією.*

ISBN 978-617-7665-55-6

© ДДУВС, 2020
© Автори, 2020

З М І С Т

Фоменко А.Є.

Кримінологічна діяльність Національної поліції
в системі забезпечення національної безпеки 14

ТЕОРЕТИКО-ФІЛОСОФСЬКІ, ЗАГАЛЬНОПРАВОВІ, КОНСТИТУЦІЙНО-ПРАВОВІ,
МІЖНАРОДНО-ПРАВОВІ Й ПОЛІТИЧНІ АСПЕКТИ
МІЖНАРОДНОЇ ТА НАЦІОНАЛЬНОЇ БЕЗПЕКИ

Костицький В.В.

Ліберальна держава в політичній системі суспільства
та проблема глобальних викликів 16

Наливайко Л.Р.

Державна політика у сфері забезпечення національної безпеки:
досвід України та зарубіжних держав 18

Кайназарова Д. Б.

Национальная безопасность Казахстана на современном этапе: проверка временем 21

Ірха Ю. Б.

Роль жінок у діяльності терористичних організацій 24

Алексєнко І. В., Кобець М.П.

Політико-правові аспекти самовизначення в сучасних міжнародних відносинах 27

Боняк В.О.

Роль Національної поліції України у забезпеченні конституційного
правопорядку під час проведення виборів 30

Марченко О.В.

Освітній ідеал як смислоутворююча основа національної безпеки 32

Савіщенко В.М.

Професійна деонтологія: її види та адміністративно-правове забезпечення 34

Маргулов А.Х.

Безпеківі формати національної політики тоталітарної держави 36

Адашис Л.І.

Європейське територіальне співробітництво
в межах регіональної політики Європейського Союзу 37

Головіна О. В

Формування колективної історичної пам'яті як фактор національної безпеки 40

Єремєєва І. А.

Структурні трансформації сучасних міжнародних конфліктів 42

Іванов О. Ю.

Політика Росії щодо Казахстану і загрози міжнародній безпеці: до історії питання 44

Малишко В.М.

Юридичні механізми залучення британських приватирів
до морської агресії проти Китаю (XVII–XIX ст.) 46

Маркіна Л. Л.

Педагогічний супровід попередження антисуспільної поведінки дітей та молоді 49

Недря К. М., Новицька І. В. Служба в патрульній поліції як одна зі стратегій соціальної реадптації учасників бойових дій	50
Орлова О. О. Інтерпол та Європол: співвідношення діяльності організацій та співробітництво з Україною	52
Павлютін Ю. М. Аспекти удосконалення організації публічного адміністрування в організації забезпечення національної безпеки України	53
Пристайко В. В. Види збройних конфліктів за міжнародним правом	55
Самотуга А. В. Правовійна як зловживання в міжнародному праві	57
Талдикін О. В. Криза держав: типологія відповідно до соціально-економічної формації та форми держави	60
Шевченко С. І., Оганісян Ц. В. До питання засад діяльності з кадрами поліції на українських землях у складі Російської імперії	62
Шинкаренко І. О. Психічне здоров'я особистості як складова національної безпеки України	64
Шурин І. В. Гендерна рівність: український досвід	66
Єрмоленко Я.В. Механізм охорони прав людини та механізм Української держави: співвідношення понять	68
Жеглінська Т.О. Охорона здоров'я: питання термінологічної визначеності	70
Лук'яненко Т. В. Міжнародний механізм забезпечення права дитини на захист від усіх форм насильства	71
Орєшкова А.Ф. Характеристика спеціальних (юридичних) гарантій прав і свобод внутрішньо переміщених осіб	73
Полєшко Е. П. Механізм правового захисту іноземців в Україні у межах нормативно-правових актів	75
Савіщенко А. В. Захист прав і свобод дітей внутрішньо переміщених осіб: сучасний стан та напрями вдосконалення	77
Фролова В. П. Використання поняття «спеціальні служби» в законодавстві України	79
Козлов А. А. Ідея світової революції в концепції чучхе: виклики для системи міжнародної безпеки ...	80
Хитрук Р. О. Онтологія змісту поняття «право»	82

ЗАПОБІГАННЯ І НЕЙТРАЛІЗАЦІЯ ЗАГРОЗ НАЦІОНАЛЬНИМ ІНТЕРЕСАМ
У ГАЛУЗІ ПРАВООХОРОННОЇ ДІЯЛЬНОСТІ, ПРИКОРДОННОЇ ДІЯЛЬНОСТІ
ТА ОБОРОНИ

Stieranka J., Vaško A. National Model of the Criminal Intelligence in the Slovak Republic	85
Кірін Р. С. Сучасний стан протимінного законодавства України	88
Кобзар О.Ф. Проблеми правового забезпечення функціонування підрозділів Національної гвардії України	91
Коваль Г. В., Лебєдєва Я. В. Державне управління процесами запобігання та реагування надзвичайними ситуаціями: основні цілі та принципи	93
Комісаров О. Г. Завдання та повноваження національної гвардії України в єдиній державній системі запобігання, реагування і припинення терористичних актів та мінімізації їх наслідків ...	95
Грибан В.Г. Безпека життєдіяльності та цивільний захист у сучасних умовах	99
Шинкаренко І.Р., Спіцина Г.О. Напрями формування наукового підґрунтя безпеки об'єктів інфраструктури авіаційного транспорту	100
Собакарь А. О. Моніторинг загроз національній безпеці держави як засіб її забезпечення	103
Шевченко С. О., Сидоренко Н. С. Охорона державної таємниці як складова національної безпеки України	105
Ablazov I., Hordiienko L. Human security concept in international relations and national security studies	107
Опацький Р. М. Безпека дітей як основа безпеки держави	109
Школа С. М. Нелегальна міграція як загроза національній безпеці	111
Шойко В. А. Особливості застосування методів планування в умовах надзвичайної ситуації	112
Гельжинський А. Ю. Проблемні питання антитерористичної захищеності соціальної інфраструктури та місць масового перебування людей	114
Грінєнко Я. В. Юридичні гарантії діяльності Збройних Сил України у сфері протидії злочинності	117
Грузин В. А. Перейняття досвіду реформування сектору безпеки та оборони України на прикладі Ізраїлю	119
Казанцева С. С. Протидія загрозам національній безпеці України	120
Кикоть Г. О. Актуальні питання здійснення контролю за контррозвідувальною діяльністю	122

Повар О. В., Поливанюк В.Д. Підрозділи Національної гвардії України з охорони дипломатичних представництв, консульських установ, представництв міжнародних організацій в Україні як важливий та невід’ємний елемент забезпечення національної безпеки	125
Толстоносов Д. Ю. Нормативне регулювання діяльності Національної гвардії України по забезпеченню громадської безпеки	126
Шумейко О. М. Психолого-інформаційна контрбезпека в контексті маніпуляцій свідомістю	127
Шубенок Т. І., Максимова М. К. Торгівля людьми як загроза національній безпеці України	129
ФІНАНСОВО-ЕКОНОМІЧНА ТА ІНФОРМАЦІЙНА БЕЗПЕКА В УМОВАХ ДІДЖИТАЛІЗАЦІЇ. ДЕРЖАВНЕ УПРАВЛІННЯ У ГАЛУЗІ НАЦІОНАЛЬНОЇ БЕЗПЕКИ	
Паршина О. А., Паршин Ю. І. Підходи та методи до оцінки тіньової економіки	131
Козаченко Г. В., Погорелов Ю. С. Демографічна «яма» та трудова міграція як загрози національній економіці України ...	133
Легеца Ю.О. Участь громадськості у здійсненні публічного управління у сфері використання природних ресурсів	136
Тертишник В. М. Протидія економічній злочинності в системі безпеки суспільства	137
Чаплинська Ю. А. Адміністративно-правове забезпечення оптимізації системи органів прокуратури України	139
Шатрава С. О. Запобігання корупції під час проходження служби в органах національної поліції	141
Аблазов І. В., Леонов О. С. Наслідки розповсюдження інформаційного впливу Російської Федерації	143
Височанський М. Р. Деякі аспекти збройного конфлікту на території України та його вплив на економічну безпеку держави	144
Дроботя Я. А., Краснікова О. М., Собчишин В. М. Місце фінансового ризику у фінансовій безпеці підприємства	145
Косиченко О. О. Особливості використання візуальних засобів часового аналізу як інструменту розслідування в правоохоронній діяльності	147
Косяченко К. Е. Перспективи розвитку державного фінансового контролю в Україні: міжнародний досвід	149
Крамаренко Ю. М. Окремі питання здійснення кримінально-правової охорони підприємництва як передумови забезпечення економічної безпеки країни	151
Кубецька О. М., Сидорова Е. О., Остапенко Т. М. Дестабілізуючі фактори економічної безпеки держави	153

Лазарєв В. О., Палешко Я. С. Економічна безпека держави з урахуванням процесу діджиталізації	155
Мунько А. Ю. Муніципальні облигації як запобіжник дефолту органів місцевого самоврядування (закордонний досвід)	158
Пашкова Г. Г. Концептуальні засади державного регулювання національної безпеки України	160
Пріснякова Л. М., Павловська І. О. Інформаційна безпека: психологічні особливості	162
Санакосв Д. Б., Соломіна Г. В. Концептуальні основи офшоризації фінансового сектору економіки України	163
Фісуненко Н.О., Ткаченко П.І. Принципи формування системи економічної безпеки підприємства	165
Чепік-Трегубенко О. С. Роль економічної системи у забезпеченні національної безпеки України	167
Ядловська О. С. Шляхи захисту персональних даних в соціальних мережах	169
Ярошенко А. С., Костенко О. М. Протидія корупції шляхом організації внутрішнього контролю у сфері публічних закупівель з метою забезпечення національної безпеки	172
Баранник В. В. Інформаційна дискредитація Росією прав кримських татар у безпековому вимірі	174
Безкровна Д.О. Інформаційні фальсифікації як елемент гібридної війни РФ проти України	176
Грідіна К. В. Різне збільшення інформації та новітні методи ведення інформаційної війни як соціокультурні складові інформаційної безпеки	178
Гудим І. В. Сучасні виклики та механізми протидії інформаційній безпеці України	180
Давидова Н. В. Нормативно-правове забезпечення механізму формування та реалізації державної антикорупційної політики	181
Мамчій О. І. Щодо обов'язковості проведення конкурсу при призначенні на посади поліцейських... ..	183
Можечук Л. В., Сушко Д.О. Економічна безпека як складова національної безпеки України	186
Олійник О. С. Довіра, як невід'ємний елемент економічної діяльності та складова ризиків, які виникають у зв'язку з делегуванням частки відповідальності на інших контрагентів економічної діяльності	187
Дегтяр В. А. Розвиток інвестиційної привабливості України на сучасному етапі	190
Киричко Д. Є., Лушкіна А. О. Захист конфіденційної інформації у всесвітній мережі	192

Розисва Н. Р. Вплив рівня зайнятості на виникнення злочинності в державі	194
Степан М. Д. Проблеми оцінки сучасного рівня інформаційної безпеки в Україні	195
Чуркін В. В. Сучасні способи та методи подолання явища економічної злочинності в Україні крізь призму глобалізаційного розвитку	197
ПРЕВЕНТИВНА ДІЯЛЬНІСТЬ ТА БЕЗПЕКОВІ ІНІЦІАТИВИ ПОЛІЦІЇ У НАЦІОНАЛЬНОМУ ТА МІЖНАРОДНОМУ ВИМІРАХ. АДМІНІСТРАТИВНО- ПРАВОВЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ПУБЛІЧНОЇ БЕЗПЕКИ ТА ПОРЯДКУ	
Vuciuonas G. Entering into the home or other property of the person. What must be obey by police officers?	199
Джафарова О. В. Діяльність сервісних центрів МВС України: питання адміністративно-правового регулювання	202
Курінний Є. В. Особливості адміністративно-правового регулювання сфери національної безпеки України	203
Leheza Ye. O. International legal standards for the provision of public services	206
Логвиненко Б.О. Громадське здоров'я як пріоритет державної політики України у сфері національної безпеки	208
Манжула А.А. Проблеми відповідальності за вчинення проступків, що посягають на громадський порядок	210
Миронюк Р. В. Міжнародні стандарти залучення громадськості до розгляду скарг на дії чи бездіяльність поліцейських та порядок їх реалізації в Україні	212
Юнін О. С., Мкртчян К. В. До питання правового регулювання атестації працівників поліції	214
Бахчев К.В. Щодо питання фахової підготовки поліцейських	216
Жбанчик А. В., Валєєв Р. Г. Поліцейські заходи примусу в Республіці Молдова та Україні: порівняльний аналіз унормування	218
Казначєєв Д. Г., Лопасєва О. М. Роль та місце службово-бойової діяльності в забезпеченні національної безпеки	221
Кобко Є.В. Правове регулювання громадського контролю як засобу забезпечення національної безпеки	222
Кононець В.П. Актуальні питання з надання адміністративних послуг МВС: видача свідоцтва про допущення транспортних засобів до перевезення вантажів	224

Миронюк С. А. Особливості здійснення громадського контролю за сервісно-обслуговуючою діяльністю поліції	225
Поливанюк В. Д., Жихарева А. А. Підготовка поліцейських: професійна комунікація	227
Рижков Е. В., Рижкова С. А. Використання досвіду проекту «project lifesaver» у пошуковій роботі національної поліції	229
Тищенко І. О. Деякі аспекти адміністративно-правового забезпечення національної безпеки в сучасних умовах	231
Царьов О. Д., Царьова І. В. Безпеківі ініціативи в національному вимірі	232
Андруш Л. В. Адміністративно-правове регулювання медичного забезпечення поліцейських	234
Волков Ю. М., Рец В. В. Теоретично-прикладні аспекти обігу зброї самооборони в Україні	237
Єрмаков Ю. В. Досвід Литовської Республіки щодо процедури отримання дозволу на тимчасове проживання на підставі трудової діяльності	239
Зеленський Є. С. Щодо питання застосування вогнепальної зброї працівниками поліції в умовах сьогодення	240
Ігнатов С. О. До питання створення муніципальної поліції: безпековий вимір	242
Наточій А. Д., Антропов Б. О. Причини та відмінності застосування вогнепальної зброї поліцейськими в Україні порівняно із застосуванням вогнепальної зброї поліцейськими в США	244
Орел Я. С., Неклеса О. В. Адміністративно-правове забезпечення публічної безпеки та правопорядку НПУ	245
Пісоцька К. О. Актуальні питання щодо законодавчого регулювання діяльності підрозділів ювенальної превенції	248
Репан М. І. Домашнє насильство: проблемні питання в застосуванні чинного законодавства	251
Степанюк К. П. Місце боротьби з корупцією у забезпеченні національної безпеки України	252
Турдумамбетова Э. Б. Молодежний екстремизм как угроза современному государству	254
Фурса В. В. Принцип застосування континууму сили в діяльності Національної поліції України	256
Чаус А. О. Профілактика адміністративних правопорушень у сфері незаконного обігу наркотичних речовин, як складова національної безпеки	258

КРИМІНАЛЬНО-ПРАВОВЕ, КРИМІНОЛОГІЧНЕ Й КРИМІНАЛІСТИЧНЕ
ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ МІЖНАРОДНОЇ ТА НАЦІОНАЛЬНОЇ БЕЗПЕКИ

Bilius M., Čaplikienė L. Measures to Ensure Protection of Domestic Violence Victims and the Bases of Their Imposition in Lithuania	261
Strnad Š. SAIRO – detection tool for radicalisation	267
Омаров Е. А., Омаров К. А. Международное сотрудничество по вопросам конфискации имущества	272
Адиллов А. Н., Джапаров А. К., Кенжесариев А. К. К вопросу об экспертно-криминалистическом обеспечении уголовного судопроизводства в свете развития концепции судебно-экспертной деятельности в Кыргызской Республике	274
Кириченко О. В. Законодавче регулювання протидії злочинам, пов'язаних з небезпечними хімічними, біологічними, радіоактивними та ядерними матеріалами в Україні	277
Адиллов А. Н., Момунбеков Т. Б. Международное сотрудничество по проекту «Crime Prevention» как основа Центральазиатской безопасности	280
Кірін Р. С., Коротаєв В. М. Збройове право: генеза базових джерел	284
Одерій О. В. Планування кримінального провадження на досудовому розслідуванні	287
Пеньков С. В., Волошина М. О. Проблеми застосування опитування громадян в практичній діяльності оперативних підрозділів	290
Chaplynskiy K.O., Cherednik K. O. Some aspects of overcoming of counteraction to investigation of frauds committed on the real estate market by criminal groups	292
Пиріг І. В. Тактика огляду місця події із залученням спеціаліста при розслідуванні незаконного поводження зі зброєю, боєприпасами або вибуховими речовинами	294
Шамара О.В. Терористична діяльність, як одна із загроз національної безпеки України – шляхи унормування антитерористичного законодавства	295
Маханов Т.Г. Сравнительно-правовой анализ законодательств Казахстана и Украины о коррупционных уголовных правонарушениях	300
Пиріг І. В., Іваниця А. В. Значення методики розслідування крадіжок, вчинених організованою групою для практичної діяльності підрозділів Національної поліції	303
Шаблистий В. В., Людвік В.Д. Про взаємозв'язок змін та доповнень до КК України та правового забезпечення охорони національної безпеки	304
Мищенко О. В. Сучасні виклики міжнародної безпеки, пов'язані з іноземними бойовиками-терористами	306

Таус М. М. Окремі проблеми апеляційного оскарження вироку на підставі угоди у кримінальному провадженні	307
Акімов М. О. Заходи запобігання та протидії домашньому насильству за законодавством Сербії	309
Бабанін С. В. Питання удосконалення проекту Закону України «Про медіацію» № 2706 від 28.12.2019 р.	311
Диса О. В. Психологічні основи проведення процесуального інтерв'ю	313
Єфімов М. М. До питання обстановки вчинення сутенерства та втягнення особи в заняття проституцією	315
Захарко А.В., Кіяниця В. М. Щодо участі підозрюваного при розгляді клопотання про обрання запобіжного заходу	316
Карпенко Р. В. Державна безпека та інноваційний розвиток криміналістичної галузі	318
Крижановський О.М. Окремі детермінанти дитячої злочинності у сфері обігу наркотичних засобів, психотропних речовин та їх аналогів	320
Мислива О. О. Використання інформаційних технологій у виявленні злочинної діяльності, пов'язаної з трансплантацією	322
Міщанинець О.М. Оперативно-розшукова діяльність як функція правоохоронної діяльності	323
Павлова Н. В., Сальникова М. Проблемні питання відібрання дактилоскопічних зразків: криміналістичний та кримінально-процесуальний аспекти	325
Політова А. С. Проблемні питання кримінальної відповідальності за перешкоджання законній діяльності Збройних Сил України та інших військових формувань	327
Рогальська В.В. Процесуальний порядок проведення допиту неповнолітньої особи, що постраждала від сексуальної експлуатації та сексуального насильства: відповідність національного законодавства міжнародним вимогам	330
Соболь О. І., Риб'янець С. А. Окремі аспекти сучасної антикорупційної політики України в контексті загроз національної безпеки України	333
Скок О. С., Омельченко С. В. Кримінальна відповідальність за злочини у сфері господарської діяльності: аналіз законодавчих змін	335
Скок О. С., Шевченко Т. В. Методи визначення латентної злочинності	337
Солдатенко О. А., Хованова Д. О. Анонімне повідомлення про кримінальне правопорушення, як захід забезпечення безпеки осіб, які беруть участь у кримінальному судочинстві: досвід США	339
Телійчук В. Г. Проблеми протидії міжнародній організованій злочинності у контексті національної безпеки України	341

Філіпп А. В. Деякі проблеми кваліфікації умисного вбивства вчиненого з особливою жорстокістю ...	342
Христова Ю. В. Актуальні питання кримінально-правового забезпечення національної безпеки	343
Черненко А. П., Шиян А. Г., Гулян А. Д. Деякі особливості закінчення дізнання у кримінальних проступках	345
Шалгунова С. А., Барабаш Г. В. Сучасні проблеми запобігання незаконному обігу зброї в Україні	347
Бесседа Г. В. Поняття та різновиди кримінальних процесуальних рішень в судовому контрольному провадженні	349
Бойко О. І., Стефанів Д. О. Реалізація права громадян на необхідну оборону як захід протидії злочинній діяльності	351
Буждиганчук Є. Ю. До питання побудови криміналістичної характеристики сутенерства, вчиненого організованою групою	353
Венгерова Ю. В. Характеристика злочинних дій на етапі відкриття туристичного бізнесу	354
Корніцька С. Ю. До питання визначення кола потерпілих від злочину, передбаченого ч.1 ст. 157 КК України	356
Корогод С. В. Питання кримінально-правової охорони життя людини у системі національної безпеки України	358
Лісняк А. І. До питання типових слідчих ситуацій під час розслідування масових заворушень	360
Павлик М. П. Вилучення документів при розслідуванні злочинів, пов'язаних із наданням послуг щодо працевлаштування за кордоном	361
Рабчун В. В. Особливості проведення огляду місця події під час розслідування хуліганства, пов'язаного з блокуванням роботи (діяльності) державних органів, установ та організацій	362
Савенко В. П. Окремі питання кримінальної відповідальності за торгівлю дітьми	364
Сенько А. В. До питання проведення допиту під час розслідування крадіжок багажу пасажирів в аеропортах	365
Усаткін Д. Г. Окремі аспекти проведення огляду місця події при розслідуванні групового порушення громадського порядку	367
Шило І. В., Волошина Ю. В. Кримінальна відповідальність за незаконне поводження зі зброєю	368
Южека Р. С. Іноземна мова в кримінальному праві України	370
Юрчишин І. Б. Історія становлення кримінальної відповідальності за незаконне збагачення в Україні	372

Зінов К. Г., Хашев В. Г. До питання про функції кримінальної відповідальності	375
Свистун К. І. Національна безпека, кримінальна відповідальність та розслідування злочинів у світлі реформування кримінального та кримінально-процесуального законодавства	377
ПРИВАТНО-ПРАВОВІ ВІДНОСИНИ У КОНТЕКСТІ ЗАХИСТУ ПРАВ ЛЮДИНИ: ГЛОБАЛЬНІ ТЕНДЕНЦІЇ ТА ПЕРСПЕКТИВИ РОЗВИТКУ	
Легка О. В. Особливості укладення договорів з використанням електронної форми представлення інформації	379
Бондар О. С. Трудовий договір як підстава виникнення трудових правовідносин в Україні та Канаді: порівняльний аналіз	381
Золотухіна Л. О., Зімін М. В. Щодо механізмів реалізації права на отримання виплат за загальнообов'язковим державним соціальним страхуванням	384
Золотухіна Л. О. Публічні інтереси у сфері соціальної безпеки	386
Круглова О. О., Журко Д. О. Захист прав людини в умовах розвитку ринку цінних паперів в Україні	388
Нестерцова-Собакарь О. В. Безробіття як загроза національній безпеці країни	391
Резворович К. Р. Тенденції розвитку законодавства України у сфері захисту права власності	393
Селіхов Д. А. Правові основи діяльності земських кас дрібного кредиту у контексті аграрної політики царату на українських землях Російської імперії	395
Skrypchenko I., Pavlovsky H. The decision of the sports disputes in national sports arbitration court	397
Юніна М. П. Щодо співвідношення понять уніфікація та гармонізація права	398
Резворович В. О. Фіктивність захисту прав українських споживачів: реалії сьогодення та шляхи розв'язання проблеми	400
Веклюк О. В. Додаткова щорічна відпустка працівників Національної поліції	402
Нагорна О.О., Журавель В.В. Проблемні аспекти господарського договору та його юридична природа	404
Поклонська О. Ю. Трудовий договір та юридичні гарантії працівників при його укладенні за національним законодавством	405
Пришляк О. В. Проблеми захисту прав людини у спорах, пов'язаних з житлово-комунальними послугами в Україні	407
Шубенок Т. І., Кравчун З. В. Правова система у Сполучених Штатах Америки	409
Підпригора К.Б. Аналіз виробничого травматизму в Дніпропетровській області	411

Фоменко Андрій Євгенович
ректор Дніпропетровського
державного університету внутрішніх
справ, кандидат юридичних наук,
Заслужений юрист України

КРИМІНОЛОГІЧНА ДІЯЛЬНІСТЬ НАЦІОНАЛЬНОЇ ПОЛІЦІЇ В СИСТЕМІ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ НАЦІОНАЛЬНОЇ БЕЗПЕКИ

Закон України «Про Національну поліцію» [1] у ч. 1 ст. 1 визначає, що Національна поліція України (поліція) – це центральний орган виконавчої влади, який служить суспільству шляхом забезпечення охорони прав і свобод людини, протидії злочинності, підтримання публічної безпеки і порядку. У ст. 2 – завданнями поліції є надання поліцейських послуг у сферах: 1) забезпечення публічної безпеки і порядку; 2) охорони прав і свобод людини, а також інтересів суспільства і держави; 3) протидії злочинності; 4) надання в межах, визначених законом, послуг з допомоги особам, які з особистих, економічних, соціальних причин або внаслідок надзвичайних ситуацій потребують такої допомоги.

Закон України «Про національну безпеку України» [2] національну безпеку України визначає як захищеність державного суверенітету, територіальної цілісності, демократичного конституційного ладу та інших національних інтересів України від реальних та потенційних загроз; громадську безпеку і порядок як захищеність життєво важливих для суспільства та особи інтересів, прав і свобод людини і громадянина, забезпечення яких є пріоритетним завданням діяльності сил безпеки, інших державних органів, органів місцевого самоврядування, їх посадових осіб та громадськості, які здійснюють узгоджені заходи щодо реалізації і захисту національних інтересів від впливу загроз.

Якщо вважати громадську безпеку і порядок тотожними поняттями публічній безпеці і порядку, то стає очевидним той факт, що поліція служить суспільству шляхом надання поліцейських послуг у сфері забезпечення національної безпеки України. Це пояснюється тим, що самі національні інтереси України слід розуміти як життєво важливі інтереси людини, суспільства і держави, реалізація яких забезпечує державний суверенітет України, її прогресивний демократичний розвиток, а також безпечні умови життєдіяльності і добробут її громадян [2].

Знову ж таки стає аксіомою той факт, що поліція є основним суб'єктом правозастосування в країні, до покращення якості якого є постійний соціальний запит. Особливо це стосується служінню суспільству шляхом надання поліцейських послуг у сфері протидії злочинності, яка розвивається разом із прогресивними досягненнями людства. Безумовно, це вимагає від діяльності поліції з протидії злочинності використовувати як наявні наукові здобутки, так й постійно провокувати проведення нових досліджень. Не стоїть осторонь цих процесів кримінологічна наука, одним з головних завдань якої є наукове супроводження протидії злочинності.

Так, О.С. Іщуком у 2018 році захищено докторську дисертацію, у якій він, серед всього іншого, сформулював поняття кримінологічної діяльності органів прокуратури як інтегрованої в єдину систему протидії злочинності сукупності функціональних елементів (засобів, форм і видів діяльності), за допомогою яких суб'єкт впливає на фактори злочинності, досягаючи тим самим результативного виконання визначених для органів прокуратури завдань і функцій. Її складають правозастосовна, юрисдикційна, правоустановча, правороз'яснювальна, правонаділяюча і наглядова діяльність, інтегративним фактором для яких є цільова спрямованість на комплексне забезпечення безпеки в соціумі [3, с. 4].

Як бачимо, кримінологічна діяльність органів прокуратури суттєво відрізняється від кримінологічної діяльності поліції, а тому комплексне дослідження проблеми кримінологічної діяльності Національної поліції як у теоретичній, так й практичній площині, однозначно сприятиме вцілому її правозастосовній діяльності, а тому і якіснішому служінню суспільству.

Якщо правоохоронна діяльність – це проведення конкретних операцій з профілактики, запобігання, припинення, розкриття злочинів і вжиття передбачених законом та відповідними нормативними актами заходів, а також відшкодування шкоди від злочинів,

відновлення порушених прав і законних інтересів фізичних та юридичних осіб [4, с. 89], то кримінологічна діяльність Національної поліції мною в подальшому буде охарактеризована з позиції інтегрованої системи усіх заходів з протидії злочинності в першу чергу шляхом нейтралізації або мінімізації причин та умов, що сприяють вчиненню конкретних злочинів.

Отже, кримінологічна діяльність Національної поліції України відіграє провідну роль в забезпеченні національної безпеки щодо нейтралізації внутрішніх загроз життєво важливим інтересам людини, суспільства та держави. Очевидно, що така діяльність потребує науково обґрунтованих рекомендацій, впровадження яких зможе забезпечити постійну високу динаміку довіри народу поліції як основного показника ефективності її роботи.

У цьому питанні варто погодитися із тими вченими, які вважають, що лише за умови формування та запровадження у правозастосовну діяльність нових підходів до діяльності правоохоронних та судових органів, а головне – нових підходів до оцінки їх роботи, можна буде із впевненістю констатувати про досягнення певного рівня відчуття захищеності кожного із нас. Профілактика та запобігання правопорушенням має стати таким же вагомим показником діяльності відповідних суб'єктів, як і кількість виявлених правопорушень та осіб, які їх вчинили, і кількість притягнених осіб до різних видів юридичної відповідальності тощо.

Звичайно, формулу ефективності діяльності органів правопорядку слід перш за все виводити не за допомогою статистики й кількісних показників, а через якісні показники, ґрунтовний аналіз котрих призведе до усвідомлення змісту проблем одержання певного рівня даної ефективності. Якість запобіжної діяльності зумовлюється результативністю, неупередженістю та професіоналізмом уповноважених державних органів та їх посадових осіб, від роботи яких залежить ще й рівень довіри громадян до владних інституцій.

Проголошені завдання можливо буде реалізувати в комплексі із прийняттям Верховною Радою України законів України «Про профілактику правопорушень» та «Про статистичні обліки правопорушень», змістовне наповнення яких цілком і повністю залежить від представників кримінологічної науки.

З урахуванням викладеного, слід визнати, що головним завданням кримінології на сучасному етапі розвитку державності є запровадження в діяльність уповноважених державних органів та громадських організацій генеральної лінії розуміння того, що рівень правопорушень можна знизити двома шляхами: шляхом мінімізації причин протиправної поведінки і шляхом посилення заходів в тому числі кримінальної репресії. Набагато легше усунути причину, ніж потім боротися із наслідками. Злочинність не можна побороти чи викоринити, можна лише на декілька показників її знизити до соціально терпимого або краще соціально прийняттого рівня. Саме тому слід приділяти основну увагу кримінологічному прогнозуванню та індивідуальній профілактиці правопорушень з тими особами, які схильні до їх вчинення, нарешті слід навчитися працювати на випередження. Кримінологічна діяльність Національної поліції України як основного суб'єкта правозастосування має відігравати тут провідну роль.

---

1. Про Національну поліцію: Закон України № 580-VIII від 02 липня 2015 року. *Відомості Верховної Ради*. 2015. № 40-41. Ст. 379. З наступними змінами та доповненнями.

2. Про національну безпеку України: Закон України № 2469-VIII від 21 червня 2018 року. *Відомості Верховної Ради*. 2018. № 31. Ст. 241. З наступними змінами та доповненнями.

3. Ішук О.С. Теоретико-методологічні та практичні засади кримінологічної діяльності органів прокуратури України: автореф. дис. ... д-ра юрид. наук: 12.00.08. Харків, 2016. 30 с.

4. Кримінологія. Особлива частина: навчальний посібник для студентів юридичних спеціальностей вищих закладів освіти / І.М. Даньшин, В.В. Голіна, О.Г. Кальман; За редакцією І.М. Даньшина. Харків: Право, 1999. 232 с.

ТЕОРЕТИКО-ФІЛОСОФСЬКІ, ЗАГАЛЬНОПРАВОВІ, КОНСТИТУЦІЙНО-ПРАВОВІ, МІЖНАРОДНО-ПРАВОВІ Й ПОЛІТИЧНІ АСПЕКТИ МІЖНАРОДНОЇ ТА НАЦІОНАЛЬНОЇ БЕЗПЕКИ

Костицький Василь Васильович
доктор юридичних наук, професор,
Президент Міжнародної
екологічної академії

ЛІБЕРАЛЬНА ДЕРЖАВА В ПОЛІТИЧНІЙ СИСТЕМІ СУСПІЛЬСТВА ТА ПРОБЛЕМА ГЛОБАЛЬНИХ ВИКЛИКІВ

Аксіомою теорії держави і права є розгляд держави як основного інституту політичної системи суспільства. Із цієї аксіоми випливають два важливі висновки: 1) держава не охоплює, не поглинає і не втілює в собі всю політичну систему; 2) поряд з державою існують і інші інститути політичної системи, з якими держава закономірно та об'єктивно змушена вступати у певні відносини. Звісно, у цьому випадку ліберальна держава так само змушена певним чином комунікувати із іншими інститутами політичної системи суспільства. Саме спосіб такої комунікації і визначає своєрідність впливу ліберальної держави на інші інститути політичної системи суспільства.

Вплив ліберальної держави на інші інститути політичної системи суспільства визначається наявним співвідношенням ліберального та соціального в діяльності цієї держави, залежить від меж втручання цієї держави в політичні процеси, а також зумовлюється ступенем зрілості, сформованості та адаптивних здатностей інших інститутів політичної системи та цієї системи в цілому.

Як відомо, структура політичної системи суспільства складається із взаємопов'язаних елементів (підсистем) та включає в себе, окрім самої держави та її органів, також політичні партії, суспільні організації та рухи, інші об'єднання громадян. Взаємодіючи з ними, ліберальна держава спирається на такі засади: пріоритетності й безперешкодності в реалізації політичних прав; забезпечення політичного плюралізму та реальної змагальності різних політичних сил і рухів у боротьбі за владу; наявності політичної опозиції, яка не придушується державою та вільно функціонує; заміщення виборчих посад у результаті проведення вільних, періодичних та конкурентних демократичних виборів із непередбачуваними заздалегідь результатами. Завдяки реалізації таких принципів не лише держава впливає на інших суб'єктів політичної системи, але і зазнає їх впливу на себе. Особливо помітним такий вплив є у ході періодично повторюваних демократичних виборів. Саме інститут демократичних та періодичних виборів дає змогу оновлювати політичний клас, що перебуває при владі, не порушуючи інші засади ліберальної держави. У ліберальній державі політична система виявляє свої адаптивні здатності завдяки періодичному оновленню політичної еліти. Втім, «щоб вільні вибори стали по-справжньому вільними, повинна існувати ліберальна держава» [1, с. 177].

Саме в ліберальній державі виникає й розвивається найважливіший інститут ліберальної політичної системи – інститут політичної опозиції, що є компліментарним каналом рекрутування і циркуляції політичних еліт у боротьбі за державну владу. Така держава не просто допускає існування опозиції, а робить її функціональним інваріантом носія політичної влади, своєрідним «запасним гравцем», який за результатами виборів може зміни при владі правлячу партію чи блок партій, сформувавши парламентську більшість (коаліцію). По суті, політична опозиція в ліберальній державі відіграє і роль інституціоналізації політичного плюралізму.

Поряд із цим, у ліберальній державі, окрім партій, існують і інші суб'єкти політичної системи – громадські організації, рухи тощо, які дають змогу ширшої самореалізації особистості та не полишають її сам на сам із державною владою, яка зазвичай виявляє схильність до нав'язування своїх рішень та до зловживання своїми можливостями.

Активно впливаючи на політичну систему, ліберальна держава домагається ефекту

лібералізації і політичної системи в цілому. Рівень лібералізації політичної системи, як зазначає Р. Даль, визначається ступенем публічної змагальності, яка включає такі детермінанти: ступінь допустимості опозиції; чесність політичної конкуренції; відкритість політичних інститутів; гарантії, що дозволяють членам політичної системи претендувати на управління суспільством [2, с. 9]. Іноді до таких критеріїв ще додають такі, як [3, с. 113]: 1) ступінь публічної змагальності, яка включає ступінь допустимості опозиції, чесність політичної конкуренції, відкритість політичних інститутів, а також гарантії, що дозволяють членам політичної системи претендувати на управління суспільством. Демократія покликана створити умови для безперешкодної конкуренції різних соціально-політичних сил за свою долю влади. Вона існує тільки там, де керівники політичної системи відбираються у процесі такої відкритої справедливої конкурентної боротьби, в якій можуть брати участь у якості активних чи пасивних суб'єктів основні категорії дорослого населення; 2) рівень політичної участі, тобто залученості. Вона визначається, виходячи із пропорції населення, що має право брати участь у системі публічного суперництва за владу. Інакше кажучи, другий критерій демонструє потенційні можливості політичної участі та діяльності опозиції, а перший – як і наскільки ці можливості реалізуються [4, с. 10].

У ліберальній політичній системі всі її інститути в цілому спрямовуються на ті ж цілі, що є визначальними для ліберальної держави – захист прав індивідів, щоправда, використовуючи при цьому властиві саме їм способи, прийоми та механізми досягнення цих цілей, відмінні від суто державних. Проте через інші інститути політичної системи захист і реалізація таких прав є більш широкою, оскільки і партії, і суспільні рухи дають не лише додаткові можливості активної залученості громадян до управління державними справами, але ще й виступають своєрідними організаційними школами для підготовки майбутніх державних діячів, чиновників тощо.

Ліберальна політична система, тісно взаємодіючи із ліберальною державою, спільно обстоюють цінності індивідуалізму всупереч колективістським засадам організації політичного життя. Вони ґрунтуються на ринковій організації економічного життя, яка є неодмінною підвалиною ліберальної держави та політичної системи. Домінуючу роль у ній відіграє інститут приватної власності на засоби виробництва, а держава звільняє виробників від своєї опіки та не втручається в економічне життя, а лише встановлює рамки вільної конкуренції між виробниками, умови економічного розвитку, а також – арбітра при вирішенні спорів між ними. Щоправда, на більш пізніх стадіях розвитку ліберальної держави та політичної системи відбувається поступовий відхід від «мінімальної» участі держави в економіці, яке вже не відповідає реаліям, зокрема необхідності розподіляти вичерпані економічні та природні ресурси, вирішувати складні екологічні й міграційні проблеми, брати участь у мирному розподілі праці, упередженні й розв'язанні міжнародних конфліктів тощо [5, с. 160].

Сучасна ліберальна держава, у тому числі і Українська, опинилася перед викликами, які традиційних рамках правової держави реалізувати майже нереально. Тому стає питання про те, яка модель держави має прийти на зміну сучасній державі, не втративши при цьому її ціннісних надбань, такими, верховенство права, розподіл влади, гарантованість прав і свобод людини і громадянина. Відповідь на це питання передбачає теоретико-методологічне обґрунтування певних змін у Конституції України, та й самому розумінні суті і завдань та функцій держави, яка має поєднати ліберальні цінності із посиленням державного втручання у сфери суспільного життя, пов'язані із безпекою суспільства і людини. Вирішення цього питання має відбуватися на засадах суспільно-державного партнерства.

1. Меллер Йорген. Откуда берется либеральное государство? *Прогнозис*. 2008. С. 177.
2. Даль Р. О демократии / Роберт Даль; [пер. с англ. А. С. Богдановского]. М.: Аспект Пресс, 2000. С. 9-13.
3. Головка І. В. Ліберальна демократія: умови формування та специфіка становлення: дис. ... канд. політ. наук: 23.00.02. Харків, 2010. С. 113.
4. Даль Р. Поліархія. Участь у політичному житті та опозиція; [пер. з англ. О. Д. Білогорського]. Харків : Каравела, 2002. С. 9-13.
5. Теория государства и права / Под ред. А.В. Венгерова. Москва: Инфра-Н, 1999. С. 160.

Наливайко Лариса Романівна
проректор Дніпропетровського державного
університету внутрішніх справ,
доктор юридичних наук, професор,
Заслужений юрист України

ДЕРЖАВНА ПОЛІТИКА У СФЕРІ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ НАЦІОНАЛЬНОЇ БЕЗПЕКИ: ДОСВІД УКРАЇНИ ТА ЗАРУБІЖНИХ ДЕРЖАВ

Трагічним українським подієм 2014 р. та продовженню донині воєнного конфлікту на сході держави передували низка причин, ігнорування яких призвело до масштабних негативних наслідків. Серед цих причин особливе місце посідає недосконалість системи забезпечення національної безпеки, яка до певного періоду продовжувала розвиватися на засадах застарілої системи та не враховувала сучасні реалії. Також слід згадати й про розвиток системи забезпечення національної безпеки України під впливом окремих світових суб'єктів, які, зі зрозумілих причин, першочергово переслідували власні національні інтереси. Відсутність чіткої, системної та злагодженої зовнішньої політики протягом всього періоду незалежності України та відсутність у неї статусу повноцінного міжнародного суб'єкта унеможливило належній протидії зовнішній агресії. Ці та інші аспекти потребують й нині свого вирішення та удосконалення системи.

У контексті вищезазначеного та враховуючи євроінтеграційний вибір України й динамічний та суперечливий характер її внутрішньо-політичного життя, доцільним є вивчення зарубіжного досвіду державної політики у сфері забезпечення національної безпеки, зокрема, європейських країн та держав-членів Європейського Союзу.

Дослідження у сфері національної безпеки загалом та державної політики з цього питання зокрема здійснювали такі науковці як: Е. Бальцер, О. Белов, О. Бодрук, П. Бурас, А. Ванавербек, М. Грембов'єц, К. Грищенко, Е. Громацкі, С. Кожей, К. Лонгерст, Дж. Маджак, Х. Нольте, Б. Парахонський, Г. Перепелиця, І. Серкевич, Е. Смолар, Л. Шапел, Г. Яворська, Р. Якубезак та ін. Однак формування світової безпеки та на локальному рівні потребує постійного вивчення цих питань, особливо в умовах сучасного геополітичного та економічного стану України.

На Заході моделі управління сектором безпеки та формування безпекової політики можна з певною долею умовності розділити на два типи – англосаксонський та континентальний (німецько-французький). Принципова різниця між ними полягає в ступені (де)централізації [1]. У сучасних українських умовах говорити про таку модель – децентралізацію сектору безпеки та формування безпекової політики недоречно зі зрозумілих причин, найбільш дієвим напрямом зараз все ж таки є централізована модель управління зазначеними напрямами державної політики.

Переважає більшість країн-членів ЄС (крім Швеції, Австрії, Фінляндії та Ірландії) є членами НАТО. Основою положим принципом системи національної безпеки та ключовим завданням національних урядів є збереження існуючих високих стандартів життя, демократичних прав і свобод [2, с. 37-38]. Україна ж тривалий час знаходилась під впливом тоталітарних та авторитарних режимів, що не тільки вплинуло на розвиток державних інститутів, але й деформувало світоглядні установки суспільства. Невизначеність населення щодо власної ідентичності, перманентна політична криза, непоборна корумпованість, інформаційна незахищеність, відтік інтелекту тощо – все це призводить до послаблення держави та її захищеності [3, с. 144-145]. Прогалини в одній сфері вже є послаблюючим чинником у системі національної безпеки, а тим більше, коли ці прогалини існують у переважній більшості сфер, говорити про цілісність та ефективність цієї системи взагалі не доводиться. Тому, у цьому аспекті важливим є вироблення дієвих напрямів для розвитку державної політики у сфері національної безпеки.

На особливу увагу заслуговує демократичний аспект системи національної безпеки Великої Британії, який пов'язаний із забезпеченням необхідного рівня секретності – з одного боку, та свободою слова і правом на інформацію – з іншого. Подібний досвід втілюється у систему спеціальних «повідомлень ДА» (DA Notices). Ці повідомлення (які до 1993 р. називалися «D Notices») – офіційні прохання до редакторів ЗМІ не публікувати й не повідомляти певну інформацію з міркувань національної безпеки. «Повідомлення ДА» є рекомендаційними, тому редактори ЗМІ (теоретично) можуть їх ігнорувати без наслідків для себе,

але на практиці вони зазвичай прислухаються до побажань уряду. В окремих випадках, відповідне міністерство чи відомство може вимагати поліцейського та/або судового розслідування справи, у тому числі спробувати через суд заборонити оприлюднення певних матеріалів. Зараз системою «повідомлень ДА» опікується Дорадчий комітет оборони, преси та телерадіомовлення (The Defence, Press & Broadcasting Advisory Committee), а поточну роботу веде постійний Секретар цього комітету [1]. Такий підхід є свідченням ефективної взаємодії держави та інститутів громадянського суспільства, та є важливим для впровадження в Україні, адже системна «інформаційна війна» як у середині країни, так і ззовні є сьогодні найбільш поширеною не тільки на вітчизняних просторах, а й у більшості держав світу. Проте, по-перше, завжди слід пам'ятати про рамки цих обмежень й враховувати інтереси всієї держави, а не однієї особи чи групи осіб під прикриттям державних інтересів, як це буває час від часу, по-друге, вважаємо важливим все ж таки вводити обмеження (за дуже виключними випадками) у формі рекомендацій для ЗМІ, оскільки лише так держава зможе ефективно співпрацювати з громадянським суспільством – «не змушуючи, а пояснюючи й обгрунтовуючи важливість того чи іншого обмеження».

Польща завжди намагалась підтримувати імідж надійного партнера, тому була готова за необхідності направляти підрозділи своїх Збройних сил у будь-яку частину світу, навіть якщо це не відповідало її першочерговим оборонним інтересам. Ці кроки сприяли переходу країни з позиції «споживача» безпеки на позицію її «творця». Це було необхідною умовою, щоб союзники цілком рахувалися з її позицією [4, с. 61]. Такий підхід є також не менш важливим для застосування в Україні, проте це можливо лише в майбутньому, адже нині наша держава не менш потребує підтримки, але цінним є те, що паралельно з воєнними подіями на сході країни, все ж здійснюються спроби розвитку армії відповідно до кращих світових практик.

У ХХІ ст. безпекова політика Польщі була сформована необхідністю протистояти новим безпековим загрозам, дотримуватись власних оборонних інтересів і виконувати взяті перед союзниками обов'язки. Польщі довелося шукати форми взаємодії з ЄС, маючи обмеженість власних військових сил. Польська безпекова стратегія поступово набувала глобального спрямування, базуючись на можливостях одночасного використання потенціалу НАТО та ЄС. З метою забезпечення внутрішньої безпеки робиться акцент на забезпеченні конституційних свобод громадян, створенні умов для динамічного розвитку громадянського суспільства та економіки країни. Польща здійснює активну політику у сфері національної безпеки, основними завданнями якої є підвищення національної боєздатності й досягнення військових і зовнішньополітичних цілей НАТО, більш тісна і плідна співпраця з партнерами зі Східної Європи в межах Альянсу та ЄС [5, с. 166]. Таким чином, можна констатувати, що не лише наявність обороноздатної армії виступає гарантією національної безпеки, хоча й є її пріоритетною складовою, а й дотримання прав та свобод людини, наявність економічних та соціальних гарантій забезпечить «приплив» та зупинить «відтік» найкращих спеціалістів у різних сферах до зарубіжних держав.

Досвід Федеративної Республіки Німеччини є цікавим передусім через те, що ця держава, попри край проблемну політико-історичну спадщину, вже достатньо давно закріпилася як повноцінний член «європейського демократичного клубу». У фокусі подібних політико-історичних трансформацій німецький досвід становлення та розвитку «сектору безпеки» сучасного зразку слід аналізувати через призму цілісного феномену, що має «внутрішню» (культурно-політичну) та «зовнішню» (освітньо-політичну) складові. Обидві вони пов'язані з концепцією «Innere Führung» («керівництво та громадянська освіта» або «внутрішній контроль»). Подібна концепція є особливістю передусім Бундесверу, але вона не тільки формує німецьку повоєнну практику, але й виводиться з неї. «Innere Führung» в цьому сенсі можна розуміти як «військове керівництво та поведінка у суспільстві, де збройні сили, що перебувають під цивільним контролем, демократично підзвітні суспільству в цілому» [1]. Сьогодні система «Innere Führung» вважається унікальною. Основоположником цієї концепції є Вольф Граф фон Баудіссін, а його ідеї формувалися на «неприємті нацистського режиму».

Концепція фон Баудіссіна, покладена в основу «Innere Führung», заснована на трьох передумовах: 1) військовослужбовці, військова політика та стратегія мають розглядатися в сучасному, далекоглядному розумінні того, з якими війнами держава може зіштовхнутися в майбутньому. Відповідно до його поглядів, військові не розглядаються знаряддям ведення війни, а головним чином знаряддям підтримки миру; 2) він вивів ідею про те, що, через ядерну загрозу, військові повинні діяти на полі бою вкрай незалежно, а тому мають бути внутрішньо мотивованими. У результаті традиційні відносини між солдатом і його коман-

диром, які зводяться до підпорядкування наказам, втратили свою актуальність та мали бути замінені керівництвом на основі співробітництва; 3) третя передумова концепції полягає у припущенні, що демократичне суспільство є чимось більшим, аніж об'єднання громадян з демократичним урядом. «Innere Führung» просувала демократичну, легко застосовну на практиці лінію поведінки, і він прагнув, щоб військові теж її прийняли. Баудіссін відстоював цей підхід у той час, коли німецьке суспільство усе ще мало досить стриману позицію відносно демократії як такої [6, с. 32; 7, с. 131]. Сьогодні ці принципи важливо враховувати у розвитку власної державної політики, проте, звісно, що з певними модифікаціями тих чи інших положень. Як видається, фундаментом цієї концепції є демократичні засади співробітництва.

Таким чином, в Україні сьогодні активно триває державотворчий та правотворчий процеси, первинною складовою яких є національна безпека. Разом із тим, досить триваючий воєнний конфлікт на Сході України, анексія Кримського півострова у 2014 р. стали свідченням відсутності системно діючого механізму забезпечення національної безпеки, моделювання і прогнозування, оперативності як основи для прийняття рішень, що не дозволило ефективно діяти. Державна політика у сфері національної безпеки абсолютно будь-якої держави розвивається під впливом як зовнішніх, так і внутрішніх чинників. І якщо на зовнішні фактори вплинути досить складно, то розвиток внутрішніх чинників має стати пріоритетним для держави й не лише на рівні певних законів, програм, стратегій, тобто декларативно, а й в реальному житті: сюди можна віднести – захист прав та свобод людини і громадянина, справедливе правосуддя, економічні та соціальні гарантії для населення, розвиток політичної системи суспільства тощо. Євроінтеграційний вибір України вимагає й надалі системного вивчення зарубіжного досвіду державної політики у сфері національної безпеки, зокрема, в обороноздатній сфері. Первинним завданням для України, навіть в сучасних складних умовах, враховуючи досвід Великобританії, Німеччини, Польщі та ін., є відхід від традиційних та вже неефективних уявлень про оборону, а тримати орієнтир на відповідність можливим викликам та загрозам національній безпеці у майбутньому, зокрема, акцентувати системно увагу на інформаційну складову будь-якого конфлікту. Досягнення цього можливе та повинно відбуватися на підґрунті конструктивного співробітництва між суб'єктами забезпечення національної безпеки як всередині держави, так і поза межами, зокрема, державами євроатлантичного простору.

1. Аналіз державної політики у сфері національної безпеки і оборони України / А. Дацюк, В. Садовський, О. Полтораков, Р. Марутян URL: <https://tpr.org.ua/wp-content/uploads/2018/02/Analiz-polityky-NB-pravl-final.pdf>
2. Серкевич І. Р. Формування політики України у сфері національної безпеки (на прикладі Великої Британії та Німеччини). *Держава і право. Юридичні науки*. 2017. Вип. 78. С. 35-49.
3. Моргун А. В. Трансформаційні процеси сучасної України та їх вплив на формування політики національної безпеки. *Держава і право. Політичні науки*. 2017. Вип. 76. С. 144-154.
4. Longhurst K. Od roli konsumenta do roli producenta // Nowy członek “starego” Sojuszu. Polska jako nowy aktor w euroatlantycznej polityce bezpieczeństwa / pod red. O. Osicy, M. Zaborowskiego. Warszawa: Fundacja Centrum Stosunkow Miedzynarodowych, 2002. S. 61-82.
5. Нікіпелова Є. М. Правове забезпечення формування та реалізації державної політики у сфері національної безпеки Республіки Польща. *Ефективність державного управління*. 2018. Вип. 1. С. 158-167.
6. Підготовка нових членів ЄС – країн-сусідів України до вступу в Шенген і виклики для України: матер. Міжнар. «круглого столу» експертів / С. І. Мітряєва (голов. ред.); УФНІСД, Фонд ім. Фрідріха Еберта. Ужгород, 2007. С. 32.
7. Тарасюк В. М. Інститут військового омбудсмена як інструмент демократичного контролю. *Держава і право. Політичні науки*. 2016. Вип. 73. С. 130-131.

Кайназарова Дарига Болатовна
доцент кафедри
следственно-оперативной работы
Института повышения
профессионального уровня
Академии правоохранительных
органов при Генеральной прокуратуре
Республики Казахстан,
кандидат юридических наук,
старший советник юстиции

НАЦИОНАЛЬНАЯ БЕЗОПАСНОСТЬ КАЗАХСТАНА НА СОВРЕМЕННОМ ЭТАПЕ: ПРОВЕРКА ВРЕМЕНЕМ

Обеспечение национальной безопасности - актуальная задача любого государства. Как показывает мировая практика, чем успешнее развивается страна, тем более защищенными чувствуют себя ее граждане.

Анализ современных геополитических процессов в мире свидетельствует об опасном накоплении конфликтного потенциала и возникновении новых очагов напряженности в различных регионах планеты, в том числе непосредственно граничащих с Центральной Азией. Былое геополитическое соперничество между ведущими государствами мира на фоне идейной нетерпимости трансформировалось в постоянно обостряющееся противоборство в политической, экономической, военной, информационной и других сферах. В этих условиях огромное значение для настоящего и будущего Казахстана имеет политика государства в сфере национальной безопасности.

В Казахстане национальная безопасность объявлена приоритетом № 1. Реалии современности таковы, что проблемы обеспечения национальной безопасности становятся актуальными для всех без исключения государств мира. Только надежная, эффективная система обеспечения национальной безопасности может служить гарантом суверенитета и независимости страны, ее стабильного и устойчивого социально-экономического развития.

В Законе РК от 06 января 2012 года № 527-IV «О национальной безопасности Республики Казахстан» имеются определения концепции национальной безопасности, как понятия, и национальной безопасности, как категории: концепция национальной безопасности – официально принятая система взглядов и мер по обеспечению защиты конституционных прав личности и граждан, ценностей казахстанского общества, основополагающих государственных институтов.

Под национальной безопасностью Республики Казахстан понимается состояние защищенности национальных интересов страны от реальных и потенциальных угроз, обеспечивающее динамическое развитие человека и гражданина, общества и государства [1].

Хотелось бы отметить, прежде всего, что Республика Казахстан декларирует миролюбивую направленность своей политики и заявляет, что не имеет территориальных притязаний ни к одному государству мира. Осознавая свою ответственность и понимая, что любой военный конфликт может привести к катастрофическим последствиям:

- признает сохранение мира в качестве приоритетной цели государственной политики Казахстана;
- отвергает войну или угрозу военной силой как средство достижения политических, экономических и иных целей;
- придерживается принципов нерушимости сложившихся границ, невмешательства во внутренние дела других государств.

В соответствии с казахстанским законодательством обеспечение национальной безопасности достигается последовательно реализуемой государственной политикой при четком разграничении компетенции и согласованном функционировании всех органов и должностных лиц, а также граждан и организаций, принимающих на законном основании участие в реализации мер по обеспечению национальной безопасности.

Эта система представляет собой совокупность правовых, организационных, экономических, технических и иных мер, реализуемых субъектами национальной безопасности, в рамках государственной политики в этой области. То есть обеспечивается всеми имеющимися в распоряжении государства средствами и методами, в том числе экономическими,

политическими, военными, правовыми, специальными (разведка, контрразведка), применяемыми односторонне или в соответствии с международными договорами.

Требования по обеспечению национальной безопасности в обязательном порядке учитываются при стратегическом планировании основных направлений и этапов социально-экономического развития страны, а также при разработке, принятии и исполнении законодательных и иных нормативных правовых актов в этой сфере. При этом стратегические цели обеспечения национальной безопасности заключаются в обеспечении основных национальных интересов Республики Казахстан – совокупности законодательно признанных политических, экономических, социальных и других потребностей, от реализации которых зависит способность государства обеспечивать защиту прав человека и гражданина, ценностей казахстанского общества и основ конституционного строя.

Таким образом, политика государства в области национальной безопасности направлена на защиту основных национальных интересов Казахстана в международной и оборонной сферах, в экономике, во внутривнутриполитической, социальной и информационной сферах, в духовной жизни и культуре.

Так, национальные интересы Казахстана в международной сфере связаны, прежде всего, с упрочением его позиций как одного из влиятельных государств в регионе и в СНГ, с повышением его роли в ООН, ОБСЕ, ОИС, ШОС и других международных организациях.

Среди нормативно-правовых документов, обеспечивающих национальную безопасность Республики Казахстан, следует отметить, что в «Соглашении о создании СНГ» в статьях 5 и 6 есть указания на то, что стороны:

- признают и уважают территориальную целостность друг друга и неприкосновенность существующих границ в рамках содружества;
- обязуются сотрудничать в обеспечении международного мира и безопасности;
- государства-члены СНГ будут сохранять и поддерживать под объединенным командованием общее военно-стратегическое пространство, включая единый контроль над ядерным оружием;
- они также совместно гарантируют необходимые условия размещения, функционирования, материального и социального обеспечения стратегических вооруженных сил и т.д. [2]

В интересах обеспечения стабильности военно-политической обстановки в мире и регионе Казахстан осуществляет сотрудничество с другими государствами на различных уровнях. В этом заключается формирование внешней составляющей национальной безопасности республики. Одним из ключевых факторов ее обеспечения является осуществление многоуровневой дипломатии. Национальным интересам Казахстана отвечает развитие диалога и всестороннего сотрудничества со всеми странами ближнего и дальнего зарубежья.

Нашей страной проводится активная и целеустремленная работа по реализации инициатив, направленных на повышение эффективности и совершенствование деятельности ООН, ОБСЕ и других региональных организаций, разработку и внедрение в международную практику разнообразных режимов безопасности, преодоление накопившихся проблем в международных отношениях.

Национальные интересы в оборонной сфере заключаются в обеспечении безопасности от военных угроз. Казахстану необходима такая военная организация, которая способна противостоять наиболее вероятным угрозам военной безопасности, а также защитить его суверенитет и территориальную целостность, выполнить принятые на себя международные обязательства, гарантировать внутривнутриполитическую стабильность и конституционный порядок внутри государства. По мнению многих экспертов, как казахстанских, так и зарубежных, осуществляемые в последние годы меры по совершенствованию военной организации позволят гарантировать в ближайшем будущем достижение всеми ее компонентами, прежде всего Вооруженными Силами РК, таких количественных и качественных характеристик, которые адекватны стоящим перед ними задачам по обеспечению национальной безопасности.

В области экономики национальные интересы Казахстана заключаются во вхождении нашей страны в число успешных, состоявшихся и динамично развивающихся государств, в достижении уровня, сопоставимого с уровнем 30 развитых стран мира, и на этой основе обеспечении всем гражданам достойных условий и качества жизни. При этом для нашей страны важно развивать социально ориентированную, рыночную экономику с использованием необходимых элементов государственного регулирования, защитить интересы отечественных производителей, преодолеть сырьевую ориентацию и обеспечить создание высокотехнологичных и конкурентоспособных производств в различных отраслях промышленности.

Во внутривитолитической и социальной сферах национальные интересы состоят, прежде всего, в укреплении и поступательном прогрессе нашего государства, в обеспечении стабильности в обществе на основе верховенства закона, в повышении авторитета и эффективности власти. Лишь на этой основе возможны обеспечение гражданского мира, межнационального и межконфессионального согласия, нейтрализация причин и условий, способствующих возникновению социальных и межнациональных конфликтов. На этой базе можно обеспечить эффективную защиту наших граждан, а также общества и государства от преступных посягательств, вести действенную борьбу с преступностью и коррупцией, с экстремизмом и терроризмом.

В области духовной жизни и культуры национальные интересы заключаются в сохранении и развитии духовных традиций и культуры всех национальностей, проживающих в Казахстане. Чрезвычайно важным является утверждение в обществе идеалов высокой нравственности и гуманизма. Вместе с тем сегодня следует особо подчеркнуть значение казахстанского патриотизма, формирования у наших граждан, особенно у молодежи, таких качеств, как трудолюбие, честность и ответственность в выполнении своего гражданского долга.

Перечисленные национальные интересы обеспечивают возможности для эффективного функционирования и постоянного развития казахстанского общества и страны в целом. Именно это является главной целью политики государства в области национальной безопасности.

В современных условиях противостоять новым вызовам и угрозам национальной безопасности, руководствуясь традиционными подходами и принципами применения силовых органов государства, практически невозможно. Поскольку эти вызовы и угрозы во все большей степени приобретают комплексный характер. Для эффективного противодействия им необходимо тесное взаимодействие всех сил обеспечения национальной безопасности и комплексное сочетание используемых ими средств. Это было учтено в 2018 году при изменении статуса Совета безопасности Республики Казахстан с консультативно-совещательного на конституционный. Благодаря этому была значительно повышена эффективность всей системы обеспечения национальной безопасности государства.

Под председательством Первого президента – Елбасы Нурсултана Назарбаева Совет безопасности выполняет задачи по планированию, рассмотрению и оценке реализации основных направлений государственной политики в области обеспечения национальной безопасности, укрепления обороноспособности страны, обеспечения законности и правопорядка. При Совбезе создан экспертный совет, в состав которого входят квалифицированные специалисты и ученые, осуществляющие экспертизу проектов нормативных актов и других документов в сфере национальной безопасности.

Предложения и рекомендации, подготовленные Советом безопасности РК, значительно облегчат главе государства Касым-Жомарту Токаеву принятие решений в области обеспечения национальной безопасности, в том числе по повышению эффективности деятельности государственных органов, обеспечивающих безопасность личности, общества и государства. Благодаря такому алгоритму выработки и реализации политики в области национальной безопасности создан действенный механизм для обеспечения стабильности и поступательного развития нашей страны.

Таким образом, в течение последних лет в Казахстане сложились определенные представления о собственной безопасности, тесно связанные с проблемой сохранения суверенитета государства. Данные представления базируются на принципах, которые были выработаны в ходе реализации внешней и внутренней политики. Это принципы следующие: во внутренней политике - сохранение этнической и социальной стабильности, проведение экономических реформ, укрепление государственной власти и режима президентства; во внешней – балансирование между глобальными державами, коллективная оборона в рамках Содружества, укрепление азиатской безопасности, интеграция Центральной Азии и евразийская идея.

---

1. Закон Республики Казахстан от 06 января 2012 года № 527-IV «О национальной безопасности Республики Казахстан» (с дополнениями и изменениями по состоянию на 01.01.2020г.).

2. Интернет-ресурс <http://cis.minsk.by/page/176>

Ірха Юрій Богданович
старший науковий співробітник
Державного науково-дослідного
інституту МВС України,
кандидат юридичних наук,
Заслужений юрист України

РОЛЬ ЖІНОК У ДІЯЛЬНОСТІ ТЕРОРИСТИЧНИХ ОРГАНІЗАЦІЙ

Упродовж історії людства жінки неодноразово брали участь у діяльності радикальних, екстремістських або терористичних рухів чи організацій, однак їх ролі не приділялося належної уваги з огляду на те, що саме чоловіки здійснювали найбільш активні протестні дії, вдавалися до застосування неправомірної сили проти своїх опонентів, вчиняли найбільш жорстокі та зухвалі діяння, що в окремих випадках кардинально міняло хід історії людства.

У світі існує стійкий стереотип, що у порівнянні з чоловіками жінки є більш милосердними, миролюбними, покірними, співчутливими, слабшими, схильними до діалогу. Через сакральний образ матері та берегині сім'ї жінки довгий час не вважалися такими, що здатні нанести серйозної шкоди життю та здоров'ю інших осіб з мотивів ідеологічної ненависті, а тим більше суттєво загрожувати інтересам суспільства чи держави загалом. Участь жінок у терористичній діяльності не сприймалася серйозно. Поодинокі випадки «жіночого тероризму» у вигляді терористів-смертниць були кричущим виключенням з правил, зумовленим трагічним збігом багатьох несприятливих життєвих обставин.

Однак реальність сьогодення свідчать про протилежне. За твердженнями європейських експертів жінки в терористичних організаціях можуть бути посередниками, підбурювачами чи пособниками у виконанні різних злочинів, у тому числі терактів; займатися контрабандою грошей, зброї, вибухівки; передачею повідомлень; надавати медичну допомогу пораненим бойовикам. Жінки «досягли суттєвих успіхів» у вербуванні осіб, пропаганді екстремістських та терористичних ідеологій, особливо через мережу Інтернет. Завдяки укладенню шлюбу жінки здатні поєднувати різні соціальні групи, а також виховувати дітей у дусі певних терористичних ідеологій. В окремих випадках жінки здійснюють заходи щодо збору коштів на терористичні цілі, прикриваючись благодійністю. Крім того, все частіше жінки беруть участь і в оперативній діяльності – плануванні, підготовці та здійсненні бойових операцій, у тому числі самостійно як смертниці [1, с. 9, 11, 15, 16].

Про участь жінок у різноманітній оперативній діяльності в терористичних організаціях наголошується фахівцями Європолу, які також звертають увагу на залученні до такої діяльності неповнолітніх та молоді.

Зокрема у 2017 року в м. Париж, Французька Республіка було виявлено терористичний осередок з трьох жінок, які обладнали машину п'ятьма газовими балонами та планували розмістити її поблизу Собору Паризької Богоматері. Крім того, вони розробляли й інші терористичні атаки. Одна з жінок підтримувала контакти з французьким терористом, який знаходився на території, підконтрольній терористичній організації «Ісламська держава». У Кенії три жінки здійснили збройний напад поліцейський відділок у м. Момбаса, а в Марокко було заарештовано десять жінок, які обґрунтовано підозрювалися у контактах з оперативниками терористичних організацій. Встановлено, що ці жінки також підтримувалися відомими терористичними організаціями, а їх діяльність висвітлювалася у контрольованих ними засобах масової інформації [2, с. 22, 26].

Участь незначної кількості жінок у терористичних організаціях помилково розглядається багатьма як ознака їх меншовартості в цих групах. Залучення жінок базується на «стратегічній логіці», адже наближає терористів до реалізації своїх задумів більш ніж одним способом. Існують розбіжності між тим, що мотивує жінок приєднатися до терористичної організації, і тим, що спонукає терористів до вербування жінок. Останнє зумовлено тактичними та стратегічними вигодами.

Жінки, що використовуються як активні члени (бойовики), дозволяють терористичним групам та організаціям набути розголосу або «слави». Жінки-смертниці генерують «ціннісний шок» та привертають значну увагу засобів масової інформації до діяльності терористів та їх персон. В Індонезії та Пакистані жінки, одягнені в бурки, здатні легко проносити під ними зброю та вибухівку, так як вони не підлягають фізичній перевірці на безпеку. Терористичні організації використовують участь жінок як спосіб присоромити чоловіків та

спонукати їх до участі у насильницькому джихаді, особливо якщо вони проходять підготовку до бойових дій та зараховані до лав смертників.

Окремо варто звернути увагу на участі жінок у діяльності «державотворчих джихадських організацій», які прагнуть побудувати свою власну «державу» у насильницький спосіб. Такі організації потребують жінок з метою забезпечення свого сталого та довготривалого функціонування. Жінки не тільки народжують дітей, які стають «громадянами нової держави», але й працюють у соціальних службах, лікарнях, навчальних закладах, правоохоронних органах тощо [3, с. 15].

На переконання О. Ткачової, визначальну роль у тому, що жінки погоджуються брати участь у терористичній діяльності відіграє, зокрема, культура регіону, національні особливості поведінки з жінкою, її місце в соціальній ієрархії держави, нації, народності, клану.

Жінки Заходу, які в епоху розквічення й рівноправ'я стали феміністками, вважають себе нічим не гіршими, а інколи й кращими за чоловіків, вони переконані, що їм це доручають, бо вони краще це зроблять, а відтак погоджуються стати вбивцями-самогубцями. Крім того, причинами, з яких західні жінки йдуть на теракт є: бажання підтримати дорогих або шанованих ними людей (батька, чоловіка, коханця, подругу, ідеалізованого лідера); незадоволення особистим сексуальним життям; стан депресії, впадаючи в який вона перестає цінувати як своє життя, так і життя своїх близьких, оточуючих її людей (що вже говорити про осіб, яких вона засуджує і ненавидить); максималістське сприйняття подій: бажання чи прагнення ошчасливити не когось конкретного, а весь світ; наявність комплексу «жертви», рятувальника, тобто прагне врятувати тих, з яким, на її переконання, поводяться несправедливо, або таким чином повстати проти влади, яка спричинила голод робітників, дітей тощо; бажання збагатитися; підтримка феміністичного руху; прагнення повернути втрачені позиції в соціальному житті; через пригніченість буденністю життя, браку ваги, на яку вони, на їх погляд, заслуговують; у зв'язку з непривабливою зовнішністю чи природними вадами виникає бажання прославитися або самовиразитися; розлади психіки тощо.

У той же час позбавлені прав жінки Сходу, які не цінують власне життя, добровільно стають знаряддям вбивства в руках чоловіків-терористів. Аналіз основних причин вступу жінок Сходу в так званий «чоловічий світ» дає змогу виокремити такі основні мотиви вчинення терористичного акту: бажання помститися за смерть близьких людей (принагідно зауважити, що за таких обставин їм дуже легко задурити голову думками про криваву помсту, джихад, священну війну); прагнення збагатитися («*homo economicus*»); бажання отримати рівні права з чоловіками (звісно, світова спільнота це розуміє, саме завдяки цьому відбулися певні зрушення, жінки-мусульманки отримали деякі права, вони навіть можуть боротися за владу й отримати її) [4, с. 7–8].

Науковці сформувавши дві моделі участі жінок у терористичній діяльності: соціально-політичну та соціально-релігійну. Перша характеризується тим, що жінки стають терористами з власної волі з метою висловлення політичного протесту і досягнення соціальної рівності з чоловіками. Специфікою другої моделі є те, що жінок у більшості випадків примушують до теракту представники екстремістських чи терористичних організацій за допомогою релігійних лідерів і психотропної обробки.

Розрізняють три типи мотивів терористичної поведінки у жінок: інструментальна агресія, ворожа агресія, захисна агресія.

Інструментальна агресія проявляється в тому, що серед жінок є особи з нарцистичними і прикордонними станами психіки, які страждають від зарозумілості, ідеалізують своє гіпертрофоване «я» та бачать в інших свої слабкості. Не вміючи справлятися зі своїми недоліками, такі люди потребують об'єкта для ненависті та звинувачення у власних слабкостях, що призводить до того, що вони знаходять групу однодумців. Вступаючи в терористичну організацію жінки отримують набагато більше поваги від їх соратників-чоловіків ніж в будь-яких інших соціальних групах.

Ворожа агресія – насильство заради насильства, яке, як правило, супроводжується проявами особливої жорстокості, садизму, знущання над жертвою, приниженням людської гідності, що доставляє задоволення від процесу застосування насильства і його результатів.

Захисна агресія є реакцією типу «насильство – наслідок насильства», в якій домінують гнів, образа, помста. Під впливом цих емоційних реакцій особа гіпертрофовано сприймає ворожість оточуючих, що і породжує спонтанну і жорстоку агресивну поведінку, спрямовану на захист за допомогою усіх сил і засобів. Для того, щоб жінка перейшла до насильства в її свідомості мають відбутися певні радикальні зрушення, і якщо це трапилося, то вона стане холоднокровним і безжальним вбивцем [5, с. 14, 15].

На теренах Європи суттєве занепокоєння викликає зростання кількості жінок – громадян країн Європейського Союзу, які приєднуються до лав міжнародних терористичних організацій ісламського спрямування. Такі особи здійснюють терористичну діяльність на території країн Африки, Близького та Середнього Сходу як самостійно, так і у співучасті з іншими терористами, в окремих випадках вони діють безпосередньо на території європейських країн.

У 2016 році Комітет експертів Ради Європи (КОДЕКСТЕР) виокремив низку факторів «виштовхування та притягнення» (push and pull factors) які зумовлюють участь жінок у терористичній діяльності під егідою «Ісламської держави». Так, факторами «виштовхування» є: почуття самотності та ізольованості, включаючи плутанину щодо власної ідентичності та невизначеності у приналежності до західної культури; переконання, що мусульмани цілому жорстоко переслідуються в усьому світі; гнів на нездатність вирішення проблем щодо образ та переслідування мусульман, а також розчарування відсутністю міжнародної реакції у відповідь на ці переслідування.

Основними чинниками «притягнення» є: утопічні ідеали побудови держави халіфату та виконання релігійного обов'язку; можливість стати частиною відповідної громади та сестринства; романтизація досвіду подорожі до Сирії, а також формування союзу з членом терористичної організації «Ісламська держава»; розгляд участі в діяльності «Ісламської держави» як спосіб вирішення проблем, від яких страждають жінки в західних державах [6, с. 4–5]. Західні дослідники виявили, що лише упродовж 2012–2017 рр. тільки з балканських країн до Сирії та Іраку виїхало більше 1000 осіб, з яких 155 жінки, а 197 діти (див. табл.).

Західні Балкани	Чоловіки в Сирії та Іраку	Жінки в Сирії та Іраку	Діти в Сирії та Іраку	Загалом
Албанія	96	13	31	140
Боснія і Герцеговина	177	63	57	297
Косово	255	48	95	398
Македонія	140	14	Дані відсутні	154
Чорногорія	18	5	4	27
Сербія	37	12	10	59

З 2018 року фіксується суттєве скорочення таких виїздів з огляду на занепад «Ісламської держави»; активізацію регіональних та міжнародних зусиль щодо кримінального переслідування іноземних бойовиків-терористів; ескалацію бойових дій у зонах конфлікту, що ускладнило перетин кордону в обидві сторони; поступове виснаження людських ресурсів, які бажають воювати в Сирії та Іраку. У зв'язку з цим сили органів сектору безпеки переорієнтовано на протидію групам та організаціям, які розпалюють етнічну та національну ворожнечу на Балканах [7, с. 5].

У зв'язку з тим, що упродовж довго часу жінки не розглядалися як важливі учасники терористичних організацій, то в багатьох державах, у тому числі в Україні, не передбачено здійснення заходів щодо запобігання втягуванню жінок до терористичної діяльності та роботі з дерадикалізації жінок. Це призвело до ускладнення боротьби з екстремізмом і тероризмом як на національному, так і міжнародному рівні.

Ми вважаємо, що з метою вдосконалення існуючих підходів до боротьби з тероризмом, варто переглянути існуючі антитерористичні стратегії з огляду на сучасну роль жінок у терористичній діяльності. Крім того, пропонуємо обов'язково залучати жінок (співробітників правоохоронних органів, спецслужб, експертів) до процесу ухвалення управлінських рішень з питань виявлення, запобігання та протидії терористичній діяльності, адже вони краще за чоловіків розуміють жіночу аудиторію та здатні налагодити ефективний зворотний зв'язок із жінками-терористами.

1. Radicalisation and violent extremism – focus on women: How women become radicalised, and how to empower them to prevent radicalisation. URL : [http://www.europarl.europa.eu/RegData/etudes/STUD/2017/596838/IPOL_STU\(2017\)596838_EN.pdf](http://www.europarl.europa.eu/RegData/etudes/STUD/2017/596838/IPOL_STU(2017)596838_EN.pdf). (дата звернення : 15.02.2020).

2. EU terrorism situation and trend report (TE-SAT) 2017. URL : <https://www.europol.europa.eu/activities-services/main-reports/eu-terrorism-situation-and-trend-report-te-sat-2017>. (дата звернення : 15.02.2020).

3. Sara Mahmood. Negating Stereotypes: Women, Gender, and Terrorism in Indonesia and Pakistan // Perspectives on the Future of Women, Gender and Violent Extremism. URL : <https://extremism.gwu.edu/sites/g/files/zaxdzs2191/f/Perspectives%20on%20the%20Future%20of%20Women%2C%20Gender%20and%20Violent%20Extremism.pdf>. (дата звернення : 15.02.2020).

4. Ткачова О.В. жіночий тероризм: кримінологічна характеристика, причини виникнення і шляхи запобігання. *Теорія і практика правознавства*. Харків, 2019. № 15. С. 1–17.

5. Адамова М.А. Женский терроризм в современном политическом процессе : автореф. дис. ... канд. полит. наук : 23.00.02. Ставрополь, 2008. 21 с.

6. Council of Europe Committee on Counter-Terrorism. The roles of women in Daesh : discussion paper. URL : <https://rm.coe.int/16806b33a7>. (дата звернення : 15.02.2020).

7. Vlado Azinović Understanding violent extremism in the Western Balkans: Regional report. June 2018. URL : https://www.britishcouncil.al/sites/default/files/erf_report_western_balkans_2018.pdf. (дата звернення : 15.02.2020).

Алексєєнко Ірина Вікторівна
завідувач кафедри міжнародних відносин
та туризму Дніпропетровського державного
університету внутрішніх справ,
доктор політичних наук, професор

Кобець Марина Петрівна
заступник начальника відділу
науково-інформаційної
та редакційно-видавничої діяльності
Державного науково-дослідного
інституту МВС України,
кандидат юридичних наук

ПОЛІТИКО-ПРАВОВІ АСПЕКТИ САМОВИЗНАЧЕННЯ В СУЧАСНИХ МІЖНАРОДНИХ ВІДНОСИНАХ

Важливість теоретичного аналізу і упорядкування політичної практики реалізації права народів на самовизначення обґрунтовується можливістю істотного впливу на всі сфери діяльності держав, охоплених процесом глобалізації. Сьогодні представники різних народів, незалежно від їх чисельності, нерідко сприймають політичні інститути держави, як такі, що дискримінують їх за етнічною ознакою, особливо це проявляється в загальносвітовій ситуації економічної кризи, соціальної та політичної незахищеності, духовного й культурного вакууму.

Глобалізація, роблячи більш умовними державні кордони, сприяє підйому національної самосвідомості у всіх куточках планети, підтримуючи, тим самим, тенденцію до збільшення числа незалежних держав.

У політико-правій науці дослідженню даного питання приділено достатню увагу з боку вітчизняних і зарубіжних дослідників: Б.Бабін, О.Куц, В.Севрюков, А. Бьюкенен, Д. Кроуфорд, Т. Масгрейв, М. Померанс, К. Ханнум та ін. Теоретико - методологічною основою даного дослідження є конвенціональний підхід до суверенітету держави, сепаратистська теорія суверенітету, а також класичні та сучасні політологічні, етно-політологічні, соціологічні, конфліктологічні, культурологічні, історичні, юридичні теорії і концепції, пов'язані з поняттями суверенітету, сецесії, права націй на самовизначення, які відображені у працях таких дослідників, як Актон Л., Барсегов Ю., Бромлей Л., Здравомислов В., Котанджан Г., Орлов А., Осборн Р., Рібаков В., Хотинець С., Чешко С., та ін.

У науці міжнародного права принцип самовизначення націй (народів) визначається як воля більшості народів, які проживають на даній території, вільно визначати свій політичний статус і здійснювати економічний, соціальний і культурний розвиток.

Міжнародне право визнає сьогодні три основних форми здійснення права народів на політичне самовизначення, які вперше були викладені в резолюції Генеральної Асамблеї ООН 1541 (XV) 1960 р., а потім закріплені в Декларації принципів міжнародного права (1970 р.):

- перетворення «несамоврядної території» на суверенну, незалежну державу;
- вільне об'єднання з незалежною державою;
- встановлення будь-якого іншого політичного статусу, вільно обраного (без втручання ззовні) відповідним народом [6, с.72].

У міжнародно-правових актах і пізніше неодноразово підтверджувалося, що всі народи мають незаперечне й невід'ємне право на самовизначення й визначення свого політичного статусу «шляхом будь-яких засобів, визнаних міжнародним співтовариством» (Африканська хартія прав людини 1986 р.) [1, с. 127].

Зокрема, універсальність і загальність права народу на самовизначення була підтверджена Всесвітньою конференцією з прав людини (Відень, червень 1993 р.): «...Всесвітня конференція з прав людини визнає право народів вживати будь-яких законних дій відповідно до Статуту Об'єднаних Націй для реалізації свого невід'ємного права на самовизначення. Всесвітня конференція з прав людини розглядає відмову в праві на самовизначення як порушення прав людини» [2, с.16]. Тому, без сумніву, І. Валлерстайн мав рацію, зазначаючи, що «принцип самовизначення... був не більш, як принципом індивідуальної свободи, перенесеним на рівень міждержавної системи» [3, с.152].

Проте на практиці неодноразово виникали колізії між правами народів і правами особистості, а дискусії про зміст і обсяг самовизначення, власне, так і не привели до повної згоди з цих проблем. Так, право на самовизначення становить єдине ціле із забезпеченням рівноправності всіх народів, а це означає, що самовизначення одного народу не може й не повинне завдавати шкоди такому ж праву іншого народу. У сучасному міжнародному праві суб'єктами визнаються всі народи, незалежно від того, мають вони свою державність чи ні, тоді, як у доповіді «Нарада експертів ОБСЄ з питань національних меншин» (Женева, 19 липня 1991 р.) спеціально зазначено: «Не всі етнічні, культурні, мовні або релігійні відмінності обов'язково ведуть до виникнення національних меншин» [8, р.78]. У зв'язку з цим виникає ряд проблем: по-перше, це необхідність однозначного, загальноприйнятого визначення, що таке «національна меншина»; по-друге, віднайдення способу виявлення «волі народу» до самовизначення та її реалізації. Вважається, що таким є всенародний референдум (голосування), однак досить згадати референдум народів СРСР 27 березня 1991 р., у результаті якого за збереження Союзу як багатонаціональної єдиної держави висловилися 73% тих, хто взяв у ньому участь, що було, як відомо, повністю проігноровано політичними елітами республік, що прагнули незалежності.

Зауважимо також, що право на самовизначення не обов'язково припускає доведення його до політичного самовизначення, тобто сецесії й створення нової суверенної держави. У Декларації про принципи міжнародного права ООН 1970 р. підкреслюється, що право народів на самовизначення не повинне тлумачитися як таке, що санкціонує або заохочує будь-які дії, які вели б до часткового або повного порушення територіальної цілісності, або до втрати політичної незалежності суверенних держав, що мають уряди, які представляють весь народ, що належить до даної території, без урахування расових і релігійних відмінностей і т.д. [4, с.72]

Таким чином, принцип самовизначення, слідом за А. Йонгманом можна розглядати «як право народу вибирати політичну лояльність, щоб впливати на політичну систему, в межах якої він живе, і зберігати свою культурну, етнічну, історичну або територіальну ідентичність» [10, р.18]. І має йтися мова про форми й межі реалізації цього права.

– По-перше, можливе закріплення за національними меншинами так званої корпоративної автономії, що припускає повне визнання етнічних і національних меншин державою із законодавчим закріпленням за ними прав на місцеве самоврядування й представництво на державному рівні. Прикладами можуть слугувати Шведська народна асамблея у Фінляндії, Ради національних меншин в Австрії, національна політика постсоціалістичної Угорщини.

– По-друге, для реалізації права на збереження й розвиток культурно-мовної самобутності меншин, надаватися право національно-культурної автономії, що іноді називають федералізмом на основі особистісного принципу. Відповідно до нього кожен громадянин багатонаціональної країни дістає право заявити, до якої національності він хоче належати, а самі національності стають автономними (культурними) спільностями, які мають право створювати асоціації, підтримувати контакти з представниками таких же спільностей за кордоном, створювати культурні й освітні установи й ЗМІ, що видаються рідною мовою і т.д. Національно-культурна автономія має ряд переваг порівняно з автономією територіальною, «... адже вона не пов'язана з характером розселення і, крім того, не створює нових меншин. Належність до персонального союзу залежить від волі індивіда – єдиного способу, що відповідає принципу індивідуального самовизначення й вираження національної належності» [9, р.88]. У ряді європейських демократичних держав, там, де етнічні або мовні сегменти не були територіально розділені, їх автономія встановлювалася на основі саме особистісного принципу. Так було в Нідерландах, Австрії, Бельгії.

– По-третє, за компактного проживання національних меншин можливе створення наці-

онально-територіальної (політичної) автономії. У цьому випадку за рішенням вищих органів влади держави на певній території утворюються органи влади й управління, які в межах своєї компетенції наділяються правом приймати правові акти, визначати економічний і соціальний розвиток автономії та ін. Такого роду автономією володіють Аландські острови у складі Фінляндії, Гренландія й Фарерські острови у складі Данії, Корсика у складі Франції та ін.

– По-четверте, можливе використання тієї або іншої форми федералізму для досягнення інтеграції багатьох націй або етнічних груп у більші політичні співтовариства з залишенням за ними права на збереження своєї специфічної ідентичності. Члени таких груп є повноправними представниками великого співтовариства, і водночас вони можуть зберігати вірність і своїй етнічній групі, її культурній спадщині.

Таким чином, право на самоврядування дає їм змогу зберігати й розвивати власну культуру й політичні традиції. З метою створення й збереження єдності у співтоваристві федеративні держави орієнтуються не на знищення етнічних, культурних і лінгвістичних відмінностей (асиміляцію), а на їх збереження в співтоваристві.

Самоідентифікація великого співтовариства в цьому випадку базується на тісних взаємозв'язках і взаємній зацікавленості, що поєднує складові групи. Федералізм дає змогу етнічним групам і меншинам не тільки управляти своїм культурним життям, а й забезпечує юридичний захист, фінансову підтримку й певні права на самоврядування. Така політика дає змогу інтегруватися меншинам у великі співтовариства, звертаючись до економічних і політичних потреб і задовольняючи їх через політичне представництво й надання економічної допомоги [11, р.176].

Отже, треба враховувати ту обставину, що політичними, соціально-економічними й культурними засобами держава може не тільки розв'язувати національні проблеми, а й конструювати нові меншості, підсилювати, з одного боку, їхню дискримінацію, а з іншого – їхнє прагнення до самоізоляції або виходу з даного політичного співтовариства. «Національна свобода самоцінна, спроби протиставити демократію самовизначенню народів – лише політична гра, спрямована проти свободи під пристойним приводом боротьби за демократію. Коли є національна свобода, державний лад може бути демократичним або авторитарним, але коли немає свободи, то демократії не може бути в принципі» [7, р.37].

1. Алексєєнко І.В. Національні держави в умовах глобалізації світу (політичні і правові аспекти). – К.: Ніжин: ТОВ «Видавництво Аспект – Поліграф», 2006. – 360 с.

2. Барсегов Ю.Г. Культ аннексий. – М.: «Аспект Пресс», 1997. – 197с.

3. Валлерстайн І. Анализ мировых систем и ситуация в современном мире. – СПб.: Экономика, 2001. – 238с.

4. Декларация о принципах международного права, касающихся дружественных отношений и сотрудничества между государствами в соответствии с Уставом ООН от 24 октября 1970г. // Действующее международное право / Ю.М. Колосов, Э.С. Кривчикова. – Т.1. – М.: Изд-во Московского института международного права, 1996. – 359с.

5. Действующее международное право: Сб. документов. – М., 1996. – Т.1. – 471с.

6. Римаренко С.Ю. Етнодержавознавство. Теоретико-методологічні засади. – К.: Ін-т держави і права ім. В.М. Корецького НАН України, 2001. – 263с.

7. Der neue Nationalismus. Ursachen, Chancen, Gefahren / Schlegel D. – Schwalbach. – 1994. – 190 p.

8. Jennings W.I. The Approach to Self – Government. – Cambridge: Cambridge University Press, 1996. – 256 p.

9. Kimlicka W. Multicultural Citizenship: A Liberal Theory of Minority Rights. Oxford.: Blackwell Publishers Ltd., 1995. – 245p.

10. Mandelbaum M. The Future of Nationalism // The National Interest. – 1999. – № 78. – P. 219 – 256.

11. Mc Carry J., O'Leary B. Introduction: The Macro-Political Regulation of Ethnic Conflict, –The Politics of Ethnic Conflict Regulation: Case Studies of Protracted Ethnic Conflict. London, New-York: The Guilford Press, 1993. – 238 p.

Боняк Валентина Олексіївна
завідувач кафедри
теорії та історії держави і права
Дніпропетровського державного
університету внутрішніх справ,
доктор юридичних наук, доцент

РОЛЬ НАЦІОНАЛЬНОЇ ПОЛІЦІЇ УКРАЇНИ У ЗАБЕЗПЕЧЕННІ КОНСТИТУЦІЙНОГО ПРАВОПОРЯДКУ ПІД ЧАС ПРОВЕДЕННЯ ВИБОРІВ

При підготовці тез цієї доповіді, автором визначено за мету висвітлити роль Національної поліції України у забезпеченні конституційного правопорядку під час проведення виборів. Дане питання набуває особливої актуальності у зв'язку з прийняттям парламентом 19 грудня 2019 р. Виборчого кодексу України (далі - Кодекс), що набрав чинності з 1 січня 2020 року і який, відповідно до Конституції України, визначає гарантії права громадян на участь у виборах, регулює підготовку та проведення виборів Президента України, народних депутатів України, депутатів Верховної Ради Автономної Республіки Крим, обласних, районних, сільських, селищних, міських, районних у містах рад, сільських, селищних, міських голів, старост села, селища [1].

Виборчий процес, як різновид юридичного процесу, є тим періодом часу, коли відбуваються процедури, пов'язані з підготовкою і проведенням відповідних виборів, встановленням та оприлюдненням їх результатів. Забезпечення належного перебігу цього процесу, конституційного правопорядку в означений період законодавець покладає на правоохоронні органи держави, серед яких найбільше завдань покладено саме на Національну поліцію України.

Про провідну роль органів Національної поліції України у забезпеченні конституційного правопорядку під час проведення виборів свідчить і той факт, що з-поміж інших правоохоронних органів держави, законодавець у Кодексі першими згадує саме органи Національної поліції України, на які суб'єкт законотворчості покладає завдання за день до дня голосування оприлюднити на офіційних веб-сайтах попередні відомості про кількість зареєстрованих звернень про порушення виборчого законодавства під час відповідного виборчого процесу, а також надати роз'яснення відповідальності за порушення законодавства про вибори (п.7 ст.23) [1].

Крім цього, законодавець у цьому ж п.7 ст. 23 наголошує, що і після проведення виборів, для забезпечення публічного і відкритого перебігу виборів, протягом десяти днів після дня голосування саме органи Національної поліції України повинні оприлюднити на офіційному веб-сайті узагальнені відомості про кількість розпочатих кримінальних проваджень та кількість зареєстрованих ними звернень, пов'язаних із порушенням законодавства про вибори під час відповідного виборчого процесу [1].

І тільки у наступній, 24-ій статті суб'єкт законотворчості вперше сформулював положення щодо організації роботи органів державної влади під час виборчого процесу та надав першу вказівку в цілому на правоохоронні органи держави, серед яких виокремив саме прокуратуру й Національну поліцію України, які разом із іншими державними органами повинні організувати свою роботу під час виборчого процесу, в тому числі у вихідні дні та в день голосування, таким чином, щоб забезпечити охорону приміщень виборчих комісій, а також охорону виборчих бюлетенів та іншої виборчої документації, прийом і розгляд документів щодо підготовки та проведення виборів, позовних заяв, скарг та звернень виборчих комісій у строки та спосіб, установлені Виборчим кодексом України [1].

У ст. 36 Кодексу (Розділ V «Виборчі комісії», а також п.2 ст.173, п.2 ст. 248) законодавцем збережено напрацьований у попередньому виборчому законодавстві держави підхід щодо забезпечення працівниками Національної поліції України охорони правопорядку в день голосування та при підрахунку голосів: здійснювати таку охорону поліцейські повинні лише поза межами приміщення для голосування. І тільки у разі виникнення фактів порушення правопорядку голова, заступник голови чи секретар відповідної виборчої комісії може викликати працівників правоохоронних органів виключно для вчинення дій з відновлення правопорядку і тільки на період, що необхідний для вчинення таких дій.

Суттєву роль у забезпеченні конституційного правопорядку відіграють досліджувані нами органи і під час передвиборчої агітації. Згідно з п.18 ст. 57 Виборчого кодексу України саме до відповідних правоохоронних органів виборча комісія невідкладно надсилає по-

відомлення про адміністративні чи кримінальні правопорушення.

Згідно з положеннями Виборчого кодексу України, органи Національної поліції України повинні забезпечувати конституційний правопорядок і у період підготовки до проведення голосування: за вісім днів до виборів вони мають забезпечити цілодобову охорону приміщень виборчих комісій, та, при потребі, і органів ведення Державного реєстру виборців (ч.3 п.1 ст. 61; п. 1.ст. 211 Кодексу).

У розділі XI Кодексу «Оскарження рішень, дій чи бездіяльності, що стосуються виборчого процесу» законодавець поряд із судами, виборчими комісіями, органами Державного реєстру виборців зобов'язує і органи правопорядку організувати свою роботу під час виборчого процесу, в тому числі у вихідні дні та в день голосування таким чином, щоб забезпечити прийом та розгляд скарг (позовних заяв) і звернень виборчих комісій у строки та спосіб, що визначені цим нормативно-правовим актом [1].

Під час виборчого процесу органи Національної поліції України сприяють і вирішенню конфліктних ситуацій (при розгляді скарг виборчою комісією до уваги беруться письмові пояснення працівників органів правопорядку; останні залучаються також до проведення перевірки зазначених у скарзі обставин) (пп. 1 та 12 ст. 72 Кодексу).

У аналізованому нами кодифікованому акті зазначено, що на виборах Президента України правоохоронні органи перевіряють повідомлення від відповідної виборчої комісії та реагують на них у разі надходження інформації про вчинення виборчою комісією чи окремим її членом кримінального або адміністративного правопорушення (п.9. ст.89 Кодексу).

На виборах глави держави та виборах до Парламенту України при перевірці Центральною виборчою комісією та Національним агентством з питань запобігання корупції виборчих фондів (фінансових звітів) перевіряючі органи інформують про це відповідні правоохоронні органи для перевірки і реагування відповідно до закону (п. 6 ст. 97; п.9.ст. 153 Кодексу).

Найбільшим обсягом повноважень, які пов'язані із забезпеченням конституційного правопорядку, органи Національної поліції України наділені саме під час голосування та визначення результатів виборів. Так, у розділах XXI «Проведення голосування, визначення результатів виборів Президента України», XXXI «Проведення голосування, визначення результатів виборів народних депутатів України» та XXXX «Проведення голосування, визначення результатів місцевих виборів» Кодексу суб'єкт законотворчості вимагає від правоохоронних органів, виконання завдань із охорони виборчих бюлетенів, отриманих від Центральної виборчої комісії; супроводження їх транспортування дільничною виборчою комісією до приміщення дільничної виборчої комісії та їх подальше зберігання до дня голосування, а також супроводження транспортування і передачі документів до окружної виборчої комісії після підрахунку голосів

Отже, здійснений аналіз норм Виборчого кодексу України переконливо свідчить на користь того, що досліджувані нами органи відіграють провідну роль у забезпеченні конституційного правопорядку під час проведення всіх видів виборів у державі. На користь цього свідчить ознайомлення зі змістом кодифікованого акту, в якому органи Національної поліції України, поліцейський, правоохоронні органи (органи правопорядку) у зв'язку з забезпеченням законного перебігу виборчого процесу згадуються більше 50-ти разів. Завдання досліджуваних державних органів можна звести до таких груп:

- реагування на про адміністративні чи кримінальні правопорушення законодавства під час передвиборчої агітації;
- супроводження транспортування виборчих бюлетенів та цілодобова охорона приміщень виборчих комісій;
- у день голосування охорона конституційного правопорядку поза межами приміщення для голосування і перебування у такому приміщенні тільки за запрошенням голови або заступника виборчої комісії у разі вчинення правопорушень;
- збереження і охорони опечатаних бюлетенів, включно і під час транспортування;
- реагування за повідомленням дільничної виборчої комісії на пошкодження стрічки чи печатки, підписів на охоронюваних бюлетенях;

супроводження поліцейськими (охорона ними) транспортування документів відповідними головами (дільничної, окружної комісії) або їх заступниками, чи іншими двома членами цих комісій.

---

1. Виборчий кодекс України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/396-20> (дата звернення 18.02.2020)

Марченко Олена Вікторівна
начальник відділу
організації наукової роботи
Дніпропетровського державного
університету внутрішніх справ,
доктор філософських наук, доцент

ОСВІТНІЙ ІДЕАЛ ЯК СМИСЛОУТВОРЮЮЧА ОСНОВА НАЦІОНАЛЬНОЇ БЕЗПЕКИ

Сучасні дослідження у галузі національної безпеки обмежуються переважно військово-стратегічними, правовими або економічними аспектами. Водночас «за кадром» залишаються глибинні, соціокультурні засади національної безпеки, які перебувають у площині формування свідомості, світоглядних орієнтирів, життєвих установок особистості в освітньому просторі. Саме освіта, її змістовий та ідейний контекст є тим «ґрунтом», на якому може сформуватися як громадянська відповідальність і патріотизм захисника вітчизни, так і бездіяльність та байдужість до долі нації особи, яка усвідомлює себе лише мешканцем певної території. В умовах поліпарадигмальності, що є якісною ознакою сучасного глобального соціокультурного простору, актуалізується значущість освіти, що може виступити в якості соціокультурного каталізатора змін і або прискорити їх, забезпечуючи при цьому необхідну єдність суспільства та інтегруючи його трансформаційні процеси, або посилити соціальну напругу і суттєво знизити можливості мобілізаційних систем до самоорганізації і перетворення. Парадоксальне, на перший погляд, поєднання цих тенденцій стало визначальною ознакою освітнього простору у період з другої половини XIX століття і до 30-х років XX століття, який отримав назву пізнього Модерну. Яку роль відіграє освітній ідеал у забезпеченні національної безпеки в українських реаліях означеного періоду? Аналіз двох полярних за своїм змістовим наповненням векторів у формуванні освітнього ідеалу на зламі XIX-XX століть дозволить дати відповідь на це питання.

Один із цих векторів пов'язаний із формуванням в освітньому просторі, перш за все, особистості, із «плеканням» душі, із зверненням до того, що є у вихованцеві глибоко індивідуальним: свідомість, почуття, воля, які розглядалися і як основа характеру, і як основа ставлення людини до світу із його моральними і правовими нормами. Освіта із цих позицій осмислюється як діяльність, спрямована на розкриття і удосконалення внутрішніх природних сил дитини. Такий підхід своїм корінням має західноєвропейську екзистенціально-антропологічну та екзистенціально-герменевтичну традиції, що були сформовані на засадах переважно німецької філософської антропології (А. Гелен, Г. Плеснер, Е. Ротхакер, М. Шелер та ін.).

Другий вектор формування освітнього ідеалу у цей період зосереджувався у «фарватері» прагматизму. Ця філософська течія зародилася в межах позитивістського напрямку, що відмежувався від традиційної метафізичної проблематики, постулюючи головним завданням науки пошук відповіді не на питання «Чому?», а на питання «Як?». По суті, прагматизм запропонував свій варіант розв'язання основного питання філософії щодо первинності духу або матерії. У своїй концепції істини він прагне поєднати матеріалізм та ідеалізм. Головним критерієм істини є корисність, а вона може мати як ідеальне, так і матеріальне втілення. Своім головним філософським «супротивником» прагматики вважали метафізику, називаючи її нікому не потрібною абстракцією. Один із апологетів прагматизму, У. Джеймс, називав незмінні метафізичні категорії «Добро», «Розум», «Абсолют» та ін. не більш, як магічними словами, що несуть у собі солодке заспокоєння бездіяльності. Прихильники прагматизму виходили з того, що істину слід розуміти не як надлюдський або всезагальний ідеал, а як продукт людських потреб. Звідси висновок: істинним буде не те, що відображає або відтворює дійсність, а те, що «допомагає» людині, «працює» на неї.

Показово, що із приходом до влади більшовиків інтерес до філософії прагматизму спалахує із новою силою. Вони були переконані: від того, як у країні буде організована система освіти, залежить майбутнє радянської влади. Тож марно освіта осмислювалася ідеологами нової влади як «третій фронт» боротьби за соціалізм. Причина такого ставлення криється у функціях інституту освіти, який забезпечує у суспільстві сталість, соціальний порядок і безпеку, оскільки тісно пов'язаний із іншими соціальними інститутами (виробництва, культури, науки, сім'ї) і має на них значний вплив. У формуванні нового освітнього ідеалу доко-

рінно змінюється погляд на співвідношення індивідуального і соціального у вихованні радянської людини – пріоритет надається вихованню колективізму. Прагнення до розвитку власної індивідуальності осмислюється як індивідуалізм, що є свідченням відриву особистості від суспільства і призводить до зубожіння думки і почуттів, мізерності переживань.

За аналогією до стрімких соціально-економічних і технічних перетворень, висловлювалися думки про можливість таких же швидких змін і в особистості людини. У публікаціях цих років, дотичних до проблем освіти, повсякчас зустрічаються характеристики: «придатний», «приспосований», «необхідний», які виражають детермінованість розвитку особистості насущними й актуальними політичними, економічними, соціальними потребами суспільства, їх пріоритетність. Розуміння особистості та її індивідуальних ознак набуває явно вираженого класово-політичного забарвлення і, переважно, соціальний фокус вивчення й оцінки. Як наслідок, ідуть у небуття принципи природо- і культуровідповідності – їх місце займає принцип соціовідповідності. Виховання розглядається лише у соціальному контексті, що позначилось і на визначенні освітніх ідеалів і цілей.

Особиста ініціатива й активність були проголошені цінними лише у випадку їх спрямованості на суспільно корисні справи; праця набула значення тільки у колективі і на благо колективу; здатність до творчості мала сенс, коли йшлося про радісне, розумне життя, засноване на братерстві і колективній праці; усвідомлення себе господарем життя було можливим, за умови сформованої внутрішньої дисципліни, усвідомлення зв'язку добробуту окремої людини із благом цілого, відмови від так званих власницьких інстинктів

Таким чином, у свідомості «будівничих світлого майбутнього» остаточно закріплюється розуміння особистості як носія виробничих відносин, що визначалися як найбільш значущий фактор у її житті і розвитку. Ставлення до людини через призму її цінності для суспільства, класу, промисловості демонструє зневагу до її природних, індивідуальних сил, інтересів і потреб. Більш того, і ставлення людини до самої себе як цінності було виправданим за умови усвідомлення нею своєї цінності для суспільства.

У формулюваннях цілей освіти та уявленнях про педагогічний ідеал, що набувають поширення наприкінці 20-х початку 30-х років у різноманітних нормативних документах, чітко простежується намагання влади утворити новий тип культури, новий соціалістичний простір освіти, рушійним фактором для якого стає формуванням індустріальної цивілізації з новою роллю промислового міста в цілісному соціокультурному просторі. Гранично спрощуючи духовні, гуманітарні цінності, вироблені попередніми суспільними формаціями, культура комуністичного тоталітаризму, який набирав силу, все більше орієнтувалася на поширення науково-технічних знань та сциєнтистських цінностей в межах, визначених догматом про вищість марксизму-ленінізму над усіма видами суспільної свідомості й навіть над самою раціональністю. Разом із тим, діти, як і дорослі, опинилися у ситуації розвінчування ідеалів, коли розпочалися політичні репресії, й ідеал «перелицьовувався» в образ ворога.

Аналіз вітчизняних освітніх практик з 1918 і до середини 30-х років ХХ століття дозволяє зробити наступні узагальнення щодо специфічних ознак конституювання простору освіти у цей період, зокрема таких, як-от:

- соціоцентризм суспільної свідомості, що утверджував пріоритетність інтересів держави, колективу та соціальних перетворень, порівняно із інтересами окремої особистості;
- раціональна структуризація простору освіти, жорстка централізована ієрархічна співвіднесеність його компонентів і вимірів, що виключала активну роль зворотних зв'язків;
- моністичний принцип побудови цілісності, що визначав роль кожної частини як еманациї цілого і припускав лише інституціональну автономність окремих елементів;
- штучне «оновлення» свідомості і почуттів суб'єктів освіти за рахунок відмови від історичного досвіду або вибіркоче ставлення до нього із акцентуванням на тих моментах з минулого, які підсилюють класову ненависть і потребу у боротьбі;
- посилення соціально-політичної та ідейної єдності за рахунок насадження проголошених і санкціонованих державою цілей і норм поведінки людей. Таким чином, життя і діяльність дитини в освітньому просторі підпорядковувалися функціональним імперативам безособистісних структур, інститутів і твердих парадигмальних установок;
- колективістський тип свідомості, вбудованої у суспільне буття; відтворення колективізму у класно-урочній системі, що дозволила уніфікувати і регламентувати навчальний процес, повністю контролювати його перебіг.

Внаслідок поширення в освітньому просторі таких пріоритетів і тривалого їх «вкорінення» у суспільній свідомості, у 90-х роках ХХ століття, коли відбувалося становлення

української державності, переформатування освітнього ідеалу відбувалося із значними труднощами. Усвідомлення громадянами України національної ідентичності в останні десятиліття супроводжується протестними рухами проти несправедливості дій влади, кровопролитною боротьбою за власну територію, незгасаючими суспільними протиріччями. В цих умовах саме освіта має стати осередком відродження ідеалу людини розумної і водночас духовної, здатної гармонійно поєднувати досвід минулого із здобутками сучасного життя, бути патріотом і захисником своєї землі, активним творцем власної долі.

Савіщенко Вікторія Миколаївна
декан юридичного факультету
Дніпропетровського державного
університету внутрішніх справ,
кандидат педагогічних наук,
доктор юридичних наук, доцент

ПРОФЕСІЙНА ДЕОНТОЛОГІЯ: ЇЇ ВИДИ ТА АДМІНІСТРАТИВНО-ПРАВОВЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ

Сучасний стан реформування освіти, науки, медицини, правоохоронних органів вносить на порядок денний питання деонтологічної підготовки вчителів, лікарів, юристів. Низкою законів України призначення на посаду або вступ у професію передбачає складання професійної присяги, розуміння професіоналами поняття «професійний обов'язок». Його хибне усвідомлення, порушення професійної присяги призвело до зниження довіри суспільства до педагогів, лікарів, суддів, прокурорів, адвокатів.

Аналіз та систематизація статистичної відкритої інформації, отриманої з Єдиної державної бази з питань освіти, моніторинг офіційних сайтів закладів вищої освіти (183), Державної служби зайнятості, Державної служби статистики, опитування керівників юридичних, медичних, освітніх установ (107 осіб) щодо рівня підготовки молодих спеціалістів, працевлаштованих за останні п'ять років, анкетування відвідувачів судів, прокуратури, медичних та освітніх закладів (312 осіб) щодо якості отриманих послуг, дозволяють визначити протиріччя між:

- 1) дотриманням працівниками норм професійної етики та норм права;
- 2) масовізацією прийняття професійної присяги та чисельними порушеннями норм професійної етики з боку юристів та лікарів;
- 3) затребуваністю суспільства в деонтологічно підготовлених спеціалістах та дефіциті таких спеціалістів на ринку праці;
- 4) змістом освітніх програм, навчальних планів, навчально-методичного забезпечення та відсутністю педагогічно обгрунтованої технології формування деонтологічно орієнтованої особистості;
- 5) наявністю публічного інтересу з боку громадянського суспільства і держави у підвищенні рівня культури представників правоохоронних органів, вчителів, лікарів та відсутністю ефективного адміністративно-правового забезпечення етичних норм у професійній діяльності.

Найбільш широке коло питань стосовно педагогічної деонтології містить монографія М. Васильєвої. Проблема педагогічної етики присвячені роботи В. Сухомлинського, Г. Васяновича, М. Євтуха, І Зязюна та ін. Цінним, на наш погляд, є дослідження в галузі юридичної деонтології вчених М. Айзенберга, С. Алексєєва, В. Горшеньова, С. Гусарєва, М. Ковалю, О. Петришина, П. Рабіновича, О. Скакун, С. Сливки, В. Сокурєнка, О. Тихомірова та ін. Питанням медичної деонтології були присвячені праці відомих вчених – лікарів: О. Михайленка, П. Павлова, М. Пирогова, Н. Сокольського, Г. Степанівської та ін.

Вказане у сукупності обумовлює необхідність дослідження проблем деонтологічної підготовки професіоналів, теоретико-правового аналізу деонтологічних основ професійної діяльності в умовах сучасних викликів та адміністративно-правового забезпечення професійної етики вчителів, лікарів та юристів.

Становлення деонтології (від грец. δέον (δέοντος) – потрібне, необхідне, λόγος – наука) як науки відбувалось впродовж століть. Її витоком є філософія, етика. В 1834 році Ієремія Бентам у праці «Деонтологія, або наука про мораль» у науковий обіг вперше вводить термін «деонтологія», під яким розуміє вчення про професійні обов'язки. На думку І.

Бентама, кожна професійна дія має приносити користь. Таким чином, аналіз першоджерел свідчить, що суспільно значуща користь професії обумовлює визначення предмету деонтології – професійний морально-етичний обов'язок. Виходячи із такого розуміння предмету деонтології. Отже, деонтологія є галуззю знань про професійний обов'язок, сутність і соціальне призначення професії, її етичні стандарти. Вивчаючи морально-етичні відносини в професійній діяльності, деонтологія характеризується багатогалузевістю яка обумовлена розмаїттям професій типу «людина – людина», притаманним їм високим ступенем відповідальності. Такі професії мають свої особливості і проблеми морально-етичного характеру. В медицині – це взаємостосунки між лікарем, пацієнтом та його родичами; етичні (належні) моделі поведінки лікаря при виконанні професійних функцій: трансплантації, використанні стволових клітин, штучному заплідненні, здійсненні абортів, евтаназії; особливості практики у сфері онкології, психіатрії, геронтології, педіатрії тощо. В юриспруденції – це взаємостосунки між юристом, його колегами, клієнтами, їх родичами, учасниками судового процесу, свідками, обвинуваченими, потерпілими; етичні (належні) моделі поведінки юриста при виконанні професійних функцій судді, адвоката, прокурора, нотаріуса, слідчого. В педагогіці – це взаємостосунки між вчителем (вихователем) та учнями, вихованцями, студентами, їх батьками, іншими учасниками освітнього процесу; етичні (належні) моделі поведінки педагога в нестандартних, конфліктних ситуаціях, низка етичних правил щодо впливу на формування особистості, втручання у внутрішній духовний світ дитини; дотримання принципів гуманності, справедливості, диспозитивності, конфіденційності та ін. в освітньому процесі. Отже, впродовж століть сформувалась професійна деонтологія, а її галузі стали самостійною складовою юридичної, педагогічної та медичної науки.

Перша галузь деонтологічних знань сформувалась у професійному середовищі лікарів. Усвідомлюючи, що виконання професійних обов'язків потребує не тільки медичних знань, а й дотримання професійно-морального обов'язку Гіппократом було сформульовано текст першої професійної обітниць. В 1964 році Луїс Лазанья, академічний декан Школи медицини при університеті Тафтс, написав текст професійної присяги для лікарів, який теж використовується при підготовці лікарів. У XX столітті медична деонтологія стала одним із самостійних розділів медичної науки. В Україні Указом Президента України від 15.06.1992 № 349 затверджена Клятва лікаря України. Її дають всі випускники вищих навчальних медичних закладів України, підписують текст, який зберігається в особовій справі, а в дипломі робиться відповідна відмітка. Такі адміністративно-правові засади медичної деонтології орієнтовані на глибоке усвідомлення морально-етичної основи професії, посилення моральної відповідальності випускника за порушення етичних вимог у професійній діяльності, а також застосування санкцій за їх недотримання, формування морально-етичного середовища в професійній спільноті. Однак практика засвідчує, що притягти лікаря до дисциплінарної відповідальності за порушення деонтологічних стандартів дуже важко, що визначає актуальність вдосконалення їх адміністративно-правового забезпечення.

Педагогічна деонтологія – найменш розроблена галузь професійної деонтології. В корпоративних колах найчастіше вчителі дають Клятву Сократа. Хоча на міжнародному рівні вже прийнята Педагогічна Конституція Європи, одним із розробників якої є український вчений В. Андрущенко, у вітчизняному законодавстві лише в Законах України «Про освіту», «Про вищу освіту» вживається термін «добросесність», що можна вважати невеликим досягненням у розвитку педагогічної деонтології.

Наступною галуззю деонтологічних знань – є юридична деонтологія. Її становлення безумовно пов'язане з іменами класиків юриспруденції за часів Сародавнього Риму, з історією держави і права, формуванням і розвитком правової культури. Оpubлікований в XIX столітті Джоржем Шарсвудом курс лекцій «Професійна етика» став підґрунтям для розробки в XX столітті перших етичних стандартів юридичної професії і остаточного виокремлення юридичної деонтології в галузь юридичної науки. Порівняно із медичною деонтологією юридична деонтологія набула розгалуження, оскільки в юриспруденції сформувалися професії суддя, нотаріус, прокурор, адвокат, слідчий. Кожна з цих юридичних професій має свої особливості, які відображаються в функціях, завданнях, предмету праці, що в свою чергу відображається в професіограмах і обумовлює деонтологічні особливості суддівської, адвокатської, слідчої, нотаріальної етики. Всі юридичні професії об'єднані однією метою – забезпечення правопорядку та належного функціонування правової системи. Особливу увагу законодавцем приділено трьом юридичним професіям (суддя, прокурор, адвокат), адже розділ VIII Конституції України «Правосуддя» за змістом відображає і підкреслює високий рівень відповідальності саме цих професій. Тексти професійних присяг

юристів закріплені в Законах України «Про нотаріат», «Про адвокатуру та адвокатську діяльність», «Про прокуратуру», «Про Національну поліцію», «Про судоустрій і статус судів». Аналіз текстів професійних присяг дає можливість визначити професійно важливі якості особистості юриста, які мають бути сформовані під час підготовки в закладі вищої освіти, це: об'єктивність, самостійність, неупередженість, незалежність, справедливість, чесність, сумлінність, відповідальність, конфіденційність, принциповість, гідність, повага. Крім законів, етичні стандарти закріплені в низці професійних кодексів та правил: Правила професійної етики нотаріусів України, Правила етичної поведінки поліцейських, Кодекс професійної етики та поведінки працівників прокуратури, Правила адвокатської етики, Правила поведінки працівника суду.

Отже, досліджуючи історію становлення деонтології як науки можна зазначити, що завдяки праву категорії професійної етики поступово стали предметом правового забезпечення у межах адміністративного права. Проте вирішення проблеми етичної поведінки вчителів, юристів та лікарів потребує комплексного підходу з точки зору професійної деонтології, адміністративного права, психології праці та професійної педагогіки.

1. Конституція України від 28 червня 1996 року. *Відомості Верховної Ради України*. 1996. № 30. Ст. 141.

2. Про освіту: Закон України від 05.09.2017 р. (зі змінами і допов.) / *Відомості Верховної Ради України*. 2017. № 38-39. Ст. 380.

3. Про вищу освіту: Закон України від 01.07.2014 р. *Відомості Верховної Ради України*. 2014. № 37. Ст. 2004.

4. Про Національну поліцію: Закон України від 02.06.2015 р. *Відомості Верховної Ради України*. 2015. № 40-41. Ст. 379.

5. Про судоустрій і статус судів: Закон України від 02.06.2016 р. *Відомості Верховної Ради України*. 2016. № 31. Ст. 545.

6. Про адвокатуру та адвокатську діяльність: Закон України від 05.07.2012 р. *Відомості Верховної Ради України*. 2013. № 27. Ст. 282.

7. Про прокуратуру: Закон України від 14.10.2014 р. *Відомості Верховної Ради України*. 2015. № 2-3. Ст. 12.

Маргулов Артур Худувич
професор кафедри
міжнародних відносин та туризму
Дніпропетровського державного
університету внутрішніх справ,
доктор історичних наук, доцент

БЕЗПЕКОВІ ФОРМАТИ НАЦІОНАЛЬНОЇ ПОЛІТИКИ ТОТАЛІТАРНОЇ ДЕРЖАВИ

Ассирійська національна меншина опинилась на теренах Російської імперії внаслідок проведення активної державної політики у Передній Азії. Виступаючи союзником православної Росії ассирійці зазнали актів відкритого геноциду із боку турецько-персидських державних адміністрацій. Ці обставини призвели до того, що частини населення була змушена переміститися на територію царської Росії в якості біженців. Характер розселення був некерованим, що призвело до перенаселення біженських мас у прикордонних адміністративних одиницях. Традиційними у розселенні були регіони, які знаходились на території сучасної Вірменії та Грузії. Завдяки вже існуючим ассирійським громадам тут відбулось концентрація біженців внаслідок військових дій протягом 1914-1918 рр. З цих територій почалось їх розселення по всій імперії.

Радянська влада отримавши у спадок існуючий етнічний склад країни намагалась знайти методи управління національними меншинами. Як й вся політика більшовиків вона складалась від спроб лояльної підтримки до спроб підкорення етнічного простору власним потребам. Фоном розпочатої на початку 1920-х років лояльної політики до представників національних меншин стала підтримка їх культурних потреб. В Тифлісі, в цей час, відкриваються навчальні заклади, культурні центри, друкується література національною мовою. Але спроби проникнути в етнічне середовище та заручитися лояльним ставленням до існуючого політичного формату зазнали фіаско. З еволюцією державницької політики до тотального контролю над громадським середовищем змінились й методи цієї політики. Асси-

рійська національна меншина зазнала репресивного переслідування.

Відсутність історичних форм державницького управління призвели до формату існування громадсько-політичних лідерів в етнічному середовищі. Таких лідерів було небагато, вони були географічно розташовані в місцях компактного проживання асирійців у Радянському Союзі, Персії та Туреччині. Така географічна особливість утворювала додаткові перепони для їх комунікації. Відсутність централізованого управління специфіка соціально-політичних умов в країнах свого перебування спричинила до відсутності спільних концепцій по стратегічним питанням майбутнього національної меншини. Негативно на ці процеси впливало міжнародна геополітична ситуація.

Радянська влада в Грузії обрала для себе представників асирійського політико-громадського активу як загрозу по встановленні контролю над національною меншиною. Для усунення їх із інформаційного та громадсько-політичного простору був використаний широкий інструментарій. Першими етапами в цій компанії стали методи дискримінації громадсько-політичної еліти. Також застосовувались методи розділу їх на «своїх» та «чужих», де протиставлялись асирійці які мали русифіковане походження із асирійцями, які стали біженцями внаслідок військових компаній 1914-1918 рр. Фінальним етапом цього плану стали індивідуальні репресії.

Вже у 1920-х роках ми спостерігаємо репресивні заходи по відношенню до представників політичної еліти асирійців які перебували на території Радянського Грузії. У грудні 1921 року був затриманий колишній голова Закавказького Асирійської національної ради Олександр Бадалов. За результатом слідства він отримав три роки ув'язнення. [1] Наступною жертвою переслідувань став Біт Абрам Фрейдун Яковлевич (Атурая), визнаний громадсько-політичний діяч у Радянському Союзі та й у загальносвітовому асирійському національному русі. Керівництво Асирійською національною радою Закавказзя, членство у соціалістичній партії та активна громадська діяльність, стали приводом для засудження до вищої міри покарання (1926 р.). [2] У середині 1920-х років зазнали репресій не лише лідери національного руху, а й асирійці із активною громадською позицією. [3]

Отже, аналізуючи формати державної національної політики, можна констатувати, що формат репресій використовувався із перших років існування Радянського Союзу. Поставивши за мету реорганізацію країни більшовики використовували аргумент репресій в якості форм та методів державного управління. Асирійська громада, зазнавши декілька «хвиль» свідомої репресивної політики, була приречена до поступової асиміляції та переорієнтації на загально-державницькі формати. Так відбулась деформація етнічно консолідованої меншини на проект «радянська людина».

1. Архів міністерства внутрішніх справ Грузії. Ф. 6., спр. 22110., арк. 232.
2. Архів міністерства внутрішніх справ Грузії. Ф. 12. Списки розстріляних у 1937-1938 рр. Арк. 18.
3. Архів міністерства внутрішніх справ Грузії. Ф. 6., спр. 25123., арк.44, 88, 104.

Адашис Людмила Іванівна

доцент кафедри міжнародного права
Університету митної справи та фінансів,
кандидат юридичних наук, доцент

ЄВРОПЕЙСЬКЕ ТЕРИТОРІАЛЬНЕ СПІВРОБІТНИЦТВО В МЕЖАХ РЕГІОНАЛЬНОЇ ПОЛІТИКИ ЄВРОПЕЙСЬКОГО СОЮЗУ

Процес еволюціонування регіональної політики Європейського Союзу показує, наскільки вона гнучка та органічна, як швидко вона модифікується, видозмінюється та вдосконалюється під впливом внутрішніх та зовнішніх ризиків, нових геополітичних умов і викликів глобалізації. Не зважаючи на Brexit, на сьогоднішній день ключовою метою Європейського Союзу залишається досягнення економічної, соціальної та територіальної єдності. Досягнення саме територіальної єдності забезпечується за допомогою Європейського територіального співробітництва, більш відомого як INTERREG.

Європейське територіальне співробітництво забезпечує основу для реалізації спільних дій і політичних обмінів між національними, регіональними та місцевими суб'єктами з різних держав-членів ЄС. Головною метою Європейського територіального співробітництва є спри-

яння гармонійному економічному, соціальному і територіальному розвитку ЄС в цілому.

Як відомо, європейське територіальне співробітництво (INTERREG) здійснюється у трьох напрямках. **Транскордонне співробітництво** – будь-які спільні дії, спрямовані на посилення й поглиблення добросусідських відносин між двома або кількома сусідніми місцевими і регіональними структурами, розташованими в різних, але сусідніх державах, та на укладання з цією метою будь-яких необхідних угод або досягнення домовленостей. **Транснаціональне** – багатостороннє співробітництво між національними, регіональними і місцевими органами влади, пов'язане з певною географічною територією, спрямоване на комплексне та спільне планування просторового розвитку. **Міжрегіональна співпраця** – розуміється дво-, три-, або багатостороннє співробітництво між місцевими і регіональними органами влади (напівгромадські і приватні суб'єкти також можуть бути включені у цей контекст), що здійснюється між несуміжними територіями.

З часу свого заснування існували п'ять програмних періодів Європейського територіального співробітництва, які змінювали один одного: INTERREG I (1990-1993 рр.) – INTERREG II (1994-1999 рр.) – INTERREG III (2000-2006 рр.) – INTERREG IV (2007-2013 рр.) – INTERREG V (2014-2020 рр.) [1].

У 1990 р. INTERREG був розроблений як європейська ініціатива, його бюджет становив усього 1 млрд євро, що покривав виключно транскордонне співробітництво. Пізніше INTERREG було розширено на транснаціональне та міжрегіональне співробітництво. На програмний період 2014-2020 рр. європейське територіальне співробітництво є однією з цілей політики згуртування, а бюджет INTERREG складає 10,1 млрд євро, що фінансує понад 100 програм співпраці між регіонами та територіальними, соціальними та економічними партнерами.

Європейське транскордонне співробітництво, відоме як **INTERREG A**, підтримує співпрацю між регіонами NUTS III як мінімум з двох різних держав-членів, розташованих безпосередньо на кордонах або поруч із ними. Він спрямований на розв'язання загальних проблем, визначених спільно в прикордонних регіонах, і на використання в них потенціалу зростання в прикордонних районах, водночас посилюючи процес співпраці з метою загального гармонійного розвитку ЄС.

Транснаціональне співробітництво, відоме як **INTERREG B**, включає в себе регіони з декількох країн ЄС, які утворюють великі території. Воно спрямоване на поліпшення співробітництва й регіонального розвитку в рамках ЄС на основі спільного підходу до розв'язання загальних проблем. INTERREG B підтримує широкий спектр інвестиційних проєктів, пов'язаних з інноваціями (особливо у мережі університетів, дослідницьких інститутів), навколишнім середовищем, доступністю, телекомунікаціями, міським розвитком тощо. Транснаціональні програми додають так званого “європейського виміру” до регіонального розвитку, що приводить до узгодження пріоритетів і скоординованих стратегічних дій. Це дозволяє конструктивно працювати між регіонами декількох держав-членів ЄС з питань комунікації, боротьби з повеннями, міжнародних ділових та дослідницькі зв'язків, а також розвивати більш життєздатні й стійкі ринки.

Міжрегіональне співробітництво, відоме як **INTERREG C**, працює на загальноєвропейському рівні, охоплюючи не лише всі держави-члени ЄС, але й багато інших держав. Воно створює мережі для розвитку передової практики, полегшення обміну і передачі досвіду успішними регіонами.

У п'ятому програмному періоді INTERREG C охоплює чотири програми міжрегіонального співробітництва: EUROPE, INTERACT, URBACT і ESPON.

Програма співпраці INTERREG EUROPE – це програма вивчення політики для європейських державних органів, що сприяє обміну інформацією і передачі передового досвіду в Європі між учасниками на всіх рівнях. Заохочуючи обмін знаннями, підвищується ефективність політики згуртування. До програми залучені країни-члени ЄС, Норвегія та Швейцарія. А її бюджет складає 359 млн євро.

INTERACT – це європейська програма, створена спеціально для сприяння програмам Європейського територіального співробітництва. Вона допомагає органам управління програми, органам аудиту та адміністраторам програм співробітництва, а також контролерам першого рівня зрозуміти правила ЄС із метою поліпшення управління цими програмами. Команда INTERACT пропонує навчання, відповідні інструменти та заохочує створення мереж всередині спільноти територіального співробітництва і за його межами. Головною метою цієї програми є зміцнення інституційного потенціалу органів державної влади й зацікавлених сторін щодо ефективного державного управління. До програми залучені країни-

члени ЄС, Норвегія та Швейцарія. А її бюджет складає 39 млн євро.

Програма співпраці ESPON 2020 – забезпечує загальноєвропейські дослідження, надаючи наукову інформацію державним органам і суб'єктам на всіх рівнях за допомогою територіальних досліджень та аналізу. Головною метою ESPON на 2020 рік є підтримка розвитку регіонів відповідно до політики згуртованості ЄС, а також політика національного розвитку, що забезпечує інформованість міст і регіонів по всій Європі. Програма охоплює країни-члени ЄС, Ісландію, Ліхтенштейн, Норвегія, Швейцарія. А її бюджет – 41 млн євро.

URBACT III 2014-2020 рр. – забезпечує основу для зв'язку між місцевими та регіональними органами, що зіштовхуються з аналогічними міськими проблемами. Щоб знайти спільні рішення для стійкого і інтегрованого міського розвитку в Європі, URBACT III підтримує міста шляхом обміну інформацією та визначення передового досвіду. До програми залучені країни-члени ЄС, Норвегія та Швейцарія. А її бюджет становить 96,3 млн євро.

Існує також ряд достатньо нових інструментів для підтримки регіонального розвитку вздовж зовнішніх кордонів ЄС з країнами, які є кандидатами на членство в ЄС або потенційними кандидатами, а також з так званими третіми країнами (тобто країнами, які не входять в ЄС).

Європейський інструмент сусідства і партнерства (**European Neighbourhood and Partnership Instrument, ENPI**) сприяє співпраці та економічній інтеграції між ЄС і країнами-партнерами (Алжир, Вірменія, Азербайджан, Білорусь, Грузія, Єгипет, Ізраїль, Йорданія, Ліван, Лівія, Молдова, Марокко, Палестинська Автономія, Російська Федерація, Сирія, Туніс і Україна). ENPI підтримує партнерські відносини, які сприяють ефективному управлінню та соціально-економічного розвитку. У програмному періоді 2007-2013 рр. на реалізацію 14 програм транскордонного співробітництва було виділено з бюджету ЄС 1,18 млрд євро.

У програмному періоді 2014-2020 рр. було утворено новий Європейський інструмент сусідства, діяльність якого скеровує Регламент ЄС № 232/2014 Європейського парламенту та Комісії від 11.03.2014 р. [3]. Він є основним фінансовим інструментом для реалізації Європейської політики сусідства, надає основну частину фінансування ЄС для 16 країн-партнерів та заснований на досягненнях попереднього Європейського інструменту сусідства та партнерства. До країн-партнерів ЄС у рамках дії Європейського інструменту сусідства та партнерства входять – на півдні: Алжир, Єгипет, Ізраїль, Йорданія, Ліван, Лівія, Марокко, Палестина, Сирія і Туніс; а на сході: Вірменія, Азербайджан, Білорусь, Грузія, Молдова та Україна.

Тут варто зазначити, що у листопаді 2015 року Європейська політика сусідства була переглянута. ЄС працює зі своїми південними і східними сусідами з метою сприяння стабілізації, безпеки і процвітання відповідно до Глобальної стратегії зовнішньої політики і політики безпеки Європейського союзу. Отже, Росія не бере участі у діяльності з прикордонного співробітництва в рамках Європейської політики сусідства і не є її частиною.

Переважає більшість коштів Європейського інструменту сусідства використовується для двостороннього співробітництва, спеціально розробленого для кожної країни-партнера. Ключовим елементом в цьому контексті є двосторонні Плани дій Європейської політики сусідства, які взаємно узгоджені між ЄС і кожною країною-партнером. Ці Плани дій встановлюють порядок денний політичних і економічних реформ з короткостроковими й середньостроковими пріоритетами, слугують політичною основою, яка визначає пріоритети співпраці. У програмному періоді 2014-2020 рр. на реалізацію програм транскордонного співробітництва виділено з бюджету ЄС 15,4 млрд євро.

Розглядаючи європейське територіальне співробітництво не можна не згадати стратегічні кроки ЄС у цьому напрямі. Так, 6 жовтня 2008 р. Європейська Комісія уклала так звану “Зелену книгу”. Повна назва цього документа – “Зелена книга про територіальну єдність. Перетворення територіального розмаїття на силу” [2]. Зелена книга стала поштовхом для дебатів між інститутами ЄС та іншими зацікавленими особами щодо подальшого розвитку політики територіальної згуртованості з метою підвищення конкурентоспроможності й сталого розвитку в усьому Європейському Союзі.

Розширена стратегія, що реалізується на рівні ЄС, національному, регіональному та місцевому рівнях, повинна забезпечити: збільшення доходів від агломерації і зменшення несприятливих умов для всіх типів територій, щоб підтримати їх гармонійний розвиток; поліпшення зв'язків між територіями для забезпечення доступу до послуг, що становлять спільний економічний інтерес, головним чином в галузях охорони здоров'я, освіти, транспорту, енергетики, інформаційних і комунікаційних технологій; сприяння співробітництву між територіями з метою розв'язання екологічних і структурних проблем у найбільш оптималь-

ному територіальному масштабі, а також для забезпечення синергізму зростання та інновацій.

Крім того, політика згуртованості має забезпечити максимальне використання свого потенціалу, зокрема гірським або острівним районам або малонаселеним регіонам.

Наступним кроком у цьому напрямі було ухвалення Територіальної програми Європейського Союзу 2020 – шлях до інклюзивної, розумної та стабільної Європи різних регіонів. Метою цієї програми є надання стратегічних орієнтирів для територіального розвитку, сприяння інтеграційним процесам територіального виміру на всіх рівнях управління та забезпечення виконання Стратегії “Європа-2020” відповідно до принципів територіальної єдності [4].

Для забезпечення міжнародної співпраці європейських регіонів нині напрацьовано потужне нормативно-правове забезпечення, яке складається з європейського законодавства, що стосується безпосередньо транскордонної співпраці (“Європейська рамкова конвенція про транскордонне співробітництво між територіальними общинами або властями” від 21.05.1980 р., Міжнародна конвенція про спрощення і гармонізацію митних процедур (Кіотська Конвенція) від 18.05.1973 р., та інші Конвенції в яких згадується транскордонна співпраця), та європейського загального законодавства щодо регіонів (“Європейська хартія місцевого самоврядування” від 15.10.1985 р., “Хартія Конгресу місцевих і регіональних органів влади Європи” від 14.01.1994 р., Європейська хартія міст від 18.03.1992 р. та Європейська хартія міст II (Маніфест нової урбаністики від 2008 р.).

Таким чином, Європейське територіальне співробітництво відіграє ключову роль у створенні спільного європейського простору і є наріжним каменем європейської інтеграції. Воно має очевидну європейську цінність: допомагає гарантувати, що кордони не є бар’єрами, зближує європейців, забезпечує розв’язання спільних проблем, сприяє обміну ідеями та кращими практиками, стимулює стратегічну роботу для досягнення загальних цілей. Вивчення ж досвіду європейської регіональної політики дозволяє ефективно формувати національну регіональну політику та формувати дієві механізми економічного, політичного та територіального співробітництва України та ЄС.

1. European Territorial Cooperation. URL: https://ec.europa.eu/regional_policy/en/policy/cooperation/european-territorial/
2. Green Paper on Territorial Cohesion Turning territorial diversity into strength, Brussels, 6.10.2008 COM (2008) 616 final. URL: https://ec.europa.eu/regional_policy/archive/consultation/terco/paper_terco_en.pdf
3. Regulation (EU) № 232/2014 of the European Parliament and of the Council of March 2014. - <https://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=OJ:L:2014:077:0027:0043:EN:PDF>
4. Territorial Agenda 2020 - Towards an Inclusive, Smart and Sustainable Europe of Diverse Regions. URL: https://ec.europa.eu/regional_policy/sources/policy/what/territorial-cohesion/territorial_agenda_2020.pdf

Головіна Ольга Володимирівна
доцент кафедри
соціально-гуманітарних дисциплін
Дніпропетровського державного
університету внутрішніх справ,
кандидат історичних наук

ФОРМУВАННЯ КОЛЕКТИВНОЇ ІСТОРИЧНОЇ ПАМ’ЯТІ ЯК ФАКТОР НАЦІОНАЛЬНОЇ БЕЗПЕКИ

Питання самозбереження нації як політичного (не етнічного) феномену, характерного для ХХ–ХХІ ст. безпосередньо та нерозривно пов’язано із таким духовними та культурними чинниками як спільна історична пам’ять, традиція, чи віра. Розуміння та усвідомлення історичного минулого, його героїчних сторінок, прийняття сторінок трагічних надає можливість відчувати себе частиною єдності, яка претендує на територію, державність, формує почуття патріотизму. Тому питання формування історичної пам’яті, що унеможливує розмивання національної ідентичності у колективній свідомості, напряму пов’язано з національною безпекою, виборюванням та відстоюванням незалежності.

На цей час у українському суспільстві спостерігаються певні проблеми у галузі національної пам’яті: бракує системи оцінок подій та постатей, не визначено принципів створення національного пантеону, єдиної концепції національної пам’яті. Численні спро-

би, що спостерігалися, замість консолідації та об'єднання, призводять до роз'єднання та розколу у суспільстві. Які ж наразі існують шляхи формування засад національної історичної пам'яті, що можуть бути використані у сучасних суспільно-політичних умовах? В першу чергу, необхідне розуміння необхідності поширення та популяризації знань про історичне минуле, суспільні дискусії на ключові історичні події, державна підтримка історичних заходів.

Існуючий наразі Український інститут національної пам'яті, що є центральним органом виконавчої влади з реалізації державної політики у сфері відновлення та збереження національної пам'яті, діяльність якого спрямовується та координується Кабінетом Міністрів України через Міністра культури, у якості основних завдань визначає:

1) реалізація державної політики у сфері відновлення та збереження національної пам'яті Українського народу, а саме:

– організація всебічного вивчення історії українського державотворення, етапів боротьби за відновлення державності та поширення відповідної інформації в Україні та світі;

– здійснення комплексу заходів з увічнення пам'яті учасників українського визвольного руху, Української революції 1917–1921 років, воєн, жертв Голодомору 1932–1933 років, масового голоду 1921–1923, 1946–1947 років та політичних репресій, осіб, які брали участь у захисті незалежності, суверенітету та територіальної цілісності України, а також в антитерористичних операціях;

– організація дослідження історичної спадщини та сприяння інтеграції в українське суспільство національних меншин і корінних народів;

– популяризація історії України, її видатних особистостей;

– подолання історичних міфів;

2) подання Міністрові культури пропозицій щодо формування державної політики у сфері відновлення та збереження національної пам'яті Українського народу та національної свідомості громадян з урахуванням багатонаціонального складу населення та регіональних відмінностей України, зокрема щодо:

– популяризації в світі ролі Українського народу у боротьбі проти тоталітаризму, відстоюванні прав та свобод людини;

– відновлення національної пам'яті Українського народу, недопущення використання символів тоталітарних режимів;

– надання оцінки тоталітарним режимам ХХ століття в Україні, Голодомору 1932–1933 років, масовому голоду 1921–1923, 1946–1947 років, примусовим депортаціям, політичним репресіям, діям організаторів і виконавців таких злочинів, а також наслідкам їх дій для України та світу;

– формування у громадян України патріотизму, національної свідомості, активної позиції.

Основними завданнями Інституту задекларовано: посилення уваги суспільства до історії України, забезпечення всебічного вивчення етапів боротьби за відновлення державності України у ХХ столітті та здійснення заходів з увічнення пам'яті учасників національно-визвольної боротьби, жертв голодоморів та політичних репресій [2].

Кожна національна варіація міфу, що лягає в основу відповідної національної ідеї, має свої певні відмінності та особливості. Провідники нації для здійснення основної мети суспільно-політичного життя ХІХ ст. – побудови національної держави – виробляли національні міфи, підкреслення самотності та окремішності культури, мови, історії народу.

У ХХ ст. історична свідомість українців розколювалася, перебуваючи під впливом російських історичних міфів, що приводило до спотворення та викривлення, ментальних фантомів: 1) несприйняття себе часткою європейської спільноти (результат переважання євразійських трактовок історичних подій); 2) втрати навичок індивідуалістичного господарювання (синдром пропагування колективізму); 3) відсутність ініціативності, активної життєвої позиції; 4) ставлення до себе як до меншвартості, другорядної нації та ін. [1, с. 50].

Здобуття Україною незалежності не ліквідувало основної проблеми – об'єднання нації, прийняття усіх сторінок власної історії та побудова національного пантеону. Історики – дослідники проблематики національної історичної пам'яті наголошують на необхідності збагачення українського пантеону. «Ствердження української національної ідеї української політичної нації базуватиметься на історичній пам'яті. Очищеній від залишків тоталітарного та імперського способу мислення; на шануванні українських національних героїв, які сприятимуть консолідації українського суспільства» [3, с. 287].

Держава через освітні та наукові інституції висловлює ставлення суспільства до подій минулого та таким чином проектує своє майбутнє. Тому творення національної ідеї, вибудова історичного пантеону та вироблення єдиного канону національної пам'яті в сучасних суспільно-політичних умовах є питанням національної безпеки.

1. Гирич І. Б. Чи суперечить національний міф історичній правді? / І. Б. Гирич // Українська Історична дидактика : Міжнародний діалог (фахівці різних країн про сучасні українські підручники з історії) : Зб. наук. ст. – К. : Генеза, 2000. – С. 47 – 54.
2. Український інститут національної пам'яті – Офіційний сайт. – Режим доступу: <https://uinp.gov.ua> [Дата звернення – 20.02.2020.]
3. Щупак І. Я. Національні герої в національній ідеї / Ігор Щупак // Трансформація української національної ідеї / упоряд. О. Доній. – К. : Наш формат, 2019. – С. 279–288.

Єремєєва Ірина Анатоліївна
доцент кафедри міжнародних відносин
та туризму Дніпропетровського
державного університету внутрішніх
справ, кандидат історичних наук, доцент

СТРУКТУРНІ ТРАНСФОРМАЦІЇ СУЧАСНИХ МІЖНАРОДНИХ КОНФЛІКТІВ

Об'єктивні причини міжнародних конфліктів визначаються системними змінами в світовій політиці, які характеризуються передусім нестабільністю. Зростанню напруги сприяє той факт, що макродержави з метою демонстрації своєї переваги використовують стратегію управління конфліктами, яка тільки підтримує конфліктну взаємодію. Розпад біполярної системи міжнародних відносин мав своїм наслідком порушення балансу сил. Руйнування системи устояних взаємовідносин між ключовими міжнародними акторами виступає однією із ключових причин політичних конфліктів, як внутрішніх, так і міжнародних.

Характеризуючи конфліктний потенціал сучасної системи міжнародних відносин, англійський дослідник Майкл Хенлон називає класичні міждержавні війни «застарілими» [1, р.42-46]. Серед причин втрати значення класичних війн у другій половині ХХ – початку ХХІ ст. доцільно виділити зміни в сфері ядерного озброєння, подолання анархічності альянсу країн Заходу, збільшення кількості демократичних країн, втрата значимості чинника захоплення нових територій для економічного зростання держави.

Якщо у ХХ ст. причинами зіткнень між державами були ідеологічні розбіжності, колонізаційні та деколонізаційні процеси, реалізація геостратегічних та гегемоністських інтересів, то в сучасній системі міжнародних відносин переважають довготермінові конфлікти між регіональними державами, політизовані конфлікти меншості в атомізованих суспільствах Близького Сходу, Центральної Азії, Африки. З цього приводу заслуговує на увагу точка зору деяких дослідників, що основою сучасних міжнародних конфліктів є політичні ідеологічні розбіжності, які підсилюються релігійними або етнічними чинниками, що ставлять під сумнів теорії модернізації та секуляризації, які переважали в політичній науці протягом другої половини ХХ ст.

Нові тенденції у міжнародних політичних конфліктах спричинені глобалізаційними процесами сучасного світу, адже незважаючи на певні тенденції регіоналізації, саме глобалізація визначає характер сучасних міжнародних відносин та має своїми наслідками з одного боку - посилення взаємозалежності країн світу, а з іншого – зростання кризових явищ у світовій економіці і, як наслідок, загострення політичної ситуації та рівня конфліктності.

Глобалізація пов'язана з проблемою потенційної міжнародної політичної нестабільності через взаємозалежність національних економік на світовому рівні. Локальні економічні коливання або кризи в одній країні, як правило мають регіональні або глобальні наслідки. Подібна проблема має не тільки теоретичний, але і реальний характер, що підтверджується економічними кризами кінця ХХ – початку ХХІ ст. (включно із сучасною світовою рецесією) наслідком яких є загострення політичних відносин між державами.

Наступне коло проблем, що є наслідком глобалізації викликане загрозою втрати контролю за економікою суверенними урядами та його переходу до інших суб'єктів, у тому числі до більш сильних держав, багатонаціональним або глобальним корпораціям, міжнародним організаціям. Тобто глобалізація розцінюється як спроба підриву принципу

національного суверенітету, що може викликати як у національних лідерів, так і у електорату відчуття безпорадності та неприйняття міжнародних процесів. Подібні настрої легко трансформуються у крайній націоналізм та ксенофобію. На фоні політики протекціонізму це викликає посилення екстремістських політичних рухів, що має потенційну загрозу до загострення політичних конфліктів на міжнародній арені.

З початку 1990-х років має місце стійка тенденція до зменшення загальної кількості конфліктів за участю держави, особливо це твердження стосується конфліктів, які мали виключно міждержавний характер. Не можна констатувати повної відсутності нових міждержавних конфліктів, до того ж в окремих випадках війна, що ведеться між державами опосередковано може трактуватися як міжнародний збройний конфлікт. Зокрема події на Донбасі, анексія Криму є складовою глибоких геополітичних суперечностей між Україною та Російською Федерацією, але даний конфлікт не отримав юридичного закріплення, його інституалізація має політичний характер.

Деєтатизація міжнародних конфліктів обумовлена змінами функцій та нездатністю сучасної держави гарантувати безпеку особи. Сучасна міжнародна система характеризується двома тенденціями: зростання взаємозалежності усіх елементів системи та збереження монополії на прийняття рішень національними урядами тоді як їх реальний вплив на продукування та розподіл ресурсів зменшується.

Домінування та перевага у воєнній силі, інші компоненти могутності не забезпечують безпеку та захист мегадержавам. Це підтверджується зростанням асиметричних загроз та посиленням нестабільності в регіонах Близького Сходу та Північної Африки, що супроводжується військово-політичними конфліктами із залученням міжнародного співтовариства в Іраку, Сирії, Афганістані. Силова боротьба державних акторів з міжнародним тероризмом часто виявляється контрпродуктивною та, навпаки, стимулює зростання радикальних, воєнізованих ісламських рухів, які активно проявляють себе у політичній боротьбі за владу.

Із вищенаведеного впливає проблема відповідності національних систем влади особливостям та викликам сучасних міжнародних відносин. Зокрема, можна констатувати скорочення функцій управлінських структур окремих держав та міждержавних організацій щодо управління потоками інформації, боротьби із транснаціональною злочинністю, контролю над міграційними потоками. Послаблення держави відбувається внаслідок зменшення кількості доступних урядам ресурсів, що необхідні для реалізації владних повноважень. Ускладненню ситуації сприяють міжнародні фінансові актори з їх акцентом на бідні, а значить, поступливі уряди (особливо із врахуванням корупції еліт) [6, р. 378]. Таким чином, держава не є головним джерелом загрози стабільності міжнародної системи та втрачає монополію на застосування сили, «поділяючи» її із субдержавними акторами.

Проаналізовані вище процеси ускладнюють явище міжнародного політичного конфлікту. Сторонам конфлікту складно досягти компромісу через їх велику кількість та різноманітність. В якості міжнародних акторів у світові політичні процеси залучені повстанські угруповання, кримінальні організації, етнічні партії, міжнародні недержавні організації, найманці і, навіть, регулярні армії. Недержавні актори можуть як протистояти державі або іншим недержавним групами, так і брати участь у конфлікті на боці держави, що ускладнює ідентифікацію джерел конфлікту та організацію ефективного протистояння загрозам [3, с.60].

На перший план серед недержавних акторів виходять кримінальні транскордонні угруповання, релігійні та квазірелігійні рухи, транснаціональні мережі. Однією із тенденцій сучасних міжнародних конфліктів, які мають форму збройного протистояння недержавних акторів є зростання терористичної активності, яка виступає в якості тактики асиметричного протистояння на регіональному та глобальному рівнях.

Деградація ситуації відбувається у зв'язку із зміною функцій держави, зменшення її можливостей та ресурсів щодо забезпечення безпеки власних громадян. У таких умовах зростає політична невизначеність, конфлікти стають більш тривалими. Соціальна трансформація викликана глобалізацією, призводить до появи у нерегулярних воєнізованих формах політичних, економічних, правових можливостей впливати на міжнародні процеси та внутрішньодержавні процеси.

Реакцією на зазначені процеси є поява нового терміну в політико-правових дослідженнях – збройні недержавні актори (ЗНДА), під якими маються на увазі будь-які збройні групи, що відділені від держави та не підконтрольні державними органам, здійснюють воєнні дії та мають політичні, релігійні або воєнні цілі [2, с.185]. В якості при-

кладу діяльності ЗНДА доцільно згадати сучасний конфлікт в Афганістані - один із найтриваліших сучасних конфліктів, в якому бере участь міжнародна коаліція збройних сил, в якій провідну роль відіграють США. Конфлікт знаходиться на стадії закріплення та має тенденцію до ескалації, оскільки в Афганістані Талібан та ряд інших недержавних збройних угруповань ведуть постійну боротьбу проти сил афганського офіційного уряду та міжнародної коаліції. При цьому протистояння ускладнюється тим, що до сьогодні не існує єдиної точки зору щодо розмірів та структури ЗНДА в Афганістані, невідома і природа взаємовідносин між різноманітними збройними угрупованнями в сусідньому Пакистані.

Таким чином, в біполярній системі міжнародних відносин існує стійка тенденція до обмеження звичного домінування державних акторів у світовій політиці, що виражається в розмиванні можливості держав застосовувати владні повноваження. Посилення ролі та різноманітність недержавних міжнародних акторів ускладнює процес врегулювання та попередження конфліктів та збільшує кількість їх учасників.

1. Michael O'Hanlon. Coming Conflicts: Interstate War in the New Millennium / Michael O'Hanlon // Harvard International Review (Cambridge). Summer 2001. No 23. P. 42-46.

2. Беллал А., Джакка Ж., Кейзи-Маслен С. Международное право и вооруженные негосударственные акторы в Афганистане/ А. Беллал, Ж. Джакка С. Кейзи-Маслен//Международный журнал Красного Креста. №881. С.183-221.

3. Сремеева І.А. Актуальні проблеми визначення сутнісних характеристик міжнародного конфлікту / І. А. Сремеева // S.P.A.C.E. Society, Politics, Administration in Central Europe: електронний науково-практичний журнал. 2017. Вип. 3. С. 58-61. URL: <http://hdl.handle.net/11300/7905/>.

Іванов Олександр Юрійович
старший викладач кафедри
теорії та історії держави і права
Національної академії
Служби безпеки України,
кандидат юридичних наук

ПОЛІТИКА РОСІЇ ЩОДО КАЗАХСТАНУ І ЗАГРОЗИ МІЖНАРОДНІЙ БЕЗПЕЦІ: ДО ІСТОРІЇ ПИТАННЯ

Експансіоністський характер зовнішньої політики Росії як риса, характерна для всіх періодів існування цієї держави, обумовлює її основну спрямованість на задоволення стратегічних інтересів у тих чи інших регіонах світу. Одним із таких регіонів повсякчас була багата на природні ресурси та розташована на перехресті торговельних шляхів Середня Азія. Хівинське, Бухарське та Казахське ханства – це були ті держави, на завоювання яких із означених вище міркувань спрямовувало свої зусилля спочатку Московське царство, а потім і Російська імперія. Особливо важливе місце серед зазначених держав російські правителі відводили Казахському ханству як прикордонній території, зручній для виходу на азійські ринки та подальшого здійснення експансії в цьому регіоні. Ці та інші фактори обумовлювали вибір тих специфічних методів та засобів, які в підсумку призвели до включення казахських територій до складу Російської імперії протягом XVIII–XIX ст. ст.

Загалом в історіографії (дореволюційній та сучасній російській, радянській і сучасній казахській) прийнято вважати, що приєднання жузів – складових частин адміністративної системи Казахського ханства – до Російської імперії протягом зазначеного вище періоду відбувалося цілком добровільно і було обумовлене виключно необхідністю пошуку сильного союзника, покровителя з метою протистояння зовнішнім ворогам (Китаю, Джунгарському ханству та іншим). Поєднуючи ці фактори із «природним тяжінням» казахів до Росії, історики стверджують про нібито невідворотність рішень ханів Молодшого, Середнього та Старшого жузів щодо спрямування прохання російському імператору про прийняття їх під свій протекторат. За таких умов у працях цих дослідників Російська імперія постає як рятівник, котрий відвернув неминучу загибель казахського народу та його етнічної самобутності. При цьому, про будь-які прагматичні міркування російського самодержавства, спрямовані на задоволення експансіоністських намірів, ці науковці в більшості не зазначають. Вони натомість вдаються до яскравого змалювання «загрозливого» та «відсталого» становища казахської держави напередодні її включення до складу Росії.

Огляд історії російсько-казахських відносин у період 1465–1731 рр. – від часу заснування Казахського ханства до включення Молодшого жуза до складу Російської імперії –

дозволяє стверджувати про періодичні докорінні зміни в їхньому характері. На нашу думку, може бути запропонована така періодизація російсько-казахських відносин у вказаний період відповідно до стратегічних міркувань російської влади:

- 1) 1465–1547 рр. – виключно торговельні відносини;
- 2) 1547–1598 рр. – воєнно-союзницькі відносини;
- 3) 1598–1714 рр. – перманентна підтримка окремих родів;
- 4) 1714–1731 рр. – переговори з ханською владою щодо добровільного прийняття російського підданства, розробка планів щодо захоплення казахських сировинних баз.

Виходячи із окресленої періодизації, очевидно, що з кінця XV ст. Московське царство, а потім і Російська імперія взяли курс на дестабілізацію політичної ситуації в Казахському ханстві, оскільки існування сильної централізованої казахської держави вже не відповідало російським стратегічним цілям. Доволі показово, що в історіографії для характеристики досліджуваного періоду паралельно використовуються такі терміни, як «російсько-казахські» та «казахсько-російські» відносини. Огляд відповідних праць дозволяє стверджувати, що перший термін, попри його етимологію, застосовується істориками при характеристиці загарбницької політики російського самодержавства щодо казахів. У свою чергу, другим терміном позначається «природне тяжіння» казахської держави до Росії. При цьому слід враховувати, що в обох зазначених випадках Казахське ханство розглядається не як повноцінний суб'єкт міжнародних відносин, а виключно як мішень російських експансіоністських устремлінь.

Слід звернути увагу на те, що активізація політики Московського царства щодо країн Середньої Азії пов'язана з ослабленням та поступовим розпадом на окремі ханства Золотої Орди у другій половині XV – на початку XVI ст. Першими під російський контроль потрапили Казанське та Астраханське ханства в 1502 р., а Сибірське ханство, котре порівняно з ними було набагато важливішим у стратегічному відношенні для Москви, продовжувало чинити збройний опір царському війську. Необхідність підкорення такої цінної, багатой на природні ресурси території зумовила потребу в пошуку достойного союзника. Головним претендентом на цю роль став загальноказахський хан Тугуме (1534–1538), чие військо московський посол Данило Губін характеризував так: «А казахи... добре сильні... Ташкент завоювали, а ташкентські царевичі, кажуть, двічі з ними бились, але казахи їх подужали... казахи сильні, і калмики їм піддалися». Також в одному зі своїх донесень цареві Івану IV він відзначав, що казахи, маючи таке сильне військо, постійно відбивають напади сибірського хана Кучума. Від 1572 р., як стверджували московські хроністи, його напади на прикордонну Пермську область стали все більш активними і загрозливими, що спонукало звернутися до казахського хана із проханням про допомогу. Новоявлений хан Таваккул (в окремих джерелах – Тевеккель) вів довготривалу і запеклу боротьбу із Кучумом, поступово послаблюючи військовий потенціал сибірської армії, що призвело до окупації Сибірського ханства Московією у 1598 р.

За таких умов Московське царство змушене було принаймні напоказ розглядати Казахське ханство в якості свого рівного партнера, пропонуючи йому відповідні вигоди. Так, наприклад, відбувалась активізація торгівлі між цими державами, цар надавав ханові військову допомогу для придушення місцевих повстань, відбувалися періодичні обміни посольствами. У той же час, ряд таких дій були спрямовані на приховану підготовку підґрунтя до подальшої експансії на казахських територіях. Так, у 1594 р. Іван IV, усвідомлюючи близькість часу захоплення Сибірського ханства, спрямував посольство до Казахського ханства, уповноваживши його на проведення переговорів із ханом Таваккулом з тим, щоб схилити його до прийняття московського підданства разом зі своїм народом. Однак послі здобули рішучу відмову від казахів.

Ставлення до Казахського ханства як до потенційної колонії з боку Московії проявлялося також і в характері торгових відносин між цими державами. З одного боку, її обсяги були значними і збільшувалися з кожним роком приблизно на 10–15 %. З іншого боку, торгівля мала переважно міновий характер, і не завжди еквівалент обміну відображав реальну вартість товарів, які вироблялися казахами. Так, наприклад, за вироби з чавуну росіяни розплачувалися лисицями, що, за підрахунками істориків, приблизно вчетверо було нижчим від їхніх ринкових цін. У той же час, товари власного виробництва росіяни збували на казахських ринках за досить високими цінами, не сплачуючи при цьому жодних податків. Історики також відзначають, що ці товари були найнижчої якості з усіх тих, які вироблялися в різних галузях російської промисловості. Також російські виробники середньої і нижчої ланки вдавалися до купівлі на казахських ринках сировини низької якості, а вироблені з неї товари потім збували там же. Поряд із цим, російські купці розповсюджували на казахських ринках російськомовну літературу, яка ставала основним предметом для читання у

місцевої інтелігенції, оскільки власних книг іще не було. У такий спосіб відбувалася також і культурна експансія Росії в Казахстані. Очевидно, що активізація російсько-казахської торгівлі була спрямована на поступову колонізацію казахських земель.

Завоювавши Казанське ханство у 1598 р., Московське царство більше не потребувало рівноправних союзницьких відносин із казахською державою. Остання переживала часи роздробленості, коли авторитет хана не здатен був зупинити протистоянь між місцевими родами. У різних місцевостях усе частіше розпочиналися повстанські рухи проти ханської влади, централізація Казанського ханства ставала все більш і більш номінально. За таких умов московська влада підтримувала дипломатичні відносини вже не з ханом, а з наймогутнішими із місцевих правителів. Також надавалася фінансова та військова допомога окремим повстанським рухам, спрямованим на ліквідацію влади хана.

Квінтесенцією експансіоністських устремлінь самодержавства у Казахстані став період першої чверті XVIII ст., коли за правління Петра I відбувалось утвердження засад зовнішньополітичного курсу Російської імперії. У цей час до Середньої Азії спрямовувались численні експедиції (як приватні, так і за царськими указами), які мали за мету здійснити детальний географічний опис цих територій. У матеріалах експедицій, які діяли на території Казахського ханства, відзначалося про нібито відсталість цієї країни. Зокрема, йшлося про те, що у казахському суспільстві панують пережитки патріархального ладу, становище жінки все іще залишається пригнобленим порівняно з чоловіком, земельні відносини не досягли навіть феодальної стадії розвитку, а постійні міжусобиці місцевих родів гальмують розвиток держави та перешкоджають її централізації. Ці «недоліки» казахського ладу характеризувались у царських документах та листах із застосуванням великої кількості епітетів для змалювання «відсталості» казахів, яка начебто зумовила те, що їхня держава стала об'єктом постійних нападів Китайської імперії, Джунгарського ханства та інших суміжних держав. Необхідність «рятувати» «занедбане» Казахське ханство від воєнних загроз, поєднана із стратегічною заінтересованістю царського уряду в його природних ресурсах і вигідному географічному розташуванні, визначили подальшу спрямованість російської політики щодо цієї держави. Результатом реалізації останньої стало включення до складу Російської імперії Молодшого, Середнього та Старшого жузів як складових частин Казахського ханства у 1731, 1740 та 1818 рр. відповідно.

Таким чином, політика Росії щодо Казахського ханства протягом XV–XVIII зазнавала якісних змін, пов'язаних із трансформацією стратегічних цілей самодержавства у середньоазійському регіоні. Після того, коли відпала потреба в сильному союзнику, царат вдався до поступової колонізації економічно та політично вигідних казахських територій через дискредитацію їхньої влади, втручання у внутрішньополітичні процеси та спонукання ханської влади до прийняття російського підданства. Вивчення цього досвіду видається вкрай важливим для всіх держав, проти яких Російською Федерацією наразі розгорнута гібридна війна (у тому числі, для України), оскільки це надасть можливість прогнозувати поведінку держави-агресора та організовувати ефективну протидію її експансіоністським проявам.

Малишко Валерій Миколайович
доцент кафедри теорії та історії
держави і права Дніпропетровського
державного університету внутрішніх
справ, кандидат юридичних наук, доцент

ЮРИДИЧНІ МЕХАНІЗМИ ЗАЛУЧЕННЯ БРИТАНСЬКИХ ПРИВАТИРІВ ДО МОРСЬКОЇ АГРЕСІЇ ПРОТИ КИТАЮ (XVII–XIX ст.)

Сучасний перехід нашої країни до республіканської форми правління буржуазного типу супроводжується активною концентрацією капіталу в приватному секторі економіки. Так, виникає питання відпрацювання юридичних засобів залучення останнього до забезпечення оборонної безпеки України. Одним із механізмів досягнення цієї мети є широкомасштабне залучення приватної сили та відприцювання її відносин з професіональними військово-морськими силами.

Вагомих успіхів на цьому шляху досягли США та успішні країни Європи, які вирішують ці проблеми спираючись на ретельне вивчення своїх історико-правових традицій. Маючи статус морської держави, Британія колоніальних часів досить широко застосовувала приватирство, а саме притягнення до бойових дій на морі приватних кораблів у

спосіб надання ліцензій. Дослідження засобів номативно-правового регулювання цієї діяльності стало актуальним після успадкування нашою державою досить зношених суден та портів, що призвело до беззахисного її стану в політичних і військових конфліктах з Росією в Азовсько-Чорноморському регіоні.

Мілітаристичні традиції Альбіону поклали початок насильницькому проникненню колонізаторів «усіх різновидів» в Китай [1, С. 16–22]. Значну роль в цьому процесі відіграли військово-морські сили, поряд з якими межі Британської імперії поширювали моряки приватного флоту каперів, або, за британською традицією, – флоту приватирів. Такий флот мали усі великі морські держави, однак найбільшої могутності він досяг, перебуваючи на службі у англійських підприємців, що утворили в 1600 р. Британську Ост-Індську Компанію (надалі – Компані).

Після втрати тринадцяти північноамериканських колоній, які стали незалежними Сполученими Штатами пайовики цієї першої в історії людства транснаціональної корпорації мертвою хваткою вцепилися в країни Сходу, перш за все – в Індію, а згодом і в Китай. Так була утворена друга Британська імперія з ядром в Південній Азії. Звідти почалося закабалення Китаю, який завдяки спровокованим британськими загарбниками двох опіумних війн перетворився на напівколонію восьми великих держав на чолі з Альбіоном, і в цьому вирішальну роль відіграли військові моряки і притватирі.

Перші спроби розкриття участі приватного флоту Британської Ост-Індської компанії в насильницькому «відкритті» Китаю для британських колонізаторів були зроблені англійцями С. Бересфордом, В. Д. Бернардом і Дж. Ючерлоні, а також російськими авторами О. М. Бутаковым і О. Е. Тизенгаузеном. Проте їхні праці були оглядами основних подій опіумних війн, здійснених військовими моряками, які вони розкрили «наспіх». Сучасні автори, такі, як англійці Ч. Джарвіс, Ф. Освальд і А. Поліканте, американці С. Валлар і П. В. Фей, сингапурець Е. Дж. Маршалл, канадці С. Р. Прандж і Б. П. Сані та індієць М. Шантарам, продовжили традицію, закладену першими хроністами опіумних війн.

Виникнення приватного військового флоту Компанії було дозволено Короною Британії, відповідно до догми про те, що «монарх, і тільки монарх, має право створити корпорацію або надати право на її створення». Правовою формою діяльності монархів у даному випадку були хартії, надання яких заможним особам прирівнювалося до започаткування підприємств, що мали займатися світовою торгівлею. Хартії можна розглядати як королівські привілеї, надані певним особам або корпораціям власників, які володіли всіма правами і свободами, визначеними імперською конституцією, і як своєрідні угоди монарха з його підданими з приводу засвоєння океанського простору та прилеглих до нього територій. Кожна хартія мала певні реквізити, притаманні цивільним угодам. Монарх, як головна сторона угоди, на прохання учасників колоніальної експансії визначав межі територій, які підлягали захопленню ними, і гарантував їм захист їх комерційних інтересів. Проте Корона Англії не брала на себе жодних цивільно-правових зобов'язань по хартіях.

Монархія розраховувала на так звану королівську п'ятину, а тому й надавала суб'єктам колоніальної експансії право керуватися власними нормами і правилами у певних, встановлених британською державою межах. Це було закріплено 30 грудня 1600 р. хартією королеви Єлизавети I Тюдор, в тексті якої сповіщалося таке: «Єлизавета, благодать Божа, королева Англії, Франції та Ірландії, захисниця віри, etc. Усім нашим офіцерам, міністрам і державцям та всім іншим людям в межах цього нашого королівства Англія і в інших місцях, що перебувають під нашим послухом та юрисдикцією, і всім іншим, кому цей патент буде показаний або прочитаний, вітання.

Оскільки наш найдорожчий і люблячий двоюрідний брат Джордж, граф Камберленд, та інші наші шановні піддані... звернулися до нас з петиціями про те, щоб ми могли надати їм королівську згоду та ліцензію на те, щоб вони за власними бажаннями, витратами і обговореннями виступали за честь цього нашого королівства Англії для збільшення нашого судноплавства та сприяння торгівлі товарами не тільки в межах згаданих ними наших регіонів та їхніх володінь, це може призвести до здійснення однієї або декількох подорожей із зручною кількістю озброєних суден задля налагодження торгівлі зі східною країною Індією й певними країнами та частинами Азії та Африки... І тому Ми задля честі нашої нації та багатства нашого народу дозволяємо їм це» [2].

Компанія, що брала участь у боротьбі за світове колоніальне панування Альбіону, зробила основним знарядям боротьби проти супротивників в світовому океані флот військових кораблів та допоміжних суден приватирів. Основну морську військову одиницю – фрегат – вони назвали «a man of war» (дослівно – військова людина). Цей термін був за-

кріпленій в найменуванні приватних суден Компанії, а саме, – «East Indiamen», або просто – «Indiamen», тобто «індійське військове судно». Сукупність цих озброєних гарматами плавзасобів отримала назву «Бомбейська флотилія», адже вона базувалася в гавані міста Бомбей (нині – місто Мумбаї). Цей флот упродовж XVII ст. панував в Індійському океані, однак наступного століття в Англії розпочався промисловий переворот, що вимагало поширення бази для продовження первісного нагромадження капіталу. За традицією, такими джерелами були торгівля рабами, контрабанда і розбій в світовому океані, що супроводжувалося поширенням зони обміну товарами, виробленими на мануфактурах метрополії, від Антильських островів в Атлантиці до країн Далекого Сходу. Тому для захисту власних інтересів усі британські підприємці підтримували імперську ідею, яку «несли на своїх вітрилах» тисячі приватирів. Саме цих напівкримінальників Компанія заохочувала до участі в океанському розбої, зарахувавши їх до складу свого приватного Бомбейського флоту. Кінцевим пунктом оперування цього флоту мав стати Китай.

Вторгнення Компанії в Китай було тривалим процесом, адже Цинська імперія хоча і зіткнулася з перманентною кризою феодального суспільства, яка почалася в середині XVIII ст., але була цілком здатна дати відсіч іноземній агресії. Ось чому в розпалі Семирічної війни (1756–1763), що набула світового характеру, британська еліта висунула концепцію «існування піратських держав» в Азії, які необхідно було ліквідувати. Ця концепція була необхідна для «правового» обґрунтування розбою приватирів в басейні Індського і Тихого океанів [3, Р. 206]. Прикриваючись нею приватний флот Компанії розпочинав наступ на Китай, під час якого була продемонстрована нерозчленована єдність інтересів британської монархії, власників мануфактур, торговців і піратів, зокрема – комерційних розбійників-приватирів. Однак реалізація зазначеної концепції до кінця XVIII ст. стала нездійсненою мрією британських експансіоністів, оскільки Альбйон, який вів боротьбу за панування в світовому океані проти французьких та іспанських суперників, ще не мав достатньої сили для морської війни на всіх напрямках [4]. Тому Британії спочатку довелося використовувати дипломатичні методи вторгнення в Китай.

Реалізація китайського напрямку зовнішньої політики уряду Альбйону розтягнулася на сімдесят років. Справа в тому, що збройні сили Британської імперії були зайняті придушенням повстання американських колоністів, війною проти імперії Наполеона I Бонапарта та іншими не менш важливими справами. До того ж на шляху британських експансіоністів крім слабкого військового флоту Піднебесної встали китайські морські розбійники. Піратство було важливою і постійною складовою морської історії Азії, для якої є характерним зв'язок між політикою та морським розбоєм. Азійські правителі використовували піратів як частину свого зовнішньополітичного арсеналу, щоб перемагти у боротьбі за панування в безмежному просторі Індійського та Тихого океанів. Проте китайські пірати мали своїми конкурентами англійських напівкомерсантів-напіврозбійників, якими були приватирі Компанії. Тому поступове поширення морського розбою приватників цієї британської корпорації призводило до того, що китайські пірати відступали з океанського простору і наважувалися лише на розбій в прибережних районах Китаю і на річках, які текли в Південно-Китайське море [5, Р. 206].

Нанкінський договір Китаю з Америкою 1844 р. задовольнив найважливіші вимоги Великобританії, однак далеко не вичерпав всіх її домагань. Він відкривав загарбникам тільки порти Південного Китаю, північні ж і північно-східні китайські прибережні міста залишалися поза сферою впливу англійців. Тому Великобританія потребувала прямого доступу на неосяжний ринок глибинних провінцій Китаю. Зрештою британські експансіоністи спровокували другу «опіумну» війну (1859–1860), участь в якій взяли військові кораблі Великобританії і США. Однак цього разу приватирі цих держав не брали участь у новій морській війні, адже міжнародна спільнота в 1856 р. під час Паризької мирної конференції проголосила комерційне піратство міжнародним злочином.

Отже, історико-правові розвідки в часи широкого залучення приватних плавзасобів до ведення морських війн можуть стати дороговказом на шляху укріплення національної безпеки України в сучасних умовах.

1. Галин Д. Основные положения и принципы военной доктрины Великобритании / [Текст] / Д. Галин // Зарубежное военное обозрение. – № 6. – 2012. – С. 16–22;

2. Charter Granted by Queen Elizabeth to the East India Company. Dated the 31st December, in the 43rd year of Her Reign. Anno Domini, 1600 / [Text]. – Електронний ресурс. – Режим доступу: https://en.wikisource.org/wiki/Charter_Granted_by_Queen_Elizabeth_to_the_East_India_Company;

3. Policante A. Hostis Humani Generis. Pirates and Empires from Antiquity until Today / [Text] / A.

Policante. – L.: University of London, 2012. – 336 p. – Електронний ресурс. – Режим доступу: https://research.gold.ac.uk/8047/1/POL_thesis_Policante_2012.pdf;

4. Prange S.R. Asian Piracy / [Text] / S.R. Prange. – 2017. – Електронний ресурс. – Режим доступу: <http://asianhistory.oxfordre.com/view/10.1093/acrefore/9780190277727.001.0000001/acrefore-9780190277727-e-32>; 5. Policante A. Op. cit.

Маркіна Лідія Леонідівна

доцент кафедри психології та педагогіки
Дніпропетровського державного
університету внутрішніх справ,
кандидат педагогічних наук, доцент

**ПЕДАГОГІЧНИЙ СУПРОВІД ПОПЕРЕДЖЕННЯ АНТИСУСПІЛЬНОЇ
ПОВЕДІНКИ ДІТЕЙ ТА МОЛОДІ**

Цілеспрямоване й ефективне забезпечення національної безпеки у суспільстві передбачає створення цілісної системи превентивного виховання. Обов'язок забезпечити профілактику антисуспільної поведінки серед дітей та молоді покладається на правоохоронні органи, заклади освіти, широке коло державних та громадських організацій, сім'ю.

Необхідно, щоб правоохоронні органи, заклади освіти вирішували ці завдання об'єднаними зусиллями за допомогою педагогічного супроводу превентивної діяльності безпосередньо у закладах освіти та у позанавчальному молодіжному середовищі.

Сучасна модель превентивного виховання носить багаторівневий характер. Окремі рівні цієї моделі знаходяться у вертикально-горизонтально розташованих зв'язках.

Особливої уваги потребує рання профілактика негативних проявів у поведінці дітей дошкільного віку. Саме дошкільна освіта має забезпечити цілісність розвитку дитини, її фізичних, інтелектуальних і творчих здібностей шляхом виховання, навчання, соціалізації та формування необхідних життєвих навичок [1].

Водночас слід оптимізувати систему корекційної роботи на рівнях початкової та базової середньої освіти з учнями, в поведінці яких зустрічаються суттєві відхилення від норм моралі.

Педагоги, психологи, правоохоронці досить уважно ставляться до попередження антисуспільної поведінки підлітків. Зазначимо, що складність проблеми попередження антигромадських, хуліганських проявів підлітків обумовлюють особливості їх вікового психічного і фізичного розвитку, незавершеність їх морального становлення, соціальна та правова незрілість, наявність стереотипів низької культури взаємин.

Важливе місце в структурі превентивного виховання займає пошук нових підходів до розв'язання проблеми попередження правопорушень серед учнівської та студентської молоді в період формування професійних якостей у закладах професійно-технічної та вищої освіти. Як зазначає О.П. Лучанінова, підготовка студента як професіонала відбувається в особливому освітньо-виховному просторі, в якому є всі підстави для вільного вибору особистістю способів самореалізації та духовного розвитку [2, с.118,119].

Отже, у процесі попередження антисуспільної поведінки дітей та молоді потрібно домагатися взаємодії та узгодженості організаційно-педагогічних заходів на різних рівнях превентивного виховання на основі системного та структурного підходів.

Розглядаючи превентивне виховання як єдине ціле, на нашу думку, варто звернути уваги на всебічний розвиток системи «правоохоронці-батьки-педагоги». Не тільки правоохоронцям, але й педагогам, батькам необхідно глибоко знати зовнішнє середовище, в якому функціонує заклад освіти, знаходиться місце проживання з точки зору небезпеки. Значна увага має приділятися організації змістовного дозвілля, розширення клубів та творчих об'єднань за інтересами.

Варто наголосити, що вирішення завдань превентивного виховання потребує інтеграції виховної діяльності в контексті патріотичного, морального, громадянського, правового виховання.

Патріотичне виховання є відправною точкою, головним джерелом розвитку почуття патріотизму, яке висловлює любов та відданість громадян до своєї батьківщини, а також духовно-моральних цінностей та соціальних орієнтирів учнівської та студентської молоді.

Моральне виховання спрямоване на розвиток моральної свідомості, індивідуальних моральних якостей та соціальної зрілості, попередження випадкових та свідомих аморальних вчинків.

Громадянське виховання покликане зняти у неповнолітніх негативізм до громадянсь-

кого життя, прилучити дітей та молодь до суспільно корисної діяльності.

Правове виховання спрямоване на подолання правової безграмотності, підвищення правової культури, розвиток правових почуттів, які регулюють поведінку учнів. Важливим є подолання в правовій свідомості хибних уявлень, негативних навичок і звичок поведінки. Зазначимо, що правосвідомість виконує функцію регулятора поведінки, коли об'єктивні обставини мають правове значення, коли необхідно зробити вибір між законним і незаконним вчинком, використати свої права або, навпаки, утриматися від їх реалізації. Можна з упевненістю сказати, що знання й уявлення про можливі наслідки в результаті порушення правових норм може відвернути антигромадські вчинки та правопорушення.

Відаючи належне зробленому, водночас слід наголосити на необхідності посилення інтегративних тенденцій стосовно педагогічного супроводу превентивної діяльності правоохоронних органів, громадських організацій, закладів освіти. Системна педагогічна допомога і підтримка дозволяє ефективно вирішувати проблеми попередження антисуспільної поведінки дітей та молоді.

1. «Про освіту»: Закон України від 05.09.2017 № 2145- VIII. – К., 2017.

2. Лучанінова О.П. Виховання майбутнього фахівця у вищому технічному навчальному закладі: теорія і практика: монографія. Дніпро: Пороги, 2017. 404 с.

Недря Кирило Михайлович,
завідувач кафедри,
кандидат історичних наук

Новицька Ія В'ячеславівна,
викладач кафедри гуманітарних
дисциплін та психології поліцейської
діяльності Дніпропетровського державного
університету внутрішніх справ

СЛУЖБА В ПАТРУЛЬНІЙ ПОЛІЦІЇ ЯК ОДНА ЗІ СТРАТЕГІЙ СОЦІАЛЬНОЇ РЕАДАПТАЦІЇ УЧАСНИКІВ БОЙОВИХ ДІЙ

За останні роки українське суспільство зазнало суттєвих змін. Значною мірою це пов'язано з бойовими діями на сході країни. Більшість військових, повертаючись з фронту, мають повторно пристосуватися до умов мирного життя. На жаль, не всі з них успішно проходять процес адаптації, про що свідчать, зокрема, кримінальні справи, фігурантами яких стають особи, котрі мають статус учасника бойових дій. За даними Міністерства у справах ветеранів, станом на липень 2019 р. учасниками бойових дій визнано близько 370 000 осіб [3]. Таким чином, проблема реадaptaції ветеранів війни стоїть надзвичайно гостро, в тому числі, з точки зору національної безпеки країни.

Слід зазначити, що на сьогоднішній день неможливо у повній мірі оцінити ступінь психологічної травматизації українських військових. Зокрема й тому, що частина з них набула так званого посттравматичного стресового розладу (ПТСР), симптоматика якого може проявитися навіть через декілька років після безпосередньої участі у військовому конфлікті. Серед симптомів ПТСР можна виділити: надмірну агресивність, конфліктність у родині та на роботі, порушення сну, депресію, схильність до вживання алкоголю та наркотиків, ризик суїцидальної поведінки тощо [4; 7]. За даними Р. Попелюшко [6], симптоми ПТСР вже діагностовано у 35% українських військових, а гострий стресовий розлад – у 25%. Основними проблемами, з якими зіштовхуються учасники бойових дій в Україні є: надмірна агресивність (58,8%), підозрілість (75,5%), страх (57%), демонстративність поведінки (50%). Дослідники Наукового центру гуманітарних дисциплін [4] припускають, що психогенного травмування могли зазнати близько 80% учасників бойових дій на сході України, з них близько 30–40% мають ризик подальшої трансформації психотравми у психіатричне захворювання. Вітчизняні дослідники сходяться на тому, що близько 60% українських вояків потребують допомоги у пристосування до мирного життя.

Одним з можливих шляхів реадaptaції учасників бойових дій є програми працевлаштування колишніх військових у правоохоронні органи. Так, несення служби у патрульній поліції може розглядатися як своєрідний «перехідний етап», що дає змогу учасникам бойових дій поступово звикнути до цивільного побуту, адже служба у силових структурах має

багато спільного з військовою (зокрема, ієрархічну структуру, велику залежність від командування, роботу з ухилом у фізичну силу тощо [1]). Зарубіжні дослідники [1; 2] наголошують на тому, що в XXI ст. правоохоронні органи все більше мілітаризуються. Не в останню чергу, завдяки залученню до їхніх лав колишніх військових. Це проявляється, зокрема, у плануванні поліцейських операцій з обшуку та затримання, які набувають рис військових антитерористичних операцій. Іншою особливістю, котра свідчить про підвищення воєнізації поліції, на думку зарубіжних дослідників, є використання поліцейськими військової техніки та засобів захисту. Розвиваючи це твердження, Р. Крaska [2] зауважує, що якщо у XX ст. підвищена мілітаризація поліції була ознакою репресивної недемократичної влади в країні, то зараз ця позиція розмивається через зміну загальної моделі безпеки.

Аналітик із США D. Campbell [1] зазначає, що вступивши до поліції, вояки відчувають труднощі, пов'язані зі збільшенням когнітивних вимог при вирішенні робочих завдань; зниженням соціального статусу; необхідністю до жорсткого самоконтролю агресивних проявів, котрі були припустимі у зоні бойових дій і забезпечували виживання комбатанта. Вітчизняні дослідниці Г.О. Литвинова та А. О. Лінник [5] акцентують увагу на тому, що за результатами проведеного ними опитування 39% учасників бойових дій, які вступили до лав поліції, мають підвищений рівень фізичної агресії. Авторами робиться висновок, що приблизно третина вояків, які працюють у правоохоронних органах, потребують додаткового психологічного супроводу.

Дослідження співробітників патрульної поліції, які проводилися одним зі співавторів даної публікації, частково підтверджують ці дані. Зокрема, при вивченні діючих співробітників патрульної поліції методикою вимірювання рівня агресії Басса-Даркі (кількість учасників дослідження: n=23, віком від 26 до 38 років, середній вік – 29,6 років) встановлено, що 60% патрульних поліцейських має підвищений рівень фізичної агресії, 53% – опосередкованої, 46,6% – вербальної (при цьому інші показники за цією методикою, враховуючи загальний інтегральний показник агресивності, знаходяться у межах норми). У рамках проведеного дослідження встановлено також, що більше половини співробітників патрульної поліції демонструють упередженість при розпізнаванні брехні незрозумілою їм іноземною мовою (тобто схильні недовіряти комуніканту), при цьому при розпізнаванні брехні зрозумілою для них мовою явища упередженості не спостерігалось.

Слід сказати, що у вітчизняній літературі вже окреслені певні шляхи психологічної підтримки співробітників поліції – колишніх учасників бойових дій. Зокрема, Г.О. Литвинова та А. О. Лінник [5, с. 66] пропонують наступні заходи: 1) соціально-психологічний патронат учасників бойових дій та членів їхніх сімей; 2) визначення в управлінні патрульної поліції «контактної особи» з числа ветеранів, що здійснюватиме функцію посередника між військовими та допомагаючими структурами; 3) створення бази даних лікарів, психологів та соціальних працівників, що працюють з учасниками бойових дій; 4) інформування колишніх військових про симптоми ПТСР, шляхи його подолання та надання їм номерів телефонів служб психологічної підтримки; 5) проведення тренінгів зі стресостійкості; 6) проведення психотерапії для учасників бойових дій і членів їхніх сімей.

1. Campbell D. J. Soldiers as Police officers and police officers as soldiers: role evolution and revolution in the United States / D. J. Campbell, K. M. Campbell // *Armed forces and society*. – 2010. – № 36 (2). – P. 327–350.

2. Kraska P. Militarization and Policing – its relevance to 21st century policy / P. Kraska // *Policing advance access*. – 2007. – Vol. 4. – P. 1–13.

3. За останніми даними Міністерства у справах ветеранів, в Україні зареєстровано майже 370 тисяч осіб, які мають статус учасника бойових дій (Електронний ресурс) / *Укрінформ*. – 2019. – Режим доступу : <https://www.ukrinform.ua/rubric-ato/2782328-v-ukraini-majze-370-tisac-ucasnikiv-bojovih-dij.html>

4. Криволапчук В. О. Проблеми медико-психологічної реабілітації та соціальної адаптації учасників антитерористичної операції / В. О. Криволапчук // *Юридична психологія та правоохоронна діяльність*. – 2015. – № 1 (27). – С. 289–298.

5. Литвинова Г. О. Психологічне супроводження учасників АТО в департаменті патрульної поліції / Г. О. Литвинова, А. О. Лінник // *Зб. матеріалів міжвідом. наук.-практ. конф. (Київ, 30 березня. 2016 р.)* : у 2 ч. / під ред. кол. : В. В. Черней, М. В. Костицький, О. І. Кудерміна та ін.. – К. : Нац. акад. внутр. справ, 2016. – С. 65–66.

6. Попелюшко Р. П. Психологічні особливості переживання ПТСР учасниками бойових дій / Р. П. Попелюшко // *Проблеми сучасної психології*. – 2019. – № 2 (16). – С. 97–101.

7. Швець Д. В. Первина професійна підготовка як правова вимога до підготовки поліцейських / Д. В. Швець // *Право і безпека*. – 2017. – № 3 (66). – С. 103–112.

Орлова Олена Олександрівна
доцент кафедри
загальноправових дисциплін
Дніпропетровського державного
університету внутрішніх справ,
кандидат юридичних наук, доцент

ІНТЕРПОЛ ТА ЄВРОПОЛ: СПІВВІДНОШЕННЯ ДІЯЛЬНОСТІ ОРГАНІЗАЦІЙ ТА СПІВРОБІТНИЦТВО З УКРАЇНОЮ

Нині задля забезпечення розвитку економіки, рівноправ'я народів та толерантного ставлення, суверенності держав кордони між країнами, особливо в Європі, стають все більш розмитими. І хоча безвізовий режим та інші домовленості між країнами, що спрощують перетин кордонів мають безліч плюсів, існують і негативні наслідки, зокрема вихід злочинності на новий рівень – міжнародний. Як наслідок, міжнародне співтовариство вимушене створювати компетентні органи для боротьби з організованою злочинністю міжнародного рівня. Саме такими органами є Інтерпол та Європол.

Міжнародна організація кримінальної поліції (Інтерпол) - це міжнародна організація, що займається пошуком певної людини та забезпечує обмін інформацією між поліцейськими відомствами різних держав у боротьбі з тими видами злочинів, які виходять за межі однієї країни. Інтерпол має довгу історію, адже організація була заснована ще в вересні 1923 року, однак в роки Другої Світової війни перебуваючи під контролем наскої Німеччини фактично перестав існувати і відновив свою роботу лише в 1946 році переїхавши штаб-квартирою до Парижу, а пізніше до Ліону, де функціонує і досі. На даний момент Інтерпол об'єднує 194 держави, включаючи Україну.

Що до Європолу (Європейського поліцейського офісу), то це агентство Європейського Союзу із співробітництва у сфері правоохоронної діяльності, що збирає інформацію щодо кримінальних злочинів, які знаходяться під юрисдикцією Європейського Союзу. Європол почав свою роботу набагато пізніше, лише в 1999 році, однак зародження організації почалося в 1992 році, коли Маастрихтською угодою про Європейський союз передбачалося створення у структурі Європейського Союзу Європолу.

Європейське поліцейське відомство (Європол) – правоохоронна установа, яка призначена для надання практичного сприяння та інформаційної підтримки на європейському рівні заходам поліцейських органів держав у сфері боротьби: 1) з транснаціональною організованою злочинністю; 2) з міжнародним тероризмом; 3) а також з “іншими тяжкими формами злочинності” міжнародного характеру: торгівлею наркотиками, відмиванням грошей і т. ін. (всього 24 категорії злочинних діянь) [1, с.17]. Штаб-квартира знаходиться в Нідерландах, м. Гаага. Оскільки Україна не є членом ЄС, представники України не займають жодних посад в Європейському поліцейському управлінні. Однак Україна співпрацює з цією організацією починаючи з 2009 року, а нині ведуться переговори про оперативне співробітництво. Так, наприклад, у липні 2019 року Європейське поліцейське відомство за участі, зокрема, українських правоохоронців провело масштабну операцію проти нелегального ринку спортивного допінгу. Операція Viribus, яку очолили італійські карабінери спільно з фінансовим підрозділом грецької поліції, стала найбільшою подією такого роду: правоохоронці ліквідували 17 організованих злочинних груп з незаконного продажу контрафактних лікарських препаратів та допінгових матеріалів [2].

Стратегічними завданнями взаємодії України з Європолем є: забезпечення передачі єдиного комплексу послуг з оперативної підтримки діяльності правоохоронних органів; поліпшення координації оперативних дій національних правоохоронних органів в Європейському Союзі [3, с. 357].

Тож, ми бачимо, що Інтерпол та Європол дві доволі схожі організації. Але в чому їх відмінність? Навіщо було створено Європол коли вже існував Інтерпол?

Перш за все, слід зазначити, що співпраця країн-учасниць, як в Європол, так і в Інтерпол заснована на ряді принципів. Повага національного суверенітету та невтручання в справи політичного, військового, расового чи релігійного характеру, не обмеження співпраці через мовні або географічні бар'єри – основні засади діяльності цих двох організацій.

Якщо зануритися в діяльність Інтерпол, то бачимо, що організація активно працює задля пониження рівня злочинності та розвитку міжнародного поліцейського співробіт-

ництва, а діяльність спрямована на захист і дотримання прав людини, створення служб, які сприяли попередженню та припиненню злочинів. Однак Інтерпол це світова організація, що веде боротьбу зі злочинністю по всьому світу, а Європа, з її відкритими кордонами, потребує окремої уваги. Саме тому, побачивши тенденцію швидкого розвитку злочинності в Європі і бажаючи покласти цьому край, членами Євросоюзу було створено Європол – дуже схожу організацію з однією суттєвою відмінністю – Європол функціонує виключно в Європі під юрисдикцією ЄС, його діяльність поширюється лише на держави-члени ЄС, хоча, звичайно Європол для забезпечення виконання своїх завдань співпрацює з іншими державами та організаціями, включаючи Інтерпол. Метою Європол є підтримка та посилення діяльності компетентних органів держав-членів та їх взаємного співробітництва у запобіганні організованій злочинності, тероризму та інших тяжких форм злочинності, які зачіпають два або більше члена-учасника, і в боротьбі з цими явищами.

В.В. Неволя зазначає, що Інтерпол і Європол – це різні міжнародні організації. І якщо в Інтерпол входить більшість держав, то Європейська поліцейська організація (Європол) – це правоохоронний орган Європейського Союзу, метою створення якого є сприяння у підвищенні ефективності взаємодії компетентних органів країн-членів Європейського Союзу в боротьбі з міжнародною організованою злочинністю [1, с. 20].

Наразі роботі міжнародних організацій надається велике значення. Не є виключенням і наша країна. Україна задля забезпечення міжнародної та національної безпеки є членом Інтерполу та активно співпрацює з Європолом, оскільки в умовах інтеграційних процесів в Україні та ЄС поліцейська співпраця набуває особливого значення.

---

1. Неволя В.В. Інтерпол та Європол: співвідношення діяльності міжнародних організацій в боротьбі з організованою злочинністю. Боротьба з організованою злочинністю і корупцією (теорія і практика). 2011. Вип. 24. С. 15-20. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/boz_2011_24_2 (дата звернення 20.02.2020).

2. Європол за участі України провів наймасштабнішу операцію проти спортивного допінгу. URL: <https://www.eurointegration.com.ua/news/2019/07/9/7098261> (дата звернення 07.02.2020).

3. Сірант М.М. Поліцейське співробітництво України і Європейського Союзу – правовий аспект. URL: <http://science.lpnu.ua/sites/default/files/journal-paper/2017/aug/5753/vnulpurn201685054.pdf>. (дата звернення 07.02.2020).

Павлютін Юрій Миколайович
докторант Національної академії
Служби безпеки України,
кандидат юридичних наук

АСПЕКТИ УДОСКОНАЛЕННЯ ОРГАНІЗАЦІЇ ПУБЛІЧНОГО АДМІНІСТРУВАННЯ В ОРГАНІЗАЦІЇ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ НАЦІОНАЛЬНОЇ БЕЗПЕКИ УКРАЇНИ

Системна криза, яку переживає країна переживає з початку 2014 року, охопила багатосторін політичної, економічної, суспільної та інших сторін життя держави, поставила під загрозу її національну безпеку. Російська окупація, ослаблення сектору оборони, спад виробництва, висока інфляція, криза в соціальній сфері, зниження рівня життя громадян, руйнування основ духовного життя, ріст злочинності та інші негативні явища в різних сферах життєдіяльності держави і суспільства, в зв'язку з чим виникають умови за яких держава не в змозі забезпечити рівень сталого розвитку країни чим створюється ситуація настання соціально небезпечних наслідків із реалізації потенційним викликам та загрозам. В сукупності все це створює перепони у вирішенні питань, пов'язаних із забезпеченням безпеки суспільства, держави та особистості. Такі обставини обумовлюють нагальну потребу визначення шляхів та напрямків удосконалення організації публічного адміністрування в сфері забезпечення національної безпеки України, як ми вважаємо, ефективного чинника сталого розвитку держави.

Основною складовою системи безпеки країни, на наш погляд, є створення дієвого організаційно-правового механізму забезпечення національної безпеки держави, що включає міжнародних суб'єктів, державних, а також недержавних органів (організацій) та громадян наділених відповідною правосуб'єктністю щодо забезпечення безпеки суспільства, держави та особистості. Разом з тим, ефективність її діяльності в значній мірі залежить від ор-

ганізації діяльності публічних суб'єктів, що входять в систему складових національної безпеки і рівня взаємодії між ними. В даному випадку варто зазначити відносини залежності приватних осіб від органів публічної влади, при цьому коли обидві сторони повинні керуються законом, відповідно виникає необхідність юридичного визначення статусу всіх учасників взаємовідносин. Зокрема, необхідне нормативне визначення зворотних зв'язків, що охоплюються правами та обов'язками суб'єктів правовідносин, створення послідовної процедури цієї взаємодії у формі нормативно-правового акту. Нажаль за роки незалежності України створити відповідний механізм правового регулювання на разі не вдалось, не зважаючи на спроби створення Адміністративно-процедурного кодексу України, який на наш погляд може регулювати дані правовідносини. Не зважаючи, що до сьогодні розроблено декілька проектів Адміністративно-процедурного кодексу України [1]; [2], їх зміст, на нашу думку, не в повній мірі охоплює відносини публічного адміністрування. Так, зокрема в зазначених нами проектах немає визначення самого поняття публічного адміністрування, поняття його суб'єктів, системи принципів, нагляду і контролю тощо. На відміну від нашої держави, можна звернутись до досвіду інших пострадянських країн, де уже давно існують нормативно-правові механізми публічного адміністрування. Так, можна привести як наприклад, Закон Литовської республіки «Про публічне адміністрування» 1999 року, де зокрема дається визначення публічного адміністрування, - *публічне адміністрування* - регламентована законами та іншими правовими актами діяльність суб'єктів публічного адміністрування, спрямована на здійснення законів та інших правових актів: винесення адміністративних рішень, здійснення контролю за реалізацією законів і адміністративних рішень, надання встановлених законодавством адміністративних послуг, адміністрування надання публічних послуг та внутрішнє адміністрування суб'єкта публічного адміністрування [3].

Аналіз існуючого на даний час організаційно-правового механізму забезпечення національної безпеки України в різноманітних сферах суспільних відносин як об'єкту публічного адміністрування, свідчить, що його характерною особливістю є втрата цілісності чітко визначених сфер суспільних відносин, оскільки інтереси особи і форми публічного управління не завжди співпадають, а організаційний механізм забезпечення національної безпеки знаходяться в стані постійної трансформації, відображаючи при цьому у більшості негативні наслідки безсистемного підходу щодо створення ефективної моделі протидії сучасними викликам та загрозам.

Аналіз положень Конституції України, прийнятого 21 червня 2018 року нового Закону України «Про національну безпеку України» й інших нормативних актів, та теоретичних напрацювань в сфері забезпечення національної безпеки, дозволив узагальнити і систематизувати основні напрямки щодо її забезпечення. Зокрема, пропонуються наступні - політична безпека, воєнна безпека, економічна безпека, інформаційна безпека, публічна безпека, соціокультурна безпека, екологічна безпека. А тому окремі напрямки забезпечення національної безпеки повинні стати одним із концептуальних шляхів забезпечення національної безпеки з наступним вироблення відповідної системної методології організації забезпечення національної безпеки України.

У відповідності до Закону України «Про основи національної безпеки України» важливими інтересами є національні інтереси, а організаційно-правовими гарантіями забезпечення захищеності життєво важливих інтересів особистості є діяльність суб'єктів забезпечення національної безпеки України, які згідно чинного закону отримали назву – сили безпеки.

На даний час, у зв'язку з інтеграцією до Європейського Союзу, наріла нагальна необхідність реформування інституту національної безпеки, і перш за все, приведення у відповідність повноважень його владних суб'єктів у даній сфері суспільних відносин, шляхом взаємодії як державних, так і недержавних суб'єктів для досягнення ефективного функціонування даного правового інституту.

Отже, для повноцінної реалізації такого організаційно-правового механізму, необхідно усунути зазначені колізії та протиріччя правових норм на основі чіткого делегування повноважень органів державної влади. Таким чином, відбудеться формування суб'єктної системи в зазначеній сфері діяльності на основі принципу стримувань і противаг, чим буде забезпечено створення і функціонування єдиної інтегрованої концепції національної безпеки. Діяльність в процесі реалізації національної безпеки держави, буде здійснюватися органами існуючих гілок влади на основі тісної взаємодії з широким залученням недержавних суб'єктів. Наявність участі громадськості є життєво необхідним для успішності взаємодії в питаннях функціонування єдиного організаційно-правового механізму публічного адміністрування в сфері забезпечення національної безпеки України.

Проведений аналіз чинних Концепцій в сфері забезпечення національної безпеки України та висвітлення різноманітних наукових концептуальних підходів, дозволяє стверджувати про відсутність уніфікованої моделі такої Концепції. З одного боку, це обумовлено тим, що національна безпека як різновекторне функціональне явище, яке регламентується численними концептуальними нормативно-правовими актами в різних сферах суспільної діяльності, а з наукових позицій, розглядається в межах не лише правових досліджень, але і в галузях інших наукових знань - політологічних, соціологічних, економічних, воєнних. З іншого боку, складається очевидно, що навіть при єдиному міжгалузевому підході, виробити цілісну модель Концепції забезпечення національної безпеки України досить важко.

Подібний інтеграційний підхід до формування моделі Концепції національної безпеки представляє спробу технічне об'єднання в одному всеосяжному правовому акті понять національної безпеки в різних сферах, різноманітних національних інтересів, організаційного механізму забезпечення національної безпеки, яка не може бути визнана вдалою. Концепція як об'єктивна форма вираження публічної політики, на наш погляд, повинна полягати у виробленні взаємодії суб'єктів (сил безпеки) забезпечення національної безпеки держави в різних сферах діяльності, з врахуванням динаміки змін суспільних відносин, у взаємозв'язку минулого досвіду, та поточного і перспективного розвитку організаційно-правового механізму забезпечення національної безпеки України.

З'ясовано, що більш прийнятним уявляється розуміння публічної політики національної безпеки як інституту, що характеризує систему відносин, концепцію, правові форми, організаційні механізми, які використовуються суспільством, публічною владою, громадськістю для захисту цілісності, ідентичності і суверенітету держави, геополітичної системи, прав і свобод людини та громадянина, шляхом стійкого забезпечення умов їх належного існування, розвитку відповідних взаємовідносин, що відповідають національним інтересам як в середині держави, так і в системі міжнародних відносин. Оскільки саме на основі концептуальних положень забезпечення національної безпеки України, можуть фактично бути реалізовані шляхом провадження публічної політики, яка повинна визначати стратегічний ідеологічний підхід у сфері внутрішніх та зовнішніх стосунків, у військово-політичній сфері, політики реалізації публічного управління, інформаційної, соціокультурної політики тощо.

За результатами аналізу викладених в нормативно правових актах принципів та наукових поглядів на їх систему у різних галузях суспільних відносин, які обумовлюють особливості здійснення публічного адміністрування в сфері забезпечення національної безпеки України, що в свою чергу, спонукають до створення чітко визначеної системи принципів з розкриттям сутності кожного із визначених, як в теоретичному плані, так і визначеному нормативному механізмі, на попередньо сформованій концептуальній основі.

1. Проект Адміністративно-процедурного кодексу (2012 р.) [Електронний ресурс] – Режим доступу: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=44893
2. Проект Адміністративно-процедурного кодексу України (проект 2008 р.) [Електронний ресурс] – Режим доступу: http://search.ligazakon.ua/l_doc2.nsf/link1/JF25H00A.html
3. Закон Литовської республіки от 17 июня 1999 г. № VIII-1234 «О публичном администрировании» [Електронний ресурс] – <https://e-seimas.lrs.lt/portal/legalAct/lt/TAD/a00362d015211e7b6c9f69dc4ecf19f?jfwid=-oll1rvmw25>

Пристайко Валерій Володимирович
головний консультант відділу воєнної
політики центру безпекових досліджень
Національного інституту
стратегічних досліджень

ВИДИ ЗБРОЙНИХ КОНФЛІКТІВ ЗА МІЖНАРОДНИМ ПРАВОМ

Одним із проявів нового світоустрою початку ХХІ століття стала трансформація такого суспільно-політичного явища, як війна, і міжнародно-правове регулювання збройних конфліктів стосується саме питань початку війни, її ведення, методів і засобів, становища воюючого і мирного населення і закінчення війни.

Головними особливостями війни стали: розширений арсенал засобів забезпечення

політичних цілей війни (засоби збройної боротьби, а також невоєнні засоби - політичні, економічні, інформаційні та інші); вихід за часові рамки ведення суто збройної боротьби; розширений перелік суб'єктів боротьби (поряд з державними все активнішу роль відіграють парамілітарні формування та терористичні організації); відсутність чіткої межі між латентним і відкритим її періодами.

Стислий розгляд цілей війни дозволяє визначити видову характеристику збройних конфліктів. Мета війни полягає в придушенні збройного опору противника. Ця формула має дуже важливе значення, тому що дозволяє класифікувати воєнні дії за суб'єктно-об'єктним складом і за територією, на якій вони відбуваються. Встановлення такої мети означає, що війна не спрямована на знищення противника і не має на меті фізичне знищення його збройних сил.

Це означає, по-перше, що війна не ведеться проти мирного населення, тим більше, що правила ведення воєнних дій вимагають, щоб мирне населення перебувало «під опікуванням воюючих». По-друге, воєнні дії, що ведуться збройними силами на території своєї держави проти свого населення, здебільшого не є війною в міжнародному значенні цього поняття.

Звідси розрізняють міжнародні збройні конфлікти і збройні конфлікти неміжнародного характеру [1, с. 578].

Так, *міжнародними збройними конфліктами*, відповідно до положень Женевських конвенцій 1949 року, визнаються такі конфлікти, коли один суб'єкт міжнародного права застосовує збройну силу проти іншого суб'єкта. Таким чином, сторонами в міжнародному збройному конфлікті можуть бути: а) держави; б) нації і народності, що борються за свою незалежність; в) міжнародні організації, що здійснюють колективні збройні заходи для підтримання миру і міжнародного правопорядку.

Відповідно до статті 1 Додаткового Протоколу I міжнародними є також збройні конфлікти, у яких народи ведуть боротьбу проти колоніального панування й іноземної окупації і проти расистських режимів для здійснення свого права на самовизначення.

Щодо збройних конфліктів неміжнародного характеру то до них відносяться всі збройні конфлікти, що не підлягають дії статті 1 Додаткового Протоколу I [2], що відбуваються на території будь-якої держави «між її збройними силами або іншими організованими озброєними групами, які, перебуваючи під відповідальним командуванням, здійснюють такий контроль над частиною її території, що дозволяє їм здійснювати безперервні й узгоджені воєнні дії і застосовувати положення Протоколу II» [3].

Збройні конфлікти неміжнародного характеру мають такі ознаки: а) застосування зброї й участь у конфлікті збройних сил, вклю чаючи поліцейські підрозділи; б) колективний характер виступів. Дії, що зумовлюють обста новку внутрішньої напруженості, внутрішні заворушення, не можуть вважатися конфліктами, що розглядаються; в) певний ступінь організованості повстанців і наявність органів, відповідальних за їхні дії; г) тривалість і безперервність конфлікту. Окремі спорадичні виступи погано організованих груп не можуть розглядатися як збройні конфлікти неміжнародного характеру; г) здійснення повстанцями контролю над частиною території держави.

Отже, збройний конфлікт між повстанцями і центральним урядом є, як правило, внутрішнім конфліктом. Проте *повстанці можуть бути визнані «воюючою стороною»*, коли вони: а) мають свою організацію; б) мають на чолі відповідальні за їхню поведінку органи; в) установили свою владу над частиною території держави; г) додержуються у своїх діях «законів і звичаїв війни».

Визнання повстанців «воюючою стороною» виключає застосування до них національного кримінального законодавства про відповідальність за масові заворушення і інш. На захоплених у полон поширюється статус військовополонених. Повстанці можуть вступати в правовідносини з третіми державами і міжнародними організаціями, одержувати від них допомогу, що допускається міжнародним правом. Власті повстанців на контрольованій ними території можуть створювати органи управління і видавати нормативні акти. Отже, визнання повстанців «воюючою стороною», як правило, свідчить про набуття конфліктом міжнародного характеру і є першим кроком до визнання нової держави.

До збройних конфліктів неміжнародного характеру слід відносити також всі громадянські війни і внутрішні конфлікти, що виникають зі спроб державних переворотів і т.д. Ці конфлікти відрізняються від міжнародних збройних конфліктів насамперед тим, що в останніх обидві воюючі сторони є суб'єктами міжнародного права, у той час як у громадянській війні воюючою стороною визнається лише центральний уряд. Держави не повинні втручатися у внутрішні конфлікти на території іншої держави.

Проте в практиці міжнародного співтовариства здійснюються певні збройні заходи, проведені під егідою ООН, що називають «гуманітарна інтервенція» їхньою метою є військове втручання в події, що відбуваються в конкретній країні, яку «роздирають» збройні конфлікти міжнаціонального або релігійного характеру, для надання гуманітарної допомоги населенню, яке особливо страждає від таких дій (припинення кровопролиття, робота з біженцями, боротьба з голодом, допомога у налагодженні повсякденного життя і побутових умов і т.д.), а також для припинення військового протистояння воюючих сторін. Таке втручання, з огляду на особливі обставини, здійснюється без згоди уряду держави, у яку здійснюється військове вторгнення, тому воно й іменується «інтервенцією». Термін «гуманітарна» покликаний проілюструвати основну мету такого втручання. Саме так, наприклад, були охарактеризовані збройні акції в Сомалі та Руанді, розпочаті з метою припинення внутрішніх конфліктів, що відбувалися там і супроводжувалися масовими людськими жертвами.

Разом з цим необхідно зазначити, що Декларація про принципи міжнародного права, що стосуються дружніх відносин і співробітництва між державами відповідно до Статуту Організації Об'єднаних Націй 1970 року, зокрема, говорить: «Жодна держава або група держав не має права втручатися прямо або побічно з якої б то не було причини у внутрішній і зовнішній справи іншої держави».

1. Баймуратов М.О. Міжнародне публічне право.— Х.: Одіссей, 2008.— 704 с.
2. Додатковий протокол до Женевських конвенцій від 12 серпня 1949 року, що стосується захисту жертв міжнародних збройних конфліктів (Протокол I), від 8 червня 1977 року / ООН; Протокол, Міжнародний документ, Правила. – Зібрання чинних міжнародних договорів України. – 1990. – № 1
3. Додатковий протокол до Женевських конвенцій від 12 серпня 1949 року, що стосується захисту жертв збройних конфліктів не міжнародного характеру (Протокол II), від 8 червня 1977 року [Електронний ресурс] / ООН; Протокол, Міжнародний документ. – Режим доступу до ресурсу: http://zakon1.rada.gov.ua/laws/show/995_200

Самотуга Андрій Валерійович
доцент кафедри
загальноправових дисциплін
Дніпропетровського державного
університету внутрішніх справ,
кандидат юридичних наук, доцент

ПРАВОВІЙНА ЯК ЗЛОВЖИВАННЯ В МІЖНАРОДНОМУ ПРАВІ

Стосовно терміна «правовійна» (англ. «lawfare») у попередніх публікаціях нами було зазначено, що вона є нововведенням у міждержавних конфліктах і характеризується зростаючою доступністю через використання, а іноді й зловживання міжнародним правом (вид. – авт.) для доповнення або заміщення військових операцій з метою послабити позиції супротивника у міжнародних організаціях, а іноді й заподіяти руйнівного впливу на його правову [1, с. 150], а згодом і на політико-інституціональну складову. Звідси, виходячи з тематики цієї публікації, важливим є з'ясування саме феномену зловживання міжнародним правом.

Гене́за даного поняття бере свій початок ще з теоретико-правових досліджень. Як стверджують науковці, однією з ознак суб'єктивного права є наявність у нього своїх меж, будучи мірою поведінки, порушення якої є зловживання правом. Окремі дослідники відносять зловживання правом до різновиду правової поведінки, яка є соціально шкідливою, що здійснюється в межах правових приписів. Зловживання правом є одним із конкретних виражень протиправності правопорушення [2, с. 238, 317].

Грунтовною вітчизняною працею, що розкриває сутність та зміст аналізованої категорії, є монографія Т. Т. Полянського «Феномен зловживання правом (загальнотеоретичне дослідження)». У ній автор, зазначаючи, що зловживання правом характерно для всіх без винятку галузей сучасного права, констатує, що одними із найбільш небезпечних є зловживання правом, вчинювані у політичній сфері. Ці зловживання вчиняються особами, службові повноваження яких, будучи визначальними для тієї чи іншої держави, переростають у політичну владу. Особлива небезпека політичних зловживань проявляється, принаймні, у двох аспектах: по-перше, ці зловживання можуть бути спрямованими не лише всередину держави, в якій працюють ці службовці-зловживачі, але й назовні (зокрема, йдеться про зловживання у міжнародному праві), по-друге, одним із проявів зловживань у політичній

сфері є так звана формально-правомірна узурпація державної влади, яка призводить до порушення основоположних прав та свобод людей. До таких зловживань належать геноциди, етноциди, дискримінація інших людей за найрізноманітнішими ознаками, інше виправдане національним законодавством чи правозастосовчими органами порушення прав людей, що суперечить загальноєвропейським міжнародним принципам та нормативним актам.

Вчені-міжнародники до зловживань правом відносять, наприклад: міжнародний тероризм, геноцид, екоцид, біоцид, воєнні злочини, злочини проти людяності, котрі характеризуються як «найбільш грубі порушення міжнародного права, що ставлять під загрозу мир і безпеку людства». Останні приклади зловживань найчастіше і є зловживаннями, при котрих форма і зміст позитивного права дотримується, але порушується природне право [3, с. 199].

Серед найбільш «кричущих» зловживань є: геноциди вірменського, єврейського та українського народів націонал-соціалістичним, комуністичними та іншими державними режимами; апартеїд у Південній Африці, сегрегація у США тощо; порушення правил (зловживання правом) ведення війни, що супроводжувалося масовим винищенням мирного населення (тут переважно йдеться про такий спосіб зловживання правом, коли національне законодавство дотримувалося, а міжнародне ще не врегулювало було ці питання). А вже після Другої світової війни, з метою недопущення повторення у майбутньому практики зловживань окремими політичними силами були ухвалені міжнародно-правові акти, в яких зафіксовано мінімальний перелік невідчужуваних основоположних прав людини.

А тому, як констатує Т. Т. Полянський, безкарність міжнародних злочинів у сучасних умовах у більшості держав світу є майже неможливою, оскільки після прийняття основних міжнародно-правових актів з прав людини, до яких приєдналася та цінності яких визнала абсолютна більшість держав, світова практика захисту прав людини (зокрема, у європейському регіоні) не зупинилася та пішла шляхом створення міжнародних судових трибуналів із засудження політичних злочинців незалежно від того, чи дозволяли їм національні закони країни вчинення таких злочинів [3, с. 116].

Не будемо заперечувати надто оптимістичний на той час висновок автора, оскільки його праця була видана 2012 р., і вже менш як за два роки було поставлено під сумнів надійність системи міжнародної безпеки, зокрема на європейському континенті, внаслідок застосування методу гібридної війни у міждержавних конфліктах.

Про беззаперечний умисний характер зловживання в міжнародному праві говорять також закордонні автори [4], чому заздалегідь передують, зокрема, ініціативи глав держав щодо відповідних конституційних та законодавчих змін насамперед всередині країни – суб'єкта зловживання. Ще 2009 р. доцент провідного юридичного вишу України, а нині – представник Президента України у Верховній Раді України Ф. В. Веніславський зауважував, що особливо небезпечними подібні випадки зловживання правом є тому, що досить часто здійснюються відкрито й зухвало, їх протиправність повністю усвідомлюється відповідними суб'єктами, які навіть публічно хизуються подібними рішеннями чи діями [5]. Одним із запобіжників зловживань у царині прав людини є зобов'язання держави дотримуватись норм і принципів міжнародного права. А тому внесення до конституції держави положення про те, що вона переважно над міжнародними угодами, вплине не тільки на внутрішню ситуацію в країні, а й на те, як вона поводитиметься на міжнародному рівні (що важливіше).

Лідери країн-агресорів завжди майстерно орудували правом для просування своїх інтересів на міжнародному рівні та придушення незгоди на внутрішньому. Утім, в історії рідко траплялися правителі, що ставилися б до букви закону так само серйозно, але при цьому цілковито нехтували його духом. Отже, право перетворюється не на інструмент захисту потерпілих чи запобігання правопорушенням, а стає одним із центральних виявів гібридної війни. Наприклад, виправдання збройної агресії під приводом захисту начебто порушень прав співвітчизників чи представників етнічних груп закордоном, «неспроможності» держави – об'єкта агресії захистити власні об'єкти критичної інфраструктури, що становлять екологічну небезпеку для держави-агресора та інших держав, а згодом – також маніпулювання використанням міжнародно визнаних інструментів народного волевиявлення [6], як-от організація на підтвердження легітимності окупації псевдореферендумів та псевдовиборів із заздалегідь визначеним результатом тощо. Тобто йдеться вже про практичну складову в різноманітних діях держави-агресора, коли їй випадало йти проти міжнародного права заради власних експансіоністських інтересів або внутрішніх авторитарних заходів. Наприклад, це дало можливість державі знехтувати численними постановами, ухваленими проти неї в міжнародних судах, і справами, які виграла її громадяни в Європейському суді з прав людини.

Цими намаганнями приниження ролі міжнародного права не обмежується. Чого варті

лише спроби виходу з низки конвенцій, які гарантують, зокрема, захист жертвам міжнародного збройного конфлікту, що відкриватиме шлях до знущань над цивільним населенням. При цьому будь-які спроби міжнародного розслідування відкидатимуться як зловживання повноваженнями комісії в політичних цілях із боку несумлінних держав.

Наступний, найбільш кричущий вияв міжнародно-правового маніпулювання – зловживання правом вето в Раді Безпеки ООН, коли загальна гнучкість міжнародної правової системи дозволяє могутнім авторитарним режимам перекручувати певні її норми та правила.

Під час заснування ООН в 1945 р. в руйнівній силі права вето у прийнятті рішень вже можна було переконатися з досвіду її попередниці – Ліги Націй. Але тоді вона надавала право вето всім членам – постійним і непостійним – Раді Ліги, прототипу нинішньої Ради Безпеки ООН. Кількість таких держав зросла з 4-х у 1920-у до 15-и в 1936-у р., і кожна з них могла заблокувати будь-яке рішення. Нездатність врегулювати відносини між державами тоді призвела до найбільш жажливої війни в історії людства. Стосовно права вето з боку нинішніх 5-и постійних членів Радбезу (всі володіють ядерною зброєю), то всього за 73 роки існування ООН США застосували вето 80 разів, Велика Британія – 32, Франція – 18, Китай – 13 (майже всі з них – за останні три десятиліття). Щодо Росії (включаючи СРСР), то нею заблоковано майже половину з усіх резолюцій [7].

Як заявив 2017 р. тодішній представник України при ООН, а нині – посол України в США В.Ю. Єльченко, наша держава послідовно виступає за поетапне скасування права вето. Переконані, що постійний член Ради Безпеки, коли він є стороною конфлікту, який розглядається Радою, має бути обмеженим у можливості застосування права вето з питання, в якому він – заінтересована сторона [8]. Більше того, статтею 27 Статуту ООН передбачено, що сторона, яка бере участь у спорі, повинна утриматися від голосування при прийнятті рішення [9].

З викладеного випливає, що міжнародне право, і тим більше національне право окремих держав, виявилось не готовим протидіяти такому явищу, як зловживання правом. І саме Захід повинен докладати більше зусиль, щоб держави-порушники не втратили вразливості до норм міжнародного права, інакше й інші держави підуть слідом і порушуватимуть ці норми у своїх згаданих сферах впливу. Це призведе до трагічних наслідків у галузі верховенства права й захисту прав людини в усьому світі. Адже не слід допустити того, аби чергова війна (вона може виявитися останньою в історії цивілізації) була єдиним рушієм реформування міжнародно-правових інституцій.

1. Самотуга А. В. «Lawfare» («правовійна») як засіб виправдання агресивної війни: генеза поняття. *Науковий вісник Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ*. 2018. Спеціальний випуск № 3 (94) «Права людини: методологічний, гносеологічний та онтологічний аспекти». С. 146-152.

2. Теорія держави і права : підруч. / кол. авт. ; кер. авт. кол. канд. юрид. наук, проф. Ю.А. Ведерников. 3-є вид. перероб. і доп. Дніпро : Дніпроп. держ. ун-т внутр. справ ; Ліра ЛТД, 2017. 480 с.

3. Полянський Т.Т. Феномен зловживання правом (загальнотеоретичне дослідження). *Праці Львівської лабораторії прав людини і громадянина Науково-дослідного інституту державного будівництва та місцевого самоврядування Національної академії правових наук України* / Редкол.: П.М. Рабінович (голов. ред.) та ін. Серія І. Дослідження та реферати. Вип. 25. Львів : Галицький друкар, 2012. 456 с.

4. Kiss A. Abuse of Rights. 2006. URL : <http://berkeleytravaux.com/abuse-right-international-law/> (дата звернення – 20.02.2020).

5. Веніславський Ф. В. Зловживання правом в публічно-правовій сфері як загроза стабільності конституційного ладу України. *Університетські наукові записки*. 2009. № 3. С. 24-29. URL : http://nbuv.gov.ua/UJRN/Unzap_2009_3_7 (дата звернення – 20.02.2020).

6. Міжнародний пакт про громадянські і політичні права: прийнято 16 грудня 1966 року Генеральною Асамблеєю ООН, ратифіковано Указом Президії Верховної Ради Української РСР від 19.10.73. URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_043/print (дата звернення – 20.02.2020).

7. Опасная “ветократия” в ООН. URL : <https://www.ukrinform.ru/rubric-world/2642955-opasnaa-vetokratia-v-oon.html> (дата звернення – 20.02.2020).

8. Єльченко В. ООН майбутнього. *Дзеркало тижня*. 2019. Вип. № 1, 12-18 січ.

9. Устав Организации Объединённых Наций и Устав Международного Суда. Перевод официальный. Текст документа (сверен по): Организация Объединённых Наций : сб. документов, (Наука, Москва, 1981). URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_010 (дата звернення – 20.02.2020).

Талдикін Олександр Васильович
доцент кафедри
загальноправових дисциплін
Дніпропетровського державного
університету внутрішніх справ,
кандидат юридичних наук, доцент

КРИЗА ДЕРЖАВ: ТИПОЛОГІЯ ВІДПОВІДНО ДО СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНОЇ ФОРМАЦІЇ ТА ФОРМИ ДЕРЖАВИ

Держава, як політико-територіальна організація суспільства являє собою складну систему різного роду елементів, які функціонують у взаємозв'язку й взаємозалежності та повинні забезпечувати інтереси громадянського суспільства. Безумовно, така держава ідеальним чином із ним, суспільством, співвідноситься – функціонує заради забезпечення його потреб. Збій однієї частини складного багаторівневого державного механізму неминуче потягне за собою негативні, а інколи й незворотні наслідки для інших елементів, що само по собі, вже буде показником наявності певних кризових явищ. Що таке криза держави та якою є її типологія, саме ці питання, на наш погляд, є вкрай актуальними для теорії держави та виступають предметом нашого розгляду.

Треба зазначити, що самий термін «криза» походить від грец. κρίσις – рішення, поворотний пункт та розуміється як – розклад, занепад, загострення (політичних, економічних, соціальних) протиріч. Виходячи з вище наведеного: *криза держави* – це деструктивний стан державного механізму, внаслідок функціонування якого загострюються антагоністичні протиріччя в суспільстві, утворюються конфлікти, подолати або вирішити які держава без позитивної трансформації неспроможна, що у свою чергу, загрожує державному суверенітету та територіальній цілісності, а у кінцевому результаті призводить до її руйни.

Основними ознаками кризи держави виступають:

- руйнівні наслідки для самої держави і суспільства в цілому;
- загострення чисельних конфліктних ситуацій в різних сферах життя суспільства;
- неспроможність якісного державного управління;
- протиріччя між державою і суспільством, між правлячою елітою і народом, між різними верствами населення;
- реальна загроза державному суверенітету та територіальній цілісності.
- переродження, трансформація або руйнація державності.

Особливої уваги заслуговує дослідження типології кризи держави відповідно до соціально-економічної формації та форми держави.

Так, можна визначити *кризу держав відповідно до суспільно-економічної формації*, що пов'язана із невідповідністю стану розвитку державного механізму та більш прогресивних способів виробництва в суспільстві, а також обумовлена необхідністю нормативного закріплення принципово нових форм експлуатації підкореного населення правлячими станами. За наступним критерієм можна виділити:

Криза рабовласницької держави: була пов'язана із закінченням завойовницьких війн, неспроможністю рабовласницьких імперій ефективно управляти захопленими територіями, стагнацією господарства, заснованого на класичному рабстві, неефективністю примусових методів підвищення продуктивності праці рабів та їх поступовому переведенню до напівзалежних категорій із застосуванням методів матеріальної зацікавленості (*колонат, некулій*).

Криза феодалної держави мала підґрунтям постійно зростаючу неефективність форм феодалної експлуатації, заснованих на натуральному господарстві, внаслідок розвитку міст, торгівлі та грошових відносин і полягала в ліквідації сеньйоральних відносин, посиленні державної влади монарха, в об'єднанні держави феодалної роздробленості в централізовану монархію, відокремленні суверенітету від права на землеволодіння та переході від васалітету до інституту підданства.

Криза капіталістичної держави пов'язана з тим, що сучасна держава з ринковою економікою існує для забезпечення панування одного класу над іншим. Вона так і не спромоглася вирішити антагоністичні протиріччя майнової та ієрархічної стратифікації суспільства. З розвитком транснаціонального капіталу, в умовах глобалізації, капіталістична держава перетворюється на поліцейсько-фіскальний придаток транскордонних корпорацій з симулякрами справедливості та народовладдя (наддержавна та державна влади):

«...Капіталістична система виникає як міжнародна, знищуючи кордони між племенами і народами і викорінюючи всі традиції...» [1; с.160].

Криза соціалістичної держави традиційно розглядається в площині неефективності економічної конкуренції планового господарства з ринковою економікою та в наявності суперечностей між ліберальним правам індивіда та принципам реалізації правової держави у всіх різновидів соціалізму та колективізму [2].

Протиріччя в суспільстві та утворення конфліктів в державі можуть бути пов'язані з нагальною необхідністю зміни форми державного правління: *криза монархій та криза республік*.

Кризу монархічних держав традиційно пов'язують зі зміною старих монархічних форм на нові, в процесі трансформації їх державного апарату відповідно до динаміки розвитку суспільних відносин, а також із буржуазними революціями – криза абсолютних монархій в Європі. Разом з тим, потрібно брати до уваги, що домінуючий варіант легітимізації верховної влади монарха, який ґрунтується на концепції «влади від Бога», в сучасних умовах, виглядає, м'яко кажучи, архаїчним, про що свідчить тенденція до скорочення монархічних держав на користь республік в останні часи [3; с.3].

Кризу республік можна розглядати, по-перше, як кризу первісних античних рабовласницьких республіканських форм, що була пов'язана з кризою полісної системи (дивіться далі) та недосконалістю органів республіканського ладу, а також недостатню розвиненість цієї форми правління в період середніх віків.

По-друге, як кризу держав з республіканською формою правління в тих країнах де монархічні традиції не втратили свого домінуючого впливу, наприклад: реставрація монархії Стюартів у Англії в 1660 році.

По-третє, як кризу, що пов'язана зі зміною сучасних республіканських форм відповідно до конкретних політичних умов (наприклад: криза Четвертої республіки у Франції 1958 р.).

Відповідно до форми державного (територіального) устрою можна виділити *кризу простих (унітарних) держав* та *кризу складних*, передусім імперій.

Криза простих (унітарних) держав мала місце практично в усі конкретні-історичні періоди. Так, кризи східної *номової* держави та *античного полісну*, були пов'язані з наслідками процесів вторинної урбанізації і полісної колонізації, а також розширенням територій в результаті насильницьких експансій та завоювань.

В середні віки феодалізм, як спосіб організації владних відносин взагалі передбачав децентралізацію – необхідну умову взаємовідносин монарха і сюзерена.

В сучасних умовах, демократична унітарна держава також може зазнати деструктивних проявів, коли її устрій та характер не забезпечують належних умов розвитку поліетнічному, поліконфесійному, та полілінгвістичному громадянському суспільству. Існує думка, що в епоху постмодернізації взагалі відбувається *ерозія унітарних держав*, що обумовлює виникнення перехідних форм між унітаризмом та федералізмом [4; с. 99].

Розкриваючи кризу складних за формою територіального устрою держав, передусім, варто зупинитись на *кризі імперій*. Давні імперії, що виникали в ході територіальних завоювань, зазнавали кризових явищ після припинення їх територіальної експансії з активізацією відцентрових сил у завойованих регіонах та в ході агресії зовні.

Крах колоніальних імперій у ХХ столітті (*деколонізація*) відбувся завдяки процесам гуманізації і демократизації суспільства, в результаті національно-визвольної боротьби колонізованих народів мирним або революційним шляхом.

Криза федеративних держав, коли однією із домінуючих причин утворення деструктивних соціально-політичних явищ в державі була й невідповідність форми територіального устрою – явище в історії досить рідкісне, але, як правило, також пов'язане з подальшою децентралізацією суб'єктів федерації (*відцентровий фактор*). На думку припадає, передусім, Пакистан, який в ході поділу Індії в 1947 році отримав східну частину Бенгалу в якості провінції Східний Бенгал (Східний Пакистан), що в свою чергу, призвело до війни бенгальців за незалежність та утворення унітарної суверенної держави Бангладеш у 1971 році [5]. В Східній Європі, де завдяки жорстким міжетнічним конфліктам, політиці націоналізму, яку проводили місцеві еліти республік, а також із втручанням зовнішніх сил, відбулись гостра політична криза, низка озброєних конфліктів протягом 1991-2001 років, що призвело до розпаду федеративної держави в Югославії.

Застосування деяких прийомів, способів та методів реалізації державної влади також може бути причиною виникнення кризових процесів. Типологія державних криз, де критерієм виступає та чи інша форма державного політичного режиму, видається цілком обґрунтованою. Більше того, *криза антидемократичних держав* мабуть буде яскравим прикладом для державної кризи взагалі,

адже ніщо так не турбує суспільство, як наступ на власні права і свободи, ніщо так, крім економічної розрухи, не слугує каталізатором до радикальних та революційних перетворень. Разом з тим, загальноприйнятий поділ недемократичного режиму лише на авторитарні та тоталітарні різновиди видається не повним, щоб не сказати, примітивним підходом до розуміння сукупності прийомів, способів та методів здійснення державної влади. Сьогодні прихований характер недемократичної влади, наявність формальних демократичних рис є невід'ємною характеристикою сучасних неоталітарних форм державного (політичного) режиму, а враховуючи що елітарний характер держави вже не передбачає дійсного істинного народовладдя, говорити про *кризу демократичних держав* варто лише з огляду їх формальних ознак [6; с.49].

Наведена нами типологія не претендує на універсальність, але надає можливість розглянути кризу держави під різними кутами зору, виходячи з тих або інших критеріїв розподілу.

1. Borochoy, Ber. 1937. Nationalism and the Class Struggle: A Marxian Approach to the Jewish Question. New York: Poale-Zion.

2. Friedrich August von Hayek The road to serfdom <https://mises.org/library/road-serfdom-0>.

3. Михалева Н.В., Плаксина В.С. Разновидности современных монархий. *Научный журнал* №3 (16), 2017, с. 40-44.

4. Гуляков А. Д., Саломатин А. Ю. Сравнительное государственведение и проблемы федерализма. *Известия высших учебных заведений. Поволжский регион* № 3 (39), 2016, с. 99.

5. The Constitution of the People's Republic of Bangladesh (ACT NO. Of 1972). Laws of Bangladesh URL: <http://bdlaws.minlaw.gov.bd/act-367/section-24715.html?hl=1> (Last accessed: 15.02.2020).

6. Талдикін О.В. Сучасні недемократичні форми державного (політичного) режиму. *Науковий вісник Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ*. 2019. №1. С. 44-50.

Шевченко Сергій Іванович

старший викладач кафедри кримінального права та кримінології, кандидат юридичних наук

Оганісян Цагик Вазгенівна

доцент кафедри цивільно-правових дисциплін, кандидат юридичних наук

(Дніпропетровський державний університет внутрішніх справ)

**ДО ПИТАННЯ ЗАСАД ДІЯЛЬНОСТІ З КАДРАМИ ПОЛІЦІЇ
НА УКРАЇНСЬКИХ ЗЕМЛЯХ У СКЛАДІ РОСІЙСЬКОЇ ІМПЕРІЇ**

Так історично склалось, що тривалий час більша частина українських земель знаходились у складі Російської імперії, й, відповідно, усі загальнодержавні інституції впроваджувались й в українських губерніях. Вже в XIX ст. на усіх українських землях було поширено загальноросійське законодавство, тут діяли загальноімперські суди, адміністративно-територіальні установи, поліцейські структури. Традиції та принципи організації поліції в Російській імперії, таким чином, автоматично розповсюджувались та впливали на Наддніпрянську Україну. Тому відповідна проблематика заслуговує на висвітлення.

Виникнення на постійній основі спеціалізованих органів, які спеціалізувались на охороні правопорядку й боротьбі зі злочинністю, власне, як і використання терміну «поліція», відбулось за часів правління Петра I (коли ще українська державність все ж мала автономію). Дослідники зауважують на воєнізованому характері імперської поліції. Кадри комплектувались тут, здебільшого, з числа офіцерів армії. Нижчі чини комплектувались із унтер-офіцерів (сержантський склад сучасною мовою) а також солдат старшого віку (які ще виконували рекрутську повинність, яка в імперії складала майже половину життя – 25 років, однак за станом здоров'я імперській армії вже не були потрібні). Через брак кадрів, до служби з підтримання громадського порядку долучались й представники місцевого населення (одна людина з десяти дворів, їх ще називали «десятники» або мовою оригіналу «десятские», над ними головував «сотський») [4, с. 300].

Така ситуація із нестачею кадрів, внаслідок чого залучались звичайні жителі, відбувалась через загальну низьку кваліфікацію, служба в поліції була не популярною та не престижною. Тому, як зазначають деякі науковці, в XVIII столітті кадри в поліції комплектува-

лись переважно у примусовому порядку. Окрім офіцерів, унтер-офіцерів та солдат, а також піддядих (дрібні держслужбовці), траплялись випадки, коли в поліції служили звільнені з каторги особи. До речі, залучені до несення служби на громадській, себто безоплатній основі, звичайні жителі також зовсім без особливого бажання йшли на патрулювання. Жалювання було у поліцейських загалом на рівні військових (тобто зовсім не значне) [1, с. 7].

В середині XVIII століття відбуваються відчутні зміни. Суттєво підвищувалось жалювання. Вказувалось у деяких нормативних актах («Наказі Головної поліції») щоб помічники та начальник поліції «були звільнені від усіляких нестач» (в плані грошового забезпечення). Це робилось з метою зниження корупційних ризиків по відношенню до поліцейських. За часів Катерини в 1775 році вперше була створена сільська або повітова поліція, яку уособлював Нижчий земський суд. Він являв собою повітове поліцейське управління із базовими адміністративно-поліцейськими та судовими повноваженнями (до речі, тривалий час суд та поліція не були відокремлені в Російській імперії). Кадри тут комплектувались наступним чином – місцеві дворяни пропонували на власних зборах декілька кандидатур для обрання капітана-справника а також трьох або чотирьох засідателів. З 30-х років XIX до Нижнього земського суду стали обирати по два засідателі від держави у вигляді державних службовців а також від селян. Значну допомогу їм чинили десятники та сотські. Вони слідували за населеними пунктами, за крадіями тощо [1, с. 7–8].

Усе ж, протягом XVIII століття все ще не була побудована система професійної підготовки поліцейських кадрів. Загальний рівень освіти керівного складу поліції та інших службовців дорівнювався середньому рівню освіченості та компетентності звичайного рядового державного службовця. Себто, поліцейські були малограмотні та не відрізнялись освіченістю. Згодом загальний рівень знань чиновників (і поліцейських) намагались підвищити розпорядженнями читати не менше години на день закони й інші акти імперської влади [1, с. 8].

Після прийняття «Уставу благочиння або поліцейському» 1782 року, хоча й досі були відсутніми норми щодо атестації кадрів у поліції, здобутком вважається встановлення певних вимог для осіб, які хотіли служити в поліції. Дослідниця Ю. Складорова наводить приклади таких вимог: «...бездоганність поведінки, здоровий розум у справі, добра воля до служби, точність у виконанні завдань, безкорисливість під час покарання, доброзичливе ставлення до людей, старанність до посади. Для старших начальників управи благочинність уважалася необхідною рисою, що особливо впливало на прийняття рішень» [2, с. 190].

Такі чесноти стосувались, наприклад, приватного пристава. До нижчих за рангом кварталних наглядачів, який завдяки специфіки служби постійно контактував із населенням, ставились вимоги окрім бездоганної поведінки та безкорисливості доброзичливе ставлення до людей. Окрім того, для керівного складу вважались пріоритетними в наступній послідовності чесноти: здоровий глузд, добра воля щодо підопічних, гуманізм, вірність службі імператору, старанність до загального добра, «радіння до посади», а також чесність та безкорисність [1, с. 8].

В XIX столітті поліцейська система в Російській імперії розвивалась шляхом впровадження нових інстанцій типу жандармерії, впровадження Міністерства внутрішніх справ 1802 року, Міністерства поліції 1810-1811 років (проіснувало до 1819 року) [4, с. 135]. Водночас, фундаментальні зміни в питаннях вимог до кадрів поліції відбулись вже в епоху Великих реформ, тобто протягом 1860–1870-х років.

Таким чином слід зауважити, що в XVIII столітті та протягом першої половини XIX століття в Російській імперії не було чітко врегульовано питання добору, атестації працівників поліції. Також не існувало нормативно-врегульованої системи професійної підготовки поліцейських. Законодавством лише ставились загальні вимоги до майбутніх поліцейських щодо їх моральних чеснот, загальної ерудиції та інтелекту, як і до інших державних чинів та службовців. Це не могло не впливати на якість кадрового складу. Через брак кадрів активно залучалось на громадських засадах звичайне населення для патрулювання населених пунктів тощо. Поліцейська служба мала воєнізований, а не цивільний характер й комплектувалась, особливо в XVIII ст. переважно з військових офіцерського, сержантського або рядового складу.

---

1. Алафьев М. К. Профессиональная подготовка полицейских в России XVIII-XIX вв.: историко-правовой анализ. *Психопедагогика в правоохранительных органах*. 2012. № 3. С. 7–11.

2. Складорова Ю. Атестація поліцейських в Україні (історико-правовий аспект). *Підприємництво, господарство і право*. 2018. № 12. С. 190–195.

3. Тушемилов М.В. Организация и деятельность полиции в России в XIX – начале XX в. В документах Полного Собрания законов Российской империи. *Власть*. 2010. №5. С.135–138

4. Хакимов С.Х. Первоначальные шаги по подготовке полицейский в дореволюционной России. *Проблемы в российском законодательстве*. 2011. №6. С. 300–303.

Шинкаренко Інна Олександрівна
доцент кафедри гуманітарних дисциплін
та психології поліцейської діяльності
Дніпропетровського державного
університету внутрішніх справ,
кандидат психологічних наук, доцент

ПСИХІЧНЕ ЗДОРОВ'Я ОСОБИСТОСТІ ЯК СКЛАДОВА НАЦІОНАЛЬНОЇ БЕЗПЕКИ УКРАЇНИ

Найчастіше поняття «національної безпеки» асоціюється з роботою спецслужб, силових структур, обороною держави. Протягом останніх років в Україні поняття «національної безпеки» набуло широкого значення. Все більше уваги приділяється політичним, соціально-економічним та психологічним аспектам забезпечення національної безпеки країни [1, с.185].

Зокрема проблема забезпечення психічного здоров'я особистості – одна з ключових на сучасному етапі розвитку не тільки психологічної науки, а і держави в цілому. Особливо це актуально для сьогодення, яке відзначається збільшенням темпу життя, обсягу інформації, конкурентноспроможності, стресових та депресивних станів, екстремальності багатьох професій, погіршенням екологічної ситуації та здоров'я населення, нестабільністю життя.

Серед різноманітних соціально-гігієнічних факторів, які детермінують розвиток психосоціального стресу, домінуюче значення набула інтенсивна урбанізація, яка висуває певні вимоги до нервово-психічного здоров'я людей [2, с. 115].

Урбанізація – глобальний процес, властивий сучасному етапу розвитку суспільства, і як історична закономірність характеризується кількома взаємопов'язаними явищами: швидким збільшенням чисельності міського населення; ростом кількості міст та концентрацією у них центрів промисловості, науки і культури; збільшенням чисельності мегаполісів; формуванням специфічних умов міського способу життя.

Разом з позитивними сторонами урбанізації (централізованій формі обслуговування, високий рівень комфортності і т.п.) з нею пов'язана низка несприятливих явищ, які стосуються здоров'я міського населення:

- забруднення навколишнього середовища;
- прискорений темп життя;
- нервово-психічна напруга;
- надмірна кількість джерел інформації та пов'язані з цим інформаційні перевантаження;
- віддаленість житла від місця роботи, перевантаження міського транспорту та

«транспортна втомлюваність» - як наслідок;

- збільшення епідемічних контактів.

Поява нових видів технологій, їх концентрація у великих мегаполісах, розвиток транспорту та зв'язку породжують багаточисельні проблеми, що стосуються міського населення.

Під впливом урбанізації виникають нові професійні шкідливості, небезпека забруднення навколишнього середовища, активізується міграційна та транспортна рухомість, підсилюються інформаційні та акустичні навантаження, відбувається прискорення ритму життя, що призводить до виникнення постійних нервово-психічних перевантажень [3, с.86]. Крім того, під впливом урбанізації істотно змінюються сімейно-шлюбні та сімейно-побутові відносини, в процесі яких постійно виникають численні ситуації міжособового характеру, які відрізняються великою стерсогенною значущістю.

Статус сучасного міста відрізняється тим, що найбільш характерні явища урбанізації значно виходять за межі міст, характеризуючи масштабний процес, який вже не обмежується рамками власне міста, а розповсюджується на суспільство в цілому.

Значна частина урбаністичних факторів (напруженість життя, екологічна ситуація, збільшення рівня шуму, зростання інформаційних навантажень) має виражений психотравмуючий вплив і сприяє розвитку тривалих емоційно-стресових станів.

За даними соціологічних досліджень зі збільшенням чисельності мешканців людина має більше контактів, протягом доби все більше часу проводить у дорозі, інтенсивніше виконує різні обов'язки та більше сприймає інформації в одиницю часу. Розвиток емоційно-стресових навантажень у містян нерідко обумовлюються впливом на центральну нервову систему транспортних факторів. Поїздка на транспорті (трамваї, тролейбусі, автобусі, метро) супроводжується впливом низки механічних, акустичних, фізичних та інших факторів, що мають невротизуючий вплив, ступінь якого підвищується із збільшенням часу перебування людини всередині транспортного засобу. Мешканці віддалених від центру районів витрачають на поїздки до 20% часу,

відчуваючи при цьому значні незручності, фізичні та нервово-психічні перевантаження, від яких прибувають на роботу або навчання втомленими та роздратованими. В результаті впливу всіх факторів поїздки виникає синдром так званої «транспортної втомленості». Вона виникає зазвичай тоді, коли містянин долає на транспорті значні відстані. Якщо поїздка триває більше 45 хвилин то відчувається втомлюваність та нервова напруга [4, с.102].

Серед факторів урбанізації, що має стресогенний вплив, важливу роль відіграє множинність міжособистісних контактів. Значна скупченість людей у великих містах призводить до необхідності безперервного спілкування кожного містянина зі значною кількістю людей, що обумовлює підвищений стан нервово-емоційної напруги. За результатами досліджень, сільський мешканець протягом дня зустрічається в середньому з сорока особами, в той же час як у містянина протягом дня відбувається до 10 000 подібних зустрічей. Враховуючи, що пам'ять людини достатньо тривало зберігає образи 100-150 знайомих їй осіб, то при таких багаточисельних контактах центральна нервова система виконує значну аналітичну роботу, яка потребує витрат великої нервової та психічної енергії та викликає велику емоційну напруженість.

Численні медичні та психологічні спостереження наголошують на все більше стресогенне значення в умовах урбанізації інформаційного фактора. В умовах надлишкової інформації збереження душевної рівноваги у швидкоплинному інформаційно-перевантаженому світі потребує високої психічної адаптації, відсутність якої робить людину вразливою і створює загрозу психічного стресу.

Серед урбаністичних факторів важливе місце посідає шумовий вплив, який має сильний психотравмуючий ефект. Акустичний дискомфорт, постійній дії якого піддаються мешканці великих мегаполісів, відрізняється високим ступенем стресогенності, збільшуючи виникнення розладів нервової системи. Підвищений рівень шуму, навіть якщо він і є звичним і не сприймається як джерело дискомфорту, при тривалому впливі знижує ефективність діяльності та обумовлює невиправдано високий ступінь активності в роботі фізіологічних систем організму. В умовах великих міст психотравмуюча дія акустичного фактора, відмічається як найбільш ранній прояв відповідної реакції організму на стресогенний вплив оточуючого середовища. Під впливом шуму обмежується здатність зорової та акустичної орієнтації людини в навколишньому середовищі [5, с.177].

За даними опитувань, мешканці міста, які проживають в умовах постійного акустичного дискомфорту (транспортні магістралі, летовища) стають нервовими, роздратованими. Несподіваний шум літаків порушує сон, в наслідок чого багато людей не можуть заснути або часто прокидаються. Інша частина населення постійно відчуває страх, тривогу. Першою та найбільш ранньою клінічною ознакою патогенного впливу на психіку факторів, характерних для урбанізації (шум, інформаційні перевантаження, високий темп життя та ін.) є різні порушення сну, які є однією з важливих чинників, що призводять до порушень у стані нервово-психічного здоров'я та працездатності містян, які підлягають хронічним стресовим впливам. Шум зменшує тривалість та глибину сну. Відповідно до проведених спостережень, шум впливає на різні стадії сну, знижуючи його відновлюючу функцію. Стадія парадоксального сну, що характеризується швидкими рухами очей, повинна бути не менше 20,0% всієї тривалості сну; зменшення цієї стадії призводить до серйозних розладів нервової системи та мислинської діяльності мешканців міста. Зменшення стадій глибокого сну призводить до гормональних порушень, депресії та іншим психічним порушенням. «Шумовий стрес» - один із найбільш розповсюджених несприятливих станів, характерною особливістю якого є нервово-емоційна напруженість.

Таким чином, характеризуючи роль урбаністичних факторів в епідеміології емоційного стресу, слід зазначити, що сучасне здорове місто повинно перш за все створювати оптимальне, підтримуюче людину оточуюче середовище, необхідне для здорового способу життя. Невід'ємною частиною його є попередження емоційно-стресових станів, бо «здоровому суспільству» необхідні здорові люди. Це є однією із стратегій національної безпеки держави.

---

1. Рева О.М. Критерії психічного здоров'я в контексті національних інтересів. *Психологічні аспекти національної безпеки: тези II Міжнародної науково-практичної конференції* (м. Львів, 2008 р.). Львівського державного університету внутрішніх справ, 2008. С. 185-187.

2. Соціально-психологічні засади становлення екологічно орієнтованого способу життя особистості: монографія / за ред. Ю.М. Швалба. Київ: Педагогічна думка, 2015. 216 с.

3. Львовичкіна А.М. Екологічна психологія : навч. посіб. Київ: Міленіум, 2003. 120 с.

4. Еремеев Б.А. Психология безопасности, психологическая безопасность и уровни развития человека. *Психологическая безопасность, устойчивость, психотравма: сборник научных статей по материалам Первого международного форума* (Санкт-Петербург, 5-7 июня 2006 г.). СПб, 2006. С. 101-103.

5. Вовк В.П. Психічне здоров'я й особистість: аналітико-теоретичний підхід: зб. наук. праць Хмельницької національної академії Державної прикордонної служби України ім. Б.Хмельницького, 2007, № 39, ч. II. С. 172-179.

Шурин Ігор Васильович

начальник відділу державної реєстрації
актів цивільного стану по Дніпровському,
Солонянському районах Південно-
Східного міжрегіонального управління
Міністерства юстиції (м. Дніпро),
викладач кафедри цивільного права
та процесу Дніпропетровського
державного університету внутрішніх справ

ГЕНДЕРНА РІВНІСТЬ: УКРАЇНСЬКИЙ ДОСВІД

В конституційному праві принцип рівності є одним із основних в питанні забезпечення прав і свобод людини. Майже кожна демократична країна прагне встановити його на конституційному рівні, гарантуючи рівні основні права для всіх громадян незалежно від їх статі. Україна не виняток, оскільки Конституцією України прямо встановлено, що чоловіки та жінки є рівними між собою [1-3].

Одним із проявів принципу такої рівності є рівність чоловіка та жінки, що означає рівний підхід до всього незалежно від статі, який отримав назву принципу гендерної рівності, що є відносно новим проявом, який із кожним роком набуває дедалі більшого розмаху.

Саме цій тематиці ми присвяtimo увагу.

Останнім часом цьому питанню приділяється особлива увага. Так, гендерна рівність у юридичних межах розглядається такими вченими, як О. Львова, Н. Болотіна, О. Лукашова, О. Мельникова, О. Матвієнко, Т. Мельник, С. Полєніна, Н. Оніщенко, П. Рабінович, В. Тимошенко та інші.

Як зазначала у 2012 році посол Державного департаменту США з глобальних жіночих питань Мелан Вервієр: «Гендерна рівність - це надзвичайно важлива ділянка. Йдеться не про те, що жінки ліпші за чоловіків, а про визнання потреби в рівній участі чоловіків і жінок в усіх громадських справах. Чоловіки й жінки мають разом реалізовувати власний потенціал, спираючись на свій досвід, закладати підвалини майбутнього. Бракові такої рівноваги, такої спільної участі колись не надавали належного значення. Так було і в нашій країні. У США жінки поступово входили до політичного, законодавчого життя. Лише сьогодні ми наблизилися до справдження наших надій. Роль жінок в управлінні стає вагомішою, вони мають брати участь у вирішенні проблем на будь-якому рівні: національному, штатів, місцевому. Мають долучатися до вирішення проблем, які непокоять кожного. Згідно з результатами досліджень Світового Банку, що більшу участь жінки беруть у суспільно-політичному житті, то менше корупції. Жінок треба висувати на вищі посади. Не можна сказати, що є безпосередній вплив, що жінки не можуть бути корумпованими. Але це факт: що більше жінок на вищих щаблях влади, то менше в суспільстві корупції. Є певна залежність» [4].

Однак, українське суспільство ще задовго до висновків пані Вервієр стало на шлях закріплення гендерної рівності на законодавчому рівні. Так, у далекому 2005 році Верховною Радою України було прийнято відповідний Закон «Про забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків» (далі – Закон). Саме в цьому Законі вперше було визначено такий термін, як «гендерна рівність» та «дискримінація за ознаками статі». Відповідно до Закону, гендерна рівність - рівний правовий статус жінок і чоловіків та рівні можливості для його реалізації, що дозволяє особам обох статей брати рівну участь у всіх сферах життєдіяльності суспільства.

В подальшому, із розвитком державності та політичної організації суспільства, вказаний Закон було доопрацьовано з огляду на те, що чинне законодавство України містить певні неузгодженості, зокрема, в ньому відсутнє визначення гендерно зумовленого насильства, у якого є багато проявів (домашнє насильство, зґвалтування, фізичні напади, переслідування, сексуальні домагання тощо), не передбачає ефективного цивільно-правового захисту потерпілих, гендерної складової у проведенні превентивних заходів.

З огляду на це, наприкінці 2017 року Верховною Радою України було прийнято Закон «Про запобігання та протидію домашньому насильству», яким, в свою чергу, було внесено зміни до Закону в частині конкретизування причинно – наслідкового зв'язку спричинення домашнього насильства саме за ознаками статевої належності.

Відтак, Закон України «Про забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків» зі змінами, внесеними у відповідності до Закону України «Про запобігання та проти-

дію домашньому насильству» дає розуміння, що прояви дискримінації за ознаками статі можливе не лише у вигляді штучного створення умов, які унеможливають доступ чоловіків та жінок у рівній мірі до суспільно важливих питань, а і у вигляді домашнього насильства, спричиненого статевою належністю. І, як наслідок, Закон дозволяє розробити комплекс дій, спрямованих на виявлення, протидію та запобігання дискримінації за ознаками статі, які походять як із службових, так і з сімейних відносин.

Усі перелічені вище фактори свідчать про те, що на сьогоднішній день Україною взято вектор на імплементацію положень Конвенції Ради Європи про запобігання насильству стосовно жінок і домашньому насильству та боротьбу з цими явищами від 11.05.2011, (Стамбульська конвенція), що дозволить нашій державі наблизитись до стандартів запобігання та протидії як проявам гендерної нерівності, так і домашньому насильству, скоєному на цьому підґрунті. Це знаходить своє відображення у тих нормативно – правових актах, що приймаються на основі вказаних вище Законів (вносяться зміни до кодексу законів про працю України, Цивільний процесуальний кодекс та інші), а також затверджується державна політика з питання гендеру у закладах освіти.

Так, важливим, на нашу думку, документом, який може нести позитивні наслідки, є затверджена відповідним розпорядженням Кабінету Міністрів України Стратегія упровадження гендерної рівності та недискримінації у сфері освіти «Освіта: гендерний вимір – 2020». У ній відображене нове розуміння гендеру; встановлюється вимога проведення гендерної експертизи всієї навчальної й методичної літератури; встановлюється введення до документообігу принципів гендерночутливого мовлення/мови через упровадження стратегій фемінізації, нейтралізації, уникнення андроцентризму й сексизму в закладах дошкільної освіти; визначається, що предметно-розвивальне середовище, добір іграшок, облаштування центрів активності (ігрових зон), доступ дітей до приладдя мають враховувати інтереси всіх дітей, не закріплювати їх за статевою ознакою та забезпечувати однакові можливості в доступі до користування різними іграшками, спортивним інвентарем тощо; передбачається надання суб'єктам навчально-виховного процесу відповідної віку інформації щодо можливості професійного самовизначення без обмеження їхньої свідомості межами «жіночих»/«чоловічих» професій; передбачається обов'язкове проходження педагогічним персоналом дошкільних закладів, учителями загальноосвітніх навчальних закладів, персоналом закладів професійно-технічної освіти, викладацьким складом закладів вищої й післядипломної освіти курсів підвищення кваліфікації з гендерної тематики на базі інститутів післядипломної педагогічної освіти (після відповідної сертифікації працівників цих установ) або інших освітніх закладів чи осередків гендерної освіти (центрів, кафедр, студій, тощо) у закладах вищої освіти, обов'язкове проходження керівним складом закладів освіти (структурних підрозділів) стажування (підвищення кваліфікації) з гендерної тематики на базі інститутів післядипломної педагогічної освіти та/або закладів вищої освіти, що мають відповідні (гендерні) кафедри чи центри; під час прийому на роботу освітніх працівників (особливо за призначення їх на керівні посади) запроваджується обов'язкова умова проходження стажування з питань гендерної рівності та недискримінації; встановлюється збільшення кількості науково-дослідницьких тем із гендерної проблематики, що виконуються за кошти Державного бюджету України [5].

Підсумовуючи, можемо сказати, що абсолютна рівність чоловіків і жінок у демократичному суспільстві полягає в наданні однакових можливостей для реалізації ними своїх прав і виконання власних обов'язків, а також захисту інтересів задля рівного співіснування в усіх сферах життєдіяльності.

1. Конституція України
2. Закон України «Про забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків»
3. Закон України «Про запобігання та протидію домашньому насильству»
4. Мелан Вервієр: Що більше жінок на вищих щаблях влади, то менше в суспільстві корупції [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://iwp.org.ua/ukr/public/551.html>
5. Наталія Буковинська «ГЕНДЕРНА РІВНІСТЬ: ШЛЯХ ДО УСПІХУ ЧИ ЗАГРОЗА МАЙБУТНЬОМУ?», Підприємництво, господарство і право, №3, 2017р, с. 191-194.

Єрмоленко Ярослав Владленович
аспірант
(Дніпропетровський державний
університет внутрішніх справ)

МЕХАНІЗМ ОХОРОНИ ПРАВ ЛЮДИНИ ТА МЕХАНІЗМ УКРАЇНСЬКОЇ ДЕРЖАВИ: СПІВВІДНОШЕННЯ ПОНЯТЬ

При підготовці тез цієї доповіді нами визначено за мету з'ясувати співвідношення понять «механізм охорони прав людини» та «механізм держави».

До наукового пошуку залучимо сформульовану нами дефініцію поняття «механізм охорони прав людини» та виокремлені на основі її аналізу суттєві ознаки.

Механізм охорони прав людини, на нашу думку, це система суспільних і державних інститутів, а також юридичних засобів, які забезпечують їх (інститутів) організацію та діяльність, спрямовану на запобігання порушенню прав і свобод людини, припинення протиправної поведінки, відновлення порушеного права, відшкодування завданої шкоди та притягнення винних до юридичної відповідальності [1, С. 29].

Цей механізм характеризується такими рисами:

1) є соціально-правовим явищем; соціальним тому, що його інституційна складова не обмежується державними органами, їх службовими і посадовими особами, а правовим – тому, що вказані інститути організовані та функціонують за допомогою права й інших юридичних засобів;

2) це системне утворення, адже являє собою множину різних елементів, поєднаних між собою зв'язками і відносинами;

3) є динамічним явищем правової дійсності, що: а) постійно розвивається, вдосконалюється; б) в структурному відношенні включає в себе елементи, що відображують рух правової матерії, як то правовідносини, правова поведінка, правоохоронна діяльність та ін.;

4) характеризується цілеспрямованістю. Реальне функціонування цього механізму спрямоване на досягнення стратегічної мети – утвердження правопорядку, що опосередковується такими проміжними цілями, як запобігання фактам порушенням прав і свобод людини, припинення протиправної поведінки, відновлення порушеного права, відшкодування завданої шкоди та притягнення винних до юридичної відповідальності [1, С. 29].

Суттєве значення для досягнення мети нашого дослідження має визначення структури механізму охорони прав людини. У зв'язку з цим заслуговує на увагу позиція В. Боняк, яка обґрунтовуючи теоретичні положення, викладені у роботі Ю. Ведернікова й А. Кучука «Правоохоронна діяльність в Україні: теретико-правовий аспект», слушно наголошує, що виокремлена дослідниками структура механізму правоохоронної діяльності, яка включає в себе інституційний, нормативний і функціональний компоненти, є неповною, оскільки не дає уявлення про суб'єктивні елементи правового регулювання поведінки суб'єктів правоохоронної діяльності, а також залишає поза увагою ті зв'язки, що є необхідною складовою механізму правоохоронної діяльності, як системи. Звідси дослідницею зроблено висновок про необхідність доповнення внутрішньої будови досліджуваного правового феномену ідеологічним та комунікативним компонентами [2, с. 135].

На нашу думку, зважаючи на те, що поняття «механізм охорони прав людини» є ідеальним відображенням явища соціально-правової дійсності, що існує в межах держави, наступною категорією, яка повинна бути залучена для порівняльного аналізу буде термінопоняття «механізм Української держави».

Серед вітчизняних правників відсутня єдність у інтерпретації цього поняття. Так, Л. Наливайко у своїй монографії «Державний лад України: теоретико-правова модель» надає таку дефініцію: «механізм Української держави – це нормативно-визначена ієрархічна система державних інститутів – органів, підприємств, установ та інших структур, забезпечених необхідними організаційними, матеріально-технічними і фінансовими засобами з метою практичної реалізації функцій держави» [3, с. 435].

Науковець виокремлює чотири елементи у змісті досліджуваного поняття: 1) правову – сукупність правових норм, що визначають систему державних інституцій, їх повноваження, форми і методи діяльності, способи реалізації завдань і функцій держави; 2) структурну – сукупність державних організацій: органів держави, державних підприємств, державних установ; 3) функціональну – система визначених функцій, для реалізації яких створені від-

повідні державні організації; 4) інструментальну – система передбачених законодавством повноважень, способів, методів, прийомів і засобів реалізації державних функцій. Вони знаходяться у взаємозв'язку і взаємозалежності [3, с. 531-532].

В. Боняк у своїй науковій праці «Конституційно-правові засади організації та функціонування органів охорони правопорядку України: проблеми теорії і практики» категорію механізм Української держави визначає як утворену на основі конституційно-правових засад, структурно організовану цілісну систему реально працюючих державних організацій (підприємств, установ, органів), забезпечених необхідними матеріально-технічними та фінансовими ресурсами, за посередництвом яких вирішуються завдання та здійснюються функції держави [4, с. 129.]

Дослідниця до суттєвих ознак категорії «механізм Української держави» відносить такі:

1) системний характер цього утворення, що за своїм функціональним призначенням складається з різних видів державних організацій (державні органи, державні підприємства, державні установи);

2) діяльність таких організацій спрямована на вирішення завдань і здійснення функцій держави;

3) організація та функціонування інституційної складової правової держави мають здійснюватися виключно на правових засадах;

4) його дієвість, що зумовлюється цілеспрямованістю та результативністю діяльності державних організацій, які утворюють цей механізм [2, с.94-95].

У науковій та навчальній літературі справедливо наголошується, що категорія «механізм держави» відображає її (держави) інституційну складову. Звідси випливає те, що обсяг цього поняття з необхідністю включає в себе сукупність державних організацій, а саме: державних органів, державних підприємств, державних установ та інших інституцій (наприклад, Збройні Сили).

Отже, здійснений нами аналіз наведених вище суджень вітчизняних учених про механізм охорони прав людини та механізм Української держави дає підстави для виокремлення їх як спільних, так і відмінних рис:

1. Досліджувані нами механізми являють собою складні, системні та динамічні явища, що характеризуються цілеспрямованістю.

2. Інституційна складову механізму охорони прав людини є значно ширшою, аніж аналогічна складову держави, так як остання включає лише державні організації.

3. Зазначені механізми різняться за своєю функціональною спрямованістю: назва механізму охорони прав людини свідчить про його охоронну спрямованість, а назва «механізм держави» означає те, що за його допомогою здійснюється весь спектр функцій, необхідних для нормального функціонування державно організованого суспільства, включно з правоохороною.

4. Терміно-поняття, які складають предмет нашого порівняльного аналізу, різняться за своїм обсягом: механізм держави включає в себе державні органи, державні підприємства, державні установи й інші державні інститути, а механізм охорони прав людини охоплює собою не лише інституційну складову, представлену судовими і правоохоронними органами держави й інститутами громадянського суспільства, які здійснюють правозахисні функції, але й юридичні засоби, за допомогою яких усуваються можливі перешкоди, що постають на шляху задоволення інтересів суб'єктів права.

---

1. Єрмоленко Я. Концепт механізму охорони прав людини в сучасному вимірі. *Міжнародний науково-практичний правовий журнал Legea si Viata («Закон и жизнь»)*. 2019. №4. С. 7-9

2. Боняк В. О. Органи охорони правопорядку України в сучасному вимірі: конституційно-правовий аспект : монограф. / В. О. Боняк. Дніпропетровськ: Ліра ЛТД, 2015. 384 с.

3. Наливайко Л. Р. Державний лад України: теоретико-правова модель : монограф. Харків: Право, 2009. 600 с.

4. Боняк В.О. Конституційно-правові засади організації та функціонування органів охорони правопорядку України: проблеми теорії і практики: дис. ...д-ра юрид. наук. Харків, 2015. 500 с.

Жеглінська Тетяна Олегівна
викладач кафедри
теорії та історії держави і права
Дніпропетровського державного
університету внутрішніх справ

ОХОРОНА ЗДОРОВ'Я: ПИТАННЯ ТЕРМІНОЛОГІЧНОЇ ВИЗНАЧЕНОСТІ

При підготовці тез цієї доповіді визначено за мету з'ясувати лінгвістичне та юридичне значення вживаного у ч.1 ст. 49 Конституції України терміна «охорона здоров'я».

Для досягнення поставленої мети використано пізнавальні можливості термінологічного та герменевтичного методів пізнання.

Вважаємо, що з'ясування лінгвістичного та юридичного значення терміно-поняття «охорона здоров'я» є неможливим поза його зв'язком із словом «життя» та словосполученням «життя людини».

Щодо терміна «життя», то безвідносно до людини Великий тлумачний словник сучасної української мови трактує його так: «1. Існування всього живого. 2. Стан живого організму в стадії розвитку, зросту. 3. Період існування кого-небудь; вік. 4. Спосіб існування кого-небудь. 5. Жива істота. ...7. Прояв фізичних і духовних сил живих істот. 8. Пожвавлення, рух, посилення діяльності живих істот. 9. Сукупність явищ, що характеризують існування, визначають розвиток чого-небудь...»[1. С.276]

Пов'язавши вищевказані значення із людиною, доходимо такого висновку про смислове навантаження словосполучення «життя людини»: це багатоаспектний соціальний феномен, елементами якого є: фізичне існування; психо-фізіологічний стан живого організму людини (тобто, функціонування у визначений час); фізіологічний вік; спосіб існування (взаємозв'язки в соціумі); прояв фізичних і духовних сил людини, як засіб досягнення визначених цілей та прояви активності людини.

Вважаємо, що у контексті розглядуваного нами питання, з-поміж усіх вищезгаданих аспектів такого складного явища соціальної дійсності як «життя людини», слід акцентувати увагу насамперед на тих, які безпосередньо пов'язані зі здоров'ям людини, а саме на: а) фізичному існуванні людини (її бутті); б) психо-фізіологічному стані живого організму людини (тобто, його функціонуванні у визначений час).

Слово «здоров'я» у тому ж Великому тлумачному словнику сучасної української мови визначається як стан організму, за якого нормально функціонують всі його органи // Той чи інший стан самопочуття людини [1. С. 362]

Подальший алгоритм нашого дослідження вимагає з'ясування сутності терміно-поняття «здоров'я людини». У Основах законодавства України про охорону здоров'я наведена така легальна дефініція цього спеціального медичного терміна: «це стан повного фізичного, психічного і соціального благополуччя, а не тільки відсутність хвороб і фізичних вад» [2].

Буквально такий підхід законодавця до вказаного судження свідчить про те, що людина є здоровою не лише за умови відсутності хвороб і фізичних вад, але й при наявності стану повного фізичного, психічного і соціального благополуччя. Дану позицію суб'єкта законотворчості вважаємо значною мірою ідеалістичною, бо ж у сучасних умовах зі значною кількістю екологічних і соціальних проблем надзвичайно важко віднайти фізичну особу, стан якої б характеризувався повним фізичним, психічним і, що особливо, соціальним благополуччям.

Тобто, аналіз слово «здоров'я» у його взаємозв'язку з трактуванням словосполучення «життя людини» дає підстави для висновку про те, здоров'я людини насамперед пов'язане з психо-фізіологічним станом людського організму, тобто, життям людини, причому нормальним функціонуванням такого організму без хвороб, фізичних вад, інших негативних відхилень.

Щодо спеціального терміну «охорона здоров'я», то лінгвістичне значення цього словосполучення вимагає з'ясування смислового навантаження і поняття «охорона». Це слово має декілька значень, тобто, характеризується полісемічністю: «1. Дія, за значенням охороняти. 2. Загін, організована група, що охороняє кого-, що-небудь. // *збірн.* Спеціальна служба, що охороняє, оберігає що-небудь».[1. С.692].

У контексті досліджуваного нами питання найбільш відповідними вважаємо два значення цього слова: 1) дії, за значенням охороняти здоров'я; 2) спеціальна служба, що охо-

роняє здоров'я (наприклад, Міністерство охорони здоров'я, заклад охорони здоров'я та ін.).

Враховуючи смислове навантаження словосполучення «охорона здоров'я» вважаємо, що така охорона зводиться до активних дій суб'єктів, передусім медпрацівників із підтримання стану повного фізичного, психічного та соціального благополуччя людини та його відновлення у разі захворювання, а також інших суб'єктів – учасників суспільного життя, чия професійна діяльність прямо пов'язана з цією сферою (йдеться про систему органів, закладів та установ охорони здоров'я).

Слід наголосити, що лінгвістичне наповнення цього терміна лише частково узгоджується з його юридичним значенням, підтвердженням чому слугує легальна дефініція терміно-поняття «охорона здоров'я», що знайшла своє відображення в однойменному законодавстві. Так, у ст. 3 Основ законодавства України про охорону здоров'я цей термін суб'єкт законотворчості визначає як систему заходів, що здійснюються органами державної влади та органами місцевого самоврядування, їх посадовими особами, закладами охорони здоров'я, фізичними особами – підприємцями, які зареєстровані в установленому законом порядку та одержали ліцензію на право провадження господарської діяльності з медичної практики, медичними та фармацевтичними працівниками, громадськими об'єднаннями і громадянами з метою збереження та відновлення фізіологічних і психологічних функцій, оптимальної працездатності та соціальної активності людини при максимальній біологічно можливій індивідуальній тривалості її життя. [2].

Отже, аналізуючи зміст вищенаведеного судження доходимо висновку про те, що законодавець значно розширює коло суб'єктів, чия професійна чи громадська діяльність пов'язана із цією сферою, а також доволі чітко визначає цільовий аспект охорони здоров'я, пов'язуючи нормальний психо-фізіологічний стан людини з максимально біологічно можливою індивідуальною тривалістю її життя, а також оптимальною працездатністю та соціальною активністю людини.

1. Великий тлумачний словник сучасної української мови (з дод. і допов.) / Уклад. і голов. ред. В. Т. Бусел. Київ; Ірпінь : ВТФ «Перун».2005. 1728 с.

2. Основи законодавства України про охорону здоров'я: Закон України від 19 листопада 1992 № 2801–XII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2801-12> (дата звернення 18.02.2020).

Лук'яненко Тетяна Володимирівна
викладач кафедри
загальноправових дисциплін
Дніпропетровського державного
університету внутрішніх справ

МІЖНАРОДНИЙ МЕХАНІЗМ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ПРАВА ДИТИНИ НА ЗАХИСТ ВІД УСІХ ФОРМ НАСИЛЬСТВА

Міжнародний механізм забезпечення прав людини розглядають переважно як контроль міжнародного співтовариства за виконанням державами взятих на себе зобов'язань у цій сфері. На думку І. Ліщини, це «система міжнародних (міждержавних) органів і організацій, що діють з метою здійснення міжнародних стандартів прав і свобод людини чи їх відновлення у випадку порушення» [1]. Більш динамічне визначення міжнародно-правових механізмів захисту прав людини формулює І. Литвиненко: «система міжнародних органів та організацій, а також форми та методи, які вони застосовують з метою вироблення та реалізації міжнародних стандартів прав і свобод людини та їх поновлення в разі порушення державою» [2, с. 278]. Слід звернути увагу на те, що спеціальні міжнародні органи діють відповідно до норм міжнародного права, наділяються повноваженнями щодо прийняття, розгляду та оцінки звернень індивідів відповідно до встановленої цими нормами процедури, тому під час визначення поняття «міжнародний механізм забезпечення прав людини», зокрема, права дитини на захист від усіх форм насильства, обов'язково слід включати в цю теоретичну конструкцію норми міжнародної угоди, що регулюють такі питання.

З початку створення ООН у сфері захисту прав дітей було прийнято шість декларацій та вісім конвенцій [3], серед яких і такі, що безпосередньо спрямовані на забезпечення права дитини на захист від усіх форм насильства. До цих угод відносять Мінімальні стандартні правила ООН, що стосуються здійснення правосуддя щодо неповнолітніх (Пекінські правила) 1985 р.; Конвенцію про права дитини 1989 р., яку було доповнено у 2000 р. Факультативним протоколом щодо участі дітей у збройних конфліктах та Факультативним протоко-

лом щодо торгівлі дітьми, дитячої проституції і дитячої порнографії, а також у 2011 р. Факультативним протоколом щодо процедури комунікацій; Правила ООН, що стосуються захисту неповнолітніх, позбавлених волі 1990 р.; Керівні принципи ООН з попередження злочинності серед неповнолітніх (Ер-Рійдські керівні принципи) 1990 р.; Конвенцію про заборону та негайні заходи щодо ліквідації найгірших форм дитячої праці 1999 р.; Керівні принципи, що стосуються правосуддя в питаннях, пов'язаних з участю дітей-жертв і свідків злочинів 2005 р., та інші. Визначальним документом, що містить положення універсального характеру відносно забезпечення права дитини на захист від усіх форм насильства, є Конвенція ООН про права дитини 1989 р. Зокрема, відповідно до статті 19 Конвенції «держави-учасниці вживають всіх необхідних законодавчих, адміністративних, соціальних і просвітніх заходів з метою захисту дитини від усіх форм фізичного та психологічного насильства, образи чи зловживань, відсутності піклування чи недбалого і брутального поводження та експлуатації, включаючи сексуальні зловживання, з боку батьків, законних опікунів чи будь-якої іншої особи, яка турбується про дитину» [4].

Міжнародний контрольний механізм забезпечення прав людини є одним із засобів забезпечення міжнародно-правових норм, які реалізуються в діях суб'єктів міжнародного права щодо попередження порушень зобов'язань та перевірки їх дотримання в цілях добросовісного, належного та своєчасного виконання. І. Лукашук під міжнародним контролем розуміє «процес опрацювання інформації, покликаний визначити відповідність поведінки суб'єктів нормам міжнародного права» [6, с. 217]. На нашу думку, міжнародний контрольний механізм забезпечення права дитини на захист від усіх форм насильства в Україні можна розглядати як діяльність міжнародних органів, що здійснюються на основі міжнародних договорів і полягає у перевірці відповідності дій нашої держави прийнятим на себе зобов'язанням з метою повного та неухильного забезпечення права дитини на захист від усіх форм насильства. Як свідчить сучасна міжнародна практика, найбільш типовими процедурами, що застосовують міжнародні контрольні механізми, є: розгляд періодичних доповідей держав; розгляд повідомлень окремих осіб та груп осіб про порушення державою-учасницею прав, викладених у договорі; розслідування за власною ініціативою випадків систематичного порушення державами-учасницями конвенційних прав; залучення спеціалізованих установ і компетентних органів ООН до подання експертних висновків та доповідей з приводу здійснення конвенцій; запит у держав-учасниць додаткової відповідної інформації та ін. Діяльність міжнародних органів з контролю за забезпеченням Україною права дитини на захист від усіх форм насильства з огляду на її факультативний характер залишається для суб'єктів публічної влади переважно абстрактною. Між тим, результати такої діяльності у вигляді рекомендацій, висновків, пропозицій, рішень тощо, належать до категорії «м'якого права», що має, на думку багатьох дослідників, зобов'язуючий характер, зумовлений участю України в універсальних міжнародних угодах, починаючи із статутів ООН та РС.

Існує думка, що міжнародні договори, які регламентують права і свободи людини, встановлюють не тільки обов'язок держав щодо їх імплементації і подальшої практичної реалізації, але і безпосередньо наділяють відповідними правами, свободами і обов'язками індивідів [6, с. 123]. Так, Факультативний протокол до Конвенції про права дитини щодо процедури повідомлень передбачає посилення і доповнення національного й регіонального механізму, що надає можливість дітям подавати скарги на порушення їхніх прав. Крім цього, в документі зазначено, що «необхідно приділяти першочергову увагу найкращому забезпеченню інтересів дитини під час використання засобів правового захисту на порушення прав дитини, і що такі засоби захисту повинні враховувати необхідність використання процедур, які відповідають потребам дитини, на всіх рівнях» [7]

Зважаючи на це, одним із правових засобів впровадження результатів міжнародного контрольного механізму забезпечення права дитини на захист від усіх форм насильства в Україні є створення відповідних умов для її участі в цих процесах. Вирішення цього питання, на нашу думку, можливе шляхом, по-перше, запровадження у закладах освіти спеціальних навчальних програм з метою інформування про дію міжнародного контрольного механізму забезпечення прав дитини, зокрема, права на захист від усіх форм насильства.

1. Ліщина І. Міжнародні механізми захисту прав людини. Незалежний культурологічний часопис «І». 2001. № 21. URL: <http://www.ji.lviv.ua/n21texts/lischyna.htm>.

2. Литвиненко І. Л. Міжнародно-правові механізми захисту прав людини. Університетські наукові записки. 2005. № 4(16). С. 271–279.

3. Конвенція про права дитини 1989 р. URL: http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/995_021. 26 ISSN 2307-1745 Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Сер.: Юриспруденція. 2019 № 37

4. Шевченко-Бітенська О.В. Правові механізми Ради Європи у сфері захисту дітей від насильства : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.11. Одеса, 2015. 210 с.

5. Європейська конвенція про здійснення прав дітей 1996 р. URL: http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/994_135. 7. Recommendation No. R (91) 9 of the Committee of Ministers to Member States on Emergency Measures in Family Matters. URL: <https://wcd.coe.int/com.instranet.InstraServlet?command=com.CmdBlobGet&InstranetImage=572365&SecMode=1&DocId=597904&Usage=2>

6. Мицик В.В. Правові механізми та процедури захисту прав людини у міжнародному праві. Актуальні проблеми міжнародних відносин. Випуск 86 (Частина I), 2009. С. 121–128. 1

7. Факультативний протокол до Конвенції про права дитини щодо процедури повідомлень. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_160.

Орешкова Аліна Федорівна
старший викладач кафедри
загальноправових дисциплін
Дніпропетровського державного
університету внутрішніх справ

ХАРАКТЕРИСТИКА СПЕЦІАЛЬНИХ (ЮРИДИЧНИХ) ГАРАНТІЙ ПРАВ І СВОБОД ВНУТРІШНЬО ПЕРЕМІЩЕНИХ ОСІБ

Наша держава підтримує реалізацію прав і свобод внутрішньо переміщених осіб закріплюючи їх гарантії у нормативно-правових актах. Захист фундаментальних прав і свобод внутрішньо переміщених осіб є однією із основ формування національної безпеки України. Так, в умовах сьогодення набуло нагального значення питання щодо дослідження дієвої системи гарантій прав і свобод внутрішньо переміщених осіб. Зазначене обумовлюється тим, що основоположними принципами демократичної правової держави визнаються не лише закріплені у нормативно-правових актах права і свободи внутрішньо переміщених осіб, а й передбачена ефективна система гарантій їх захисту. Зважаючи на те, що існує значна кількість теорій, доктрин та ідей стосовно класифікації гарантій прав і свобод їх систематизацію здійснюють по-різному. В контексті нашого дослідження необхідним є виокремлення у системі гарантій прав і свобод саме спеціальних (юридичних) гарантій внутрішньо переміщених осіб.

Різні аспекти критерій класифікації та видів гарантій прав і свобод людини і громадянина, досліджували у своїх роботах такі науковці, як: М. Антонович, Ю. Барабаш, М. Баймуратов, М. Гуренко, О. Гончаренко, А. Колодій, І. Козинець, В. Кравченко, О. Кушніренко, С. Мороз, Є. Микитентко, А. Олійник, А. Колодій, О. Петришин, В. Погорілько, П. Рабінович, В. Речицький, Т. Слінько, В. Тацій, Ю. Тодика, В. Федоренко, О. Фрицький, В. Шаповал, Л. Шестак, Ю. Шемшученко та ін. Проте, не існує окремого комплексного дослідження щодо значення спеціальних (юридичних) гарантій прав і свобод внутрішньо переміщених осіб.

Заслугує на увагу позиція Є. Білозьорова, який гарантії прав і свобод особи за змістом і видами поділяє на загальні та спеціальні [1, с. 27].

Слід зауважити, що як загальносуспільні (загальносоціальні), так і спеціальні (юридичні) гарантії є взаємопов'язаними та діють у комплексі. Загальносуспільні (загальносоціальні) гарантії є підґрунтям для існування прав і свобод внутрішньо переміщених осіб. Проте, навіть за умов існування досконалої системи таких гарантій перш за все їх реалізація забезпечується ефективною організаційною діяльністю. Таким чином, зростає роль спеціальних (юридичних) гарантій прав і свобод внутрішньо переміщених осіб. Зокрема, практична реалізація, охорона та захист загальносуспільних (загальносоціальних) гарантій забезпечується за допомогою спеціальних (юридичних) гарантій, які складаються з правових норм та інститутів.

Особливістю спеціальних (юридичних) гарантій є те, що вони забезпечують правомірність поведінки суб'єктів суспільних відносин будучи взаємопов'язаною системою умов та засобів. Порядок реалізації, здійснення, охорони, захисту прав і свобод внутрішньо переміщених осіб, а у разі їх порушення – відновлення визначається за допомогою спеціальних (юридичних) гарантій.

В науковій літературі спеціальні (юридичні) гарантії прав і свобод особи поділяються на нормативно-правові та інституційні (організаційно-правові) [2, с. 8-9; 3, с. 199-204; 4, с. 261]. Нормативно-правові та інституційні (організаційно-правові) гарантії, у свою чергу

можна класифікувати як окремі види гарантій на додаткові підгрупи.

Залежно від форми об'єктивації нормативно-правові гарантії прав і свобод внутрішньо переміщених осіб поділяються на: конституційні та галузеві.

В. Погорілко конституційні гарантії визначив як вид правових гарантій, механізм забезпечення, дотримання, виконання, застосування і використання конституційних та інших норм права органами державної влади, місцевого самоврядування, їхніми посадовими особами, іншими фізичними і юридичними особами [5, с. 554-555]. Маючи найвищу юридичну силу саме конституційні гарантії є основою для правових гарантій. У вузькому розумінні конституційними гарантіями є гарантії Конституції України, як нормативно-правового акту, а у широкому розумінні спрямовані на охорону прав і свобод в тому числі і внутрішньо переміщених осіб тощо. Ю. Тодика, В. Журавський зауважують, що конституційні гарантії є передбаченими Основним Законом засоби, методи і механізми, які забезпечують реалізацію певного інституту [6, с. 167].

Виходячи із зазначеного, серед нормативно-правових гарантій прав і свобод внутрішньо переміщених осіб найважливішою є Конституція України. Так, Основний Закон називають не лише гарантією стабільності прав і свобод внутрішньо переміщених осіб, а й умовою їх існування. Нормативно-правові гарантії прав і свобод внутрішньо переміщених осіб забезпечуються: по-перше, Конституцією України; по-друге, загалом системою законодавства.

Нормативно-правові гарантії прав і свобод внутрішньо переміщених осіб у залежності від змісту регулюючого впливу поділяються на: матеріальні та процесуальні гарантії. Матеріальні та процесуальні гарантії, як цілісна конструкція, представлені системою взаємопов'язаних норм, що знаходять своє об'єктивне відображення у національних та міжнародних нормативно-правових актах і договорах. До змісту матеріально-правової складової відносять права і свободи внутрішньо переміщених осіб, а процесуально-правової – форми та засоби спрямовані на реалізацію, охорону та захист прав і свобод внутрішньо переміщених осіб. Проте, матеріальні та процесуальні нормативно-правові гарантії прав і свобод внутрішньо переміщених осіб можуть визнаватися дієвою складовою системи гарантій тільки, якщо вони є логічно побудованою, цілеспрямованою та реальною сукупністю правових норм.

Що стосується наступної групи спеціальних (юридичних) гарантій прав і свобод внутрішньо переміщених осіб, а саме організаційно-правових, то вони передбачені, як суспільно-політичні інституції діяльність яких спрямована на реалізацію, охорону і захисту прав і свобод внутрішньо переміщених осіб. На думку В. Фрицького, основними суб'єктами, які покликані забезпечити організаційно-правові гарантії, є: народ України; територіальні громади; органи державної влади і місцевого самоврядування, їх посадові й службові особи; політичні партії; громадянське суспільство і його інститути; громадяни України [4, с. 262]. Досліджуючи систему гарантій прав і свобод внутрішньо переміщених осіб, в науковій літературі застосовується поняття «інституційний механізм», що є некоректним. Для позначення суб'єктів, які в контексті гарантій прав і свобод внутрішньо переміщених осіб діють спільно, доцільним є використання таких тотожних понять, як «організаційно-правова», «інституційно-правова» система. Досліджуючи критерії класифікації та види гарантій прав і свобод внутрішньо переміщених осіб доцільно використовувати поняття «організаційно-правові (інституційні) гарантії».

Відносно цілісна система організаційно-правових гарантій прав і свобод внутрішньо переміщених осіб закріплена в Конституції України. Взявши за основу вищенаведені положення до організаційно-правових (інституційних) гарантій уповноважених забезпечувати реалізацію, захист, охорону та відновлення порушених прав і свобод внутрішньо переміщених осіб слід віднести державу загалом, яка представлена, зокрема таких суб'єктів, як: законодавчі, виконавчі та судові органи державної влади; Президент України, його інституції; органи влади Автономної республіки Крим, омбудсмен та його представники; прокуратура та інші контрольно-наглядові органи; адвокатура; інститути громадянського суспільства тощо. Проте, нагальним завданням нашої держави повинно бути забезпечення координації у діяльності наведених організаційно-правових (інституційних) гарантій прав і свобод внутрішньо переміщених осіб, що забезпечить їх ефективність в контексті досягнення єдиної мети.

Організаційно-правові (інституційні) гарантії прав і свобод внутрішньо переміщених осіб можна класифікувати за наступними критеріями: *залежно від ступеня поширення*: національні або внутрішньодержавні та міжнародні або інтернаціональні; *залежно від способу утворення*: державні та недержавні; *залежно від характеру діяльності*: загальної компетенції та спеціальної компетенції; *залежно від території на яку поширюється компетенція органів*: центральні та місцеві; *залежно від змісту їх діяльності*: контрольні, процедурні та

організаційно-технічні; залежно від функцій: політичні, соціально-економічні, культурні (духовні), ідеологічні; залежно від форми влади: парламентські, президентські, судові, управлінські, контрольні, прокурорські та місцеві.

В науковій літературі акцентується увага на нормативно-правовій складовій спеціальних (юридичних) гарантій та зазначається, що нагальною необхідністю є ефективна реалізація норм права в яких закріплені права і свободи внутрішньо переміщених осіб. Проте, без організаційно-правових (інституційних) гарантій неможливою є реалізація нормативно-правових гарантій. Організаційно-правовим (інституційним) гарантіям належить «проміжне» місце між фактичними і юридичними гарантіями. Співвідносячи нормативні та організаційні (інституційні) гарантії актуалізуються питання: по-перше, щодо переведення їх із статичного в динамічний стан; по-друге, щодо розгляду організаційних (інституційних) гарантій як різновиду спеціальних.

Наведені критерії класифікації та види гарантій прав і свобод можуть бути доповнені, що надасть змогу поглибити основні знання щодо різноманітності правової природи гарантій прав і свобод внутрішньо переміщених осіб.

Отже, наразі законодавство у сфері гарантій прав і свобод внутрішньо переміщених осіб потребує вдосконалення, що обумовлено неналежною захищеністю прав і свобод досліджуваної категорії осіб. Основоположними принципами національної безпеки визнається не лише закріплення у нормативно-правових актах права і свободи, зокрема такої категорії осіб, як внутрішньо переміщені, а й передбачена дієва система гарантій їх захисту, яка виступає показником рівня цивілізованості досягнутого суспільством і державою. Зважаючи на те, що існує значна кількість теорій, доктрин та ідей стосовно класифікації гарантій прав і свобод систему гарантій утворює сукупність умов і засобів, які перебувають у нерозривному взаємозв'язку та взаємодії один з одним. Одним із першочергових обов'язків держави є поєднання умов і засобів таким чином, щоб вони дієво реалізовували, охороняли та захищали права і свободи внутрішньо переміщених осіб. Адже, внутрішньо переміщені особи не можуть повноцінно реалізувати свої права і свободи лише за наявності фактичних умов. Необхідними є юридичні засоби, які відповідатимуть сучасним потребам.

1. Білозборов Є.В. Правові гарантії захисту прав і свобод людини в Україні: реалії та проблеми. *Адвокат*. 2009. № 8 (107). С. 26-30.

2. Волинка К.Г. Механізм забезпечення прав і свобод особи: питання теорії і практики: автореф. дис... канд. юрид. наук: 12.00.01. Київ, 2000. 16 с.

3. Заворотченко Т.М. Конституційно-правові гарантії прав і свобод людини і громадянина в Україні: дис... канд. юрид. наук: 12.00.02. Київ, 2002. 222 с.

4. Федоренко В.Л. Конституційне право України : підруч. / До 20-ї річниці Конституції України та 25-ї річниці незалежності України. Київ: Видавництво Ліра-К, 2016. 615 с.

5. Погорілко, В.Ф. Гарантії конституційні [текст] // *Юридична енциклопедія* : в 6 т. / [редкол.: Ю. С. Шемшученко (відп. ред.) та ін.]. Київ: Укр. енцикл, 1998. Т. 1 : А-Г. 672 с.

6. Конституційне право України [текст] : підруч. [для студ. вищ. навч. закл.] / за ред. Ю.М. Тодики, В.С. Журавського. Київ: Вид. Дім «Ін Юре», 2002. 544 с.

Полєшко Ельвіра Павлівна
викладач кафедри
загальноправових дисциплін
Дніпропетровського державного
університету внутрішніх справ

МЕХАНІЗМ ПРАВОВОГО ЗАХИСТУ ІНОЗЕМЦІВ В УКРАЇНІ У МЕЖАХ НОРМАТИВНО-ПРАВОВИХ АКТІВ

На сьогоднішній день питання правового захисту прав і свобод іноземців в Україні є досить актуальною проблематикою. За Законом України «Про правовий статус іноземців та осіб без громадянства» від 4 лютого 1994 р. іноземцями визнаються особи, які належать до громадянства іноземних держав і не є громадянами України, та особи без громадянства – особи, які не належать до громадянства будь-якої держави (ст.1) [1].

Здійснення іноземцями своїх прав і свобод не повинно шкодити національним інтересам України, правам, свободам і законним інтересам її громадян та інших осіб, які проживають в Україні. Іноземці зобов'язані поважати традиції та звичаї українського народу, дотримуватись Конституції та законів України. Іноземці можуть у встановленому порядку

іммігрувати в Україну на постійне проживання або для працевлаштування на визначений термін, а також тимчасово перебувати на її території. [2]

До основних прав, свобод та обов'язків іноземців відносять право займатися в Україні інвестиційною, а також зовнішньоекономічною та іншими видами підприємницької діяльності, передбаченими законодавством України. При цьому вони мають такі самі права й обов'язки, що і громадяни України, якщо інше не випливає з Конституції та законів України. [3] Іноземці мають рівні з громадянами України права та обов'язки в трудових відносинах, якщо інше не передбачено законодавством України та міжнародними договорами України. Іноземці, які постійно проживають в Україні, мають право працювати на підприємствах, в установах і організаціях або займатися іншою трудовою діяльністю на підставах і в порядку, встановлених для громадян України. Іноземці не можуть призначатися на окремі посади або займатися певною трудовою діяльністю, якщо відповідно до законодавства України призначення на ці посади або зайняття такою діяльністю пов'язані з належністю до громадянства України. Іноземці мають право на відпочинок нарівні з громадянами України. Іноземці, які постійно проживають в Україні, користуються медичною допомогою нарівні з її громадянами [5, с. 377]

Законодавство України іноземцям гарантує недоторканість особи, житла, невтручання в особисте і сімейне життя, таємницю листування, телефонних розмов і телеграфних повідомлень, повагу їх гідності нарівні з громадянами України [3]

Крім прав наданих та гарантованих іноземцям відповідно до Конституції України та інших нормативно-правових актів, існують певні обмеження щодо їх правових меж. Зокрема, такими обмеженнями є право обирати і бути обраними до органів державної влади та самоврядування, а також брати участь у референдумі. На них не поширюється загальний військовий обов'язок, вони не проходять військовоу службу в Збройних Силах України та інших військових формуваннях, створених відповідно до законодавства України. Іноземці не можуть бути членами політичних партій України, їм гарантується право на свободу совісті нарівні з громадянами України. Забороняється розпалювання релігійної ворожнечі та ненависті, а також образа почуттів громадян України та іноземців через їх релігійні переконання. [4]

Іноземець може отримати дозвіл на імміграцію та іммігрувати на постійне проживання в Україну, якщо він:

- має в Україні законне джерело існування;
- перебуває у близьких родинних відносинах (батько, мати, діти, брат, сестра та ін.) з громадянами України;
- перебуває на утриманні громадянина України;
- має на своєму утриманні громадянина України;
- в інших передбачених законами України випадках [2, с. 145]

За правилом ст. 275 СК України іноземці мають в Україні такі ж права і обов'язки у сімейних відносинах, як і громадяни України, якщо інше не встановлено законом. Шлюб між громадянином України та іноземцем, а також шлюб між іноземцями в Україні реєструється відповідно до вимог законодавства України. Це означає, що порядок, умови укладення шлюбу, врегульовані СК України, є обов'язковими до виконання іноземними громадянами, які реєструють шлюб в Україні. [3]

Таким чином, можна зробити висновок, що допомога в інтеграції іноземців, які знайшли притулок в Україні, відповідає не лише їхнім інтересам, а й національним інтересам нашої держави.

1. Про правовий статус іноземців та осіб без громадянства: Закон України від 4 лютого 1994 року. URL :<http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/3929-12>. Дата доступу: 25.12.2011.

2. Колодій А.М., Олійник А.Ю. Права людини і громадянина в Україні: Навч. Посіб. К.: Юрінком-Інтер, 2004. 336 с

3. Чупик А.М. Юридичний механізм захисту прав іноземців в Україні: огляд проблеми. 2014. URL. <http://dspace.pnpu.edu.ua/bitstream/123456789/3747/1/Chupik.pdf>

4. Правовий статус особи в Україні. URL :<http://knowledge.allbest.ru/law/d3c0b65625b2ad68a4d53a89421316d37.html> – Дата доступу: 01.07.2009.

5. Котюк В.О. Загальна теорія держави і права: Навч.посібник . К.: Атіка. 2005. 593 с.

Савіщенко Ангеліна Віталіївна
аспірант кафедри
загальноправових дисциплін
Дніпропетровського державного
університету внутрішніх справ

Науковий керівник:
Наливайко Лариса Романівна
проректор
Дніпропетровського державного
університету внутрішніх справ,
доктор юридичних наук, професор,
Заслужений юрист України

ЗАХИСТ ПРАВ І СВОБОД ДІТЕЙ ВНУТРІШНЬО ПЕРЕМІЩЕНИХ ОСІБ: СУЧАСНИЙ СТАН ТА НАПРЯМИ ВДОСКОНАЛЕННЯ

Всебічний розвиток особистості дитини, її благополуччя, створення необхідних умов для реалізації та захисту її прав і свобод сьогодні визнаються загальнонаціональними стратегічними пріоритетами будь-якої демократичної та правової держави. Тож в умовах міжнародних воєнно-політичних і внутрішньодержавних викликів, створення правового підґрунтя для успішної адаптації дітей внутрішньо переміщених осіб у соціальний простір та визначення чинників їх адаптованості потребують свого доктринального вираження.

Наукові дослідження у сфері визначення правового статусу особи, дитини, а також захисту їх прав, зокрема і дітей внутрішньо переміщених осіб, перебувають у центрі уваги таких вчених як С. С. Алексєєв, О. А. Біда, А. Б. Блага, М. В. Вітрук, А. М. Колодій, В. М. Корельський, К. О. Крахмальова, Б. М. Лазарєв, О. В. Малько, О. А. Мартиненко, Н. І. Матузов, О. О. Мордань, Л. Р. Наливайко, А. Ю. Олійник, Н. М. Оніщенко, А. В. Панчишин, П. І. Пархоменко, О. В. Петришин, О. В. Пономаренко, Н. М. Савельєва, В. М. Селіванов, М. Г. Статкевич, М. С. Строгович, О. В. Сурілов, С. В. Тарабанова, Р. В. Чубук, С. Ю. Чернета, Ю. С. Шемшученко та ін.

Водночас питання окреслення шляхів адаптації дітей внутрішньо переміщених осіб та розуміння стану виконання функцій держави щодо захисту їх прав і свобод не знайшло свого відображення на рівні комплексних наукових досліджень та залишається найбільш дискусійним.

Авторами дослідницького звіту «Діти, яких торкнувся збройний конфлікт в Україні», що було сформовано 2019 року в межах проекту «Розвиток соціальної згуртованості в Україні шляхом посилення регіонального та місцевого соціального захисту внутрішньо переміщених осіб, ветеранів та інших осіб, які постраждали від конфлікту»[1], ініційованого неурядовою організацією «Stabilization Support Services» за підтримки посольства Великої Британії в Україні, було встановлено, що станом на 1 січня 2017 року загальна кількість дітей-внутрішньо переміщених осіб в Україні складала 192 917, проте за даними станом на 1 січня 2018 року ця кількість зменшилась та сягала 186 501 дитину. Однак, квантитативна складова цієї категорії осіб, за інформацією від 1 січня 2019 року, значно зросла та становила 204 687 дітей. Отже, ми можемо спостерігати зростаючу динаміку кількості дітей внутрішньо переміщених осіб. Водночас, за даними по регіонах України, найбільша кількість дітей-внутрішньо переміщених осіб на початку 2019 року знаходиться на території Донецької області – 74 012 дітей, Київської – 36 812 дітей, Луганської – 21 384 дитини, Харківської – 19 693 дитини, а також Дніпропетровської – 14 799 дітей та Запорізької – 11 447 дітей.

Задля наочної демонстрації кількісного складу дітей внутрішньо переміщених осіб та розуміння масштабності досліджуваного феномену, ми порівняли загальну чисельність дітей по Україні та визначили серед них частку дітей внутрішньо переміщених осіб відповідно з 2017 по 2019 роки. Таким чином, ґрунтуючись на даних Державної служби статистики України та дослідницького звіту «Діти, яких торкнувся збройний конфлікт в Україні», нами встановлено, що дитиною внутрішньо переміщених осіб є:

- у 2017 році серед 7 615 606 дітей [2] кожна 39-та;
- у 2018 році серед 7 609 297 дітей [3] кожна 40-ва;
- у 2019 році серед 7 579 703 дітей [2] кожна 37-ма.

Тож, відповідно до положень статті 12 проекту Закону України «Про повну загальну середню освіту» № 0901, прийнятого в цілому 15.01.2020, встановлюватиметься гранична

наповнюваність класів (груп) закладів загальної середньої освіти у 30 учнів [4], середньостатистичний показник наявності дітей внутрішньо переміщених осіб складатиме одну дитину на 2 класи. Однак, зважаючи на нерівномірність територіального розселення серед адміністративно-територіальних одиниць України дітей внутрішньо переміщених осіб, у Донецькій, Київській, Луганській, Харківській, Дніпропетровській та Запорізькій областях цей показник буде значно більшим.

Відповідно до психолого-педагогічної доктрини, показниками адаптованості дітей внутрішньо переміщених осіб є: ступінь задоволеності собою, групою, а також різними сторонами своєї життєдіяльності; активне залучення у діяльність приймаючої громади; активність у досягненні поставлених завдань; соціальний комфорт; розуміння можливості реалізації власних цілей у майбутньому; соціально-педагогічна підтримка приймаючої громади [5]. Оскільки дані показники пов'язані з безпосередньою реалізацією положень статті 11 Закону України «Про забезпечення прав і свобод внутрішньо переміщених осіб» №1706-VII від 20. 10. 2014, ступінь адаптованості підлягає підвищенню. Зокрема щодо дітей внутрішньо переміщених осіб передбачено:

- 1) влаштування у дошкільні та загальноосвітні навчальні заклади;
- 2) соціальний захист внутрішньо переміщених дітей, дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування, та осіб з їх числа, сімей, у яких виховуються такі діти, соціальне супроводження таких сімей і дітей;
- 3) зарахування внутрішньо переміщених дітей-сиріт, дітей, позбавлених батьківського піклування, та осіб з їх числа на облік громадян, які потребують поліпшення житлових умов, і соціальний квартирний облік за місцем їхнього обліку як внутрішньо переміщених осіб;
- 4) забезпечення функціонування внутрішньо переміщених прийомних сімей, дитячих будинків сімейного типу, сімей з дітьми, над якими встановлено опіку чи піклування, до яких діти влаштовані;
- 5) проведення роботи з виявлення дітей, переміщених без супроводження батьків, інших законних представників, встановлення особи дитини, пошук її батьків, влаштування таких дітей у сім'ї родичів, патронатних вихователів, до закладів соціального захисту дітей з урахуванням потреб дитини тощо [6].

Однак попри наявний рівень уваги до проблеми забезпечення прав і свобод дітей внутрішньо переміщених осіб на нормативно-правовому рівні, вітчизняне законодавство потребує свого вдосконалення у цій сфері. Так, заслуговує на увагу ізраїльський досвід забезпечення прав і свобод людини та громадянина на високому рівні, зокрема надання репатріантам-дітям війни забезпечення права на медичну допомогу (пожиттєвого безоплатного системного медичного обстеження, отримання будь-яких медичних послуг тощо), надання права володіння, користування наданим державою житлом, відповідно до високих соціальних стандартів [7]. Єдиним обмеженням щодо останнього є неможливість передавати виділене житло у спадок або ж будь-яким іншим способом ним розпоряджатись.

Таким чином, забезпечення прав і свобод дітей внутрішньо переміщених осіб, зокрема соціальних, культурних, економічних потребує вдосконалення у таких напрямках: 1) реалізація права на житло: створення програми доступу до житла з правом пожиттєвого користування; 2) реалізація права на охорону здоров'я та медичну допомогу: створення програми медичного супроводження та безоплатного надання медичних послуг впродовж усього життя; 3) реалізація права на освіту: можливість позачергового зарахування дітей до дошкільних навчальних закладів, створення додаткових місць у загальноосвітніх навчальних закладах, впровадження програми державного фінансування навчання дітей внутрішньо переміщених осіб у вищих навчальних закладах країни, а також програми фінансування позашкільної освіти. Отже, розробка конкретних правових заходів забезпечення прав і свобод дітей внутрішньо переміщених осіб, використання та впровадження позитивного міжнародного досвіду надасть можливість створити безпечне соціальне середовище для життя та існування громадян, а також стане підґрунтям для прогресивного розвитку держави, зокрема і на регіональному рівні.

---

1. Діти, яких торкнувся збройний конфлікт в Україні. Дослідницький звіт. URL: <https://radnyk.org/wp-content/uploads/2019/10/Doslidnyczkyj-zvit-Dity-yakyh-torknuvsya-zbrojnyj-konflikt-v-Ukrayini-.pdf> (дата звернення - 9.02.2020)

2. База даних. Державна служба статистики. URL: http://database.ukrcensus.gov.ua/MULT/Dialog/statfile_c.asp (дата звернення - 08.02.2020)

3. Розподіл постійного населення України за статтю та віком на 1 січня 2018 року URL: http://database.ukrcensus.gov.ua/PXWEB2007/ukr/publ_new1/2018/zb_gpnu2018.pdf (дата звернення - 08.02.2020)

4. Проект Закону України «Про повну загальну середню освіту» від 29.08.2019 р. № 0901.

URL: https://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=66333 дата звернення - 19.02.2020)

5. Жданович Ю. М. Особливості адаптації дітей вимушених переселенців. *Теоретико-методичні проблеми виховання дітей та учнівської молоді*. 2017 № 21. С. 204–213.

6. Про забезпечення прав і свобод внутрішньо переміщених осіб : Закон України від 20.10.2014 р. *Офіційний вісник України*. 2014. № 94. Ст 2.

7. משרד העלייה והקליטה URL: https://www.gov.il/he/departments/ministry_of_aliyah_and_integration (дата звернення - 17.02.2020)

Фролова Вікторія Петрівна
аспірант Національної академії
Служби безпеки

ВИКОРИСТАННЯ ПОНЯТТЯ «СПЕЦІАЛЬНІ СЛУЖБИ» В ЗАКОНОДАВСТВІ УКРАЇНИ

У науковій та публіцистичній літературі, нормативно-правових актах та засобах масової інформації нерідко можна зустріти термін «спеціальні служби». Зазначене поняття здебільшого використовується для позначення різних правоохоронних, розвідувальних та контррозвідувальних органів. Утім, можна зустріти цей термін і у назвах служб транспорту, швидкої допомоги, пожежної охорони, приватних охоронних фірм та багатьох інших.

Наприклад, у нашій державі у складі Міністерства оборони України діє Державна спеціальна служба транспорту [1], у Запорізькій області працює Комунальна спеціальна воєнізована аварійно-рятувальна служба [2], називає себе спеціальною службою Державна служба зайнятості [3] та ін.

Аналіз чинного законодавства України у сфері забезпечення державної безпеки дає підстави стверджувати, що термін «спеціальна служба» можна зустріти в законах України «Про Службу безпеки України», «Про контррозвідувальну діяльність», у Воєнній доктрині України, затвердженої Указом Президента України від 24.09.2015 року № 555/2015 (далі - Воєнна доктрина), в Концепції розвитку сектору безпеки і оборони України, затвердженої Указом Президента України від 14.03.2016 № 92/2016 (далі - Концепція), Стратегії Національної безпеки України (далі - Стратегія), затвердженої Указом Президента України від 06.05.2015 № 287/2015 та ін.

Так, у статті 2 Закону України «Про Службу безпеки України» до завдань СБ України серед іншого відноситься «захист державного суверенітету, конституційного ладу, територіальної цілісності, економічного, науково-технічного і оборонного потенціалу України, законних інтересів держави та прав громадян від розвідувально-підривної діяльності іноземних спеціальних служб» [4]. У Законі України «Про контррозвідувальну діяльність» термін «спеціальні служби іноземних держав» застосовується при розкритті поняття «контррозвідувальна діяльність», визначенні її завдань, мети, підстав проведення [5].

У Воєнній доктрині «спеціальні служби іноземних держав» згадуються у контексті проведення ними щодо України технічної розвідки, розвідувально-підривної діяльності, а також при формулюванні основних завдань СБ України [6].

Концепція при визначенні основних завдань сектору безпеки і оборони України та СБ України вказує на розвідувально-підривну діяльність та спеціальні інформаційні операції і впливи «іноземних спеціальних служб». Утім, вона також говорить про трансформацію СБ України на «спеціальну службу» під час її реформування [7].

На відміну від Концепції Стратегія деталізує мету реформи Служби безпеки України, яка полягає у створенні «динамічної, укомплектованої високопрофесійними фахівцями, забезпеченої сучасними матеріальними і технічними засобами спеціальної служби» тощо [8]

Аналіз чинного законодавства дає підстави стверджувати, що в наявних нормативно-правових актах тлумачення поняття «спеціальна служба» та критерії віднесення державних органів України до цієї категорії відсутні. Найчастіше в чинних нормативно-правових актах вживається поняття «спеціальна служба іноземної держави» або іноземна спеціальна служба, яке також не розкрито.

Відсутність тлумачення терміну «спеціальна служба» вносить непорозуміння в обґрунтування компетенції державних органів України, які проводять розвідувальну та контррозвідувальну діяльність, вносить дисбаланс у розмежування сфер їхньої діяльності та взаємодії з правоохоронними органами України, іноземними інституціями, продукує плутанину у нормативно-правовому забезпеченні основних функцій і повноважень, визначенні основних завдань та напрямів їхньої діяльності.

З точки зору практики, визначення дефініції «спеціальної служби» на законодавчому

рівні має створити методологічну базу у виокремленні відповідних державних органів України із вказаним статусом від правоохоронних органів, розмежуванні їхньої компетенції, визначенні відповідності або невідповідності їх критеріям, що притаманні спецслужбам та мають бути конкретизовані у відповідних нормативно-правових актах.

Крім того, визначення терміну «спеціальна служба» також дозволить здійснити позитивний вплив на процес реформування СБ України, на необхідності якої наполягають країни-партнери. Зокрема, надасть можливість відповісти на питання щодо доцільності позбавлення СБ України окремих функцій у сфері захисту економічних інтересів держави, боротьби з організованою злочинністю, корупцією, посилення роботи за всіма напрямками контррозвідки, протидії деструктивним інформаційно-психологічним впливам, інтенсифікації захисту кібернетичного простору держави тощо.

Зазначене у свою чергу дозволить дійти висновку про те, яким чином найефективніше провести реформування національної спецслужби: шляхом удосконалення наявної пост-радянської моделі або ж створення на базі СБ України сучасного органу державної безпеки європейського зразку. Аналіз шляхів реформування доцільно робити з урахуванням міжнародного досвіду, наявної соціально-економічної та військово-політичної ситуації в нашій державі, ступеню розвитку українського соціуму, основних напрямів стратегії розвитку сектору безпеки і оборони України.

1. Закон України «Про Державну спеціальну службу транспорту». URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1449-15>

2. Комунальна спеціальна воєнізована аварійно-рятувальна служба URL : <https://clarity-project.info/entity/26123450>

3. Наказ Міністерства соціальної політики України від 14.06.2019 № 945 «Про затвердження Положення про державну службу зайнятості» URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0733-19?lang>

4. Закон України «Про Службу безпеки України» URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/main/2229-12>

5. Закон України «Про контррозвідувальну діяльність». URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/main/374-15>

6. Указ Президента України від 24.09.2015 року № 555/2015 «Про рішення Ради національної безпеки і оборони України від 2 вересня 2015 року "Про нову редакцію Воєнної доктрини України" URL : <https://www.president.gov.ua/documents/5552015-19443>

7. Указ Президента України від 14.03.2016 № 92/2016 «Про рішення Ради національної безпеки і оборони України від 4 березня 2016 року "Про Концепцію розвитку сектору безпеки і оборони України" URL : <https://www.president.gov.ua/documents/922016-19832>

8. Указ Президента України від 06.05.2015 № 287/2015 «Про рішення Ради національної безпеки і оборони України від 6 травня 2015 року "Про Стратегію національної безпеки України" URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/287/2015>

Козлов Андрій Андрійович
студент Національної академії
Служби безпеки України

ІДЕЯ СВІТОВОЇ РЕВОЛЮЦІЇ В КОНЦЕПЦІЇ ЧУЧХЕ: ВИКЛИКИ ДЛЯ СИСТЕМИ МІЖНАРОДНОЇ БЕЗПЕКИ

Після Другої Світової Війни та поразки в ній Японській Імперії, на міжнародній арені вирішувався статус Кореї. В результаті переговорів між Радянським Союзом та блоком західних держав, Корея була поділена по 38 паралелі. 15 серпня 1948 року на південній частині півострова, під проводом США, була проголошена Республіка Корея. У свою чергу, 9 вересня 1948 року, на північній частині, була проголошена Корейська Народно-Демократична Республіка, із комуністичним режимом та Кім Ір Сеном, як главою держави.

У 1950 році розпочалася Корейська війна, заради об'єднання півострова. Вона тривала до 1953 року перемир'ям між корейськими державами, яке триває й до сьогодні та впливає на міжнародну безпеку у регіоні.

Доки південнокорейські лідери, зокрема Пак Чон Хі, будували капіталістичні відносини, на півночі панувала концепція Чучхе та Трудова Партія Кореї.

Метою цієї публікації є дослідження ідей чучхе, зокрема щодо ідеї світової революції, визначення загроз, що становлять ці ідеї та режим для безпеки регіону та міжнародних відносин у світі.

Ідеї чучхе сформовані у 1955 році Кім Ір Сеном. У статті 3 Конституції КНДР зазна-

чається, що КНДР керується у своїй діяльності ідеєю Чучхе, світоглядом, орієнтованим на людей, революційною ідеологією досягнення незалежності народних мас. Це визначає, що ці ідеї є пануючими у культурі, політиці та ідеології Північної Кореї. Вивчаючи основні ідеї Чучхе можемо виділити такі основні положення:

- Авторитаризм
- Колективізм
- Антиімперіалізм
- Революція - це боротьба за реалізацію народними масами їх потреб в самостійності». Фактично, революція розуміється тут гранично широко і включає в себе навіть трудову діяльність.

- **Вождізм**

Також можливо виділити концепцію Сонгун в ідеях Чучхе. Політика Сонгун була вперше згадана 7 квітня 1997 у газетній статті з підзаголовком «Перемогу соціалізму принесуть бомби та зброя нашої армії». Ідея полягала у тому, що перш за все слід спрямовувати ресурси на військові потреби, тому що «революційна філософія має захистити наш тип соціалізму за будь-яких обставин». Автором концепції Сонгун є Кім Чен Ір.

Отже, аналізуючи вищезазначене, ідея революції полягає у тому, що революція проходить у всіх сферах життя людини. По суті, все її життя це революція. Окремо ідеологи Чучхе виокремлюють самостійність в революції. Це обумовлено намаганнями керівників КНДР захистити свою самостійність на міжнародній арені, зокрема від Радянського Союзу та КНР. Щодо чучхінської(соціалістичної) революції в інших країнах, то вони закріплюють підтримку інтернаціональних та соціалістичних рухів по всьому світу. Зважаючи на концепцію Сонгун, можна вважати, що КНДР не відкидає й збройну боротьбу за ідеали Кім Чен Ір Сена. Але через відсталість, у технологічному плані, КНДР спирається на розвідувально-підривну діяльність в інших країнах. Такими осередками впливу КНДР через ідеї Чучхе, можуть бути комітети з ідей чучхе, що діють у 26 країнах, певні "Кола Чучхе", що діють у 67 країнах. Також у Франції діє Чучхейська партія Франції, а в Японії діє Міжнародний інститут вивчення ідей Чучхе.

"Бомби і зброя, що забезпечать перемогу соціалізму" нині перетворились у ядерну зброю, та періодично дестабілізують ситуацію у регіоні. Таким чином КНДР забезпечує збереженість комуністичного режиму в державі, розповсюдження ідеї світової революції, шляхом демонстрування "Сили та зброї соціалізму" та дестабілізації регіону.

Також КНДР використовує кібератаки для фінансування своєї ядерної програми, розповсюдження своїх ідей та також для дестабілізації системи міжнародної безпеки. За даними ООН, КНДР стоїть за кібератаками у 17 країнах світу.

Отже, Корейська Народна Демократична Республіка є державою з комуністичним тоталітарним режимом. Вона намагається забезпечити свою безпеку, та захистити свою ідеологію, шляхом "світової революції", що полягає у трудовій, військовій, культурній та соціально-політичній діяльності. Хоча й КНДР заявляють, що вони відмовляються від "експорту революції", але "осередки" чучхе можуть слугувати як для розвідувально-підривної діяльності, впливу на політику держави, а й для розповсюдження ідей Чучхе. Ці ідеї полягають у авторитарній формі правління, тоталітарному політичному режимі, вождізмі, ідей колективізму та комунізму.

Але режим КНДР, який сповідує чучхе створює такі загрози для безпеки у Східній Азії як:

- Розповсюдження тоталітарної ідеології
- Кібератаки
- Дестабілізація регіону шляхом періодичних "ядерних залякувань"
- Можливістю ескалації конфлікту із Республікою Корея

Аналіз ідей Чучхе дає змогу дати правильну оцінку діям уряду Північної Кореї та реалізовувати належну політику щодо неї.

---

1. Конституція КНДР – 1972 року

2. Кім Чен. Ір. Про ідеї чучхе - 1955. року

3. Сайт Чучхейської партії Франції [Електронний ресурс] – Режим доступу до ресурсу: <https://archive.is/20121218023621/www.partijuchedefrance.blogspot.fr/>.

4. Кім Чен Ір про правильне розуміння націоналізму [Електронний ресурс] – Режим доступу до ресурсу: <https://web.archive.org/web/20100212083129/http://ntz.org.ua/?p=1107>.

Хитрук Руслана Олегівна,
курсант факультету
економіко-правової безпеки
Дніпропетровського державного
університету внутрішніх справ

Науковий керівник:

Кузьменко Вячеслав Віталійович
доктор філософських наук, професор,
професор кафедри гуманітарних
дисциплін та психології поліцейської
діяльності Дніпропетровського державно-
го університету внутрішніх справ

ОНТОЛОГІЯ ЗМІСТУ ПОНЯТТЯ «ПРАВО»

Визначимо змістовне навантаження поняття, що виражається терміном «право». Зазначене дозволить усвідомлено проаналізувати онтологію змісту поняття, що виражається терміном «позитивне право».

Акцент на розкритті саме змісту права викликаний переконанням у тому, що філософія повинна розглядати право в аспекті його змісту. Ми вважаємо, що на сьогоднішній день питання дослідження поняття, що виражається терміном «право», не втрачає своєї актуальності, оскільки дана проблематика потребує більш детального розгляду, зокрема, з точки зору філософії права для того, щоб продемонструвати значимість, цінність права як універсального соціально-культурного феномену.

Право є явищем динамічним, таким, що постійно зазнає змін по причині розвитку тих соціально-культурних умов, під впливом яких право формується. З огляду на зазначене, можемо стверджувати, що право, за своїм змістом, у кожній державі є різним, що спричинено різними культурно-історичними умовами в яких воно формувалось.

Будь-яка юридична норма є спробою стабілізації соціальних відносин, які перебувають у вічному становленні, а будь-який юридичний порядок є викликом часу, зусиллям, спрямованим на консервацію соціального порядку, яке право підтверджує та закріплює. Тому, зміст права неможливо «повно» викласти у єдиному сталому визначенні, оскільки право є динамічним явищем за своєю суттю.

У філософській та правовій думці питання пов'язані із природою, сутністю, ціннісним значенням права осмислюються зі стародавніх часів. Зокрема, починаючи від середньовічних правознавців, аналіз та намагання пояснити феномен права були притаманні кожній правовій системі.

На сьогоднішній день однозначного визначення поняття «право» не існує. Зазначене стверджуємо на підставі того, що наукова література із даного питання насичена плюралізмом думок щодо визначення поняття «право», що обумовлено різними підходами до дослідження змісту цього поняття. Така ситуація зумовлена відчуттям неповноти досягнутого рівня юридичних знань, бажанням його удосконалити, а також зростаючим, разом із останніми науковими дослідженнями у галузі юриспруденції та філософії права, розумінням відносності раніше отриманих наукових результатів.

Науковці витрачаючи величезні інтелектуальні зусилля задля того, щоб пізнати сутність, природу права опиняються перед необхідністю віднайти дефініцію поняття «право» для того, щоб процес пізнання права отримав свій логічний підсумок. Навіть І. Кант у своїй роботі «Критика чистого розуму» приділив увагу доведенню важкості пошуку визначень поняття «право» у філософських науках. Мислитель зазначав, якщо математичні дефініції створюють саме поняття, то філософські – лише пояснюють його. У філософії, на думку І. Канта, дефініція з усією її визначеністю та ясністю повинна швидше завершувати працю, ніж починати її. Ілюстрацією зазначеної думки і є проблематичність пошуку дефініції поняття «право».

Важливою думкою у роботі І. Канта «Критика чистого розуму», яка істотно вплинула на розуміння правильного вектору вирішення завдань, є наступна: давати дефініцію означає, власне давати початковий та повний виклад поняття речі в її межах. Згідно з цими вимогами, поняття, яке є емпіричним по своїй природі не піддається дефініції – воно може бути тільки пояснено. Оскільки в емпіричному понятті ми маємо лише деякі ознаки того чи

іншого виду предметів – ми ніколи не впевнені в тому, чи не мислиться під словом, що позначає один і той же предмет, в одному випадку більше, а в іншому менше його ознак. Ми користуємось деякими ознаками лише доти доки знаходимо, що вони достатні для розрізнення; нові ж спостереження змушують усувати одні ознаки та додавати інші. Тому поняття ніколи не залишається в певних межах.

Враховуючи те, що право є емпіричним поняттям за своєю природою, оскільки пізнається шляхом чуттєвого досвіду, не дивним є, що у доктрині по сьогоднішній день відсутня єдина дефініція поняття «право».

Науковці у своїх дослідженнях пропонують кожен своє бачення поняття «право», яке на їх погляд, є всеохоплюючим, найбільш вдалим та таким, що відображає сутнісні ознаки та вказує на зовнішню форму права.

Для прикладу розглянемо, як розуміють та яке визначення тлумаченню сутності поняття права дають різні його прихильники. Дані підходи, звичайно не є єдиними у сучасній правовій та філософській думці, але є такими, що у змозі найбільш яскраво продемонструвати плюралізм поглядів у тлумаченні сутності поняття права.

Право зводиться до примусово-владної настанови, до формальних джерел так званого позитивного права: законів, указів, постанов, судового прецеденту тощо. Право відповідно до легістського підходу не має власної об'єктивної природи, сутності та специфіки. З точки зору даного підходу спостерігається ототожнення права з законом (з позитивним правом). Зазначене притаманне всім напрямкам та варіантам так званого юридичного позитивізму (і неопозитивізму), який по суті є не юридичним, а саме легістським позитивізмом. Легістське праворозуміння (у всіх його варіантах), ототожнюючи право та закон (позитивне право), відриває закон як правове явище від його правової сутності, заперечує об'єктивні правові властивості, характеристики закону, трактує його як продукт волі (і сваволі) законодавчої влади. Причому примусовість як відмінна ознака права тлумачиться не як наслідок будь-яких об'єктивних властивостей та вимог права, а як вихідний правоутворюючий і правовстановлюючий фактор, як першоджерело права. Істина про право, згідно легізму, дана в законі, виражає волю, точку зору законодавця (суверена, держави). Теоретико-пізнавальний інтерес легізму повністю зосереджений на чинному (позитивному) праві. Все, що виходить за рамки емпірично позитивного права, міркування про сутність, ідеї, цінності права відкидається як щось схоластичне та ілюзорне, тобто таке, що не має правового змісту та значення.

В рамках юридичного підходу можна виділити два різних підходи.

По-перше, природно-правовий підхід, що виходить з визнання природного права, яке протиставляється позитивному праву (прибічники: Ф. Аквінський, Г. Гроцій, Дж. Локк, Ш. Монтеск'є, Б. Чічерін, П. Новгородцев та інші). Прибічники природно-правового підходу у своїх поглядах спираються на існування двох систем права – природного та позитивного права. Позитивне право є офіційно визнаним правом, яке діє в межах кордонів тієї чи іншої держави та отримує вираження у законах та інших правових актах державної влади.

Можемо зазначити, що загальноприйнято серед прибічників природно-правового підходу, є думка про те, що природне право – це єдине, початково справжнє право, що має свій початок в об'єктивній природі: в природі Бога або людини, в фізичній, соціальній чи духовній природі тощо. З точки зору природно-правового підходу, позитивне право розглядається як відхилення (а часто як заперечення) від природного права, як штучна, помилкова або довільна настанова людей (офіційної влади). Відповідно до такого підходу, власне правом (по його сутності та поняттю) є лише природне право.

Природне право є вічним та незмінним, як вічні та незмінні природа й розум людини. Позитивне право, яке суперечить вимогам природного, повинно бути замінене на таке позитивне право, яке б ґрунтувалося на природних законах, сприяло б практичній реалізації ідей та принципів природного права. Тільки в даному випадку позитивне право може розглядатися як розумне й справедливе. Концепція природного права здавна мала двоякий склад: вона спиралася на практичну вимогу більш досконалого права і на теоретичному спостереженні природної необхідності відомих правових положень. Ці два елементи не могли бути зведені один до одного: в першому випадку природне право знаходиться над позитивним, у другому випадку воно є лише відомою частиною позитивного права; в одному випадку воно розглядається як ідеальна норма, яка ще не знайшла реалізації в даному праві і можливо навіть ні в одному з існуючих, у другому – як загальнопоширений факт, притаманний кожному праву.

Позитивне право не слід протиставляти природному праву, ніби вони виключають одне одного, тому що у складі позитивного права можуть бути морально вірні норми, і чим

більш оптимальним та коректним буде їх включення в цей склад, тим зміст позитивного права буде більш довершеним.

Позитивне та природне право мають суттєві відмінності один від одного. На наше переконання, природне право є своєрідним ідеалом для позитивного права. Природне право є первинним по відношенню до позитивного. Отже, природне право породжує зміст права позитивного.

По-друге, в рамках юридичного підходу можна виділити лібертарно-юридичний підхід, який виходить з розрізнення права та закону (позитивного права) і під правом (у його розрізненні та співвідношенні з законом) має на увазі не природне право, а буття і нормативне вираження принципу формальної рівності (як сутності та відмінного принципу права). Відповідно до зазначеного підходу право – це форма відносин рівності, свободи і справедливості. Скрізь, де є (діє) принцип формальної рівності (та конкретизуючі його норми), там є (діє) право, правова форма відносин. Формальна рівність як принцип права і є правовим началом, відмінною рисою права. У праві немає нічого, крім принципу формальної. Все, що виходить за межі зазначеного принципу та суперечить йому є не правовим (антиправовим).

Право є одночасно продуктом подій соціального порядку і проявів волі людини, явищем матеріальним і сукупністю моральних та суспільних цінностей, ідеалом та реальністю, явищем історичного плану і нормативного порядку, комплексом внутрішніх вольових актів та актів підпорядкування зовнішньому, актів свободи та актів примусу. Право – це одночасно фундамент того, що повинна виконувати людина, яка проживає у суспільстві, та сукупність правил, що регулюють відносини між людьми.

Те, що не піддається дефініції – може бути лише пояснено. З огляду на зазначене, використання нами терміну «дефініція» є не зовсім коректним. Знову звернемося до роботи «Критика чистого розуму», в якій І. Кант зазначав, що замість терміна «дефініція» краще використовувати більш обережний термін «експозиція». У рамках експозиції можна до певної міри допустити дефініцію, зберігаючи в той же час сумніви щодо її повноти.

Вважаємо доцільним надати авторську експозицію, пояснення поняття «право», яке, з огляду на його зміст, було зроблено на підставі аналізу та синтезу різних підходів до тлумачення сутності даного явища. Отже, право – це динамічне явище буття, яке відображає соціально-культурні умови певної держави, які мають місце як реалії буття у даній державі в певний проміжок часу, а також спрямоване на регулювання суспільних відносин у державі за допомогою правових норм, які встановлені уповноваженими органами влади.

Серед обставин об'єктивної дійсності, які впливають на розвиток права, можна виділити наступні фактори.

По-перше, просторовий (географічний) фактор, який виявляється у тому, що право розвивається у просторі, тобто на певній території. Тому, у держав, що, відповідно, розміщені у різних територіальних межах буде різнитись і право, яке діє на їх території. Виникає питання: чому? Не лише через умовну лінію кордону? Звичайно що ні. Вирішальну роль відіграють соціально-культурні умови, що діють на відповідній території.

На вищезазначеній підставі, по-друге, можемо виділити ще соціально-культурний фактор. Зазначений фактор вступає в дію тільки тоді і за умови, що у державі змінюються соціально-культурні умови і такі умови потребують нового правового регулювання. Тобто, ті правові норми, які діяли на певній території досить тривалий час – стають не актуальними, застарілими. Правові норми, що втратили актуальність не в змозі регулювати нові суспільні відносини, які виникли у державі, оскільки вони на них не розраховані. Тому виникає природна необхідність у вдосконаленні правового регулювання суспільних відносин та створенні нових правових положень, які будуть відповідати тій ситуації, тим реаліям буття, які склалися у державі.

Якщо законодавець не буде адекватно реагувати на соціально-культурні зміни, які відбуваються у державі, тоді у такій державі неможливим стане регулювання суспільних відносин між їх суб'єктами. І чи буде за такої ситуації можливим називати утворення без чіткої правової регуляції державою? Напевно що ні.

Право змінюється під впливом змін у характері питань, які підлягають регулюванню правовими нормами, а також під впливом вимог, які виникають з реалій буття. Тому, відповідно, застосування норм раніше чинного права до нових соціально-культурних реалій не виявляється можливим та доцільним.

ЗАПОБІГАННЯ І НЕЙТРАЛІЗАЦІЯ ЗАГРОЗ НАЦІОНАЛЬНИМ ІНТЕРЕСАМ У ГАЛУЗІ ПРАВООХОРОННОЇ ДІЯЛЬНОСТІ, ПРИКОРДОННОЇ ДІЯЛЬНОСТІ ТА ОБОРОНИ

Stieranka Jozef

professor, Criminal Police Department,
Academy of the Police Force
Bratislava, Slovak Republic
prof., Ing., PhD.

Vaško Adrián

senior lecturer, Criminal Police Department,
Academy of the Police Force
Bratislava, Slovak Republic /
Department of International Law,
European Law and Legal Communication
at the Faculty of Law of the Matej Bel
University in Banská Bystrica,
JUDr., PhD.

NATIONAL MODEL OF THE CRIMINAL INTELLIGENCE IN THE SLOVAK REPUBLIC

Abstract

The paper presents the results of the first stage of the scientific research task VYSK. no. 231 “National Criminal Intelligence Model in the Slovak Republic”. In the paper, the authors analyse the theoretical, content, legal and practice bases of building a new model of criminal intelligence in the Slovak Republic. The paper contains “preliminary” conclusions and suggestions of a possible legal solution in the implementation of the new concept of criminal intelligence in the Slovak Republic.

Keywords: *operative-investigative activity, means of operative-investigative activity, criminal intelligence, crime detection*

In accordance with The Hague Program, in its Resolution No. 163 of 12 March 2008, the Government of the Slovak Republic accepted the task of introducing a European Criminal Intelligence Model (ECIM) into police practice with a view to launch it in 2008. It is this commitment that became a very important and perhaps a very decisive initiative, which has influenced not only the opinion of the professional public on the theoretical definition of the European Criminal Intelligence Model, but also on the need for further changes in law in redefining operative search activity and criminal intelligence in the Slovak Republic. In an assessment of the Government Resolution of February 2010, the Ministry of Interior Affairs states, among other things, that the full implementation of the ECIM into police practice consists of several activities, namely information flow, analytical activity, processing of analytical reports and own strategic analysis for management and their application to the direct performance of police services. At the same time, it was stated that the ECIM was introduced at the level of information flow into police practice by building the Acheron information system intended to store and process all information of participating police departments obtained and processed during the performance of the operational-investigative activity.

However, the basic attribute necessary for the introduction of the European Criminal Intelligence Model into police practice, i.e. primary and secondary legislation in the field of operational search and criminal intelligence, has so far been addressed only marginally. For successful introduction of the European Criminal Intelligence Model into police practice and creating its own national criminal intelligence model, some changes in the field of operational intelligence and criminal intelligence are necessary to harmonize the concept of criminal intelligence in the Slovak Republic so it is understood the same way as it is by Europol officials and police specialists, so-called 'old countries' of the European Union. When defining, it is necessary to take into account basic theoretical starting points, namely that the concept of intelligence is a 'universal' way of working

with information. Intelligence can be focused on getting to know different objects, e.g. activities endangering the constitutional establishment, territorial integrity and sovereignty of the state, activities directed against the security of the state, activities of foreign intelligence services, activities endangering the state's defence, etc. Then we can talk about internal intelligence, external intelligence, military intelligence, etc. If crime is the object that is recognized by the intelligence, we can talk about criminal intelligence.

The management of the Police Force Presidium is also aware of the need to assess the possibility of introducing the National Criminal Intelligence Model in the Slovak Republic based on the European Criminal Intelligence Model. In his letter to the Rector of the Police Academy in Bratislava of 21/11/2016, the 1st Vice-President of the Police Corps initiated the creation of a joint solution team composed of representatives of the police and representatives of the academic community which would elaborate a summary of legislative, methodological and tactical proposals and recommendations necessary to create the National Criminal Intelligence Model in the Slovak Republic. On the basis of this initiative, the "National Criminal Intelligence Model in the Slovak Republic" VYSK scientific and research task no. 231 is implemented at the Police Academy in Bratislava.

The primary objective of the scientific-research task is to create a methodological basis for the elaboration of legislative, methodological and tactical proposals and recommendations necessary to create the National Criminal Intelligence Model in the Slovak Republic, based on the European Criminal Intelligence Model and Europol.

Police practice in the Slovak Republic narrowed the understanding and implementation of the European Model into police practice only in the area of information flow and coordination of analytical activities, which was ensured by the creation of the ACHERON information system. Although the problems following the implementation of the ACHERON IS in practice in 2010 have been partially eliminated in the area of analytical activities and information flows, the situation in this area has been unsatisfactory and unsustainable in the long term. Currently, the Police Force of the Slovak Republic has an information flow and analytical activity organized autonomously, often times within individual services and departments, or authorities.

The autonomous management and organization of the analytical activities resulted in the Police Corps creating their own information systems and separate databases in which they gather the information obtained through their activities, including operational and intelligence activities. It is the services of the Police Force, the main task of which is to detect and clarify crime, such as the National Criminal Agency and the Criminal Police Office Presidiums of the Police Force, including regional and district criminal police departments, and which have been directed towards creating autonomous information systems.

This approach has the consequence that the information systems created are closely focused on the needs of the service, which developed them for an individual way of collecting, sorting and distributing the data needed for its specific activity. Such information systems are not compatible with each other, they are subject to individual administration and as a result it is difficult to obtain information for another Police Corps service and even in some cases almost impossible. This often causes duplication of activities and does not allow coordination of operational and intelligence activities, including analytical activities of the Police Force. Existing autonomous analytical workplaces in individual departments and offices often use different software tools, the incompatibility of which does not allow automatic processing of the full width of available data, resulting in a lot of manual work and lengthy and uncomplicated outputs.

Operated single and non-cooperating information systems do not provide the required efficiency and comfort of work, what is today common and expected standard from information systems. It can be stated that such coexistence of different data systems is inefficient. The problems identified in the area of coordination of operational activities carried out by the Police Force, including the organization and management of analytical activities, have been largely eliminated by the establishment of a central analytical unit - Criminal Analysis Management Department, which is only competent for those departments under the management of the 1st Vice-President of the Police Forces. So far, it has not been possible to build a central office for the entire Police Force, including the National Criminal Agency, which would ultimately make the operation of the Police Force as a whole more effective.

So far, particular interests have prevailed and are still prevalent and there is little willingness of individual departments to enter relevant operational, criminal and other information into the central information system. This is often justified by security risks, the possibility of leaking sensitive information into the criminal environment. There is still some distrust of individual services and, on the other hand, the 'rivalry' of these services in terms of performance.

Police practice, as well as the current legislation in the Slovak Republic, understands and defines criminal intelligence as a mean of operative search activity used in connection with the use of an agent, while in this field the police officers perform their tasks under permanent, temporary or no legend. Criminal intelligence is carried out only by a narrow group of police officers who are assigned to a specialized workplace - the Criminal Intelligence Department of the Special Services and Operations Office of the Police Force Presidium. Therefore, in the Slovak Republic, criminal intelligence in police practice is used only by a limited number of police officers and its application is minimal. On the contrary, in the old countries of the European Union, criminal intelligence is not only understood as a mean of bringing an agent into the criminal environment, but as a set of activities aimed at detecting crime. The understanding of criminal intelligence is much wider in these countries and therefore its use in police practice is much more important. For example, criminal intelligence in the United Kingdom is understood by the National Centre for the Development of Police Activities (NCPE) as a system of police service activities ranging from the lowest ranks to the highest levels of police control, including minimum system requirements and defining basic information sources. The National Centre for the Development of Police Activities has developed a methodology for the 'National Criminal Intelligence Model' describing this model as an operationally oriented approach to police practice and as an information-based practical system that underpins the management of police and security services. This definition clearly stipulates that the use of criminal intelligence in the UK is not limited to a small circle of police specialists but to a wide range of police and security services and is understood as a system of work and management. The representatives of the European Union and Europol have similar understanding of criminal intelligence, who have developed the ECIM, which they intend to implement in police practice across all European Union countries. The ECIM is understood as a standardized system of work with information, its collection, processing, analysis and its use in the fight against crime. The ECIM is a de facto set of activities aimed at detecting crimes and their perpetrators, as well as 'information support' in criminal investigation and crime control.

Conclusion

Responsible investigators within the Stage 1 of the implementation of the “National Criminal Intelligence” - VYSK no. 231 scientific-research task conducted at the Police Academy in Bratislava carried out theoretical research in relation to the object of research, when they analysed the basic foundations of current knowledge in the theoretical field of crime-security activities, legislative bases in the field of operative and search activities and criminal intelligence and practical baselines and they analysed the approaches of police practice to the new concept of criminal intelligence. Based on the results of Stage 1 of theoretical research, the following conclusions can be drawn:

➤ Criminal intelligence is a systematic cognitive activity used to come to conclusions based on the information obtained, collected, evaluated and analysed relating to criminal activities and their perpetrators and which are provided to law enforcement authorities for further procedural proceedings.

➤ Criminal intelligence is a procedural and cyclical activity, which is based on the theory of reflection and information cycle, which includes obtaining indicators of crime, collecting and gathering additional information, evaluating information and adopting logical conclusions. However, criminal intelligence is not an ideal cycle of information, as at a given moment several activities can be carried out at different stages of the process at the same time, and the process can also return to the previous stage.

➤ When conducting criminal intelligence, it is necessary to observe a number of principles, in particular: the principle of constitutionality, the principle of legality or the principle of pacta sunt servanda, the principle of effectiveness, reasonability and appropriateness of using methods, forms and means, the principle of mutual cooperation, the principle of planning, the principle of objectivity and timeliness, the principle of intelligence and operational intuition and erudition, confidentiality or conspiracy principle, the need to know principle.

➤ The applicable legal definition of criminal intelligence in the Slovak Republic as a mean of operational search activity does not meet the requirements of police practice and is incompatible with Europol's recommendations on the implementation of the European Criminal Intelligence Model.

➤ The police practice in the Slovak Republic narrowed the understanding and implementation of the European Criminal Intelligence Model into practice only in the area of information flow and coordination of analytical activities.

➤ In the police practice in the Slovak Republic, there are still particular interests in the

processing and keeping criminal information and there is little willingness of individual units of the Police Forces to enter relevant criminal information and other information into the central information system, which is a basic prerequisite for successful fight against crime.

➤ In the future, it is probably necessary that criminal intelligence to define the content on a formal and legal base in a generally binding legal regulation - the law. Specifically, how and in which act will be recommended by the researchers after the empirical part of the research.

1. Stieranka J. (2008). *Základy spravodajskej činnosti*, Bratislava, Akadémia PZ v Bratislave, ISBN 978-80-8054-443-0

2. Stieranka J., Marko, M. (2020), *Kriminálne spravodajstvo (Nový koncept odhaľovania trestných činov)*, Bratislava, Wolters Kluwer, ISBN 978-80-571-0123-9

3. The Act no. 171/1993 Coll. on the Police, as subsequently amended.

Кірін Роман Станіславович
судовий експерт Дніпропетровського
науково-дослідного експертно-
криміналістичного центру МВС,
доктор юридичних наук, доцент

СУЧАСНИЙ СТАН ПРОТИМІННОГО ЗАКОНОДАВСТВА УКРАЇНИ

Україна – одна з найбільш забруднених вибухонебезпечними предметами держав світу. Мінна війна – це наслідок тривалої збройної агресії. Якщо врахувати терен по обидва боки лінії розмежування, то на щонайменше 16 тисячах квадратних кілометрів Луганщини і Донеччини (а це практично 30% їхньої сукупної площі) є ділянки, що становлять реальну мінну небезпеку. Ці землі буквально нашпиговані снарядами, ракетами, гранатами, «пекельними» саморобками, мінами, що не розірвалися, або перебувають в активному, готовому до вибуху стані [1]. Як наслідок, Україна входить у 5-ку країн за кількістю жертв серед цивільних від наземних мін. За період збройного конфлікту від мін та вибухонебезпечних залишків війни (ВЗВ) загинули майже 1 тис. цивільних осіб і більше 1,5 тис. - отримали поранення.

Аби почати розв'язувати цю проблему, потрібна була активізація так званого гуманітарного розмінування. Від звичайної протимінної роботи, якою займаються саперні підрозділи на конкретних об'єктах, таке розмінування відрізняється своєю комплексністю, воно спрямоване на зменшення шкідливого фактору дії вибухових речовин на життєдіяльність людей, зниження мінної небезпеки до рівня, при якому: а) люди можуть жити безпечно; б) економічний, соціальний і фізіологічний розвиток може здійснюватися безперешкодно, не наражаючись впливу обмежень, викликаних наземними мінами.

За попередніми підрахунками фахівців, загальна забруднена територія в Україні сягає 700 000 га. Усі дані за результатами роботи неурядових організацій систематизує, аналізує й узагальнює Управління екологічної безпеки та протимінної діяльності Міністерства оборони України (далі – МОУ), для чого, за сприяння координатора проектів ОБСЄ в Україні та Женевського міжнародного центру гуманітарного розмінування в МОУ впроваджено систему управління інформацією в протимінній діяльності (далі – ПМД) ІМСМА. Крім того, на сьогодні з координатором проектів ОБСЄ в Україні існує спільний із МОУ проект «Розбудова сектору протимінної діяльності в Україні» [2].

Якщо раніше Україна не мала такої проблеми і не було необхідності в нормативно-правовому врегулюванні ПМД, то зараз усі заходи ПМД потребують цього, адже через неврегульованість питань ПМД на законодавчому рівні, в Україні здійснювалося несистемне розмінування місцевості, переважно вздовж лінії розмежування, та окремих об'єктів у звільнених районах.

Згідно Закону України «Про прийняття Протоколу про заборону або обмеження застосування мін, мін-пасток та інших пристроїв з поправками, внесеними 3 травня 1996 року (Протокол II з поправками, внесеними 3 травня 1996 року), що додається до Конвенції про заборону або обмеження застосування конкретних видів звичайної зброї, які можуть вважатися такими, що завдають надмірних ушкоджень або мають невибіркову дію» [3] та Протоколу про вибухонебезпечні предмети - наслідки війни, прийнятого законом № 2281-IV від 22 грудня 2004 р. [4] виконання заходів з ПМД повинно здійснюватися відповідно до Міжнародних стандартів ПМД.

Останніми, державам рекомендовано приймати національне законодавство, яке представляє собою результат широкого процесу спільної діяльності уряду, його міністерств, та, в окремих випадках, міжнародних установ. Натомість Україна залишалась однією із небагатьох країн світу, в якій на кінець 2018 р. нормами чинного законодавства не було врегульоване питання здійснення заходів у сфері ПМД.

Такі прогалини вважалися неприпустимими, оскільки вони не відповідали ряду ратифікованих Україною міжнародних угод, зокрема, відповідно до Конвенції про заборону застосування, накопичення запасів, виробництва і передачі протипіхотних мін та про їхнє знищення, ратифікованою в Україні законом № 2566-IV від 18.05.2005 р. [5] та Конвенції про заборону або обмеження застосування конкретних видів звичайної зброї, які можуть вважатися такими, що завдають надмірних ушкоджень або мають невибіркову дію, ратифікована Указом Президії Верховної Ради України від 04.06.1982 р. № 3613-X (дата набуття чинності для України - 02.12.1983 р., дата приєднання до Конвенції - 06.10.1994 р.) із внесенням змін законом № 1775-IV від 15 червня 2004 р. [6], кожна держава-учасниця зобов'язується, зокрема, сприяти: 1) розмінуванню і здійсненню пов'язаних з цим заходів; 2) зусиллям щодо догляду та реабілітації, соціальної та економічної реінтеграції осіб, які постраждали від мін, і здійсненню програм інформування про мінну небезпеку; 3) знищенню запасів протипіхотних мін; якомога ширшому обміну обладнанням, матеріалами та науково-технічною інформацією, які стосуються здійснення даної Конвенції.

Відтак, це негативно впливало на імідж держави в цілому та в подальшому могло призвести до виплати Україною штрафних санкцій через невиконання взятих на себе зобов'язань, у рамках зазначених міжнародних угод. Тому не дивно, що вже у перший місяць роботи першої сесії Верховної Ради IX скликання до парламенту було подано одразу два законопроекти про ПМД: 1) основний - № 9080 від 13.09.2018 р.; 2) альтернативний - № 9080-1 від 19.09.2018 р. У підсумку розгляду перший був відхилений 06.11.2018 р., а другий 06.12.2018 р. прийнятий і 25.01.2019 р. - набув чинності.

Тож, Закон України «Про протимінну діяльність в Україні» [7] визначив правові та організаційні засади здійснення ПМД в Україні та особливості державного регулювання у відповідній сфері. Зокрема, законом про ПМД встановлено, що «протимінна діяльність - комплекс заходів, спрямованих на захист національних інтересів України, а також на зменшення та усунення наслідків негативного впливу вибухонебезпечних предметів на соціально-економічні умови життєдіяльності населення та довкілля».

Також законом визначено правову основу, цілі та засади, національні інтереси України у сфері ПМД, її основні складові, перелік об'єктів та суб'єктів ПМД, порядок їх створення, організаційні та процедурні засади діяльності; вимоги до фахівців у сфері ПМД і розмінування та їх обов'язки; джерела фінансування ПМД; порядок обліку операторів ПМД, надання допомоги постраждалим особам (жертвам) від вибухонебезпечних предметів, визначення статусу територій для потреб ПМД; повноваження інспекції з контролю якості ПМД та секретаріату центру протимінних операцій тощо.

Законом про ПМД передбачені норми, які регулюють питання демократичного цивільного контролю у сфері ПМД національних інтересів України у сфері ПМД, засади міжнародного співробітництва і здійснення господарської діяльності у сфері ПМД, в тому числі, страхування відповідальності під час здійснення робіт з розмінування та публічних закупівель у сфері ПМД.

Крім того, законом також визначено істотні умови договору про закупівлю робіт та (або) послуг в сфері ПМД та встановлено відповідальність за порушення законодавства у сфері ПМД як суб'єктів ПМД, так і фахівців у сфері ПМД та розмінування.

Відповідно до юридичної класифікації, запропонованої інформаційно-пошуковою системою «Законодавство України», яка має інформаційний характер, не є офіційним друкованим виданням і використовується згідно із Положенням про веб-ресурси Верховної Ради України, закон про ПМД віднесено до розділу законодавства про оборону (код - 120), причому одразу до двох його підрозділів - «Збройні сили. Військово-Морський флот» (код - 120 30) та «Військове майно» (код - 120160). В останньому цей закон включений до структурної групи «Зброя. Бойові припаси» (код - 120160 10).

Тобто, очевидним є той факт, що акти протимінного законодавства є новелою для системи національного законодавства, в якій воно наразі класифіковано досить опосередковано.

За класифікатором галузей законодавства [8], цей закон також належить до законодавства про оборону (оборонного законодавства) - 300.000.000 «Оборона», до складу якого, поміж іншого, входить законодавство про озброєння та військову техніку (код -

300.080.000), що, в свою чергу, поділяється на такі складові: 1) Загальні положення; 2) Зберігання та обслуговування; 3) Боєприпаси; 4) Стрілецька зброя; 5) Виробництво і поставки озброєння та військової техніки; 6) Прийняття (зняття) на озброєння; 7) Зброя масового знищення; 8) Утилізація озброєння і військової техніки; 9) Військове приймання продукції; 10) Науково-дослідні та дослідно-конструкторські роботи.

Аналіз наведеного змісту закону про ПМД свідчить, по-перше, що за значенням в механізмі правового регулювання, закон є основним, оскільки здійснює первинне правове регулювання протимінних відносин, та базовим - визначає основи регулювання протимінних відносин (правові та організаційні засади здійснення ПМД в Україні та особливості державного регулювання у відповідній сфері) та розрахований на їх конкретизацію в підзаконних нормативно-правових актах.

По-друге, цей закон є законом спеціальної дії, адже адресований чітко окресленому колу суб'єктів, які мають особливий статус. Суб'єктами ПМД, відповідно до ст. 6 закону про ПМД, є: 1) національний орган з питань ПМД; 2) уповноважений оперативний орган протимінних операцій (центр протимінних операцій); 3) інші органи виконавчої влади у межах визначених законодавством України повноважень; 4) оператори ПМД, що залучаються до виконання заходів у сфері ПМД. До цього кола слід віднести й фахівців у сфері ПМД, які залучаються операторами ПМД до виконання заходів у сфері ПМД [7, ст.7].

По-третє, за формою систематизації цей закон є звичайним (некодіфікованим, поточним, ординарним), за функціональним призначенням – спеціальним, за змістом – тематичним.

По-четверте, за змістом закон про ПМД є комплексним (міжгалузевим), адже його нормативні приписи виражають систему норм декількох галузей права, які регулюють різноманітні за видовим змістом відносини (адміністративні, фінансові, бюджетні, цивільні, господарські, економічні, трудові, соціальні, страхові, наукові, інформаційні, міжнародні тощо). Більше того, у змісті закону можна віднайти і приписи, притаманні статусному закону.

Згідно ст 2 закону про ПМД правовою основою ПМД в Україні є: 1) Конституція України; 2) закон про ПМД; 3) інші закони України; 4) Конвенції [5, 6]; 5) інші міжнародні договори України, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України; 6) укази та розпорядження Президента України; 7) постанови та розпорядження Кабінету Міністрів України; 8) інші нормативно-правові акти, що приймаються на виконання законів України.

Крім того, в Україні діють національні стандарти у сфері ПМД, які розробляються з урахуванням положень міжнародних стандартів ПМД (IMAS), затверджених Службою Організації Об'єднаних Націй з питань ПМД (UNMAS). Національні стандарти у сфері ПМД розробляються центром протимінних операцій, погоджуються національним органом з питань ПМД та затверджуються Кабінетом Міністрів України.

В цьому аспекті, слід звернути увагу на національний стандарт ДСТУ П 8820-1:2018 «Протимінна діяльність. Процеси управління. Основні положення» [9], який має статус пробного (пілотного) і розроблений з метою впровадження міжнародних стандартів ПМД в Україні Управлінням екологічної безпеки та ПМД МОУ в рамках спільного проекту та Координатора проектів ОБСЄ в Україні «Підвищення потенціалу України у сфері протимінної діяльності» із залученням провідних спеціалістів у сфері ПМД міжнародних організацій ОБСЄ, ПРООН, Женевського центру гуманітарного розмінування, неурядової організації «The HALO Trust» та членів ТК-176 «Стандартизація продукції оборонного призначення». Зазначений стандарт був прийнятий відповідно до наказу Національного органу стандартизації Державного підприємства «Український науково-дослідний і навчальний центр проблем стандартизації, сертифікації та якості» від 19 грудня 2018 р. № 511 «Про прийняття національних стандартів» з надання чинності з 1 квітня 2019 р.

Стандарт розроблено насамперед для забезпечення використання всіма суб'єктами ПМД єдиної термінології в цій сфері; забезпеченню дотримання заходів безпеки в ході проведення робіт з нетехнічного, технічного обстежень та очищення/розмінування, забезпеченню прав та інтересів громадян, пов'язаних з мінами та вибухонебезпечними залишками війни, збереженню навколишнього середовища і виконанню взятих державою міжнародних зобов'язань з питань ПМД. Стандарт сприятиме використанню суб'єктами ПМД однакових правил щодо планування, організації та виконання заходів ПМД за її основними складовими.

Протягом 2019 р. почав активно розвиватися й підзаконний блок протимінного законодавства (постанови уряду від 06.03.2019 р. № 186 та № 372 від 17.04.2019 р.).

1. Військовий навігатор України. Мінна безпека: поради, які варто використовувати. URL : <https://milnavigator.com.ua/2020/01/29/>

2. Ветерани.UA. Мінне поле Донбасу... 700 000 гектарів! URL : http://veterano.com.ua/index.php?option=com_content&view=article&id=5752:minne-pole-donbasu-700-000-gektariv&catid=16&Itemid=214

3. «Про прийняття Протоколу про заборону або обмеження застосування мін, мін-пасток та інших пристроїв з поправками, внесеними 3 травня 1996 року (Протокол II з поправками, внесеними 3 травня 1996 року), що додається до Конвенції про заборону або обмеження застосування конкретних видів звичайної зброї, які можуть вважатися такими, що завдають надмірних ушкоджень або мають невибіркову дію» : Закон України від 21 вересня 1999 р. № 1084-XIV // Відомості Верховної Ради України від 03.12.1999 — 1999 р., № 48, ст. 412.

4. «Про прийняття Протоколу про вибухонебезпечні предмети - наслідки війни» : Закон України від 22 грудня 2004 р. № 2281-IV // Відомості Верховної Ради України від 11.02.2005 — 2005 р., № 6, стор. 244, ст. 135.

5. «Про ратифікацію Конвенції про заборону застосування, накопичення запасів, виробництва і передачі протипіхотних мін та про їхнє знищення» : Закон України від 18 травня 2005 р. № 2566-IV // Відомості Верховної Ради України від 10.06.2005 — 2005 р., № 23, стор. 1038, ст. 320.

6. «Про прийняття поправки до статті 1 Конвенції про заборону або обмеження застосування конкретних видів звичайної зброї, які можуть вважатися такими, що завдають надмірних ушкоджень або мають невибіркову дію» : Закон України від 15 червня 2004 р. № 1775-IV // Відомості Верховної Ради України від 10.09.2004 — 2004 р., № 37, стор. 1456, ст. 455.

7. «Про протимінну діяльність в Україні» : Закон України від 6 грудня 2018 р. № 2642-VIII. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2642-19>

8. «Про затвердження Класифікатора галузей законодавства України» : наказ Міністерства юстиції України від 02.06.2004 р. № 43/5. URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v43_5323-04

9. ДСТУ-П 8820:2018 Протимінна діяльність. Процеси управління. Основні положення [Текст]. - Чинний від 2019-04-01 по 2022-04-01. - Київ : УкрНДНЦ, 2019. - III, 84 с.

Кобзар Олександр Федорович
начальник кафедри забезпечення
державної безпеки Київського
факультету Національної академії
Національної гвардії України,
доктор юридичних наук, доцент

ПРОБЛЕМИ ПРАВОВОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ФУНКЦІОНУВАННЯ ПІДРОЗДІЛІВ НАЦІОНАЛЬНОЇ ГВАРДІЇ УКРАЇНИ

Процес розвитку держави зумовив виділення поліцейського аспекту її діяльності, саме цим було викликано прагнення до впорядкування суспільних відносин, основна мета полягала в забезпеченні правопорядку та безпеки громадян, створенні належних умов для реалізації кожним з них суб'єктивних прав і свобод. На сьогоднішній день одним із найважливіших завдань держави залишається процес розбудови ефективної правоохоронної системи, суб'єкти якої наділені повноваженнями застосування правомірного примусу при охороні суспільного блага та протидії небезпекам.

Формування сучасної правової системи України у відповідності з міжнародними, зокрема, європейськими правовими стандартами, є процесом складним та багатofункціональним, а тому потребує як глибокого наукового аналізу правової дійсності, так і виявлення основних тенденцій її розвитку.

У відповідності до закону України «Про Національну гвардію України» від 13 березня 2013 року Національна гвардія України це військове формування з правоохоронними функціями постійної готовності, забезпечує захист та охорону здоров'я, прав та свобод громадян, підтримує Збройні сили в обороні України, та захищає європейський вибір нашого народу. На Національну гвардію України покладено п'ять військових функцій, п'ять охоронних функцій і дванадцять правоохоронних функцій. В умовах мирного часу та за надзвичайних ситуацій Національна гвардія України залучається до виконання в основному правоохоронні функції всередині держави.

Національна гвардія України входить до сектору безпеки та оборони України при цьому не дублює функції Збройних Сил України. Вона має чіткі завдання під час ведення війни і виконує їх з метою досягнення спільної мети.

Національна гвардія України виконує покладені на неї функції шляхом залучення до правоохоронної діяльності, що виникає у сфері захисту та охорони життя, прав, свобод і законних інтересів громадян, суспільства і держави від злочинних та інших протиправних посягань, охорони публічного порядку та забезпечення публічної безпеки, а також у взаємодії з правоохоронними органами – у сфері забезпечення державної безпеки і захисту

державного кордону, припинення терористичної діяльності, діяльності незаконних воєнізованих або збройних формувань, терористичних організацій. Для ефективного вирішення покладених на Національну гвардію України, відповідно до закону завдань та функцій, набуває важливого значення потреба створення належних умов для правового та організаційного забезпечення її діяльності.

Правоохоронна діяльність Національної гвардії України включає в себе заходи, які спрямовані попередження будь-яких порушень прав і свобод громадян та держави, заходи щодо безпосереднього припинення порушення прав і свобод громадян та створення умов для їх подальшого відновлення. Її основними функціями, в рамках реалізації правоохоронної функції держави можна визначити: протидії злочинам, адміністративну, охоронну, антитерористичну, цивільного захисту, прикордонного контролю, оборонну.

Діяльність Національної гвардії України, а також військовослужбовців зазначеного військового формування при виконанні покладених службово-бойових завдань, має бути чітко регламентована відповідними нормативно-правовими актами, які встановлені державою і забезпечуються її примусовою силою.

Правовою основою діяльності Національної гвардії України є сукупність правових норм, якими регулюють суспільні відносини, що виникають у процесі організації діяльності, функціонування Національної гвардії України, а також визначають її завдання, функції, повноваження, а також порядок виконання визначених законом завдань і функцій.

Сьогодні законами України врегульовано суспільні відносини, значна кількість яких певною мірою має вплив на окремі аспекти діяльності підрозділів Національної гвардії України, зокрема, які стосуються запобігання корупції, соціального і правового захисту військовослужбовців та членів їх сімей, пенсійного забезпечення осіб, звільнених з військової служби та державних гарантій соціального захисту військовослужбовців, окремих сфер діяльності НГУ, військових частин та підрозділів.

Окремі аспекти діяльності НГУ визначаються більш детально у підзаконних нормативно-правових актах. Широке коло питань діяльності Національної гвардії України врегульовані наказами Міністерства внутрішніх справ України. Наказами МВС України конкретизується діяльність Національної гвардії України, порядок виконання визначених законом завдань та функцій, а також організаційні питання, які охоплюють практично всі сфери управління цим військовим формуванням і відіграють провідну роль у правовому регулюванні з-поміж численних, різних за юридичною силою, нормативно-правових актів.

Слід врахувати те, що Національна гвардія України є відносно молодим але досить ефективним та боєздатним військовим формуванням з правоохоронними функціями. Однак, нормативне забезпечення формування та функціонування підрозділів Національної гвардії потребує глибоко аналізу та модернізації. Шлях України до Євроінтеграції, і відповідно, інтеграції у спільноту НАТО, вимагає ретельного перегляду низки нормативних актів, що регламентують повсякденну діяльність частин та підрозділів НГУ. Зрозуміло, що приведення нормативної бази у відповідність до світових стандартів не вирішить ситуацію докорінно. В даному випадку необхідне і неухильне дотримання та виконання визначених у нормативних документах вимог.

---

1. Глуховець В.А. Правове регулювання діяльності Національної гвардії України / В. А. Глуховець // Науковий вісник Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ. - 2015. - № 4. - С. 36-42. - Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nvdduvs_2015_4_8

2. Горбач Д.О. Адміністративно-правовий статус Національної гвардії України : монографія / за заг. ред. д-ра. юрид. наук, проф. О.І. Безпалової). – Х. : Харківський національний університет внутрішніх справ, 2017. – 288 с.

3. Легеза Є.О. Правова основа адміністративно-правового статусу Національної гвардії України як складового суб'єкта Міністерства внутрішніх справ / Є. О. Легеза // Науковий вісник Дніпропетровського держ. ун-ту внутр. справ : зб. наук. праць. – 2014. – № 3 (72). – С. 127–133.

Коваль Ганна Володимирівна
професор кафедри управління
та адміністрування, доктор наук
з державного управління, професор

Лебедева Ярославна Валентинівна
старший викладач кафедри
управління та адміністрування

*(Дніпропетровський державний
університет внутрішніх справ)*

ДЕРЖАВНЕ УПРАВЛІННЯ ПРОЦЕСАМИ ЗАПОБІГАННЯ ТА РЕАГУВАННЯ НАДЗВИЧАЙНИМИ СИТУАЦІЯМИ: ОСНОВНІ ЦІЛІ ТА ПРИНЦИПИ

Державне управління являє собою цілеспрямований, організуючий, регулюючий вплив держави, за посередництвом відповідних органів та посадових осіб, на суспільні процеси, діяльність, свідомість і поведінку громадян; має чітко визначені цілі та завдання.

Державне управління здійснюється в межах суб'єктивного фактора (суспільства) як управлінський вплив дій одних людей, які організовані у владній структурі, на інших, головним чином зайнятих у сферах відтворення матеріальних, соціальних та духовних цінностей і продуктів [2].

Для забезпечення конституційних гарантій та прав людини на захист свого життя і здоров'я від наслідків аварій, катастроф, пожеж, стихійного лиха органи державного управління здійснюють комплекс соціальних, економічних, законодавчих, виховних, протиепідемічних, санітарно-гігієнічних та інших попереджувальних заходів, що в цілому і визначає «цивільний захист».

Мета цивільного захисту, як системи заходів, спрямованих на захист населення від НС, визначена в Законі України «Про правові засади цивільного захисту»:

- реалізація державної політики, спрямованої на забезпечення безпеки та захисту населення і територій, матеріальних і культурних цінностей та довкілля від негативних наслідків НС у мирний час та в особливий період;
- подолання наслідків НС, у тому числі наслідків НС на територіях іноземних держав відповідно до міжнародних договорів України, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України, визначає і головні цілі державного управління процесами запобігання та реагування на НС [5].

Цілі державного управління процесами запобігання та реагування на НС з мінімальними затратами і максимальними результатами можуть досягатись тоді, коли потенціал держави включений у їх реалізацію, коли люди знають цілі державного управління і поділяють їх, беруть участь у їх реалізації, відчують співвідношення результатів реалізації цілей зі своїми потребами та інтересами.

Рациональне й ефективне державне управління вимагає поєднання цілей, засобів і методів їх реалізації, оскільки лише воно створює кругообіг у системі державного управління, породжує до нього довіру суспільства, людей і стимулює управлінські процеси [3].

Основні завдання державного управління у сфері захисту населення від НС, визначають процес її функціонування в цілому, потребують певної суттєвої конкретизації, яка дозволить визначити завдання окремих підинститутів (підсистем) і встановити критерії діагностичності їх досягнення (рис. 1).

Принципи державного управління – це закономірності, відносини, взаємозв'язки, керівні засади, на яких ґрунтуються його організація та здійснення і які можуть бути сформульовані в певні правила [3].

Значна кількість принципів державного управління вимагає окреслення підходів до їх систематизації. Так, Г. В. Атаманчук виділив низку підстав для систематизації принципів державного управління: загальні закономірності, відносини і процеси, притаманні всій системі державного управління та які забезпечують міцність залежностей держави і суспільства; аналіз і наукова характеристика закономірностей таких груп елементів державного управління, як цілі, функції, структура, процес; аналіз закономірностей реалізації управлінських елементів, які мають місце в різних підсистемах (територіальних, галузевих,

функціональних тощо) державного управління і, особливо, в різних аспектах спеціалізації державно-управлінської діяльності [2].

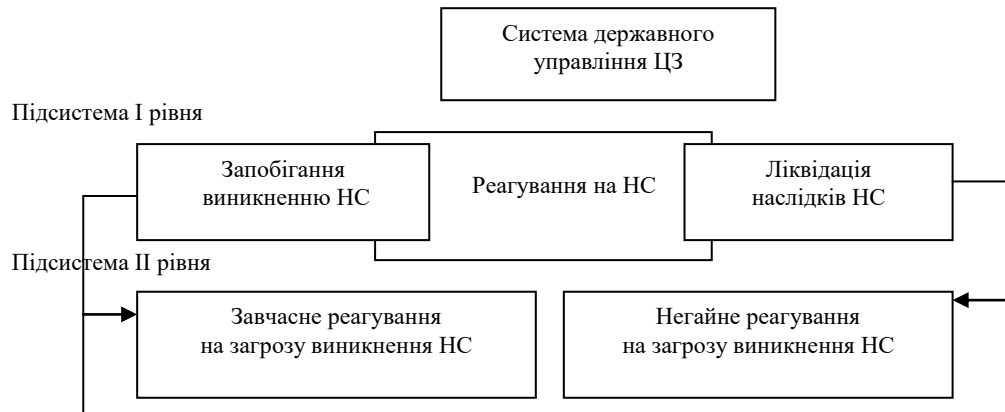

Рис. 1. Рівні підсистеми єдиної системи державного управління ЦЗ

Відповідно до зазначених підстав систематизації розрізняють три групи принципів державного управління: загальносистемні, структурні та спеціалізовані.

До загальносистемних принципів належать: принцип об'єктивності управління; демократизму; правової впорядкованості; законності; розподілу влади; публічності; поєднання централізації і децентралізації.

Принцип об'єктивності державного управління є відправним і зумовлює необхідність врахування у всіх управлінських процесах вимог об'єктивних закономірностей та реальних можливостей суспільних сил [1].

Відповідно державне управління процесами запобігання та реагування на НС здійснюється на загальносистемних принципах, а саме: пріоритетності завдань, спрямованих на рятування життя та збереження здоров'я людей і довкілля; безумовного надання переваги раціональній та превентивній безпеці; вільного доступу населення до інформації щодо захисту населення і територій від НС техногенного та природного характеру; особистої відповідальності і піклування громадян про власну безпеку, неухильного дотримання ними правил поведінки та дій у НС техногенного та природного характеру; відповідальності у межах своїх повноважень посадових осіб за дотримання вимог цього Закону; обов'язковості завчасної реалізації заходів, спрямованих на запобігання виникненню НС техногенного та природного характеру та мінімізацію їх негативних психосоціальних наслідків; урахування економічних, природних та інших особливостей територій і ступеня реальної небезпеки виникнення НС техногенного та природного характеру; максимально можливого, ефективного і комплексного використання наявних сил і засобів, які призначені для запобігання НС техногенного та природного характеру і реагування на них [4].

Запобігання НС, як система заходів, здійснюється на структурних принципах: гарантування державою громадянам конституційного права на захист життя, здоров'я та їх майна, а юридичним особам – права на безпечне функціонування; добровільності при залученні людей до здійснення заходів у сфері цивільного захисту, пов'язаних з ризиком для життя і здоров'я; комплексного підходу до вирішення завдань цивільного захисту; створення системи раціональної превентивної безпеки з метою максимально можливого, економічно обґрунтованого зменшення ймовірності виникнення НС і мінімізації їх наслідків; територіальності та функціональності єдиної системи ЦЗ; мінімізації заподіяння шкоди довкіллю; гласності, вільного доступу населення до інформації у сфері цивільного захисту відповідно до законодавства [5].

Третю групу складають спеціалізовані принципи державного управління: принципи державної служби; принципи роботи з персоналом управління; принципи інформаційного забезпечення державного управління; принципи діяльності органу виконавчої влади; принципи прийняття управлінських рішень.

Критерієм ефективності використання принципів державного управління є, перш за все, досягнення системності державного управління, а за її допомогою – гармонійності та комплексності суспільного життя в цілому та його окремих сфер.

Отже, здійснивши аналіз основних цілей, завдань та принципів державного управ-

лінійні процесами запобігання та реагування на НС показав, що головними для суспільства є створення, підтримання і поліпшення умов для вільної, спокійної, безпечної життєдіяльності людей, налагодження раціональних взаємовідносин між особистістю, суспільством і державою.

1. Авер'янов В. Б. Державне управління в Україні : навч. посіб. / В. Б. Авер'янов. – К. : Юрінком Інтер, 1998. – 432 с.
2. Атаманчук Г. В. Теория государственного управления : курс лекций / Г. В. Атаманчук. – М. : Юрид. лит-ра, 1997. – 400 с.
3. Мельник А. Ф. Державне управління: навч. посіб. / А. Ф. Мельник, О. Ю. Оболенський, Ф. Ю. Расіна, Л. Ю. Гордієнко. – К. : Знання, 2004. С. 21-73.
4. Про правові засади цивільного захисту : закон України від 24 червня 2004 р. № 1859-IV. – Режим доступу : zakon.nau.ua/?uid=1084.1.55&title.
5. Про єдину державну систему запобігання і реагування на надзвичайні ситуації техногенного та природного характеру : постанова Кабінету Міністрів України від 3 серпня 1998 р. № 1198. – Режим доступу : zakon.nau.ua/?uid.

Комісаров Олександр Геннадійович
заступник начальника
з навчально-методичної та наукової
роботи Київського факультету Національної
академії Національної гвардії України,
доктор юридичних наук, професор

ЗАВДАННЯ ТА ПОВНОВАЖЕННЯ НАЦІОНАЛЬНОЇ ГВАРДІЇ УКРАЇНИ В ЄДИНІЙ ДЕРЖАВНІЙ СИСТЕМІ ЗАПОБІГАННЯ, РЕАГУВАННЯ І ПРИПИНЕННЯ ТЕРОРИСТИЧНИХ АКТИВ ТА МІНІМІЗАЦІЇ ЇХ НАСЛІДКІВ

У світі дедалі ширше використовується інтегрований підхід до забезпечення безпеки систем, об'єктів і ресурсів, які є критично важливими для життєдіяльності тієї чи іншої держави або об'єднання держав (наприклад, Європейського Союзу) від злочинних посягань та терористичних загроз, а також загроз іншої природи – природних, техногенних, соціальних, військових.

Не минула ця тенденція і Україну. І хоча термін «критична інфраструктура» ще не отримав свого законодавчого визначення, він, де-факто, вже використовується в таких основоположних документах, як Закон України «Про національну безпеку України».

Відповідно до Порядку формування переліку інформаційно-телекомунікаційних систем об'єктів критичної інфраструктури держави [1], критична інфраструктура – сукупність об'єктів інфраструктури держави, які є найбільш важливими для економіки та промисловості, функціонування суспільства та безпеки населення і виведення з ладу або руйнування яких може мати вплив на національну безпеку і оборону, природне середовище, призвести до значних фінансових збитків та людських жертв;

Директива Ради 2008/114/ЄС від 8 грудня 2008 року про ідентифікацію і визначення європейських критичних інфраструктур та оцінювання необхідності покращення їх охорони та захисту № 2008/114/ЄС [2] визначає критичну інфраструктуру як об'єкт, систему, або її частину, розташовану в державах-членах, що є суттєвою для підтримки життєво важливих громадських функцій, здоров'я, безпеки, захищеності, економічного або соціального добробуту населення, пошкодження або знищення якої матиме істотний вплив у державі-члені через неспроможність такої інфраструктури підтримувати згадані функції

Під критичною інфраструктурою у США розуміються «системи та ресурси, фізичні чи віртуальні, настільки життєво важливі для Сполучених Штатів, що недієздатність або знищення таких систем або ресурсів підриває національну безпеку, національну економіку, здоров'я або безпеку населення, або має своїм результатом будь-яку комбінацію з переліченого».

Станом на лютий 2020 року лише формується законодавча база захисту об'єктів критичної інфраструктури та залишається не визначеним на загальнодержавному рівні орган, який буде здійснювати формування державної політики захисту об'єктів критичної інфраструктури, а також орган (військове формування) на який буде покладена реалізація завдань захисту об'єктів критичної інфраструктури від різного роду загроз. Так, базовий законопроект № 10328 «Про критичну інфраструктуру та її захист» було відкликано 29.08.2019. Згідно останнього об'єкт критичної інфраструктури мав визначатися у встановленому законо-

давством порядку в якості складового елемента критичної інфраструктури, функціональність, безперервність, цілісність і стійкість якого забезпечують реалізацію життєво важливих національних інтересів. Забезпечення безпеки об'єкта мало бути покладено на «оператора об'єкта» та Уповноважений орган у сфері захисту критичної інфраструктури України.

У відповідності до чинного законодавства (Порядку формування переліку інформаційно-телекомунікаційних систем об'єктів критичної інфраструктури держави [1]) об'єкти критичної інфраструктури – підприємства та установи (незалежно від форми власності) таких галузей, як енергетика, хімічна промисловість, транспорт, банки та фінанси, інформаційні технології та телекомунікації (електронні комунікації), продовольство, охорона здоров'я, комунальне господарство, що є стратегічно важливими для функціонування економіки і безпеки держави, суспільства та населення.

Згідно чинної редакції Законів України «Про національну безпеку України» [3], «Про боротьбу з тероризмом» [4], «Про Національну гвардію України» [5], а також Кримінального кодексу України [6] підрозділи Національної гвардії України (НГУ) мають здійснювати захист об'єктів критичної інфраструктури від таких видів посягань терористичного характеру як: терористичні акти; диверсії; інші злочини загальнокримінального характеру, що скоюються з мотивів явної неповаги до держави, суспільства та супроводжуються особливою зухвалістю чи винятковим цинізмом.

Будь-які дії терористичного характеру охоплюються категорією «терористична діяльність».

Відповідно до Закону України «Про боротьбу з тероризмом» [7] терористична діяльність охоплює планування, організацію, підготовку та реалізацію терористичних актів; підбурювання до вчинення терористичних актів, насильства над фізичними особами або організаціями, знищення матеріальних об'єктів у терористичних цілях; організацію незаконних збройних формувань, злочинних угруповань (злочинних організацій), організованих злочинних груп для вчинення терористичних актів, так само як і участь у таких актах; вербування, озброєння, підготовку та використання терористів; пропаганду і поширення ідеології тероризму; фінансування та інше сприяння тероризму.

У відповідності до Закону України «Про національну безпеку України» [3] НГУ є військовим формуванням з правоохоронними функціями, яке, у взаємодії з іншими органами, здійснює припинення терористичної діяльності, діяльності незаконних воєнізованих або збройних формувань, організованих злочинних груп та організацій. Реалізація НГУ завдань з припинення терористичної діяльності відбувається на двох рівнях: Міжвідомчої координаційної комісії Антитерористичного центру при СБУ; надання МВС України Антитерористичному центру при СБУ необхідних сил і засобів.

Міжвідомча координаційна комісія Антитерористичного центру при СБУ формується з керівника Антитерористичного центру та його заступників; заступників Міністра внутрішніх справ України, заступників керівника Національної поліції (НПУ), керівників центральних органів виконавчої влади, що забезпечують формування та реалізують державну політику у сфері цивільного захисту; заступника начальника ГШ ЗСУ; заступників керівників центрального органу виконавчої влади, що реалізує державну політику у сфері захисту державного кордону, Управління державної охорони України, Служби зовнішньої розвідки України, Державної служби спеціального зв'язку та захисту інформації України, центрального органу виконавчої влади, що реалізує державну політику у сфері виконання кримінальних покарань; командувача НГУ; начальника Управління СБУ в м. Києві, заступника голови Київської міської державної адміністрації, заступників керівників інших центральних органів виконавчої влади, а також інших визначених Президентом України посадових осіб [4].

МВС України спільно з НПУ організовує боротьбу з тероризмом шляхом запобігання, виявлення та припинення злочинів, вчинених з терористичною метою, розслідування яких віднесене законодавством України до компетенції НПУ; надає Антитерористичному центру при СБУ необхідні сили і засоби; забезпечує їх ефективне використання під час проведення антитерористичних операцій [4].

При цьому, починаючи з 2016 року, в Україні функціонує Єдина державна система запобігання, реагування і припинення терористичних актів та мінімізації їх наслідків, яка складається з постійно діючих територіальної і функціональної підсистем [8].

Перший рівень реалізації завдань НГУ з припинення терористичної діяльності відповідає завданням функціональної підсистеми до якої входять структурні підрозділи суб'єктів боротьби з тероризмом та Міжвідомча координаційна комісія Антитерористичного центру при СБУ.

НГУ, у відповідності до Закону України «Про боротьбу з тероризмом» не є суб'єктом боротьби з тероризмом та не може самостійно діяти у межах територіальних підсистем, а також не залучається до участі у здійсненні заходів, пов'язаних з попередженням, виявленням і припиненням терористичної діяльності у разі необхідності. Єдиною формою залучення до участі у здійсненні заходів, пов'язаних з попередженням, виявленням і припиненням терористичної діяльності є участь окремих посадових осіб або підрозділів за погодженням в окремих антитерористичних заходах.

Суб'єктами, які безпосередньо здійснюють боротьбу з тероризмом у межах своєї компетенції, є: СБУ, яка є головним органом у загальнодержавній системі боротьби з терористичною діяльністю; МВС України; НПУ; Міністерство оборони України; центральні органи виконавчої влади, що забезпечують формування та реалізують державну політику у сфері цивільного захисту; центральний орган виконавчої влади, що реалізує державну політику у сфері захисту державного кордону; центральний орган виконавчої влади, що реалізує державну політику у сфері виконання кримінальних покарань; Управління державної охорони України; центральний орган виконавчої влади, що реалізує державну податкову політику, державну політику у сфері державної митної справи [4].

До участі у здійсненні заходів, пов'язаних з попередженням, виявленням і припиненням терористичної діяльності, залучаються у разі необхідності також: центральний орган виконавчої влади, що реалізує державну політику у сфері запобігання та протидії легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом, або фінансуванню тероризму; Служба зовнішньої розвідки України; Міністерство закордонних справ України; Державна служба спеціального зв'язку та захисту інформації України; центральні органи виконавчої влади, що забезпечують формування та реалізують державну політику у сфері охорони здоров'я; центральні органи виконавчої влади, що забезпечують формування та реалізують державну політику в електроенергетичному, вугільно-промисловому та нафтогазовому комплексах; центральний орган виконавчої влади, що реалізує державну політику у сфері управління об'єктами державної власності; центральні органи виконавчої влади, що забезпечують формування та реалізують державну політику у сферах транспорту; центральні органи виконавчої влади, що забезпечують формування та реалізують державну фінансову політику; центральні органи виконавчої влади, що забезпечують формування та реалізують державну політику у сфері охорони навколишнього природного середовища; центральні органи виконавчої влади, що забезпечують формування та реалізують державну аграрну політику [4].

Реалізація НГУ завдань з припинення терористичної діяльності на другому рівні відбувається без включення НГУ до складу координаційних груп при регіональних органах СБУ (обов'язкова умова для територіальної підсистеми).

Єдиною формою залучення до участі у засіданнях координаційних груп є персональна участь окремих посадових осіб за попереднім погодженням в окремих регіонах країни.

До складу координаційних груп при регіональних органах СБУ входять керівники регіональних органів СБУ, територіальних органів НПУ, регіональних органів та територіальних підрозділів Державної служби спеціального зв'язку та захисту інформації України, відповідних органів з питань надзвичайних ситуацій та цивільного захисту населення Автономної Республіки Крим, обласних, Київської, Севастопольської міських державних адміністрацій, у регіонах, де дислоковано органи охорони державного кордону, підрозділи Управління державної охорони України, - їх керівники, а також представники інших місцевих органів виконавчої влади, підприємств, установ, організацій [4].

При цьому сили та засоби НГУ можуть бути за рішенням керівництва антитерористичної операції залучені з дотриманням вимог Закону України «Про боротьбу з тероризмом» до участі в антитерористичних операціях. Також у відповідності до вимог ст. 9 Закону України «Про боротьбу з тероризмом» [4] всі державні органи зобов'язані сприяти органам, які здійснюють боротьбу з тероризмом, повідомляти дані, що стали відомі, щодо терористичної діяльності або будь-яких інших обставин, інформація про які може сприяти запобіганню, виявленню і припиненню терористичної діяльності, а також мінімізації її наслідків.

У відповідності з п. 6. Розділу VI Прикінцеві та перехідні положення Закону України «Про національну безпеку України» [3] СБУ має розробити у шестимісячний строк із дня набрання чинності цим Законом законопроект про внесення змін до Закону України «Про Службу безпеки України» [9] та подати його Президентові України для внесення в установленому порядку на розгляд Верховної Ради України. У межах поданого законопроекту мають бути реалізовані вимоги ст. 19 Закону щодо призначення та основних завдань СБУ.

СБУ є державним органом спеціального призначення з правоохоронними функціями, що забезпечує державну безпеку, здійснюючи з неухильним дотриманням прав і свобод людини і громадянина: протидію розвідувально-підривній діяльності проти України; боротьбу з тероризмом; контррозвідувальний захист державного суверенітету, конституційного ладу і територіальної цілісності, оборонного і науково-технічного потенціалу, кібербезпеки, економічної та інформаційної безпеки держави, об'єктів критичної інфраструктури; охорону державної таємниці [3].

З часу набуття чинності відповідного закону СБУ має здійснювати виключно контррозвідувальний захист об'єктів критичної інфраструктури, у той час як Антитерористичний центр при СБУ має продовжувати виконувати свої обов'язки, у т.ч. щодо «залучення» НГУ до антитерористичних операцій, у визначеному раніше обсязі. При цьому повноважень щодо організації та проведення контрдиверсійних заходів на об'єктах критичної інфраструктури АТЦ при СБУ не має.

Антитерористичний центр при СБУ є постійно діючим органом при СБУ, який здійснює координацію діяльності суб'єктів боротьби з тероризмом у запобіганні терористичним актам щодо державних діячів, критичних об'єктів життєзабезпечення населення, об'єктів підвищеної небезпеки, актам, що загрожують життю і здоров'ю значної кількості людей, та їх припиненні [10].

Таким чином, не входячи до системи суб'єктів боротьби з тероризмом НГУ залучається до антитерористичної діяльності та приймає участь у заходах Єдиної державної системи запобігання, реагування і припинення терористичних актів та мінімізації їх наслідків.

Безпосередньою формою виконання НГУ завдань з припинення терористичної діяльності є контрдиверсійна діяльність.

Диверсією як об'єктом протидії з боку підрозділів НГУ є визначені у законі протиправні дії, що спрямовані виключно на ослаблення держави, масове знищення людей, заподіяння тілесних ушкоджень, зруйнування або пошкодження об'єктів, радіоактивне забруднення, масове отруєння, поширення епідемій, епізоотій чи епіфітотій, вчиняються не публічно.

1. Про затвердження Порядку формування переліку інформаційно-телекомунікаційних систем об'єктів критичної інфраструктури держави [Електронний ресурс] : Постанова Кабінету Міністрів України від 23.08.2016 р. № 563. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/563-2016-%D0%BF>.

2. Про ідентифікацію і визначення європейських критичних інфраструктур та оцінювання необхідності покращення їх охорони та захисту № 2008/114/ЄС [Електронний ресурс] : Директива Ради 2008/114/ЄС від 08.12.2008 р. URL: http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/984_002-08

3. Про національну безпеку України [Електронний ресурс] : Закон України від 21.06.2018 р. № 2469-VIII : за станом на 10.11.2018 р. URL: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=63531.

4. Про боротьбу з тероризмом [Електронний ресурс] : Закон України від 20.03.2003 р. № 638-IV : за станом на 10.11.2018 р. URL: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/638-15>.

5. Про Національну гвардію України [Електронний ресурс] : Закон України від 13.03.2014 р. № 876-VII : за станом на 10.11.2018 р. URL: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/876-18>.

6. Кримінальний кодекс України [Електронний ресурс] : Закон України від 05.04.2001 р. № 2341-III : за станом на 10.11.2018 р. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14>.

7. Про боротьбу з тероризмом [Електронний ресурс] : Закон України від 20.03.2003 р. № 638-IV : за станом на 10.11.2018 р. URL: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/638-15>.

8. Положення про єдину державну систему запобігання, реагування і припинення терористичних актів та мінімізації їх наслідків [Електронний ресурс] : Постанова Кабінету Міністрів України від 18 лютого 2016 р. № 92. URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/92-2016-п>.

9. Про Службу безпеки України [Електронний ресурс] : Закон України від 25.03.1992 р. № 2229-XII : за станом на 10.11.2018 р. URL: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/2229-12/page>.

10. Про Положення про Антитерористичний центр та його координаційні групи при регіональних органах Служби безпеки України [Електронний ресурс] : Указ Президента України від 14.04.1999 р. № 379/99. URL: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/379/99>.

Грибан Віталій Григорович
професор кафедри фізичного виховання
Дніпропетровського державного
університету внутрішніх справ
доктор біологічних наук, професор,
Заслужений працівник
народної освіти України

БЕЗПЕКА ЖИТТЄДІЯЛЬНОСТІ ТА ЦИВІЛЬНИЙ ЗАХИСТ У СУЧАСНИХ УМОВАХ

Процес видової і соціальної еволюції людини завжди супроводжувався дією різного роду небезпечних чинників, що діють в місці її існування або проникаючих до неї зрізних джерел, що знаходяться поза нею. Для захисту від них людина розробляла різні методи і використовувала різні засоби, поступово вдосконалювала їх, що в кінці кінців це і привело до появи сучасних соціальних функцій, які реалізуються в будь-якій державі – забезпечення безпеки життєдіяльності населення та його цивільний захист. З цих функцій сформувалися фундаментальні науки, які стоять на стражі життя і здоров'я людини.

Безпека життєдіяльності є комплексною науковою дисципліною, що вичає можливість забезпечення безпеки життєдіяльності людини в організованій соціальній системі.

Цивільний захист – це функція держави, спрямована на захист населення, територій, навколишнього природного середовища та майна від надзвичайних ситуацій шляхом запобігання таким ситуаціям, ліквідації їх наслідків і надання допомоги постраждалим у мирний час та в особливий період.

Якщо безпека життєдіяльності здійснює ідентифікація небезпек, тобто розпізнавання виду небезпеки з вказівкою її кількісних характеристик і координат небезпеки, захист від небезпек на основі зіставлення витрат і вигод, відвертання і ліквідація можливих небезпек і їх наслідків, то основна мета цивільного захисту полягає у створенні безпеки та захисту населення і територій, матеріальних і культурних цінностей та довкілля від негативних наслідків надзвичайних ситуацій у мирний час та в особливий період, та подолання наслідків надзвичайних ситуацій, у тому числі наслідків надзвичайних ситуацій на територіях іноземних держав відповідно до міжнародних договорів України, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України.

На основі вище зазначеного можна констатувати, що безпека життєдіяльності та цивільний захист є соціально гуманітарними науками і їх основна задача збереження життя та здоров'я людини, її матеріальних і духовних цінностей та середовища в якому вона проживає і забезпечує свої потреби.

З метою ефективної реалізації завдань безпеки життєдіяльності та цивільного захисту при дії небезпечних або шкідливих чинників при аваріях та надзвичайних ситуаціях, слід в першу чергу здійснювати захист життя і здоров'я громадян та зменшення матеріальних втрат та недопущення шкоди об'єктам та довкіллю, матеріальним і культурним цінностям. Небезпеки при нехтуванні ними часто переростають в надзвичайні ситуації з негативними наслідками. Особливо велике значення має своєчасне навчання та набуття необхідних навичок населення до дій при загрози небезпек та в надзвичайних ситуація. Прикладом може слугувати аналіз дій окремих держав в теперішній час у зв'язку з епідемією коронавірусу, яка охопила Китай та розповсюдилась на деякі інші держави.

Коронавірусне захворювання – це гостре вірусне захворювання, що характеризується переважним ураженням дихальної системи та шлунково-кишкового тракту. Його збудник коронавірус – рід вірусів, що об'єднує РНК-вмісні плеоморфні віруси середньої величини. Діаметр різних вірусів – приблизно 80-220 нм. Вони розмножуються в цитоплазмі інфікованих клітин. В основному, коронавірусами прийнято вважати віруси інфекційного бронхіту птахів, хоча в цю родину входять і коронавіруси людини. Деякі коронавіруси у тому числі і той, що проявляє на даний час свою патогенну дію здатність спричинити смертельно небезпечну хворобу, яка наразі перебігає як серйозний спалах міжнародного значення. Вірус чутливий до ефіру та детергентів, нестійкий до кислотного середовища, прогріванню при температурі 56°C, дії ультрафіолетових променів.

Коронавіруси спричиняють у людей респіраторні ураження по типу застуди, найбільш характерними проявами є нежить, зазвичай без підвищення температури, окрім випа-

дку ТГРС та БКРС, який спричинює ендемічну тяжку гостру респіраторну інфекцію і створив надзвичайну ситуацію у системі охорони здоров'я ряду країн Аравійського півострова і навколишніх регіонів у 2015 році .

У січні 2020 року в Китаї виявлено новий коронавірус 2019-nCoV / SARS-CoV-2, який спричинює гостру респіраторну хворобу, що наразі перебігає у вигляді спалаху з поширенням за межі Китаю. Рішенням ФВООЗ оголошено пандемію.

Число підтверджених випадків коронавіруса у всьому світі на 20.2.20 становить 75 117 хворих. В материковому Китаї смертність від цього збудника перевищила 2100 людських життів.

Швидке розповсюдження та висока інфектованість коронавіруса викликали в окремих країнах паніку, а дехто навіть умудрився спекулювати на цій біді з метою наживи та дешевого авторитету. Особливо це характерно для країн, де на низькому рівні поставлена медицина, як це має місце і в нашій державі. Слід пам'ятати, що в природі за впливу різного роду чинників, недотриманні санітарно-гігієнічних вимог та нехтування ними циклічно появляються епідемії на грип та інші захворювання. До таких ситуацій держава та населення повинні бути підготовлені. Потрібно більше уваги приділяти навчанню населення безпеці життєдіяльності та цивільному захисту, тоді не буде паніки, необґрунтованих протестів, хворобами не лякати, а дохідливо і вміло пояснювати їх суть та заходи і засоби профілактики.

Не лише держава, але і кожний її громадянин мусить проявляти турботу про своє здоров'я.

Шинкаренко Ігор Ростиславович
кандидат юридичних наук, професор,
професор кафедри права

Спіцина Ганна Олександрівна
доктор юридичних наук, доцент,
професор кафедри права
Національного аерокосмічного
університету ім. М.С. Жуковського
(Харківський авіаційний інститут)

НАПРЯМИ ФОРМУВАННЯ НАУКОВОГО ПІДГРУНТЯ БЕЗПЕКИ ОБ'ЄКТІВ ІНФРАСТРУКТУРИ АВІАЦІЙНОГО ТРАНСПОРТУ

Сьогодні Україна розглядається світовою спільнотою як суб'єкт забезпечення безпеки на Євразійському просторі. Загальний інтерес к питанням безпеки взагалі, національної зокрема сприяло науковій активності щодо проблем національної безпеки та її забезпечення але розробка проблем убезпечення об'єктів критичної інфраструктури у тому числі й об'єктів інфраструктури авіаційного транспорту.

За роки незалежності в Україні відбулося становлення національної школи у галузі теорії безпеки на ґрунті фундаментальних робіт філософів (Томас Гоббс, Іммануїл Кант та Георг Гегель та ін), соціологів, істориків, політологів, які на окремих етапах суспільного розвитку з різних боків підходили до вивчення безпеки як соціального явища та соціогуманітарному знанні категорія “національна безпека” в сучасних умовах (В.Горбуліна, Є.Марчука, В.Паламарчука та ін).

Дослідження у сфері безпеки можливо поділити на наступні напрямки:

Спрямовані на визначення поняття безпеки, її види, рівні, сутність риси:

- розкриття змісту категорій «міжнародна - національна – інші види безпеки» [1, с. 76-88; 2];

- розробку фундаментальних проблем національної безпеки та її концептуальних моделей забезпечення в сучасних умовах модернізації України (В.Батюк, О.Бодрук, Г.Волинка, О.Дергачов, В.Горбулін, О.Гончаренко, О.Данильнян, В.Дорошкевич, В.Картавцев, Є.Кравця, Є.Лисицина, Є.Марчука, М.Мельника, Г.Мурашина, В.Мороза, В.Паламарчука, Б.Парахонського, С.Пирожкова, О.Спіріна, М.Хилька, А. Щуровський, В.Шевченка, С.Шеригіна, В. Ященко [3, с. 106-113; 4, с.11-12.] .

Спрямовані на визначення безпекових підсистем у сфері транспорту:

- розробка категорії транспортна безпека[5, с. 2–5.] та її підсистем (безпека залізнич-

ного транспорту, безпека авіаційного транспорту і т. ін.);

- розробка проблем сутності та змісту авіаційної безпеки.

Останній напрямок можливо умовно поділити на такі групи досліджень:

- вивчення сутності категорії безпеки авіації та її співвідношення з безпекою авіаційних польотів як складової авіаційної безпеки: В. П. Бабак, А.С.Бичков, І.В.Вайсберг, С.Т. Гончарук, Дараганова Н.В., В.В.Захаренков, М.В. Кармизов, М.В. Карпенко, Г.Й.Касперович, Куклев Є.А., М.С.,Кулик Ліньков А.В., В. О. Максимов, Рухлінський В.М., В.І. Токарев, Трофімов С.В., А.В.Філіпов [6, с. 554; 7; 8].

- теоретико-правових проблем формування Державної політики у сфері безпеки авіаційного транспорту та визначення змісту її складових: Т. Є. Висоцька, О.Дубинський, Р.А. Калюжний, Лотюк Д.П., С.І. Москаленко, А.О Собакарь, І.М. Сопілко, В.В.Устименко, [9, с. 131-135; 10, с. 249-251; 11; 12, с.10; 13, с.935-936; 14, С.149; 15, с. 596-600.].

Світовий досвід свідчить, що підґрунтям ефективної діяльності щодо забезпечення об'єктів критичної інфраструктури є формування системи законодавчого забезпечення визначення критеріїв віднесення до критичної інфраструктури держави, об'єктів транспорту взагалі та об'єктів інфраструктури авіаційного транспорту, зокрема. На сьогодні понад 20 категорій відноситься до об'єктів авіаційної інфраструктури з різним ступенем критичності [16]. Таким чином постає низка викликів до наукового та організаційного забезпечення діяльності з забезпечення об'єктів інфраструктури авіаційного транспорту.

З означеного можливо зробити висновок, що науковці як правило приділяли увагу аналізу загальних організаційних і правових питань функціонування авіаційного транспорту, проблемам організації контролю та нагляду за дотриманням законодавства, застосуванні адміністративного примусу до учасників авіаційних польотів за порушення встановлених правил, забезпечення безпеки польотів на авіаційному транспорті відповідно до встановлених правил. В той же час поза межами предмету наведених досліджень залишилися:

- теоретичні з'ясування та співвідношення таких теоретично-прикладних категорій «безпека»-«національна безпека»-«екологічна безпека»-«громадська безпека»- «авіаційна безпека»-«безпека польотів» - «безпека об'єктів авіаційного транспорту»-«безпека об'єктів критичної інфраструктури авіаційного транспорту»- «безпека пасажирів» то що;

- проблеми щодо інноваційних форм і методів організаційно-правового забезпечення безпеки об'єктів I-IV типу критичної інфраструктури авіаційного транспорту;

- методологія організаційно-правового забезпечення об'єктів I - IV типу критичної інфраструктури авіаційного транспорту авіаційного транспорту;

- тактика здійснення організаційних, загально та спеціально-профілактичних, оперативно-розшукових заходів щодо забезпечення авіаційного транспорту на ґрунті координації зусиль правоохоронних органів, структур сектору безпеки України та служби авіаційної безпеки;

- системне комплексне дослідження причин та умов кримінальних та інших правопорушень які є підґрунтям формування загроз безпеці всієї інфраструктури авіаційного транспорту України тощо.

Для визначення напрямів формування наукового підґрунтя безпеки об'єктів інфраструктури авіаційного транспорту необхідно виокремити теоретико-прикладні проблеми у цій сфері.

З означеного та аналогії з системою забезпечення національної безпеки запропонованої О.П.Дзьобань [17, с.170], відповідно до чинного законодавства, що регулює сферу цивільної авіації, можемо визначити зміст основних структурних елементів забезпечення безпеки об'єктів авіаційного транспорту: принципи розуміння, побудови й функціонування системи забезпечення авіаційної безпеки; об'єкти, суб'єкти, елементи (складові) системи забезпечення авіаційної безпеки; функції, задачі, методи, засоби, заходи забезпечення авіаційної безпеки.

Вивчення аналітичних матеріалів практики діяльності суб'єктів авіаційної безпеки дозволяє виокремити основні недоліки стосовно безпеки об'єктів інфраструктури авіаційного транспорту, а саме:

- недостатня розробленість правових основ та наявність прогалин чинного законодавства, що регламентує функціонування ефективної системи безпеки об'єктів інфраструктури авіаційного транспорту в цілому та протидії злочинам, зокрема;

- відсутність комплексного підходу забезпечення життєдіяльності складових частин системи безпеки у сфері авіаційного транспорту (кадрове, фінансове, матеріальне, технічне,

інформаційне забезпечення; підготовку сил і засобів системи до їх застосування згідно з призначенням);

– недоліки управління структурами безпеки об'єктів інфраструктури авіаційного транспорту та координації їх діяльності з іншими державними та недержавними установами й організаціями;

– пониження ролі попереджувально-прогностичної функції системи забезпечення безпеки об'єктів інфраструктури авіаційного транспорту.

Таким чином напрямками досліджень повинні бути визначення теоретико-правових засад безпеки об'єктів критичної інфраструктури I-IV типу авіаційного транспорту та формування організаційно – тактичної моделі її забезпечення.

Виходячи з означеного завдання досліджень повинні бути:

1. Уточнення теоретичного змісту та співвідношення категорій «безпека»- «національна безпека»-«екологічна безпека»-«громадська безпека»- «авіаційна безпека»- «безпека польотів» - «безпека об'єктів авіаційного транспорту»-«безпека об'єктів критичної інфраструктури I-IV типу авіаційного транспорту»- «безпека пасажирів».

2. Удосконалення тактики та методики забезпечення об'єктів I-IV типу критичної інфраструктури авіаційного транспорту та нейтралізації зовнішніх та внутрішніх загроз.

3. Уточнення змісту причин та умов кримінальних та інших правопорушень які є підґрунтям формування загроз безпеці всієї інфраструктури авіаційного транспорту України..

4. Надання пропозицій щодо впровадження інноваційних форм, методів і заходів на ґрунті досягнень науки і техніки останніх років.

5. Розробка методики та тактики протидії злочинам щодо об'єктів та на об'єктах інфраструктури авіаційного транспорту у тому числі оперативно-розшуковими заходами.

---

1. Горбулін В. Национальная безопасность Украины и международная безопасность. *Политическая мысль*. 1997. № 1. С. 76-88.

2. Сидорчук О. Г. Соціальна безпека: державне регулювання та організаційно-економічне забезпечення [Текст]: монографія. Львів : ЛРІДУ НАДУ, 2018. 492 с.

3. Дзьобань О.П. До питання про доцільність моделювання системи національної безпеки за допомогою моделі Бартлетта. *Наукові записки Харківського військового університету. Соціальна філософія, психологія*. Харків: ХВУ, 2004. Вип. 2 (20). С. 106-113.

4. Яценко В.А., Щуровський А.М. Щодо визначення поняття “державна безпека”: методологічний зріз. *Концептуальні засади забезпечення державної безпеки України: Матеріали науково-практичної конференції від 29 червня 2004 року*. С.11-12.

5. Бесчастний В. М., Собакарь А. О. Державна політика транспортної безпеки України: актуальні питання реалізації. *Віче*. 2010. № 4. С. 2–5.

6. Безпека авіації / В. П. Бабак, В. П. Харченко, В. О. Максимов та ін.; За ред. В. П. Бабака. К.: Техніка, 2004. 584 с.

7. Токарев В.І., Касперович Г.Й., Карпенко М.В. Безпека польотів: Навч. Посібник. К.: Національний авіаційний ун-т, 2004. 175с.

8. Філіпов А.В. Адміністративно-правове забезпечення безпеки цивільної авіації в Україні: автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.07. Ірпінь: Нац. ун-т держ. податк. служби України, 2010. 17 с.

9. Дубинський О. Суб'єкти здійснення державного контролю за додержанням законодавства на транспорті в Україні. *Підприємство господарство і право*. №10. 2018. С. 131-135.

10. Москаленко С.І. Проблеми забезпечення авіаційної безпеки в Україні. *Порівняльне аналітичне право*. №6. 2017. С.249-251.

11. Висоцька Т. Є. Напрями вдосконалення державної політики забезпечення безпеки польотів повітряних суден цивільної авіації. *Державне управління: удосконалення та розвиток* № 11, 2012. <http://www.dy.pauka.com.ua/?op=1&z=51011.12.19-8:10>.

12. Калужний Р.А., Сопілко І.М. Організаційно-правове забезпечення безпеки польотів на авіаційному транспорті. *Юридичний вісник*. № 3(28). 2013. С. 10-15.

13. Собакарь А.О. Безпека польотів на авіаційному транспорті: категоріально-правовий аналіз. *Форум права*. №1. 2011. С. 931-938.

14. Устименко В.В., Лотюк Д.П. Основні аспекти контролю та нагляду за безпекою на авіаційному транспорті України. *Юридичний науковий електронний журнал*. №5.2014. С.149-152.

15. Тимчишин Т.М. Адміністративно-правові засоби забезпечення транспортної безпеки Національною поліцією. *«Молодий вчений»*. № 2 (66). лютий, 2019 р. 2019. С. 596-600.

16. Закон України «Про транспорт»/ *Відомості Верховної Ради України (ВВР)*, 1994, N 51, ст.446.

17. Дзьобань О.П. Національна безпека в умовах соціальних трансформацій (методологія дослідження та забезпечення): Монографія. – Харків: Константа, 2006. – 440 с.

Собакарь Андрій Олексійович
завідувач кафедри
адміністративного права, процесу
та адміністративної діяльності
Дніпропетровського державного
університету внутрішніх справ,
доктор юридичних наук, професор

МОНІТОРИНГ ЗАГРОЗ НАЦІОНАЛЬНІЙ БЕЗПЕЦІ ДЕРЖАВИ ЯК ЗАСІБ ЇЇ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ

Деструктивні процеси, що й досі мають місце в українському суспільстві, виступають одним із основних чинників виникнення та розвитку низки загроз у різних сегментах національної безпеки. Мова йде про дестабілізацію суспільно-політичних процесів, загострення конфліктів на національному і релігійному ґрунті, формування сепаратистських настроїв в окремих регіонах та групах населення, зневіру у дієздатності влади, вимивання з країни кваліфікованої робочої сили тощо. При цьому названі проблеми досягли таких масштабів, що на сьогодні становлять реальну загрозу національній безпеці держави.

Державі доцільно вчасно виявляти можливу небезпеку, в цьому випадку може знадобитися лише комплекс профілактичних дій від безпосередніх загроз для національної безпеки країни. Аби не погіршити наслідки зовнішніх і внутрішніх загроз, необхідно реагувати максимально швидко і завчасно ліквідувати загрозу, поки вона не призвела до значних соціально-економічних потрясінь в суспільстві. Загрози національній безпеці держави – це можливість заподіяння шкоди територіальній цілісності і суверенітету країни, її зовнішній і внутрішній безпеці, конституційним правам і свободам громадян. Стан національної безпеки та обороноздатності країни прямо пов'язаний із забезпеченням захищеності життєво важливих інтересів держави, суспільства і громадян, забезпеченням стабільного розвитку країни, збільшенням продуктивності функціонування всіх сфер господарства, а також транспортних інфраструктур, забезпеченням економічного лібералізму соціальної справедливості, підвищенням рівня життя населення, запобіганням катастроф різного рівня: екологічних, техногенних та виробничих.

Ключовим та узагальнюючим поняттям дестабілізуючих дій та явищ, які інтерпретуються як «загрози національній безпеці», є небезпека реалізації національних інтересів в певній сфері публічного адміністрування, зокрема на сьогодні мова йде про агресивні дії Росії, що здійснюються для виснаження української економіки і підризу суспільно-політичної стабільності з метою знищення держави Україна і захоплення її території; неефективність системи забезпечення національної безпеки і оборони України; корупцію та неефективну систему державного управління; економічну кризу, виснаження фінансових ресурсів держави, зниження рівня життя населення; загрози енергетичній, екологічній та інформаційній безпеці, кібербезпеці і безпеці інформаційних ресурсів, а також безпеці критичної інфраструктури тощо [1].

Основними причинами, що викликають виникнення зазначених загроз, є нестійкість фінансового становища підприємств, несприятливий інвестиційний клімат, збереження інфляційних процесів та інші проблеми, пов'язані з фінансовою дестабілізацією в економіці.

Запобігання або пом'якшення наслідків дій загроз національній безпеці України вимагає визначення і моніторингу факторів, які підривають стійкість соціально-економічної системи держави.

Перераховані фактори негативного впливу не тільки створюють додаткове навантаження для економіки країни, але і погіршують діловий клімат, знижують інвестиційну привабливість України для іноземних партнерів, що в чималому ступені сприяє наближенню ряду показників національної безпеки до критичних позначок.

Попри законодавче закріплення основних загроз національній безпеці України, остання постійно перебуває під впливом множини внутрішніх та зовнішніх факторів, що можуть деструктивно впливати на соціально-економічний розвиток суспільства. Більше того, наявний в розпорядженні державних інституцій арсенал адміністративно-правових засобів не сприяє адекватному реагуванню системи на потенційні виклики та загрози національним інтересам. Необхідна принципово нова система інформаційно-аналітичного характеру, здатна на ранніх етапах прогнозувати та запобігати негативним наслідкам і можливим збиткам, завданих суспільству та державі.

Мова йде про доцільність створення якісно нової системи моніторингу загроз націо-

нальній безпеці, що включатиме складну організаційну структуру з відповідними об'єктами та суб'єктами. При цьому, під об'єктом моніторингу варто розуміти небезпеки реалізації національних інтересів, а суб'єктами моніторингу є органи державної влади, органи місцевого самоврядування, що наділені державно-владними повноваженнями в питаннях щодо забезпечення національної безпеки.

Такий моніторинг повинен спиратися на систему індикаторів національної безпеки, який дозволить виявити і оцінити прийдешні загрози, а також реалізувати необхідний комплекс програмно-цільових заходів щодо зниження їх рівня.

Організаційна система моніторингу загроз національній безпеці повинна мати багаторівневу структуру, як на державному (передбачає безперервне спостереження й аналіз стану розвитку єдиного соціально-економічного комплексу та аналіз стану соціально-економічної сфери регіонів як господарюючих суб'єктів держави, а також довгострокове прогнозування динаміки розвитку процесів і явищ, що відбуваються у загальнодержавному вимірі), так і місцевому (передбачає регулярне спостереження за станом соціально-економічної сфери регіону та короткострокове прогнозування динаміки розвитку процесів і явищ, що відбуваються у суспільстві на рівні регіону) рівнях.

Основні завдання моніторингу загроз національній безпеці полягають у: комплексному аналізі перебігу процесів реалізації національних інтересів в певній сфері та виявленні на цій основі небезпек щодо їх реалізації, кількісно-якісній оцінці загроз національній безпеці, прогнозі їх розвитку та побудові й уточненні ієрархії вказаних загроз.

Моніторинг необхідний для оперативного вироблення рішень з реагування на зміни зовнішньої та внутрішньої ситуації в країні, що може бути реалізоване через вчасне запобігання виникаючим загрозам національній безпеці шляхом створення Єдиної цифрової інформаційно-аналітичної платформи, яка сприятиме підтримці стратегічного планування у згаданій сфері, забезпеченню доступу до статистичних та інших даних, об'єднанню на основі ситуаційних центрів інформаційних ресурсів органів виконавчої влади тощо. Важливим у цьому напрямку є підтримка взаємозв'язку між моніторингом стану національної безпеки і моніторингом соціально-економічного розвитку країни, а це відповідно передбачатиме вдосконалення методик оцінки стану національної безпеки, організації моніторингу на різних рівнях публічного адміністрування і застосування штучного інтелекту в моделюванні кризових ситуацій.

Проведення моніторингу соціально-економічного стану – одна з нових функцій статистичних систем у різних країнах. Якщо раніше головними завданнями статистичних служб були спостереження за перебігом процесів та деякий аналіз даних, то останніми роками в багатьох європейських країнах статистичними організаціями проводиться моніторинг у широкому його розумінні: до завдань спостереження та аналізу додалися завдання короткотермінового прогнозування та візуалізації результатів моніторингу, подання їх конкретному користувачеві [2].

Отже, необхідність вдосконалення нинішньої системи забезпечення національної безпеки України не викликає сумніву. Наявний в розпорядженні державних інституцій арсенал адміністративно-правових засобів аж ні як не сприяє адекватному реагуванню системи на потенційні виклики та загрози національним інтересам, а відтак переконує в необхідності вдосконалення саме інструментів інформаційно-аналітичного характеру, насамперед шляхом:

– створення правових засад функціонування системи моніторингу національної безпеки в Україні через доповнення Розділу II «Засади національної безпеки України» Закону України «Про національну безпеку України» статтею 3-1 «Моніторинг загроз національній безпеці України», в якій висвітлити концептуальні засади системи моніторингу національної безпеки, її мету, завдання, принципи та суб'єкти, особливості функціонування тощо;

– розробки і впровадження інструментів індикативного планування, що надасть можливість оцінювати ступінь досягнення стратегічних цілей на всіх етапах і рівнях стратегічного планування забезпеченням національної безпеки країни;

– впровадження в практику паспортизації загроз національній безпеці, що є ключовою передумовою формалізації процесу ідентифікації (визначення) загроз, впровадження системи всебічного моніторингу, а також розробки та уточнення планів практичних заходів щодо прогнозування, виявлення, локалізації, нейтралізації загроз національним інтересам.

1. Про рішення Ради національної безпеки і оборони України від 6 травня 2015 року «Про Стратегію національної безпеки України»: Указ Президента України від 6 травня 2015 року № 287/2015 URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/287/2015>

2. Белаї С.В. Дослідження механізмів моніторингу загроз національній безпеці України соціально-економічного характеру. *Університетські наукові записки*. 2013. № 4 (48). С. 481-488.

Шевченко Сергій Олексійович
завідувач кафедри управління
та адміністрування, доктор наук
з державного управління, професор

Сидоренко Наталія Сергіївна
кандидат наук з державного управління, до-
цент кафедри управління та адміністрування
Дніпропетровського державного
університету внутрішніх справ

ОХОРОНА ДЕРЖАВНОЇ ТАЄМНИЦІ ЯК СКЛАДОВА НАЦІОНАЛЬНОЇ БЕЗПЕКИ УКРАЇНИ

Визначення терміна «державна таємниця» у законодавчих актах ряду держав дуже різні. Згідно з Законом України «Про державну таємницю» (ст. 1), державна таємниця – вид таємної інформації, що охоплює відомості у сфері оборони, економіки, науки і техніки, зовнішніх відносин, державної безпеки, охорони правопорядку, розголошення яких може завдати шкоди національній безпеці України та які визнані у порядку, встановленому цим Законом, державною таємницею і підлягають охороні державою [1, с. 22].

Велику суспільну небезпеку в сфері державної таємниці представляють наступні загрози, а саме: втрата таємної інформації та її викривлення; несанкціоноване користування таємною інформацією; використання таємних інформаційних ресурсів зі злочинною метою. Вони мають серйозні наслідки, які вимагають оцінки з позиції забезпечення національних інтересів. Завжди існує загроза, що система захисту таємної інформації не дасть бажаних результатів, її буде використано у злочинних цілях. Надання суспільним відносинам у сфері охорони державної таємниці процесуального характеру дозволяє певною мірою подолати вказану загрозу, створити організаційно-правовий механізм впливу на соціальні процеси [4, с. 33].

Досягнення максимальної гарантованості собі та своїм близьким від загрози нападу з боку суб'єкта насильницьких дій, прерогатива реалізації інтересів безпеки щодо інших груп інтересів визначається умовами об'єктивного і суб'єктивного походження. Широта варіацій інтересів безпеки зумовлює складність процесів моделювання систем їх реалізації сферами соціальної активності, її організаційними формами: оборона; економіка; наука; техніка; міжнародні відносини; державна безпека; охорона громадського порядку. Це підтверджує положення ст. 8 «Інформація, що може бути віднесена до державної таємниці» Закону України «Про державну таємницю» [3].

До умов забезпечення державної таємниці можна віднести матеріальні (людські, фінансові, енергетичні, інформаційні) ресурси та засоби, духовне і моральне забезпечення, ідеологічне обґрунтування. Механізм нейтралізації загрози безпеки включає визначення умов та засобів, шляхів і методів, консолідацію сил та ресурсів на відповідні дії, організацію і забезпечення їх засобами управління, результатом використання якого має стати нейтралізація загрози чи ліквідація негативних наслідків, що призвели до порушення національної безпеки державної таємниці. Загроза державній таємниці становить сукупність дестабілізуючих відповідну систему факторів, характер яких визначає небезпеку покладання краю шкоди інтересам безпеки. Складові інформаційного ресурсу є предметом впливу дії чи події, яка може призвести до руйнування, пошкодження зв'язків у сфері спеціалізованої охоронної діяльності держави, спрямуванням котрої є забезпечення безпеки суспільства, окремих сторін його життя [4, с.150].

Державна таємниця у аспекті національної безпеки – це система примусових заходів державного регулювання, які набирають форм, що відповідають законам суспільного життя, умовам і завданням суб'єкта управління. Це дає можливість розглядати державну таємницю як модель механізму управління, об'єктом дії якого є соціальні процеси, що відбуваються у сфері національної безпеки. Система державної таємниці повинна бути представлена організаційно-функціональними утвореннями, що компетентні діяти у відповідній сфері, виконуючи специфічні для правоохоронних органів заходи, спрямуванням яких є: захист державного суверенітету, конституційного ладу, територіальної цілісності, економічного, науково-технічного та оборонного потенціалу України, законних інтересів держави і прав громадян від розвідувально-підривної діяльності іноземних спеціальних служб, посягань з боку окремих організацій, груп та осіб; запобігання, виявлення, припинення та розкриття злочинів проти миру і безпеки людства, тероризму, корупції та організованої злочинної діяльності у сфері управління й економіки, інших протиправних дій, які безпосередньо створюють загрозу національній безпеці України [5, с. 96].

Державна таємниця є невід'ємною частиною системи безпеки, основним засобом

оборони соціуму від протиправних посягань на життєво важливі інтереси. Тому вона завжди повинна бути підкріплена системою силових заходів. Державна таємниця – це одна із складових реакції суб'єкта на загрозу заподіяння йому шкоди. У протиправному втручанні та протидії останньому можна виділити чотири стадії, а саме: передуюча втручання; втручання; подолання втручання; після подолання втручання. Оперативне реагування на виникнення загроз та їх подолання є головними завданнями суб'єктів, що здійснюють правоохоронну діяльність у сфері державної таємниці.

Порушення інтересів безпеки, суспільних відносин у сфері державної таємниці – це процеси розв'язання соціальних проблем, суперечностей протиправними шляхами і методами. Головна ознака даних методів – загроза, тобто застосування певним суб'єктом засобів боротьби щодо інших з метою збереження або здобуття політичного та економічного панування, певних прав чи привілеїв.

Поняття державної таємниці сьогодні, на відміну від попередніх часів, конкретно закріплене відповідним законодавством. Визначена і правова база діяльності спецслужби у вирішенні цих проблем.

Зміни у житті суспільства висувають і нові стандарти захисту інформації державної важливості. Суттєво змінилося саме поняття об'єкта такого захисту, змінився круг відомостей, що заборонені для розголошення.

При розробці нормативно-правової бази, яка регламентує інформаційну сферу, Україна врахувала досвід розвинутих країн, визначившись у тому, що національні інтереси держави передбачають і забезпечення повною мірою конституційних прав громадян на свободу отримання, збереження та розповсюдження інформації.

Розголошення державної таємниці – це діяння (дія або бездіяльність) особи, в результаті якого таємна, цілком таємна або особливої важливості інформація, що становить державну таємницю і яка їй довірена або стала відома у зв'язку з виконанням службових обов'язків, була сприйнята сторонніми особами (тобто тими, хто не допущений до розголошеної інформації).

Розголошення передбачає як умисну, так і необережну форму вини та може вчинятися шляхом дії і бездіяльності.

В останні роки розголошення відомостей, що містять державну таємницю, стає більш небезпечним у зв'язку з використанням можливостей радіо, телебачення, друкованих ЗМІ та Інтернету. При цьому, є випадки втрати (викрадення) магнітних носіїв інформації, що у подальшому використовуються як джерело для розголошення державної таємниці у мережі Інтернету або в ЗМІ.

Крім цього, передбачений спеціальний суб'єкт злочину вчинення цих злочинів військовослужбовцями або військовозобов'язаними під час проходження ними навчальних (чи перевірних) або спеціальних зборів, якщо ці відомості їм стали відомі під час проходження військової служби або зазначених вище зборів [2].

Державні правоохоронні установи у різних країнах світу утворюють спеціалізовані підрозділи, кількість яких постійно зростає, для збирання та аналізу так званих «електронних» чи «комп'ютерних» доказів. Цю функцію також виконують численні спеціальні лабораторії судової експертизи. Досвід багатьох країн свідчить, що комп'ютерні злочини мають розслідуватись лише тими підрозділами чи співробітниками правоохоронних органів, які мають спеціальні навички для ведення таких справ та пройшли відповідну підготовку.

Таким чином, охорона державної таємниці в Україні має свої особливості. На підставі аналізу статистичних даних та матеріалів слідчої і судової практики можна зробити висновки про те, що масштаби збитків окремих злочинів для національних та державних інтересів України можуть стати катастрофічними.

Отже, на підставі зазначених сутнісних ознак державною таємницею є віднесені до неї у встановленому законом порядку відомості у життєво важливих сферах держави, які підлягають охороні державою, розголошення яких може завдати шкоди її національній безпеці.

1. Єрмоленко В. Інформація, як об'єкт цивільного обороту // Юридична Україна. – 2004. – № 6. – С. 21 – 28. ISBN 966-7332-13-6.

2. Кримінальний кодекс України від 05.04.2001р. // Відомості Верховної Ради України. – 2001. – № 25 – 26. – Ст. 131.

3. Про державну таємницю: Закон України від 21.04.1994р., із змінами і доповненнями від 21.05.2008р. № 27 – 28. – Ст. 252 // Відомості Верховної Ради України. – 1994. – № 16. – Ст. 93.

4. Соснін О. В. *Інформаційні відносини та технології. Забезпечення інформаційної безпеки держави: теоретичний дискурс* // Стратегічна панорама. – 2004. – № 2. – С. 149 – 154.

5. Слівак В. М. Держава і право: Юридичні політичні науки: збірник наукових праць. – Київ: Інститут держави і права ім. Корещького В. М. НАН України. – 2009. – № 45. – С. 96 – 101.

Ivan Ablazov

head of the department of international relations of the Military-Diplomatic Academy named after Yevgeny Bereznyak, candidate of political science, docent

Larysa Hordiienko

post-graduate student of the Military-Diplomatic Academy named after Yevgeny Bereznyak, candidate of political science

**HUMAN SECURITY CONCEPT IN INTERNATIONAL RELATIONS
AND NATIONAL SECURITY STUDIES**

The human security approach is widely discussed and debated nowadays in academic circles and international organizations. Moreover, this concept is meant to be the guiding idea of the new National security strategy of Ukraine 2020.

To begin with, there is no single definition of human security. In the literature devoted to international relations and to development issues it has been referred to in various terms: as a new theory or concept, as a starting point for analysis, a world view, a political agenda, or as a policy framework. Although the definition of human security remains an open question, there is consensus among its advocates that there should be a shift of attention from a state-centered to a people-centered approach to security, that concern with the security of state borders should give way to concern with the security of the people who live within those borders.

According to the Britannica encyclopedia, human security is an approach to national and international security that gives primacy to human beings and their complex social and economic interactions. The concept of human security represents a departure from orthodox security studies, which focus on the security of the state. The subjects of the human security approach are individuals, and its end goal is the protection of people from traditional (i.e., military) and nontraditional threats such as poverty and disease. Moving the security agenda beyond state security does not mean replacing it but rather involves complementing and building on it. Central to this approach is the understanding that human security deprivations can undermine peace and stability within and between states, whereas an overemphasis on state security can be detrimental to human welfare. The state remains a central provider of security, but state security is not a sufficient condition for human welfare [1].

Theoretically, the conceptual history of human security has its roots in the liberal school of thought in international relations and security studies focusing on individuals as key subjects of security. This emphasis on the individual was already part of John Burton's view on international security since the 1970s and has been qualified as the "conflict research" school by contrast with the realist "strategic studies" and the structuralist "peace research." It has been strongly revived after the end of the Cold war like other liberal and neo-Kantian concepts and approaches and got significant support within the research community. As controversial as any of the concepts discussed in international relations theory, it has been criticized for underestimating the importance of states in security and for contributing to post-Cold war views of the world based on inequality and hierarchy among states justifying Western interventionism. Despite those critics it got support from important sectors of policymaking, think tanks, academia, and NGOs and has been promoted as a key component of a normative neo-Kantian approach to security challenging previous "state-centric" visions. The concept mainly surfaced in the world of policymaking in the early 1990s when two international organizations, the Organization for Economic Cooperation and Development (OECD) and the United Nations Development Programme (UNDP), started to quote the concept in their 1994 annual reports. It became really popular at the end of the 1990s when Canada and Japan adopted it as an official policy. The concept got growing popularity and intellectual support from universities, research centres, and advocacy groups within this context but these non-state actors played much less role than governments during the emerging phase of the concept. And also very interestingly, it was born in circles discussing development rather than security, but was considered later on as one of the challenges to the "traditional" state-centric definition of security [2].

Human security brings together the "human elements" of security, rights and development. As such, it is an inter-disciplinary concept that displays the following characteristics: people-centered, multi-sectoral, comprehensive, context-specific, prevention-oriented

As a people-centered concept, human security places the individual at the 'centre of analy-

sis.' Consequently, it considers a broad range of conditions which threaten survival, livelihood and dignity, and identifies the threshold below which human life is intolerably threatened.

Human security is also based on a multi-sectoral understanding of insecurities. Therefore, human security entails a broadened understanding of threats and includes causes of insecurity relating for instance to economic, food, health, environmental, personal, community and political security.

Moreover, human security emphasizes the interconnectedness of both threats and responses when addressing these insecurities. That is, threats to human security are mutually reinforcing and interconnected in two ways. First, they are interlinked in a domino effect in the sense that each threat feeds on the other. For example, violent conflicts can lead to deprivation and poverty which in turn could lead to resource depletion, infectious diseases, education deficits, etc. Second, threats within a given country or area can spread into a wider region and have negative externalities for regional and international security.

This interdependence has important implications for policy-making as it implies that human insecurities cannot be tackled in isolation through fragmented stand-alone responses. Instead, human security involves comprehensive approaches that stress the need for cooperative and multisectoral responses that bring together the agendas of those dealing with security, development and human rights.

In addition, as a context-specific concept, human security acknowledges that insecurities vary considerably across different settings and as such advances contextualized solutions that are responsive to the particular situations they seek to address. Finally, in addressing risks and root causes of insecurities, human security is prevention-oriented and introduces a dual focus on protection and empowerment [3].

One of the most important issues is the relationship between human security and national security. The concept of national security reflects the need for territorial protection and political regimes against major external and mainly military threats. Meanwhile, the concept of human security reflects the need to protect specific individuals and communities against threats that primarily stem from the habitat around them and are primarily non-military threats. The concept of national security also implies that the state is the main protector, whereas in the concept of human security all stakeholders namely the state, society, community and individual need and actively participate in the security. Although the people-centered approach of human security differs from the state-centered approach of national security, the concept of human security does not contradict the notion of national security, but rather complements the notion of national security that prides itself on territorial and political protection [4].

The human security concept is widely implemented in policy formulation of some leading countries, like Canada, Japan, Austria, Poland etc. The success of the concept is mainly based on the need for some international actors (both in states and in the United Nations apparatus) to build a new legitimacy on global norm entrepreneurship in a time of change. Furthermore, the lack of common normative discourse has not prevented Canada, Europe, and Japan to shape together with other industrialized states – including the USA – a “liberal peace” agenda summarized by the keywords “peace-building” and “security-development nexus” by rather intrusive policies of political, economic, judicial and security control of post-conflict areas by Western donors and international agencies. Human security concept has also proven to be very flexible and almost fully compatible with both neo-liberal economic agendas and “hard security” policies. On the other hand, the new European discourse using environment, climate change and energy challenges as a component of the European international identity might be rather divergent from the Canadian and Japanese concepts of human security.

The above debate on theoretical as well as applied dimensions of human security makes it clear that the concept is still evolving and yet to develop as a full-fledged policy option for most of the countries, including Ukraine. The crucial question here is how to frame human security to suit the interest of state, non-state actors, civil society and individual.

1. Human security. Encyclopædia Britannica. URL: <https://www.britannica.com/topic/human-security>
2. Remacle Eric. Approaches to Human Security: Japan, Canada, and Europe in Comparative Perspective. URL: <https://pdfs.semanticscholar.org/995b/112aa2ee30d486a4f86d0d061d54006406d9.pdf>
3. Human security in theory and practice. Application of the Human Security Concept and the United Nations Trust Fund for Human Security : United Nations handbook. URL: <https://www.unocha.org/sites/dms/HSU/Publications%20and%20Products/Human%20Security%20Tools/Human%20Security%20in%20Theory%20and%20Practice%20English.pdf>
4. Human Security in the Relationship with National Security, Human Development and Human Rights. URL: https://www.academia.edu/37871163/Human_Security_in_the_Relationship_with_National_Security_Human_Development_and_Human_Rights

Опацький Роман Миколайович
доцент кафедри адміністративного
права, процесу та адміністративної
діяльності Дніпропетровського
державного університету внутрішніх
справ, кандидат юридичних наук

БЕЗПЕКА ДІТЕЙ ЯК ОСНОВА БЕЗПЕКИ ДЕРЖАВИ

Безпека України - це в першу чергу безпека її дітей від самого народження до зрілого віку. В недалекому майбутньому ми довіримо їм подальший розвиток та розбудову нашої країни.

Для комплексної та ефективної безпеки дітей насамперед необхідно усвідомлювати всю глибину та багатогранність цієї проблеми, адже захист дитини не обмежується лише фізично (як звикли ми собі уявляти), а складається також з інформаційної та правової безпеки. І кожна з цих складових у нашому динамічному інформаційному світі потребує постійної уваги та розвитку. Консервативні методи фізичної охорони дітей зазнали останнім часом істотних змін - на допомогу шкільним вахтерам і сторожам прийшли шкільні поліцейські, педагоги-ювенологи, а також сучасні комп'ютеризовані реєстраційно-аналітичні системи, системи автоматичного виявлення сторонніх осіб, а також миттєве СМС-інформування батьків дитини, тільки-но та перетнула поріг навчального закладу.

А що вже казати про інформаційну безпеку наших чад, яка, до речі, є не менш важливою ніж фізична, а може, навіть, і значно важливішою, бо завдані шкідливою чи неправдивою інформацією психологічні травми можуть призвести до трагічних наслідків не тільки певної дитини, а й нашого суспільства і держави загалом. Розуміння цієї проблеми та інструменти для її розв'язання не повинні відставати від стрімкого розвитку сучасних комунікацій - комп'ютерних мереж, стільникового зв'язку, ефірного, супутникового та кабельного телебачення і радіомовлення та контенту - фільмів, реклами, анонімних СМС-повідомлень, анонімних знайомств та повідомлень у соціальних мережах тощо, який через ці комунікації може потрапити до дитини.

Щодо правової безпеки юного покоління, то воно також потребує захисту. Найменші наші громадяни мають права, які держава у своїй Конституції зобов'язалася виконувати. На сьогодні в Україні найголовнішими проблемами, що вимагають особливої уваги суспільства, є такі порушення, як недбале ставлення та злочинні дії щодо малолітніх. Окрім того, маючи живих батьків, тисячі хлопчиків і дівчаток залишаються без батьківської опіки. До того ж, всиновити чи удочерити тих, хто опинився в інтернаті, через низький рівень матеріального забезпечення можуть далеко не всі українські громадяни. Оцінка ситуації у сфері захисту прав дитини в нашій країні постійно проводиться державними структурами, зокрема інститутом Уповноваженого Президента України з прав дитини та відповідними державними установами [1].

В нашій роботі ми спробуємо розглянути проблематику «синдром грубого і зневажливого поводження з дитиною»; при цьому особлива увага приділятиметься особливостям анамнезу та об'єктивного дослідження (огляду), що допоможе лікарю в діагностиці; крім того, буде проаналізовано встановлені законом обов'язки лікаря щодо інформування відповідних органів про підозрілі щодо даного синдрому випадки.

Питання поганого поводження з дитиною, яке визначається як пошкодження, що наносяться їй у процесі неправильного виховання, виходять за рамки обговорення синдрому, спочатку названого синдромом «побитої дитини». Погане поводження з дитиною – це широке поняття, яке включає в себе грубі покарання, фізичне насильство, сексуальні зловживання, емоційне третирування, недогодування, зневажливе ставлення до її фізичного і емоційного стану, а також ігнорування батьківських обов'язків щодо догляду за дітьми.

Особливої уваги заслуговує проблема зневажливого ставлення до дитини як до істоти, що не може самостійно визначити для себе правильні пріоритети та шляхи їх досягнення

Зневага до інтересів та потреб дитини – відсутність належного забезпечення основних потреб дитини в їжі, одязі, житлі, вихованні, освіті, медичній допомозі з боку батьків, опікунів або інших осіб через об'єктивні або суб'єктивні причини. Типовим прикладом зневажливого ставлення до дітей є залишення їх без нагляду, що часом призводить до різних нещасних випадків, отруєння та інших небезпечних для життя дитини наслідків [2].

Незалежно від того, в якій формі відбувається насильство, з часом його прояви стають дедалі жорстокішими. Найбільш поширеними в сімейних стосунках є психологічне насильство: грубість (у 48 % сімей), приниження одим одного (14 % сімей), а також фізичне

наси́льство, зокрема побиття (6 %) [3].

За даними Міністерства внутрішніх справ України, за жорстоке поводження з дітьми на обліку в органах внутрішніх справ перебуває понад 80 тис. сімей. У цьому році за невиконання батьківських обов'язків притягнуто більш ніж 8 тис. батьків. Проте зростання кількості осіб, поставлених на профілактичний облік, свідчить про зростання поінформованості населення про можливості розв'язання проблеми, а також збільшення уваги до даного явища з боку правоохоронних органів. Проблема жорстокого поводження з дітьми винесена з розряду приватної проблеми родини на державний рівень. В українському законодавстві проблема жорстокого поводження з дітьми знаходить відображення в розділі 2 Конституції України «Права й волі й обов'язки людини й громадянина в Україні», у Кодексі про шлюб та сім'ю, зокрема у статті «Права й обов'язки батьків у вихованні дітей».

Незважаючи на певні позитивні зрушення у проблемі жорстокого поводження з дітьми, механізм правового та соціального захисту потерпілих від жорстокого поводження залишається недосконалим: не вистачає відповідних закладів для надання допомоги дітям та спеціально підготовлених фахівців у сфері запобігання жорстокому поводженню, неефективно є система раннього виявлення випадків жорстокого поводження з дітьми в сім'ї. Огляд чинного законодавства, спрямованого на подолання домашнього насильства, доводить, що воно дуже різносторонньо регулює ці правові відносини. Проблема полягає у недоліках практики застосування чинного законодавства, у прогалинах, пов'язаних із діяльністю правоохоронних органів, у недостатньому усвідомленні громадянами своїх прав та невмінні відстоювати їх у судочинстві [4].

Велике значення у боротьбі із насильством має попереджувальна та профілактична діяльність органів соціального обслуговування населення. Превенція жорстокого поводження з дітьми в сім'ї може здійснюватися суспільством у цілому і системою виховання та освіти зокрема.

Міжнародні експерти визначають такі форми запобіжних заходів проти жорстокого поводження з дітьми: первинні, вторинні й третинні.

Первинні засоби запобігання насильства над дітьми – дії, спрямовані на інформування громадськості щодо наслідків жорстокого поводження з дітьми та зміну поведінки стосовно виховання дітей. З метою запобігання жорстокого поводження з дітьми в сім'ї та захисту їх на місцевих рівнях створюються та розповсюджуються інформаційні матеріали, що містять список інституцій та організацій, покликаних надавати допомогу дітям, перелік органів внутрішніх справ, куди можна звернутися з приводу вчиненого насильства.

Вторинними засобами запобігання жорстокого поводження з дітьми в сім'ї є спеціалізовані послуги сім'ям, які потребують додаткової допомоги, шляхом визначення «факторів ризику» у ставленні до дитини.

Третинні засоби запобігання жорстокого поводження з дітьми – це надання послуг дітям і сім'ям, які вже зазнали насильства чи відчували прояви нехтування їх правами [5].

Проаналізувавши дані з цього питання, ми дійшли висновків, що жорстоке поводження з дітьми є великою проблемою й потребує подальшого вивчення й розробки профілактичних заходів щодо її профілактики. Зараз проблема жорстокого поводження з дітьми в сім'ї винесена з розряду приватної проблеми родини на державний рівень.

Останнім часом з розвитком інформаційних технологій та мережі Інтернет для дітей створилися такі умови, коли вони можуть спілкуватися практично з необмеженою кількістю осіб, які не завжди мають благі наміри. На жаль, на даний момент в державі не має статистичних даних, які б розкривали стан педофільї в Україні. Більше того, в нашій країні відсутнє нормативно-правове забезпечення захисту дітей від віртуального сексуального (а як наслідок – і фактичного) посягання. Як приклад для наслідування, доречним було б використати зарубіжний досвід боротьби з цим негативним явищем. Зокрема, в боротьбі з педофілами американцям вдалося об'єднати зусилля правоохоронних органів, громадськості та комерційних структур. Мін'юст США тісно співпрацює з Національним центром у справах зниклих дітей та дітей, що неправомірно використовуються в роботі. В даний центр безкоштовно гарячою лінією користувач Інтернету може повідомити про чиюсь підозрілу діяльність в онлайн-просторі.

Саме США стали ініціаторами міжнародного співробітництва (США, Австралія, Великобританія і Канада) у боротьбі з педофілами. З листопада 2006 р. організовано цілодобове спостереження за Мережею: кожен із членів робочої групи по черзі стає «черговим по Інтернету», спілкуючись з колегами в режимі реального часу [6].

Результативність та ефективність праці вищезазначеної групи дозволяють стверджувати, що даний досвід необхідно якомога швидше впроваджувати в нашій країні.

Підсумовуючи аналіз стану й динаміки правопорушень, спрямованих проти прав дітей, мусимо констатувати доволі безрадісну картину. Ось уже десятиліття поспіль більшість деліктологічних показників (як абсолютних, так і відносних) перебувають на дуже високому рівні. Епізодичні спади деліктності здебільшого неглибокі та нестійкі: як правило, вони тривають не більше 1–2 років, після чого розпочинається зворотній процес. Особливу тривогу викликає зростання кількості порушень проти статевої свободи та нормального сексуального розвитку дітей, зокрема, повторних, пов'язаних із схиленням дітей (малолітніх, неповнолітніх) до статевих зв'язків, а також вживанням алкогольних напоїв.

Наявність цих тенденцій свідчить про серйозні проблеми в організації та здійсненні профілактики деліктів проти прав дітей. Профілактичні заходи розробляються неплановірно, без чіткого уявлення про їх результативність, економічну доцільність або можливий сукупний ефект. Мало враховується зарубіжний досвід. У справі протидії порушенням прав дітей головна роль відведена примусу, котрий майже вичерпав свій превентивний потенціал. Водночас найбільш прогресивні форми профілактичної діяльності часто-густо лишаються незатребуваними.

Поза сумнівом, ліквідувати окреслені недоліки та перекося можливо тільки у рамках цілеспрямованої політики, котра б ґрунтувалась на засадах плановості, комплексності, послідовності, соціально-економічної обґрунтованості. З цією метою профілактика адміністративних проступків і злочинів проти прав дітей має бути оголошена стратегічним пріоритетом забезпечення прав дітей, а відповідний напрям діяльності – знайти відображення в ювенальному законодавстві, актах галузевого планування, а також у політичних рішеннях керівництва держави.

1. Юрій Вітомський: «Безпека дітей — основа безпеки держави» Урядовий кур'єр. 23 травня 2012
2. Максимова Н. Ю., Мілютіна К.Л. Соціально-психологічні аспекти проблем насильства. К., 2003. С. 31.
3. Алексєнко Т.Ф. Соціальна педагогіка теорія і технології: Підручник. К., 2006. С. 87.
4. Безпалько О.В. Соціальна робота: Навч. посібник. К., 2004. С. 165.
5. Сафонова Т.Я., Цымбал Е.И. Жестокое обращение с детьми и его последствия: Учеб. пособие. М., 1993. С. 337.
6. Охота на педофилов. События недели: итоги и факты. 2012. № 33 (63). С. 26.

Школа Сергій Миколайович
завідувач кафедри публічного права
НТУ «Дніпровська політехніка»,
кандидат юридичних наук, доцент

НЕЛЕГАЛЬНА МІГРАЦІЯ ЯК ЗАГРОЗА НАЦІОНАЛЬНІЙ БЕЗПЕЦІ

Міграція населення в цілому має позитивний соціальний характер, оскільки раціональне, організоване переміщення громадян сприяє розвитку місцевої економіки, появи нових робочих місць, позитивно впливає на інфраструктуру міст, допомагає втілити творчі плани людини. Міграція – це процес переміщення людей за межі тих або інших територій зі зміною постійного місця проживання назавжди або на певний період, або з регулярним поверненням до місця проживання. Основними видами міграції є внутрішня, пов'язана з переміщенням населення усередині держави, і зовнішня, пов'язана з переміщенням населення між державами.

Питання переміщення суспільних мас з різноманітних причин виникають у будь-якій країні, що позначається як на демографічній, так і на економічній ситуації. Люди переїжджають з одного місця на інше в пошуках роботи з достойною заробітною платою, в пошуках притулку від різноманітних переслідувань, внаслідок своїх релігійних переконань, або повертаються на історичну батьківщину. Подолання проблем в міграційній сфері, використання позитивного потенціалу міграції потребують удосконалення національного міграційного законодавства і розвитку міжнародного співробітництва у цій сфері.

Відповідно до ст. 33 Конституції України свобода пересування і право на вільний вибір місця проживання належать кожній людині, яка на законних підставах перебуває на території України, і включають у себе свободу пересування територією України, право на вільний вибір постійного чи тимчасового місця проживання на території України, право вільно залишати територію України, право громадянина України в будь-який час повернутися в Україну.

Сучасна міграція українського населення перш за все пов'язана з трагічною ситуаці-

єю на Сході країни та проблемами матеріального характеру, пов'язаними із низьким рівнем забезпечення життя населення та надто низькими заробітними платами. За останні десять років з України поїхали майже 3,8 млн. людей і не повернулися [1].

Міграційна політика держави є частиною національної безпеки країни. Це підтверджується Концепцією розвитку сектору безпеки і оборони України, затвердженою Указом Президента України від 14 березня 2016 року № 92/2016, де Державну міграційну службу України віднесено до складових сектору безпеки і оборони, що безперечно складає основу системи забезпечення національної безпеки України [2].

Державна міграційна політика України формується як комплекс заходів законодавчого, інституційного й організаційного характеру для забезпечення ефективного державного управління міграційними процесами, забезпечення національної безпеки, інтеграції в загальноєвропейську міграційну політику, що потребує створення умов для реалізації прав, свобод і законних інтересів мігрантів, здійснення міграційного контролю, спрямованого на запобігання і подолання негативних наслідків міграції.

Основою протидії нелегальній міграції в системі національної безпеки є спільні дії виконавчих органів влади за такими напрямками: прискорення процесу створення дієвої єдиної системи імміграційного контролю; удосконалювання міграційного законодавства, що передбачає, з одного боку, захист законних прав мігрантів, з іншого боку – застосування відповідних заходів щодо іноземців та осіб без громадянства, які порушили чинне законодавство України [С. 16, 3].

Проблема нелегальної міграції залишається актуальною, оскільки вона впливає на безпеку держави, її міжнародні відносини та може загостритися в умовах проведення операції об'єднаних сил, відсутності можливості здійснення контролю на значній ділянці східного кордону. Зростання обсягів нелегальної міграції та її наслідки дискредитують можливі переваги руху міграційних потоків. За останні роки проблема нелегальної міграції вийшла за межі окремих держав і перетворилася на світову. Вона є реальною загрозою для громадської безпеки і сприяє зростанню злочинності. Таким чином, для забезпечення національної безпеки України необхідно застосовувати більш ефективні заходи протидії нелегальній міграції та створити збалансований державний механізм регулювання міграційних процесів.

1. За 10 років з України виїхали майже 4 млн. заробітчан і не повернулися – Дубілет. URL: <https://www.pravda.com.ua/news/2020/01/23/7238213/> (дата звернення: 20.02.2020).

2. Про рішення Ради національної безпеки і оборони України від 4 березня 2016 року “Про Концепцію розвитку сектору безпеки і оборони України” : Указ Президента України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/92/2016> (дата звернення 20.02.2020).

3. Платонов А.В. Протидія нелегальній міграції як чинник забезпечення національної безпеки в Україні: автореф. дис. ... канд. юрид. наук. Київ, 2006. 25 с.

Шойко Василь Анатолійович
заступник начальника інституту –
головний інженер Українського
науково-дослідного інституту
цивільного захисту,
кандидат історичних наук, доцент

ОСОБЛИВОСТІ ЗАСТОСУВАННЯ МЕТОДІВ ПЛАНУВАННЯ В УМОВАХ НАДЗВИЧАЙНОЇ СИТУАЦІЇ

На ступінь зваженості рішень в умовах надзвичайної ситуації, які можуть варіюватися від високої складності до високої динамічності, також, чинить вплив комплексне застосування методів планування, науково-обґрунтованих [1, с. 47]. Правильний вибір цих методів та їх доцільне застосування під час планування дають змогу розв'язати ряд проблем, представлених на рис. 1.

Вартими уваги є дослідження О. Мельникова, Н. Мельтюхової, Г. Мостового, Г. Одінцової та інших науковців. Вони зазначають, що поняття «технологія планування» містить ряд визначених елементів, представлених на рис. 2 [2, с. 28].

В. Костенко додає, що розвиток суспільства, періодично, опиняється під впливом соціальних потрясінь, природних катаклізмів та катастроф [3]. Через це держава повинна володіти такими внутрішніми факторами, як єдність цілей, чітке визначення напрямів

діяльності, політичних завдань, принципів організації, конкретність у моделюванні стратегій та концепцій, контроль та оцінювання результатів тощо. Завдяки цьому, вона зможе ефективно впливати на надзвичайні ситуації та запобігати їх виникненню.

Рис. 1. Застосування методів планування в умовах надзвичайної ситуації

На думку Г. Атаманчука, механізми державного управління, зазвичай, виконуються під впливом суб'єктивного фактора. Іншими словами, це означає виконання впливу одних людей, які зайняті у владних органах, на інших, які працюють у сферах, пов'язаних із відновленням продуктів, матеріальних, моральних та духовних цінностей [3, с. 108].

Fig. 2 Elements of planning technology

Проте, результати дослідження практико-орієнтованого підходу до застосування зазначеного впливу державної політики показують, що конкретні методи, принципи та цілі, характерні для сфери захисту населення та територій під час надзвичайних ситуацій, досі не набули першочергової спрямованості під час здійснення політики держави.

Хочу підтримати думку В. Костенко у тому, що основні цілі державного управління у сфері захисту від надзвичайних ситуацій мають задовольняти таким умовам:

– *бути науково обґрунтованими*. Іншими словами, базуватися на результатах проведених наукових досліджень та прогнозів економічного, духовного та соціального розвитку суспільства;

– *бути об'єктивно зумовленими*. Цього можна досягти, беручи до уваги тенденції та закономірності розвитку суспільства та вивчаючи принципи функціонування соціально-економічних систем;

– *бути соціально мотивованими*. Мається на увазі забезпечення узгодження та виконання запитів, інтересів та потреб населення, тим самим гарантуючи підтримку їхніх цілей щодо самореалізації та прагнення втілити їх у життя;

– *бути системно організованими*. Інакше кажучи, цілі мають бути структурованими за ієрархічною структурою (основні та другорядні); оперативними, тактичними та стратегічними; кінцевими та проміжними; терміновими та відкладені у часі тощо;

– *бути ресурснозабезпеченими*. Цілі мають ґрунтуватися на реальному, а не уявному потенціалі.

Підтримую думку Г. Кунца та С. О'Доннела [1, с.47] у тому, що запровадження ефективних механізмів державного управління у сфері надзвичайних ситуацій потребує вдалого ситнезу цілей, інструментів та методів впливу, який стимулюватиме процеси державного управління та забезпечуватиме безперервне функціонування механізмів державного управління.

Власне процес планування під час надзвичайної ситуації, в залежності від характеру завдань, які потребують вирішення, і умов, в яких певна ситуація відбувається, є суперечливим і неоднорідним.

1. Bakumenko V. D. Derzhavno-upravlins'ki rishennya: Navchal'nyu posibnyk /. V. D. Bakumenko // - К. : VPTS AMU, 2012. – С.344.

2. Instytutsional'na derzhavna polityka sotsial'no-ekonomichnoho rozvytkurehioniv Ukrainy v umovakh ryzykiv : monohrafiya / S. M. Dombrovs'ka, A. L. Pomaza-Ponomarenko, R. T. Lukysha. – КН. : NUTSZU, 2018. –С. 216 .

3. V. V. Fedorchak Metodolohichni zasady formuvannya mekhanizmiv derzhavnoho upravlinnya ryzykamy vynyknennya NS. Investytsiyi: praktyka ta dosvid № 2 2018, stor. 107 – 111s.

Гельжинський Артем Юрійович
співробітник Штабу
Антитерористичного центру при СБУ,
аспірант Національної академії
Служби безпеки України

ПРОБЛЕМНІ ПИТАННЯ АНТИТЕРОРИСТИЧНОЇ ЗАХИЩЕНОСТІ СОЦІАЛЬНОЇ ІНФРАСТРУКТУРИ ТА МІСЦЬ МАСОВОГО ПЕРЕБУВАННЯ ЛЮДЕЙ

Питання антитерористичної захищеності соціальної інфраструктури та місць масового перебування людей має особливу актуальність у зв'язку з наявністю їх великої кількості в кожній області України. До них можна віднести торгово-розважальні центри, туристичні місця, заклади громадського харчування, стадіони, театри, спорткомплекси та ін. Водночас, ми не можемо їх віднести до критичної інфраструктури, оскільки відсутній нормативно-правовий акт, який дозволив би це зробити та віднести до них широке коло підприємств, будівель органів влади, закладів освіти, торгівлі та ін. Водночас, відповідно до п. 3 постанови Кабінету Міністрів України від 18 лютого 2016 року № 92 «Про Положення про єдину державну систему запобігання, реагування і припинення терористичних актів та мінімізації їх наслідків» місця масового перебування людей віднесені до об'єктів можливих терористичних посягань [1].

Досвід іноземних держав демонструє неможливість забезпечення дієвого антитеро-

ристичного захисту великої кількості таких об'єктів, оскільки це потребує значних фінансових ресурсів, використання режимних та інших заходів при їх сумнівній ефективності.

Аналіз подій 2014 року на Сході України дозволяють констатувати, що в першу чергу зазнали нападу та захопленню:

- будівлі адміністрацій органів влади (з метою втрати управління в цілому регіоні);
- будівлі силових відомств (МВС, СБУ), військові частини (з метою отримання доступу до озброєння і боєприпасів);
- будівлі телерадіокомпаній (з метою трансляції оперативно вигідної інформації, ведення інформаційної війни).

Факти прояву терористичної активності у світі свідчать, що напади можуть здійснюватися на місця масового перебування людей, заклади культури та освіти, церкви та мечеті, але при цьому не відбувається блокування діяльності органів, що здійснюють функціонування державної системи реагування на терористичні прояви, відповідно, немає необхідності відносити їх до категорії критичної інфраструктури [2]. Прикладом цього можуть слугувати наступні події:

- 13 листопада 2015 року в Парижі три терористи проникли в театр «Батаклан», де організували масовий розстріл, 89 осіб загинуло, 200 отримали поранення. В цей же день, в Парижі на Стадіоні «Стад де Франс» в холі стадіону підірвали себе терористи, поліцією виявлено тіла 3 смертників, постраждалих серед вболівальників не виявлено;

- 14 липня 2016 року на Англійській набережній в Німці терорист на вантажному автомобілі збиває людей, які спостерігали за салютом з нагоди Дня взяття Бастилії, 86 осіб загинуло, 308 поранено;

- 17 серпня 2017 року у центрі Барселони на одній з найпопулярніших туристичних вулиць, бульвар Ла Рамбла, білий мікроавтобус в'їхав у натовп людей, щонайменше 13 осіб загинули, понад 100 – травмовано;

- 17 жовтня 2018 року масовий розстріл в Керченському політехнічному коледжі, в результаті вибуху та обстрілу загинула 21 особа та 67 чоловік поранено, підозрюваний Росляков Владислав Ігорович, 2000 р.н.;

- 15 березня 2019 в Новій Зеландії в Крайстчерчі група невідомих влаштувала стрілянину в двох мечетях, загинуло 49 осіб.

Тероризм став одним із найнебезпечніших явищ у житті співтовариства. Новітня історія свідчить про його активізацію, які породжує масові людські жертви, ненависть і відверту ворожнечу між соціальними групами.

Сучасний тероризм потребує розробки нових концептуальних підходів, оскільки існуючий алгоритм протидії тероризмові показав свою нездатність забезпечити спокій у суспільстві [3, с. 10].

Варто зауважити, що на сьогодні не прийнятий відповідний нормативно-правовий акт, який дозволив предметно і компетентно підходити до оцінки захисту такої інфраструктури. Відсутня чітка структура вимог до їх фізичного захисту, режимних заходів, технічного оснащення. Відсутність нормативної бази не дозволяє на належному рівні організувати роботу по перевірці антитерористичного захисту таких місць і усунення виявлених недоліків.

Розробка методичних рекомендацій з питань забезпечення безпеки життєдіяльності населення при терористичному акті та інших пов'язаних з ним кризових ситуаціях, виявлення вибухонебезпечних і підозрілих предметів, а також розповсюдження їх серед суб'єктів господарювання, системи освіти, транспортної сфери, державних органів сприятиме підвищенню антитерористичної свідомості суспільства.

Таким чином, існує об'єктивна необхідність у прийнятті нормативно-правового акту, що регламентує вимоги забезпечення антитерористичного захисту соціальної інфраструктури та місць масового перебування людей.

Разом з тим, для ефективного рішення завдань, покладених на Антитерористичний центр при СБ України, у тому числі по координації діяльності всіх суб'єктів у сфері протидії тероризму, варто розширити повноваження цього органа, що дозволить оптимізувати систему керування протидією тероризму, поклавши на нього завдання щодо розробки пропозицій по вдосконаленню системи заходів щодо протидії тероризму у форматі реалізації цільових програм [4, с. 147].

Для протидії тероризму необхідна координація зусиль всіх державних органів та здійснення ефективних дій по боротьбі з тероризмом і його проявами необхідна відпрацювання єдиних підходів у напрямі їх попередження, тісна та своєчасна взаємодія з громадян-

ським суспільством.

Важливим напрямом діяльності у цій сфері – вдосконалення нормативно-правової бази, посилення взаємодії не тільки між суб'єктами боротьби з тероризмом, а іншими зацікавленими сторонами, підвищення якості підготовки співробітників, які займаються забезпеченням безпеки, технічним оснащенням, що впливає на стан безпеки.

Необхідно приділяти увагу стану безпеки соціальної інфраструктури та місць масового перебування людей. У зв'язку з цим необхідно проводити заходи, що передбачають:

- планування, метою якого є недопущення терористичної атаки і зведення до мінімуму наслідків при їх виникненні;
- здійснення постійного контролю за обстановкою;
- заходи технічного характеру;
- взаємодія з правоохоронними органами [5, с. 172].

Розробка і прийняття нормативно-технічних документів у сфері захисту відвідувачів і працівників об'єкту в умовах терористичної загрози, є основою правових заходів і повинні включати в себе:

1. Інструкції про порядок дій працівників об'єкту при виникненні терористично загрози (дії персоналу при загрози; відпрацювання узгодженості дій, в тому числі із суб'єктами боротьби з тероризмом; порядок оповіщення та інформування; порядок проведення евакуації та виділення автотранспорту; заходи зі збереження матеріальних цінностей в період загрози; розрахунок сил і засобів);
2. План взаємодії із зацікавленими сторонами;
3. Інформаційне забезпечення відвідувачів об'єкта (правила поведінки при терористичній загрози, способи евакуації);
4. Навчання працівників діям в період терористичної загрози. При цьому, є необхідність розгляду питання про організацію на базі СБ України підготовки спеціалістів безпеки та охорони у сфері протидії тероризму;
5. Проведення практичних тренувань (відпрацювання механізму при отриманні інформації про терористичну загрозу).

Системі боротьби з тероризмом необхідно адаптуватися як до сприятливих можливостей (розуміння суспільством соціальної небезпеки тероризму і допомога в проведенні заходів щодо попередження і припинення терактів, позиціонування стратегій протидії), так і небезпек (наприклад, віктимність соціальних інститутів або державної політики, тобто дії останніх, сприятливих або провокуючих активізацію терористичної діяльності) виявити відповідні варіанти і забезпечити ефективне пристосування стратегії до навколишніх умов [3, с. 191].

На даний час для України зазначена проблема є актуальною. Наведені вище приклади терактів досягли своєї мети: про них говорять та їх бояться, велика кількість жертв та постраждалих, демонстрація неможливості влади забезпечити безпеку своїх громадян. Тому Україна має винести з цього урок та побудувати надійну систему захисту суспільства від небезпеки тероризму.

---

1. Постанова Кабінету Міністрів України «Про затвердження Положення про єдину державну систему запобігання, реагування і припинення терористичних актів та мінімізації їх наслідків» від 18.02.2016 №92 (в поточній редакції від 16.05.2017, підстава 294-2017-п): [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/92-2016-п>;

2. Директива Ради 2008/114/ЄС від 8 грудня 2008 року про ідентифікацію і визначення європейських критичних інфраструктур та оцінювання необхідності і покращення їх охорони та захисту, 984_002-08, поточна редакція – 08.12.2008, набрав чинності – 12.01.2009, [Електронний ресурс] – режим доступу: http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/984_002-08/ed20081208#n41;

3. Рижов І.М. Основи теророгенності соціальних систем: монографія/І.М. Рижов. – Київ: Національна академія СБ України, 2010. – 232 с.:

4. Звіт про науково-дослідну роботу: Розробка нормативно-правових та організаційних основ протидії тероризму («Пошук-3»), книга 1. – Х.: Інститут підготовки юридичних кадрів для СБ України Національної юридичної академії України ім. Я. Мудрого, 2008. – 204 с.:

5. Партнерство государства, общественного сектора и делового сообщества в борьбе с терроризмом – безопасность через диалог, согласие и взаимодействие: материалы Международн. Науч.-практ. конф., Минск, 30-31 октября 2014 года: в 2 т. / Ин-т безопасности Респ. Беларусь; редкол.: С.Н. Князев (гл. ред.) и др. – Минск, 2014. – Т. 2. – 296 с.;

6. Рижов І.М. Базові концепти антитерористичної безпеки: моногр./І.М. Рижов. – Київ: Національна академія СБ України, 2016. – 327 с.;

7. Головка А.А. Громадянське суспільство як суб'єкт протидії загрозам національній безпеці в інформаційній сфері: дис... д-ра політ. наук: 21.01.01/Анатолій Анатолійович Головка; Національний інститут стратегічних досліджень. – К., 2019. – 238 с.

Гріненко Яна Віталіївна

здобувач кафедри адміністративного,
господарського права
та фінансово-економічної безпеки
навчально-наукового інституту права
Сумського державного університету

ЮРИДИЧНІ ГАРАНТІЇ ДІЯЛЬНОСТІ ЗБРОЙНИХ СИЛ УКРАЇНИ У СФЕРІ ПРОТИДІЇ ЗЛОЧИННОСТІ

Ефективність діяльності будь-якого органу державної влади завжди залежить не лише від чітко визначеного обсягу повноважень його посадових та службових осіб, заходів державно-правового впливу, але й від надійної та дієвої системи юридичних гарантій, тобто підтримки з боку держави. А в сучасних умовах реформування Збройних Сил України, проведення Операції Об'єднаних Сил питання соціального, правового та інших видів захисту з боку держави посідає головне місце. Наразі склалася ситуація, коли військовослужбовці є незахищеними з боку держави, а закріплена на нормативно-правовому рівні системи юридичних гарантій є застарілою, що призводить до проблем у механізмі їх реалізації. Зазначене обумовлює неефективну діяльність військовослужбовців, виникають ризики корупції та неправомірної поведінки. А оскільки юридичні гарантії є своєрідним стимулом для військовослужбовців, що надають їм поштовху до ефективної праці, наразі виникає гостра необхідність перегляду та удосконалення механізму реалізації юридичних гарантій як Збройних Сил України в цілому, так і окремих військовослужбовців, що дозволить залучати до служби висококваліфікованих військовослужбовців, знизить ризики корупційних діянь та значною мірою підвищить продуктивність діяльності останніх.

Наголошуючи на важливості визначення саме системи дієвих юридичних гарантій діяльності посадових та службових осіб державного органу, В. В. Чумак зазначає, що при реформуванні правоохоронної системи в Грузії, державою повністю було оновлено систему юридичних гарантій для поліцейських з метою стимулювання ефективної праці, забезпечення їх соціальних та правових потреб [1, с. 541]. Слушною також вбачається думка В. А. Грушевського, який наголошує, що юридичні гарантії повинні забезпечувати перехід до реального здійснення можливостей уповноваженою особою, закріплених у загальних і спеціальних нормативно-правових актах [2, с. 132-133].

Отже, юридичні гарантії є невід'ємною складовою адміністративно-правового статусу Збройних Сил України, оскільки є засобом ефективної реалізації військовослужбовцями своїх повноважень, що дозволяє повною мірою реалізувати державну політику у сфері оборони, територіальної цілісності та недоторканності.

Юридичні гарантії Збройних Сил України в цілому, військовослужбовців та членів їх сімей визначені на рівні різних нормативно-правових актів. Зокрема, Конституція України закріпила, що держава забезпечує соціальний захист громадян України, які перебувають на службі у Збройних Силах України та в інших військових формуваннях, а також членів їхніх сімей [3].

Відповідно до Закону України «Про Збройні Сили України», держава забезпечує соціальний і правовий захист військовослужбовців, резервістів, які виконують обов'язки служби у військовому резерві, та військово зобов'язаних, призваних на навчальні (або перевірочні) та спеціальні збори, членів їх сімей, працівників Збройних Сил України, а також членів сімей військовослужбовців, резервістів та військовозобов'язаних, які загинули (померли), пропали безвісти, стали особами з інвалідністю під час виконання службових обов'язків або постраждали у полоні в ході бойових дій (війни), в умовах надзвичайного стану чи під час виконання службових обов'язків за межами України в порядку військового співробітництва або у складі національного контингенту чи національного персоналу у міжнародних операціях з підтримання миру і безпеки [4].

Правові та соціальні гарантії діяльності військовослужбовців деталізовані на рівні Закону України «Про соціальний і правовий захист військовослужбовців та членів їх сімей» [5]. Відповідно до зазначеного закону, до соціальних гарантій військовослужбовців віднесено: 1) продовольче, речове та інше матеріальне забезпечення за встановленими нормами (ст. 9); 2) безоплатна кваліфікована медична допомога у військово-медичних закладах охорони здоров'я, а при їх відсутності чи у невідкладних випадках – медична допомога надається державними або комунальними закладами охорони здоров'я за рахунок Міністерства оборони України, інших утворених відповідно до законів України військових фор-

мувань та правоохоронних органів (ст. 11); 3) безоплатна психологічна, медико-психологічна реабілітація у відповідних центрах з відшкодуванням вартості проїзду до цих центрів і назад (ст. 11); 4) санаторно-курортне лікування та відпочинок військовослужбовців і членів їх сімей (ст. 11); 5) пенсійне забезпечення; 6) забезпечення права на освіту; 7) забезпечення житлом та деякі інші.

Поряд із цим важливою складовою юридичних гарантій у сфері протидії злочинності є правові гарантії службової діяльності військовослужбовців. Правові гарантії передбачають: право військовослужбовців оскаржувати неправомірні дії (бездіяльність) та рішення органів військового управління та командирів (начальників); 2) право на отримання правової допомоги; 3) право обиратися та бути обраними до відповідних місцевих рад та інших виборних державних органів; 4) право створювати свої громадські об'єднання відповідно до законодавства України; 5) права на свободу світогляду і віросповідання; 6) право недоторканності військовослужбовця; 7) право на свободу наукової, технічної та художньої творчості; 8) право на професійну адаптацію та інші права, що визначені Конституцією України [5].

Таким чином, юридичні гарантії діяльності військовослужбовців ЗС України є важливим засобом з боку держави щодо забезпечення реалізації конституційних прав військовослужбовців, законних повноважень під час своєї службової діяльності.

Аналіз наведених законодавчих положень дав змогу визначити наступні ознаки юридичних гарантій ЗС України: - обов'язковість нормативно-правового закріплення; - відповідність вимогам міжнародного законодавства та стандартів НАТО; - є безстроковими, тобто закріплюються з моменту вступу на службу та надаються після виходу на пенсію; - можуть виступати в якості можливості та в якості заборони; - відповідають нормам Конституції України та є їх деталізацією; - забезпечуються заходами державного впливу; - є підставою забезпечення виконання військовослужбовцями своїх повноважень; - покликані слугувати забезпеченню режиму законності під час професійної службової діяльності.

Отже, юридичні гарантії військовослужбовців у зв'язку з сучасним станом реформування Збройних Сил України потребують своєї деталізації, що значно підвищить престиж військової служби, особливо з урахуванням стандартів НАТО, що дозволить залучити до професійної діяльності висококваліфікованих працівників та забезпечити реалізацію державної політики у сфері оборони, територіальної цілісності та недоторканності.

1. Чумак В. В. Реформування правоохоронної системи у Грузії: досвід для України // "Стан та перспективи реформування сектору безпеки і оборони України : матеріали II міжнарод. наук.-практ. конф. (Київ, 30 лист. 2018 р.) / Київ : Київський нац. ун-т ім. Тараса Шевченка. 2018. С. 541-543. URL: <http://www.indo.knu.ua/images/Docs/30.11.2018.pdf> (дата звернення: 21.12.2019).

2. Грушевський В. А. Адміністративно-правовий статус регіональних управлінь Державної фіскальної служби України : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.07. Харків, 2016. 212 с.

3. Конституція України : закон України від 28.06.1996 № 254к/96-ВР // База даних «Законодавство України» / Верховна Рада України. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254k/96-вр> (дата звернення: 20.01.2020).

4. Про Збройні Сили України : закон України від 06.12.1991 № 1934-ХІІ // База даних «Законодавство України» / Верховна Рада України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1934-12> (дата звернення: 21.01.2020).

5. Про соціальний і правовий захист військовослужбовців та членів їх сімей : закон України від 20.12.1991 № 2011-ХІІ // База даних «Законодавство України» / Верховна Рада України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2011-12> (дата звернення: 22.01.2020).

Грузин Валерія Анатоліївна
лаборант кафедри адміністративного
права, процесу та адміністративної
діяльності Дніпропетровського
державного університету внутрішніх
справ, студентка 4 курсу
юридичного факультету

ПЕРЕЙНЯТТЯ ДОСВІДУ РЕФОРМУВАННЯ СЕКТОРУ БЕЗПЕКИ ТА ОБОРОНИ УКРАЇНИ НА ПРИКЛАДІ ІЗРАЇЛЮ

Сучасний етап розвитку нашого суспільства диктує свої умови та визначає пріоритетність у зміні та вдосконаленні оборони та безпеки для країни в цілому. Але, окрім законодавчих змін, важливим аспектом є звісно і патріотичне піднесення народу. Саме такий дос-

від, що полягає в підтримці державними органами військослужбовців є важливим етапом у дієвості сектору безпеки та оборони. Ми говоримо про те, що держава повинна безпосередньо ставити перед собою завдання приділяти увагу кожному військослужбовцю належної фінансової, медичної та інших видів допомоги.

Отже, досліджуючи вказану тематику доцільним було б дати визначення поняттю «сектору безпеки та оборони» як такому. Саме визначення має на увазі певну сукупність органів державної влади, котрі відповідають за захист інтересів країни як від внутрішніх, так і від зовнішніх загроз. Відповідно, їх діяльність регулюється Конституцією України та законами України, зокрема, «Про національну безпеку України», «Про центральні органи виконавчої влади», «Про Раду національної безпеки і оборони України», «Про державну таємницю», «Про Військову службу правопорядку у Збройних Силах України», «Про Дисциплінарний статут Збройних Сил України», «Про боротьбу з тероризмом», «Про оборону України» тощо.

До сектору оборони та безпеки можна віднести центральні органи виконавчої влади, у підпорядкуванні яких перебувають військові формування, правоохоронні та спеціальні органи і служби та органи управління ними, Збройні Сили України, Національна гвардія України, Служба Безпеки України, Головне управління розвідки Міністерства оборони України, Міністерство закордонних справ України, Міністерство внутрішніх справ України, Державна прикордонна служба України, Державна служба спеціального зв'язку та захисту інформації України, Державна спеціальна служба транспорту, Державна служба України з надзвичайних ситуацій та інші органи та організації, що визначені законами України.

Як ми знаємо, основною метою сектору безпеки і оборони є спільне забезпечення національної безпеки і оборони України, захисту її суверенітету, територіальної цілісності і недоторканності, а також готовність до відбиття збройної агресії проти держави. Але знову ж таки ефективна діяльність полягає в підвищенні рівня структури командування, матеріального забезпечення, озброєння, військової медицини та низки інших факторів.

Як ми розуміємо, реформування сектору безпеки та оборони України має відповідати європейським стандартам, зокрема, у частині забезпечення нового виду якості економічного, соціального і гуманітарного розвитку, зменшення загроз державному суверенітету та створення умов для відновлення територіальної цілісності, гарантування мирного майбутнього України. Хоча, за останні роки спостерігається низка вагомих змін за вказаним вище сектором, все ж таки залишається перелік невирішених факторів, нерозробленість методологічних основ воєнної безпеки держави; недосконалість нормативно-правової бази у сфері національної безпеки; неефективність стратегічного оборонного планування, обмеженість ресурсного забезпечення та нераціональне використання наявних можливостей [1, с. 116].

Про наявність вище зазначених питань свідчить наступна статистика Генеральної прокуратури України. У стані воєнного конфлікту на території країни дедалі частіше вчиняються злочини, що впливають на територіальну цілісність держави. А збільшення кількості зареєстрованих злочинів за основними показниками розділів «Злочини проти основ національної безпеки», «Злочини проти громадської безпеки», «Злочини проти громадського порядку та моральності» найбільш ґрунтовно доводять вірогідність існування загроз, що є наслідками кризових ситуацій. Такий показник найбільш ґрунтовно характеризує існування кризових ситуацій в нашому суспільстві. Таким чином, існуючі механізми управління не в змозі ефективно врегульовувати загрози, котрі виникають в середині держави, протистояти внутрішнім і зовнішнім деструктивним силам та факторам.

Але навіть такі складні питання можна вирішити, звернувши увагу на міжнародний досвід подолання схожих проблем. Взагалі, головною метою світового співтовариства є створення умов, що виключають порушення загального миру або виникнення загрози безпеки народів. Але у сучасних реаліях, з повною на те підставою, можна стверджувати, що держава здатна відстоювати свої національні інтереси і забезпечувати свою національну безпеку, тільки володіючи ефективною та конкурентоспроможною економікою та розвитком високих технологій. Саме вони відіграють у створенні та впровадженні новітніх систем високоточної зброї, комп'ютерному моделюванні ядерних процесів. Зростає необхідність створення сил або підрозділів спеціального призначення, визнаних виконувати ті чи інші обмежені завдання щодо захисту національних інтересів нетрадиційними методами і засобами.

Постає питання в перейнятті досвіду тих держав, що успішно пройшли етап удосконалення системи оборони та безпеки. Ізраїль є саме тією країною, діяльності якої потрібно брати до уваги. На історичних прикладах можна побачити, що саме Ізраїль сьогодні є однією з найрозвинутіших держав у світі, але у минулому мав подібні до вітчизняних проблеми. Так, у 70 – 80-ті роки ХХ століття роках у Ізраїлі панувала війна та інфляція, загроза дефол-

ту та корупція на високому рівні, а також міжнародний борг, який утворився внаслідок багаторічного близькосхідного конфлікту, на кшталт бойових дій на сході України сьогодні.

Як показує історія, Ізраїль був безнадійним «банкрутом», доведеним до такого стану соціалістично-популістичними політиками та військовими діями. Країну врятувала всеохопна лібералізація (скорочення державних видатків, податкова реформа, реформа системи соціального захисту, дерегуляція, тобто скорочення державного регулювання в певній галузі суспільних відносин), а також мирні перемовини. Питання що є вкрай важливим це звісно планування оборонного бюджету. Видатки Ізраїлю на оборону спочатку зросли з 9 % ВВП у 1950 році, до 30.3 % ВВП у 1975 році у відповідь на активні військові дії, а потім зменшилися до 6.2 % ВВП у 2011 році. Таким чином, Ізраїль визнав зменшення видатків на оборону своїм стратегічним завданням після того, як величезний оборонний бюджет став однією з причин економічної кризи в країні в середині 1970-х років. Виходячи з досвіду Ізраїлю, планування оборонного бюджету має бути дуже обачним [2, с. 406].

Виходячи з викладеного, цілком доцільним вбачається дослідження вкладу коштів у ті сфери, що дійсно будуть приносити користь, адже з плином часу можна спостерігати тенденцію, що ефективність ведення війни залежить від вкладу в людські ресурси, розвідку та інформаційні технології, ніж в бронетехніку, як це було популярно декілька десятирок років тому. Міністерство оборони Ізраїлю майже не підконтрольне іншим органам влади та громадянському суспільству в питаннях, що стосуються розробки політики безпеки, закупівлі товарів, робіт та послуг тощо. Згідно з даними Transparency International (Індекс сприйняття корупції) Ізраїль та Україна в цьому питанні знаходяться приблизно на однаковому рівні. А от військові підприємства в Ізраїлі значно прозоріші, ніж в Україні [3, с.177].

Таким чином, можна зробити висновок, що Ізраїль продемонстрував приклад підняття країни на високий рівень розвитку незважаючи на труднощі, що виникають завдяки дії зовнішніх і внутрішніх негативних чинників. Ізраїль демонструє успішно та впевнено щодня захищати свою територію і населення. Ізраїль, як ніхто інший може зрозуміти Україну, яка змушена жити у стані постійної напруги та військової загрози від вороже налаштованого сусіда. В Україні є багато напрямків, де досвід Ізраїлю може стати у нагоді. Зокрема, це стосується того, як перебуваючи у несприятливих умовах і складній безпековій ситуації, мати можливість вкладати у інновації, створювати технічні рішення і увійти до держав-лідерів у сфері інформаційних технологій, з високими показниками безпеки та оборони.

1. Ситник Г.П., Олуйко М.В., Вавринчук М.П. Національна безпека України: теорія і практика : навч. посіб. /Хмельницький ; К. : Кондор, 2007. 116 с.

2. Ситник Г. П. Державне управління національною безпекою України: теорія і практика : монографія. Вид-во НАДУ, 2014.406 с.

3. Горбулін В.П., Качинський А.Б. Засади національної безпеки України: підручник /Інтертехнологія, 2009. 177 с.

Казанцева Софія Сергіївна
аспірант Національної академії
Служби безпеки України

ПРОТИДІЯ ЗАГРОЗАМ НАЦІОНАЛЬНІЙ БЕЗПЕЦІ УКРАЇНИ

Сьогодні в цілому світі можна помітити різке погіршення соціально-політичної ситуації, економічні кризи, нестабільність, конфліктний потенціал та військова небезпека. Саме тому, постає необхідність протистояти загрозам гібридного типу, а також швидким та раптовим змінам безпекового середовища. Така ситуація в цілому світі та в нашій державі зокрема зобов'язує нас приймати нові нормативно-правові акти, розробляти сучасні механізми, які допоможуть розвивати та удосконалювати систему національної безпеки України, а також протистояти сучасним викликам і загрозам, які, в свою чергу все складніше ідентифікувати у зв'язку із стрімким розвитком сучасних технологій [1].

Безпека – це одне з найбільш стрімких на сьогодні прагнень українців. Підтримка здатності держави протистояти різним видам загроз та небезпек повинна бути пріоритетом Уряду.

У Законі України «Про національну безпеку» від 21 червня 2018 року поняття «національної безпеки України» розкривається наступним чином – «це захищеність державного суверенітету, територіальної цілісності, демократичного конституційного ладу та інших національних інтересів України від реальних та потенційних загроз».

«Загрози національній безпеці України – явища, тенденції і чинники, що унеможливають чи ускладнюють або можуть ускладнити реалізацію національних інтересів та збереження національних цінностей України» [2].

Однак слід зазначити, що в новому Законі України «Про національну безпеку» від 21 червня 2018 року окремо не виокремлено загрози національним інтересам і національній безпеці України, як це було розкрито в Законі України «Про основи національної безпеки» від 19 червня 2003 року з чітким розподілом на сфери діяльності.

Загалом загрози національній безпеці поділяються на внутрішні і зовнішні. Станом на сьогодні у зовнішньополітичній сфері та сфері державної безпеки можна виокремити наступні актуальні загрози національній безпеці нашої держави:

- посягання на державний суверенітет України, територіальну цілісність та незалежність;
- воєнно-політична нестабільність, регіональні та локальні війни (конфлікти), на-самперед поблизу кордонів України;
- спроби втручання у внутрішні справи України з боку інших держав;
- розвідувально-підбивна діяльність спецслужб іноземних держав;
- поширення корупції у всіх сферах життєдіяльності;
- стрімке розповсюдження тероризму;
- незаконне ввезення та неконтрольований обіг зброї, боєприпасів, вибухових речовин і засобів масового ураження, а також радіоактивних та наркотичних речовин;
- створення та функціонування незаконних воєнізованих збройних формувань;
- прояви сепаратизму, намагання автономізації окремих регіонів України;
- нарощування іншими державами поблизу кордонів України угруповань військ (сил) та озброєнь;
- розголошення інформації, яка становить державну таємницю або іншої інформації з обмеженим доступом;
- комп'ютерна злочинність та комп'ютерний тероризм [3].

Вищезазначені загрози дестабілізують стан захищеності життєво важливих інтересів особи, суспільства і держави загалом. Як показує практика, Україні складно протистояти зовнішнім і внутрішнім загрозам, які виникають в сьогоденні. Причинами такого явища є недоцільність та прийняття нерациональних управлінських рішень, проблема корупційності багатьох сфер життєдіяльності, відсутність належного фінансування армії, прогалини в українському законодавстві, відсутність розробок нових методик, планів.

Саме тому постала гостра необхідність розробляти нові інструменти, перш за все аналітичного та оціночного спрямування з метою своєчасного виявлення та прогнозування виникнення можливих негативних подій та явищ, що можуть зашкодити національним інтересам України.

Деякі дослідники вважають, що впровадження системного моніторингу загроз національній безпеці є найефективнішим способом. Влучним є визначення Е.М. Короткова, який тлумачить поняття «моніторинг» як «систематичне відстеження процесів або тенденцій, постійне спостереження з метою своєчасного оцінювання ситуацій, що склалися» [4]. Основним завданням при здійсненні моніторингу є отримання необхідної інформації, її перевірка через відповідні джерела, аналіз та подальше врахування при плануванні та здійсненні відповідної діяльності.

Таким чином для протидії загрозам національній безпеці, в першу чергу, необхідно:

1. Проводити безперервний моніторинг загроз національній безпеці, суспільно-політичної обстановки як в Україні, так і в цілому світі, стежити за настроями народу.
2. Своєчасно отримувати, аналізувати та в подальшому використовувати інформацію, що буде надходити і зберігатися в системі моніторингу з метою прийняття управлінських рішень.
3. Запровадити єдиний підхід та створити систему виявлення потенційних загроз національній безпеці.
4. Розробити, класифікувати та затвердити відповідний Перелік загроз національній безпеці та при здійсненні безперервного моніторингу обстановки регулярно оновлювати його.
5. Розробити та затвердити План дій та застосування військ (сил) з метою протидії національним загрозам та небезпекам.
6. Створити окремі потужні аналітично-оціночні центри в правоохоронних органах, органах військового управління, а також в РНБО, які б займалися моніторингом ситуації та оперативної обстановки в тому чи іншому регіоні України і прогнозували можливе виникнення тих чи інших загроз в країні в цілому.

7. Регулярно оновлювати та удосконалювати Стратегію національної безпеки України, Концепцію розвитку сектору безпеки та оборони України, Оборонний огляд в Україні, Стратегічний оборонний бюлетень України.

8. Розробити низку нормативно-правових актів, інструкцій, положень, які сприятимуть ефективнішій боротьбі із загрозами (наприклад, у сфері контррозвідувальної діяльності «Про контррозвідувальний режим», «Про контррозвідувальне забезпечення» тощо).

9. Здійснити модернізацію та збільшити фінансування сектору безпеки і оборони.

10. Налагодити ефективну взаємодію між суб'єктами забезпечення національної безпеки на різних етапах протидії загрозам і небезпекам.

11. Налагодити співпрацю з організаціями міжнародного значення у сфері протидії національним загрозам.

12. Координувати спільні дії державних органів з місцевим населенням.

1. Резнікова О., Місюра А. Шляхи модернізації системи забезпечення національної безпеки у контексті розбудови національної стійкості. [Електронний ресурс] / О. Резнікова, А. Місюра // – Режим доступу: http://old2.niss.gov.ua/content/articles/files/111AZ_NatRes-fd32c.pdf (дата звернення 15.02.2020 р.). – Назва з екрана.

2. Закону України «Про національну безпеку України» від 21 червня 2018 року [Електронний ресурс]: – Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua> (дата звернення 15.02.2020 р.). – Назва з екрана.

3. Загрози національним інтересам і національній безпеці України [Електронний ресурс]: – Режим доступу: <http://protocol.ua> (дата звернення 15.02.2020 р.). – Назва з екрана.

4. Кобко Є.В. Моніторинг загроз національній безпеці держави: зарубіжний досвід та українські реалії публічно-правового забезпечення. [Електронний ресурс] / Є.В. Кобко // Науковий вісник Національної академії внутрішніх справ. – 2018, №1 (106) – Електронні дані. - Режим доступу: <http://elar.naiu.kiev.ua> (дата звернення 15.02.2020 р.). – Назва з екрана.

Кикоть Галина Олександрівна
науковий консультант центру
навчальних, наукових та періодичних
видань Національної академії
Служби безпеки України

АКТУАЛЬНІ ПИТАННЯ ЗДІЙСНЕННЯ КОНТРОЛЮ ЗА КОНТРРОЗВІДУВАЛЬНОЮ ДІЯЛЬНІСТЮ

Контррозвідка – це діяльність, яка здійснюється спеціальними органами держави для боротьби проти розвідок іншої держави [1]. До контррозвідки відносять уповноважені державні органи (підрозділи спецслужб), що здійснюють агентурно-оперативну, розшукову, режимну, оперативно-технічну та інші роботи із попередження, виявлення і запобігання зовнішнім та внутрішнім загрозам безпеці держави, розвідувальним, терористичним та іншим протиправним посяганням спеціальних служб іноземних держав, а також організацій, окремих груп та осіб [2]. Згідно зі ст. 1 Закону України «Про контррозвідувальну діяльність» контррозвідувальна діяльність – це спеціальний вид діяльності у сфері забезпечення державної безпеки, яка здійснюється з використанням системи контррозвідувальних, пошукових, режимних, адміністративно-правових заходів, спрямованих на попередження, своєчасне виявлення і запобігання зовнішнім та внутрішнім загрозам безпеці України, розвідувальним, терористичним та іншим протиправним посяганням спеціальних служб іноземних держав, а також організацій, окремих груп та осіб на інтереси України [3].

Отже, суть контррозвідувальної діяльності полягає в тому, щоб попереджати, виявляти та запобігати всім посяганням, що загрожують державній безпеці. Така діяльність повинна здійснюватися з дотриманням низки принципів, зокрема законності, поваги і дотримання прав та свобод людини і громадянина, конспірації, підконтрольності та підзвітності відповідним органам державної влади в межах, передбачених законом.

Указом Президента України «Про повноваження та гарантії здійснення постійного контролю за діяльністю Служби безпеки України» [4], прийнятого відповідно до ч. 2 ст. 102, п. 1 і 17 ч. 1 ст. 106 Конституції України [5], а також ст. 32 Закону України «Про Службу безпеки України» [6] установлений постійний контроль за дотриманням конституційних прав громадян і законодавства в оперативно-розшуковій діяльності та діяльності у сфері охорони державної таємниці органів і підрозділів Служби безпеки України, а також контроль за відповідністю виданих Службою безпеки України положень, наказів, розпоряджень, інструкцій і вказівок Конституції і законам України, який здійснюється Уповноваженим Президента України з питань контролю за

діяльністю Служби безпеки України. Проте контроль за контррозвідальною діяльністю СБ України цим нормативно-правовим актом не встановлено. Це певним чином не корелюється зі ст. 12 Закону України «Про контррозвідальну діяльність» [3].

У 2018 році прийнято Закон України «Про національну безпеку України» [7], яким забезпечений демократичний цивільний контроль над органами та формуваннями сектору безпеки і оборони. Так, до сектору безпеки і оборони, серед іншого, віднесено органи інших утворених відповідно до законів України військових формувань, правоохоронних та розвідальних органів, державних органів спеціального призначення з правоохоронними функціями, сил цивільного захисту, оборонно-промислового комплексу України, діяльність яких перебуває під демократичним цивільним контролем і відповідно до Конституції та законів України за функціональним призначенням спрямована на захист національних інтересів України від загроз, а також громадяни та громадські об'єднання, які добровільно беруть участь у забезпеченні національної безпеки України, до яких також належить і Служба безпеки України.

М. В. Сіцінська у своїй статті «Зарубіжний досвід організації та здійснення цивільного контролю за спецслужбами» наводить п'ять причин, із яких необхідний демократичний цивільний контроль за діяльністю спецслужб:

1) усупереч принципу відкритості й прозорості, що покладений в основу демократичного контролю, спецслужби й органи безпеки постійно діють у режимі «таємно» та «цілком таємно», оскільки ці режими захищають самі спецслужби від розголосу їхніх методів і засобів, тому дуже важливо, щоб парламент або спеціальні комісії уважно стежили за їхніми операціями;

2) спецслужби та органи безпеки наділяються особливими повноваженнями, такими як втручання в приватне життя і порушення права на конфіденційність, що звичайно можуть обмежувати права і свободи людини і вимагають спостереження з боку спеціально створених інститутів контролю;

3) спецслужби та органи безпеки пристосовуються до діяльності в умовах виникнення нових внутрішніх і зовнішніх загроз, до яких відносять: організовану злочинність, тероризм, вплив регіональних конфліктів, нелегальний обіг товарів, незавершеність договірно-правового оформлення державного кордону та ін. Водночас пристосування до нових загроз мають перебувати під постійним та ретельним контролем з боку органів державного управління, які повинні переконатися, що реформування цих структур безпеки і оборони відповідають потребам громадян;

4) основним завданням спецслужб і органів безпеки є збирання та аналіз інформації про потенційні ризики і загрози національній безпеці, а також їхня оцінка, яка є відправним пунктом для дій інших силових структур держави (збройних сил, міліції (поліції), прикордонної служби), що має обов'язково надаватися за умов демократичного контролю;

5) спецслужби та органи безпеки, які перебували в умовах авторитарних режимів, що виконували репресивні функції щодо захисту авторитарних лідерів від свого народу, вимагають перетворення їх з інструментів репресій у сучасний механізм проведення державної політики безпеки в умовах спостереження за їхньою діяльністю з боку парламенту та органів виконавчої влади [8].

Таким чином, створення і функціонування системи демократичного цивільного контролю за діяльністю спецслужб – одна з проблем, що постали перед Україною в процесі реформування сектору безпеки і оборони.

Відповідно до ст. 4 Закону України «Про національну безпеку України» [7] цивільний контроль складається з контролів, що здійснюються Президентом України, Верховною Радою України, Радою національної безпеки і оборони України, Кабінетом Міністрів України, органами виконавчої влади та органами місцевого самоврядування, а також судового і громадського контролів.

В умовах сьогодення СБ України, проходячи шлях реформування, повинна перейняти найкращі світові практики здійснення контролю і нагляду за діяльністю спецслужб, зокрема контррозвідальною. Країни НАТО мають значний досвід створення й застосування універсальних інструментів демократичного цивільного контролю над спеціальними службами. Так, наприклад, демократичний цивільний контроль – один із напрямів співробітництва в рамках програми НАТО «Партнерство заради миру».

Як вважає Анн-Крістін Б'єргене, у нинішній геополітичній ситуації українські та західні спецслужби потрібні одне одному для спільної боротьби за мир і демократію. Заходи реформування сфери безпеки та розвідки, що виконуються відповідно до кращих практик країн ЄС та НАТО, можуть допомогти поглибити співпрацю і можливу майбутню інтегра-

цію України з НАТО та ЄС. Побудова дієвого парламентського контролю і громадського нагляду – це шлях до підвищення довіри. І це єдиний шлях, яким українські спецслужби увійдуть до євроатлантичної розвідувальної спільноти. Партнерство з НАТО та ЄС має ґрунтуватися на спільних цінностях – таких, як демократичний контроль, законність, підзвітність і повна готовність захистити українських громадян і їхні конституційні права [9].

Таким чином, під час реформування СБ України слід позбавити невластивих їй функцій, проте це не повинно призвести до недієвості сектору безпеки і оборони. Певні правоохоронні функції, які дублюються в інших правоохоронних органах, варто переформатувати з урахуванням кращих світових практик.

Водночас провідна роль контролю над діяльністю спецслужб в Україні належить Президенту України. При цьому такі повноваження законодавчої та виконавчої гілок влади обмежені. Відсутні й механізми парламентського контролю, які б давали змогу оцінити надану Президенту розвідувальну інформацію для своєчасного реагування. Це в свою чергу потребує перегляду й доопрацювання з боку законодавця.

Європейський досвід парламентського контролю щодо забезпечення прав і свобод людини в діяльності спецслужб показує, що специфікою при цьому є латентність, утаємниченість інформації перед громадськістю про їхню діяльність. Це пов'язане з існуванням спеціальних сил та засобів. Спецслужби не можуть розголошувати про свої плани тому, що вони стануть відомі широкому загалу, а отже, й тим особам чи групам осіб, котрі вчиняють протиправно. Хоч це і суперечить демократичним принципам держави й суспільства, проте є цілком логічним.

Зазначимо, що парламентський контроль слід розглядати як складову загальнодержавного і громадського контролів. Необхідно, щоб цей вид контролю за діяльністю СБ України, насамперед контррозвідувальною, урівноважував інтереси як людини, громадянина, так і держави, що гарантує права та свободи цих осіб, а також надавав спецслужбам законні можливості

здійснення їхніх повноважень. Водночас, порівнюючи висвітлення діяльності спецслужб в мережі Інтернет, доходимо висновку, що організація і здійснення контролю за діяльністю СБ України потребує удосконалення. Ми поділяємо думку більшості науковців, що система демократичного цивільного контролю будь-якої країни не може бути повністю запозичена, вона має бути результатом її власного державного і політичного устрою, історії і культурної спадщини, при цьому з урахуванням кращих практик і досвіду інших країн.

1. Контррозвідка. URL: <https://uk.m.wikipedia.org/wiki/%D0%9A%D0%BE%D0%BD%D1%82%D1%80%D1%80%BE%D0%B7%D0%B2%D1%96%D0%B4%D0%BA%D0%B0>
2. Енциклопедія Сучасної України. URL: https://esu.com.ua/search_articles.php?id=3230
3. Закон України «Про контррозвідувальну діяльність» від 26 грудня 2002 року // Відомості Верховної Ради України. 2003. № 12. Ст. 89.
4. Указ Президента України «Про повноваження та гарантії здійснення постійного контролю за діяльністю Служби безпеки України» від 18 травня 2007 року № 427/2007.
5. Конституція України від 28 червня 1996 року // Відомості Верховної Ради України. 1996. № 30. Ст. 141.
6. Закон України «Про Службу безпеки України» від 25 березня 1992 року // Відомості Верховної Ради України. 1992. № 27. Ст. 382.
7. Закон України «Про національну безпеку України» від 21 червня 2018 року // Відомості Верховної Ради України. 2018. № 31. Ст. 241.
8. Сіцинська М. В. Зарубіжний досвід організації та здійснення цивільного контролю за спецслужбами. URL: www/invststplan/com/ua
9. Б'єргене Анн-К. Традиційні виклики на шляху реформування спецслужб // Моніторинг викликів урядуванню в секторі безпеки України: мат. третьої міжнар. конф. «Урядування та реформування національних служб безпеки та розвідки: кращі міжнародні практики», 24 травня 2016 р., Київ. Київ: Вид-во «Заповіт», 2017. С. 41-44.

Повар Олександр Васильович

старший викладач кафедри
службово-бойового застосування
підрозділів Національної гвардії
України, Київського факультету
Національної академії
Національної гвардії України

Поливанок Василь Дмитрович

доцент кафедри тактико-спеціальної під-
готовки Дніпропетровського
державного університету внутрішніх
справ, кандидат юридичних наук, доцент

**ПІДРОЗДІЛИ НАЦІОНАЛЬНОЇ ГВАРДІЇ УКРАЇНИ З ОХОРОНИ
ДИПЛОМАТИЧНИХ ПРЕДСТАВНИЦТВ, КОНСУЛЬСЬКИХ УСТАНОВ,
ПРЕДСТАВНИЦТВ МІЖНАРОДНИХ ОРГАНІЗАЦІЙ В УКРАЇНІ ЯК ВАЖЛИВИЙ
ТА НЕВІД'ЄМНИЙ ЕЛЕМЕНТ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ НАЦІОНАЛЬНОЇ БЕЗПЕКИ**

Зважаючи на основні положення, закріплені в Конституції України, можемо зазначити, що зовнішньополітична діяльність нашої держави спрямована на забезпечення її національних інтересів та національної безпеки шляхом захисту мирного та взаємовигідного співробітництва з членами міжнародної спільноти за загально визнаними принципами і нормами міжнародного права.

Зовнішня агресія з боку Російської федерації, окупаційна політика на території АР Крим та в окремих районах Донецької та Луганської областей, непокидання жодної можливості на повернення втраченого всеосяжного впливу на соціально-економічні процеси в нашій державі, постійне намагання висвітлити на міжнародній арені збройну агресію, як внутрішній конфлікт на території України, немає сумніву.

Однією з форм реалізації державної політики у сфері національної безпеки, що спрямовується на захист національних інтересів України – є саме міжнародне співробітництво з питань національної безпеки. Міжнародна підтримка та солідарність для нашої держави вкрай необхідна, а завдання із забезпечення недоторканості дипломатичних представництв, консульських установ, представництв іноземних організацій на території України – важлива та відповідальна задача, яка покладена на підрозділи Національної гвардії України з охорони дипломатичних представництв та консульських установ іноземних держав в Україні й беззаперечно додатковий запобіжний фактор підтримання національної безпеки [2]. Вищезазначені підрозділи структурно входять до складу військових частин Національної гвардії України й створюються в межах чисельності Національної гвардії України та призначені для виконання завдань з охорони дипломатичних представництв, консульських установ іноземних держав, представництв міжнародних організацій в Україні [3].

Аналізуючи нормативно-правові акти, які є підставою для діяльності підрозділів й визначаються Конституцією України, Законом України «Про Національну гвардію України», іншими законами України, міжнародними договорами України, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України, актами Президента України, Кабінету Міністрів України, Міністерства внутрішніх справ України, наказами, директивами, розпорядженнями та дорученнями командувача Національної гвардії України [3] можемо визначити пріоритетні напрями діяльності військових частин і підрозділів Національної гвардії України з охорони дипломатичних представництв та консульських установ іноземних держав в Україні, що полягають в охороні таких представництв, вжитті беззаперечних заходів для захисту їх будівель від можливого вторгнення або заподіяння шкоди та для запобігання будь-якому порушенню спокою представництва або образі його гідності, забезпечення пропускового режиму до них [3].

Функції вказаних підрозділів визначаються внутрішніми наказами МВС України та полягають у:

- виконанні завдань з припинення терористичних актів щодо дипломатичних представництв;
- здійсненні заходів правового режиму воєнного стану;
- ліквідації наслідків надзвичайних або кризових ситуацій на об'єктах, що ними охороняються;
- виконанні завдань територіальної оборони.

Військові частини і підрозділи за рішенням командувача Національної гвардії України також можуть бути залучені до виконання інших завдань, передбачених чинним законодавством України [3].

У разі виконання заходів, пов'язаних з охороною публічного порядку та публічної безпеки, військовослужбовці Національної гвардії України у своїй діяльності можуть в порядку та на підставах визначених Законом України «Про Національну поліцію» застосовувати як превентивні поліцейські заходи, так й поліцейські заходи примусу [4].

Отже, завдання покладені на військові частини і підрозділи Національної гвардії України із забезпечення безпеки дипломатичних представництв на території України спрямовані на захист життєво важливих інтересів людини і громадянина, суспільства і держави в цілому, необхідність якісної реалізації зовнішньої політики, запобігання і нейтралізація реальних загроз національним інтересам з боку Російської федерації, яка не покидає спроб розхитати ситуацію в нашій державі не тільки всередині, а й на міжнародному рівні. Тому слід відзначити, що бездоганне та якісне виконання завдань за призначенням частинами та підрозділами Національної гвардії України з охорони дипломатичних та консульських установ іноземних держав та іноземних організацій в Україні, забезпечення недоторканості дипломатичних представництв - це безсумнівно важливий елемент забезпечення національної безпеки нашої держави.

1. Конституція України. Прийнята на 5-й сесії Верховної Ради України 28 червня 1996 р.// Відомості Верховної Ради України. 1996. № 30. Ст.18

2. Закон України «Про Національну безпеку України» // Відомості Верховної Ради (ВВР), 2018, № 31, ст.241. Ст. 24

3. Положення про військові частини і підрозділи з охорони дипломатичних представництв, консульських установ іноземних держав, представництв міжнародних організацій в Україні Національної гвардії України, затверджене Наказом МВС України від 22.07.2014 №713 - Режим доступу до ресурсу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0934-14> .

4. Наказ МВС України від 19.12.2016 № 1311 Про внесення змін до «Положення про військові частини і підрозділи з охорони дипломатичних представництв, консульських установ іноземних держав, представництв міжнародних організацій в Україні» - Режим доступу до ресурсу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0052-17>

Толстоносів Дмитрій Юрійович
старший викладач кафедри
забезпечення державної безпеки
Київського факультету Національної
академії Національної гвардії України

НОРМАТИВНЕ РЕГУЛЮВАННЯ ДІЯЛЬНОСТІ НАЦІОНАЛЬНОЇ ГВАРДІЇ УКРАЇНИ ПО ЗАБЕЗПЕЧЕННЮ ГРОМАДСЬКОЇ БЕЗПЕКИ

Ефективне використання підрозділів забезпечення громадської безпеки та правового інструментарію сприятиме системній протидії злочинності та є однією з ключових умов забезпечення громадської безпеки. Роль Національної гвардії України, при цьому, полягає у створенні умов для формування безпечної середовища життєдіяльності як основи безпеки на території України, а також сучасної системи внутрішньої безпеки як фактора стримування збройної агресії Російської Федерації. Отже, нормативне регулювання та забезпечення громадської безпеки Національною гвардією України є актуальним.

З метою забезпечення охорони громадського порядку та громадської безпеки підрозділи Національної гвардії України разом із органами Національної поліції України залучаються в профілактичних та пошукових заходах на більшості території та населених пунктів України, виконанні службово-бойових завдань під час ускладнення оперативної обстановки в прикордонних населених пунктах, надають допомогу Державній прикордонній службі України.

Порядок законодавчого забезпечення громадської безпеки визначено в ряді Законів, Постанов, нормативно-правових актів, відомчих наказів. Які доцільно розділити на блоки:

Блок I – Конституція України та Закони України, що регулюють діяльність підрозділів Національної гвардії України у сфері забезпечення громадської безпеки;

Блок II – Постанови Кабінету Міністрів України та Укази Президента України стосовно громадської безпеки і порядку її забезпечення;

Блок III – Відомчі Нормативно-правові акти (Накази Міністра Внутрішніх справ, Накази Командувача Національної гвардії України).

Зміни в порядку несення служби військовослужбовців Національної гвардії України стосовно охорони громадського порядку потребують внесення змін до законодавства, хоча в Законі

України «Про Національну гвардію України» в п. 1 ч. 1 ст. 13, що вони користуються повноваженнями із застосування превентивних поліцейських заходів (перевірка документів, поверхнева перевірка тощо) та заходів примусу (застосування фізичної сили, спецзасобів та вогнепальної зброї) в порядку, визначеному Законом України «Про Національну поліцію України».

Аналіз нормативно-правового регулювання діяльності підрозділів Національної гвардії України в сфері забезпечення громадської безпеки дає можливість визначити ряд основних напрямів його удосконалення. Так, положення керівних документів розглядають діяльність Національної гвардії України як суб'єкта забезпечення громадської безпеки та громадського порядку але не визнають її як одноосібного представника цієї сфери. Дослідження вимог законодавства, не дає змогу виділити Національну гвардію України як самостійного суб'єкта забезпечення громадської безпеки, водночас багатогранність функцій та завдань створюють суперечності в застосуванні підрозділів з охорони громадського порядку.

Також гостро постає питання стосовно того, які ж саме підрозділи Національної гвардії України (або ж сама Національна гвардія вцілому) виступають суб'єктом забезпечення громадської безпеки та громадського порядку. На даний час мультизадачність та багатофункціональність створюють передумови конфронтації стосовно порядку застосування підрозділів.

Водночас немає чіткої уяви, які саме дії Національної гвардії України націлені на забезпечення громадської безпеки та забезпечення громадського порядку – вочевидь це не тільки охорона громадського порядку та забезпечення порядку на масових заходах і в місцях масового скупчення людей. Отже виникає необхідність виокремлення завдань та функцій між підрозділами Національної гвардії України.

Таким чином сучасна геополітична ситуація на теренах нашої держави зумовлює необхідність систематизування діяльності Національної гвардії України а також потребує перетворення її задля реагування на виклики і загрози, насамперед гібридні, які проявляються під впливом політичних, економічних, правових, психологічних, технологічних, соціально-демографічних факторів.

1. Конституція України - Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80>.

2. Закон України Про Національну гвардію України - Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/876-18>.

3. Закон України Про Національну поліцію України - Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/580-19>.

4. Закон України Про національну безпеку України – Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2469-19>.

5. Закон України Про участь громадян в охороні громадського порядку і державного кордону – Режим доступу <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1835-14>.

6. Закон України Про особливості забезпечення громадського порядку та громадської безпеки у зв'язку з підготовкою та проведенням футбольних матчів – Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3673-17>.

7. Постанова Кабінету Міністрів України Про затвердження Порядку організації робіт із забезпечення громадського порядку та громадської безпеки під час проведення футбольних матчів – Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/341-2012-%D0%BF>.

8. Постанова Кабінету Міністрів України Про затвердження переліку та Правил застосування спеціальних засобів військовослужбовцями Національної гвардії під час виконання службових завдань – Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1024-2017-%D0%BF>.

9. Наказ Міністерства внутрішніх справ України Положення про військові частини і підрозділи з охорони громадського порядку Національної гвардії України – Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0729-14>.

Шумейко Олександр Михайлович,
старший викладач кафедри психології
та педагогіки Дніпропетровського
державного університету внутрішніх справ

ПСИХОЛОГО-ІНФОРМАЦІЙНА КОНТРБЕЗПЕКА В КОНТЕКСТІ МАНІПУЛЯЦІЙ СВІДОМІСТЮ

Сучасна динаміка суспільно-політичних, геополітичних та безпекових процесів в Україні і світі зумовлює виникнення стійкого інтересу з боку державних інституцій, як-от правоохоронні органи, органи держбезпеки, так і з боку громадськості до проблеми маніпулювання свідомістю. Сучасні війни вже давно ведуться не тільки і не стільки за допомогою супутників, безпілотної авіації чи високоточних ракет, а шляхом «тихої» маніпуляції над свідомістю бага-

томільйонної аудиторії інтернет-користувачів, поціновувачів соціальних мереж, глядацької аудиторії популярних телеканалів тощо. І наслідки такої війни набагато страшніші за масштабами охоплення та руйнівним впливом, нанесеним втручанням у свідомість.

До базової ознаки маніпуляції слід віднести специфіку самого її визначення. Маніпуляція – це вид психологічного впливу, а не фізичного насилля чи загрози застосування насилля. Під прицілом агентів маніпуляції завжди знаходиться структура особистості. Маніпуляція – це передусім приховане втручання, факт якого не повинен стати помітним для об'єкта маніпуляції. Саме тому приховування або свідоме спотворення інформації – це обов'язкова ознака маніпуляції

Сьогодні вже ні для кого не секрет, що процес формування суспільної свідомості трансформувався від індивідуального до масового. Головна роль у цьому процесі відведена засобам масової інформації. Саме вони мають справу з соціально значимою інформацією, і саме контролювання такої інформації надає можливості маніпулювання масовою свідомістю, створення в ній моделі тієї дійсності, що є вигідною для суб'єкту впливу, на свій розсуд вирішувати, які саме проблеми на сьогодні є найбільш актуальними та гострими, формувати порядок денний. Також у цьому випадку штучно продукується таке явище, як спотворена медіа-свідомість (тобто свідомість, що заснована на хибних цінностях, маніпулятивних інтерпретаціях, подвійній моралі тощо), коли реальність, що запропонована ЗМІ, відрізняється від наявної. Таким чином, формування громадської думки через медіа-свідомість значно спотворюється. За допомогою «контрольованих» ЗМІ, інформацію можна спотворити за допомогою неповної, односторонньої подачі. Існує зокрема фрагментарний спосіб розповсюдження інформації, коли цілісна інформація штучно подрібнюється на окремі елементи або коли інформація подається єдиним «неопрацьованим» потоком, що не дозволяє пересічному громадянину сформувати цілісну картину реальності. Іноді інформацію редагують таким чином, щоб мати змогу додати власні думки і коментарі, тоді значна частина спотворень у подачі інформації спричиняється індивідуально-психологічними особливостями самих поширювачів інформації, наприклад, їх особистими політичними симпатіями. Іноді інформацію достатньо інтерпретувати у вигідному для зацікавленої сторони світлі. У деяких випадках інформація просто приховується, однак попри це увага аудиторії зосереджується на окремих сторонах події, причому інші сторони цієї події замовчуються – це також створює додаткову можливість маніпулювати цільовою аудиторією. Маніпулятори часто створюють «інформаційний шум» (зниження сприйняття фактів за рахунок подачі такої кількості новин, за якої стає неможливим їхнє сортування та критичне осмислення). Маніпулятори свідомо вдаються до псевдооперативного подання неперевіреної інформації, що також є поширеним маніпулятивним прийомом та відповідно до «закону випередження» М. Лундта, означає, що будь-яке перше повідомлення про подію справляє значно сильніший вплив на аудиторію, ніж всі наступні повідомлення. З метою маніпуляції зі свідомістю, використовують і поширення певного фіксованого погляду на інформацію, як на її єдино вірний варіант. За рахунок цього створюється ілюзорний ефект підтримки, трансльованої ЗМІ ідеї, більшістю аудиторії, що врешті-решт призводить до небажання індивіда відкрито висловлюватися під страхом суспільних санкцій, якщо його точка зору не сходиться з поглядами більшості. Простежується закономірність: чим частіше це повідомлення повторюватиметься у ЗМІ, тим більше зростатиме небажання людини публічно говорити і наполягати на власній точці зору на події.

Маніпулятивний, а в багатьох випадках і відверто антигуманний характер, а також колосальний розмах впливу на психіку людей, викликали необхідність детального вивчення таких явищ, як маніпуляція суспільною свідомістю та «чорні» піар-технології і, головне – пошук стратегій контрзахисту від подібних втручань як на індивідуальному, так і на масовому рівнях. Не дивно, що найбільш затребуваним та «благодатним» місцем для використання так званих «брудних технологій» маніпулятивного впливу є сфера політики. У звичайному, повсякденному розумінні PR є невід'ємною складовою спеціалізованої діяльності відповідних підрозділів державних, політичних та інших структур, що спрямована на встановлення взаєморозуміння та доброзичливих стосунків між структурами, що здійснюють PR, та суспільством, населенням, людьми, на яких спрямована ця діяльність. Через те що PR перетворюється в інструмент управління суспільною думкою та свідомістю, закономірним є й те, що в його використанні зацікавлені і політики, і окремі групи впливу, і агенти втручання ззовні. Головна проблема полягає в тому, що окрім цілком прийнятних правильних суспільних функцій, PR тісно «вплетений» у структуру ЗМІ, соціалізації, ідеологічні платформи політичних структур тощо. І мало хто з пересічних громадян розуміє, що PR також несе в собі й відверто жорсткі функціональні цілі, які зокрема часто зводяться до маніпуляції думкою інших груп, установ чи народних мас. Протягом останніх десятиліть тривала еволюція та вдосконалення технологій впливу, влади, ідеологічного та військового управління в суспільстві. Сучасні засоби комунікації створили для цього принципово нові

можливості, багатократно підсилюючи використання інформації у військових та політичних цілях. Маніпуляція особистістю, використання різноманітних засобів і технологій інформаційно-психологічного впливу стали цілком буденним явищем у повсякденному житті кожного українця, у військовій і політичній боротьбі. Це стимулювало широке розповсюдження й інтенсивне використання маніпулятивних засобів і технологій впливу на людей. Сучасний етап розвитку не тільки не понизив, а навпаки посилив тенденції до використання новітніх технологій інформаційних технологій маніпулятивного змісту на психіку людей у гібридних та інформаційних війнах по всьому світу. Використання в інформаційно-комунікативних процесах маніпулятивного впливу на різні верстви населення вже давно досягло таких масштабів, що становить реальну загрозу інформаційно-психологічній безпеці особистості та суспільства в цілому. Широкомасштабне застосування маніпулятивного впливу в комунікаційних процесах дезорієнтує соціально активну частину населення, викликає психоемоційну і соціальну напругу, що не дозволяє громадянам адекватно сприймати суспільно-політичну ситуацію й діяльність державних органів. Це, у свою чергу, посилює дестабілізацію внутрішньополітичної ситуації й ускладнює будь-який розвиток і реформування суспільства.

Як висновок слід зазначити, що проблематика маніпулювання свідомістю була й залишається одним із нагальних питань соціальної та політичної психології. Формування нової європейської свідомості, розвиненої особистості громадянина української держави нового типу та відповідність викликам реальності, що постає перед кожним із нас, потребує оволодіння базовими знаннями щодо психологічного захисту від маніпуляцій, а також вміннями і навичками інформаційно-психологічної контрбезпеки.

1. Почепцов Г.Г., Чукут С.А. Інформаційна політика: навч. посіб. Київ: Знання, 2008. – 663 с.
2. Кара-Мурза С.Г. Маніпуляція сознанием. М.: Эксмо, 2005. – 832 с.

Шубенок Тамара Іванівна

викладач кафедри
соціально-гуманітарних дисциплін
Дніпропетровського державного
університету внутрішніх справ

Максимова Маргарита Костянтинівна

студентка магістратури
юридичного факультету
Дніпропетровського державного
університету внутрішніх справ

ТОРГІВЛЯ ЛЮДЬМИ ЯК ЗАГРОЗА НАЦІОНАЛЬНІЙ БЕЗПЕЦІ УКРАЇНИ

Торгівля людьми як форма транснаціональної злочинності є реальністю нашого часу, яка набула нових рис у ХХІ столітті. Згідно з оцінками експертів, торгівля людьми вважається третьою за прибутковістю сферою діяльності організованої злочинності, поряд з торгівлею зброєю та наркотиками.

Україна дедалі все більше стає країною призначення для торгівлі людьми з метою трудової експлуатації в сільському господарстві, на будівництві. При цьому, слід звернути увагу на те, що більшість українських мігрантів не мають офіційних дозволів на проживання або працевлаштування, що викликає ризики потрапити в тенета торгівців людьми і трудове рабство.

На арені торгівлі людьми Україна виступає як країною призначення (в більшості країн СНД та Азії), так і країною походження «товару», а також країною транзиту до Західної Європи, США, Японії, Австралії, Ізраїлю [1, с. 373-374].

За даними Генеральної прокуратури України, у листопаді 2017 року органами досудового розслідування було опубліковано 129 кримінальних правопорушень по ст. 149 Кримінального кодексу України – торгівля людьми або інша незаконна угода щодо передачі людини; у грудні 2017 року – 116, а у січні 2018 року – 25 таких правопорушень. Статистичні дані не повністю відображають рівень злочинності у сфері торгівлі людьми, оскільки такі ж злочинності притаманна латентність високого рівня [2].

За даними Міжнародної організації з міграції України у 2018 році виявлено 491 особу, яка постраждала від торгівлі людьми з метою трудової та сексуальної експлуатації. Це на 60% більше за показники 2016-2017 років.

Російська Федерація залишається основною країною призначення для торгівлі людьми з України. 70% постраждалих осіб, які звернулися до Міжнародної організації з міграції України у 2018 році, повернулися саме з цієї країни.

На другому місці – країни Європейського Союзу, звідки повернулося 17% постраждалих осіб, з них понад 80% постраждали у Польщі. Більшість постраждалих осіб, які звернулися до МОМ у 2018 році зазнали трудової експлуатації (93% у порівнянні з 89% у 2016/2017 роках) [3, с.188-191].

Однією з найчастіших причин торгівлі людьми є незнання своїх прав, невміння їх захистити, недовіра до правоохоронних органів. Українські громадяни довірливо ставляться до працевлаштування за кордоном, намагаючись обійти офіційне працевлаштування аби зберегти кошти.

Вагомим фактором, що сприяє торгівлі людьми є бідність та гендерна нерівність. Проблемою є складні стосунки в сім'ї, жертвами яких стають жінки та діти. За даними досліджень, жінки, які опинилися у скрутному матеріальному становищі, часто погоджуються на роботу, що не відповідає рівню їх освіти, навичок, кваліфікації.

Серед дітей жертвами торгівлі людьми часто стають бездомні, оскільки немає відповідальності за долю такої дитини. Майже всі діти – жертви зовнішньої торгівлі були жертвами внутрішньої торгівлі. В Україні діти найчастіше є жертвами внутрішньої торгівлі. Дітям повідомляють, що вони зможуть відпрацювати вартість проїзду, харчування, одягу та житла, втягуючи дітей у боргову кабалу [4, с.84-86].

Для запобігання і протидії торгівлі людьми необхідна консолідація та координація міжнародних зусиль. Чинний механізм запобігання торгівлі людьми має значні недоліки. Багатогранність такої злочинності наштовхнула суб'єктів законодавчої ініціативи до різноманітного трактування торгівлі людьми.

Законодавство країн ЄС (крім Бельгії) визнає торгівлею людьми лише торгівлю «живим товаром» з метою проституції чи сексуальної експлуатації, хоча форм торгівлі людьми значно більше. В результаті, особи, які займаються торгівлею людьми отримують незначне покарання, незважаючи на серйозність і жорстокість такого злочину.

Відповідно до Кримінального Кодексу України (частина 1 статті 149) торгівля людьми являє собою вербування, переміщення, переховування, передачу або шантажу людини, вчинені з метою експлуатації, з використанням обману чи вразливого стану особи. Ця стаття КК України потребує вдосконалення, оскільки використання «силових» методів примусу, а також обману, шантажу тощо не можна вважати головною ознакою торгівлі людьми так як особа може брати участь у таких злочинах добровільно [5, с.187-190].

Результативність органів Національної поліції з викриття та розслідування фактів торгівлі людьми в Україні є незадовільною. За словами генерального прокурора України Руслана Рябошапки у 2015 році в Міністерстві внутрішніх справ було створено департамент з питань торгівлі людьми. На той момент були тисячі проваджень, а загроз лише десятки, з яких у суд поступають лише одиниці. Також генеральний прокурор зазначив, що найбільшою проблемою правоохоронців у справі торгівлі людьми є перекваліфікація.

Заступник міністра соціальної політики Юлія Соколовська стверджує, що транснаціональний характер торгівлі людьми є однією з причин складності розкриття та розслідування таких злочинів. Основним пріоритетним напрямом для міністерства соціальної політики щодо протидії торгівлі людьми є запобігання ситуації, коли громадяни України використовують або звинувачують у протиправних діях, зокрема у торгівлі людьми [6].

Отже нормативно-правова база України щодо боротьби з торгівлею людьми потребує вдосконалення відповідно до вимог міжнародних стандартів. Механізм протидії торгівлі людьми повинен включати такі заходи: координація зусиль усіх суб'єктів протидії торгівлі людьми як на місцевому, так і глобальному рівнях; внесення змін до законодавства усіх країн в частині виокремлення торгівлі людьми у спеціальний склад злочину; створення мережі антикризових центрів, що забезпечують захист і соціально-психологічну реабілітацію жертв торгівлі людьми; впровадження спеціальних освітніх програм для правоохоронців щодо проблеми торгівлі людьми.

---

1. Жаровська Г.П. Торговля людьми як і форма організованої злочинної діяльності/ Г.П.Жаровська //Актуальні проблеми держави і права.-2014. –вип.71. –с.373-374

2. Єдиний звіт про кримінальні правопорушення по державі: офіційний сайт Генеральної прокуратури України URL: <https://gp.gov> дата звернення 10.10.2019

3. Кісіль З.Р. Торговля людьми –соціальна проблема сучасності /З.Р.Кісіль // Науковий вісник Львівського державного університету внутрішніх справ.-2018.-вип. 44. –с.188-191

4. Александренко О.В., Веселовська Н.О. Актуальні питання протидії торгівлі людьми в Україні /О.В.Александренко, Н.О. Веселовська// Юридичні науки .-2014. –вип. 9 – с.84-86

5. Служьські І.Й. Міжнародний досвідусфері протидії торгівлі людьми/І.Й.Служьський// Наконий вісник Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ.-2014.-№1.-с.107-190

6. Пунда А.В. Основні причини та передумови торгівлі людьми в Україні /А.В.Пунда [Електронний ресурс]. – Режим доступу: www.akademia.edu/files/Punda2016.paf

ФІНАНСОВО-ЕКОНОМІЧНА ТА ІНФОРМАЦІЙНА БЕЗПЕКА В УМОВАХ ДІДЖИТАЛІЗАЦІЇ. ДЕРЖАВНЕ УПРАВЛІННЯ У ГАЛУЗІ НАЦІОНАЛЬНОЇ БЕЗПЕКИ

Паршина Олена Анатоліївна
завідувач кафедри аналітичної
економіки та менеджменту,
доктор економічних наук, професор

Паршин Юрій Іванович
професор кафедри
фінансово-економічної безпеки,
доктор економічних наук, доцент

*(Дніпропетровський державний
університет внутрішніх справ)*

ПІДХОДИ ТА МЕТОДИ ДО ОЦІНКИ ТІНЬОВОЇ ЕКОНОМІКИ

Оцінка реальних масштабів тіньової економіки є важливою складовою державного регулювання та формування ефективної економічної політики.

За результатами досліджень [1, 2, 3 та ін.] вчені зазначають, що природа тіньової економіки є складною, при цьому трактування терміну «тіньова економіка» залишається на цей час неоднозначним. Враховуючи цілу низку факторів, зокрема недоступність і неповноту емпіричних даних, небажання економічних суб'єктів розкривати інформацію щодо цієї сторони своєї діяльності, слід зазначити, що оцінка масштабів тіньової економіки в країні є дуже складною та важливою задачею. Більш того деякі види тіньової діяльності доцільно визнати такими, що несуть загрози національній безпеці, а тому мають бути віднесеними до переліку глобальних проблем сучасності.

За дослідженнями Леандро Медіної и Фридриха Шнайдера [1], які опрацювали статистичні дані 158 країн за період з 1991 по 2018 роки та вивели середнє значення рівня тіньової економіки, Україна знаходиться у другій сотні, позаду залишилися лише такі країни як Азейбарджан, Бенін, Камбоджа, Конго, Сальвадор, Габон, Гватемала та деякі інші.

За дослідженнями Київського міжнародного інституту соціології (КМІС) рівень тіньової економіки в Україні у 2018 році становив 47,2% від загального обсягу ВВП і трохи підвищився у порівнянні з 2017 роком (46,8%), а отже такий стан в економічній системі дає підстави для ретельного вивчення та дослідження цього явища.

Зазначимо, що головними стимулами економічної діяльності господарюючих суб'єктів у тому числі і тих, хто функціонує у тіньовому сегменті, є отримання максимального доходу. Враховуючи ментальність, яка притаманна суспільству, людина схильна працювати більше задля отримання вищих заробітків та більших доходів. У той же час якщо рівень життя населення знижується, доходи зменшуються, а потреби необхідно задовольняти, то така ситуація змушує людей шукати додаткові заробітки включаючи і неформальні, та брати участь у тіньовій економічній діяльності. Така ситуація сприяє розширенню та поглибленню тіньового сектору економіки, що безумовно здійснює вплив на економіку країни у цілому.

Сучасні вчені та провідні дослідницькі інститути засвідчують, що тіньова економіка існує в економічних системах різних типів, а отже є предметом значної кількості досліджень. Відсутність чіткого універсального поняття цього явища дає підстави для існування різних методик щодо класифікації та оцінки. Зокрема, автор роботи [2] пропонує класифікувати методи вимірювання тіньової економіки на основі найбільш значущих критеріїв, які визначають зміст того чи іншого методу оцінки тіньової економічної діяльності. До таких критеріїв пропонується віднести два найбільш важливих: ступінь охоплення тіньової економічної діяльності та вид індикатора, який дозволяє надати кількісну оцінку тіньової економіки.

Ступінь охоплення тіньової економічної діяльності у свою чергу поділяється на два напрями: вузький та широкий. При вузькому підході враховуються тільки обсяги тіньового виробництва, а економічна діяльність на стадіях розподілу, перерозподілу і споживання не враховується. У цьому випадку тіньова економічна діяльність і додана вартість пов'язані безпо-

середньо, а елементи розподілу створеної вартості залишаються поза увагою. Такої оцінки дотримуються багато науковців, серед яких слід відзначити В. Танзі [3], Ф. Шнайдера і Д. Енсті [4] та інші, які обмежуються тільки виробничою стадією, оскільки на інших стадіях виникають складності щодо їх оцінки. У той же час деяка економічна діяльність також здійснює вплив на обсяги таких правопорушень, зокрема ухилення від податків тощо.

Якщо розглядати широкий напрям охоплення тіньової економічної діяльності, то він охоплює всі стадії суспільного відтворення, а саме: стадію виробництва, на якій з'єднуються фактори виробництва і відбувається безперервний процес створення благ; стадію розподілу, на якій виготовлений продукт розподіляється по відповідних галузях господарства у вигляді засобів виробництва; стадію обміну, на якій відбувається обмін виготовленими товарами і продуктами та стадію споживання, на якій споживаються засоби виробництва і предмети споживання, тобто здійснюється особисте і виробниче споживання.

У той же час у кожного з підходів є свої недоліки і переваги. При вузькому підході є вірогідність неповного охоплення досліджуваного явища, але виключається подвійний рахунок, тобто фактично враховується тільки новостворена вартість.

Широкий підхід має складнощі з точки зору кількісного вимірювання, але він є більш правильним з точки зору розрахунків, які більш точніше мають віддзеркалити реальну економічну ситуацію. Зазначимо, що загальні обсяги тіньової економіки можуть перевищувати офіційний ВВП країни за відповідний період часу.

Виділимо найбільш поширені методи оцінки обсягів тіньового виробництва прийнявши за основу вузький підхід, тобто при якому оцінюється виключно обсяги тіньового виробництва, і до таких методів можна віднести такі:

– метод, який враховує розбіжності між двома рівнями зайнятості населення – офіційним та реальним. У цьому методі робиться припущення про те, що при постійному рівні реальної зайнятості виробництво в тіньовій економіці обернено пропорційно падінню офіційної зайнятості;

– методи споживання електроенергії. У разі використання таких методів виходять з припущення, що динаміка енергоспоживання в економіці є достовірним індикатором зміни сукупного ВВП країни, тобто враховуються сукупні обсяги виробництва товарів і послуг в офіційній і тіньовій економіках країни;

– метод грошового попиту, який є одним з перших серед методів вимірювання тіньової економіки. В основі цього методу покладено ідею про те, що вся економічна активність, і тіньова в тому числі, обслуговується грошово-кредитними відносинами, при цьому бартерними операціями можна знехтувати. Наступні розрахунки стосуються визначення залежності між податковим тягарем (як причиною зростання тіньової економіки) і попитом на грошові кошти, і це дозволяє визначити розміри тіньової економіки;

– метод транзакцій. Суть цього методу полягає в тому, що порівнюється рівень залежності між кількістю транзакцій і сукупним тіньовим оборотом в базовому періоді та майбутніх періодах. Тобто трендові моделі дають можливість екстраполювати тенденцію і розрахувати розмір сукупного тіньового обороту товарів.

Існують також інші методи, так звані прямі та непрямі методи виміру тіньової економіки. Прямі методи дозволяють безпосередньо вимірювати та оцінювати масштаби тіньової економіки, наприклад виробництво та споживання алкогольної продукції, тютюнових виробів тощо. Непрямі методи дають змогу опосередковано робити оцінку цього явища, наприклад, обсягу продажів етилового спирту або цукрового піску можуть виступати непрямими індикаторами тіньової економічної діяльності.

Тіньову економічну діяльність необхідно аналізувати за багатьма формами та трансформувати у вартісні показники. Тобто, це стосується прихованої оплати праці, заниження ваги фасованого товару, обсягу прихованих податків, рівнем корупції та розмірами хабарів на стадії перерозподілу тощо. Відомі методи мають свої переваги та недоліки, а тому їх доречно використовувати спільно у синергетичному поєднанні та здійснювати постійний моніторинг рівня тінізації економіки.

---

1. Medina L., Schneider F. (2018). Shadow Economies Around the World: What Did We Learn Over the Last 20 Years? *IMF Working Paper: International Monetary Fund*. 76 p.

2. Коняева А.А. Подходы к оценке теневой экономической деятельности. *Вестник РВДН, серия Экономика*, 2008, № 1. С. 92–100.

3. Tanzi V. Uses and Abuses of Estimates of the Underground Economy. *The Economic Journal*. 1999. Vol. 109(456). p. 338-347.

4. Schneider F., Enste D. (2000). Shadow Economies Around: The World – Size, Causes and Consequences. Friedrich Schneider Dominik Enste, Working Paper 2000. № 196.

Козаченко Ганна Володимирівна
завідувач кафедри фінансового права
та фіскального адміністрування
Національної академії внутрішніх справ,
доктор економічних наук, професор

Погорелов Юрій Сергійович
радник члена Рахункової палати України,
доктор економічних наук, професор

ДЕМОГРАФІЧНА «ЯМА» ТА ТРУДОВА МІГРАЦІЯ ЯК ЗАГРОЗИ НАЦІОНАЛЬНІЙ ЕКОНОМІЦІ УКРАЇНИ

Економічна безпека є одним з найважливіших видів національної безпеки. Незважаючи на важливість економічної безпеки держави, у цій проблематиці залишається ще багато нерозв'язаних проблем, джерелом яких є несформованість методології дослідження (у першу чергу оцінювання) і забезпечення економічної безпеки держави.

Несформованість методології дослідження і забезпечення економічної безпеки держави є прямим і безпосереднім наслідком незавершеності теоретичного базису економічної безпекології макrorівня (на відзнаку від теоретичного базису економічної безпекології мікрорівня і частково мезорівня). Так, дотепер в економічній безпекології макrorівня остаточно не сформовано зміст поняття «економічна безпека держави». Спробу його визначити у чи не єдиному офіційному документі - Методичних рекомендаціях щодо розрахунку рівня економічної безпеки України (2013 р.) [1] – як «стан національної економіки, який дає змогу зберігати стійкість до внутрішніх та зовнішніх загроз ... і характеризує здатність національної економіки до сталого та збалансованого зростання» навряд чи можна вважати завершеною.

Сутність поняття «економічна безпека держави» слід розглядати виходячи з визнання її умовою результативного соціально-економічного розвитку держави: соціально-економічна безпека держави становить собою наявність економічних і соціальних умов, які у сукупності забезпечують виконання соціальних гарантій і зобов'язань держави та комфортність проживання в країні завдяки всілякому підтримуванню владою у різноманітних формах активної підприємницької діяльності суб'єктів господарювання, масштабної комерціалізації інновацій та конкурентоспроможності вітчизняної економіки.

Розгляд поняття «економічна безпека держави» у наданому тлумаченні створює підстави для застосування в її дослідженні та забезпеченні захисного підходу, імперативними поняттями якого є «загроза», «захист» та «захищеність».

Використання захисного підходу у забезпеченні економічної безпеки держави передбачає приділення значної уваги до загроз національній економіці, що означає:

наявність чіткого визначення поняття «загроза національній економіці» (так, загрозу національній економіці пропонується розглядати як процеси та явища, що відбуваються в її зовнішньому та внутрішньому середовищі, які за наявності певної комбінації умов та обставин різного характеру та походження спроможні спричинити в національній економіці зміни негативного характеру, різної локалізації та масштабу, наслідки яких переважною мірою є негативними);

визначення спектру загроз національній економіці, виявлення їхнього характеру (потенційні, реальні, такі, що вже реалізуються) та масштабу впливу. Реалізація загрози виявляється у появі змін негативного характеру не лише в національній економіці, а й в інших сферах суспільства (соціальной, оборонній і навіть політичній);

класифікацію загроз за різноманітними ознаками: найпростішим є поділ загроз національній економіці на прямі (такі загрози створює зміна поведінки внутрішніх суб'єктів та суб'єктів світової економіки) та опосередковані (такі загрози створюють безсуб'єктні на перший погляд процеси, явища, події та ситуації усередині країни та у світі, які за наявності певних умов можуть викликати негативні зміни в національній економіці);

прогнозування наслідків реалізації загроз та ресурсів, необхідних для подолання цих наслідків;

спостереження за процесом розвитку окремих загроз та їхньої сукупності. Будь-яка загроза національній економіці не виникає знезацька, раптом, несподівано: вона виникає (зароджується) і розвивається, тобто є процесом. Тому йдеться не про одномоментну подію, а про деяку зміну станів у впливі процесів і явищ усередині країни та у світі на національну

економіку, про трансформацію цих процесів та явищ з певних причин з індивідуальних до загрозливих. Розвиток загрози як процес складається з кількох етапів: актуалізації, активізації та реалізації. Тому для його дослідження доречно використання S-подібної кривої (її використання в аналізі загроз діяльності підприємства докладно показано в [2, с. 75-84]).

На жаль, систематизації, аналізу та протидії розвитку загроз національній економіці в нашій країні увагу майже не приділяється. А між тим деякі загрози не лише активно реалізуються, їхня реалізація вже дала серйозні наслідки, які даватимуть про себе знати ще дуже тривалий час, а боротьба з ними потребує часу та витрат значних ресурсів. Однією з таких загроз є стан людських ресурсів України та структурні порушення в них.

Населення в Україні стрімко старіє: на трьох працівників сьогодні приходиться два пенсіонери [3]. Щороку чисельність пенсіонерів збільшуватиметься, а брак робочих рук зростати. Найчисленніше покоління українців йде на пенсію. Його поступово змінює молодь, народжена в 90-х і початку 2000-х, чисельність яких у півтора рази менше, ніж людей старшого покоління [4]. Ринок праці вже давно відчуває наслідки реалізації загрози під назвою «демографічна яма». За даними Держстату, питома вага працюючих у віці 40 років і старше становить 50,3% [5]. Наслідки реалізації цієї загрози вже позначаються на пенсійній системі та медицині. Але крім підвищення пенсійного віку Україна поки ще нічого не може протиставити реалізації загрози «демографічна яма», яка відбувається повним ходом. Більш того, і системних засобів боротьби з наслідками реалізації цієї загрози поки ще також немає.

Невпинне старіння населення в Україні супроводжується падінням народжуваності. Значення показника «коефіцієнт народжуваності» (відношення кількості народжених за рік на 1 тисячу жителів) протягом 2013-2018 рр. зменшилося з 11,1 до 8,7, тобто на 22% за п'ять років [5]. Хоча задля справедливості необхідно відзначити, що зменшення народжуваності та старіння населення характерні для всіх розвинених країн (принаймні європейських). Але ці процеси активізувалися в цих країнах тоді, коли рівень добробуту був достатньо високим. До того ж ситуацію у цих країнах до деякої міри рятують трудові мігранти.

На процес розвитку в Україні загрози «демографічна яма» наклалася реалізація загрози «активна трудова міграція», яку вирішальною мірою активізувало проголошення в липні 2017 р. безвізового в'їзду до Європейського Союзу. У консенсус-прогнозі Мінекономрозвитку на 2019-2022 роки ризик від трудової міграції поставили в один перелік з наслідками від розриву співпраці з МВФ [6]. Тільки до Польщі за офіційними даними чисельність трудових мігрантів з України з 2014 року зросла вп'ятеро: з понад 300 тисяч до приблизно півтора мільйона [7].

Активізації загрози «активна трудова міграція» сприяли також низька заробітна плата і соціальне напруження в Україні, її географічне положення, деструктивні явища на ринку праці, де пропозиція за окремими спеціальностями перевищувала попит на робочу силу, його нерівномірний розподіл за регіонами країни, що зумовило внутрішню трудову міграцію.

Загрозу «активна трудова міграція» явно недооцінюють і органи державної влади та управління, і органи місцевої влади. Тим більш, що непоодинокі публікації з бадьорими оцінками трудової міграції (має очевидні переваги для України, дає людям, фірмам та державі великі шанси, люди набираються досвіду, щоб змінити свою країну, та ін.), а також посилення на неминучість явища міграції робочої сили в XXI ст. Для України активна трудова міграція є серйозною загрозою, враховуючи ті обставини, в яких перебуває країна, її економіка, національна безпека та її об'єктність у політичному сенсі.

Загроза «активна трудова міграція» у наш час не просто активно реалізується, є вже дуже негативні наслідки цієї реалізації. За статистичними даними, переважну частину трудових мігрантів становлять чоловіки (91%), молодь (понад 70% віком 30 років). Україна входить до топ-10 країн-донорів мігрантів у світі. Половина трудових мігрантів має повну вищу освіту, третина - професійно-технічну [8]. До подальшої трудової міграції з України людей підштовхують не стільки більш високий рівень оплати праці (сьогодні й в Україні є можливість заробити приблизно стільки ж), скільки загальна обстановка - стан соціально-економічної безпеки у країні, тривала політична криза в суспільстві, невизначеність майбутнього, ставлення працедавців, неможливість захистити свої інтереси законним шляхом, незабезпечення країною умов для реалізації можливостей своїх економічно активних громадян, депресія від нездійснених очікувань, викривлене ставлення до праці людини в Україні, відсутність реальних системних реформ у країні.

Наслідки реалізації зазначених загроз для економіки України є більш, ніж серйозними: трудові ресурси у 2019 р. зменшилися до 15 млн. осіб (проти 18 млн. осіб у 2012-2013 рр.) [5]. В інфляційному звіті НБУ [9] влітку 2019 р. відмічено гострий дефіцит робочої си-

ли в Україні в усіх сферах, причому, найгірша ситуація із забезпеченістю робочою силою – у будівельному секторі і промисловості.

Для 5-7% зростання ВВП української економіки потрібно додаткові 5 мільйонів працівників та близько 2-3 мільйони підприємств у малому бізнесі. Підрахунки експертів свідчать, що з врахуванням нинішніх тенденцій відтоку українців за кордон зберегти позитивну динаміку зростання економіки не вдасться, а досягти показників у 7% ВВП щорічно – тим паче [10]. Трудова міграція з України загрожує не лише погіршенню стану трудових ресурсів, її вплив є більш масштабним і опосередкованим – гальмуються темпи економічного зростання, знецінюється вітчизняна валюта, наростає технологічна відсталість країни, зменшується інтелектуальний потенціал багатьох її регіонів, що спричиняє зменшення конкурентоспроможності держави на світовому ринку.

Е.М. Лібанова ще у 90-роках минулого століття як тільки тенденція зовнішньої міграції почала оформлюватися (переважно у західній Україні) зазначила на вплив зовнішньої міграції на низку негативних змін – кількісних і якісних пропозицій робочої сили на ринках праці, чисельності і структури населення, зокрема його непрацевдатної частини, і пов'язані з цими змінами коливання рівня демографічного навантаження, попиту населення на ті чи інші товари та послуги [11]. Її слова виявилися пророчими, всі зазначені зміни повною мірою відбулися в Україні. Ситуація в Україні погіршується ще через відсутність в Україні необхідних умов для відтворення робочої сили (недостатній розмір оплати праці, який робить недоступним якісне медичне обслуговування для переважної частини населення, складні умови праці та ін.) і, відповідно, низьку тривалість життя українців.

Отже, відсутність серйозних досліджень загроз національній економіці, навіть до тих, вже повним ходом реалізуються і мають негативні наслідки, не сприяє зміцненню економічної безпеки держави, а навпаки призводить до появи низки негативних явищ та процесів, які, накладаючись один на одного, чинять дуже шкідливий вплив на соціум, примушують найбільш активних людей прикладати зусилля для розвитку економіки інших країн.

1. Методичні рекомендації щодо розрахунку рівня економічної безпеки України. URL: <https://ips.ligazakon.net/document/view/ME131588?an=12> (дата звернення: 12.02.2020).

2. Економічна безпека підприємства : підручник. / А.М. Дідик, О.Є. Кузьмін, Г.В. Козаченко, Ю.С. Погорелов, О.В. Ілляшенко та ін.; за заг. ред. А.М. Дідика. Львів : НУ «Львівська політехніка», ТОВ Видавнича група «Бухгалтери України», 2019. 624 с.

3. Андронік В. Пенсійний вік доведеться підвищувати: експерт про те, що чекає українців. URL: <https://www.segodnya.ua/ua/economics/enews/pensionnyy-vozzrast-pridetsya-povyshat-ekspert-o-tom-cho-zhdet-ukraincev-1396246.html> (дата звернення: 17.02.2020).

4. Андронік В. Україна старіє: що буде з пенсіями та медициною в країні до 2050 року. URL: <https://www.segodnya.ua/ua/ukraine/strana-pensionerov-cho-zhdet-ukrainu-v-2050-godu-1393596.html> (дата звернення: 17.02.2020).

5. Офіційний сайт Державної служби статистики України. URL: <http://www.ukrstat.gov.ua/>

6. Мінекономрозвитку оприлюднило прогностичні макроекономічні показники консенсус-прогнозу на 2019-2022 роки. URL: <http://www.me.gov.ua/News/Detail?lang=uk-UA&id=1c3eb5fc-44fd-4bf3-b614-2821558ef9d6&title=MinekonomrozvitkuOpriludniloPrognozniMakroekonomichniPokaznikiKonsensusprognuNa2019-2022-Roki> (дата звернення: 11.02.2020).

7. Криса С. Українська міграція до Польщі з 2014 року зросла у п'ять разів. URL: <https://www.ukrinform.ua/rubric-world/2732882-svitlana-krisa-kerivnik-konsul'skogo-viddilu-posolstva-ukraini-v-polsi.html> (дата звернення: 15.02.2020).

8. Зовнішня трудова міграція / Державна служба статистики України. URL: http://www.ukrstat.gov.ua/druk/publicat/kat_u/2018/bl_ztmz-2018.zip (дата звернення: 5.02.2020).

9. Інфляційний звіт НБУ України. Липень 2019 р. URL: <https://old.bank.gov.ua/doccatalog/document?id=99977777> (дата звернення: 8.02.2020).

10. Радчук О. Повернення трудових мігрантів: що не так робить держава. URL: <https://www.slovoidilo.ua/2019/10/18/kolonka/aleksandr-radchuk/suspilstvo/povernennya-trudovyx-mihrantiv-ne-tak-robyt-derzhava>

11. Лібанова Е. Вплив зовнішньої міграції на соціально-економічний розвиток України. Економіка України. 1993. № 8. С. 76–80.

Легеца Юлія Олександрівна
доцент кафедри цивільного,
господарського та екологічного права
Національного технічного університету
«Дніпровська політехніка»,
доктор юридичних наук, доцент

УЧАСТЬ ГРОМАДСЬКОСТІ У ЗДІЙСНЕННІ ПУБЛІЧНОГО УПРАВЛІННЯ У СФЕРІ ВИКОРИСТАННЯ ПРИРОДНИХ РЕСУРСІВ

Основними завданнями громадського контролю у сфері природокористування формування та пропаганди природоохоронних програм та стратегій; інформування населення про стан довкілля; формування громадської екологічної свідомості та культури; організувати навчання щодо охорони навколишнього середовища; брати участь у здійсненні природоохоронних заходів органами державної влади щодо раціонального використання природних об'єктів і забезпечення екологічної безпеки; ініціювати або проводити громадську екологічну експертизу і публічні слухання або відкриті засідання щодо оцінки екологічної безпеки об'єктів експертизи; здійснювати інші заходи для охорони та відновлення природних ресурсів, покращення стану навколишнього природного середовища; здійснювати громадський контроль та перевірки дотримання підприємствами, установами, організаціями та громадянами екологічного законодавства та фіксування та попередження відповідних правопорушень. Громадський екологічний контроль здійснюється громадськими інспекторами з охорони навколишнього природного середовища.

Метою громадського контролю є його метою є контроль за дотриманням екологічного законодавства, дотримання вимог екологічної безпеки, реалізація якісних та комплексних заходів щодо охорони довкілля, раціонального використання природних ресурсів, координації між діяльністю органів державної влади та недержавних інституцій. Заслуговує на схвальну оцінку позиція В.А. Зуєва, який підкреслює, що максимально ефективна участь громадськості у вирішенні екологічних проблем досягається в умовах «гармонійного поступу суспільства при збереженні навколишнього природного середовища для сучасного та майбутнього покоління та може відбуватись лише при врахуванні соціальних чинників» [1, с. 55].

Відповідно до покладених завдань надані наступні повноваження: розробка та пропаганда програм щодо раціонального використання та охорони навколишнього середовища; акумулювати кошти та фінансувати природоохоронні заходи; проводити діяльність щодо охорони та відтворення природних ресурсів, збереження та поліпшення стану навколишнього природного середовища; проводити перевірки або допомагати проводити перевірки суб'єктів господарювання; проводити громадську екологічну експертизу, обнародувати її результати і передавати їх органам, уповноваженим приймати рішення; вносити ініціативні рішення щодо проведення референдумів для вирішення екологічних питань; пропонувати механізм організації територій та об'єктів природно-заповідного фонду; здійснювати судовий захист щодо компенсації шкоди через порушення екологічного законодавства; здійснювати міжнародне співробітництво щодо питань використання природних ресурсів та екологічної безпеки (ст. 21 Закону України «Про охорону навколишнього природного середовища»).

Подання інформаційних запитів громадськими об'єднаннями чи окремими громадянами розглядається як форма участі у процесі здійснення публічного управління у сфері використання природних ресурсів. Функції громадського управління у сприянні забезпечення доступу до екологічної інформації, надання права на екологічну освіту покладено на утворений при Мінприроди України Орхуський інформаційно-тренінговий центр, який засновано в рамках українсько-данського проекту «Допомога Україні у впровадженні Орхуської конвенції» і за сприяння Проекту Європейського Союзу «Екологічна освіта, поінформованість громадськості, нові незалежні держави» для виконання зобов'язань України щодо вимог Орхуської конвенції [2].

Однак, ефективність його такого центра, не зважаючи на закріплені повноваження з подання звітності про результати діяльності, є низькою. Останній і єдиний звіт станом на 1 червня 2017 року є звіт про результати діяльності Орхуського центру у 2013 році [3], що свідчить низький рівень правової активності населення, його незаінтересованості у вирішенні проблем публічного управління у сфері використання природних ресурсів.

1. Зуєв В. А. Правове регулювання реалізації екологічного управління в Україні та шляхи його вдосконалення. *Управління у сфері охорони довкілля та природокористування в Україні: проблеми та шляхи їх вирішення*. К.: ВЕГО "МАМА 86", 2003. С. 51–92.

2. Положення про Інформаційно-просвітницький Орхуський центр. URL: <http://www.menr.gov.ua/docs/public-orhus/Polojennya%20Orhus.pdf>

3. Звіт про роботу Інформаційно-просвітницького Орхуського центру. URL : http://www.menr.gov.ua/docs/public-orhus/2_zvit_Orhus_2013.pdf

Тертишник Володимир Митрофанович
професор кафедри правоохоронної
діяльності та кримінально-правових
дисциплін Університету митної справи
та фінансів (м. Дніпро),
доктор юридичних наук, професор

ПРОТИДІЯ ЕКОНОМІЧНІЙ ЗЛОЧИННОСТІ В СИСТЕМІ БЕЗПЕКИ СУСПІЛЬСТВА

Економічна злочинність в цілому сьогодні є одними із найбільш загрозливих явищ для національної безпеки. White-collar crime в нашій країні розквітла в умовах своєрідного реверсного руху суспільства в напрямку декомунізації, що супроводжувалось масштабним привласнення державної власності. Та східна мудрість каже «Коли караван повертається назад, попереду може опинитись кульгавий верблюд».

Окрім негативного фактору експлуатації земель і інших природних ресурсів, бідою української економіки є низький рівень само інвестицій та офшоризація здобутих надприбутків. Згідно даних міжнародної організації "Global Financial Integrity", українська «еліта» тримає в офшорах від \$117 до \$167 мільярдів доларів. Щорічно «в чорних дірах» офшорів зникає до \$8-10 млрд з Української економіки. Основним засобом збагачення нової «кримінальної еліти» є маніпуляції з державною власністю, «дерiban бюджету» з використанням технологій так званих «відкатів».

Проблеми протидії економічній злочинності, які все більше привертають увагу науковців [1-9], мають вирішуватись системно в комплексі інтегративних заходів кримінологічного, правового і економічного характеру.

КПК України потребує закріплення юридично визначених процесуальних механізмів виявлення латентних злочинів, удосконалення інституту безпосереднього виявлення злочинів, а відтак реформування законодавства про оперативно-розшукову діяльність та розробки і закріплення процедури дослідчого провадження, попередження злочину, затримання з поличним, удосконалення доказового права.

Чинний КПК України не передбачив ефективних механізмів безпосередньої, активної ініціативної діяльності слідчих та детективів спрямованої на виявлення і попередження злочинів.

Безпосереднє виявлення злочину може здійснюватися у ході оперативно-розшукової діяльності оперативних підрозділів поліції, органів безпеки, органів, що здійснюють контроль за додержанням податкового законодавства тощо, а також у процесі митного огляду, під час проведення відомчих ревізій та податкових перевірок, застосування антимонопольного чи антикорупційного законодавства та інших дій, передбачених законодавством. Але здобуті при діяльності поза межами кримінального процесу доказові матеріали в сьогоденних реаліях реалізації новел КПК можуть стати юридично непридатними в судовому доказуванні. Адже, згідно ст. 84 КПК України «доказами у кримінальному провадженні є фактичні дані, отримані у передбаченому *цим Кодексом* порядку», а ст. 96 КПК України визначає, що «доказ визнається допустимим, якщо він отриманий у порядку, встановленому *цим Кодексом*». Тобто закон доказами визнає лише те, що отримано в порядку, прописаному нормами КПК України, фактично залишаючи поза межами доказування заходи, передбачені іншими законами.

Визначених же в КПК засобів виявлення, розкриття злочину та збирання доказів на стадії дослідчого провадження явно недостатньо для вирішення завдань протидії злочинності.

Наведемо приклади з сучасної судової практики – розгляд справи щодо крадіжки у м. Тернопіль, справа № 607/14707/17, провадження № 51-2604 км 19, рішення 7 серпня 2019 року колегії суддів Третьої судової палати Касаційного кримінального суд Верховного Суду, де суд не просто виправдав крадія, використовуючи колізії чинного законодавства, а

фактично ввів свою хибну доктрину в статус судового прецеденту. Недоведеність вини апеляційний суд пов'язував з недопустимістю використання в якості доказів відеодиску з записом з камер відеоспостереження (де був зафіксований факт крадіжки), які були видані потерпілим представникам правоохоронних органів, оскільки такий відеозапис був отриманий правоохоронцями безпосередньо при огляді місця події до внесення відомостей до ЄРДР. Як тут не згадати крилаті вирази з коміксів Г. Хазанова – «знаємо хто, знаємо як», ... «не за що зачепитись» («Красна шапочка»).

До речі стосовно дізнання відносно кримінальних проступків законодавець уже прописує іншу систему збирання доказів до відкриття кримінального провадження, включаючи і можливість ознайомлення з технічними носіями інформації.

Для забезпечення ефективності кримінально-процесуального закону, потрібно розробити та закріпити КПК України окрему главу – «Безпосереднє виявлення слідчими, детективами, оперативними підрозділами та іншими правоохоронними органами і їх посадовими особами латентних злочинів, засоби їх документування та попередження».

Відповідно до ст. 208 КПК України має право без ухвали слідчого судді, суду затримати особу, підозрювану у вчиненні злочину, за який передбачене покарання у вигляді позбавлення волі, у випадку, «1) якщо цю особу застали під час вчинення злочину або замаху на його вчинення...». Між тим, усі слідчі і процесуальні дії, за виключенням огляду місця події, закон дозволяє проводити після внесення заяв і повідомлень про злочин до ЄРДР. Відтак застигнувши злочинця на місці події, слідчі і детективи опиняються фактично «застигнутими за межами можливостей» юридично визначених дій, бо у них не відкрито ще кримінальне провадження, а закон не просто дозволяє, а й вимагає таку особу затримувати. Інститут затримання особи на місці злочину потребує нового чіткого юридичного визначення, окремого регламентування з урахуванням необхідності вирішення проблем запобігання злочинам.

Чинний КПК України, переповнений юридичними колізіями, суперечливими приписами та бюрократичними вимогами що в цілому не забезпечує належної можливості для активної протидії злочинності. Наразі є потреба в розробці та прийнятті нового більш ефективного КПК України.

Окрім сказаного, для усунення криміногенних факторів існування економічної злочинності та для забезпечення безпеки держави потрібно здійснити наступне: продаж землі сільськогосподарського призначення, яка перебуває в державній власності має бути заборонений; розробка надр має бути виключно в юрисдикції підприємств державної власності; з урахуванням антимонопольного законодавства і допущених його порушень при приватизації, поверненню в державну власність підлягають усі без винятку обленерго та інші стратегічні підприємства, які забезпечують енергетичну незалежність держави; має бути відновлена і посилена кримінальна відповідальність за зловживання монополієм становищем; на базі податкової поліції та «реформованих аж до скасування» підрозділів боротьби з економічною злочинністю колишнього МВС України, невідкладно створити Службу фінансових розслідувань з розширеними повноваженнями щодо протидії фінансовим та іншим економічним злочинам й злочинам проти власності та забезпечити ефективну професійну її діяльність; забезпечити незалежність від виконавчої гілки влади та забезпечити активізацію роботи таких контролюючих органів як Рахункова палата України, різні агентства пошуку активів та ревізійні органи і органи фінансового моніторингу.

---

1 Бандурка О. М., Литвинов О. М. *Парадокси протидії злочинності*. Вісник Кримінологічної асоціації України. 2013. №3(10). 83-90

2 Вербенський М. Г. *Транснаціональна злочинність: монографія*. Дніпро: Ліра ЛТД, 2009. 356 с.

3 Жаровська Г. П. *“Мафіозна держава” та її ознаки. mezinarodni casopis “Evrohsky politicky a pravni diskurz”* Svazek 1, 6. vydani, Brno, kraj: Jihomoravsky . 2014- С. 411-419.

4 Зловживання на ринку капіталів: економко-правові аспекти / За ред. О. Г. Кошового, д. ю. н., проф. В. М. Тертишника, д. е. н., проф. Н. М. Шелудько. Дніпро: ЛПА, 2019. 532 с.

5 Сущенко В. Д. *Тіньова економіка та організована економічна злочинність: Навчальний посібник*. К.: МВС України. НАВСУ, 1999.

6 Тертишник В. М. *Науково-практичний коментар Кримінального процесуального кодексу України. Вид. 16-те, доповн. і перероб.* К.: Алерта, 2020. 1070 с.

7 Тертишник В. М. *Синергетика правового абсурду на теренах земельних реформ*. Право.ua. 2019. №3. С. 5-10.

8 Тертишник В. М., Корнієнко М. В. *White-Collar Crime в «модних піджаках»*. Європейські перспективи. 2018. №3. С. 48-54.

9 Шелудько Н. М., Шкляр А. І. *Сучасні валютні війни: шанси і ризики для України*. Вісник Інституту економіки та прогнозування. 2012. № 2012. С. 61-65.

Чаплинська Юлія Анатоліївна
прокурор Дніпропетровської
місцевої прокуратури № 1
Дніпропетровської області,
доктор юридичних наук, доцент

АДМІНІСТРАТИВНО-ПРАВОВЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ОПТИМІЗАЦІЇ СИСТЕМИ ОРГАНІВ ПРОКУРАТУРИ УКРАЇНИ

Оптимальна організація системи органів прокуратури є найважливішою умовою її ефективного функціонування. Як і будь-який інший орган державної влади, прокуратура являє собою певну організацію, тобто стійку систему спільно працюючих індивідів на основі ієрархії рангів та займаних посад. Органи прокуратури на сьогодні представлені розгалуженою мережею не тільки самих прокуратур різних рівнів та предметної компетенції, а й наукових і освітніх установ, інших організацій, які є юридичними особами, організаційно між собою взаємопов'язаних і взаємообумовлених єдністю вирішуваних завдань щодо забезпечення режиму законності і правопорядку в державі. Організаційна система органів прокуратури та її єдність неодноразово ставала «наріжним каменем» процесу проведення низки реорганізаційних дій у її межах. Досвід розвитку цієї державної інституції показує, що даний процес не втрачає своєї динаміки й сьогодні. На сьогодні потрібен науково обґрунтований організаційний системно-функціональний підхід до процесу трансформаційних процесів в органах прокуратури, який надасть змогу вдосконалити діяльність її структурних підрозділів шляхом оптимізації їх завдань та функцій, структури й чисельності, фінансового, матеріально-технічного, організаційно-правового та кадрового забезпечення.

На сьогодні, враховуючи всі трансформаційні процеси, систему прокуратури України становлять: 1) Генеральна прокуратура України – організовує та координує діяльність усіх органів прокуратури для забезпечення ефективного виконання функцій прокуратури; 2) регіональні прокуратури, до яких належать прокуратури областей, АРК, міст Києва й Севастополя. Зокрема в структурі регіональної прокуратури утворюються підрозділи – управління та відділи; 3) місцеві прокуратури, перелік і територіальна юрисдикція яких визначається в Додатку до Закону України «Про прокуратуру». У структурі місцевої прокуратури в разі необхідності утворюються такі підрозділи, як відділи; 4) Спеціалізована антикорупційна прокуратура, яка є самостійним структурним підрозділом ГПУ, на який покладено: здійснення нагляду за додержанням законів під час проведення оперативно-розшукової діяльності досудового розслідування Національним антикорупційним бюро України; підтримання державного обвинувачення у відповідних провадженнях; представництво інтересів громадянина або держави в суді у випадках, передбачених законом і пов'язаних з корупційними або пов'язаними з корупцією правопорушеннями.

З викладеного можемо говорити про ієрархію й спеціалізацію в системі органів прокуратури. За ієрархією можемо побачити чітку субординацію та підпорядкування в діяльності, а спеціалізовані прокуратури – діють за предметно-галузевим принципом і в окремих сферах життєдіяльності. Використання вертикальних і горизонтальних зв'язків структурних елементів прокуратури визначають лінійно-функціональний тип побудови її організаційної структури. Передбачений законодавством централізм і самостійність прокурорської системи, забезпечення нею єдності й законності на всій території країни об'єктивно диктують особливий характер організації та структурування прокуратури. В основі побудови системи органів прокуратури лежать жорстка ієрархія та визначеність об'єму прокурорських повноважень, імперативний порядок взаємовідносин усіх ланок прокуратури, процесуальна і службова дисципліна, гарантом яких виступає Генеральний прокурор України, поєднання єдиноначальності з колегіальністю.

Характер же взаємозв'язків органів прокуратури між собою, по вертикалі та всередині власної структури по горизонталі, дають підстави для віднесення прокурорської системи за структурною побудовою до лінійно-функціонального типу. Це означає, що в структурах цього типу ланки нижчого рівня перебувають у безпосередньому (лінійному) підпорядкуванні керівника вищого рівня. Водночас кожен працівник прокуратури підлеглий і підзвітний лише одному керівникові та, відповідно, пов'язаний із вищими за рівнем органами прокуратури лише через нього. Лінійний керівник згідно з принципом єдиноначальництва несе відповідальність за весь обсяг діяльності ввірених йому органів, підрозділів і працівників

[1, с. 6–8]. Лінійна структура досить ефективна, оскільки ґрунтується на чітких і простих взаємозв'язках підлеглості. За таким принципом у прокуратурі будуються взаємовідносини, розподіляються повноваження, компетенція та функції.

Важливим організаційно-структурним рішенням стало утворення спеціалізованих прокуратур для забезпечення законності в специфічних сферах правових відносин, що мають особливу важливість для функціонування суспільства й держави, а також вимагають нестандартних заходів забезпечення організаційно-структурного характеру (САП).

В Законі України «Про прокуратуру» в переліку засад діяльності прокуратури зазначено, що діяльність прокуратури ґрунтується принципі територіальності. Зміст цього положення означає, що побудова системи органів прокуратури відображає адміністративно-територіальний устрій України. Така побудова зумовлена реалізацією покладених на прокуратуру завдань і функцій на всій території України та доступності її для всього населення. Водночас ГПУ поширює свою дію на всю територію України, тому її функціонування виключається з-під дії принципу територіальності. Принцип територіальності не поширюється на САП. Але водночас вони співпрацюють у межах своїх повноважень із територіальними прокуратурами.

Варто відмітити ту обставину, що попри принцип територіальності, спрямований на оптимізацію системи органів прокуратури, об'єднання кількох прокуратур міськрайонного рівня в одну місцеву прокуратуру, яка поширює юрисдикцію в середньому на 5–7 адміністративно-територіальних одиниць рівня міста та/або району, негативно впливає на їх доступність для громадян. Унаслідок цього, з огляду на проблеми транспортної інфраструктури, територіальна віддаленість місцевої прокуратури для мешканців населених пунктів, які вона охоплює, іноді становить 70–100 км. Крім того, це ставить під загрозу належне виконання покладених на прокуратуру функцій, передусім у сфері кримінального провадження, яке передбачає тісну й повсякденну взаємодію прокурорів зі слідчими та слідчими суддями, здійснення координаційної діяльності тощо. За таких умов практично неможливо буде забезпечити оперативний розгляд і погодження прокурорами процесуальних клопотань слідчих, участь прокурорів у процесуальних діях та судових засіданнях, надання вказівок і доручень органам досудового розслідування та контроль за їх виконанням. У цьому вбачається деяка загроза порушення засади територіальності діяльності прокуратури [2, с. 26]. Відтак, доцільно переглянути територіальну підвідомчість окремих місцевих прокуратур.

Всі трансформаційні процеси не можуть бути реалізовані без чіткої мети й розуміння правового статусу органів прокуратури. Правове регулювання як самої структурної побудови, так і функціонування зазначених органів потребує значних змін та удосконалення, приведення їх до стандартів та вимог європейської спільноти. Президент, Уряд, Парламент, представники органів прокуратури, які є активними учасниками, тією чи іншою мірою, реорганізаційних та реформаційних процесів, повинні розробити таку концепцію інституційної, функціональної та адміністративної реформи, яка значно оптимізує роботу та структуру органів прокуратури, а також забезпечить підвищення рівня кваліфікації прокурорів та рівномірне навантаження на кожного окремого прокурора, та створить сприятливі умови для взаємодії населення з органами прокуратури.

Отже, оптимізацію системи органів прокуратури необхідно здійснювати шляхом: критичного перегляду структури та штатів органів прокуратури; дотримання тієї позиції, що процес реформування має відображати вимоги сформованих світовою практикою засад функціонування органів прокуратури та правосуддя; чіткого визначення функціональних обов'язків і повноважень усіх структурних підрозділів органів прокуратури; усунення дублювання та паралелізму в роботі окремих структурних підрозділів органів прокуратури; наукового забезпечення діяльності органів прокуратури; визначення оптимальної та обґрунтованої штатної чисельності співробітників органів прокуратури та рівня їх матеріально-фінансового забезпечення; поступового запровадження диференційованих нормативів штатної чисельності та навантаження залежно від характеру покладених завдань на співробітників органів прокуратури; запровадження механізму забезпечення реалізації норм соціального захисту співробітників органів прокуратури; вироблення та закріплення гарантій професійної діяльності органів прокуратури; підвищення рівня довіри до органів прокуратури, зниження рівня корупції в її структурних підрозділах.

Водночас не має порушуватися єдність системи прокуратури України, яка забезпечується: єдиними засадами організації та діяльності прокуратури; єдиним статусом прокурорів; єдиним порядком організаційного забезпечення діяльності прокурорів; фінансуванням прокуратури виключно з Державного бюджету України; вирішенням питань внутрішньої

діяльності прокуратури органами прокурорського самоврядування [3].

Оптимізація системи органів прокуратури та більш чітка регламентація їх діяльності сприятиме подальшому розвитку правосуддя в державі. Удосконалення ж організаційної структури полягає в перегляді штатних розкладів і укрупнення окремих прокуратур, що, на нашу думку, сприятиме поліпшенню діяльності досліджуваних. Проте, оптимізація – це не просто бездумне та механічне скорочення особового складу та структурних елементів системи. Це, насамперед, перерозподіл обсягу повноважень між конкретними, чітко визначеними структурними елементами, а також між різними рівнями таких структур. До того ж, очевидним є той факт, що в епоху електронних технологій частина функцій, які сьогодні виконують співробітники органів прокуратури, повинна перейти у сферу електронних повноважень. Оптимізація органів прокуратури має, зокрема, виражатися через усунення термінологічних неточностей, колізій, прогалин і невизначеностей. А властивості прокуратури не повинні дублювати властивості інших правозастосовних органів.

1. Організація роботи та управління в органах прокуратури: навчальний посібник у запитаннях і відповідях / За загальною редакцією Якимчука М. К., та Європіної І. В. Київ : Національна академія прокуратури України. 2009. 207 с.

2. Лапкін А. В. Закон України «Про прокуратуру». Науково-практичний коментар. Х. : Право, 2015. 680 с.

3. Закон України «Про прокуратуру» : закон від 14.10.2014 №1697-VII. *Відомості Верховної Ради України*. 2015. №2-3. Ст. 12.

Шатрава Сергій Олександрович
завідувач науково-дослідної
лабораторії з проблем забезпечення
діяльності поліції Харківського
національного університету
внутрішніх справ,
доктор юридичних наук, професор

ЗАПОБІГАННЯ КОРУПЦІЇ ПІД ЧАС ПРОХОДЖЕННЯ СЛУЖБИ В ОРГАНАХ НАЦІОНАЛЬНОЇ ПОЛІЦІЇ

В умовах демократизації українського суспільства та орієнтації України на європейський вектор соціального підвищення професіоналізму державних службовців набуває надзвичайної важливості й актуалізує питання незавершеності українських реформ. Отже, стан кадрового забезпечення наочно демонструє проблеми системи публічного управління в сучасній Україні. Варто відмітити, що в умовах сьогодення ротація кадрів виконує не тільки роль засобу підготовки та навчання, але і є профілактичним інструментом та засобом запобігання корупційним діянням, допоміжним засобом щодо дотримання стандартів етичної поведінки, та додатковим – для підсилення інституту відповідальності, а також основою раціонального використання кадрових ресурсів у публічному управлінні [1, с. 354].

В той же час з корупцією можливо боротися використовуючи різні заходи: суто репресивні, які полягають у виявленні, розслідуванні та розкритті корупційних правопорушень і притягненні винних осіб до відповідальності, або превентивні, серед яких як покращення прозорості, підвітності і добросовісності державних структур, правовий захист громадян та підвищення правової обізнаності, підвищення етичних стандартів у діяльності суб'єктів публічної адміністрації, просвітницька робота з населенням та окремими цільовими групами, виховання молоді у дусі неприйняття корупції [2, с. 59-60].

У зв'язку з викладеним, головною метою кадрової політики органів Національної поліції є: повномасштабна переатестація працівників, метою якої є якісне оновлення особового складу, очищення поліції від випадкових людей, які згідно з їх професійними, психологічними, фізичними і моральними якостями не повинні працювати в поліції; нова ідеологія відносин з населенням, що ґрунтується на принципах верховенства права і пріоритетності інтересів людини, а також відхід від старої моделі роботи правоохоронних органів, яка базувалась на формуванні високих статистичних показників діяльності; запровадження нової концепції діяльності підрозділів внутрішньої безпеки, відповідно до якої основними завданнями цього підрозділу визначено: моніторинг ризиків і загроз у поліцейській діяльності, контроль за додержанням законності працівниками поліції, забезпечення зв'язків апарату

Національної поліції з громадськістю [3, с. 252].

Ключове значення в реалізації кадрової політики в органах Національної поліції є прийняття відповідних кадрових рішень, яке стосується кадрових питань: прийняття на службу (відбір та підбір кадрів), переміщення по службі, присвоєння спеціальних звань, застосування дисциплінарних стягнень та заохочень тощо. Ротацію кадрів органів Національної поліції доречно віднести до превентивних заходів запобігання корупції в діяльності останньої.

Основними заходами, які спрямовані на покращення кадрового забезпечення органів Національної поліції України є: розвиток відомчої системи освіти та підготовки кадрів, яка відповідає професійним потребам і формує загальні цінності для особового складу органів Національної поліції; розроблення механізмів забезпечення прозорості відбору кадрів і кар'єрного зростання поліцейського; розроблення і впровадження програм безперервного професійного розвитку персоналу; стимулювання керівників усіх рівнів до використання нових управлінських практик; упровадження сучасних методів мотивації та збалансованої системи соціального захисту персоналу органів Національної поліції; розроблення ефективних підходів до оцінювання роботи персоналу і заохочення до підвищення її якості; створення налагодженої системи внутрішніх комунікацій; упровадження механізму міжвідомчого стажування працівників у системі МВС.

Під час прийняття кадрових рішень в діяльності органів Національної поліції, можуть мати місце корупційні ризики, які доречно класифікувати у наступні групи: ризики, які пов'язані з підбором персоналу; ризики, які з'являються в процесі проходження служби в поліції; ризики, пов'язані зі звільненням працівників поліції.

У зв'язку із зазначеним, психофізіологічне дослідження з використанням поліграфа може бути одним із механізмів запобігання проявам корупції в органах Національної поліції. Основними напрямками опитування з використанням поліграфа, що проводяться в органах Національної поліції має бути: при вступі кандидатів на службу в поліцію; при проведенні атестування поліцейських; забезпечення прозорості, об'єктивності при прийнятті кадрових рішень в діяльності органів Національної поліції; для підвищення ефективності проведення службових розслідувань в органах Національної поліції; для перевірок за власною ініціативою особи, яка виявила бажання бути опитаною з використанням поліграфа.

Слід вказати на корупційні ризики, які можуть бути під час проведення конкурсної процедури на посаду поліцейського, та можуть сприяти недовірі суспільства, несправедливості, упередженості, недоброчесності і непрозорості конкурсної процедури: 1) непрозора система формування самих конкурсних комісій; 2) недосконалість системи оцінювання кандидатів; 3) перешкоди вільного доступу кандидатів до проходження всіх етапів; 4) маніпулятивність та упередженість в оцінюванні; 5) невизначеність конкурсних процедур.

Основними корупційними ризиками під час проходження служби в органах Національної поліції: 1) привілейоване чи завідомо упереджене ставлення до окремих працівників поліції; 2) застосування репресивних заходів впливу (переведення, атестація, зміна умов праці тощо) до викривачів фактів корупції; 3) приховування корупційної поведінки підлеглих; 4) провокування підлеглих з боку керівника на корупційні дії; 5) зговір працівників щодо здійснення корупційних дій; 6) приймання керівником або пропонування підлеглими подарунків або послуг; 7) лобіювання та просування по службі окремих співробітників.

Першочерговими заходами, які необхідно здійснити для мінімізації корупційних ризиків під час проходження служби в органах Національної поліції є [4]: 1) проведення всебічного відбору кадрів, при якому не допускається прийом на роботу осіб, що мають серйозні особисті недоліки, соціальні зв'язки, які порочать їх, або факти біографії, які свідчать про наявність у них моральних дефектів; 2) забезпечення належного документування конкурсної процедури, фіксацію стадій та результатів конкурсу на спеціальних бланках або в протоколах, що одразу підписуються членами комісії; 3) встановлення процедури розкриття інформації стосовно конфлікту інтересів членами конкурсної комісії та відмови у включенні до складу членів цієї комісії; 4) попереджати претендентів на посаду щодо відповідальності за подання недостовірних відомостей про себе; 5) забезпечення перевірки достовірності наданих претендентом на посаду відомостей щодо себе з оригіналами або завіреними копіями відповідних документів, а також його відповідності кваліфікаційним вимогам (у випадку, якщо не проводиться спеціальна перевірка); 6) поширення інформації про вакантні посади та оголошені конкурси, аби забезпечити відповідність претендентів встановленим критеріям та залучення до конкурсу більшого кола осіб, що сприятиме змагальності цієї процедури; 7) запобігання залученню внутрішніх претендентів на посаду (осіб які вже пра-

цюють в органі), до будь-яких заходів з організації добору кадрів, конкурсу; 8) відображення у документації за результатами проведення конкурсу мотивів прийнятого рішення; 9) запровадження прогресивної системи матеріального та інших видів стимулювання; 10) забезпечення змішаного стилю керівництва; 11) проведення організаційних заходів, що сприяють збереженню службової таємниці.

1. Державна антикорупційна політика і запобігання та протидія корупції на публічній службі в органах державної влади і місцевого самоврядування : моногр. / за ред. Ю. В. Ковбасюка і В. Л. Федоренка. Київ : Ліра-К, НАДУ, 2016. 524 с.

2. Джафарова О.В. Щодо змісту корупційних ризиків в діяльності органів внутрішніх справ. *Кримінально-правові та кримінологічні засади протидії корупції* : матеріали III міжнар. наук.-практ. конф. (м. Харків, 03 квіт. 2015 р.). Харків : Золота миля, 2015. С. 59–62.

3. Шатрава С.О. Адміністративно-правові засади запобігання корупції в органах Національної поліції України : дис. ... доктора юрид. наук : 12.00.07. Харків, 2017. 439 с.

4. Шатрава С.О. Мінімізація корупційних ризиків під час проходження служби в органах Національної поліції. *Верховенство права*. 2018. № 1. С. 42-49.

Аблазов Іван Валерійович

начальник кафедри міжнародних відносин Воєнно-дипломатичної академії імені Євгенія Березняка, кандидат політичних наук

Леонов Олександр Сергійович

ад'юнкт науково-дослідного відділу Воєнно-дипломатичної академії імені Євгенія Березняка

НАСЛІДКИ РОЗПОВСЮДЖЕННЯ ІНФОРМАЦІЙНОГО ВПЛИВУ РОСІЙСЬКОЇ ФЕДЕРАЦІЇ

Реалії сьогодення демонструють, що при виникненні міждержавних конфліктів протиборчі сторони для досягнення своїх цілей дедалі частіше використовують інформаційну складову. Яскравим прикладом можуть послужити дії Російської Федерації зокрема щодо нашої держави. З метою розповсюдження інформаційного впливу Російська Федерація використовує значну кількість методів маніпулювання людською свідомістю, основними з яких є [1]:

використання дипломатичних установ як ретрансляторів пропаганди;

фінансування поширення пропагандистських матеріалів у закордонних засобах масової інформації (ЗМІ);

залучення підконтрольних ЗМІ до кампаній дискредитації визначених персон діячів, політиків, або цілих суспільних груп;

використання у зоні бойових дій спеціально підготовлених представників спецслужб “під прикриттям”, таких як інспекторів ОБСЄ, журналістів, працівників міжнародних організацій тощо;

створення та підтримка низки закордонних “історичних”, “культурних” організацій, що продовжують проросійську пропагандистську риторику на території інших країн;

заповнення інформаційного простору відверто неправдивою інформацією (фейками) за допомогою спеціально створеної системи інтернет-ботів;

проведення дезінформаційних кампаній та інформаційно-психологічних операцій.

Продумана політика правлячої верхівки РФ полягає не тільки у поширенні неправдивої інформації на інші країни, а і у пошуку серед наших західних партнерів окремих організацій, партій чи діячів, які будуть згодні лобіювати російські інтереси.

Окрему увагу варто приділити квазіреспублікам «ДНР» та «ЛНР», які за допомогою Росії мали змогу відкрити свої представництва у низці країн Європейського Союзу [2]. Так, за підтримки місцевих проросійських політиків представництва так званої «Донецької Народної Республіки» були відкриті в чеському місті Острава, італійських Турині та Вероні, грецьких Афінах, французькому Марселі, фінських Гельсінках. В австрійському Відні за допомогою місцевого діча Альфреда Альмедера була спроба відкрити представництво так

званої «ЛНР». Хоча на офіційному рівні керівництво країн Євросоюзу підтримує суверенітет та територіальну цілісність України, м'яка позиція деяких європейських урядовців та значні фінансові можливості з боку Росії дають змогу лобювати інтереси нашого північного сусіда.

Загострення відносин між КНР та США, власні економічні інтереси окремих європейських країн, певні протиріччя між США та Європейським Союзом – все це призводить до того, що Україна перестає бути головним пріоритетом для Заходу [3]. Нещодавня Мюнхенська безпекова конференція продемонструвала, що війна на Донбасі для світових лідерів відійшла на другий план. Виникнення так званої нової міжнародної ініціативи щодо врегулювання конфлікту на Донбасі хоч і не отримало зеленого світла, проте вказало на зацікавленість окремих членів Європейського Союзу у доволі прагматичних відносинах з РФ. На фоні посилення “втоми” Європи від українського питання Росія активно пропагує що не являється стороною конфлікту, та наголошує на необхідності встановлення прямого діалогу між українською владою та представниками ОРДЛО.

Таким чином, інформаційний вплив та пропаганда Російської Федерації має на меті підірвати єдність західних партнерів, створює несприятливі умови для вирішення конфлікту на Сході України, та потребує негайної реакції в інформаційному просторі з боку нашої держави.

1. Європейські рупори Кремля. URL: <https://www.iccrp.org/evropejski-rupory-kremlya> (дата звернення: 17.02.2020).

2. Від Італії до Фінляндії. У яких країнах "ДНР" вдалося відкрити свої фейкові представництва. URL: <https://m.tyzhden.ua/publication/226690> (дата звернення: 14.02.2020).

3. Мюнхенський постскрипум: “забута” війна на Донбасі та ритуальна роль України. URL: <https://www.iccrp.org/myunhenskyj-postskryptum-zabuta-vijna-na-donbasi-ta-rytualna-rol-ukrayiny> (дата звернення: 19.02.2020).

Височанський Михайло Рудольфович
головний оперуповноважений
Департаменту стратегічних розслідувань
Національної поліції України

ДЕЯКІ АСПЕКТИ ЗБРОЙНОГО КОНФЛІКТУ НА ТЕРИТОРІЇ УКРАЇНИ ТА ЙОГО ВПЛИВ НА ЕКОНОМІЧНУ БЕЗПЕКУ ДЕРЖАВИ

Наявність збройного конфлікту на території України значно впливає загалом на ситуацію в Україні, зокрема й на її економічну безпеку. На окупованих територіях Донецької та Луганської областей станом на сьогодні проводиться операція об'єднаних сил (далі – ООС), до якої на цих територіях мала місце антитерористична операція (далі АТО).

Так, 30 квітня 2018 року Президент України П. Порошенко оголосив про офіційне закінчення АТО та початок ООС, основна відмінність між якими полягає в зміні керівництва операцією з СБУ на ЗСУ, значно розширюючи таким чином повноваження президента, що виступає Верховним Головнокомандувачем ЗСУ [1, с.258].

Варто зазначити, що 2014-2015 роки кардинально змінили економічну ситуацію в країні. Зокрема, розв'язання бойових дій на Сході України спричинили процес руйнування побудови частини виробничих відносин і розподілу доходів. Така ситуація призвела до безпосереднього руйнування виробничих потужностей, а також транспортної інфраструктури на території військового конфлікту у Донецькій та Луганській областях. Окрім втрачено міжгалузеві та логістичні зв'язки у регіональному та зовнішньоекономічному просторі; обмежено у доступ до енергетичної сировини (вугілля); суттєвого зросли інвестиційні ризики.

З 2014 р. у зв'язку з воєнним конфліктом із РФ, фінансова ситуація в країні різко погіршилася, що негативно відбивається на бюджетних показниках, збільшуючи фінансову залежність країни від зовнішніх і внутрішніх запозичень [2, с. 280].

На фінансову ситуацію також впливає наявність необхідності переміщення осіб у зв'язку з неможливістю їх проживати на окупованих територіях. Так, близько 1,8 млн жителів Донбасу набули статус внутрішніх переселенців, а понад 3,8 млн людей потребують гуманітарної допомоги внаслідок російської збройної агресії й окупації Донбасу.

Внаслідок ситуації, що склалась на окупованих територіях Україна зазнала величезних фінансово-економічних втрат. Зокрема 27 % промислового потенціалу Донбасу неза-

конно переміщено до Росії, включаючи обладнання 33-ох місцевих промислових гігантів [3, с. 171-172].

Наявність збройного конфлікту та сході території України безперечно ускладнює державне регулювання соціальної спрямованості діяльності України, що гарантовано Конституцією держави. На соціальні програми підтримки внутрішньо-переміщених осіб або інших, що потребують допомоги в зв'язку з збройною агресією РФ, спрямовано кошти, які могли б бути залученими на економічний розвиток України. Також зараз відсутні надходження до бюджету України, які до 2014 року отримувала держава від значної частини підприємств та організацій Донецької та Луганської областей.

Враховуючи наведене, вважаємо, що наявність збройного конфлікту на сході України негативно впливає не лише на стан національної безпеки а й на її економічну складову. До обставин, які об'єктивно погіршують економіку України, в тому числі її економічну безпеку можна віднести: необхідність виділення додаткових коштів на соціальну складову; збільшення фінансування військового сектору держави; недоотримання доходів до бюджету, які раніше поступали з територій, що на даний час окуповані.

Безперечно вирішення питань, пов'язаних із окупацією територій України залежить від багатьох чинників, є складним та потребує комплексного підходу, а діяльність спрямована на це повинна охоплювати декілька напрямків (соціальний, економічний, політичний, економічний, військовий, міжнародний і т.д.) та регулюватись загально-державною стратегією.

1. Трофименко А.В. Операція об'єднаних сил в Україні: політико-правові засади проведення. *Вісник Маріупольського державного університету. Серія: історія, політологія.* Вип. 21. 2018. С. 253-259.

2. Антоненко В.М., Сланська Н.О., Петренко М.А. Актуальні питання національної безпеки незалежної України в період військової агресії з боку РФ. *Східна: економіка, бізнес та управління.* Випуск 2 (19) 2019. С. 277-282.

3. Бойко І.В. Римський статут міжнародного кримінального суду: проблемні питання імплементація норм у вітчизняне кримінальне законодавство. *Матер. міжнар. наук-практ. круглого столу Сучасні кримінологічні дослідження: методи, напрями, перспективи* С.171-175.

Дроботя Яна Анатоліївна

доцент кафедри фінансів і кредиту,
кандидат економічних наук, доцент

Краснікова Оксана Миколаївна

доцент кафедри фінансів і кредиту,
кандидат економічних наук, доцент

Собчишин Віталій Мтколайович

доцент кафедри фінансів і кредиту
кандидат економічних наук

(Полтавська державна аграрна академія)

**МІСЦЕ ФІНАНСОВОГО РИЗИКУ У ФІНАНСОВІЙ
БЕЗПЕЦІ ПІДПРИЄМСТВА**

Невід'ємною складовою діяльності суб'єкту господарювання будь-якої галузі є фінансовий ризик. Однак, водночас фінансовий ризик – це і рушій підприємництва, рушій виникнення новітніх технологій, продуктів, покращення якості та задоволення споживачів. Отже, діяльність будь-якого суб'єкту господарювання є неможливою без фінансового ризику, але водночас фінансовий ризик впливає на фінансову безпеку суб'єкту господарювання.

Продуктивність діяльності підприємства, з нашого погляду, це постійний баланс між фінансовим ризиком та фінансовою безпекою. Саме підтримка конкурентоздатності підприємства вимагає постійного моніторингу фінансового ризику і фінансової безпеки та підтримки балансу між ними.

Варто зазначити, що власне процес господарювання і створює фінансові ризики на шляху його здійснення. Традиційно на діяльність підприємства впливають систематичні та несистематичні фінансові ризики.

Так, якщо несистематичні ризики – це ті, на які підприємство може здійснювати

вплив і прагнути звести їх до мінімуму, то систематичні ризики, це ті, до яких підприємство може лише пристосуватись на шляху здійснення своєї діяльності.

Варто зазначити, що несистематичні ризики, це ризики, які індивідуальні для кожного підприємства та залежать від виду діяльності підприємства і його конкретних управлінських рішень. Систематичні ризики – це ризики властиві для всіх підприємств, однак варто зазначити, що хоча систематичні, тобто зовнішні ризики присутні у всіх підприємствах, галузь діяльності та рішення конкретного підприємства можуть підсилювати їх дію або навпаки зменшувати їх.

Який же баланс між ризиком та фінансовою безпекою, що забезпечує успішну, конкурентоздатну діяльність для підприємства?

Т.Б. Кузенко, В.В. Прохорова та Н.В. Сабліна вказують, що фінансова безпека являє собою певну захищеність стосовно фінансових інтересів підприємства з такими основними функціональними цілями стосовно фінансової безпеки як:

- забезпечення фінансової ефективності;
- підтримка фінансової стійкості і незалежності підприємства;
- досягнення конкурентоздатності;
- забезпечення ліквідності активів;
- підтримка рівня ділової активності;
- забезпечення захисту інформаційного поля і комерційної таємниці;
- організація безпеки капіталу та майна підприємства, а також його комерційних інтересів [4].

Отже, вважаємо, що здоровий фінансовий баланс між фінансовим ризиком та фінансовою безпекою досягається за ситуації дотримання нормативів по основним фінансовим показникам та забезпечення конкурентоздатності власної продукції за постійної тісної співпраці з кінцевим споживачем продукції та моніторингу ринку на якому здійснюється діяльність господарства.

Які ж основні фінансові показники належать до показників, котрі дозволяють контролювати постійний баланс між фінансовим ризиком та фінансовою безпекою? З нашого погляду, до даних показників слід віднести:

- показники фінансової стійкості;
- показники ефективності використання капіталу;
- ефект фінансового левериджу та визначення оптимальної структури капіталу з погляду балансу між ризиком і дохідністю;
- показники ліквідності та платоспроможності;
- показники ділової активності;
- показники рентабельності та прибутковості;
- показники руху грошових коштів;
- показники оцінки фінансового ризику.

Моніторинг такого широкого кола показників на шляху дотримання балансу між фінансовим ризиком та фінансовою безпекою пояснюється тим, що фінансовий ризик починається на етапі зародження підприємства і пов'язаний з обранням виду діяльності та ефективністю інвестування капіталу, дотриманням ефективного балансу між власним і позиковим капіталом, надалі даний капітал, котрий інвестується в основні та оборотні активи спричиняє ризики пов'язані з формуванням основних та оборотних активів, зокрема для основних - це ризики пов'язанні перш за все з обранням власних або ж позикових коштів для фінансування основних засобів та власне доцільності обрання конкретних основних засобів; для оборотних активів - це ризики пов'язанні як з обранням власних або ж позикових засобів для їх фінансування, так і ризики пов'язані з формуванням оптимальної структури оборотних активів, котра повинна балансувати між ризиком незбалансованої ліквідності і ризиком втрат від нехватки запасів для здійснення виробничого процесу, від нехватки запасів готової продукції для забезпечення кінцевих споживачів.

Вважаємо за доцільне зупинити свою увагу більш детально на показниках оцінки фінансового ризику. З нашого погляду, їх перш за все варто поділити на кількісні та якісні. Так, до якісних слід віднести аналіз можливих видів ризику, котрий варто проводити під час процесу прийняття рішення на користь здійснення того чи іншого виду діяльності, оцінку загального ступеня небезпеки даних видів ризику та означення факторів, що впливають на рівень ризику [2].

До кількісних методів оцінки фінансового ризику слід віднести [2]:

- статистичні методи, серед яких ймовірність виникнення збитків, обсяг можливих

збитків, рівень фінансового ризику, середньоквадратичне відхилення, коефіцієнт варіації, коефіцієнт ризику, коефіцієнт ризику планових показників, β -коефіцієнт;

- методи аналізу доцільності витрат;
- методи, що базуються на інтуїції експертів;
- методи, що базуються на дослідженні фінансового стану підприємства;
- дослідження ефективності нововведень;
- дослідження точки беззбитковості;
- дослідження на основі методу дерева рішень та методу «риб'яча кістка»;
- дослідження фінансового ризику на базі співставлення з основними фінансовими нормативами;

- використання методу проведення аналогій.

Отже, фінансова безпека та фінансовий ризик перебувають у постійному балансі, і прагнуть до прибутку та конкурентоздатності суб'єкт господарювання постійно фінансово ризикує, однак варто тримати руку на пульсі щоб даний фінансовий ризик не посягнув на фінансову безпеку підприємства.

1. Артеменко В. Г. Беллендир В. Г. Финансовый анализ: учеб. пособие. 2-е изд. перераб. и доп. М.: Дело и Сервис, 2012. 365 с.

2. Бланк И. А. Управление финансовыми рисками: учебник. К.: Ника-Центр, 2005. 600 с.

3. Выборова Е. Н. Диагностика финансовой устойчивости рынков хозяйствования. Аудитор. 2016. № 12. С. 37–39

4. Кузенко Т. Б., Прохорова В. В., Саблина Н. В. Управление финансовой безопасностью на предприятии. Бизнес Информ. 2008. № 12 (1). С. 27–29.

Косиченко Олександр Олександрович

доцент кафедри економічної

та інформаційної безпеки

Дніпропетровського державного

університету внутрішніх справ,

кандидат технічних наук, доцент

ОСОБЛИВОСТІ ВИКОРИСТАННЯ ВІЗУАЛЬНИХ ЗАСОБІВ ЧАСОВОГО АНАЛІЗУ ЯК ІНСТРУМЕНТА РОЗСЛІДУВАННЯ В ПРАВООХОРОННІЙ ДІЯЛЬНОСТІ

Обсяги даних, з якими приходиться зустрічатися у своїй роботі аналітикові, постійно зростають. Згідно з дослідженням International Data Corporation обсяг інформації у світі кожні два роки подвоюється [1]. Великою кількістю фактів і різноманітної інформації оперують і фахівці, що займаються розслідуванням різних інцидентів і злочинів. Саме тому аналітична візуалізація в останні роки стала важливим інструментом, що дозволяє представити інформацію і її потоки в такій формі, щоб аналітик зміг виявити сховані й неочевидні зв'язки між об'єктами, фактами й процесами розслідування, зрозуміти їхню суть і роль, зробити правильні висновки [2, 3]. Це дозволяє створити візуально-інформаційну модель злочину, що суттєво підвищує ефективність і глибину проведення розслідування в цілому, особливо в складних випадках.

Один із класів аналітичних інструментів візуалізації представлений засобами часового аналізу, що базується на відносинах об'єктів у часі. На відміну від досить універсальних інструментів асоціативного аналізу, наприклад, таких як Mind Maps (інтелект-карт, ментальних карт) [3, 4], які дозволяють створити в взаємин між людьми, організаціями або групами, часовий аналіз привносить у цю модель часову характеристику. Наприклад, найпростіша шкала часу дає можливість послідовно розташувати події, пов'язані з подією, і тим самим наочно відобразити весь їхній ланцюжок і допомогти зрозуміти що відбулося.

Засоби часового аналізу містять у собі велику кількість різноманітних інструментів, серед яких не можна не відмітити графік подія-час (time-event chart), блок-схему процесу (process flow diagram) і деякі інші методи, що дозволяють аналітику впорядкувати об'єкти в деякій системі відліку, за яку зазвичай приймають час. Розглянемо деякі з перспективних засобів візуалізації з урахуванням тимчасового фактора.

Графіки "подія-час". Шкала часу є традиційним інструментом упорядкування подій, причому використовується вона й для систематизації дій, пов'язаних з інцидентом, і для

фіксації етапів розслідування. Лівою границею схеми є якийсь установлений час, який відповідає моменту події яка розслідується. Кожна наступна за часом подія відзначається на шкалі праворуч попередньої точки. Якщо в ході розслідування спливають факти та події, що мають відношення до злочину, вони відзначаються на часовій осі ліворуч точки події. Ця проста методика практично універсальна, але створені за її допомогою схеми можуть виявитись досить громіздкими, крім того, у такі схеми найчастіше незручно вносити текстові коментарі.

Графіки "подія-час" дозволяють уникнути недоліків використання звичайної тимчасової шкали. Зокрема, можна бути впевненим, що побудована за допомогою цього методу схема, не буде займати більш однієї сторінки. Система побудови графіків "подія-час" базується на тій же основі, що й асоціативні інструменти аналізу – на перевагах візуальних підказок і графічної інформації. Як і в діаграмах зв'язків, для спрощення й збільшення наочності схеми в графіках "подія-час" використовуються символи та візуальні мітки. І якщо символіка для графіка "подія-час" обрана вдало, то він інтуїтивно легко читається, оскільки добре підібрані символи будуть набагато інформативніші.

Блок-схеми процесів. Тісно пов'язані із графіками "подія-час" блок-схеми процесу, які також графічно представляють події й проміжки часу. Різниця між ними полягає лише в тому, що блок-схеми, як правило, використовуються для опису одного випадку, який може бути, а може й не бути типовим зразком інших подій. Наприклад, у ході розслідування виявляється, що підозрюваний суб'єкт зробив розкрадання шляхом послідовності різних маніпуляцій з рахунком. У цьому випадку шкала часу або графік "подія-час" демонструє повну картину шахрайства, а блок-схема ілюструє окрему операцію по якому-небудь рахунку. Блок-схеми вкрай корисні при дослідженні складних незнайомих процесів. Вони активно й продуктивно використовуються для аналізу фінансових і комп'ютерних операцій, оскільки дозволяють розкласти предмет вивчення на більш доступні для розуміння складові. Для створення блок-схем звичайно використовуються такі додатки, як Microsoft Visio, Google Docs, Smart draw та інші.

Як і у випадку графіків "подія-час", для успішної побудови блок-схеми процесу необхідно правильно підібрати графічні символи, які виступають носіями істотної частини інформації. Наприклад, у блок-схемі відмивання грошей для відображення грошового потоку традиційно використовується зображення стопки купюр або монети. Ретельний і продуманий вибір символів може суттєво поліпшити читабельність блок-схеми. Ця особливість важлива для усіх методів візуалізації.

Діаграми PERT і візуальний слідчий аналіз. Техніка оцінки та аналізу проектів PERT (Program Evaluation and Review Technique) була розроблена ще в 1958 р. американською консалтинговою компанією Booz Allen Hamilton. Цей засіб традиційний та використовується для планування в бізнесі і являє собою спосіб аналізу завдань, необхідних для виконання певного проекту. Особливо він корисний для аналізу часу, який потрібно витратити на виконання кожного окремого завдання, і в результаті приводить до мінімізації часових витрат на проект у цілому. Особливо система PERT корисна при плануванні складних масштабних завдань. Серед програмних засобів, що реалізують технологію PERT, можна згадати Microsoft Project Manager, Smartdraw, PERT Chart Expert і ін. Специфіка техніки PERT полягає в тому, що вона більше оперує з майбутнім, ніж з минулим. Цей засіб дозволяє деталізувати складні завдання, розбиваючи їх на частини, з якими легко працювати, і тим самим полегшуючи аналітикові обробку потоку документів, наприклад при проведенні розслідувань фінансових злочинів.

Візуальний слідчий аналіз (visual investigative analysis) є адаптацією техніки PERT для слідчих цілей. Основна відмінність між методами полягає в тому, що PERT звичайно використовується для планування ходу розслідування, а візуальний слідчий аналіз застосовується для реконструкції подій. Один із провідних постачальників програмного забезпечення для візуального слідчого аналізу – британська компанія i2 (її програмний продукт IBM i2 Analyst's Notebook використовують у своїй роботі співробітники поліції та спецслужб в усьому світі).

Основною перевагою PERT і візуального слідчого аналізу є гнучкість цих підходів, вони можуть бути адаптовані до різних випадків і обставин. При побудові діаграм з використанням цих технік застосовують чотири основні категорії символів: дії, події, розгалуження й злиття.

Розглянуті інструменти часового аналізу, можуть стати серйозною підмогою при проведенні розслідувань злочинів і конфліктів різному ступеню важкості. Чи потрібно показати структуру змови при аналізі випадків несумлінної конкуренції або розібратися в шля-

хах розкрадання коштів з рахунку компанії, ці інструменти будуть у край корисні. І, незважаючи на деякі відмінності, усі перераховані методи об'єднані візуальним підходом до відображення інформації. А візуалізація складних понять і процесів – це гарантія розуміння й підвищення ймовірності досягнення успішного результату розслідування. Слід також зазначити, у світі постійно ведуться розробки засобів для розслідування з візуалізації, наприклад, компанія Bitfury Group в 2018 році запустила програмний комплекс Crystal для правоохоронних органів і фінансових організацій, який допоможе в розслідуванні махінацій з використанням біткоїну та інших криптовалют. Crystal надає повний доступ до біткоїн-блокчейну й використовує розширену аналітику для пошуку й відображення підозрілих транзакцій і зв'язаних об'єктів. Інноваційний інструмент також пропонує запатентовану систему «оцінки ризиків», що допомагає виявляти й відслідковувати підозрілі дії [5].

1. Мировой объем данных превысит 17 зеттабайт. Деловой журнал "Инвест-Форсайт". [Електронний ресурс] – Режим доступу: <https://www.if24.ru/mirovoj-obem-dannyh-prevysit-17-zettabajt/>

2. Criminal Intelligence. Manual of Analysts. United Nation's office on drugs and crime. United Nations, New York, 2011. – р. 104.

3. Косиченко О.О., Южека Р.С. "Використання ментальних карт в діяльності прокурора". - Матеріали II Міжнародної науково-практичної конференції "Актуальні питання протидії злочинності в сучасних умовах: вітчизняний та зарубіжний досвід" (м. Дніпро, 15 бер. 2018 р.). – Дніпро: ДДУВС, 2018. – с. 272-276.

4. Косиченко О.О., Дисковський О.А. "Використання методів візуалізації в інформаційно-аналітичній діяльності" – 36. наукових статей за матеріалами доповідей учасників науково-практичного семінару "Використання інформаційних технологій в діяльності Національної поліції України". (м. Дніпро, 23 лист. 2018р.), м. Дніпро, ДДУВС. - с. 25-27.

5. Crystal — інструмент для расследования махинаций с криптовалютами. Кирилова З. [Електронний ресурс] – Режим доступу: <https://hightech.fm/2018/01/31/crystal>

Косяченко Ксенія Едуардівна
доцент кафедри
цивільно-правових дисциплін
Дніпропетровського державного
університету внутрішніх справ,
кандидат юридичних наук

ПЕРСПЕКТИВИ РОЗВИТКУ ДЕРЖАВНОГО ФІНАНСОВОГО КОНТРОЛЮ В УКРАЇНІ: МІЖНАРОДНИЙ ДОСВІД

Для України сьогодні важливо правильно вирішити проблему організації дієвої системи управління, насамперед державними фінансовими ресурсами, та контролю за їх формуванням, розподілом та використанням, забезпечення матеріального благополуччя народу, а також постійне сприяння розвитку науки, культури та освіти, здоров'я нації, соціального захисту громадян. Від вирішення цих завдань і буде залежати перспектива виживання й процвітання в глобалізованому світі.

Вивченням зарубіжного досвіду організації державного фінансового контролю займалися такі вчені, як: Л. Дікань, Г. Дорош, І. Дрозд, А. Загородня, А. Козирін, О. Ковалюк, Я. Мазур, В. Мельничук, А. Мамишев, Л. Розумович, А. Соменков, І. Стефанюк, Д. Шпильова, С. Юргелевич та багато інших.

Вивчаючи світовий досвід, усі дослідники об'єктивно вказують на наявність диверсифікації їхніх типів з огляду на владні повноваження, статус та функціональну незалежність. Правовою основою організації рахункових відомств та забезпечення їхнього функціонування у переважній більшості країн є конституція та прийняті на її основі закони, які визначають місце, функції й права контрольних установ. Наприклад, Н. Дорош привертає увагу до такої організаційної схеми контролю в зарубіжних країнах: перша категорія - вищий орган державного фінансового контролю підпорядковується парламенту або президенту і на нього покладено контроль за витрачанням коштів державного бюджету; друга категорія – державні контрольно-ревізійні підрозділи міністерств і відомств, що підпорядковуються як вищому органу державного фінансового контролю, так і відповідному міністерству або відомству. Вони здійснюють повний контроль за правильністю витрачання державних коштів [1, с. 48].

А. Соменков групує органи контролю за назвою, нагадуючи, що в окремих країнах вищі контрольні установи належать до органів парламенту; в інших – наділені статусом служби державного контролю; автор називає ще один тип – це рахункові суди й рахункові трибунали; далі він виділяє офіси генерального аудиту на чолі з аудитором; окремо вказує на існування державних генеральних інспекцій, а в останній групі називає рахункові, контрольні та ревізійні палати [2, с. 38].

На думку Я. Мазура, вищі контрольні органи поділяються на дві групи: рахункові трибунали й контрольні установи. До рахункових трибуналів він відносить колегіальні незалежні від уряду органи контролю, що називаються судами (або діють як суди), які контролюють розрахунки і приймають рішення щодо притягнення до відповідальності винних посадових осіб (рахункова палата Італії; рахункові трибунали Франції, Бельгії і Іспанії), та інші колегіальні незалежні від уряду органи, не наділені подібними судовими повноваженнями (Федеральна рахункова палата Німеччини). Контрольними установами автор називає інші відомства, у яких рішення щодо проведення перевірок та результатів приймається або безпосередньо керівником (монократичні — Національне управління аудиту Великобританії), або колегією на чолі з керівником контрольного органу (Верховне контрольне бюро Чеської Республіки) [3, с. 110].

За оцінкою фахівців, приведення вітчизняної системи державного фінансового контролю у відповідність до ключових параметрів законодавства ЄС передбачатиме запровадження істотних змін у підходах, процедурах та механізмах усієї системи [4, 35]. Зміни, що впроваджуватимуться у системі державного фінансового контролю, мають бути узгоджені та гармонізовані з іншими напрямками державної політики (у сфері публічних фінансів, а також правоохоронної діяльності). У країнах ЄС сучасні системи державного фінансового контролю склалися під впливом економічних реформ, спрямованих на підвищення ефективності державного регулювання економічного розвитку і продуктивності державного сектора економіки. Застосування єдиних методичних підходів, що базуються на вимогах Лімської декларації, дало країнам ЄС змогу побудувати в цілому схожі системи державного фінансового контролю.

Отже, роблячи висновки бюджетне законодавство є одним із найважливіших для функціонування держави. Ця галузь права регулює відносини мобілізації, розподілу та використання бюджетних коштів. На сьогодні порушення фінансово-бюджетного законодавства є поширеним явищем, оскільки бюджетний процес в Україні є досить тривалим та складним, тому існує багато можливостей для посадових осіб зловживати своїми повноваженнями. Такі порушення можуть здійснюватися як на стадії проектування бюджету, так і на стадіях виконання та звітності про виконання бюджету. Найбільш негативними наслідками невиконання бюджетних норм є недофінансування конкретних програм (охорони здоров'я, освіти), безпідставне збагачення посадових осіб та інші. Тому дуже важко переоцінити роль норм, які передбачають відповідальність за порушення бюджетного законодавства.

1. Дорош Н. І. Державний фінансовий контроль: зарубіжний досвід і шляхи вдосконалення. Фінанси України. 1998. № І.С. 48.
2. Соменков А. Когда деньги счет любят. Президентский контроль. 2000. № 10. С. 38.
3. Мазур Я. Верховная контрольная палата Республики Польша. Государство и право. 1995. № 6. С. 110.
4. Іванова І. М. Державний фінансовий контроль: Парадигми розвитку: монографія. К.:Академ. видав. 2010. 168 с.

Крамаренко Юрій Миколайович
доцент кафедри
кримінально-правових дисциплін
Дніпропетровського державного
університету внутрішніх справ,
кандидат юридичних наук, доцент

ОКРЕМІ ПИТАННЯ ЗДІЙСНЕННЯ КРИМІНАЛЬНО-ПРАВОВОЇ ОХОРОНИ ПІДПРИЄМНИЦТВА ЯК ПЕРЕДУМОВИ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ЕКОНОМІЧНОЇ БЕЗПЕКИ КРАЇНИ

Підприємництво як один із видів господарської діяльності має за мету не тільки одержання прибутку, а й досягнення економічних і соціальних результатів, що виражаються в тому числі у забезпеченні економічної безпеки як складової національної безпеки України. Відповідно до п.2 ч.3 ст.3 Закону України «Про національну безпеку України» одним із фундаментальних національних інтересів України є «сталий розвиток національної економіки, громадянського суспільства і держави для забезпечення зростання рівня та якості життя населення» [1]. У відповідності до підрозділу 4.9 Стратегії національної безпеки однією з умов забезпечення економічної безпеки є захист економічної конкуренції та формування сприятливого бізнес-клімату [2].

З огляду на важливість бізнес-процесів для суспільства та держави, одним із ключових елементів правової системи, що забезпечує сталий розвиток таких суспільних відносин, є наявність дієвої кримінально-правової охорони підприємництва. Питання кримінально-правової охорони суспільних відносин в сфері підприємництва неодноразово обговорювались як серед правників, так і фахівців інших спеціальностей. Одними з таких актуальних тем є проблеми протидії законній господарській діяльності та протиправне заволодіння майном підприємства, установи, організації, що дістало назву «рейдерство». Серед останніх праць з цієї тематики можна назвати роботи Грищенка Н.М., Орлеана А.М., Сабецької Т.І., Скорої Л.М., Титаренка С.С. Вказана проблематика протягом останніх років неодноразово також була предметом законотворчої діяльності, що в засобах інформації дістала назву «Маски-шоу стоп» [3].

Для того щоб скласти приблизну уяву про стан захищеності підприємництва в контексті кримінально-правової охорони від незаконних протидії підприємству та заволодіння майном суб'єктів підприємницької діяльності, слід звернутися до окремих даних, що відображають ключові показники з обраної проблематики. До таких можна віднести окремі статистичні показники стану злочинності та слідчо-прокурорської діяльності, повідомлення представників органів влади, оцінки міжнародних організацій та інші інформаційні ресурси, що можуть містити більш-менш об'єктивну інформацію з цього приводу.

Окремі із показників стану злочинності та слідчо-прокурорської практики за 2015-2019 роки [4], котрі наведені у таблиці, вказують на те, що серед загального числа кримінальних проваджень щодо протидії законній господарській діяльності (ст.206 КК України) та протиправного заволодіння майном підприємства, установи, організації (ст.206-2 КК України) кількість обвинувальних актів, складає за найвищим показником менше ніж 8%, а загальний показник варіюється від 3 до 5 відсотків за ст.206-2 та від 0 до 8 відсотків за ст.206 КК України. При цьому сукупна частка цих злочинів серед кримінальних правопорушень у сфері господарської діяльності за вказаний період не перевищує 4,8 відсотки. Також вбачається суттєва різниця між кількістю проваджень, де вручено повідомлення про підозру і тими, що спрямовані до суду з обвинувальним актом.

Слід зазначити те, що в інформаційному просторі України є вказівки на дещо інші показники з цього приводу. Так, за інформацією Міністерства юстиції України на початку 2017 року до Комісії з питань розгляду скарг у сфері державної реєстрації надійшло понад 150 скарг про незаконну перереєстрацію земельних ділянок [5]. В 2019 році в базі сервісу для моніторингу публічних даних «Опендатабот» вказувалось про понад 20 підроблених судових рішень [6], за якими здійснювалось незаконне заволодіння нерухомістю переважно комерційного призначення, а на початку 2020 року зазначалось про приблизно 400 «рейдерських захоплень» в Україні щорічно [7].

Показники діяльності правоохоронних органів за 2015-2019 роки щодо окремих кримінальних правопорушень у сфері господарської діяльності

		Всього обліковано кримінальних правопорушень (далі- КП) у сфері господарської діяльності	Протидія законній господарській діяльності, ст.206	Протиправне заволодіння майном підприємства, установи, організації, ст.206-2
2015 рік	Всього обліковано КП	7631	120	30
	КП, у яких особам вручено повідомлення про підозру	2380	11	1
	КП, за якими провадження направлені до суду з обвинувальним актом	1958	9	1
2016 рік	Всього обліковано КП	6940	127	78
	КП, у яких особам вручено повідомлення про підозру	1837	0	4
	КП, за якими провадження направлені до суду з обвинувальним актом	1361	0	2
2017 рік	Всього обліковано КП	6297	189	82
	КП, у яких особам вручено повідомлення про підозру	2304	7	8
	КП, за якими провадження направлені до суду з обвинувальним актом	1833	2	4
2018 рік	Всього обліковано КП	6334	161	70
	КП, у яких особам вручено повідомлення про підозру	2593	4	11
	КП, за якими провадження направлені до суду з обвинувальним актом	2021	0	3
2019 рік	Всього обліковано КП	5947	158	130
	КП, у яких особам вручено повідомлення про підозру	2094	3	16
	КП, за якими провадження направлені до суду з обвинувальним актом	1686	3	5

Ще одним показником стану суспільно-економічних відносин в країні є щорічне дослідження Всесвітнього економічного форуму щодо індексу глобальної конкурентоспроможності, яке відображає ситуацію в різних сферах управління країною. Аналізуючи основні показники, що застосовуються при визначенні глобального індексу конкурентоспроможності країн світу, де Україна протягом останніх років погіршила показники, перейшовши із 81 [8] на 85 сходинку у 2019 році [9, С.570], можна дійти висновку щодо несприятливої ситуації у сфері захисту вітчизняного підприємництва та забезпечення сприятливого бізнес-середовища.

Таким чином можна констатувати, що проблема кримінально-правової охорони підприємництва в Україні потребує формування та запровадження якісних механізмів моніторингу, оцінки та адекватного впливу з боку органів державної влади на незаконні дії, що створюють загрози для здійснення підприємницької діяльності. З огляду соціальної чутливості, значимості та обсягів вказаної сфери суспільних відносин, вважаємо, що для розробки таких заходів необхідна співпраця не тільки органів влади та фахівців у сфері економіки, управління та різних галузей права, але й представників різних сфер та видів бізнесу. Такий підхід дасть можливість об'єктивно збирати й оцінювати інформацію із зазначеної проблематики, а також формувати мету, завдання та планомірний вплив з більш-менш прогнозованими наслідками.

1. Про національну безпеку України: Закон України від 21 червня 2018 року № 2469-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2469-19> (дата звернення 18.02.2020 р.)

2. Про рішення Ради національної безпеки і оборони України від 6 травня 2015 року «Про Стратегію національної безпеки України»: Указ Президента України від 26 травня 2015 року № 287/2015. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/287/2015#n14> (дата звернення 18.02.2020 р.)

3. Маски-шоу стоп-3: вздохнет ли свободно украинский бизнес URL: <https://sud.ua/ru/news/publication/135666-maski-shou-stop-3-vzdokhnet-li-svobodno-ukrainskiy-biznes> (дата звернення 18.02.2020 р.)

4. Статистична інформація про стан злочинності та результати прокурорсько-слідчої діяльності. Офіційний сайт Генеральної прокуратури України. URL: <https://www.gp.gov.ua/ua/statinfo.html> (дата звернення 18.02.2020 р.)

5. Комісія мін'юсту врятувала від рейдерського захоплення власників 150 земельних ділянок! Офіційний сайт Міністерства юстиції України. URL: <https://minjust.gov.ua/news/ministry/komisiya-minyustu-vryatuvava-vid-reyderskogo-zahoplennya-vlasnikiv-150-zemelnih-dilyanok> (дата звернення 18.02.2020 р.)

6. Керівник апарату суду підробив 22 судові справи на мільйони гривень і отримав штраф у 17 тисяч гривень. Сервіс «Опендатабот». URL: <https://opendatobot.ua/blog/307-fake-documents> (дата звернення 18.02.2020 р.)

7. Перші рейдерські захоплення вже сталися в цьому році. Сервіс «Опендатабот». URL: <https://opendatobot.ua/blog/407-raiders-2020>

8. Глобальний індекс конкурентоспроможності. URL: <http://reports.weforum.org/global-competitiveness-index-2017-2018/countryeconomy-profiles/#economy=UKR> (дата звернення 18.02.2020 р.)

9. Глобальний індекс конкурентоспроможності. URL: http://www3.weforum.org/docs/WEF_TheGlobalCompetitivenessReport2019.pdf (дата звернення 18.02.2020 р.)

Кубецька Ольга Миколаївна

завідувач навчально-наукової лабораторії з дослідження проблем економічної безпеки Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ, кандидат економічних наук, доцент

Сидорова Ельвіра Олександрівна

заступник декана факультету економіко-правової безпеки Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ, кандидат юридичних наук

Остапенко Тетяна Миколаївна

доцент кафедри економіки, підприємництва і управління підприємствами Дніпровського національного університету імені Олеся Гончара, кандидат економічних наук, доцент

ДЕСТАБІЛІЗУЮЧІ ФАКТОРИ ПОРУШЕННЯ ЕКОНОМІЧНОЇ БЕЗПЕКИ ДЕРЖАВИ

Економічна безпека країни – це складна багатофакторна категорія, яка характеризує здатність національної економіки до розширеного самовідтворення, з метою збалансованого задоволення потреб власного населення держави на певному визначеному рівні, з метою протистояння дестабілізуючій дії різноманітних внутрішніх та зовнішніх чинників, а також забезпечення конкурентоспроможності національної економіки у світовій господарській системі [1].

В Україні така предметна область дослідження, як встановлення чинників негативно-го впливу на економічну безпеку держави, досліджена недостатньо. Зокрема, дане питання вивчали такі вчені, як: Чубукова О.Ю., Воронкова Т.С. (Система економічної безпеки (екосистейт): сутність, структура); Шевченко Л.С., Гриценко О.А., Макуха С.М. та ін. (Моделювання економічної безпеки: держава, регіон, підприємство); Предборський В.А. (Економічна безпека держави); Пастернак-Таранушенко Г.А. (Економічна безпека держави); Нікітін Ю.В. (Національна безпека України в сучасних умовах: ризики і фактор впливу) та інші.

Всім відомий той факт, що формування економіки країни держави, відбувається під впливом внутрішніх та зовнішніх чинників, крім того, вона перебуває в умовах постійних змін.

Всі чинники дестабілізуючого¹ порядку, які здійснюють вплив на порушення економічної безпеки держави можна поділити на наступні групи:

- 1 - індивідуальні чинники;
- 2 - чинники мікрорівня (локальна безпека);
- 3 - чинники мезорівня (регіональна безпека);
- 4 - фактори макрорівня (національна безпека);
- 5 - фактори міжнародного спрямування;
- 6 - чинники мегарівня (глобальна безпека) (рис. 1).

Чинники дестабілізуючого характеру, що формуються на мегарівні це такі, які призводять до порушення забезпечення світового економічного розвитку в цілому.

Індивідуальні фактори порушення економічної безпеки держави включають в себе такі, що пов'язані з відносинами економічного, соціального, демографічного, технологічного, екологічного, організаційного, наукового, інформаційного та іншого порядку, і полягають у збереженні вимог та інтересів індивіда, як головного об'єкта та суб'єкта системи економічної безпеки країни.

Рис. 1. Схематичне зображення груп деструктивних факторів порушення економічної безпеки держави

¹ **Дестабілізація** – втрата стабільності, різке порушення динамічного розвитку економіки, спади у виробничій і фінансовій діяльності. – Економічна енциклопедія у трьох томах. Т. 1./ Редкол.: С.В. Мочерний (відп. ред.) та ін. – К.: Видавничий центр “Академія”, 2000. – 864 с.

Економічна безпека підприємств, установ, організацій – стан збалансованості, стійкості до негативних факторів і впливів, здатністю забезпечення фінансовими ресурсами процесів задоволення потреб підприємства та всіх пов'язаних з його діяльністю суб'єктів та забезпечення ефективного функціонування національної економічної системи та економічного зростання [1].

Чинники деструктивного характеру, що формуються на мікрорівні це такі, якими управляти можна, і які формуються на рівні підприємств, установ, організацій.

Розглядаючи дестабілізуючі чинники регіонального характеру, можна відмітити той факт, що одночасна їх дія призводить до порушення економік регіонального порядку, тобто можуть виникати проблеми взаємодії між ними.

У Законі України «Про основи національної безпеки України» зазначається, що: «Національна безпека України – це захищеність життєво-важливих інтересів людини, громадянина, суспільства і держави, за якої забезпечуються сталий розвиток суспільства, сучасне виявлення, запобігання і нейтралізація реальних та потенційних загроз національним інтересам» [1].

Фактори дестабілізуючого характеру порушення національної безпеки це ті, які не дозволяють адаптуватися країні до вимог глобальних перетворень і сприяють її ізоляції від інших держав; невизначеність у геополітичній стратегії регіонів України; неврегульовані міграційні процеси та інші потенційні загрози.

Міжнародна економічна безпека – являє собою комплекс міжнародних умов співіснування, домовленостей та інституціональних структур, за яких кожній країні-члену світового співтовариства забезпечується можливість вільно обирати і здійснювати власну стратегію соціального і економічного розвитку, не піддаючись зовнішньому тиску і розраховуючи на невтручання, розуміння, взаємоприйнятне і взаємовигідне співробітництво з боку інших країн [2].

Дестабілізуючі чинники міжнародного спрямування це такі, які виникають за формування економічної безпеки будь-якої країни через недобросовісне співробітництво, тобто не передбачають забезпечення внутрішньо-економічної стабільності та досягнення стійкого економічного процвітання будь-якої держави.

В силу того, що всі згадані групи факторів негативного впливу на економічну безпеку держави впливають один на одного, обумовлюють появу і формують силу впливу кожної групи на економічну безпеку, їх необхідно розглядати завжди одночасно і не віддавати перевагу тій чи іншій групі, зокрема.

---

1. Збірник актів нормативно-правового регулювання фінансово-економічної безпеки/ Упоряд.: О. М. Кубецька, Я. С. Палешко, Д. Б. Санакоєв, О. В. Неклеса. – Дніпро, ДДУВС, 2019. 320 с.

2. Горячева К.С. *Механізм управління фінансовою безпекою підприємства* [Текст] : автореферат дис. канд. екон. наук : 08.06.01 року. К. С. Горячева; Київський нац. ун-т технологій та дизайну. К., 2006. 17 с.

Лазарев Владислав Олександрович

декан факультету
економіко-правової безпеки,
кандидат юридичних наук

Палешко Яна Сергіївна

старший науковий співробітник
навчально-наукової лабораторії
з дослідження проблем економічної безпеки
кандидат економічних наук

*(Дніпропетровський державний
університет внутрішніх справ)*

ЕКОНОМІЧНА БЕЗПЕКА ДЕРЖАВИ З УРАХУВАННЯМ ПРОЦЕСУ ДІДЖИТАЛІЗАЦІЇ

На сучасному етапі розвитку в світі відбуваються фундаментальні процеси трансформації, які торкаються цифрової сфери. Стрімкий розвиток, насамперед, інформаційних технологій утворив ринок інформаційних послуг, який включає економіку в цілому. Суб'єкти, які

являються учасниками цього ринку, прагнуть до оптимізації усіх бізнес процесів та внаслідок цього збільшують економічну продуктивність своєї діяльності. Суб'єкти господарювання прагнуть збільшувати свій досвід ринкової співпраці за рахунок релевантної інформації.

Слід зазначити, що більшість світових корпорацій (60 %) розробляють власні стратегії діджиталізації, які насамперед спрямовані на технологічні зміни, враховуючи запити ринкового споживача. Отже, можна стверджувати, що саме діджиталізація створює найкращі умови для взаємодії бізнесу та споживачів.

Розглядаючи процес діджиталізації, в умовах національної економіки та безпеки країни, постає необхідність системи управління в інформаційному просторі.

В загальному розумінні діджиталізація – це процес переведення будь-якої інформації у цифровий формат, тобто до електронного вигляду. Більшість науковців стверджують, що саме діджиталізація являється процесом з використанням цифрових технологій задля поліпшення обслуговування клієнтів.

Створення суб'єктами господарювання веб-сайтів, а також формування каналів для комунікації з клієнтами, та відповідно розвиток соціальних мереж, істотно впливають на розповсюдження діджиталізації бізнесу. Саме цифрові технології надають інформацію щодо діяльності підприємств. Всі вище зазначені зміни вимагають змін в державній політиці та управлінні, а також постає необхідність у перегляді моделей ведення бізнесу.

Одним із основних документів, які регулюють діджиталізацію в Україні являється – Розпорядження Кабінету Міністрів України «Про концепцію розвитку цифрової економіки та суспільства України на 2018–2020 роки», Закон України «Про Концепцію Національної програми інформатизації», Закон України «Про національну програму інформатизації» та ін. Таким чином в нашій країні, насамперед, на державному рівні є умови для розвитку діджиталізації. Така політика держави сприяє інноваціям бізнесу з використанням новітніх технологій, що в свою чергу підвищує взаємодію в ринковому середовищі. Завдяки розвитку діджиталізації відбуваються зміни у прогнозуванні, плануванні та обслуговуванні потреб суб'єктів господарювання.

Одним із видів діджиталізації виробництва виступає робототехніка. В першу чергу, робототехніка створюється для автоматизації технологічних процесів, які допомагають в проектуванні, будівництві, здійсненні контролю над комп'ютерними системами та як наслідок обробка автоматизованої техніки.

Діджиталізація найбільш використовується у підприємствах, які працюють у сфері послуг, а також у хімічній, харчовій, автомобільній та суднобудівній промисловостях. Наразі більшість корпорацій спрямовані на введення у свою діяльність кіберфізичних осіб, саме це дозволить отримувати, оброблювати та передавати інформацію майже миттєво, що дозволить створити єдиний інформаційний простір в межах однієї організації.

Український економіст Р. Сіденко досліджує діджиталізацію як основоположний механізм для втілення глобальних змін. Науковець вважає, що діджиталізація звичайно спрямована на розвиток країни у довгостроковій перспективі, але у короткостроковій може призвести до збільшення державних витрат та суперечностей у суспільстві.

Зазначимо, що особливість діджитал-економіки нашої країни являється динамізм, що зумовлює дослідження з даної теми, які мають відповідати потребам суспільства. Основа діджитал-економіки залежить від факторів трансформації виробництва. На глобальному рівні суспільство вже пройшло декілька етапів розвитку, при цьому на кожному етапі спостерігається зміна факторів виробництва, тобто попиту і пропозиції, саме це створило фундамент для розвитку діджиталізації економіки. Щодо державного рівня, то досягнення конкурентоспроможності національної економіки на фоні інших країн відбувається через науково-технічний прогрес та як наслідок через розвиток діджиталізації економіки та населення в цілому. На рівні суб'єктів господарювання діджиталізація втілюється через розвиток веб-сайтів, формуються канали для комунікації з клієнтами та відповідно розвиток соціальних мереж.

Економіка нашої країни перебуває на етапі діджитал-прогресу соціально-економічного розвитку держави, що в свою чергу обумовлює розвиток цифрової економіки (науковий напрям, який вивчає впровадження цифрових технологій до управління економічними системами).

Економічна безпека країни поєднує в собі – безпеку регіонів, підприємств, організацій і населення держави, що означає стан економіки, який з боку суспільства повинен зберігатися і розвиватися в прогресуючих масштабах.

Предметом економічної безпеки, в першу чергу є діяльність особистості, суспільства та держави, щодо захисту їхніх інтересів від внутрішніх і зовнішніх загроз в сферах які сто-

суються економічної діяльності, принципи та методи забезпечення економічної безпеки.

Економічна безпека має наступні ознаки: процес задоволення потреб; захист національних інтересів, суб'єктів господарювання та населення; одна із умов стабільного розвитку; як система попередження заподіяння шкоди; сукупність умов та факторів незалежності країни.

Головним об'єктом економічної безпеки виступає економічна безпека населення і означає стан захищеності життєво важливих інтересів громадян в економічній сфері. Слід зазначити, що економічна безпека населення це фундамент економічної безпеки країни, і означає як сукупність економічних, соціальних, демографічних, екологічних, технологічних і науково-інформаційних (це і означає діджиталізація) відносин.

Економічна безпека держави – це стан економіки та структурних підрозділів влади, при якому виконується гарантований захист національних інтересів, соціально орієнтований розвиток держави, розвинутий економічний та оборонний потенціал навіть при умові найкращого розвитку внутрішніх та зовнішніх процесів.

В умовах ринкової економіки для України національна економічна безпека:

- є макроекономічним показником соціально-економічного розвитку держави;
- є основою для провадження державної політики та поштовхом для розробки заходів для реалізації цієї політики;
- є вирішальною умовою для розробки та реалізації всієї системи економічних інтересів країни.

Економічна безпека включає наступні компоненти безпеки: сировинно-ресурсну, енергетичну, соціальну, екологічну, інформаційну, інноваційно-технологічну, інвестиційну, зовнішньоекономічну. Саме стабільність та сталий розвиток в указаних вище сферах забезпечують соціально-економічний розвиток для всієї держави.

Тобто слід зазначити, що діджиталізація є невід'ємною складовою економічною безпекою країни. Отже розвиток діджиталізації в умовах прийняття управлінських рішень в бізнесі має відбуватися за умов:

- оцінки доцільності реалізації практичних цифрових ініціатив, визначення ймовірності виникнення нових ризиків або можливостей від упровадження діджиталізації;
- визначення умов адаптації компаній нашої країни до змін, при цьому враховуючи швидкі зміни на ринковому середовищі;
- відстеження нових технологій в інноваційних галузях (робототехніка, нові види енергії та Інтернет технології);
- визначення та оцінка обмежень, знаходження способів досягнення прогресу з урахуванням існуючих ускладнень та протиріч;
- прогнозування та діагностування розвитку власної галузі, суміжних та інших стає основою дієвих управлінських рішень;
- підтримка балансу між інноваціями та прагматичним розвитком.

Згідно з вище зазначеним, розвиток діджиталізації, як однієї із складової економічної безпеки держави, повинно відбуватися за умов розробки системи управління по цьому напрямку інновацій, слід проводити моніторинг з наступним прогнозуванням ринкового середовища, оцінювати чинники впливу на конкурентоспроможність суб'єктів господарювання. Також має відбуватися підготовка кадрового забезпечення для розвитку культури та компетенцій інформаційного обміну, для модернізації ІТ-систем і застосування аналітики. Дані напрямки стануть умовою для утворення цифрової інфраструктури та стимулювати інновації в середині країни. При цьому, слід враховувати досвід зарубіжних країн, які направляли свої сили на оптимізацію бізнесу та розробку дієвих ІТ-рішень. Новітні державні програми мають бути направлені на інтегрування стратегій у діяльність суб'єктів господарювання та збільшувати інновації в бізнесі.

---

1. Розпорядження Кабінету Міністрів України «Про концепцію розвитку цифрової економіки та суспільства України на 2018–2020 роки» № 67-р від 17.01.2018. URL: <https://www.kmu.gov.ua/ua/npas/pro-shvalennyakoncepciyi-rozvitku-cifrovoyi-ekonomiki-ta-suspilstva-ukrayini-na-20182020-roki-ta-zatverdzhennya-planu-zahodivshodo-yiyi-realizaciyi/>

2. Гудзь О.Є. Цифрова економіка: зміна цінностей та орієнтирів управління підприємствами. Економіка. Менеджмент. Бізнес. 2018. № 2(24). С. 4–12.

3. Коляденко С.В. Цифрова економіка: передумови та етапи становлення в Україні та світі. Економіка. Фінанси. Менеджмент: актуальні питання науки і практики. 2016. № 6. С. 105–112.

4. Косинський В.І., Швець О.Ф. Сучасні інформаційні технології: навч. посіб. К.: Знання, 2012.

5. Краус Н.М., Клаус К.М. Інноваційне табло України. Східна Європа: економіка, бізнес та управління. 2017. № 6. URL: <http://www.easterneurope-ebm.in.ua/6-2017-ukr>.

6. Стратегії високотехнологічного розвитку в умовах глобалізації: національний та корпоративний аспекти: монографія / Н.П. Мешко, О.М. Сазонець, О.А. Джусов та ін. Донецьк: Юго-Восток, 2012. 470 с.

7. Соколова Г.Б. Деякі аспекти розвитку цифрової економіки в Україні. Економічний вісник Донбасу. 2018. № 1(51). С. 92–96.

Мунько Анна Юрївна

доцент кафедри

управління та адміністрування

Дніпропетровського державного

університету внутрішніх справ,

кандидат наук з державного управління

МУНІЦИПАЛЬНІ ОБЛІГАЦІЇ ЯК ЗАПОБІЖНИК ДЕФОЛТУ ОРГАНІВ МІСЦЕВОГО САМОВРЯДУВАННЯ (ЗАКОРДОННИЙ ДОСВІД)

Дефолт органу місцевого самоврядування або муніципальний дефолт [4], що є більш поширеним поняття в міжнародній практиці фінансово-економічної безпеки на місцевому рівні трактується як неспроможність органу місцевого самоврядування сплачувати свої боргові зобов'язання згідно з умовами відповідних угод або «неспроможність емітента облігацій виплатити власникам облігацій у строк, установлений умовами розміщення, відсотковий дохід за облігаціями та/або погасити частину чи повну номінальну вартість облігації» [2, с. 331]. Така ситуація може статися через обмежені ресурси території (бюджетні та позабюджетні), невиконання планових показників доходів місцевого бюджету, внаслідок настання надзвичайної ситуації або навіть через зміни в нормативно-правових актах.

Альтернативи фінансування боргу охоплюють широкий спектр варіантів, від запозичення з державних банків до випуску боргових зобов'язань на міжнародних ринках капіталу, залежно від обставин конкретного органу місцевого самоврядування.

Органи місцевого самоврядування, користуючись перевагами децентралізації, постійно намагаються розширити і диверсифікувати джерела фінансування проєктів розвитку території за рахунок мобілізації ринкових інструментів та посилення їхньої фінансової самодостатності.

Все більшої популярності набуває випуск муніципальних облігацій. Вони широко використовуються в Північній Америці як інструмент забезпечення інвестицій місцевого самоврядування. Але такий інструмент є менш популярним в Європі, особливо у Франції та Німеччині, де місцева влада має можливості щодо запозичення коштів зі спеціалізованих банків, таких як «Dexia». Ураховуючи відсутність в Україні таких фінансових установ – випуск облігацій може стати ефективним способом забезпечення реалізації державної політики регіонального розвитку, на який органи місцевого самоврядування матимуть помітний вплив. Місцева влада Мексики не мала прямого доступу до ринків капіталу. Більша частина їх фінансування було отримано від спеціалізованого банку «Banobras» у вигляді коротко- і середньострокових кредитів. Випуск національних зобов'язань, який вперше використали для банків, мав потужні наслідки для розвитку місцевих кредитних ринків. Місцева мексиканська влада отримала доступ до коштів від страхових компаній та інвестиційних банків.

Муніципальна облігація визначається як боргове зобов'язання, що видається місцевим органом влади та підтверджує зобов'язання відшкодувати йому номінальну вартість паперу з виплатою певного доходу згідно з графіком платежів і головний в кінці терміну.

Таким чином, зв'язок працює як кредит: емітент позичальник – тримає кредитор – купон інтерес. Мета – аналогічна банківському кредиту. Емітент (орган місцевого самоврядування) продає облігації для широкої публіки (часто інвестиційному банку) і використовує доходи від продажу фінансування інвестиційних проєктів.

Муніципальна облігація може бути видрукована і випускається як банкнота. Хоча частіше облігації видаються тільки в електронному вигляді, створюючи значну економію для емітентів. Ставка облігації може бути фіксованою або змінною.

Найбільш поширений спосіб випуску облігацій через андерайтинг. Суть полягає в тому, що один або більше банки купують весь випуск облігацій в емітента і перепродають

їх інвесторам. Центральні та місцеві органи влади, як правило, відпускають облигації з аукціонів, де громадськість і банки можуть запропонувати ціну на них.

Дослідження закордонного досвіду дозволило виокремити кілька основних типів муніципальних облигацій, у тому числі загальні, дохідні (спеціальні) та структуровані облигації.

Загальні зобов'язання обслуговуються коштом усіх доходів місцевого самоврядування. Використовується повний набір джерел доходів, у тому числі податки і збори, міжбюджетні трансфери, безумовні гранти для обслуговування простроченої заборгованості та відсотків.

Дохідні або спеціальні облигації забезпечуються очікуваними доходами від проекту, що фінансується.

Структуровані облигації забезпечені джерелами доходів, що диференціюються з доходів, одержуваних від самофінансування. Наприклад, орган місцевого самоврядування видав облигації для реструктуризації свого внутрішнього боргу, а вкінці терміну використав очікувані роялті для обслуговування облигацій та їх викупу.

В Україні застосовується практика емісії облигацій внутрішніх місцевих позик [1], але визначені чинним законодавством механізми суттєво обмежені у порівнянні із зарубіжними аналогами.

Кредитні рейтинги оцінювання спроможності місцевого самоврядування для випуску облигацій здійснюються визнаними рейтинговими агентствами. Останні відіграють ключову роль у забезпеченні ринку інформацією про спроможність органів влади випускати боргові зобов'язання та сплачувати у визначені терміни.

Відповідно органи місцевого самоврядування повинні систематично вживати заходи щодо підвищення свого кредитного рейтингу.

Успіх муніципальних ринків облигацій залежить від розміру внутрішнього боргу, фінансових механізмів ринку та законодавства, що регулює запозичення місцевого самоврядування. Експерти Світового банку сформулювали для органів місцевого самоврядування базові умови для ефективного отримання та використання зовнішніх коштів:

- чітка програма капіталовкладень з визначеними та оціненими проектами розвитку є важливим інструментом для залучення фінансування відповідно до цілей розвитку регіону;
- важливо продемонструвати, що зовнішні кошти використовуються для фінансування цільових проектів, які є стійкими протягом тривалого терміну, і є достатній бюджет для експлуатації та технічного обслуговування;
- якісна розробка та своєчасне подання фінансової звітності;
- прозорий і збалансований бюджет;
- наявність операційного профіциту місцевого бюджету є надзвичайно важливим для успішної співпраці з потенціальним інвестором або донором [3, с. 247].

Підготовка місцевого плану залучення капіталу, як правило, містить три етапи роботи органів місцевого самоврядування:

- ідентифікація та визначення пріоритетності потреб інфраструктури та необхідних капітальних витрат;
- оцінка зовнішніх ресурсів необхідних для реалізації місцевих пріоритетів, які можливо залучити в межах чинного законодавства
- визначення кращої комбінації ресурсів і фінансових коштів.

У результаті може бути затверджений та опублікований документ, який інформує зацікавлені сторони (громадян, підприємств, потенційних інвесторів) про потреби органів місцевого самоврядування в інвестиційному капіталі, потенційні об'єкти для інвестування та умови залучення коштів.

1. Про затвердження Положення про порядок емісії облигацій внутрішніх місцевих позик та їх обігу : рішення Національної комісії з цінних паперів та фондового ринку від 14 черв. 2018 р. № 391. – Режим доступу : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0808-18>.

2. Стеценко Т. В. Безпечність здійснення місцевих запозичень в Україні / Т. В. Стеценко // Бізнесінформ. – 2014. – № 4. – С. 329 – 333.

3. Municipal Finances / C.Farvacque-Vitkovic and M.Kopanyi, Editors. The World Bank, Washington: Library of Congress, 2014. – 399 p.

4. Municipality Bankruptcy. Chapter 9 // The Federal Courts USA [Електрон. ресурс]. – Режим доступу : <http://www.uscourts.gov/FederalCourts/Bankruptcy/BankruptcyBasics/Chapter9.aspx>.

Пашкова Ганна Геннадіївна
доцент кафедри
управління та адміністрування
Дніпропетровського державного
університету внутрішніх справ,
кандидат наук з державного управління

КОНЦЕПТУАЛЬНІ ЗАСАДИ ДЕРЖАВНОГО РЕГУЛЮВАННЯ НАЦІОНАЛЬНОЇ БЕЗПЕКИ УКРАЇНИ

Ключові механізми формування та забезпечення державами національної безпеки можуть суттєво різнитись і задавати неоднакові контури відповідної національної моделі суспільно-економічного розвитку.

Національна безпека в силу своєї комплексності потребує спеціальної системи її забезпечення, що складається із відповідних суб'єктів – державних органів та посадових осіб, які мають чіткий статус та виконують організаційно-розпорядчі функції для забезпечення національної безпеки, а також приватних суб'єктів з делегованими повноваженнями [1].

Суб'єктами національної безпеки є органи державної влади, інститути громадянського суспільства, громадян; охоплена єдиним керівництвом сукупність органів публічної влади, утворені відповідно до законів України, військових формувань, правоохоронних та спеціальних органів і служб, діяльність яких відповідно до Конституції та законів України спрямована на захист національних цінностей й інтересів від зовнішніх і внутрішніх загроз шляхом проведення спеціальних заходів, правового примусу або застосування зброї у межах наданих їм повноважень [2, с. 37].

Враховуючи положення Закону України «Про національну безпеку», спеціалізованою публічною адміністрацією у сфері забезпечення національної безпеки є органи публічної влади, які входять до складу сил безпеки та оборони, а саме: Міністерство оборони України, Збройні Сили України, Державна спеціальна служба транспорту, Міністерство внутрішніх справ України, Національна гвардія України, Національна поліція України, Державна прикордонна служба України, Державна міграційна служба України, Державна служба України з надзвичайних ситуацій, Служба безпеки України, Управління державної охорони України, Державна служба спеціального зв'язку та захисту інформації України, Апарат Ради національної безпеки і оборони України, розвідувальні органи України, центральний орган виконавчої влади, що забезпечує формування та реалізує державну військово-промислову політику [3].

Забезпечення національної безпеки суб'єктами публічної адміністрації є головною функцією держави. Система суб'єктів публічної адміністрації у сфері забезпечення національної безпеки України складається із органів державної влади та місцевого самоврядування, правоохоронних органів, а також громадян та громадських об'єднань, які беруть участь у забезпеченні національної безпеки України. В разі кризи в тій чи іншій сфері життєдіяльності українського соціуму, наявності загроз його існуванню, будь-який суб'єкт публічно-правової діяльності може стати елементом механізму забезпечення національної безпеки. В такому випадку головними ознаками суб'єктів публічної адміністрації в механізмі реалізації державної політики забезпечення національної безпеки є наявність публічно-правового статусу, а також організаційно-структурний характер їх діяльності [1].

Формування системи національної безпеки набуло надзвичайно важливого значення в сучасних геополітичних умовах, які характеризуються високим рівнем динамізму, турбулентності, невизначеності. Це потребує від національного уряду запровадження заходів, спрямованих на підвищення надійності, адаптивності, готовності основних політичних інститутів та національної соціально-господарської системи до дій, ефективності їх реагування на надзвичайні події, кризи, загрози різного походження [4].

Наразі ключовими джерелами загроз державній та громадській безпеці є наступні:

- діяльність розвідувального та іншого характеру спеціальних служб і організацій, що знаходяться у відомстві іноземних держав, а також окремих осіб, орієнтована на ініціацію нанесення шкоди національній безпеці України;
- негативна діяльність терористичних організацій, угруповань та окремих осіб, орієнтована на зміну основ конституційного ладу України у насильницькому режимі, а також порушення стабільного функціонування органів державної влади та місцевого самоврядування (зокрема, впровадження дій насильницького характеру стосовно державних діячів, а

також представників політичної й громадської сфер), знищення об'єктів військового і промислового призначення; підприємств і установ, що забезпечують життєдіяльність суспільства, залякування громадськості, зокрема, через застосування різних видів зброї або небезпечних речовин радіоактивного, хімічного і біологічного походження;

– екстремістська діяльність з боку організацій і структур націоналістичного, релігійного, етнічного й іншого профілю, орієнтована на порушення єдності і територіальної цілісності України, а також усунення стабільності внутрішньополітичного й соціального поточного стану;

– діяльність злочинних організацій та угруповань транснаціонального масштабу, що має відношення до незаконного обігу речовин наркотичного і психотропного характеру та призначення, а також боєприпасів, зброї, вибухових речовин;

– злочинні дії, спрямовані проти особистісної, суспільної та державної власності, державної влади, соціально-економічної безпеки, а також пов'язані з корупцією [5; 6].

Відповідно, основними напрямками державної політики нашої країни щодо забезпечення державної і громадської безпеки у довгостроковій перспективі повинні стати наступні:

– посилення ролі держави як гаранту підтримки особистої безпеки громадян;

– вдосконалення нормативно-правових основ державного регулювання в контексті попередження проявів корупції, злочинності, екстремізму та тероризму, а також боротьби з зазначеними негативними явищами;

– підвищення ефективності захисту прав і законних громадських інтересів України за межами державного кордону;

– розширення меж міжнародного співробітництва [5].

Сформована відповідним чином модель забезпечення національної безпеки України, як і будь-якої іншої держави, у сучасних умовах не може бути статичною. Зважаючи на те, що загрози національній безпеці в сучасній геополітиці мають складний динамічний характер, процес забезпечення національної безпеки також повинен періодично уточнюватися, а відповідна модель – постійно доповнюватися новими механізмами. Розвиток відповідної сфери знань і формування науково обґрунтованих рекомендацій для керівництва країни щодо розбудови системи національної безпеки має надзвичайно важливе значення для України. Це зумовлено, передусім, характером загроз національній безпеці нашої країни, які мають довготривалий, складний і руйнівний для багатьох сфер характер [6].

Висновки. Сучасна державна політика України у сфері національної безпеки та оборони на довгострокову перспективу повинна бути орієнтована на вдосконалення діяльності органів, покликаних за будь-яких зовнішніх та внутрішніх умов забезпечити безпеку, суверенітет і територіальну цілісність України. Для цього необхідно впровадити низку наступних заходів:

- удосконалити структуру державних органів виконавчої влади;
- розвивати систему виявлення зовнішніх і внутрішніх загроз;
- виключати випадки сепаратизму;
- формувати та впроваджувати механізми недопущення й усунення конфліктів соціального, економічного, політичного й міжнаціонального характеру;
- розробляти стратегії сталого розвитку територіальних громад [7];
- розвивати систему професійної підготовки кадрів у сфері забезпечення державної і громадської безпеки;
- підвищувати рівень суспільної відповідальності державних органів.

---

1. Наливайко Л. Р. Система суб'єктів у сфері забезпечення національної безпеки України. The 2nd International scientific and practical conference "Scientific achievements of modern society", October 9-11, 2019. Cognum Publishing House, Liverpool, United Kingdom. 2019. С. 43 – 49.

2. Резнікова О.О., Цюкало В.Ю., Паливода В.О., Дрьомов С.В., Сьомін С.В. Концептуальні засади розвитку системи забезпечення національної безпеки України: аналіт. доп. Київ: НІСД, 2015. 58 с.

3. Про національну безпеку України : Закон України від 21.06.2018 р. : *Відомості Верховної Ради України*. 2018. № 31. Ст. 241.

4. Резнікова О.О. Концептуальні підходи до вибору моделі забезпечення національної стійкості. *STRATEGIC PRIORITIES*. 2019. № 1(49). С. 18 – 26.

5. Рубан А. В. Вісник Національного університету цивільного захисту України : зб. наук. пр. Харків : Вид-во НУЦЗУ, 2019. Вип. 2 (11). Серія «Державне управління». С. 93 – 98.

6. Руснак І. С., Хижняк В. В. Національна безпека та підвищення обороноздатності України в контексті нових викликів і загроз. *Стратегічна панорама*. 2015. № 1.С. 12 – 20.

7. Матвеева О. Ю. Імперативи сталого розвитку територіальних громад та його загальнодержавні засади. *Ефективність державного управління*. 2017. № 1. С. 224 – 232.

Пріснякова Людмила Макарівна

т.в.о. завідувача кафедри
психології та педагогіки,
кандидат психологічних наук, доцент

Павловська Ірина Олександрівна

викладач кафедри психології та педагогіки

*(Дніпропетровський державний
університет внутрішніх справ)*

ІНФОРМАЦІЙНА БЕЗПЕКА: ПСИХОЛОГІЧНІ ОСОБЛИВОСТІ

Інформаційна безпека грає ключову роль в забезпеченні важливих інтересів громадян, юридичних осіб і держави. Це, насамперед, обумовлено потребою створення розвинутого і захищеного інформаційного середовища суспільства. Інформатизація веде до створення зовні єдиного інформаційного простору, в рамках якого проводиться накопичення, обробка, зберігання і обмін інформацією між суб'єктами цього простору - людьми, організаціями, державами. Формується єдина інформаційно-телекомунікаційна система, в яку включені сьогодні всі найбільш розвинені країни світу. Джерела погроз інформаційній безпеці можуть бути зовнішні та внутрішні.

До *зовнішніх погроз* інформаційній безпеці відносяться:

- підготовка і проведення рядом організацій політики, пов'язаної із створенням засобів дії на інформаційну інфраструктуру та інформаційні ресурси;
- діяльність політичних, релігійних, економічних, військових і структур;
- діяльність терористичних і злочинних організацій і груп;
- активізація духовно-культурної і ідеологічної експансії і посилення залежності молодого покоління від зовнішніх інформаційних дій.

До *внутрішніх погроз* інформаційній безпеці можна віднести:

- зростання злочинності, криміналізація суспільства;
- зниження рівня освіти, зростання соціального нещастя;
- недостатня інформатизація у сфері державного управління;
- комп'ютерні злочини.

Виникли і нові чинники, які необхідно враховувати при оцінці реального стану інформаційної безпеки та визначенні ключових проблем в цій області. Причини внутрішніх погроз зобов'язані своїм існуванням появі усередині системи безлічі елементів: підструктур, для яких звичний режим функціонування став з огляду на ряд обставин неприпустимим. Проведемо умовну класифікацію погроз. Всю безліч погроз розібіємо на два класи - зовнішні і внутрішні. Потім - на погрози, що усвідомлюються і неусвідомлювані системою. У свою чергу, усвідомлювані погрози можуть бути реальними і нереальними (нездійсненими). Можна дати і змістовніші класифікації, наприклад, виду та ієрархічну. Загалом чинники погроз інформаційній безпеці можна розділити на політичних, економічних і організаційно-технічних.

У літературі поняття «безпека» трактується як відсутність загрози кому-небудь, чому-небудь. У найбільш загальному вигляді інформаційна безпека може бути визначена як неможливість нанесення шкоди властивостям об'єкту безпеки, що обумовлюються інформацією і інформаційною інфраструктурою.

У структурі поняття «безпека», виділяються об'єкт безпеки, загрози цьому об'єкту і забезпечення його безпеки від прояву погроз.

Об'єкт безпеки - це те, що захищається від угроз. Об'єктом безпеки може бути річ, біологічний організм, людина, суспільство. Безпека об'єкту характеризується безпекою його властивостей. До таких властивостей суспільства належить наявність різних сфер суспільного життя. Відповідно в змісті національної безпеки розрізняють державну, економічну, суспільну, оборонну, інформаційну, екологічну і іншу безпеку.

Інформація з ресурсу з розвитком комунікаційних і інформаційних технологій перетворюється в національно світовий ресурс.

Екран телевізора або комп'ютера став головним носієм інформації для сучасної середньостатистичної людини. При цьому швидкість створення картин, понять образів така висока, що на обдумування отриманої інформації вже немає часу. У результаті діалог зник, залишилося тільки читання-споживання. Наслідком цього є зміна психологічного потенціалу - базової спрямованості особі, характерологічних особливостей і інтелекту людини, його

психофізіологічного стану. На практиці мають місце прояви «Віртуалізма» - спрямованості особи на відхід від реальних життєвих вражень і проблем у віртуальний світ, що створюється інформаційними засобами, і «Авіталізма» - втрати глибинних життєзберігаючих установок особи, тобто зламу психологічних бар'єрів особи, що перешкоджають невмотивованому нанесенню шкоди іншим живим істотам або самому собі (останнє може виявлятися, наприклад, під впливом сприйняття і засвоєння на підсвідомому рівні «розважальних» вбивств, різного роду жорстокостей, якими ґрунтовно заповнений телевізійний екран і які покладені на основу багатьох комп'ютерних ігор).

По оцінках психологів, тільки 15-25% населення здібні критично засвоювати інформацію, а до 75 %, людей володіють підвищеною навіюваністю. Внаслідок цього застосування сучасних засобів і способів масової інформації забезпечує керованість суспільством. На зміну фізичному і економічному насильству прийшло інформаційне насильство: маніпулювання свідомістю людей, вторгнення в їх психіку і внутрішній світ. Одним з побічних ефектів інформатизації стали психологічні і інформаційні війни. Вони несуть серйозну загрозу інформаційній безпеці країни. Психологічна і інформаційна війни є спорідненими і мають достатньо загальних рис. Проте психологічна війна з'явилася раніше, ніж інформаційна. Психологічна війна в широкому сенсі - це боротьба в духовній області в цілому, універсальний спосіб дії на всі елементи суспільної свідомості.

Санакоєв Дмитро Борисович
завідувач кафедри,
кандидат юридичних наук, доцент

Соломіна Ганна Валеріївна
доцент кафедри
фінансово-економічної безпеки,
кандидат економічних наук

*(Дніпропетровський державний
університет внутрішніх справ)*

КОНЦЕПТУАЛЬНІ ОСНОВИ ОФШОРИЗАЦІЇ ФІНАНСОВОГО СЕКТОРУ ЕКОНОМІКИ УКРАЇНИ

Сучасну світову економіку важко уявити без функціонування офшорного бізнесу. Підприємці більшості країн використовують офшорні центри для максимізації прибутку, зменшення податків та захисту власного капіталу, переходячи до тіньового сектору, уповільнюючи економічний розвиток країни, створюючи перепони для трансформаційних процесів, котрі спрямовані на покращення добробуту держави.

Варто зазначити, що сьогодні проблеми діяльності офшорних компаній та комплекс проблем, пов'язаних з виникненням та функціонуванням офшорних зон, є предметом дослідження багатьох дослідників. Питанням впливу офшорних зон на економіку України присвячують свої праці такі науковці, як, Бозуленко О.К., Волкова Ю.О., Полотенко Д.В., Шереметинська О.В., Редзюк Є.В.

Вітчизняний бізнес не є винятком і знаходяться поміж лідерів за кількістю створених офшорних компаній, діяльність яких негативно впливає на державний бюджет та економічне зростання.

Серед основних причин такої ситуації можна виокремити фактори регуляторної політики, в контексті оподаткування діяльності, що також підтверджуються дослідженнями PWC [1], згідно яких Україна займає першу позицію у рейтингу кількості податків, відповідно до Податкового кодексу, нараховується 7 загальнодержавних і 4 місцевих (без урахування військового збору) податків.

Також, можна погодитися з професором Ф. Шнайдером, що ключовим фактором переходу підприємств до тінізації отриманих доходів є саме примусовий характер заходів влади щодо виконання регуляторних норм, а не їх кількість, які все одно, переважно, не виконуються. У своїх роботах він вказує на те, що зростання на один пункт у індексі регуляторної політики (він має п'ять пунктів, де найвищий відповідає найвищому рівню регуляції) призводить до зростання тіньової економіки на 8,1% – у вимірі ВВП на душу населення [2].

Реакцією бізнесу на високий податковий тиск та незахищеність інтересів спостерігається прогресуюча офшоризація бізнесу (перереєстрація прав власності на офшорні компанії). За

період 2007–2018 рр. питома вага підприємств, що контролюються та керуються офшорами, зросла з 26 до 36% (майже третина бізнесу України контролюється через офшори).

Підприємства, кінцеві бенефіціари яких - офшорні юрисдикції, викликають та зумовлюють нестабільності у фінансовій сфері України. У періоди фінансово-економічної нестабільності саме цей сегмент бізнесу формує чітко виражений борговий навіс і, як наслідок, виведення капіталу з країни та переоцінку боргів в іноземній валюті.

Підприємства, які забезпечують свою діяльність з офшорів, застосовують відпрацьований інструментарій переведення фінансових потоків за межі країни, що підтверджується фактом збільшення кількості офшоризованих підприємств з від'ємним власним капіталом (на рівні 25-30%) у періоди фінансово-економічних криз.

Зазначені передумови послаблюють фінансову систему країни – як через скорочення пропозиції капіталу, так і за рахунок уповільнення швидкості його обігу. Отже, офшоризація фінансового сектору створює додаткові ризики для фінансової стабільності у країні, яка стає залежною від рішень тих, хто контролює фінансові потоки офшоризованих груп.

Загальну концепцію офшоризації фінансового сектору України можна представити через парадигму податкової асиметрії шляхом проведення факторного аналізу за визначеним переліком класифікаційних показників, режимом оподаткування, вартістю послуг, що дозволяє згрупувати основні етапи легалізації отриманих доходів через структурування за алгоритмом: початкове спрямування (розміщення) → переміщення та зміна форми (розширення) → легалізація (інтеграція), застосування якого дозволяє здійснювати розмивання бази оподаткування та переміщення отриманих прибутків у низькоподатковій юрисдикції.

Досліджено сегмент офшоризації фінансового сектору (майже 80% інвестицій в Україні проведені через офшорні компанії), відповідно до якого, інвестування в Україну з Кіпру є лідируючим як у фінансовому, так і у відсотковому співвідношенні до загального обсягу інвестицій (станом на 31.12.2018 р. - 8,6 млрд. дол. США або 66,1%). Відбувається поступове збільшення частки альтернативних офшорів, що, в першу чергу стосується Бельгії, Британських і Віргінських островів. За приведеними оцінками експертів [3,4], за останні 15 років з України виведено приблизно 170 млрд. дол. США.

Виходячи з отриманої динаміки, можна стверджувати, що розмір інвестицій в економіку нашої країни прямо залежить від офшорних зон, оскільки на їх основі відбувається діяльність майже 95% потоків інвестицій. З огляду на ці факти, постає питання цивілізованої діяльності офшорних зон та офшорного бізнесу, а також з'являється потреба в удосконаленні механізмів співпраці з офшорними юрисдикціями для України. На нашу думку, для подальшого гармонійного розвитку економіки країни необхідно перейняти досвід високорозвинених країн світу щодо детінізації офшорної діяльності.

Досліджуючи рівень офшоризації у глобальному аспекті та використовуючи метод «дзеркальної статистики» при аналізі вхідних прямих іноземних інвестицій та вихідні інвестиційних потоків, встановлено факт спотворення вітчизняної статистичної звітності. Оскільки зведені дані щодо прямих іноземних інвестицій в Україну, наданої з боку України та з боку країни-інвестора, свідчить про ігнорування майбутнього відтоку капіталу у вигляді доходу на інвестовані кошти, що, у випадку перевищення обсягу інвестицій, відображених країною-джерелом походження капіталу, над обсягом прямих іноземних інвестицій, зазначених як отримані з боку України, які не були відображені у статистичних даних. У той же час, заниження обсягу вихідних прямих іноземних інвестицій з країни-інвестора, порівняно з обсягом прямих іноземних інвестицій, показаних як надходження з даної країни в Україну, може бути свідченням того факту, що кінцеві контролюючі власники підприємства-інвестора, не є резидентами країни, зазначеної як інвестор, тобто спотворюється статистика щодо структури інвестування, що може бути викликано різними причинами.

Для підтвердження концепції, використано методологію, що запропонована Global Financial Integrity [5], вона дозволяє привести усереднені дані про сумарний річний обсяг незаконних фінансових потоків у розрізі п'яти, восьми та десятирічних періодів дослідження, що стало основою для формування рейтингу країн. За результатами проведеного дослідження, України характеризувалась досить значними середніми обсягами незаконних фінансових потоків, порівняно з іншими країнами світу, про що свідчить її перебування на 77 позиції в рейтингу із 143 країн. При цьому, нелегальний вхідний фінансовий потік може формуватися за двома напрямками – переоцінкою експортних рахунків або недооцінкою імпортних.

Аналізуючи отримані розрахунки, можливо сформулювати механізм проведення офшорних операцій, в першому випадку найчастіше відбувається процедура повернення незаконно виведеного раніше капіталу, у той час як в іншому – можливими є тіньові розрахунки

за імпортовані товари, роботи, послуги. Варто звернути особливу увагу на те, що, для України вхідний фінансовий потік формується переважно саме за рахунок недооцінки імпортерських рахунків. Поруч з цим, вихідний фінансовий потік виникає за рахунок дії протилежних операцій – недооцінки експортерських рахунків та переоцінки імпортерських.

Підтвердженням зростання рівня офшоризації є значний зв'язок (зворотня кореляція) між рівнем економічної безпеки та тіньової економіки України, який зумовлює необхідність пошуку новітніх механізмів протидії корупційним схемам виведення коштів.

1. Міжнародна мережа компаній, що пропонує професійні послуги у сфері консалтингу та аудиту "PWC": річний звіт "Сплата податків 2019". URL: www.pwc.com/gx/en/payingtaxes/pdf/pwc_paying_taxes_2019_full_report.pdf?WT.mc_id=CT13-PL1300-DM2-TR2-LS1-ND30-TTA4-CN_payingtaxes-2019-intro-pdf-button.

2. Elgin, C. & Schneider, F. (2013). Shadow Economies in OECD Countries: DGE vs. MIMIC Approaches. www.econ.boun.edu.tr. Retrieved from www.econ.boun.edu.tr/content/wp/EC2013_13.pdf [in English].

3. Офіційний сайт Державної служби статистики України. URL: http://www.ukrstat.gov.ua/operativ/operativ2016/zd/ivu/ivu_u/ivu0416.html.

4. Інвестиції зовнішньоекономічної діяльності України URL: <http://ukrstat.gov.ua>. – Дата звернення: 31.10.2019.

5. Illicit Financial Flows Reports/Global Financial Integrity official web-site. – Access mode: <http://www.gfintegrity.org/reports>

Фісуненко Надія Олександрівна

старший викладач кафедри
аналітичної економіки та менеджменту,
кандидат економічних наук

Ткаченко Павло Ігорович

студент юридичного факультету

*(Дніпропетровський державний
університет внутрішніх справ)*

ПРИНЦИПИ ФОРМУВАННЯ СИСТЕМИ ЕКОНОМІЧНОЇ БЕЗПЕКИ ПІДПРИЄМСТВА

Одне з головних питань стрімкого розвитку підприємств в умовах ринкової економіки є надійна система економічної безпеки суб'єктів господарювання. Структура та діяльність системи економічної безпеки суб'єкта господарювання зобов'язана здійснюватися на підґрунті низки принципів, що характеризують основні напрями для запровадження належних заходів з організації відповідної системи захисту.

У зв'язку з цим постає питання узагальнення та систематизування наявних підходів до визначення принципів економічної безпеки підприємства. Наукові дослідження сутності та принципів економічної безпеки підприємства висвітлені в роботах: Л. Гнилицької, Н.В. Білошкурської, І.В. Більтоненко, Л.О. Корчевська, Б.С. Дуб.

У великому тлумачному словнику сучасної української мови визначено, що «принцип - це основне вихідне положення якої-небудь наукової системи, теорії, ідеологічного напрямку; особливість, покладена в основу створення або здійснення чого-небудь, спосіб створення або здійснення чогось» [7, с. 1125]. Тобто, система повинна створюватись на певних принципах, і система економічної безпеки підприємства також. Оскільки саме принципи є методологічним базисом при розробленні заходів з організації системи економічної безпеки підприємства. На сьогодні вже існують декілька підходів до визначення принципів економічної безпеки підприємства.

Науковці А.Л. Беспалько, А.С. Власков визначили наступні принципи економічної безпеки підприємства: «системність, законність та комплексність; повнота охоплення за рівнями та часом фінансово-господарської діяльності; економічна доцільність» [5, с. 145–147].

В свою чергу науковці Г.Ф. Азаренкова та Я.М. Білокомірової, «до принципів економічної безпеки підприємства відносять принципи: координованості, законності, комплексності, економічності, конфіденційності, компетентності, плановості, і безперервності;» [1, с. 4–5].

Особливої уваги заслуговують дослідження та позиція І.В. Більботенко, яка, спираючись на думку Л.О. Корчевської та полягає у наступному: «принципи організації системи економічної безпеки, систематизує на шість блоків – цільові, структурні, функціональні,

процесні, операційні та системні принципи» [3, с. 38].

«Функціональні принципи – автономність, зосередженість, актуалізація, нейтралізація, багатофункціональність.» [3, с. 39].

«Цільові принципи – конкретність, досяжність, сумісність, вимірність гнучкість.» [3, с. 38].

«Процесні принципи – комбінація гласності й конфіденційності, правомірність, комбінація превентивних та реакційних заходів, економічна доцільність» [9, с. 46].

«Структурні принципи – пріоритет об'єкта над суб'єктом, принцип одночасності, поєднання централізації і децентралізації, мінімальна складність структури, ієрархічність, координованість, єдиноначальність, персональна відповідальність» [9, с. 46].

«Операційні принципи – спеціалізація та пропорційність, рівномірність, безперервність.» [9, с. 47].

«Системні принципи – адаптивність, цілеспрямованість, відкритість, комплексність, зв'язність.» [3, с. 38].

На думку М.М. Ібрагімова дослідження науковців дозволяють сформувати наступну групу принципів економічної безпеки підприємства:

«*принцип законності* - усі рішення з розробки системи економічної безпеки не повинні суперечити чинному законодавству»;

«*принцип системності побудови* - елементи системи управління економічною безпекою підприємства повинні бути взаємопов'язані та узгоджені»;

«*принцип економічної доцільності* - ефективність роботи системи безпеки повинна бути вище її вартості»;

«*принцип ефективності управлінських рішень* - витрати на заходи з ліквідації, нейтралізації або мінімізації загроз економічним інтересам підприємства повинні бути менше, ніж можливі збитки від їх реалізації»;

«*принцип результативності* - своєчасне попередження та/або ефективне подолання негативного впливу загроз, при цьому забезпечуючи розвиток підприємства»;

«*принцип оптимізації витрат* - витрати на попередження та/або подолання загроз повинні бути адекватними за їх рівнем та обсягом»;

«*принцип комплексності* - вирішення питань економічної безпеки із залученням усіх суб'єктів і активів підприємства»;

«*принцип збалансованості* - забезпечення збалансованості економічних інтересів підприємства, окремих його підрозділів, персоналу»;

«*принцип своєчасності* - своєчасність розробки і прийняття заходів щодо нейтралізації загроз економічної безпеки і економічним інтересам підприємства»;

«*принцип безперервності* - процес управління економічною безпекою підприємства повинен проходити безперервно»;

«*принцип активності* - реалізація активних дій і заходів захисту економічних інтересів підприємства з використанням нестандартних форм і способів захисту»;

«*принципи централізації та децентралізації* - єдиний підхід до виконання своїх функцій учасниками процесу забезпечення безпеки при координуючій ролі і методичному керівництві з боку підрозділу економічної безпеки підприємства»;

«*принцип інтегрованості* - система управління економічною безпекою підприємства повинна бути органічно інтегрована в загальну систему менеджменту підприємства»;

«*принцип оперативності і динамічності* - система управління економічною безпекою повинна забезпечувати швидку реакцію підприємства на появу реальних і потенційних загроз і своєчасне прийняття відповідних управлінських рішень»;

«*принцип розвитку і вдосконалення* - здатність системи економічної безпеки підприємства до розвитку та вдосконалення»;

«*принцип адаптивності* - система управління економічною безпекою підприємства, її елементи повинні адаптуватися до зміни факторів зовнішнього і внутрішнього середовищ підприємства» [8, 332].

Враховуючи дослідження науковців, а особливо дослідження М.М. Ібрагімова, можна зробити наступні висновки: по-перше, проблема формулювання змісту та сутності принципів економічної безпеки підприємства залишаються дискусійною; по-друге, при формуванні принципів економічної безпеки необхідно враховувати інтереси національної економічної та інформаційної безпеки.

---

1. Азаренков Г.Ф. Теоретичні аспекти побудови механізму захисту економічної безпеки підприємств. *Бізнес-Інформ*. 2010. № 11(2). С. 4–6

2. Білошкурська Н. В. Економіко-організаційний механізм формування економічної безпеки підприємства: принципи побудови, функції, структура. *Економіка та держава*. 2013. № 12. С. 24-29.
3. Большотенко І. В. Принципи організації системи економічної безпеки суб'єктів аудиторської діяльності. *Науковий вісник Херсонського державного університету. Сер. : Економічні науки*. 2014. Вип. 5(2). С. 36-40
4. Бусе В.Т. Великий тлумачний словник сучасної української мови (з доп. і допов.). Уклад. і голов. ред. Бусе В.Т. Ірпінь: ВТФ «Перун», 2005. 1728 с.
5. Гапоненко В.Ф. А.Л. Беспалько, А.С. Власков. Экономическая безопасность предприятий. Подходы и принципы. Издательство «Ось-89», 2007. 208 с.
6. Гнилицька Л. Теоретико-методологічний інструментарій формування системи забезпечення економічної безпеки підприємства. *Бухгалтерський облік і аудит*. 2013. № 9. С. 37-45
7. Дуб Б.С. Система економічної безпеки підприємства: поняття та структура. *Управління проектами та розвиток виробництва / Управління проектами та часом виробництва*. 2016. № 4 (60) С. 5-18.
8. Ібрагімов М.М. Принципи побудови системи економічної безпеки підприємства. *Глобальні та національні проблеми економіки*. 2015. №6. С. 330-333
9. Корчевська Л. О. Система принципів забезпечення економічної безпеки підприємства. *Вісник економіки транспорту і промисловості*. 2012. Вип. 38 (додаток). С. 44-49

Чепік-Трегубенко Ольга Сергіївна

доцент кафедри
загальноправових дисциплін
Дніпропетровського державного
університету внутрішніх справ,
кандидат юридичних наук

РОЛЬ ЕКОНОМІЧНОЇ СИСТЕМИ У ЗАБЕЗПЕЧЕННІ НАЦІОНАЛЬНОЇ БЕЗПЕКИ УКРАЇНИ

Сьогодні українське суспільство потребує створення такої системи суспільних відносин у кожній сфері, що забезпечила б стабільність та ефективність взаємодії громадськості у межах існуючого суспільного ладу. Демократична модифікація суспільного ладу та подальше формування в Україні громадянського суспільства виступають провідними елементами забезпечення національної безпеки України та, відповідно, займають єдине векторне спрямування.

Проголосивши демократичний напрям розвитку та прагнучи увійти до світового співтовариства рівноправним партнером, Україна має відповідати високим вимогам сучасності як в політичному, так і в економічному аспектах. Незважаючи на потужний вітчизняний людський, економічний, гуманітарно-культурний потенціал, Українська держава поки що не спромоглася реалізувати свої очевидні переваги, створити соціальну та економічну теорію розвитку, що б корелювалася із сучасною дійсністю.

Становлення відкритого суспільства у нашій країні вимагає інтенсивного розвитку економічної системи суспільства, яка є фундаментальною основою забезпечення національної безпеки України. Всупереч складнощам та суперечностям перехідного періоду, Україна поволі зміцнюється як правова держава, пришивдшує інтеграцію до світового економічного простору. Проте, процеси, пов'язані із глобалізацією, зумовлюють ускладнення завдання відносно попереднього етапу та впливають на систему забезпечення національної безпеки. Проблема розвитку економічної системи суспільства є однією із ключових та найбільш теоретично значущих для сучасної юридичної науки та розвитку громадянського суспільства й формування правової, соціальної держави. Стабільний розвиток України та гарантії її незалежності і суверенності передбачають забезпечення зростання економічного становища громадян, створення відповідного середовища, де вони матимуть можливість ефективно реалізувати свої здібності, що в результаті призупинить відтік громадян до більш економічно розвинених держав та посилить позиції національної безпеки. Слід відзначити, що це лише одна складова вдосконалення системи національної безпеки через економічну складову.

Питання щодо формування економічної системи, у тому числі як елементу забезпечення національної безпеки, були досліджені у працях таких вчених, як О. Борисова, О. Беляєва, І. Грабинського, З. Залози, В. Іохіна, М. Крупки, Б. Кульчицького, Р. Кучукова, С. Любимцевої, О. Мамонтова, І. Михасюка, С. Мочерного, Л. Наливайко, П. Островерха, С. Панчишина, С. Погорєлова, В. Попова, Д. Потєєва, С. Реверчука, Д. Стеченко, О. Тищенко, В. Фоміщеної, Т. Шкляр та ін. вчених.

Для досягнення цілей важливо сформувати адекватну цільовій спрямованості модель розвитку суспільства, економіки в цілому та її галузей, регіонів, підприємств як базу основу

формування системи управління розвитком соціально-економічних систем. В сучасній науці виділяють декілька основних моделей економічного розвитку, пов'язаних з господарським зростанням: 1) модель лінійних стадій розвитку (зростання); 2) теорія структурних трансформацій; 3) теорія зовнішньої залежності; 4) модель інноваційного розвитку; 5) неокласична модель вільного ринку; 6) теорія ендегенного зростання; 7) модель сталого розвитку [1]. В сучасних умовах розвитку національної та світової економіки ускладнюється вся система відносин організаційного, економічного, комунікаційного, соціального та іншого спрямування. Виникають проблеми організаційної взаємодії усіх складових ринкового конкурентного середовища в умовах швидкозмінюючих параметрів досягнення цілей. В процесі досягнення цілей має місце розбалансованість в системі організаційної взаємодії управління і самоорганізаційних процесів. Це проявляється на різних рівнях управління. Порушення співвідношення між державою і приватною власністю сприяло розбалансуванню через послаблення механізмів забезпечення єдності інтересів і не готовності більшої частини соціуму працювати в нових не цивілізованих капіталістичних умовах господарювання [2, с. 26].

На сучасному етапі важливим є активне залучення інститутів громадянського суспільства до вдосконалення функціонування соціальної та політичної систем суспільства.

Проте позитивні зрушення створення правових умов розвитку громадянського суспільства в досліджуваному контексті супроводжуються і суттєвими недоліками, серед яких: недостатня участь громадських об'єднань у формуванні, прийнятті та контролі за реалізацією державної політики, ухваленні стратегічних і поточних управлінських рішень; нерозвинені та недієві форми співпраці органів державної влади та громадських об'єднань; недосконала форма звітування органів державної влади, у зв'язку з чим немає інформації про врахування та відхилення громадських пропозицій про результативність громадських експертиз, моніторингу громадської думки; відсутність цілісності предмета консультацій із громадськістю з питань, які мають виняткове значення для суспільства і держави; край низька активність та ініціативність інститутів громадянського суспільства в організації та проведенні консультацій з органами державної влади; відсутність навичок і знань проведенні громадських експертиз у представників громадянського суспільства; необґрунтованість і низька якість оформлення пропозицій інститутів громадянського суспільства щодо визначення позицій, потреб, інтересів у більшості управлінських рішень; використання інститутів громадянського суспільства органами державної влади для формального представництва лише на етапі проведення консультацій; відстоювання інститутами громадянського суспільства вузького кола питань, які обмежуються груповими інтересами, а не суспільно значущими проблемами тощо [3]. На жаль, перераховані проблеми можна розширювати, що свідчить про необхідність активнішого співробітництва на засадах взаєморозуміння з метою досягнення позитивних результатів у розвитку системи національної безпеки.

В умовах розвитку інформаційного суспільства все більшої актуальності набуває питання щодо становлення електронної економіки та електронного бізнесу як її складової. Електронний бізнес спрямований, у першу чергу, на об'єктивне задоволення інтересів та потреб громадськості.

Електронна економіка – це економічна діяльність, заснована на інформаційних технологіях, одним з аспектів якої є ведення електронного бізнесу (онлайн-бізнесу), електронні гроші, електронна комерція, електронний банк та ін. [4, с. 50]. На сучасному етапі моделі електронного бізнесу проникають у всі сфери людської життєдіяльності, тим самим змінюючи умови розвитку як громадян, суспільств, так і міждержавних об'єднань загалом. Електронний бізнес є теоретико-методологічною та практико-прикладною формою адекватного реагування сучасного світу на відповідні постіндустріальні виклики [5, с. 2]. Однак, сьогодні в українській юридичній науці досить поверхово розглядаються питання щодо проблем правового регулювання електронного бізнесу в Україні. Як правило, концептуальні розробки щодо електронного бізнесу представлені в економічній науці, науці державного управління тощо.

За допомогою застосування Інтернету можливо швидко і з незначними витратами вивести і просунути продукцію на національний і міжнародний ринки. Інтернет-магазини в Україні перебувають на етапі бурхливого розвитку, оскільки торгівля через Інтернет дозволяє істотно знизити вартість продукції, оскільки відпадають потреби в утриманні торгових площ, не потрібно утримувати торговельний персонал [6, с. 79]. Розширення електронних форм ведення бізнесу є результатом соціально-економічної трансформації умов розвитку та функціонування сучасного постіндустріального суспільства, в результаті чого відбувається кардинальне зміщення ринку в бік оперування нематеріальними активами (інформацією, знаннями, інтелектуальною власністю, правами і обов'язками, електронними сервісами,

програмним забезпеченням) [5, с. 9]. Подальший розвиток інформаційного суспільства на вітчизняних просторах, впровадження та розробка сучасних інформаційно-комунікативних технологій уможливить ефективне формування національної моделі електронного бізнесу з урахуванням вже існуючого позитивного досвіду інших країн у цій сфері.

У цьому контексті важливо акцентувати увагу на тому, що оскільки питання економічного розвитку, надання відповідних дозволів тощо знаходиться у розпорядженні органів публічної влади, то серед першочергових завдань постає інтеграція та систематичне оновлення інформаційно-комунікативних технологій у роботі органів державної влади та органів місцевого самоврядування.

Розглядаючи якісно нову роль економічної системи суспільства як важливого елементу для забезпечення національної безпеки, необхідно усвідомити, що ми наближаємося до принципово нових форм взаємовідносин в умовах яких підхід до подальшого використання власності (основи сучасної економічної системи) визначатиметься не статками окремих осіб, а призначенням для задоволення суспільних потреб.

Таким чином, тематика наукового пізнання економічної системи як важливого елементу забезпечення національної безпеки України має визначну теоретичну та прикладну роль й зосереджує політико-правові аспекти науки теорії держави і права та галузевих юридичних наук. Сьогодні як міжнародна спільнота, так і українське суспільство в активному пошуку та процесі модернізації більш ефективної моделі економічної системи з метою створення економічного балансу соціального розвитку. Існування різних форм власності, забезпечення, охорона, повага суспільства та влади до приватної власності, демократичні ринкові відносини є умовами ефективного забезпечення національної безпеки. Інформаційні та комунікаційні технології стали основою формування нового типу економіки – «кібереконіміці», у зв'язку з наданням унікальних можливостей в області пересування капіталу, товарів і послуг. Сучасна економічна система суспільства України змушена пристосовуватися до інформаційної та комп'ютерної реальності. Світові тенденції зумовлюють здійснити інноваційно-структурну перебудову вітчизняної економічної системи суспільства, оскільки сьогодні відсутність вказаного значно послаблює позиції системи національної безпеки України.

1. Система менеджменту інституціональної трансформації економіки України (теоретико-методологічний аспект): [колективна монографія] / [О. Д. Гудзинський, С. М. Судомир, Ю. С. Гудзинська та інші]; за заг. ред. О. Д. Гудзинського Київ: Аграр Медіа Груп, 2012. 771 с.

2. Гудзинський О. Д., Судомир С. М. Розвиток соціально-економічних систем в умовах структурної трансформації економіки України. *Збірник наукових праць Таврійського державного агротехнологічного університету (економічні науки)*. 2017. № 1-2. С. 25-31.

3. Соціально-економічний потенціал сталого розвитку України та її регіонів: вектори реального поступу : національна доповідь. За ред. Е. М. Лібанової, М. А. Хвесика. Київ: ДУІЕПСР НАН України, 2017. 864 с.

4. Єфремова К. В. Державна політика та електронний бізнес в Україні. *Право та інновації*. 2015. № 1. С. 50-54.

5. Воробйова О. П. Впровадження електронного бізнесу в Україні: державно-управлінський аспект: автореф. дис. ... канд. наук з держ. упр. Київ, 2013. 20 с.

6. Ситник І. П., Головіна А. В. Електронний бізнес і його розвиток в Україні. *Молодий вчений*. 2016. № 2. С. 79-82.

Ядловська Ольга Степанівна
доцент кафедри
соціально-гуманітарних дисциплін
Дніпропетровського державного
університету внутрішніх справ,
кандидат історичних наук

ШЛЯХИ ЗАХИСТУ ПЕРСОНАЛЬНИХ ДАНИХ В СОЦІАЛЬНИХ МЕРЕЖАХ

Протягом останніх десятиліть основним джерелом спілкування стають соціальні мережі за посередництвом різноманітних технічних можливостей через мережу Інтернет. Такий прогрес спричинив фактично інформаційну революцію та значно наблизив користувачів одне до одного, також передача інформації за змістом, обсягом, якістю стала надзвичайно мобільною та швидкісною, що сприяє розвитку ділових стосунків, відслідковуванню інформації, перевірці на достовірність. Разом з тим, виникла нагальна потреба захисту персональних даних як у розрізі використання особистої інформації, так і даних певного під-

приємства. Постійною є необхідність захисту даних у соцмережах, що транслюють особисті дані, дані компанії, до якої відноситься користувач, зміст діяльності та дозвілля, поле друзів (контактів) і, найголовніше, – персональна інформація, яка може бути використана сторонньою організацією чи под. У цілому, існує ряд законодавчих ініціатив щодо захисту персональних даних. Однак технічно цим питанням займаються саме ті особи (підприємства), які володіють акаунтами, сайтами, профілями.

Метою статті є необхідність окреслити основні шляхи захисту персональних даних в соціальних мережах та необхідність популяризувати обов'язкове впровадження захисних систем та шляхів захисту.

Розвиток інформаційних технологій та глобалізація, активізація та зростання значення соціальних мереж значною мірою змінили процес та методи збирання та обробки персональних даних, здійснення доступу до них та їх використання.

Наявність загроз інформаційній безпеці людини в соціальних мережах зовсім не означає, що треба обмежувати користування ними або видалятися одразу. Для безпечного користування слід, по-перше, не вказувати ні в якому разі свої персональні дані, інформацію, що стосується близьких людей, родичів, по-друге, використовувати антивірусне програмне забезпечення на ПК, по-третє, не заповняти всі поля, які пропонує заповнити соціальна мережа (адреси навчання, роботи, проживання і т.д.). Намагатись не наводити додаткову інформацію про себе в Інтернеті, бо зазвичай найслабшою ланкою в мережі є людина, а не програмний код [3, с. 144]. Отже, наявність додаткової інформації про особу розширює коло даних як про неї, так і про «друзів».

Право на контроль включає в себе право користувачів вирішувати, які з їхніх «друзів» можуть дозволяти службі розкривати свої персональні дані стороннім вебсайтам і додаткам. Соціальні мережі повинні питати дозволу на зміну будь-яких можливостей щодо використання персональних даних [5, с. 826]. Необхідно використовувати відповідні функції соцмереж щодо обмеження поширення даних лише для окресленого кола контактів.

Окреме дослідження доцільно проводити щодо використання даних проти юридичних осіб. Адже соціальні мережі відстежують діяльність користувачів своїх сайтів та сайтів своїх партнерів по маркетингу та здатні зібрати безпрецедентну кількість вторинної інформації на своїх користувачів, іноді навіть без їхньої згоди. Якщо ж цю інформацію збирають державні органи і використовують її для контролю за громадянами, то виникає т. зв. «архітектура вразливості». Серед багатьох ризиків для приватності у соціальних мережах варто виокремити, принаймні, три: 1) повна поінформованість про особу; 2) повідомлення інформації злочинцям; 3) відсутність у особи реального контролю за домірністю інформації про себе [5, с. 824].

Звичайно, існують і певні обмеження, наприклад, якщо дані використовуються з метою свободи самовираження, у засобах масової інформації, і, зрозуміло, якщо в цьому випадку є певна правова неузгодженість, а також, якщо держава або приватна компанія має право обробляти ці дані відповідно до визначеної законної мети їх обробки. Тож обмеження існують, хоча в цілому права фізичної особи мають бути гарантовані, якщо немає підстав для подібних обмежень [2, с.67].

Проблемою сайтів багатьох соціальних мереж є те, що їх параметри, встановлені за замовчуванням, роблять користувачів уразливими. Частина користувачів не підозрюють про необхідність зміни налаштувань з метою власного захисту. Наприклад, за замовчуванням сайти соціальних мереж можуть дозволяти використання HTML у коментарях, що дає змогу їх користувачам обмінюватися гіперпосиланнями, вставляти картинки і т.д. Це, натомість, спрощує хакеру задачу впровадження шкідливого ПЗ, оскільки дає можливість вставити таким чином посилання на розташований за межами сайту шкідливий код, який, наприклад, може відкрити зловмисникам доступ до внутрішньої мережі компанії [1, с. 2].

Інший проблемний аспект забезпечення приватності в соціальних мережах – неможливість повністю та остаточно видалити свої дані з соціальної мережі, що порушує так зване фундаментальне право фізичної особи у сфері захисту персональних даних – «право бути забутим» (right to be forgotten). Це право існувало в Європі з 1995 р. в усіх країнах-членах ЄС (з прийняттям базової Директиви 95/46/ЄС). Кожна людина може вимагати видалити свої дані у будь-який момент.

Слід зазначити також про етичну проблему щодо існування акаунтів померлих людей. На сьогодні у соцмережах (наприклад, Facebook) представлено нові функції для управління «меморіальними» акаунтами та алгоритми, які будуть контролювати появу профілю померлого в стрічці користувачів. Це дозволить близьким померлого обмежувати коло тих, хто може публікувати або переглядати повідомлення на цій сторінці. Також батьки, що втратили непо-

внолітніх дітей, отримали доступ до їх облікового запису і можуть продовжувати вести стрічку, акаунт [4]. Вводять додатковий контроль для людей, які керують меморіальними обліковими записами, запроваджують покращений штучний інтелект, щоб профіль померлої людини не з'являвся у хворобливих проявах, тобто як живої людини (привітання з днем народження, нагадування про події декількох років тому) [4]. Зазначимо, що для людей, відомих широкому загалу, вже функціонує стрічка-надпис в акаунті про те, що ця людина померла, відповідно дії з цим акаунтом припиняється щодо питань своєрідних «нагадувань» від соцмережі. У випадках з неопублікованими особами поки що не завжди спрацьовує ця функція.

Сучасні інформаційні технології пропонують такі шляхи захисту даних. Встановлення паролів на всі пристрої, якими користуєтеся (PIN-код у телефоні, пароль на вхід до облікового запису Windows тощо). Періодично створення резервних копій, важливих файлів через хмарні сервіси або на зовнішні переносні пристрої. Блокування пристроїв щоразу, коли здійснюється вхід від нього (наприклад, у Windows — за допомогою комбінації клавіш Win+L). Встановлення повного шифрування на всі диски комп'ютера. Для Windows можна скористатися шифруванням за допомогою програми BitLocker (безплатно, працює з версіями Windows 8 і вище, за винятком серії Home), яка зашифрує повністю диск чи USB-носії. Для операційної системи Mac OS X існує аналог FileVault [6, с.10].

Необхідно також проводити аналіз вхідного і вихідного трафіку, вибірково контроль соціальних мереж, останнє сприятиме дотриманню етикетки компанії, постійно провадити використання кеш-пам'яті. За умов користування особистими акаунтами слід створити стійкий пароль (з комбінаціями цифр, букв, букв великих), приховувати інформацію про день народження. Для захисту своєї конфіденційності, відключити загальнодоступний пошук (в розділі Пошуку засобів управління конфіденційністю Facebook обирати «Результати пошуку Facebook» доступні тільки для друзів).

Необхідно прослідкувати також фішингові повідомлення, тобто такі які надходять на електронну пошту, акаунти соцмереж, а також онлайн як оголошення та пропонують певну інформацію (акції, пропозиції, бонуси), задля скористання якої необхідно навести власні дані: логін, пароль, особисті дані. Фахівці наполягають на обережному використанні таких оголошень.

Загалом, відповідальність за персональні дані фізичних та юридичних осіб покладаються на власників-носіїв таких даних. Перш за все, вони повинні проводити аутентифікацію (можливо, двофакторну аутентифікацію) стосовно того куди представляються дані, додатково закріплені договором про відповідальність за розповсюдження інформації. Технічно ці персональні дані повинні зберігатися на локальних носіях, власних серверах компанії (власника) або фізичної особи, захищених сучасними інформаційними технологіями.

Слід підкреслити, що запровадження вищезазначених методів збереження даних надає можливість технічно легко прослідкувати джерело витoku та розповсюдження інформації. Необхідно своєчасно та постійно оновлювати програмне забезпечення та захищати свої продукти нововведеннями. Проте, на сучасному етапі недостатньо зазначених норм і принципів для регулювання інформаційних процесів в соціальних мережах, глобальний характер яких зумовлює необхідність створення уніфікованих інформаційних норм для врегулювання правових відносин у соціальних мережах та відповідних технічних норм.

---

1. Кухарська Н.П., Кухарський В.М. Вплив соціальних мереж на корпоративну інформаційну та економічну безпеку. URL: <http://science.lpnu.ua/sites/default/files/journalpaper/2017/jun/3740/kukharskanpkukharskyivm.pdf>

2. Мельник К.С. Обробка та захист персональних даних в соціальних мережах. *Інформація і право*. № 3(12), 2014. С. 64-69

3. Москаленко М.В. Захист інформації в соціальних мережах. Актуальні задачі та досягнення у галузі кібербезпеки. *Матеріали Всеукраїнської науково-практичної конференції, 23-25 листопада 2016 р., м. Кропивницький*. Кропивницький, 2016. С. 143-144.

4. Making It Easier to Honor a Loved One on Facebook After They Pass Away. URL: <https://about.fb.com/news/2019/04/updates-to-memorialization/>

5. Сergygin V. O. Соціальні мережі як загроза приватності. *Форум права*. № 2. 2011. С. 822-827

6. Як підсилити інформаційну безпеку в Інтернеті під час конфлікту. рекомендації для стейкхолдерів. К. : Вид-во «К.І.С.», 2017. 43 с.

Ярошенко Артем Сергійович
доцент кафедри
цивільного права та процесу
Дніпропетровського державного
університету внутрішніх справ,
кандидат юридичних наук

Костенко Оксана Миколаївна
адвокат, м. Дніпро

ПРОТИДІЯ КОРУПЦІЇ ШЛЯХОМ ОРГАНІЗАЦІЇ ВНУТРІШНЬОГО КОНТРОЛЮ У СФЕРІ ПУБЛІЧНИХ ЗАКУПІВЕЛЬ З МЕТОЮ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ НАЦІОНАЛЬНОЇ БЕЗПЕКИ

Відповідно до Стратегії національної безпеки України, затвердженої Указом Президента України від 26 травня 2015 р. № 287/2015, однією з актуальних загроз національній безпеці України є поширення корупції, її укорінення в усіх сферах державного управління, здійснення державними органами діяльності в корпоративних та особистих інтересах, що призводить до порушення прав, свобод і законних інтересів громадян та суб'єктів господарської діяльності [1].

Корупція є широким поняттям, яка охоплює майже всі сфери публічного управління та управління фінансами у державному секторі економіки, а тому не оминає вона і сегмент публічних закупівель, який фінансується за рахунок бюджетних коштів (державних або місцевих бюджетів). Суб'єкти, що здійснюють публічні закупівлі, піддаються ризику нецільового використання та неефективного витрачання бюджетних коштів, а сфера публічних закупівель товарів, робіт і послуг є однією з найбільш корумпованих.

Для підтвердження даної тези наведемо приклад справи 2019 року, коли Спеціалізованою антикорупційною прокуратурою було направлено обвинувальний акт у кримінальному провадженні за фактом розтрати коштів державного бюджету в особливо великих розмірах до Вищого антикорупційного суду. Зазначена справа стосувалася закупівлі палива для потреб Міністерства оборони України на загальну суму понад 58 млн грн. Обвинуваченими у даній справі є колишній заступник міністра оборони, директор та працівник відділу Департаменту державних закупівель та постачання матеріальних ресурсів Міністерства оборони України, службовець Департаменту внутрішнього аудиту Міністерства оборони, представник та кінцевий бенефіціар підприємства-переможця закупівлі [2].

Дана справа непоодиноким та такою категорією справ містить багато варіацій, зважаючи на широке коло суб'єктів публічних закупівель, якими є: замовники, учасники закупівлі, контролюючі державні органи, суб'єкти громадського контролю та інші.

Однак, на нашу думку, однією з ключових причин корупції у публічно-закупівельній сфері є відсутність або неналежна організація внутрішнього аудиту державними органами своїх підприємств, які є замовниками у закупівлях за бюджетні кошти (державних або місцевих бюджетів).

Відповідно до статті 346 та частини 3 статті 347 Угоди про асоціацію України з Європейським Союзом – співробітництво в галузі управління державними фінансами спрямовується на забезпечення розвитку бюджетної політики і надійних систем внутрішнього контролю та зовнішнього аудиту, що базуються на міжнародних стандартах, а також відповідають основоположним принципам підзвітності, прозорості, економності, ефективності та результативності. Згідно частини 3 статті 347 даної Угоди сторони обмінюються інформацією, досвідом, найкращою практикою та здійснюють інші заходи, в тому числі у галузі державного внутрішнього фінансового контролю [3].

У розділі 4 розпорядження Кабінету Міністрів України «Про схвалення Стратегії реформування системи управління державними фінансами на 2017–2020 роки» від 8 лютого 2017 р. № 142-р вказується, що відповідно до цієї Стратегії забезпечуватиметься розвиток таких складових частин системи управління державними фінансами: за напрямом забезпечення ефективного виконання бюджету, в т.ч. державний внутрішній фінансовий контроль; для забезпечення ефективного реалізації цієї Стратегії особлива увага буде приділена постійному розвитку кадрового потенціалу та широкому застосуванню інформаційних технологій [4].

Для прикладу ефективного внутрішнього аудиту, автори погоджуються з думкою О. М. Старенької, яка наводить приклад США, де згідно закону Сарбейнса Окслі комітет з ау-

диту, члени якого є незалежними і входять до складу ради директорів, має бути створений у кожній публічній компанії. З метою забезпечення незалежності члени комітету з аудиту не повинні приймати від компанії винагороду за консультації, а також не повинні бути пов'язаними з компанією-емітентом або її дочірніми підприємствами, винятком є лише виконання функцій членів ради директорів. У випадках, коли не створюється комітет з аудиту, дані функції покладаються на раду директорів у повному складі, і в такому випадку кожний його член також зобов'язаний дотримуватися принципу незалежності. До складу комітету з аудиту в обов'язковому порядку входить хоча б один фінансовий експерт зі знаннями загальноприйнятих норм бухгалтерського обліку та фінансової звітності, а також з досвідом аудиту фінансової звітності [5, с. 132].

Наразі питання організації і здійснення внутрішнього контролю розпорядниками бюджетних коштів у своїх установах і на підприємствах, в установах та організаціях регулюється Основними засадами здійснення внутрішнього контролю розпорядниками бюджетних коштів, що затверджені постановою Кабінету Міністрів України від 12 грудня 2018 р. № 1062, згідно якої система внутрішнього контролю – впроваджені керівником установи політики, правила і заходи, які забезпечують функціонування, взаємозв'язок та підтримку всіх елементів внутрішнього контролю і спрямовані на досягнення визначених мети (місії), стратегічних та інших цілей, завдань, планів і вимог щодо діяльності установи [6].

Так, Законом України «Про аудит фінансової звітності та аудиторську діяльність» приведено у відповідність із законодавством Євросоюзу (Директиви 2006/43/ЄС та Регламенту ЄС 537/2014) норми національного законодавства України у сфері аудиторської діяльності, до повноважень наглядових рад було додано нові функції. Крім того, з'явилася вимога щодо обов'язковості створення наглядових органів для підприємств, що становлять суспільний інтерес. Так, згідно статті 34 Закону України «Про аудит фінансової звітності та аудиторську діяльність» великі підприємства зобов'язані створити аудиторський комітет або покласти відповідні функції на ревізійну комісію або наглядову раду, що створюється відповідно до законодавства [7].

Належна система внутрішнього фінансового контролю дозволяє зменшити втручання контролюючих органів у систему закупівель та підвищити ефективність самоорганізації підприємств, що реалізують публічні закупівлі. З урахуванням розвитку та посилення впливу механізмів контролю в раціональній взаємодії з відомчим фінансовим контролем, внутрішній контроль має відігравати роль основного інструменту ефективної організації закупівель.

Основною метою внутрішнього контролю є повне, якісне і законне задоволення потреб, що виникають під час здійснення підприємствами, установами, організаціями своєї діяльності, а також здатність застерегти замовника і посадових осіб, які безпосередньо займаються закупівлями, від порушень законодавства і настання санкцій.

Таким чином, однією з основних причин корупції у публічно-закупівельній сфері є відсутність або неналежна організація внутрішнього контролю, що в кінцевому результаті може становити реальну загрозу національній безпеці держави. Належна організація внутрішнього контролю у підприємствах, установах, організаціях у сфері публічних закупівель сприятиме попередженню, а також оперативному виявленню та припиненню порушень законодавства на всіх стадіях закупівельного процесу. Внутрішній контроль дозволить мінімізувати ризики притягнення до юридичної відповідальності суб'єктів публічних закупівель, а також підвищити ефективність і результативність закупівельної діяльності в цілому.

---

1. Про рішення Ради національної безпеки і оборони України від 6 травня 2015 року «Про Стратегію національної безпеки України»: Указ Президента України від 26.05.2015 № 287/2015. *Офіційний вісник Президента України*. 2015. № 13. Ст. 50.

2. Паливо для МОУ: справа про розтрату 58 мільйонів пішла до Антикорупційного суду. URL: <https://www.ukrinform.ua/rubric-society/2795033-palivo-dla-mou-sprava-pro-roztratu-58-miljoniv-pisla-do-antikorupcijnogo-sudu.html> (дата звернення: 17.02.2020).

3. Угода про асоціацію між Україною, з однієї сторони, та Європейським Союзом, Європейським співтовариством з атомної енергії і їхніми державами-членами, з іншої сторони від 27.06.2014. *Офіційний вісник України*. 2014. № 75. Ст. 83.

4. Про схвалення Стратегії реформування системи управління державними фінансами на 2017-2020 роки: Розпорядження Кабінету Міністрів України від 08.02.2017 № 142-р. *Урядовий кур'єр*. 2017. № 46.

5. Старенька О. М. Роль міжнародних вимог в організації системи внутрішнього контролю. *Вісник соціально-економічних досліджень : зб. наук. праць*. Одеський національний економічний університет. 2019. № 1 (69). С. 129–138.

6. Про затвердження Основних засад здійснення внутрішнього контролю розпорядниками бюджетних коштів та внесення змін до постанови Кабінету Міністрів України від 28 вересня 2011 р. №

1001: Постанова Кабінету Міністрів України від 12.12.2018 № 1062. *Урядовий кур'єр*. 2018. № 244.

7. Аудит і внутрішній контроль в органах місцевого самоврядування як механізми управління комунальним господарством. URL: <https://niss.gov.ua/doslidzhennya/regionalnyi-rozvitok/audit-ivnutrishniy-kontrol-v-organakh-miscevogo> (дата звернення: 17.02.2020).

Бараннік Валерія Валеріївна
студентка Навчально-наукового
інституту інформаційної безпеки
Національної академії
Служби безпеки України

ІНФОРМАЦІЙНА ДИСКРЕДИТАЦІЯ РОСІЄЮ ПРАВ КРИМСЬКИХ ТАТАР У БЕЗПЕКОВОМУ ВИМІРІ

Після анексії українського Криму Російська Федерація розпочала політичні переслідування кримських татар, здійснює цілеспрямовану інформаційну агресивну політику по відношенню до органів національного самоврядування та їх здобутків у галузі державного будівництва. Створювана таким чином атмосфера інформаційної ворожнечі сприяє прискоренню процесу нівелювання політичних прав і свобод кримських татар та є підґрунтям для несприйняття населенням Криму політики України щодо його деокупації.

Тому, кримськотатарське питання набуває особливої ваги в контексті забезпечення національної безпеки України. Оскільки, ситуація, яка склалась в Криму в тій чи іншій мірі повторювалась протягом останніх 100 років, виділення прийомів інформаційного впливу, які застосовувались Росією впродовж 1917 - 2014 років у протистоянні з кримськотатарським народом прискорить відновлення української влади в Автономній Республіці Крим.

У 1917 році, після розпаду Російської імперії в Криму, за підтримки Української Центральної Ради, під час проведення Першого Курултаю кримськотатарського народу (далі - Курултай) проголошена Кримська Народна Республіка. Спираючись на прийняту конституцію, а також програму політичної партії кримських татар Міллі Фірка уряд гарантував кримчанам свободу совісті, слова, віросповідання, зібрань, свободу вибору місця проживання, визнавав право на самовизначення та захист від неправосудних арештів, представляв жінкам і чоловікам рівні права [3; 16].

Прагнення кримських татар до національно-державного самовизначення не влаштувало більшовиків, оскільки Крим в питаннях політичного устрою майбутньої Росії розглядався її невід'ємною складовою. Для досягнення поставленої мети більшовицький уряд розпочав цілеспрямовану роботу із нівелювання чи навіть відкритого фальшування досягнень Курултаю та Міллі-Фірка.

Типовими прийомами інформаційного впливу виступали: перекручування історичних фактів, виділення другорядних факторів з подальшим загостренням на них уваги, перебільшення значення неважливих подій, поєднання фрагментарних подій у єдине ціле.

Так, політичне гасло, прийняте Курултаєм: «Крим для кримців» (тобто для всього населення півострова, що в більш широкому контексті передбачало недопущення зверхності будь-якого одного народу) було подано, як бажання виселити з Криму росіян і українців та створити на півострові татарську буржуазну державу. Прийнята Кримською Народною Республікою форма влади у вигляді парламентської республіки трактувалась, як диктатура татарської буржуазії зі збереженням нею свої важелів впливу та створення лише видимості прав і свобод для простого народу. Позиція Курултаю щодо визначення механізму розподілу землі лише під час проведення кримських установчих зборів використовувалась більшовиками для звинувачення татарського уряду у захисті інтересів поміщиків, та переконання селян у його контрреволюційній сутності [2; 3].

Для інформаційної дискредитації достатньо високого рівня авторитету політичної партії Міллі-Фірка була використана її ініціатива щодо відчуження землі, яка належала духовенству. Народу така позиція партії роз'яснювалась, як намір вивільнення шляху для господарювання буржуазії та нехтування потребами селян антинародний зміст [3].

Вище зазначені інформаційні прийоми боротьби з правами кримських татар застосовувались Радянським Союзом і в подальшому. Показовою є депортація у травні 1944 року близько двохсот тисяч кримських татар з півострова, коли взяті за основу факти співпраці окремих представників кримськотатарського народу з нацистським окупаційним режимом

були використані для звинувачення цілого народу [4].

Після руйнації Радянського Союзу розпочався новий виток інформаційної агресії Росії проти кримських татар. Проросійські організації та партії кілька разів ініціювали вихід Криму зі складу України та приєднання до Російської Федерації. Серед таких кроків спроби: проголошення у 1992 році незалежності Криму, коли Верховна Рада Криму проголосила про створення суверенної держави Республіки Крим, визначивши її територію у межах Кримського півострова неподільною та недоторканою [6]; скасування в судому порядку Конституції Автономної Республіки Крим 1998 року, яка закріпила перебування півострова у складі України [5]. В подальшому, зусилля російської пропаганди спрямовувались на формування негативної думки про ісламську загрозу в Криму та представлення кримськотатарської спільноти в якості безпосереднього провідника ісламського сепаратизму, що стає реальною загрозою для територіальної цілісності і безпеки України [15].

Перед початком збройного захоплення Криму серед населення півострова широко розповсюджувалась інформація про: «фашизацію» України та смертельну небезпеку для всіх не україномовних кримчан; небажання України на відміну від Росії вирішувати побутові та соціальні проблеми кримських татар; негласну підтримку анексії міжнародною спільнотою; відсутності у українського уряду бажання його повернути [8, 12].

Агресія Російської Федерації змусила Україну активно захищати свої національні інтереси. По відношенню до Криму стратегія його повернення включає два взаємопов'язані блоки: політико-дипломатичний та інформаційний. Перший полягає у підтримці єдності і солідарності з Україною цивілізованого світу, політики невизнання окупації Криму і продовження дії санкцій щодо Росії. Другий – у інформаційній протидії російській пропаганді в Криму [9].

В розрізі першого блоку, важливим кроком для забезпечення прав кримських татар стало прийняття Україною низки законодавчих актів. Серед них, постанова Верховної Ради України від 20.03.2014 «Про Заяву Верховної Ради України щодо гарантії прав кримськотатарського народу у складі Української держави», яка гарантує захист і реалізацію невід'ємного права на самовизначення кримськотатарського народу в складі суверенної і незалежної Української держави [13]; постанова Верховної Ради України від 12.11.2015 «Про визнання геноциду кримськотатарського народу» в якій вказується, що Російська Федерація в тимчасово окупованому Криму здійснює свідомий етноцид кримськотатарського народу шляхом: здійснення системного тиску на кримськотатарський народ, репресій громадян України за національною ознакою; організацій етнічно і політично вмотивованих переслідувань кримських татар, та органів їх самоврядування, таких як Меджліс кримськотатарського народу та Курултай кримськотатарського народу [10]; закон України від 17.04.2017 «Про відновлення прав осіб, депортованих за національною ознакою», який визначає статус осіб, депортованих за національною ознакою, встановлює гарантії держави щодо відновлення їхніх прав, принципи державної політики та повноваження органів державної влади, органів місцевого самоврядування щодо відновлення прав цих осіб [11]. Також, Конституційною комісією Верховної Ради України напрацьовуються зміни до X розділу Конституції України в частині визначення права кримських татар на самовизначення [7].

До реалізації другого блоку можна віднести: прийняття 5 лютого 2015 року Закону України «Про внесення змін до деяких законів України щодо захисту інформаційного теле-радіопростору України», згідно з яким під заборону розповсюдження і демонстрування потрапляють фільми і серіали, які популяризують або пропагують органи держави-агресора або їхні окремі дії, що створюють позитивний імідж працівників держави-агресора чи працівників радянських органів державної безпеки, виправдовують чи визнають правомірною окупацію території України [14]; роботу Комісії з питань забезпечення стабільного функціонування системи національного телебачення і радіомовлення з відновлення здатності України доносити інформацію до людей, які мешкають на окупованій території; впровадження Міністерством освіти і науки України спільно з Міністерством з питань тимчасово окупованих територій та внутрішньо переміщених осіб України спрощеної процедури вступу до вишів на території України для мешканців окупованих територій [5].

Таким чином, кримське питання на цей час залишається важливим безпековим викликом для України. Дискредитація прав кримськотатарського народу Росією здійснюється в інформаційній площині протягом кількох етапів. На першому – з реальних подій виділяються ті другорядні, неважливі епізоди, які відповідають наявним інтересам і можуть мати безпосередній вплив на поведінку і свідомість певних груп людей. Під час другого етапу зосереджується увага саме на їх висвітленні при загальному ігноруванні або замовчуванні інших фактів чи цілісної картини в цілому; за необхідності, з кількох таких другоряд-

них факторів створюється необхідна цілісна ситуація. На третьому етапі відбувається звинувачення у небажанні реагувати на вказані факти.

1. Асланов С. А. Етнополітична стабільність: етнічні аспекти феномена. *Science and Education a New Dimension: Humanities and Social Sciences* (Угорщина). 2014. № II(4). Issue 23. P. 51–55.c.
2. Бикова Т. Б. Створення Кримської АСРР (1917-1921 рр.) : монографія. Київ, 2011. 246 с.
3. Бочагов А. К. Милли-Фирка. Национально-буржуазная контрреволюция в Крыму. – Симферополь, 1932. 129 с.
4. Бугай М.Ф. Депортація кримських татар у 1944 році. *Український історичний журнал*. 1992, № 1. с. 34-38.
5. Газізова О. Безпекова стратегія України в котексті етнополітичних викликів анексованого Криму. *Українознавство*. 2018, № 2(67). с. 8-22.
6. Декларация о государственном суверенитете Крыма. ЛИГА Закон. URL: http://search.ligazakon.ua/l_doc2.nsf/link1/КМ910102.html (дата звернення: 01.08.2018).
7. Зелена Книга. Державна політика щодо Криму / Каздобіна Ю. та ін.; за заг. ред. Ю. Тищенко. Київ: ТОВ «Агентство Україна», 2018. 88 с.
8. Золотухін Д. Ю. Біла книга спеціальних інформаційних операцій проти України 2014 – 2018. – Київ, 2018. 384 с.
9. Клімкін: Стратегія повернення Криму складається з двох напрямів. Інтер- факс-Україна. URL: <http://ua.interfax.com.ua/news/general/327523.html>. (дата звернення: 01.06.2018)
10. Крим в умовах суспільно-політичних трансформацій (1940–2015). Збірник документів і матеріалів. Вид. 2-ге; упоряд.: О. Г. Бажан, О. В. Бажан, С. М. Блащук, С. І. Власенко. Київ : Видавництво «Кліо», 2016. 1092 с.
11. Крим: два з половиною століття імперського геноциду / Грабовський С., Лосев І. Київ: Знання України, 2016. 47 с.
12. Пашков М. Російська інформаційна експансія: український плацдарм. URL: http://razumkov.org.ua/uploads/article/2017_Information_Warfare_ukr.pdf (дата звернення 03.05.2017).
13. Постанова Верховної Ради України «Про Заяву Верховної Ради України щодо гарантії прав кримськотатарського народу у складі Української Держави». *Офіційний сайт ВР України*. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/1140-18>. (дата звернення: 01.08.2018).
14. Про внесення змін до деяких законів України щодо захисту інформаційного телерадіопростору України : Закон України від 5 лютого 2015 р. № 159-VIII. *Відомості Верховної Ради*, 2015. № 18. ст.131
15. Туранський М. Пропагандистська кампанія Росії у підготовці до анексії кримського півострова *Військово-історичний меридіан. електронний науковий фаховий журнал*. 2017, № 3/17, с. 67-80. URL: https://vim.gov.ua/pages/_journal_files/04.10.2017/pdf/VIM_17_2017-67-80.pdf
16. Хрестоматія з історії держави і права України : у 2 т. за ред. В.Д. Гончаренка. Київ, 1997. Т.2. «Лютий 1917 р. – 1996 р». 800 с.

Безкровна Дар'я Олегівна
студентка Національної академії
Служби безпеки України

ІНФОРМАЦІЙНІ ФАЛЬСИФІКАЦІЇ ЯК ЕЛЕМЕНТ ГІБРИДНОЇ ВІЙНИ РФ ПРОТИ УКРАЇНИ

П'ять років тому, у лютому 2014 р., розпочалася відкрита фаза російсько-українського протистояння. Окрім прояву збройної агресії, Росія вдалася до іншого засобу ведення агресивної політики, відомого як «гібридна війна». Останнє передбачає, що основними методами, які застосовуються агресором, стають не воєнні дії у традиційному розумінні, а інші засоби впливу на супротивника. Серед них важливе місце відводиться методам ураження свідомості населення держави, проти якої такі дії спрямовуються. Такі методи прийнято називати спеціальними інформаційними операціями (далі – С ІО). Сьогодні за допомогою С ІО Росія намагається взяти під контроль перебіг політичних процесів в Україні, щоб у підсумку підкорити нашу державу. Проблематиці інформаційної безпеки України загалом та проведення С ІО зокрема присвятили свої наукові праці такі вчені, як: В.А. Губарев, Ю.Л.Козирацький, А.М.Кузьменко, В.В. Остроухов та інші. Мета нашого виступу: виокремити основні засоби, які Російська Федерація (далі – РФ) застосовує при веденні гібридної війни проти України, та запропонувати можливі шляхи протидії їм.

Протягом багатьох років Росія вдається до безпосередньо інформаційного підриву. За для цього Кремль застосовує такі дії, як далі С ІО. Фахівці визначають їх як сукупність заходів гласного та негласного характеру, спрямованих на приховане керування процесами

інформаційної сфери. На відміну від пропагандистських заходів, вони мають обмежену у часі тривалість, підпорядковані конкретній меті та координуються єдиним центром – спеціальними службами [1]. Майже від початку розпаду Радянського союзу, Росія почала антиукраїнську пропаганду. На початку 1990-х перше місце займала тема розвитку українсько-російських відносин у сфері економіки, на другому – Чорноморський Флот. Вищезазначені проблеми використовувалися як каталізатор антиукраїнських настроїв у Росії, Криму та Східних регіонах України. Випадки СІО проти України можна побачити ще у 2003 році, біля острова Коса Тузла в Азовському морі. Пізніше з 2005 року Росія вказувала Заходу на те, що Україна є «failed state» тобто держава, яка не може підтримувати своє існування як життєздатна політична та економічна одиниця [3]. З огляду на історію відносин між двома державами можемо зробити висновок, що Росія застосовує різні СІО проти України уже протягом десятків років.

Маємо підстави вважати, що окрім проведення СІО Росія вдається до інших засобів пропаганди. Аналізуючи наукову працю В.Ткача, виокремили засоби, які вважаються найбільш дієвими. Зокрема, «встановлення довірливих відносин із цільовою аудиторією (у спосіб використання поширених і усталених висловлювань, посилянь на авторитети, цитат тощо); використання образу енциклопедичності автора, який оперує величезним обсягом матеріалу (при використанні повномасштабних текстів архівних матеріалів, економічних таблиць і викладок та інших дуже нелегких для читання речей, щодо справжності яких практично неможливо визначитися); цілеспрямований відбір тільки тих джерел, які «вписуються» в задум, фальсифікація документів, надання інформації інтенсивно емоційного забарвлення з метою пригнічення процесів раціонального мислення тієї аудиторії, яка піддається інформаційній атаці; описування подій у літературі задовго до того, як щось подібне сталося в реальності, інтерпретація та упереджене коментування замість детального інформування про факти» [2, с. 104].

Маємо зауважити, що одна з провідних українських компаній на медіа-ринку «Директор Медіа» у травні 2017 року представила звіт щодо спроможності уряду РФ впливати на процеси в інформаційному просторі України. Телебачення стало першим у списку засобів розповсюдження фальсифікацій проти України. На нашу думку транлюючи дезінформаційні факти уряд Росії має більший вплив на український народ у зв'язку з тим, що мовний фактор в Україні поєднується з соціокультурним: так як російську мову розуміють понад 90% населення України (відповідно до всеукраїнського опитування 2019 року). У результаті цілеспрямованої роботи російської сторони в мережах кабельного телебачення України здійснювали ретрансляцію «Первый канал», «НТВ-мир», «Россия 24», «РТР-Планета», «Звезда» та інші, подавали неправдиву інформацію про події в Україні, розпалювали міжнародну ворожнечу, закликаючи до територіального поділу України. Другим за значущістю засобом впливу на Україну з боку РФ є преса, зокрема газети. Цей спосіб також відіграє велику роль, адже в інформаційній війні будь який матеріал, чи то аналітичний, чи розважальний може впливати на народ не гірше за пряму політичну рекламу. В Україні видавалися загальнонаціональні українські версії російських видань, поширювалися матеріали, що пропагували російську доктрину спрямовану на розвал України, закликали до повалення конституційного ладу, продовження та поглиблення агресії, розпалювання війни тощо. Деякі з них на сьогодні вже закриті, зокрема «Известия», «Коммерсантъ».

Крім того, 12 лютого 2019 року була представлена «Біла книга спеціальних інформаційних операцій проти України 2014–2018». Це збірник фейків російської пропаганди, спрямованих на підірив територіальної цілісності України, та її дискредитацію на міжнародній арені. В цю збірку об'єднали «серіали» з декількома «сезонами», які показують послідовне використання одних і тих самих тем російськими пропагандистами протягом цих років. Таких «серіалів» у виданні описано 10. До прикладу можна назвати такі, як: «Кишеньковий ІДЛ», «Бій за ЄС», «У пошуках української зброї», «СРСР. Імперія навпаки» тощо.

Маємо підкреслити, що одразу після Революції гідності, Могиланська школа журналістської освіти створила фактчекінговий проєкт StopFake. За перший місяць роботи було спростовано понад 105 фейків. Більша частина інформації стосувалася ситуації в Криму, про «перехід» українських військових частин на бік Росії, а також неправдиві повідомлення про бездіяльність нової української влади. За п'ять років роботи про StopFake розповіли понад 300 ЗМІ, в тому числі й New York Times, CNN, Politico. Засновники проєкту поставили за мету висвітлити кремлівську пропаганду як системне явище.

Вважаємо, що діяльність такої організації не повністю може подолати проблеми інформаційних атак, тому ми виділили деякі завдання, які слід виконати за для уникнення

поширення фальсифікацій з боку РФ, зокрема :

- розглянути роботу системи безпеки Європейських країн ,таких як Федеративна Республіка Німеччина, Франція, Сполучені Штати Америки, адже імплементація на національному рівні Європейського досвіду може призвести до запобігання атак з боку РФ. Також слід переглянути базові принципи побудови системи національної безпеки держави з метою приєднання України до системи колективної безпеки, яка б гарантовано захищала незалежність, суверенітет і територіальну цілісність нашої держави;

- реформувати складові частини сектору безпеки і оборони України відповідно до потреб ведення воєнних дій у нових умовах сучасного протистояння з фальсифікаціями, враховуючи попередній національний досвід та помилки.

- з огляду на те що більшість країн, в тому числі й Україна є демократичними, тобто влада ґрунтується на визнанні народу єдиним джерелом влади, більшість випадків заворушень, розпочинаються з боку народу. Через це необхідно розглядати людину як основну ціль, ураження противника. Звертаючи увагу на те ,що психіка людини формується з дитинства, вважаємо за потрібне впровадити в систему навчання підручників, які б висвітлювали деструктивний вплив «гібридної війни» на економіку, політичне та соціальне життя населення, а також необхідність боротьби з цим феноменом. З підліткового віку дитина буде зростати у патріотично налаштованому колективі а також зуміє фільтрувати неправдиву інформацію.

Виходячи з викладеного вище, очевидно, що дезінформація населення сьогодні утверджується як основний метод «гібридної війни» Росії проти України. Потрібно стверджувати, що основними засобами застосування фальсифікацій з боку РФ є телебачення та преса. Поширення інформаційних ресурсів, продукції та послуг торкається не лише інтересів України, а й усієї міжнародної спільноти . Тільки широке міжнародне співробітництво здатне забезпечити їх належне використання в інтересах кожної держави. Тому за для ефектвної боротьби з фальсифікаціями необхідно посилювати різні методи протидії та унеможлилювати розповсюдження фейків на початкових стадіях.

1. Литвиненко О.В. Інформаційні впливи та операції. Київ: ВКФ. Сатсанга, 2003. 240 с.
2. Ткач В.Ф. Спецпропаганда як інформаційний складник гібридної війни Росії проти України / В.Ф. Ткач // Стратегічні пріоритети. Серія «Політика». – 2016. – №1(38). – 99-109
3. Гердеген М. Міжнародне право Пер. з німецької. – К.: «К.І.С.», 2011.

Грідіна Катерина Василівна
викладач кафедри
загальноправових дисциплін
Дніпропетровського державного
університету внутрішніх справ

РІЗКЕ ЗБІЛЬШЕННЯ ІНФОРМАЦІЇ ТА НОВІТНІ МЕТОДИ ВЕДЕННЯ ІНФОРМАЦІЙНОЇ ВІЙНИ ЯК СОЦІОКУЛЬТУРНІ СКЛАДОВІ ІНФОРМАЦІЙНОЇ БЕЗПЕКИ

Сучасне суспільство характеризується небаченим раніше збільшенням впливу інформаційної складової на соціальне буття. Інформаційна діяльність перетворюється на одну з конститутивних складових соціальної реальності. Знання та інформація набувають значення основного та найважливішого ресурсу влади, які дозволяють досягти бажаних цілей за умови залучення мінімальної кількості ресурсів.

Зважаючи на те, що на сучасному етапі розвитку людства інформація отримує першорядне значення як ресурс, засіб виробництва і інструмент виробництва, особливо актуальною постає проблема інформаційної безпеки, яка має системний характер і торкається діяльності основних інститутів і підсистем сучасного суспільства.

Інформаційна безпека може розглядатися в різних аспектах: як фактор соціально-економічного розвитку, як відстеження і класифікація комп'ютерних і мережевих загроз, як збереження і захист технічної і мовної інформації, як новий вид озброєння і як запобігання інформаційній війні [3, с.675]. Одночасно інформаційна безпека є стратегічною категорією, яка входить складовою у ширші, багатокomпонентні поняття, такі як «міжнародна безпека»,

«національна безпека», «національна стратегія» тощо [3, с.171].

В умовах сучасних глобальних та регіональних протистоянь, інформація перетворилася на засіб відстоювання різного роду інтересів, які в деяких випадках реалізуються шляхом експансії, агресії та деструктивних впливів. Саме тому, захист національного інформаційного простору та гарантування інформаційної безпеки стають пріоритетними завданнями сучасних держав [1, 2].

Проблему інформаційної безпеки особистості, суспільства й держави актуалізують також новітні технології інформаційної війни, які змінюють підходи до забезпечення інформаційної безпеки.

Інформаційна війна – широке поняття, яке містить багато аспектів. Воно включає в себе діяльність благодійних міжнародних фондів, соціальних груп, використання нейролінгвістичного програмування тощо [4, с. 61-65]. Інформаційні атаки характеризуються різким дисбалансом позитивних та негативних повідомлень, відсутністю коректного обговорення різних точок зору, що сприяє формуванню в масовій свідомості міфів. Міфи, в свою чергу, виступають засобом соціальної мобілізації та маніпуляції суспільною свідомістю і є похідними від інтересів впливових соціальних груп. В таких умовах життєво необхідним є збереження інформаційного суверенітету, формування ефективної системи безпеки в інформаційній сфері [4, с.82-83].

Не менш впливовим фактором ризику для інформаційної підсистеми соціуму виступає поступова інформатизація суспільства, тобто активне і різке збільшення кількості інформації, її проникнення в усі сфери життєдіяльності суспільства.

Сучасний етап інформатизації суспільства можна охарактеризувати таким чином: з одного боку, відбувається бурхливе зростання інформації за кількісними та якісними показниками, з іншого – суб'єкт інформаційних відносин не здатний за короткий термін обробити весь обсяг повсякденної і наукової інформації, що надходить до нього. Унаслідок цього настає стан інформаційного перевантаження, що призводить до виникнення різних проблем, пов'язаних із забезпеченням інформаційної безпеки [4, с.67-68].

Надлишок низькоякісної інформації, який спостерігається на даному етапі розвитку інформаційного суспільства, призводить до виникнення стресових ситуацій при роботі з інформацією та інформаційними технологіями. Інформаційний стрес – це стан інформаційного перевантаження, коли суб'єкт не справляється з поставленим завданням, не встигає приймати правильні рішення в необхідному темпі, будучи відповідальним за наслідки останніх [4, с.68-69].

Захист від інформаційного стресу – одна з функцій інформаційної культури, яка містить у собі узагальнення, які стосуються інформаційних знань, умінь і навичок людини, її здатності працювати з інформацією тощо. Формування у людини відповідного рівня інформаційної культури перешкоджає виникненню в неї стресових ситуацій при роботі з інформацією та інформаційними технологіями, що призводить до зменшення кількості проблем, пов'язаних із забезпеченням інформаційної безпеки.

Таким чином, інформаційна безпека – одна з гострих соціокультурних проблем сучасного суспільства, під вплив якої потрапляють ключові соціокультурні процеси. Проблемі інформаційної безпеки актуалізують питання надлишку низькоякісної інформації, і пов'язана з цим необхідність формування у людини відповідного рівня інформаційної культури, який перешкоджає би виникненню стресових ситуацій при роботі з інформацією та інформаційними технологіями. Крім того, на стан інформаційної безпеки впливають новітні методи ведення інформаційних війн, направлені на формування міфів, що виступають в якості колосального джерела масової енергії, здатного мобілізувати цілі групи людей до певних дій. Забезпечення інформаційної безпеки вимагає проведення невпинної роботи щодо захисту інформації, а також захисту від інформації, що буде спрямована на подолання наявних дезорганізаційно-дисфункційних тенденцій.

---

1. Данильян О.Г., Дзьобань О.П. Інформаційна безпека України: загрози зумовлені цивілізаційним вибором європейських цінностей. *Політологічний вісник: збірник наукових праць*. К.: ТОВ «Вадекс», 2018. Вип. 81. С. 60-67.

2. Данильян О.Г., Дзьобань О.П., Калиновський Ю.Ю., Моїсєєва Н.І. Національна безпека України в етно-ментальному та міжнародному вимірах: монографія. Харків, 2004. 274 с.

3. Дзьобань О. П., Панфілов О. Ю. Соціокультурні аспекти інформаційної безпеки. *Зовнішня торгівля: економіка, фінанси, право*, 2013. № 2. С. 171-176.

4. Суспільство, людина, право: досвід філософсько-правового дослідження: монографія / О.Г. Данильян, О.П. Дзьобань, С.Б. Жданенко та ін.; за ред. О.Г. Данильяна. Х.: Право, 2018. 350 с.

Гудим Інга Володимирівна
викладач кафедри
загальноправових дисциплін
Дніпропетровського державного
університету внутрішніх справ

СУЧАСНІ ВИКЛИКИ ТА МЕХАНІЗМИ ПРОТИДІЇ ІНФОРМАЦІЙНІЙ БЕЗПЕЦІ УКРАЇНИ

Реалії сьогодення дозволяють стверджувати, що якість інформаційної безпеки України просто не може залишатися такою як раніше. Попри все це, і сама держава Україна потребує змін у чіткому усвідомленні даного питання суспільством та владою. Поряд з війною, інтелектуальна мобілізація просто зобов'язана передувати діям, оскільки перед початком процесу, потрібне усвідомлення загального напрямку руху. Ні для кого не секрет, Україна повинна подолати кризу на Сході України та стабілізувати економіку якнайшвидше. Сильна держава – пріоритетна мета, оскільки слабка держава автоматично стає ціллю агресора. Нові бачення та стратегічні орієнтири, загальне уявлення про інформаційну безпеку як складову частину національної безпеки, поряд з агресивним міжнародним становищем України породжують велику кількість внутрішньо державних проблем як на рівні влади, суспільних відносин, так і призводять до думки про питання незалежності держави, що безперечно відноситься до актуальності дослідження вищезазначених проблем.

Питаннями інформаційної безпеки займалися такі вчені як: В. Богуша, О. Барінова, С. Брауна, В. Варюхіна, В. Губаєва, Ю. Даника, С. Жука, Б. Кормича, Т. Кларка, О. Сосніна, В. Фоміна та багато ін.

Сучасне українське суспільство перебуває на шляху побудови якісно нової цивілізації, яка базується на новітніх технологіях, індустрії інформації та послуг. Цей процес відбувається на фоні загострення глобальних проблем, міжцивілізаційних протиріч, геополітичних змін, які супроводжуються насильством. Практика сучасних соціальних відносин потребує проведення подальших досліджень у напрямі аналізу проблем інформаційної безпеки сучасного українського суспільства. Розгляд інформаційної безпеки, як вважають, ряд авторів, з позицій системного підходу «дозволяє побачити відмінність наукового розуміння цієї проблеми від повсякденного» [2, с.70].

Інформаційна безпека стає з другої половини ХХ сторіччя одним з найважливіших елементів національної безпеки. Інформаційні технології активно використовуються для впливу на людську свідомість. Обсяги світової інформаційної індустрії постійно зростає. [3, с. 21].

Інформація повсюди, інформатизація суспільного життя без виключення дозволяє стверджувати, що інформаційно-психологічний вплив став інструментом зброї, вручанням у соціальні, воєнні, політичні та економічні відносини суспільства та держави, а отже, наявність чітких методів регулювання інформаційних відносин однозначно дозволить мінімізувати подібне.

Як зазначає Р. Р. Марутян, найсуттєвішою загрозою національній безпеці України в інформаційній сфері є здійснення іноземними державами негативного інформаційно-психологічного впливу на суспільну свідомість громадян України та світову громадськість через проведення інформаційних акцій та кампаній, спеціальних інформаційних операцій. Це відбувається через систематичне поширення тенденційної, неповної або упередженої інформації про Україну та політичні процеси, що відбуваються на її теренах. Усе це впливає на зовнішню та внутрішню політику нашої держави, знижує її міжнародний імідж, має політичне та економічне підґрунтя. Метою таких інформаційних операцій є забезпечення власних національних інтересів інших держав [4].

Консолідація зусиль державної влади та громадянського суспільства у вигляді створення власного інформаційного простору, зміни законодавчого регулювання питань інформаційної безпеки та процесів, пов'язаних з інформацією, інтеграція в міжнародні інформаційні простори стануть ефективною протидією негативним інформаційним впливам, війнам, негативним політичним інформаційним явищам та дадуть змогу захистити національний суверенітет, розробити дієві стратегії захисту інформаційної безпеки України. Беззаперечним допоміжним фактором у вирішенні цього питання стане досвід зарубіжних країн та дослідження технологічної складової інформаційних операцій та війн.

1. Бондаренко В. О. Інформаційна безпека сучасної держави: концептуальні роздуми. Електронний ресурс: <http://www.crime-research.iatp.org.ua/library/strateg.htm>.
2. Ананьїн В.О. Безпека українського суспільства в умовах глобальних трансформаційних процесів. Монографія. Київ. 2012. 285с.
3. Сытников А.А. Обеспечение и защита права на информацию. М. Городец-издат, 2001. 344с.
4. Марутян Р. Р. Рекомендації щодо вдосконалення політики забезпечення інформаційної безпеки України. Електронний ресурс: http://www.dsaua.org/index.php?option=com_content&view=article&id=198%3A2014-08-13-12-55-48&catid=66%3A2010-12-13-08-48-53&Itemid=90&lang=uk.

Давидова Наталія Валентинівна
викладач кафедри
цивільного права та процесу
Дніпропетровського державного
університету внутрішніх справ

НОРМАТИВНО-ПРАВОВЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ МЕХАНІЗМУ ФОРМУВАННЯ ТА РЕАЛІЗАЦІЇ ДЕРЖАВНОЇ АНТИКОРУПЦІЙНОЇ ПОЛІТИКИ

Як відомо, корупція для багатьох країн світу стала однією з найактуальніших проблем нашого часу в органах державної влади і економічної діяльності. При цьому, вплив корупції в цих країнах настільки зростає і продовжує наростати, що в ряді випадків вона досягає загрозливих розмірів у порівнянні зі значною частиною держбюджету країн.

Україна середом міжнародним та вітчизняним експертними оцінками відноситься до числа країн світу з «високим» рівнем корупції в державному управлінні та економічній діяльності.

Так, на сьогодні, проблема корупції в Україні є критичною, наша держава за даними глобальної організації проти корупції Transparency International, перебуває на 130 місці із 180 країн в списку найкорупційніших країн світу, поряд з африканськими країнами, такі як Гамбія, Іран, Сьєра Леон.

Говорячи про небезпечність корупційних діянь В. М. Киричко слушно вказує, що ця їх якість визначається перш за все створенням залежності службової діяльності певної особи від одержання неправомірної вигоди від інших осіб, чим заподіюється або може бути заподіяна істотна шкода фізичній чи юридичній особі, суспільству або державі[1, с. 20].

Боротьба з корупцією у сучасному світі стала одним із тих видів діяльності, у здійсненні якої сплітаються інтереси різних країн з різними політичними системами, різною державно-політичною ідеологією, які перебувають на різних етапах розвитку[2, с. 433–434].

Для корупції завжди існує низка причин:

1) економічна криза і політична нестабільність;

2) недосконалість законодавства, тобто тривала відсутність системи антикорупційних законів і підзаконних актів.

Вважаємо, що основними умовами успішної протидії корупції є: антикорупційне законодавство та ефективне його застосування державними органами; політична воля керівництва держави; підтримка антикорупційних заходів держави громадянським суспільством.

Так, в Законі України «Про запобігання корупції» наведено визначення корупційного правопорушення, а саме як умисного діяння, що містить ознаки корупції, вчинене особою, зазначеною у частині першій статті 4 цього Закону, за яке законом встановлено кримінальну, адміністративну, цивільно-правову та дисциплінарну відповідальність [3].

Даний Закон розкриває ознаки корупції: використання особою, зазначеною в частині першій статті 4 цього Закону, наданих їй службових повноважень та пов'язаних із цим можливостей з метою одержання неправомірної вигоди або прийняття обіцянки/пропозиції такої вигоди для себе чи інших осіб або відповідно обіцянка/пропозиція чи надання 87 неправомірної вигоди особі, зазначеній в частині першій статті 4 цього Закону, або на її вимогу іншим фізичним чи юридичним особам з метою схилити цю особу до протиправного використання наданих їй службових повноважень та пов'язаних із цим можливостей [3].

Згідно, зі ст.22 вище зазначеного Закону, особам, зазначеним у частині першій статті 3 Закону України «Про запобігання корупції», забороняється використовувати свої службові повноваження або своє становище та пов'язані з цим можливості з метою одержання неправомірної вигоди для себе чи інших осіб, у тому числі використовувати будь-яке держав-

не чи комунальне майно або кошти в приватних інтересах.

Загалом розділ IV Закону України «Про запобігання корупції», встановлює відповідальність про запобігання корупційним та пов'язаним з корупцією правопорушенням. Розділ XI Закону України «Про запобігання корупції», встановлює відповідальність за корупційні або пов'язані з корупцією правопорушення та усунення їх наслідків.

За вчинення корупційних правопорушень особи, уповноважені на виконання функцій держави, притягаються у встановленому законом порядку до:

- кримінальної;
  - адміністративної;
  - цивільно-правової; •
- або дисциплінарної відповідальності (стаття 18 Закону).

Нормами Кодексу України про адміністративні правопорушення встановлена адміністративна відповідальність за наступні правопорушення:

- порушення обмежень щодо використання службового становища (ст. 172-2)
- пропозиція або надання неправомірної вигоди (ст. 172-3)
- порушення обмежень щодо сумісництва та суміщення з іншими видами діяльності (ст. 172-4)
- порушення встановлених законом обмежень щодо одержання дарунка (пожертви) (ст. 172-5)
- порушення вимог фінансового контролю (ст. 172-6) та інші [4].

Згідно зі статтями Кримінального кодексу України службових осіб може бути притягнуто до кримінальної відповідальності за:

- підроблення документів, печаток, штампів та бланків, збут чи використання підроблених документів, печаток, штампів (ст. 358)
- зловживання владою або службовим становищем (ст. 364)
- зловживання повноваженнями службовою особою юридичної особи приватного права незалежно від організаційно-правової форми (ст. 364-1)
- перевищення влади або службових повноважень (ст. 365)
- перевищення повноважень службовою особою юридичної особи приватного права незалежно від організаційно-правової форми (ст. 365-1)
- зловживання повноваженнями особами, які надають публічні послуги (ст. 366)
- службова недбалість (ст. 367)
- прийняття пропозиції, обіцянки або одержання неправомірної вигоди службовою особою (ст. 368) [5].

Відомості про осіб, яких притягнуто до відповідальності за вчинення корупційних правопорушень, у триденний строк з дня набрання відповідним рішенням суду законної сили заносяться до Єдиного державного реєстру осіб, які вчинили корупційні правопорушення.

Підсумовуючи зазначимо, що важливою запорукою попередження корупції є якісне нормативно-правове забезпечення. Нормами адміністративного, цивільного та кримінального права врегульовані суспільні відносини з приводу управління та запобігання сектором корупції, профілактики корупції, галузевого контролю, відповідальності за порушення законодавства в сфері корупції тощо.

Аналізуючи основний антикорупційний закон «Про запобігання корупції» для ефективної боротьби з корупцією формується антикорупційна стратегія, яка створюється на окремий період часу на основі аналізу уповноваженими органами ситуації щодо корупції, а також на основі попередньої стратегії. Дана стратегія включає в себе антикорупційну програму, яка передбачає загальні засади політики щодо запобігання та протидії корупції, оцінку ризиків корупційних проявів у діяльності уповноважених органів, зазначає заходи для усунення виявлених ризиків, та заходи, спрямовані на запобігання корупційним правопорушенням.

Такими чином, насамперед від стану нормативно-правового забезпечення залежить, настільки обґрунтованою, гармонійною, послідовною та ефективною буде державна політика в сфері запобігання корупції. Досконала нормативна база, чітка система галузевого управління, а також дієві методи впливу на поведінку учасників правовідносин служать надійною гарантією ефективної політики в сфері запобігання корупції. І, навпаки, недоліки й дисбаланси нормативно-правового забезпечення завжди обумовлюють некерованість суспільно значущих процесів, безсистемність здійснюваних заходів та, як наслідок, відсутність сталого прогресу в боротьбі з корупцією.

1. Киричко В. М. Кримінальна відповідальність за корупцію/В. М. Киричко. Х. : Право, 2013. 424 с.
2. Фріс П. Л. Міжнародна кримінально-правова політика (поняття та основні завдання). П. Л. Фріс. Вибрані праці. Івано-Франківськ: Фоліант, 2014. С. 430–434.
3. Закон України «Про запобігання корупції», від 04.03.2015 р. [Електронний ресурс]. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1700-18> (дата звернення 11.02.2020).
4. Кодекс України про адміністративні правопорушення, зі змінами і доповненнями в редакції від 02.03.2015 р., [Електронний ресурс]. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/80731-10> (дата звернення 11.02.2020).
5. Кримінальний кодекс України, зі змінами і доповненнями в редакції від 02.03.2015 р., [Електронний ресурс]. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14> (дата звернення 11.02.2020).

Мамчій Олексій Іванович
старший викладач кафедри
адміністративного права, процесу
та адміністративної діяльності
Дніпропетровського державного
університету внутрішніх справ

ЩОДО ОBOB'ЯЗKOBOCТІ ПPOBEДЕННЯ KONKYPcy ПРИ ПРИЗНАЧЕННІ НА ПОСАДИ ПОЛІЦЕЙСЬКИХ

Безпека в цивілізованому суспільстві досягається створенням державою сприятливих економічних, інформаційних, політичних, соціальних, природних та інших умов. Негативні чинники, що носять зовнішній і внутрішній характер вимагають здійснення ефективних заходів для забезпечення національної безпеки, у тому числі й у сфері публічної безпеки та порядку. Здатність суб'єктів забезпечення національної безпеки щодо своєчасного реагування на загрози національній безпеці обумовлює прийняття зовнішніх та внутрішньо-організаційних заходів. До числа останніх можна віднести і забезпечення потреб Національної поліції у якісному особовому складі вказаного центрального органу виконавчої влади.

Формування компетентного, професійного та мотивованого поліцейського ядра – це передумова підвищення рівня довіри громадян до Національної поліції як дієвого інституту, здатного дійсно якісно та ефективно захищати права та основоположні свободи людини і громадянина, підтримуючи при цьому як громадянське суспільство, так і правову, соціальну державу.

Романенко М.В. слушно зазначає, що реалізувати поставлені перед органами поліції завдання можливо лише за наявності кваліфікованих професіоналів, які повинні не лише володіти відповідними знаннями, уміннями, навичками, а й бути мотивованими, самовідданими та вихованими на патріотизмі і пріоритетному сприйнятті людини як найвищої соціальної цінності [1].

Наголосимо, що якісний склад Національної поліції формується як під час добору на службу в поліцію, так і під час проходження служби поліцейськими. Так, Законом України про Національну поліцію встановлено, що з метою добору осіб, здатних професійно виконувати повноваження поліції та посадові обов'язки за відповідною вакантною посадою, у випадках, передбачених цим Законом, проводиться конкурс на службу в поліції та/або на зайняття вакантної посади. Проведення конкурсу здійснюється з урахуванням рівня професійної компетентності, особистих якостей і досягнень кандидатів на прийняття на службу та зайняття вакантної посади. Конкурс на службу в поліції обов'язково проводиться серед осіб, які вперше приймаються на службу в поліції з призначенням на посади молодшого складу поліції. Комплектуванню в порядку просування по службі посад молодшого, середнього та вищого складу поліції, крім випадку, передбаченого частиною третьою цієї статті, за рішенням керівника, уповноваженого призначати на такі посади, може передувати або проведення конкурсу, або проведення атестації [2].

Аналізуючи вищенаведену норму, можемо зазначити, що проведення конкурсу на службу в поліцію є обов'язковим лише для тих осіб, які, по-перше: приймаються на службу в поліції вперше, по-друге: які призначаються на посади молодшого складу поліції. Зауважимо, що до молодшого складу поліції відносяться посади, визначені Розділом VIII наказу Національної поліції України від 04.12.2015 № 142 «Про затвердження Переліку посад молодшого та середнього складу поліції і відповідних їм граничних спеціальних звань» [3].

Проблемне питання щодо обов'язковості проведення конкурсу також детально відображено у звіті про поліцейські комісії в Україні. Так, автори дослідження зазначають, що конкурс на посади до Національної поліції обов'язково проводиться лише серед осіб, які вперше приймаються на службу в поліцію з призначенням на посади молодшого складу поліції (частина 3 статті 52 Закону). А у випадках просування поліцейського по службі, зокрема й на керівні посади, конкурс не обов'язковий. Отже, вказані посади можуть заповнюватися за наказами відповідних керівників у структурі поліції без проведення конкурсу. Таким чином, на практиці поліцейські комісії займаються лише відбором на посади молодшого складу. Саме тому конкурси на керівні посади в поліції з моменту ухвалення закону були радше винятками, ніж правилом. Існування в законі такої альтернативи – призначення особи на підставі наказу керівника або через оголошення конкурсу із залученням поліцейської комісії, - означає, що відповідний керівник зазвичай обирає простіший варіант призначення на посаду. Призначення на керівні посади та просування по службі у Національній поліції відбувається переважно шляхом неконкурсної процедури. Можливо, саме з тим, що поліцейські комісії займаються відбором на посади найнижчого рівня, пов'язаний той факт, що абсолютно всі опитані члени комісій вказали на відсутність фактів тиску чи іншого впливу на них із боку представників Національної поліції чи третіх осіб під час проведення співбесід із кандидатами [4].

Наведену позицію розділяє Кравченко І.С., яка також звертає увагу на те, що не на всі посади поліцейські обираються за конкурсом, хоча міжнародні стандарти передбачають повсюдне застосування конкурсної процедури зайняття посад у поліції, включно з керівними [5].

Проте, не можна вважати, що у національному законодавстві обов'язковість конкурсної процедури для службовців є новацією, що доки не знайшла свого закріплення. Так, позитивний досвід щодо обов'язковості проведення конкурсної процедури представлений у низці Законів.

Зокрема у ч.2 ст.35 Закону України «Про державну службу» передбачено, що при призначенні особи на посаду державної служби вперше встановлення випробування є обов'язковим. Просування державного службовця по службі здійснюється з урахуванням професійної компетентності шляхом зайняття вищої посади за результатами конкурсу (ч. 1 ст. 40 Закону України «Про державну службу») [6]. Тобто проведення конкурсу на зайняття вакантної посади державної служби; на посаду на період заміщення тимчасово відсутнього державного службовця, за яким зберігається посада державної служби; на посади державної служби, що займають особи, припинення державної служби яких у зв'язку з досягненням ними 65-річного віку; на посади державної служби категорії «А», що займають особи, у яких спливає строк призначення є обов'язковим. Без обов'язкового проведення конкурсу може здійснюватися лише переведення державного службовця на рівнозначну або нижчу (за його згодою) посаду в державному органі.

Законом України «Про державне бюро розслідувань» встановлено, що на службу до Державного бюро розслідувань приймаються на конкурсній основі в добровільному порядку (за контрактом) громадяни України, які спроможні за своїми особистими, діловими та моральними якостями, віком, освітнім і професійним рівнем та станом здоров'я ефективно виконувати відповідні службові обов'язки. Прийняття громадян України на службу до Державного бюро розслідувань без проведення конкурсу забороняється [7]. Без обов'язкового проведення конкурсу особи рядового і начальницького складу та державні службовці ДБР можуть бути переведені на іншу нижчу або рівнозначну вакантну або тимчасово вакантну посаду.

Закон України «Про прокуратуру» також встановлює обов'язкове проведення конкурсу на вакантні посади, переведення до органу прокуратури вищого рівня. Переведення на рівнозначні посади інших прокуратур проводиться без обов'язкового проведення конкурсу [8].

Окрему увагу необхідно приділити конкурсній процедурі в Національному антикорупційному бюро України (далі - НАБУ). Так, згідно ч. 5 ст. 10 Закону України «Про Національне антикорупційне бюро», на службу до НАБУ приймаються на конкурсній, добровільній, контрактній основі громадяни України, які спроможні за своїми особистими, діловими та моральними якостями, віком, освітнім і професійним рівнем та станом здоров'я ефективно виконувати відповідні службові обов'язки. Кваліфікаційні вимоги до професійної придатності визначаються Директором НАБУ. Призначення на посади у НАБУ здійснюється виключно за результатами відкритого (крім випадку, передбаченого частиною четвертою цієї статті) конкурсу, що проводиться в порядку, визначеному Директором НАБУ, крім призначення на посади першого заступника та заступників Директора НАБУ. Тобто усі призначення у НАБУ проводяться виключно на конкурсній основі [9].

Аналізуючи вищевказані нормативно-правові акти, можемо дійти висновку, що конкурсні процедури в державних органах мають обов'язковий характер під час призначення на службу в такі органи вперше та в порядку просування по службі. Призначення ж на рівнозначні та нижчі посади здійснюють уповноважені особи цих державних органів без проведення конкурсу. Винятком є беззаперечна обов'язковість конкурсу на зайняття будь-яких посад в Національному антикорупційному бюро.

Варто погодись із думкою І.О. Святокума, який зазначає, що незважаючи на певні успіхи, ефективність поліцейських комісій стосовно забезпечення прозорості кадрової політики Національної поліції суттєво знижується через відсутність чітких критеріїв необхідності оголошення конкурсу під час просування поліцейського по службі. У зв'язку з цим доцільно визначити перелік посад (передусім вищого та частини середнього складу поліції), для заміщення яких проведення конкурсу є обов'язковим [10].

Таким чином, можна дійти висновку про те, що конкурсні процедури в органах Національної поліції в аспекті призначення у порядку просування по службі, зокрема й на керівні посади, мають альтернативний характер. Альтернативою конкурсу в порядку просування по службі в даному випадку виступає атестування поліцейських. Не слід нівелювати роль атестаційних комісій в діяльності органів Національної поліції, але у той же час, враховуючи порядок утворення, функціонування та діяльності атестаційних комісій, підпорядкування їх членів у службовій діяльності уповноваженим посадовим особам, необхідно зменшити корупційні ризики, створити більш прозорі умови призначення на вищі, зокрема на керівні, посади з боку суб'єктів призначення. Вказане свідчить про необхідність внесення змін до норм Закону України «Про Національну поліцію» і наказів МВС України від 17.11.2015 №1465 (зі змінами) «Про затвердження Інструкції про порядок проведення атестування поліцейських» [11] від 25.12.2015 № 1631 (зі змінами) «Про організацію добору (конкурсу) та просування по службі поліцейських» [12] у частині безальтернативності проведення конкурсної процедури при призначенні на вищі, зокрема керівні, посади в порядку просування по службі.

Ми вважаємо, що безальтернативність конкурсної процедури у поліції сприятиме більш прозорому відбору поліцейських, що у підсумку дозволить вести мову про якісне наповнення штату Національної поліції компетентними професіоналами, здатними до професійного виконання службових завдань.

1. Романенко М.В. Проблеми нормативно-правового регулювання прийняття на службу до поліції працівників ліквідованих підрозділів МВС України. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія ПРАВО.* №37. Т.3. С.10-14. URL : http://www.visnyk-juris.uzhnu.uz.ua/file/No.37/part_3/4.pdf.

2. Про Національну поліцію: Закон України від 02.07.2015 № 580-VIII URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/580-19>.

3. Про затвердження Переліку посад молодшого та середнього складу поліції і відповідних їм граничних спеціальних звань. Наказ Національної поліції України від 04.12.2015 №142 : Єдиний державний веб-портал відкритих даних. URL : <https://data.gov.ua/organization>.

4. Поліцейські комісії в Україні : звіт за результатами дослідження. Олександр Банчук, Євген Крапивін, Борис Малишев. К.: Софія-А, 2018 р. 192 с.

5. Кравченко І.С. Актуальні питання призначення на посади поліцейських. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія ПРАВО.* Випуск 44. Том 2. С 36-39. URL : http://www.visnyk-juris.uzhnu.uz.ua/file/No.44/part_2/10.pdf.

6. Про державну службу : Закон України від 10.12.2015 № № 889-VIII. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/889-19#n883>.

7. Про Державне бюро розслідувань : Закон України від 12.11.2015 № 794-VIII. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/794-19>.

8. Про прокуратуру : Закон України від 14.10.2014 № 1697-VII. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/794-19>.

9. Про Національне антикорупційне бюро України : Закон України від 14.10.2014 № № 1698-VII. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1698-18>.

10. Святокум І.О.: Нормативно-правове забезпечення діяльності поліцейських комісій: стан і перспективи розвитку. *Науковий журнал Національного університету внутрішніх справ. Право і безпека.* 2019. № 1 (72). С. 47-52. URL : <http://pb.univd.edu.ua/index.php/PB/article/view/229>.

11. Про затвердження Інструкції про порядок проведення атестування поліцейських. Наказ МВС України від 17.11.2015 № 1465 (зі змінами). URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1445-15>.

12. Про організацію добору (конкурсу) та просування по службі поліцейських. Наказ МВС України від 25.12.2015 № 1631 (зі змінами). URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0049-16>.

Можечук Люся Василівна
викладач кафедри
цивільно-правових дисциплін
Сушко Дарина Олександрівна
студентка магістратури
Навчально-наукового
інституту заочного навчання
та підвищення кваліфікації
*(Дніпропетровський державний
університет внутрішніх справ)*

ЕКОНОМІЧНА БЕЗПЕКА ЯК СКЛАДОВА НАЦІОНАЛЬНОЇ БЕЗПЕКИ УКРАЇНИ

На сучасному етапі глобалізації та інтернаціоналізації господарських зв'язків проблема забезпечення економічної безпеки набуває пріоритетного значення для всіх країн світу. В Україні це питання постало особливо гостро, оскільки сучасні проблеми світової економіки посилюються в нашій державі багаторічною системною кризою [1, с. 52]. Дослідженням економічної безпеки, а також питання щодо її забезпечення займалися такі вітчизняні вчені як О. Бандурка, О. Барановський, О. Власюк, В. Гесць, В. Горбулін, З. Варналій, В. Гончарова, В. Захарченко, Л. Кістерський та ін. Незважаючи на вагомий дослідження, питання визначення категорії «економічна безпека», виявлення основних зовнішніх та внутрішніх загроз економічної безпеки та заходів, спрямованих на зміцнення економічної безпеки України на сьогодні є досить актуальним.

Перш за все слід наголосити на тому, що економічна безпека країни, з однієї сторони, є важливою складовою системи національної безпеки, що формує захист національних інтересів, з іншої – є безпосередньою умовою дотримання і реалізації національних інтересів щодо забезпечення фінансування, формування доходів та витрат тощо [4, с. 336].

Проблема національної економічної безпеки в Україні почала розроблятися після здобуття країною незалежності. Концептуально вона знайшла відображення в «Про Концепцію (основи державної політики) національної безпеки України», прийнятій Верховною Радою України в 1997 році. Основними законодавчими актами у сфері національної безпеки є Конституція України, Закон України «Про національну безпеку України», а також інші закони та підзаконні нормативно-правові акти [2, с. 140].

Згідно ст. 1 Закону України «Про національну безпеку України» категорія «національна безпека» визначається як захищеність державного суверенітету, територіальної цілісності, демократичного конституційного ладу та інших національних інтересів України від реальних та потенційних загроз [3].

В науковій літературі та нормативно-правовій базі України відсутнє єдине комплексне визначення поняття «економічна безпека». Зокрема, такі вчені як Архіпов А., Городецький А., Богданов І. визначають економічну безпеку як стан економічної системи держави, що забезпечує нормальний життєвий рівень населення, внутрішню стабільність і зовнішню незалежність. Афонцев С., Білоус В., Гончарова В. поняття «економічна безпека» розглядають як стан економічної системи держави, що забезпечує йому можливість протистояти зовнішнім і внутрішнім загрозам [2, с. 141].

У вітчизняній літературі містяться наступні підходи до тлумачення поняття економічної безпеки держави за допомогою таких характеристик:

1) Стійкість та стабільність, протидія внутрішнім і зовнішнім загрозам, під якими розуміємо міцність і надійність зв'язків між усіма елементами економічної системи, стабільність економічного розвитку держави, стійкість до стримування та знешкодження дестабілізуючих загроз-факторів;

2) Економічна незалежність, що характеризує насамперед можливість для будь-якого суб'єкта економічної безпеки самостійно приймати і реалізовувати стратегічні економічні та політичні рішення для розвитку, можливість використовувати національні конкурентні переваги для забезпечення стабільності та розвитку;

3) Самовідтворення та саморозвиток. Ця характеристика передбачає створення необхідних умов для ведення ефективної економічної політики та розширеного самовідтворення, забезпечення конкурентоспроможності національної економіки на світовій арені;

4) Національні інтереси. Ця характеристика визначає спроможність національної економіки захищати національні економічні інтереси [1, с. 53].

Аналізуючи погляди науковців, економічну безпеку держави слід розглядати, насамперед, як одну із складових національної безпеки держави, яка являє собою сукупність заходів, спрямованих на забезпечення економічної стабільності національних інтересів в умовах наявності несприятливих зовнішніх та внутрішніх факторів.

Економічна безпека країни, будучи однією з визначальних складових підсистем національної безпеки країни одночасно має складну структуру, оскільки включає свої складові. Перелік складових економічної безпеки є теж дискусійним, навіть дещо суперечливим. Це пов'язано з тим, що окремі складові національної безпеки, що визначені законодавством, входять до системи економічної безпеки, що викликає низку критичних зауважень науковців та практиків. Більшість дослідників економічної безпеки дійшли висновку, що основними структурними елементами економічної безпеки, які необхідно застосувати при аналізі економічної безпеки України, є такі: сировинно-ресурсна безпека; енергетична безпека; фінансова безпека; соціальна безпека; інноваційно-технологічна безпека; продовольча безпека; зовнішньоекономічна безпека [4, с. 337].

В умовах викликів глобалізації слід звернути увагу на наявності загрози національній безпеці. Відповідно до Закону України «Про національну безпеку України» загрози національній безпеці – явища, тенденції і чинники, що унеможливають чи ускладнюють або можуть унеможливити чи ускладнити реалізацію національних інтересів та збереження національних цінностей України [3]. Щодо загроз економічній безпеці, то їх поділяють на дві групи – внутрішні та зовнішні. Так, до *внутрішніх загроз* слід віднести: 1. Низький технологічний рівень більшості галузей, високі витрати виробництва, низьку якість продукції і, як наслідок, низьку конкурентоспроможність національної економіки; 2. Втрату значної частини науково-технічного потенціалу, позицій на важливих напрямках науково-технічного прогресу; 3. Деформовану структуру виробництва; зруйнування системи відтворення виробничого потенціалу; 4. Неєфективність державного управління соціально-економічними процесами та ін.

До *головних зовнішніх загроз належать*: 1. Імпортна залежність України з багатьох видів продукції, включаючи стратегічні товари, енергоносії, комплектуючі вироби для машинобудування, продовольчі товари; 2. Нераціональна структура експорту; 3. Перебування в зародковому стані фінансової, організаційної та інформаційної інфраструктури підтримки конкурентоспроможності українського експорту; 4. Слабка розвиненість транспортної інфраструктури зовнішньоекономічних стосунків [1, с. 54].

Отже, економічна безпека є надзвичайно важливим елементом забезпечення національної безпеки України, що стосується всіх сфер життя нашої держави. Забезпечення економічної безпеки України перебуває у складі основних функцій держави і напряму залежить від сучасних внутрішніх і зовнішніх умов.

---

1. Гбур З.В. Заходи щодо підвищення економічної безпеки України. *Державне управління*. № 6. 2018. С. 52-55.

2. Подмазко О.М. Національна економічна безпека: аналіз основних підходів. *Ринкова економіка: сучасна теорія і практика управління*. Випуск № 2. 2014. С. 140-150.

3. Про національну безпеку України: Закон України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2469-19> (дата звернення: 10.02.2020).

4. Сак Т.В. Економічна безпека України: поняття, структура, основні тенденції. *Всеукраїнський науково-виробничий журнал «Інноваційна економіка»*. № 6. 2013. С. 336-340.

Олійник Ольга Сергіївна
старший викладач кафедри
українознавства та іноземних мов
Дніпропетровського державного
університету внутрішніх справ

**ДОВІРА ЯК НЕВІД'ЄМНИЙ ЕЛЕМЕНТ ЕКОНОМІЧНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ
ТА СКЛADOVA РИЗИКІВ, ЯКІ ВИНИКАЮТЬ У ЗВ'ЯЗКУ З ДЕЛЕГУВАННЯМ
ЧАСТКИ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ НА ІНШИХ КОНТРАГЕНТІВ
ЕКОНОМІЧНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ**

Тема економічної безпеки у сучасному світі є актуальною і дуже важливою, оскільки економіка і є відображення успішності держави, від рівня економіки залежить життя країни в цілому і рівень життя її населення, що, в свою чергу є невід'ємною складовою забезпе-

чення функціонування держави, будучи контрагентом економіки, тобто економічної діяльності, у найрізноманітніших її проявах на всіх її рівнях.

Оскільки тема є дуже великою, ми розглянемо лише один, але стратегічно важливий, сектор економічної безпеки – банківський.

Питання економічної безпеки вивчали такі вчені як: Р. Дронов; Н. Гловацька; С. Лазуренко; Ю. Бородіна; М. Дудін; І. Федорова; Л. Плотіцина та багато інших.

Беручи до уваги темпи розвитку та трансформації багатьох економічних процесів та процедур, які забезпечують економічну діяльність існує величезна кількість невирішених або недоопрацьованих питань, наприклад – процес диджиталізації та ризику в сфері банківської безпеки, що впливають у зв'язку з цим процесом.

Перш ніж ми почнемо аналіз та розкриття вище означеної теми, є необхідність визначитися з основними термінами такими як: довіра, економічна безпека, економічна безпека країни.

Термін довіра. «Довіра – це щось, чого не можна торкнутися, або побачити, але у буквальному сенсі можна відчутти через ступінь свободи у спілкуванні, передачі інформації, важливої і такої, що може вплинути на подальшу якість діяльності, і не тільки економічної, всіх учасників комунікації». [1]

Економічна безпека, як вважає Л. Абалкін, це взаємозв'язок факторів та умов, які забезпечують незалежність вітчизняної економіки, стабільне та стале її зростання, можливість оновлюватися, саморозвиватися та удосконалюватися. [2]

Оскільки банківська система країни є основним засобом здійснення грошового обігу, а грошовий обіг, в свою чергу є, так би мовити системою кровообігу організму економіки, ми об'єктом аналізу ми обрали банківський сектор, а предметом депозити, як прояв довіри до банківської системи, на прикладі націоналізованого банку Приват Банк.

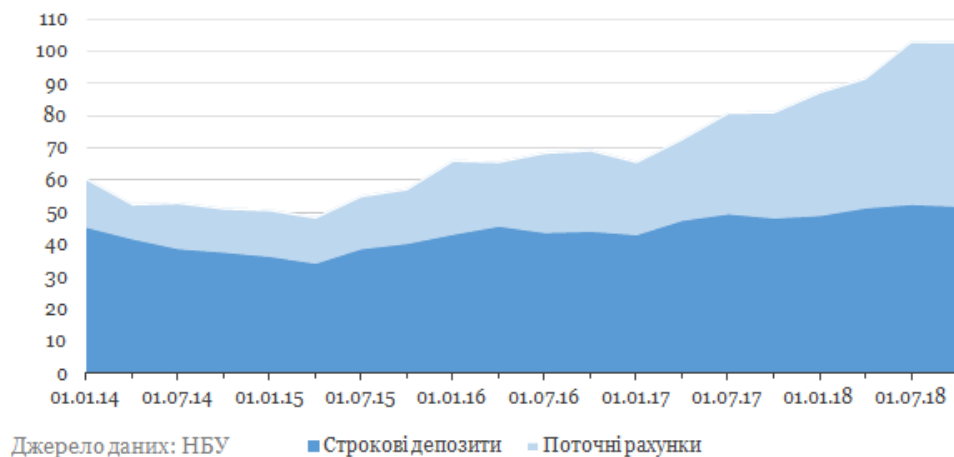

Рис. 1 Динаміка залучення гривневих коштів населення ПриватБанком, 01.01.2014 – 01.10.2018, млрд грн.

В 2017 році на ПриватБанк була проведена хакерська атака, з рахунків клієнтів було виведено кошти як особисті так і кредитні. Звісно керівництво банку улагодило цей інцидент шляхом повернення грошей клієнтів на їх рахунки, таким чином підкріпивши довіру своїх клієнтів до своєї установи. Але тим не менш, на рисунку 1 ми можемо бачити незначний спад зростання грошової маси на початку 2017 року на фоні її зростання в період 2014-2018 р.р., коли відбулась атака. [3]

Також звернімо нашу увагу, на значний спад грошової маси у вигляді депозитів населення, який міг відбутися у зв'язку одразу з декількома подіями. А саме революцією, або переворотом, та зміною влади та націоналізацією установи.

Виходячи з визначення терміну «економічна безпека» та вище зазначених обставин, що склалися в економіці (оскільки економіка – це і є життєдіяльність контрагентів економіки (юридичних та фізичних осіб), такі події не могли не відобразитися на стані економіки країни) можна зробити такі висновки:

1. Незалежність вітчизняної економіки – за багатьох причин незалежність вітчизняної економіки значно знизилась. Причини: підписання документу про Євроінтеграцію,

Умови отримання нового траншу від МВФ, невідомість та непевність у якій прибуває населення, різкий відтік населення у інші країни – міграція(трудова та пмж рис 2. [4])

Рис.2 Віезд громадян України до країн сусідів, млн осіб

2. «Стабільне та стале її зростання, можливість оновлюватися» - Конфлікт на Заході країни, як найнегативніший чинник відтоку як інвестицій (рис. 3) так і населення країни [5-6].

На рис. 2 очевидний спад ВВП, в декілька етапів, при чому перший етап спаду співпадає з, так називаємою, помаранчевою революцією, а другий з революцією 2014го року.

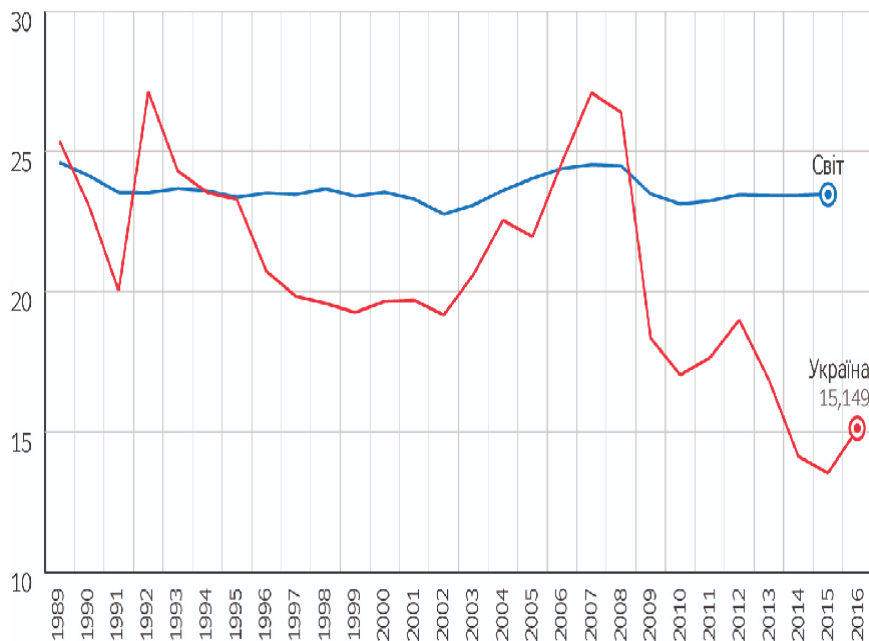
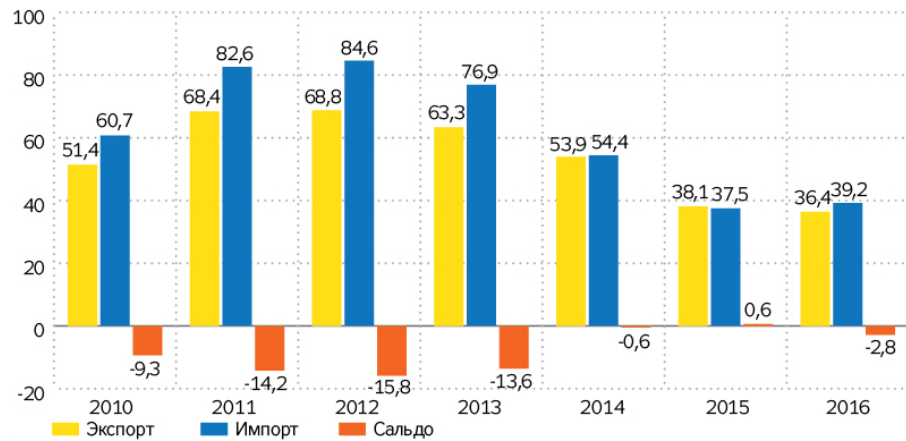

Рис.3 Валове нагромадження основного капіталу, % від ВВП 5,6]

3. «саморозвиватися та удосконалюватися» - втрати ринків збуту, які моглиб надати таку можливість. Перелік раїн до яких Україна експортувала свою продукцію значно, якщо не підбирати адекватно більш відповідного до реалій синоніму слова «значно» скоротився. Принаймні, якщо ми говоримо про ті країни які реально забезпечували Україні високий рівень експорту, що, в свою чергу, забезпечувало можливість зростання ВВП. Ситуація, що є реалією для України добре відображено на рис. 4. [7]

Отже, економічна безпека країни в великій мірі залежить від політики, яка проводиться відносно населення країни, адже економіка в цілому залежить не лише від інструментів проведення економічної політики (податкове регулювання, банківська система і так далі), але в великій мірі від ступеню довіри населення.

1. Oleynik O. Ways of defining the level of trust: how do semiotics and hermeneutics influence such notions as trust and confidence, belief? p. 309-313. УДК 339.92 Є 24 Євроінтеграційний вибір України та проблеми макроекономіки: XXVII Міжнародна науково-практична конференція молодих вчених і студентів: тези доповідей, Дніпро, 5 грудня 2019 р. Дніпро: Університет імені Альфреда Нобеля, 2019. 476 с.
2. Абалкин Л.И. Економічна безпека Росії: Загрози та їх попередження// Питання Економіки. – 1994. - № 12. – с. 25.
3. Minfin [on line] available at: <https://minfin.com.ua/ua/company/privatbank/review/111105/>
4. Censor Business [on line] available at: https://biz.censor.net.ua/resonance/3089154/scho_oznacha_trudova_mgratsya_ukrantsv
5. Economics [on line] available at: https://dt.ua/ECONOMICS/pyami-inozemni-investiciyi-v-ukrayinu-skorotilisya-uchetvero-ekspert-261406_.html
6. World Bank national accounts data and OECD National accounts data files [on line] available at: <https://data.worldbank.org/indicators/NE.GDI.FTOT.ZS?locations=UA1w>.
7. Укрродпром [on line] available at: http://www.ukrudprom.com/digest/Missiya_nevipolnima_ili_Kak_pravitelstvo_sobiraetsya_udvoit_eksp.htm

Дегтяр Вікторія Андріївна
курсант факультету
економіко-правової безпеки
Дніпропетровського державного
університету внутрішніх справ

Науковий керівник:
Санакоєв Дмитро Борисович
завідувач кафедри
фінансово-економічної безпеки,
кандидат юридичних наук, доцент

РОЗВИТОК ІНВЕСТИЦІЙНОЇ ПРИВАБЛИВОСТІ УКРАЇНИ НА СУЧАСНОМУ ЕТАПІ

Економічна стабільність та процвітання – джерелом стабільності держави. Відомим є той факт, що удосконалення систем державного управління у економічній сфері, пошук новітніх технологій та співпраць, інвестиції відіграють одну з найважливіших ролей у цьому. На сьогодні постала проблема подолання економічної відсталості України, використовуючи потужний інвестиційний потенціал країни.

Безпосереднім дослідженням та вивченням питань поліпшення інвестиційного потенціалу, його становлення та розвиток займаються як наукові кола: В.В. Бочаров, О.А, Кири-

ченко, О.М. Тищенко, С. М. Ткач, І.О. Бланком тощо, так і громадськість через діяльність громад, спільнот, центральні та місцеві органи державного управління у сфері економіки тощо.

Починати вартує, перш за все, з інвестиційного клімату України, та його складових. Користуючись основними перевагами-складовими:

- 1) вигідним географічним положенням;
- 2) рівнем розвитку промислового виробництва;
- 3) природно-ресурсним потенціалом;
- 4) висококваліфікованою та конкурентоспроможною робочою силою;
- 5) несформованим ринком товарів,

є можливість покращити «інвестиційний клімат» та мати можливість залучення іноземного капіталу в економіку України, враховуючи саме ці показники. Не виключається необхідність позбавлення економічних чинників, що гальмують цей процес:

- 1) недосконалість економічного законодавства;
- 2) корупція;
- 3) техніко-економічна відсталість;
- 4) нестабільність внутрішнього стану економіки: коливання цін, курсів валют;
- 5) проблеми розвитку малого бізнесу;
- 6) висока бюрократизація[2, с. 101-102].

На сучасному етапі розвитку для України привабливими є інвестиції країн-технологічних лідерів, спеціалізація яких є виробництво товарів з високою часткою доданої вартості (Франція, Італія, Німеччина, Японія, США). Існує проблема сировинної спеціалізації України на світовому ринку, оскільки в основному іноземні інвестиції йдуть на переробні промисловість, оптову та роздрібну торгівлю, що не тягне за собою модернізацію економіки, розвиток експорту високотехнологічної продукції[1].

За даними Держстату України: накопичені обсяги ПП станом на 01.10.2018, до сфер, щодо яких реалізується інвестиційний потенціал найбільше є: промисловість (10 688,8 млн. дол. США), оптова та роздрібна торгівля (4 970, 4 млн. дол. США), операції з нерухомим майном (3822, 6 млн. дол. США. Основними країнами-інвесторами виступають: Кіпр (8 919, 7 млн. дол. США), Нідерланди (6 452, 7 млн. дол. США), Велика Британія (2 047, 9 млн. дол. США) тощо[4].

Виходячи з статистичних даних, на державному рівні повинні бути реалізовані заходи щодо заохочення іноземного капіталу. Сприяти здійсненню різних форм іноземних інвестицій, відповідно до ст.3 « Про режим іноземного інвестування»:

- 1) придбання частки діючих підприємств, нерухомості, прав на користування землею та природних ресурсів на території України;
- 2) створення нових підприємств та організацій;
- 3) здійснення господарської (підприємницької) діяльності на основі угод про розподіл продукції тощо[3].

«Дорожньої картою» основних економічних заходів постав Указ Президента №713/2019 «Про невідкладні заходи щодо забезпечення економічного зростання, стимулювання розвитку регіонів та запобігання корупції» від 20.09.2019 року. Так, протягом травня 2019 – лютого 2020, було реалізовано їх низку:

- 1) підписання Законів України «Про концесію» від 03.10.2019, «Про оренду державного та комунального майна» від 03.10.2019, що створює правове підґрунтя для інвестиційної діяльності;
- 2) ініціювання створення нового органу досудового розслідування – Бюро фінансового розслідування, основним завданням якого буде який реалізація державної політики з питань запобігання, виявлення, припинення, розслідування та розкриття кримінальних правопорушень у сфері господарської діяльності, законопроект якого було схвалено Верховною Радою 02.10.2019.;

- 3) початок роботи додатку державних онлайн-послуг «Дія», тощо.

Таким чином, підводячи ризик під вище зазначеним можемо відзначити позитивний бік економічних змін, які займають провідне місце у поліпшенні інвестиційного потенціалу країни. Враховуючи всі ризики та негативні фактори впливу на економіку, слід розуміти, що при комплексній роботі: державного апарату, населення у сфері фінансової грамотності є шанси до значних перетворень та становлення України як потужної інвестиційної бази.

---

1. Госстат обнародовал рейтинг крупнейших инвесторов в Украину. РБК-Україна: Офіційний

сайт. URL: <https://www.rbc.ua/rus/news/gosstat-obnarodoval-reyting-krupneyshih-investorov-1574949062.html> (дата звернення 15.02.2020)

2. Малько К.С. Інвестиційний клімат та інвестиційна привабливість України: чинники їх формування в сучасних умовах. Актуальні проблеми економіки: фах. економ. журнал. №3(165), Київ, 2015. с. 100-105

3. Про режим іноземного інвестування: Закон України. Відомості Верховної Ради України (ВВР). 1996, № 19, ст. 80). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/93/96-%D0%B2%D1%80>

4. Хто і як інвестує в Україну. Разумков Центр: офіційний сайт. URL: <http://razumkov.org.ua/statti/khto-i-ia-kinvestuie-v-ukrainu> (дата звернення 15.02.2020)

Киричко Денис Євгенійович
Лушкіна Анастасія Олегівна
курсанти факультету
економіко-правової безпеки
Дніпропетровського державного
університету внутрішніх справ

Науковий керівник:
Соломіна Ганна Валеріївна
доцент кафедри
фінансово-економічної безпеки
Дніпропетровського державного
університету внутрішніх справ,
кандидат економічних наук

ЗАХИСТ КОНФІДЕНЦІЙНОЇ ІНФОРМАЦІЇ У ВСЕСВІТНІЙ МЕРЕЖІ

Діджиталізація є невід'ємною частиною сучасного світу, оскільки у всесвітній комп'ютерній мережі люди стають цифровими споживачами, а вся потрібна інформація тепер знаходиться на мільйонах веб-сайтів. Проте, люди використовуючи електронні пошти, соціальні мережі, блоги для спілкування та обміну інформацією, поруч із полегшенням багатьох процесів, стикаються з важливою проблемою витоку конфіденційної інформації. За допомогою шкідливого програмного забезпечення, вірусів та «фішинг-афер», що зростають як у кількості так і скритності, відбувається порушення прав та крадіжка особистих даних користувачів. Навіть серед сайтів з бездоганною репутацією існують багаторазові способи відстеження, збору та зберігання особистих даних, які можуть створювати реальні ризики для вашої конфіденційності та фінансів.

З метою запобігання втручанням та збереженню конфіденційності в інтернеті, необхідно виокремити можливі шляхи захисту особистої інформації:

- До основних належать:

зловмисне програмне забезпечення та «фішинг», що стають все складнішими, а, отже, не слід намагатися відкривати електронні листи, які виглядають підозрілими або незвичними, особливо якщо вони стосуються соціальних медіа, фінансових послуг або облікових записів комунальних служб; подвійні значення для посилань та вкладень в електронних листах, пов'язаних із цими видами облікових записів чи. Якщо ви отримаєте електронний лист про проблему або прострочений термін залишку або повернення коштів, перейдіть безпосередньо на веб-сайт постачальника та ввійдіть у свій обліковий запис там або зателефонуйте постачальнику.

З метою запобігання зазначених зловживань, постійно оновлюйте операційну систему, браузер та програмне забезпечення комп'ютера через увімкнення автоматичного оновлення.

1) Налаштування конфіденційності: з метою захисту персональних даних, здійснювати оновлення налаштувань конфіденційності на веб-сайтах і службах, особливо у соціальних мережах та на пошукових сайтах, таких як Facebook, Google та Yahoo, необхідно постійно, оскільки більшість сайтів за замовчуванням отримують інформацію, яка має ознаки публічності. Зміна налаштувань допоможе переконатися, що ваші особисті дані бачитиме менше людей. Це важливо тому що "розміщення" інформації в соціальних мережах призводить до численних ризиків, включаючи домашні злочини. Крім того, обмежений обмін та/або видалення тегів на фотографіях та редагування вашого «таймлайну» можуть допомогти видалити потенційно незручний матеріал, щоб інші користувачі, не використали інформацію.

2) Блокування файлів cookie сторонніх сторінок у вашому браузері дозволять зберегти деяку анонімність під час роботи в Інтернеті. Куки являють собою текстовий файл, тобто своєрідний набір даних, який записується в наш браузер сервером після відвідування сайту користувачем. В даному наборі зберігається важлива інформація про логін та пароль, ідентифікаційні налаштування і перевагах користувача, статистика відвідувань і інше. Кожен раз при відвідуванні певного сайту, браузер відправляє серверу ресурсу файл cookies для того, щоб ідентифікувати користувача. COOKIES мають свій термін дії. За умовчанням вони зберігаються на період однієї сесії в Інтернет, а коли користувач закриває браузер вони видаляються. Але все ж є з установленим терміном дії, вони зберігаються постійно, а видаляються або за запитом користувача ПК, або за терміном, який встановлено. У більшості випадків цей файл має назву 'cookies.txt' і зберігається в робочій директорії встановленого браузера. COOKIES файли не завдають шкоди комп'ютеру і не працюють самостійно, наприклад, видаляючи дані з ПК. Тому побоюватися їх роботи не варто, адже це всього текстова інформація. Перш за все, вони потрібні для зручності і комфорту користувачів при роботі в Мережі. Наприклад, Ви зареєструвалися на форумі і, щоб при кожному відвідуванні сайту не вводити логін і пароль повторно, куки зберігають цю інформацію і відвідувач заходить на форум зі свого ПК автоматично. Погодьтеся, це досить зручно. COOKIES зберігають ідентифікаційні налаштування користувачів і їх інтереси по роботі в Інтернет. Також файли куки використовують для збору статистики рекламодавцями.

Але все ж COOKIES рекомендується чистити час від часу. Це варто робити, перш за все, для безпеки та стабільної роботи комп'ютера. Основні причини для очищення куки файлів:

- для того, щоб інші користувачі вашого комп'ютера не змогли скористатися Вашими логінами і паролями при вході на сайти;
- щоб не засмічувати місце на жорсткому диску комп'ютера і не сповільнювати тим самим роботу Вашого ПК;
- з боку конфіденційності: за допомогою куки можна простежити Вашу роботу в Мережі.

Багато веб-браузерів пропонують функцію відключення збереження куки. Але тоді користувач не матиме можливості відвідувати ресурси, які вимагають включених COOKIES файлів. Тому вклучати або вимикати куки справа кожного користувача. Видалити можна відразу все COOKIES, а можна тільки для окремих ресурсів. В тому числі, в налаштуваннях браузера можна вказати, щоб він запитував дозвіл на створення нових куки або ж автоматично видаляв всі файли при закритті браузера.

3) Від'єднання облікових записів. Зв'язування облікових записів значно полегшує роботу в мережі, використовуючи один логін у Google, який дозволяє пов'язати всі різні облікові записи Gmail у веб-переглядачі, у той час створюючи певну загрозу. Оскільки, за умови, якщо один із ваших облікових записів порушений, усі пов'язані облікові записи також автоматично піддаються ризику.

4) Паролі. Комбінації імені користувача та пароля залишаються критично важливими для підтримки безпеки в Інтернеті. Проблема полягає в тому, що на кожному веб-сайті, який потребує пароля, користувачі, як правило, отримують передбачуваний або ледачий спосіб, створюючи прості паролі або використовуючи однакові паролі на різних веб-сайтах. Використання паролів з восьми символів або більше із змішаними типами символів, але навіть паролі з простими підмінами, такими як "dr4mat1c", допоможуть зменшити ризик зловживань з особистими даними серед досконалої технології зловмисників, а випадкові комбінації, такі як "j%7K&yPx\$" складно запам'ятати. Крім того, уникайте використання однієї і тієї ж комбінації користувача/пароля для кількох веб-сайтів. Особливо ризиковано, якщо використовувати той самий пароль для розважальних сайтів, соціальних мереж або фінансових служб.

З метою полегшення запам'ятовування різних паролів, можна використовувати програмою для керування паролями на зразок SplashID, яка організовує та захищає паролі та може автоматично входити на веб-сайти.

5) Уважніший перегляд. Необхідно постійно видаляти файли cookie, виходити з веб-сайтів соціальних мереж, таких як Facebook, і навіть свого облікового запису Google, не тримати вкладки відкритими у вашому браузері.

Крім того, з метою покращення конфіденційності, користуйтеся браузером, який спрямовує ваш IP-адресу через віртуальну приватну мережу (VPN), яка спрямовує всі ваші дані через проксі-сервер, щоб ваша IP-адреса і в багатьох випадках ваші дані захищені.

Отже, конфіденційність є доволі актуальною темою у час інформаційних технологій і її захист полягає лише у вмінні правильно розмішувати та давати доступ до власних даних.

1. Ленков С.В., Перегудов Д.А. «Методи та засоби захисту інформації», Арії, 2008-с.179
2. Голубев В.О. «Інформаційна безпека: проблема боротьби з кіберзлочинами» Монографія-Запоріжжя: ГУ «ЗІДМУ», 2003-с.250
3. Кавун С.В. «Інформаційна безпека» підручник Харків, вид.ХНЕУ, 2009-с.368
4. Антонюк А.О., Жора В.В. «Теоретичні основи моделювання та аналізу систем захисту інформації-Національний університет ДПС України, 2010-с.310

Розієва Надія Русланівна
курсант факультету
економіко-правової безпеки

Науковий керівник:
Паршин Юрій Іванович
професор кафедри
фінансово-економічної безпеки
Дніпропетровського державного
університету внутрішніх справ,
доктор економічних наук, доцент

ВПЛИВ РІВНЯ ЗАЙНЯТОСТІ НА ВИНИКНЕННЯ ЗЛОЧИННОСТІ В ДЕРЖАВІ

Від народження люди є законослухняними громадянами, але в міру дорослішання стикаються з невідповідністю між постійним зростанням власних потреб і можливостями їх задоволення, що передусім зумовлено низькими реальними доходами більшості населення. Зокрема, розмір соціальних виплат залежить від прожиткового мінімуму, параметри якого нині приблизно утричі нижчі порівняно з фактичною кількістю грошей, необхідних для більш-менш гідного життя. Не є гарантією забезпечення від бідності й працевлаштування, оскільки практично всі роботодавці (до того ж незалежно від форми власності підприємств, організацій, установ) не мають бажання, можливості та/чи необхідності платити гідну офіційну заробітну плату. Лише частково покращує ситуацію одночасне обіймання декількох посад, але нині й цей варіант став доволі проблематичним.

В Державі панує таке явище як безробіття, що в свою чергу підвищує стан злочинності через бажання людей задовольнити власні потреби. Динаміку рівня безробіття в Україні представимо графічно (рис. 1).

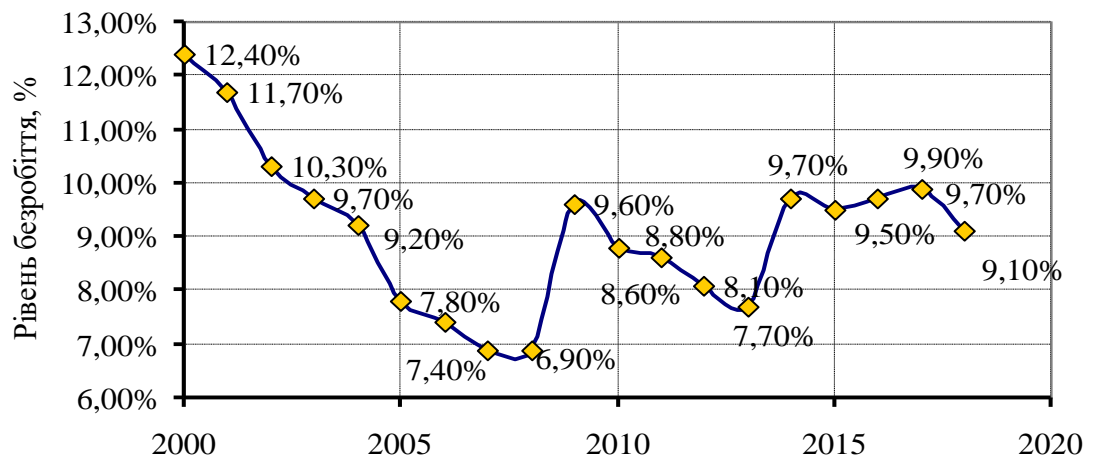

Рис. 1. Динаміка рівня безробіття в Україні

Безробіття є макроекономічною проблемою, яку формують такі чинники:

- 1) структурні зрушення в економіці, що призводять до масштабних змін у структурі й кількості попиту на робочу силу;
- 2) зниження темпів економічного розвитку спричиняє зменшення кількості робочих місць, порушення збалансованості кількості працівників і кількості робочих місць;

- 3) недостатній сукупний попит;
- 4) інфляція викликає скорочення капітальних вкладень, зниження реальних доходів населення, що викликає збільшення пропозиції зі зменшенням попиту на робочу силу;
- 5) співвідношення цін на фактори виробництва, яке веде до переважання працездатних технологій;
- 6) сезонні коливання виробництва, що викликають зміни у попиті на робочу силу;
- 7) науково-технічний прогрес, що збільшує диспропорції між попитом і пропозицією робочої сили [1].

Рівень безробіття – кількісний показник, який визначається як відношення кількості безробітних до загальної чисельності економічно активного працездатного населення країни (регіону, соціальної групи), та вимірюється у відсотках.

Аналізуючи представлений графік ми можемо бачити, що відсоткове відношення рівня безробіття уже на протязі декількох років не змінюється.

Виникнення безробіття тягне за собою такі наслідки: посилення соціальної напруги; зростання кількості психічних захворювань; посилення соціальної диференціації; загострення криміногенної ситуації; падіння трудової активності; скорочення податкових надходжень; зменшення ВВП; падіння життєвого рівня населення; зростання витрат на допомогу безробітним.

Потрібно відмітити загрозливу тенденцію того, що у зв'язку з погіршенням економічної ситуації в країні з роботи звільняються в першу чергу жінки і ті працівники, у яких низький рівень кваліфікації та недостатній рівень практичної роботи. Саме вони в останню чергу і приймаються на роботу. Гостро стоїть питання про безробіття серед молоді: близько третини безробітних – це молоді люди у віці до 30 років.

Зважаючи на вищевикладене можна зазначити, що пріоритетними напрямками діяльності керівництва держави повинно бути розробка заходів щодо розвитку економіки, а отже і зменшенню безробіття.

---

1. Ярорва Л.Г. Аналіз рівня безробіття в Україні та напрямки його подолання // Глобальні та національні проблеми економіки. Миколаївський національний університет імені В.О.Сухомлинського. Електронне наукове фахове видання. № 10, 2016. С. 752–755.

2. Жилик Н.В. Деякі аспекти самовизначення безробітних у процесі профпереорієнтації. Актуальні проблеми розвитку організаційної та економічної психології в Україні. Кам'янець-Подільський: Національний університет імені І. Огієнка, 2015. С. 86–87.

Степан Марія Дмитрівна
курсант факультету
економіко-правової безпеки

Науковий керівник:
Паршин Юрій Іванович
професор кафедри
фінансово-економічної безпеки
Дніпропетровського державного
університету внутрішніх справ,
доктор економічних наук, доцент

ПРОБЛЕМИ ОЦІНКИ СУЧАСНОГО РІВНЯ ІНФОРМАЦІЙНОЇ БЕЗПЕКИ В УКРАЇНІ

Інформаційна безпека (IS) призначена для захисту конфіденційності, цілісності та доступності даних комп'ютерної системи від осіб із шкідливими намірами. Конфіденційність, цілісність та доступність іноді називають Тріадою безпеки інформації ЦРУ. Ця тріада перетворилася на те, що прийнято називати гексадом Паркера, що включає конфіденційність, володіння (або контроль), цілісність, справжність, доступність та корисність.

Інформаційна безпека обробляє управління ризиками. Все, що може бути ризиком або загрозою для тієї ж самої інформаційної безпеки. Слід зберігати конфіденційну інформацію - її не можна змінювати, змінювати чи передавати без дозволу. Наприклад, повідомлення може бути змінено під час передачі тим, хто перехоплює його до того, як воно дійде до призначеного одержувача. Хороші інструменти криптографії можуть допомогти

пом'якшити цю загрозу безпеці.

Цифрові підписи, які нещодавно були запроваджені нашою державою, можуть покращити інформаційну безпеку за рахунок посилення процесів автентичності та спонукання осіб до підтвердження своєї особи, перш ніж вони можуть отримати доступ до комп'ютерних даних.

На сьогодні у сучасному суспільстві інформація стає найбільш важливою цінністю, а індустрія отримання, обробки і захисту інформації – провідною галуззю діяльності, куди з кожним роком вкладають все більш значні капітали. Вже найближчим часом саме розвиток інформаційної сфери, рівень інформаційної безпеки будуть визначати політичну й економічну роль окремих держав на світовій арені[1].

Взагалі аналітики зазначають, що стратегія національної безпеки України актуальними загрозами національній безпеці України в інформаційній сфері визначає ведення інформаційної війни проти України та відсутність цілісної комунікативної політики держави, недостатній рівень медіа-культури суспільства. Основними напрямками державної політики щодо забезпечення інформаційної безпеки зазначає забезпечення наступальності заходів політики інформаційної безпеки на основі асиметричних дій проти всіх форм і проявів інформаційної агресії; створення інтегрованої системи оцінки інформаційних загроз та оперативного реагування на них; протидія інформаційним операціям проти України, маніпуляціям суспільною свідомістю і поширенню спотвореної інформації, захист національних цінностей та зміцнення єдності українського суспільства; розробка і реалізація скоординованої інформаційної політики органів державної влади та ін. [2].

Встановлення кібернетичної безпеки не може покладатися лише на технічні засоби. Належна увага повинна приділятися також кінцевим користувачам та адміністраторам систем ІКТ, працівникам з розробки, підрядникам державних контрактів, аудиторам та менеджерам. Недостатня інформація про безпеку систем ІКТ створює серйозні ризики. Відсутність кваліфікованого та обізнаного персоналу та подальша освіта підвищують вразливість та збитки.

Взагалі, щоб бути корисною політика безпеки повинна не лише визначати потребу в безпеці (наприклад, для конфіденційності дані повинні бути розкриті лише уповноваженим особам), але й вирішувати коло обставин, за яких цю потребу необхідно задовольнити, та пов'язані з ними експлуатаційні стандарти. Без другої частини політика безпеки настільки загальна, що є марною (хоча друга частина може бути реалізована через процедури та стандарти, встановлені для реалізації політики). У будь-яких конкретних обставинах деякі загрози є більш імовірними, ніж інші, і розсудливий розробник політики безпеки повинен оцінити загрози, призначити рівень занепокоєння для кожної людини та викласти політику, щодо якої можна протистояти загрозам. Наприклад, до недавнього часу більшість політик щодо безпеки не вимагали задоволення потреб безпеки в умовах вірусної атаки, тому що ця форма нападу була рідкісною і не була широко вивчена. Оскільки віруси переросли від гіпотетичної до звичайної загрози, виникла необхідність переосмислити таку політику щодо методів розповсюдження та придбання програмного забезпечення. Наслідком цього процесу є вибір керівництвом рівня залишкового ризику, з яким він буде жити, такого рівня, який залежить від організацій.

Тобто для того щоб мінімізувати атаки на інформаційну безпеку потрібно бездоганно відпрацювати стратегію щодо її забезпечення та збереження конфіденційності інформації, щоб при цьому унеможливити її витік

---

1. Про рішення Ради національної безпеки і оборони України від 29.12.2016 «Про Доктрину інформаційної безпеки України»: Указ Президента України 25.02.2017 № 47/2017 // База даних «Законодавство України/ ВР України. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/47/2017> (дата звернення 01.03.18).

2. Про рішення Ради національної безпеки і оборони України від 06.05.2015 «Про Стратегію національної безпеки України»: Указ Президента України від 26.05.2015 р. № 287/2015 // База даних «Законодавство України/ ВР України. URL: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/287/2015> (дата звернення 01.03.18).

Чуркін Василь Васильович

курсант 3-го курсу
факультету економіко-правової безпеки
Дніпропетровського державного
університету внутрішніх справ

Науковий керівник:

Деморецький Костянтин Ігорович

викладач кафедри
спеціальної фізичної підготовки
Дніпропетровського державного
університету внутрішніх справ

СУЧАСНІ СПОСОБИ ТА МЕТОДИ ПОДОЛАННЯ ЯВИЩА ЕКОНОМІЧНОЇ ЗЛОЧИННОСТІ В УКРАЇНІ КРИЗЬ ПРИЗМУ ГЛОБАЛІЗАЦІЙНОГО РОЗВИТКУ

Процес переходу України до новітнього соціального, політичного та економічного устрою, кардинальні зміни в правоохоронній системі тягнуть за собою підвищення рівня злочинності, серед якої особливе місце займають економічні злочини.

Під впливом досить довгого простою виробництва, суцільної інфляції, масового поширення безробіття, зниження рівня життя громадян та соціального занепаду, населення все частіше шукає злочинні шляхи розв'язання наведених проблем.

Змістом економічного злочину є те, що суб'єкти злочину з прямим умислом стихійно чи в складі організованої групи порушують право власності будь-кого із соціуму (наприклад, привласнення майна) чи своїми діями порушують певний встановлений порядок на зайняття економічною діяльністю (як приклад, порушують порядок випуску та обігу цінних паперів), роблячи цим значну шкоду економіці держави в цілому. Правопорушники, вчинивши злочин, отримують матеріальний прибуток, або інші економічні вигоди. Важливим є те, що таку злочинну діяльність виявити та попередити вчасно надто важко. Потерпілий від економічного злочину тільки з часом розуміє, що його фінансовим та економічним інтересам була завдана шкода і тільки після цього вживає заходів щодо захисту порушеного права. За таких умов економічна злочинність набуває вкрай небезпечного виду загрози для цілої економіки нашої держави.

До основної проблеми можна віднести те, що попри достатню кількість спеціальних суб'єктів, які зобов'язані вести активну протидію економічним злочинам, актуальною є проблематика розробки оптимальної та ефективної структури, її правового регулювання та забезпечення щодо протидії вчиненню економічних злочинів, а зокрема створення нового державного органу, який буде наділений правами та безпосередніми обов'язками в сфері запобігання економічній злочинності [1, с.45].

Досить важливим є врахування європейського досвіду функціонування структур, які покликані протидіяти економічним злочинам. Явище економічної злочинності у Європі протягом декількох десятиліть є безпосереднім предметом як наукових, так і управлінських дискусій. Потреба ефективної протидії поширенню даного виду злочинності робить актуальним питання щодо всезагального реформування правоохоронних органів. Проте розроблено не одну, а відразу декілька інституційних систем, що пов'язано з різними юридичними системами та способами державотворення.

У європейських державах, точно так само як в Україні, методи запобігання та протидії економічним злочинам передбачають такі основні структури: спеціальні правоохоронні органи, поліція, податкова, митна служби, підрозділи фінансової розвідки. Цілковита інтеграція економічних функцій в межах одної правоохоронної структури є скоріше винятком, аніж правилом [2, с.58].

Важливою проблемою є також відсутність єдиного визначення поняття «економічна злочинність» та видів злочинів, які відносяться до цієї категорії. Деяка кількість вчених пропонує тлумачити економічні злочини як сукупність умисних корисливих злочинів та осіб, які їх вчинили, у сфері легальної та нелегальної економічної діяльності, безпосереднім об'єктом яких є суспільні відносини у сфері власності та виробництва, обміну, розподілу та споживання товарів і послуг. Але думки на дане питання розділяються, і тому в науковій

літературі відсутня одна думка щодо визначення поняття «економічний злочин».

Тому в даному контексті надзвичайно актуальним являється проблематика законодавчого визначення явища економічної злочинності та видів злочинів, що можуть бути віднесені до категорії «економічна злочинність», адже саме від цього фактору залежить чітке та повне формування підходів й методів суб'єктів запобігання злочинам у сфері економіки [3, с.74].

Проаналізувавши все вищесказане, ми можемо запропонувати наступні шляхи до вирішення проблем протидії економічній злочинності в Україні:

- формування нової державної структури, яка би повністю контролювала стан економічної безпеки в країні;
- співпраця органів внутрішніх справ з органами державної влади та органами місцевого самоврядування задля цілковитої прозорості економічної сфери;
- законодавче та нормативне закріплення поняття економічної злочинності, виокремлення чіткого складу злочину для даного переліку кримінальних правопорушень;
- тісна співпраця з європейськими країнами, які мають досвід щодо подолання економічної злочинності.

Отже, проблематика видів злочинів, які вчинені саме в сфері економічної діяльності, потребує чіткого законодавчого закріплення, що буде сприяти чіткій кваліфікації цих незаконних діянь. І, в свою чергу, плідна співпраця з європейськими країнами та правильне реформування державних структур та органів внутрішніх справ допоможе подолати проблематику запобігання злочинів в сфері економічної діяльності.

---

1. Моніторинговий кримінологічний аналіз злочинності в Україні (2009–2013 роки) : монографія. Київ : Нац. акад. прокуратури України, 2014. 488 с.

2. Економічна безпека : навч. посіб. / за ред. В. І. Франчук, Л. В. Герасименко, В. О. Гончарова та ін. Львів : Львів. держ. ун-т внутр. справ, 2010. с. 54–64.

3. Сухонос В. В. Правові заходи протидії корупції в Україні в сучасних умовах: науково-теоретичні аспекти: монографія. Суми: Університетська книга, 2015. с. 74

**ПРЕВЕНТИВНА ДІЯЛЬНІСТЬ ТА БЕЗПЕКОВІ ІНІЦІАТИВИ ПОЛІЦІЇ
У НАЦІОНАЛЬНОМУ ТА МІЖНАРОДНОМУ ВИМІРАХ.
АДМІНІСТРАТИВНО-ПРАВОВЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ
ПУБЛІЧНОЇ БЕЗПЕКИ ТА ПОРЯДКУ**

Dr. Gediminas Bucinas

Senior adviser on prosecution
European Union Advisory Mission
in Ukraine (EUAM-Ukraine)
Lecturer of Law Faculty
of Vytautas Magnus University,
Kaunas, Lithuania
Assoc. prof. of Department of Law
of Academy of Public Security
at Mykolas Romeris University
Vilnius, Lithuania

**ENTERING INTO THE HOME OR OTHER PROPERTY OF THE PERSON.
WHAT MUST BE OBEY BY POLICE OFFICERS?**

The **objective** of this research paper is to overview the current existing laws of Ukraine, namely the provisions of the Law of Ukraine on the National Police on entering into the home or other property of the person. We can describe police activity in our daily life by wordings “*to secure and protect*”. It embraced a lot of activity in daily police actions, i. e. to guard, to keep safe, to defend, to prevent harm coming to. In performing these actions police officers have reasonable ground to enter into private space of person, for example into private home. In given case we are facing with competition of two different legally important, protected by law values **public security vs person’s privacy**.

Article 8 of the European Convention on Human Rights states that “1. Everyone has the right to respect for his private and family life, his home and his correspondence. 2. There shall be no interference by a public authority with the exercise of this right except such as is in accordance with the law and is necessary in a democratic society in the interests of national security, public safety or the economic well-being of the country, for the prevention of disorder or crime, for the protection of health or morals, or for the protection of the rights and freedoms of others.”²

The same provisions are set up in the main document of many countries. For example, article 30 of the Constitution of Ukraine states that “Everyone is guaranteed the inviolability of his or her dwelling place. Entry into a dwelling place or other possessions of a person, and the examination or search thereof, shall not be permitted, other than pursuant to a substantiated court decision. In urgent cases related to the preservation of human life and property or to the direct pursuit of persons suspected of committing a crime, another procedure established by law is possible for entry into a dwelling place or other possessions of a person, and for the examination and search thereof.”³ Provisions of this article of the Constitution create entry points and basement for other national laws to set up detailed procedures for entering into person’s dwellings places in urgent cases: without courts order or consent of dwelling place owner’s.

Article 30 the Law of Ukraine on the National Police provides full list of types of police measures and states that: ”1. For the purpose of performing the tasks imposed on it, the Police shall take measures to respond to the offences envisaged in the Code of Administrative Offences of Ukraine and the Criminal Procedure Code of Ukraine, on the grounds and in the manner stipulated in these legal regulations.

2. For the purpose of protecting human rights and freedoms, preventing and combating

---

² https://www.echr.coe.int/Documents/Convention_ENG.pdf

³ <https://rm.coe.int/constitution-of-ukraine/168071f58b>

threats to public order and civil security, the Police shall also apply, within the scope of its competence, preventive police measures and coercive measures contemplated in this Law.

3. National Police may take other measures envisaged by relevant laws in order to perform the tasks imposed on it.⁴

The national lawmaker granted the right for police officers to use preventive police measures for performing their tasks in order prescribed by laws. In accordance with provisions of article 31 Law of Ukraine on the National Police, officers have right to use preventive police measure. The purpose of preventive measures undertaken by the police is to improve public security and to combat criminal and administrative offences. The police aim to prevent offences, public disturbances and accidents and to solve problems in collaboration with the state and non-state players. The key elements of these efforts are reducing violence – namely administrative and criminal offences (crimes and petty crimes/misdemeanors). The goal of the police prevention system is to detect and neutralize the threat before its realization and for safeguarding important legal values’ the legislation enables to interfere with human rights and freedoms with intensity of various degrees. The full list of preventive police measures is provided in the article 31 of the Law of Ukraine on the National Police and these list can not be expanded, amended or removed without participation of a national lawmaker who has exclusive right to introduced, amend the laws in order and procedures prescribed by the laws.

One of Police of Ukraine preventive measure is “entering the home or other property of the person.” Based on provision of article 30 of the Constitution of Ukraine article 38 the Law of Ukraine on the National Police provides legal conditions, grounds and procedures for entry into a home or other property and states that: “1. *The Police may enter a home or other property without a substantiated court decision only in case of emergency related to:*

- 1) preservation of human life and valuable property during the emergency situations;
- 2) direct chase of persons suspected of committing a crime;
- 3) cessation of a crime which threatens life of persons who are in the home or other property;

2. An entry of a police officer into home or any other property shall not restrict the person’s right to use his/her own property.

3. Protocol is necessary in case of taking mentioned measure.”

An emergency that can endanger people’s lives and valuable property may include fire, flooding, damage to housing or other property due to natural disasters and the like. The direct prosecution of persons suspected of committing a criminal offence means that a police officer has discovered the fact of the criminal offence by a person or has identified the person wanted for the criminal offence and has started to prosecute the person. In above mentioned grounds in part 1 of article 38 Law of Ukraine on the National Police a police officer might enter into a person’s home or other property without a court order with objective - to end the life-threatening criminal offence of the persons in the home or other possession. In doing so, there must be obvious information about the commission of such a criminal offence that endangers the lives of persons in dwelling or other possession. Upon entering a dwelling or other possession of a person, a police officer may not in any way restrict his/her right to use his property. At first glance grounds for entering into person’s dwelling place without his/her consent or court’s order looks fine, clear. Although questions are coming when police officers go to implement it in the daily practice. One of question which might be arise is what does it stand under wording “*valuable property*.” To find answer to this questions we can use different research methods of explanation, interpretation of it. According to the World Legal Dictionary “*valuable property is “(something that you own) that is worth a lot of money.*”⁵ This topic might be subject for separate research.

The introduction the new law on domestic violence in Ukraine in 2018 and criminalization of domestic violence (introduction the new criminal offence in the Criminal Code of Ukraine – article 126¹ on domestic violence) brings uncertainty amongst patrol police, responding officers on entry into person’s dwelling place. The fear of police officers to enter into person’s dwelling seriously undermine possibility of victims of domestic violence to be protected by police, also lowering police powers successfully to tackle widespread, latent criminal offence such as domestic violence. One of explanation from police side on it are: that for entering into person’s dwelling police officer can be prosecuted based on provisions lay down in article 162 of the Criminal Code of Ukraine “Violation of security of residence.” According to statistics from General Prosecutor’s

---

⁴ Non-official translation.

⁵ <https://www.translegal.com/legal-english-dictionary/valuable-property>

Office of Ukraine website in 2019 were registered 215 criminal proceedings, 82 cases have sent to court (a subject above mentioned criminal offence can be not only police officer but also natural person).⁶ The instigation of criminal proceedings does not harm police officers rights. If we glance through police officer lenses it become clear why police officer are so reluctant to use above mentioned preventive police measure granted by law. Same time it allows to the author of this paper choose this exact topic for his research.

The author of this paper through analysis of European Court on Human Rights (hereinafter referred to as - "ECHR") and the Supreme Court of Ukraine case law is going to propose brief legal requirements for entry into person's dwelling places without his/her consent or court's order.

ECHR states many times in it's judgments that measures involving entering private homes must be "*in accordance with the law*", which entails compliance with legal procedure (L.M. v. Italy, §§ 29 and 31) and with the existing safeguards (Panteleyenko v. Ukraine, §§ 50-51; Kilyen v. Romania, § 34), must pursue one of the legitimate aims listed in Article 8 § 2 (Smirnov v. Russia, § 40), and must be "*necessary in a democratic society*" to achieve that aim (Camenzind v. Switzerland, § 47). In order to secure physical evidence on certain offences, the domestic authorities may consider it necessary to implement measures, which entail entering a private home. The actions of the police when entering homes must be proportionate to the aim pursued (McLeod v. the United Kingdom, §§ 53-57), as must any action taken inside the individual home (Vasylchuk v. Ukraine, § 83, concerning the ransacking of private premises). The Court also assesses the relevance and adequacy of the arguments advanced to justify such measures, compliance with the proportionality principle in the specific circumstances of the case (*Buck v. Germany*, § 45), and whether the relevant legislation and practice provide appropriate and relevant safeguards to prevent the authorities from taking arbitrary action (*Gutsanovi v. Bulgaria*, § 220; regarding the applicable criteria. A police raid at 6 a.m., without adequate reason, of the home of an absent person who was not the prosecuted person but the victim, was found not to have been "necessary" in a democratic society" (*Zubal' v. Slovakia*, §§ 41-45, where the Court also noted the impact on the reputation of the person concerned). The Court has also found a violation of Article 8 in a case of searches and seizures in a private home in connection with a offence purportedly committed, by another person (*Buck v. Germany*, § 52). The concept of "home" in Article 8 § 1 of the Convention embraces not only a private individual's home but also a lawyer's office or a law firm (*Buck v. Germany*, §§ 31-32; *Niemietz v. Germany*, §§ 30-33). Searches of the premises of a lawyer may breach legal professional privilege, which is the basis of the relationship of trust existing between a lawyer and his client (*André and Another v. France*, §41).⁷ The author of papers also analyzed decisions of the Supreme Court of Ukraine on entry into person's dwelling place, for example (BC/KKC № 159/451/16-к від 12.02.2019).⁸

Sum up this short research on police right to enter into the person's dwelling place, based on principles of criminal procedure law the author of this paper would like to propose this algorithm for implementing above mentioned preventive police measure. The algorithm for entering into the home or other property of the person consists from list of questions:

- Is it in accordance with the law;
- Is it necessary in a democratic society;
- Is it pursue one of the legitimate aims;
- Is it comply with the principle of proportionality;
- Is it exist probability that the threat will become a real or is it threat to human being's life is real;

This list of questions proposed by the author of this paper is just an entry point for further researches, discussions on that topic.

---

⁶ https://old.gp.gov.ua/ua/stst2011.html?dir_id=114137&libid=100820#

⁷ <http://reyestr.court.gov.ua/Review/77684989>

⁸ <http://reyestr.court.gov.ua/Review/>

Джафарова Олена В'ячеславівна,
професор кафедри поліцейської діяльності
та публічного адміністрування
Харківського національного
університету внутрішніх справ,
доктор юридичних наук, професор

ДІЯЛЬНІСТЬ СЕРВІСНИХ ЦЕНТРІВ МВС УКРАЇНИ: ПИТАННЯ АДМІНІСТРАТИВНО-ПРАВОВОГО РЕГУЛЮВАННЯ

Проведення в Україні правової реформи, зміцнення правових основ державного і суспільного життя передбачає вдосконалення фундаментальних засад дозвільної діяльності, належне забезпечення публічної безпеки та порядку. Проблема належного забезпечення публічної безпеки та порядку має як наукове, так і практичне значення, оскільки її зміст та ефективність сприяють стабільності суспільства, задоволенню життєвих потреб громадян [1, с. 67].

Для адміністративно-правової науки та правозастосовної діяльності досліджувана категорія становить особливий інтерес, оскільки публічної безпеки та порядку є об'єктом адміністративно-правового регулювання.

Сучасне адміністративне право орієнтоване на задоволення в першу чергу публічних інтересів, і її призначення полягає в тому, щоб правовими засобами забезпечувати ці інтереси з метою надання реальних можливостей для здійснення прав і свобод людини і громадянина, для досягнення суспільного блага, а в даному аспекті – публічної безпеки та порядку.

Саме органи публічної адміністрації, здійснюючи дозвільну діяльність у сфері публічної безпеки та порядку, спрямовують свої зусилля на відвернення настання негативних факторів, що можуть завдати шкоди життю та здоров'ю людини і громадянина, та інтересам суспільства та держави [2, с. 380-381].

У зв'язку з вищезазначеним, діяльність сервісних центрів МВС України на сьогоднішній день доречно розглядати з позиції реалізації публічно-сервісної функції держави щодо зміни ідеології функціонування всіх державних інституцій, спрямованої в першу чергу на реалізацію прав громадян шляхом надання публічних послуг в цілому, та на об'єкти підвищеної небезпеки, зокрема, а по-друге, зміни сприйняття всіма верствами населення призначення МВС України із карального органу в орган, який створений і функціонує для забезпечення прав і свобод людини і громадянина [3].

Таким чином, з метою удосконалення адміністративно-правового регулювання діяльності сервісних центрів МВС України підтримується позиція щодо необхідності прийняття проекту Закону України «Про публічні послуги та сервісні центри МВС», який має стати правовою основою врегулювання дозвільних, реєстраційних, експертних та інформаційних послуг, які надаються сервісними центрами МВС, а також визначатиме організаційно-правові засади діяльності сервісних центрів МВС, що спрямовані на забезпечення реалізації прав, свобод та законних інтересів фізичних та юридичних осіб у сфері надання публічних послуг. Особливість цього нормативно-правового акту полягає у законодавчому закріпленні переліку публічних послуг, які надаються сервісними центрами МВС, строків надання послуг, переліку та вимог до документів, які необхідно подати з метою отримання публічної послуги, а також врегулювання процедури оскарження незаконних дій суб'єктів владних повноважень [4].

Крім того, потребує закріплення на законодавчому рівні базових принципів і правил проведення адміністративної процедури сприятиме правовій визначеності й наданню гарантії дотримання прав громадян і юридичних осіб у разі, коли сервісні центри МВС України визначають їх права та обов'язки. Такі принципи, як законність (прийняття рішень відповідно до законів та прийнятих для їх реалізації підзаконних актів), встановлення істинних фактів, які є важливими для прийняття рішення, право бути почутим, право на одержання письмового рішення з зазначенням підстав для його прийняття, на поновлення процедур у певних випадках, на позасудове оскарження, є невід'ємними для функціонування сучасної системи державного управління, що ґрунтується на верховенстві права [5].

Отже, з метою досягнення високої якості та доступності публічних послуг в діяльності сервісних центрів МВС України необхідно здійснити такі кроки [6; 4]:

– упровадження публічно-сервісного підходу в діяльності сервісних центрів МВС

України;

– зменшення адміністративних бар'єрів та спрощення процедури отримання публічних послуг, а також застосування критеріїв, які визначають доступність та якість публічних послуг, які надаються фізичним та юридичним особам;

– постійний моніторинг за якістю та доступністю надання публічних послуг сервісними центрами МВС України, що сприятиме прозорості та зрозумілості діяльності цих органів;

– надання публічних послуг сервісними центрами МВС України за принципом «єдиного вікна» у форматі відкритого офісу;

– включення до переліку послуг, які надаються сервісними центрами МВС України, послуг, які надаються на сьогодні Національною поліцією та Державною службою надзвичайних ситуацій України, а за останніми інституціями залишити лише контрольні повноваження;

– запровадження дозвільних, реєстраційних, експертних та інформаційних послуг за допомогою мережі «Інтернет» з використанням електронного підпису шляхом залучення широких верств населення до їх отримання;

– створення системи постійного обміну інформацією між суб'єктами, які відповідають за введення та заповнення бази даних, що пов'язані з об'єктами підвищеної небезпеки;

– унеможливлення корупційної складової при наданні публічних послуг сервісними центрами МВС шляхом здійснення антикорупційних заходів.

1. Джафарова О. В. Громадська безпека як об'єкт дозвільної діяльності правоохоронних органів України. *Центральноукраїнський правничий часопис Кіровоградського юридичного інституту ХНУВС* : зб. наук. пр., 2010. № 2. С. 66–73.

2. Джафарова О.В. Дозвільна діяльність органів публічної адміністрації в Україні: адміністративно-правові засади : дис. ... доктора юрид. наук : 12.00.07. Харків, 2015. 572 с.

3. Мозговий О.О. Адміністративно-правові засади діяльності сервісних центрів МВС України : автореф. дис. канд. юрид. наук : 12.00.07. Київ, 2019. 19 с.

4. Джафарова О.В., Мозговий О.О. Деякі аспекти удосконалення адміністративно-правового регулювання діяльності сервісних центрів МВС України. *Наукові записки. Серія : Право. 2020. Випуск 8. Кропивницький, 2020. С. 46-51. DOI <https://doi.org/10.36550/2522-9230.2020.8.10>*

5. Деякі питання реформування державного управління України : розпорядження Кабінету Міністрів України від 24.06.2016 № 474-р. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/go/474-2016-%D1%80>. (дата звернення: 28.02.2020).

6. Стратегія розвитку органів системи Міністерства внутрішніх справ на період до 2020 року: розпорядження Кабінету Міністрів України від 15.11.2017 № 1023-р. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1023-2017-%D1%80>. (дата звернення: 28.02.2020).

Курінний Євген Володимирович
професор кафедри адміністративного
та господарського права Запорізького
національного університету,
доктор юридичних наук, професор

ОСОБЛИВОСТІ АДМІНІСТРАТИВНО-ПРАВОВОГО РЕГУЛЮВАННЯ СФЕРИ НАЦІОНАЛЬНОЇ БЕЗПЕКИ УКРАЇНИ

Зміст суспільних потреб у царині національної безпеки характеризується значним видовим різноманіттям сфер соціального життя де вони виникають. Також подібним різноманіттям відрізняється існуючий інструментарій правового регулювання відповідних суспільних відносин, починаючи від норм визнаних фундаментальних галузей публічного права – конституційного, адміністративного, кримінального та кримінально-процесуального права і завершуючи нормами так званих спеціальних галузей права як екологічне або земельне право.

Норми, що містяться у статтях 17, 65, 102, 107 та пункті 7 статті 116 чинної Конституції України закріплюють не тільки відповідні принципи, декларації та повноваження стосовно загальної організації національної безпеки у нашій державі, а й слугують тією відправною правовою основою для норм інших галузей права, у змісті яких деталізується організаційна та функціональна, регулятивна та охоронна діяльність складових державного апарату нацбезпекової спрямованості.

Особлива роль у процесах правового регулювання відносин національної безпеки належить нормам адміністративного права, що у першу чергу пояснюється як широтою предмета так й багатофункціональним призначенням норм даної галузі українського права, арсенал яких на відміну від інших галузей права, складається з усіх функціональних різновидів правих норм: матеріальних та процесуальних (процедурних); регулятивних та охоронних; імперативних та диспозитивних.

Аналіз положень чинного вітчизняного нормативно-правового масиву у сфері національної безпеки дозволяє стверджувати про беззаперечне домінування у ньому адміністративно-правової частки, питома вага якої коливається у районі 80 відсотків. Як приклад, можна навести чинний Закон України "Про Національну безпеку України" від 21 червня 2018 року [1], що майже повністю складається з адміністративно-правових норм.

Зокрема, у статті 1 цього законодавчого акту закріплюється визначення 24 термінів (воєнний конфлікт, воєнна безпека, громадська безпека і порядок, державна безпека, демократичний цивільний контроль, загрози національній безпеці України, збройний конфлікт, комплексний огляд сектору безпеки і оборони, національна безпека, національні інтереси, оборонний огляд, оборонне планування, оборонно-промисловий комплекс, огляд оборонно-промислового комплексу, планування у сфері національної безпеки, сектор безпеки і оборони, сили безпеки, сили оборони, Стратегія національної безпеки України, Стратегія воєнної безпеки України, Стратегія кібербезпеки України, Стратегічний оборонний бюлетень України, Стратегія громадської безпеки та цивільного захисту України, Стратегія розвитку оборонно-промислового комплексу України), безпосередньо пов'язаних з предметом адміністративно-правового регулювання.

Під національною безпекою у положеннях цього закону пропонується розуміти захищеність державного суверенітету, територіальної цілісності, демократичного конституційного ладу та інших національних інтересів України від реальних та потенційних загроз (п.9 ст.1 даного закону), а національні інтереси визначаються як життєво важливі інтереси людини, суспільства і держави, реалізація яких забезпечує державний суверенітет України, її прогресивний демократичний розвиток, а також безпечні умови життєдіяльності і добробут її громадян (п.10 ст.1 згаданого вище закону).

Зміст чинного Закону України "Про Національну безпеку України" від 21 червня 2018 року, також містить положення присвячені засадам національної безпеки України, демократичному цивільному контролю, сектору безпеки і оборони та плануванню у сферах безпеки і оборони.

У прикінцевих та перехідних положеннях даного законодавчого акту зазначається, що: а) після набуття ним чинності, одночасно припиняють свою дію такі Закони України як: "Про основи національної безпеки України" від 19 червня 2003 року, "Про демократичний цивільний контроль над Воєнною організацією і правоохоронними органами держави" від 19 червня 2003 року та "Про організацію оборонного планування" від 18 листопада 2004 року; б) до затвердження відповідно до цього Закону Стратегії воєнної безпеки України діє Воєнна доктрина України, затверджена Указом Президента України від 24 вересня 2015 року № 555 "Про рішення Ради національної безпеки і оборони України від 2 вересня 2015 року "Про нову редакцію Воєнної доктрини України".

Для об'єктивності слід зауважити, що за повідомленням інформаційного управління Апарату Верховної Ради від 6 листопада 2019 року, у Комітеті з питань національної безпеки, оборони та розвідки відбулося засідання робочих груп з напрацювання законопроектів щодо внесення змін до Законів "Про Національну безпеку України" і "Про державну таємницю" та підготовки законопроекту щодо реформування Служби безпеки України [2], що тільки підтверджує універсальні властивості адміністративного законодавства, що характеризується одночасно як своєю нестабільністю так й високим ступенем динамізму – спроможністю вчасно та належним чином реагувати на зміну змісту відповідних соціальних потреб.

Якщо положення Закону України "Про Національну безпеку України" мають чітко визначити загальні характеристики основних складових елементів сфери національної безпеки, їх загальне призначення та функціональну спрямованість, то адміністративно-правові норми Закону України "Про Раду національної безпеки і оборони України" від 5 березня 1998 року [3], фактично деталізують норми ст. 107 Конституції України, визначаючи правові засади організації та діяльності, склад і структуру, порядок проведення засідань та прийняття рішень, повноваження Голови, членів та Секретаря Ради національної безпеки і оборони України.

Рішення РНБО України приймаються не менш як двома третинами голосів її членів,

вони вводяться в дію указами Президента України, що є обов'язковими до виконання органами виконавчої влади.

На жаль, як свідчить практика, повнота виконання згаданих рішень є далеко незразковою. Наприклад, Указом Президента України №874/2019 уведено в дію рішення Ради національної безпеки і оборони України від 2 грудня 2019 року "Про невідкладні заходи щодо забезпечення енергетичної безпеки"[4], у якому наголошувалося, що аналіз результатів виконання завдань щодо забезпечення належного рівня енергетичної безпеки, зокрема визначених попередніми рішеннями РНБО України, свідчить про недостатню ефективність заходів, що вживаються органами виконавчої влади у цій сфері.

Наступною складовою адміністративного законодавства щодо забезпечення національної безпеки є так звані галузеві групи законів, норми яких регулюють відповідні відносини у конкретних сферах суспільного життя: економічна діяльність держави, господарювання та міжгалузеві сфери (економіка, фінанси, банківська система, паливно-енергетичний комплекс, транспорт і зв'язок, митна та фіскальна діяльність, тощо); соціальна і гуманітарно-культурна діяльність держави (соціальна політика, охорона здоров'я, наука та освіта, культура, тощо); адміністративно-політична діяльність держави (оборона, державна безпека, громадська безпека, тощо).

Особливо слід звернути увагу на адміністративно-правове регулювання сектору безпеки і оборони, до якого входять: Міністерство оборони України, Збройні Сили України, Державна спеціальна служба транспорту, Міністерство внутрішніх справ України, Національна гвардія України, Національна поліція України, Державна прикордонна служба України, Державна міграційна служба України, Державна служба України з надзвичайних ситуацій, Служба безпеки України, Управління державної охорони України, Державна служба спеціального зв'язку та захисту інформації України, Апарат Ради національної безпеки і оборони України, розвідувальні органи України, центральний орган виконавчої влади, що забезпечує формування та реалізує державну військово-промислову політику (п.2 ст. 12 Закону України "Про Національну безпеку України") [1].

Адміністративно-правові норми, що утворюють законодавчий масив даного рівня, традиційно визначають функції та повноваження того чи іншого суб'єкта державної влади, на який покладені обов'язки щодо забезпечення національної безпеки.

Останній різновид відповідного законодавства, складають норми адміністративного примусу та адміністративної відповідальності. Насамперед, дана адміністративно-юрисдикційна діяльність регламентується положеннями Кодексу України про адміністративні правопорушення від 7 грудня 1984 року [5].

Незважаючи на значні обсяги адміністративного законодавства щодо забезпечення національної безпеки, його не можна визнати а ні досконалим, а ні ефективним. Серед підстав для формування такого критичного висновку можна назвати: неякісну нормотворчу (законотворчу) роботу, коли не враховуються, або не повністю враховуються усі об'єктивно існуючі суспільні потреби, для повної та своєчасної реалізації яких необхідна їх відповідна нормативно-правова регламентація; незадовільне (часткове) втілення у життя чинних норм права або їх повне ігнорування представниками владної бюрократії з різноманітних причин (саботажу, меркантильності, тощо).

В умовах часткової розбалансованості окремих частин державного апарату, усунення наведених підстав – справа певного часу та політичної волі з боку керівництва країни. Однак, коли унікальний правовий потенціал залишається поза увагою значною частиною чиновництва усіх владних рівнів, коли на суддів може здійснюватися тиск з боку окремих впливових приватних осіб, коли кланово-олігархічна кумівська-сімейна система фактично знаходиться над державним апаратом і може знехтувати суспільні інтереси, сподівання на ефективність "косметичних" заходів щодо наведення ладу в державі, зокрема й у сфері національної безпеки є ілюзорними.

Для подолання цієї важкої, майже критичної ситуації необхідно використовувати усі можливості адміністративного права та його науки, насамперед – новітні підходи та інструментарій, нестандартні та оригінальні рішення.

Так, на основі існуючих негативних, загрозливих явищ, що характеризують деградуєчий стан українського суспільства та держави (неможливість позитивної самореалізації для значної частини українців у межах власної держави, відсутність середнього класу, громадянського суспільства і правової держави, перманентний характер системних криз, критично високий рівень корупції та казнокрадства, та ін.) слід створити єдину систематизовану базу загроз національній безпеці України.

Також крім внутрішніх, до зазначеної бази, потрібно додати й зовнішні наявні та потенційні небезпеки, що генеруються не тільки нашим північно-східним сусідом, а й деякими іншими межуючими з нами країнами.

На завершення слід констатувати, що теперішня традиційна схема адміністративно-правового регулювання відносин у сфері національної безпеки України неспроможна забезпечити належний рівень готовності держави до протидії відповідним загрозам, бо є застарілою та фактично адаптованою під домінуючий зараз кланово-олігархічний спрут. У ролі реальної альтернативи згаданому регулюванню, пропонується принципово нова модель адміністративно-правового забезпечення об'єктивно існуючих суспільних потреб, яка у разі максимального використання свого потенціалу, зможе не тільки створити дієвий механізм охорони національної безпеки, а й сприятиме позитивній самореалізації наших громадян, поновлення розвитку українського суспільства і держави.

1. Закон України "Про Національну безпеку України" від 21 червня 2018 року// Відомості Верховної Ради (ВВР), 2018, № 31, ст.241 (з наступними змінами).
2. <https://rada.gov.ua/news/Novyny/184012.html>.
3. Закон України " Про Раду національної безпеки і оборони України " від 5 березня 1998 року// Відомості Верховної Ради (ВВР), 2018, № 35, ст.237 (з наступними змінами).
4. <https://www.president.gov.ua/documents/8742019-30769>.
5. Відомості Верховної Ради Української РСР (ВВР) 1984, додаток до № 51, ст.1122 (з наступними змінами).

Leheza Yevhen Oleksandrovych
Doctor of Juridical Sciences,
Associate Professor,
Professor at the Department
of Administrative and Customs Law,
University of Customs and Finance,
Dnipro, Ukraine

INTERNATIONAL LEGAL STANDARDS FOR THE PROVISION OF PUBLIC SERVICES

The general direction of reforms for foreign governments is to increase the transparency and efficiency of the services provision. For example, in order to increase the transparency and quality of the service system by government agencies, the Department of Transportation in the United Kingdom annually develops and submits a report on the services provided and their compliance with standards. Increasing transparency and efficiency of the provision of services, focusing on the urgent needs of society is also characteristic of Bulgaria, which has a peculiar approach to identifying the needs of society, with a certain managerial character. In the Republic of Finland, in order to increase the transparency and efficiency of public services provision, the results of state reform programs are evaluated. The criteria for evaluating such results are, as a rule, the opinion of the population on the quality of public services, the degree of controllability of state bodies and the effectiveness of their activities, the motivation of public servants, the quality of the implementation of the programs needed to implement the reform, the significance of the goals of these programs for society and their consistency (The citizen's charter, 1991).

It should also be noted that for the first time at the level of a doctoral dissertation, only one dissertation was defended by A.N. Bukhanevich "Theoretical, legal and praxeological principles of the provision of administrative services in Ukraine" (2016), which comprehensively disclosed the theoretical foundations and practice of legal regulation of the provision of administrative services in Ukraine.

In developed democracies, the ideology of public administration as a system aimed at providing public services to the population is set forth in special acts, such as: "Citizen's Charter" (Great Britain, India, 1992), "Civil Servants Charter" (Italy), "Marianne Charter" (France, 1992) (La Charte Marianne 2013) (Sadler J., 2000), "Charter of Public Services Consumers' Rights" (Belgium, 1992), "Charter of Quality Assurance in the Provision of Public Services" (Portugal, 1993 .), "Quality Supervision" (Spain, 1992), "Quality standards initiative" (Canada, 1992), "Quality Charter for compliance with public services provision" (Portugal, 1993) and the like. It should be noted that the introduction of standards for the provision of public services in foreign countries is a kind of realization of the right of subjects to apply for affordable and quality services.

The Citizen's Charter of 1991 established in Great Britain the principles on which the activ-

ities of government agencies and organizations providing services to the public should be based, as well as government commitments in this area. These principles include the establishment of clear standards for services, the openness and completeness of information, the provision of advice to the public and the choice of services, their usefulness and effectiveness, and the like. The Citizen's Charter is the basis for about forty more charters developed and approved by the Cabinet of Ministers and ministries by the Cabinet of Ministers, each of which sets standards for services in such areas as education, social welfare, employment, recreation, taxation and the like. In addition to them, local authorities created, taking into account the specific conditions of different regions, their charters of services, which they pledged to comply with.

Thanks to the Citizen's Charter program, the level public services quality in the UK has noticeably increased, citizens have a better understanding of their rights when receiving such services, and prerequisites have been created for changing the psychology and culture of public servants themselves.

However, the implementation of this program stumbles on a number of difficulties, in particular, the underestimation of the usefulness of the "Citizen's Charter" by the population, the insufficient responsibility of public servants for the quality of services provided, methodological problems in determining indicators and standards, low monitoring efficiency and subjectivity in evaluating services, poor coordination between their providers (The Legislation of Ukraine, 1997).

In order to assess the practical results of the work of government bodies that provide services to citizens, the so-called compliance tables for the quality of their services have been introduced in the UK. At first, this concerned regular schools, then the tables were adapted for various organizations for the purpose of their use, for example, during inspections or audits (The Legislation of Ukraine, 1997).

So, the foreign experience in providing public services of such countries as the USA, Japan, Canada, requires implementation in domestic legislation with the aim of developing common standards for the provision of these services.

The international legal acts establishing the standards for the provision of public services are highlighted: "Citizen's Charter" (Great Britain, India, 1992), "Charter of Civil Servants" (Italy, 1992), "Marianne Charter" (France, 1992), "Charter of Public Services Consumers' Rights" (Belgium, 1992), "Charter of Quality Assurance in the Provision of Public Services" (Portugal, 1993), "Supervision of Quality Compliance" (Spain, 1992), "Initiative quality standards" (Canada, 1992), "Quality Charter for compliance with public services provision" (Portugal, 1993); European Charter of Local Self-Government, ratified by the Law of Ukraine No. 452/97-BP of July 15, 1997.

It was found that administrative and procedural relations on the provision of public services are indicated in the legislative acts of the EU countries: the laws on administrative procedure are in force in the Federal Republic of Germany, the Republic of Austria, the Swiss Confederation, the Act on Administrative Procedures – in the Republic of Finland, and the general administrative act in the Kingdom of the Netherlands, in the Kingdom of Sweden – the Law on Public Administration, in the Republic of Poland – the Administrative Proceeding Code, in the Czech Republic – the Code of administrative procedures, in the Republic of Lithuania – the Law on Public Administration and the like.

---

1. The citizen's charter (1991). London. 51. <https://publications.parliament.uk/pa/cm200708/cmsselect/cmpubadm/411/41105.htm>

2. La Charte Marianne (2013). http://www.modernisation.gouv.fr/sites/default/files/fichiers-attaches/referentiel_marianne_vf_juin_2013.pdf.

3. Садлер Дж. (2000) Повышение качества государственных услуг: опыт Великобритании. Проблемы теории и практики управления. № 3. http://vasilieva.narod.ru/10_3_00.htm.

4. The Legislation of Ukraine. (1997). Європейська хартія місцевого самоврядування : Закон України №452/97-ВР від 15.07.1997 року // Офіц. вісник України. – 2013. – №39. – С.181.

5. Рамкова рекомендація Ради Європи про регіональну демократію (2009). <https://wcd.coe.int/com.instranet.InstraServlet?command=com.instranet.CmdBlobGet&InstranetImage=2232355&SecMode=1&DocId=1974014&Usage=2>

6. Рекомендація Ради Європи про фінансові ресурси органів місцевої влади та їхні обов'язки: тест на субсидіарність № 79 (2000) [http://www.coe.kiev.ua/docs/kmpbe/r79\(2000\).html](http://www.coe.kiev.ua/docs/kmpbe/r79(2000).html).

7. Исаков А.Р. (2014) Обеспечение качества государственных услуг: административно-правовой аспект: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.14. С. 2014. 208 с.

Логвиненко Борис Олексійович
професор кафедри адміністративного права,
процесу та адміністративної діяльності
Дніпропетровського державного
університету внутрішніх справ,
доктор юридичних наук, доцент

ГРОМАДСЬКЕ ЗДОРОВ'Я ЯК ПРІОРИТЕТ ДЕРЖАВНОЇ ПОЛІТИКИ УКРАЇНИ У СФЕРІ НАЦІОНАЛЬНОЇ БЕЗПЕКИ

Розвиток України обумовлений реалізацією євроінтеграційних прагнень щодо членства у Європейському Союзі. Приймаючи активну участь у міжнародних та європейських організаціях, наша держава зміцнює власну позицію на міжнародній арені, як соціальна, демократична і правова держава. Водночас, глобалізаційні процеси, що тривають у світі посилюють чинники, що справляють негативний вплив на стан національної безпеки і оборони України.

У частині 3 статті 3 «Принципи державної політики у сферах національної безпеки і оборони» Закону України «Про Національну безпеку» визначено фундаментальні національні інтереси України, до яких віднесено: 1) державний суверенітет і територіальна цілісність, демократичний конституційний лад, недопущення втручання у внутрішні справи України; 2) сталий розвиток національної економіки, громадянського суспільства і держави для забезпечення зростання рівня та якості життя населення; 3) інтеграція України в європейський політичний, економічний, безпековий, правовий простір, набуття членства в Європейському Союзі та в Організації Північноатлантичного договору (далі – НАТО), розвиток рівноправних взаємовигідних відносин з іншими державами [1].

В свою чергу, державна політика у сферах національної безпеки і оборони спрямована на захист: людини і громадянина – їхніх життя і гідності, конституційних прав і свобод, безпечних умов життєдіяльності; суспільства – його демократичних цінностей, добробуту та умов для сталого розвитку; держави – її конституційного ладу, суверенітету, територіальної цілісності та недоторканності; території, навколишнього природного середовища – від надзвичайних ситуацій [1].

Як випливає з викладеного, Закон України «Про Національну безпеку» не містить положень, які б визначали захист здоров'я людини і громадянина вектором спрямування державної політики у сферах національної безпеки і оборони, тоді як життя або безпечні умови життєдіяльності до них віднесені.

Нагадаємо, що здоров'я віднесене до найвищих соціальних цінностей, гарантованих статтею 3 Конституції України [2], що також актуалізує значення громадського здоров'я для національної безпеки і оборони України. Це підтверджується і положеннями статті 12 «Охорона здоров'я – пріоритетний напрям державної діяльності» де закріплено, що охорона здоров'я є одним з пріоритетних напрямів державної діяльності. Держава формує політику охорони здоров'я в Україні та забезпечує її реалізацію [3].

Отже, важливість забезпечення державою охорони здоров'я не має викликати сумнівів з огляду на наступне: а) здоров'я є цінністю, яку можна підтримувати на належному рівні, проте не можна купити як матеріальні цінності; б) від рівня громадського здоров'я безпосередньо залежить працездатність населення, а отже і економічна стабільність держави; в) масові захворювання можуть дестабілізувати роботу у багатьох сферах суспільного життя; г) здоров'я є доволі уразливим з огляду на велику кількість дестабілізуючих його чинників.

Що стосується громадського здоров'я, то розпорядженням Кабінету Міністрів України про схвалення Концепції розвитку системи громадського здоров'я, систему громадського здоров'я було визначено, як комплекс інструментів, процедур та заходів, що реалізуються державними та недержавними інституціями для зміцнення здоров'я населення, попередження захворювань, збільшення тривалості активного та працездатного віку і заохочення до здорового способу життя шляхом об'єднання зусиль усього суспільства [4]. Серед іншого у Концепції акцентується увага на тому, що «...на даний час питання біологічної безпеки та біологічного захисту, зокрема у контексті ризиків, що виникають у глобалізованому світі, та оборони і безпеки, практично не врегульовані» [4].

Таким чином, питання забезпечення громадського здоров'я для України є без перебільшення життєво важливим, а отже має бути відображене у законодавчих актах, що стосу-

ються системи національної безпеки України.

До слова, ще у червні 2018 року Міністерством охорони здоров'я України було розроблено законопроект про «Про систему громадського здоров'я», який так і не вступив у дію. У статті 16 «Надзвичайні ситуації у сфері громадського здоров'я» представленого законопроекту пропонувалося закріплення надзвичайних ситуацій у сфері громадського здоров'я, що можуть бути зумовлені небезпечною подією або безпосередньою загрозою небезпечної події техногенного, природного, соціального, воєнного чи іншого характеру [5]. На жаль, Верховною Радою України не було підтримано вказаний законопроект, відповідно багато питань щодо організації громадського здоров'я в Україні лишилися недостатньо врегульованими.

Переходячи у практичну площину дослідження проблеми, принагідно зазначимо ситуацію із поширенням у світі зараження на коронавірусну інфекцію COVID-19. Так, відповідно до офіційних даних, станом на 20.02.2020 у світі 75283 особи захворіли на цю інфекцію, з яких 2014 померли внаслідок ускладнень захворювання, а 15095 одужали [6]. Наведені цифри більш ніж переконливо свідчать про небезпеку, яку несе для населення України коронавірусна інфекція.

До цього слід додати протокольне рішення міжвідомчої наради щодо запобігання занесенню на територію України гострої респіраторної вірусної хвороби, спричиненої коронавірусом 2019-nCoV, та протиепідемічних заходів реагування на поширення вірусу, що відбулася 11.02.2020 під головуванням секретаря Ради національної безпеки і оборони України О. Данілова. Зокрема, у рішенні йшла мова про рекомендацію МОЗ України та Центру громадського здоров'я у тижневий термін розробити і внести пропозиції щодо відновлення діяльності санітарно-епідеміологічної служби на території України [7].

Примітно, що санітарно-епідеміологічну службу було ліквідовано Кабінетом міністрів України у березні 2017 року, відмінивши попереднє рішення про її реорганізацію [8]. Внаслідок некомпетентних дій Уряду, населення України фактично лишилося без належного санітарно-епідеміологічного нагляду. Звичайно, одним із аргументів на користь ліквідації даної служби слугував високий рівень корумпованості її службовців, проте тут варто було поліпшити кадрову політику, а не просто ліквідувати роками створюваний механізм. Подібну ситуацію можна спостерігати у Міністерстві внутрішніх справ, де ліквідації державної автомобільної інспекції фактично не знайшла продовження у роботі патрульної поліції, через яке ми можемо спостерігати істотне збільшення правопорушень у сфері забезпечення безпеки дорожнього руху. Тут також причиною ліквідації органу слугувала корумпованість працівників, але і учасники дорожнього руху почували себе у більшій безпеці ніж сьогодні.

Підводячи підсумок, ми ще раз наголошуємо на важливості громадського здоров'я, належне забезпечення якого має бути включене до пріоритетів державної політики України у сфері національної безпеки, шляхом внесення змін і доповнень до Закону України «Про національну безпеку України». У протилежному випадку, може трапитись ситуація, коли замість нормального функціонування органів публічної адміністрації, більшість їх працівників перебуватиме «на лікарняному».

---

1. Про національну безпеку України: Закон України від 21.06.2018 № 2469-VIII. Відомості Верховної Ради України від 03.08.2018. 2018, № 31, стор. 5, стаття 241.

2. Конституція України: Закон України від Закон від 28.06.1996 № 254к/96-ВР. Відомості Верховної Ради України від 23.07.1996, № 30, стаття 141.

3. Основи законодавства України про охорону здоров'я: Закон України від 19.11.1992 № 2801-XII Відомості Верховної Ради України від 26.01.1993. № 4, стаття 19.

4. Про схвалення Концепції розвитку системи громадського здоров'я: розпорядження Кабінету міністрів України від 30.11.2016 № 1002-р. URL: <https://www.kmu.gov.ua/npas/249618799>.

5. Про систему громадського здоров'я: Законопроект від 20.11.2018 URL: https://www.moz.gov.ua/5636-pro_20180620_1

6. Coronavirus COVID-19 Global Cases by Johns Hopkins CSSE. URL: <https://systems.jhu.edu/research/public-health/ncov/>.

7. РНБО рекомендує відновити СЕС у зв'язку з загрозою коронавірусу. Цензор. НЕТ від 19.02.20 URL: <https://censor.net.ua/ua/n3176775>.

8. Деякі питання Державної санітарно-епідеміологічної служби: Постанова Кабінету міністрів України від 29.03.2017. № 348. URL: <https://www.kmu.gov.ua/npas/250003281>.

Манжула Андрій Анатолійович
професор кафедри
галузевого права та правоохоронної діяльності
Центральноукраїнського державного
педагогічного університету
ім. Володимира Винниченка,
доктор юридичних наук, професор

ПРОБЛЕМИ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ ЗА ВЧИНЕННЯ ПРОСТУПКІВ, ЩО ПОСЯГАЮТЬ НА ГРОМАДСЬКИЙ ПОРЯДОК

Одна з головних функцій держави є охорона громадського порядку. Ця функція входить в коло публічних відносин між владою та громадянином. Тобто, народ (громадяни) делегували певні природні функції влади державі, як наслідок очікує від влади забезпечення власної безпеки.

Для створення таких комфортних, правильних, відповідних правовим постулатам, умов існування суспільства в цілому і кожного громадянина зокрема, держава, її інститути, органи та представники повинні здійснювати ряд комплексних дій, які традиційно мають назву охорона громадського порядку. Одним із засобів такої охорони є притягнення до відповідальності осіб за порушення норм, які посягають на громадський порядок та безпеку.

Тематика відповідальності традиційно вивчається вченими в галузі адміністративного права. Зокрема, до неї зверталися такі дослідники, як Ю.П. Битяк, С.О. Ващенко, І.П. Голосніченко, Є.В. Додін, Л.В. Коваль, Т.О. Коломоєць, В.К. Колпаков, О.В. Кузьменко, М.В. Лошицький, С.В. Петков, та ін., проте актуальність цієї тематики у зв'язку з відсутністю законодавчого закріплення цілого ряду проступків проти громадського порядку не зменшується.

Приводами для порушення справи за вчинення правопорушень, які посягають на громадський (публічний) порядок можуть бути заяви та скарги громадян, рішення відповідних державних органів, їх посадових осіб тощо. Так, наприклад, якщо аналізувати зміст ст. 173 КУпАП, то можна стверджувати, що приводом для порушення провадження у справі про здійснення дрібного хуліганства є заява потерпілого, або протокол [1].

Слід зазначити, що самого факту вчинення протиправного діяння для притягнення винних до відповідальності недостатньо. Необхідно, щоб такий проступок був виявлений компетентним органом (уповноваженою на те посадовою особою), тобто суб'єктом права, компетенція якого передбачає звичайно можливість здійснення відповідних контролюючих дій і видання актів реагування й актів припинення. Якщо ж факт протиправного діяння стане відомий неналежному суб'єкту, він не матиме юридичного значення, тобто відповідальність за вчинення проступку проти громадського порядку може і не настати (крім випадків, коли відповідне порушення буде виявлено в ході проведення контрольних заходів уповноваженими суб'єктами).

В юридичній науці виділяють фактичні й юридичні (правові) підстави адміністративної відповідальності. Фактичною підставою відповідальності є проступок. Юридичні підстави відповідальності пов'язують з поняттям «склад проступку», під яким розуміють сукупність встановлених законом об'єктивних і суб'єктивних ознак, що характеризують дію чи бездіяльність як проступок [2, с. 124-127].

Таким чином, відповідальність має місце за наявності складу проступку – системи об'єктивних і суб'єктивних елементів діяння, сконструйованих за чотирма підсистемами, ознаки яких визначені в диспозиціях норм законодавства, що передбачають відповідальність, тобто структурно склад проступку включає в себе, по-перше, чотири підсистеми (об'єкт, об'єктивна сторона, суб'єкт, суб'єктивна сторона); по-друге, елементи, які входять до складу підсистеми (вина, мотив, мета є складовими об'єктивної сторони правопорушення), та ознаки елемента складу проступку (наприклад, прямиий умисел) [3, с. 51].

Визначаючи наявність складу проступку як об'єктивної необхідності застосування стягнень, законодавець, на жаль, не визначає ні в Кодексі, ні в межах іншого законодавчого акта поняття за сутності його основних елементів чи їх обов'язкових або факультативних ознак. Вважаємо, що це не сприяє створенню єдиного підходу до розуміння вказаних категорій, визначення їх юридичного та фактичного змісту, практичного застосування під час вирішення питання про притягнення особи до відповідальності, хоча вказані проблеми тра-

диційно порушуються юридичною наукою.

Слід зазначити, що жоден елемент складу проступку проти громадського порядку не є сам собою достатньою підставою для притягнення особи до відповідальності. Лише одночасна наявність усіх об'єктивних і суб'єктивних ознак створює склад порушення й є підставою для застосування передбачених законодавством адміністративних санкцій. Разом із тим така взаємна залежність об'єктивних і суб'єктивних ознак не вказує на їх несамостійність, а навпаки, лише доведення наявності кожного елемента створює основу відповідальності. Отже, наявність усіх елементів складу проступку, їх доведеність, а так само відсутність обставин, які звільняють особу від відповідальності, є тією підставою, що робить відповідальність правопорушника можливою та такою, що повинна мати місце [4, с. 56].

Аналіз змісту КУпАП дозволяє визначити такі умови настання відповідальності: вчинення протиправних дій, що становлять об'єктивну сторону конкретного проступку проти громадського порядку; вчинення відповідних протиправних діянь належним суб'єктом – особою, яка досягла віку відповідальності, є осудною та не діяла у стані крайньої необхідності чи необхідної оборони. Якщо закон за вчинення окремих протиправних діянь визнає можливим притягнення до відповідальності спеціального суб'єкта, то особа, крім загальних ознак, має володіти також спеціальними ознаками суб'єкта правопорушення (посадова особа, військовослужбовець, працівник банку, водій тощо); доведеність вини особи, яка вчинила відповідне протиправне діяння; вчинення дій, які визнані як такі, що посягають на охоронювані законом блага.

Кількість проступків проти громадського порядку, що вчиняються суб'єктами права, є надзвичайно великою. Тому необхідність законодавчого закріплення поняття та структурних елементів складу проступків, їх обов'язкових і факультативних ознак не викликав сумнівів, адже за кожною справою криється конкретна особа. І лише встановлення всіх елементів складу проступку проти громадського порядку, доведеність вини правопорушника дозволяють назвати особу винною у вчиненні протиправно-караного діяння та застосувати передбачені законом санкції чи заходи впливу. Стягнення накладаються компетентними органами і посадовими особами шляхом видання спеціальних індивідуальних актів управління, що мають примусовий характер. Примусовий вплив повинен бути справедливим, відповідати характеру проступку й особи правопорушника. Його тяжкість залежить від тяжкості проступку.

У юрисдикційній практиці штраф – домінуючий вид стягнення. Насамперед це пояснюється тим, що він передбачений як єдиний або альтернативний захід за більшість проступків проти громадського порядку. Штраф у сфері проступків, що посягають на громадський порядок, передбачається за вчинення правопорушень передбачених статтями 173-184 КУпАП. Але поряд з іншими видами стягнень існують, такі які не відповідають сучасним реаліям демократичного суспільства.

За чинним законодавством адміністративний арешт передбачається за вчинення таких проступків: дрібне хуліганство (ст. 173); розпивання спиртних напоїв у громадських місцях і поява у громадських місцях у п'яному вигляді (ч. 3 ст. 178) [1].

Що стосується процесуального критерію відмежування проступку проти громадського порядку від злочинів, то він пов'язаний лише з процесуальним порядком розгляд справ. Перші розглядаються за правилами адміністративного процесу, а інші – за правилами кримінального судочинства. Також слід врахувати й те, що кримінальні проступки повинні мати судову юрисдикцію й бути предметом регулювання кримінального законодавства (наприклад, дрібне хуліганство, вчинення насильства в сім'ї тощо).

---

1. Кодекс України про адміністративні правопорушення: Закон України від 07 груд. 1984 р. № 8073-Х. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/80731-10>.

2. Щербина Є.М. Класифікація складів адміністративних правопорушень правил благоустрою територій населених пунктів. Право і суспільство. 2010. № 2. С. 94-100.

3. Битяк Ю.П., Зуй В.В. Административное право Украины (Общая часть). Учебное пособие. Х.: ООО "Одиссей", 1999. 224 с.

4. Миколенко А.И. Административный процесс и административная ответственность в Украине : учеб. пособ. Х. : Одиссей, 2014. 272 с.

5. Лук'янець Д.М. Інститут адміністративної відповідальності: проблеми розвитку. Монографія. К. : Ін-т держави і права ім. В.М. Корецького НАН України, 2001. 220 с.

Миронюк Роман Вікторович
професор кафедри адміністративного
права, процесу та адміністративної
діяльності Дніпропетровського державного
університету внутрішніх справ,
доктор юридичного наук, професор

МІЖНАРОДНІ СТАНДАРТИ ЗАЛУЧЕННЯ ГРОМАДСЬКОСТІ ДО РОЗГЛЯДУ СКАРГ НА ДІЇ ЧИ БЕЗДІЯЛЬНІСТЬ ПОЛІЦЕЙСЬКИХ ТА ПОРЯДОК ЇХ РЕАЛІЗАЦІЇ В УКРАЇНІ.

Статтею 90 Закону України «Про Національну поліцію» визначено, що однією із форм громадського контролю за діяльністю поліції є залучення представників громадськості до спільного розгляду скарг на дії чи бездіяльність поліцейських та до перевірки інформації про належне виконання покладених на них обов'язків відповідно до законів та інших нормативно-правових актів України. Необхідно звернути увагу на те, що залучення громадськості до будь-якого напрямку діяльності поліції, в тому числі щодо застосування дисциплінарного впливу на персонал не є прямим способом (формою) громадського контролю, а формою взаємодії через яку частково реалізуються контрольні функції громадськості, у зв'язку з цим більш доречною мала б бути така назва розділу VIII Закону «Взаємодія поліції з громадськістю та органами публічної влади та громадський контроль за діяльністю поліції».

Слід зауважити, що механізм залучення представників громадськості до спільного розгляду скарг на дії чи бездіяльність поліцейських на нормативному рівні на сьогодні відсутній. Існуючі нормативно-правові акти, що визначають можливості інститутів громадськості в правоохоронній сфері, серед яких Закон України «Про демократичний цивільний контроль над Воєнною організацією і правоохоронними органами держави», Закон України «Про запобігання корупції», Постанова Кабінету Міністрів України «Про забезпечення участі громадськості у формуванні та реалізації державної політики» тощо, не передбачають, які представники громадськості, в яких випадках та формах можуть залучатися до діяльності щодо спільного розгляду скарг на дії чи бездіяльність поліцейських, а також якими повноваженнями вони наділяються в таких випадках. Подібна ситуація прослідковується і щодо правового регулювання порядку залучення представників громадськості до перевірки інформації про належне виконання покладених на поліцейських обов'язків.

Відповідно до положень Європейського Кодексу поліцейської етики (ухвалений Комітетом міністрів Ради Європи від 19 вересня 2001) дисциплінарні заходи щодо службовців поліції повинні бути предметом розгляду незалежним органом або судом, органи публічної влади повинні забезпечити ефективний та неупереджений процедури для скарг на дії поліції, механізми притягнення до відповідальності повинні бути засновані на спілкуванні та взаєморозумінні між суспільством і поліцією та повинні заохочуватися [2].

Виходячи з положень міжнародних актів та Закону України «Про Національну поліцію», а саме статті 51, повноваження щодо розгляду скарг на дії чи бездіяльність поліцейських можуть бути покладені на постійні поліцейські комісії, до складу яких входять як представники поліції так і громадськості. Разом з цим, до складу цієї комісії також можуть бути включені безпосередньо депутати відповідної місцевої ради, члени правозахисних громадських організацій, адвокати, обрані радою адвокатів регіону, представник Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини. Керівник підрозділу поліції не може бути обраний до поліцейської комісії.

Постійні поліцейські комісії окрім забезпечення прозорого добору (конкурсу) та просування по службі можуть стати дисциплінарним органом щодо поліцейських та відповідно розглядати скарги на їх дії.

Відповідно до Висновку Комісара з прав людини «Про незалежний і ефективний розгляд скарг проти дій поліції» від 12 березня 2009 року незалежна і ефективна система скарг проти дій поліції має найважливіше значення для діяльності демократичної і підзвітної поліцейської служби. Незалежний і ефективний розгляд скарг підвищує довіру громадськості до поліції і виключає безкарність відносно зловживань або жорстокого поводження. Система розгляду скарг повинна забезпечувати адекватний і співмірний розгляд широкого кола заяв відносно дій поліції, з урахуванням серйозності тверджень заявників і наслідків для того співробітника поліції, відносно якого подана скарга [3, с.137].

Система скарг проти дій поліції має бути зрозумілою, відкритою і доступною, і в позитивному плані враховувати і аналізувати питання гендерної приналежності, раси, етнічного походження, релігії, переконань, сексуальної орієнтації, гендерної ідентичності, обмежених можливостей і віку. Ця система має бути ефективною і належним чином забезпечуватися ресурсами, а також сприяти у рамках поліцейської діяльності розвитку підходів, що спираються на турботу про людей.

Європейський суд з прав людини розробив п'ять принципів проведення ефективного розслідування скарг відносно поліції, пов'язаних із статтею 2 або 3 Європейських конвенції про права людини: 1) незалежність: не повинно бути інституціональних або ієрархічних зв'язків між особами, що проводять розслідування, і співробітником поліції, на якого була подана скарга; 2) адекватність: розслідування повинне мати можливість збирати свідчення для визначення того, чи була поведінка співробітника поліції, на якого подана скарга, незаконною, а також виявляти і притягувати до відповідальності винних осіб; 3) оперативність: розслідування повинне проводитися швидко і активно з дотриманням принципу верховенства права; 4) громадський нагляд: процедури і процес ухвалення рішень мають бути відкритими і прозорими для забезпечення підзвітності; 5) участь потерпілих: заявники, повинні брати участь в процесі розгляду скарг для забезпечення своїх законних інтересів [4].

Для того, щоб попередження жорстокого поводження і неправомірних дій з боку поліції було ефективним, усі скарги проти дій поліції, у тому числі і службові скарги, повинні розглядатися відповідним чином. Скарги і сам підхід до їх розгляду мають бути диференційованими з урахуванням серйозності заяви і потенційних наслідків для співробітника поліції, на якого надійшла скарга. Система скарг проти дій поліції повинна діяти як доповнення до кримінальних, громадських і приватних засобів правового захисту від неправомірних дій поліції, а не як альтернатива цим засобам.

Система скарг проти дій поліції повинна мати оперативні рамки для розгляду скарг проти дій поліції на усіх етапах її обробки: 1) відкритість і доступність цієї системи: сприяння інформуванню громадськості і полегшення умов подання скарги; 2) повідомлення, реєстрація і розгляд: те, яким чином скарги приймаються, реєструються і як визначається необхідна процедура для розгляду різних типів скарг; 3) процес примирення: стосується того, яким чином розглядаються скарги, відносно яких не проводиться розслідування; 4) процес розслідування: стосується того, яким чином розглядаються скарги, відносно яких проводиться розслідування; 5) ухвалення рішення: стосується результатів розгляду скарги на підставі розслідування; 6) процедура перегляду: стосується права заявника опротестувати те, як розглядалася скарга, або сам результат її розгляду.

Після розгляду скарги може бути здійснено п'ять видів дій: ніяких інших дій; відносно співробітника поліції може бути відкрите кримінальне провадження; відносно співробітника поліції може бути проведене дисциплінарне розслідування; керівництво поліції може здійснити неформальні дії відносно співробітника; з урахуванням отриманих висновків можуть бути внесені зміни в роботу поліції.

Система скарг проти дій поліції має бути зрозумілою, відкритою і доступною та позитивним чином враховувати і ґрунтуватися на розумінні питань гендерної приналежності, раси, етнічного походження, релігії, віри, сексуальної орієнтації, гендерної ідентичності, інвалідності і віку. Ця система має бути ефективною і спиратися на достатні засоби, сприяти розвитку культури ввічливого ставлення до людей при здійсненні поліцейської діяльності.

Порядок діяльності постійних поліцейських комісій щодо розгляду скарг на дії чи бездіяльність поліцейських може бути врегульований підзаконним нормативно-правовим актом МВС або Кабінету Міністрів України, адже на разі лише ст. 90 Закону урегульовано цей порядок. І як вірно зазначають автори практичного посібника «Громадськість і органи правопорядку: контроль, моніторинг, співпраця» [5, с.18] Дисциплінарним статутом Національної поліції України, яким на сьогодні урегульовано порядок притягнення поліцейських до дисциплінарної відповідальності, не визначено участь представників громадськості у процедурі накладання санкцій на поліцейських за скоєні ними дисциплінарні проступки. Слід додати, що те ж саме регулювання передбачене і Порядком проведення службових розслідувань у Національній поліції України, затвердженим наказом МВС України від 07 листопада 2018 року № 893[6], в якому, попри його оновлення, відсутні будь-які елементи громадського контролю за проведенням службових розслідувань. Вони абсолютно вірно вказують на той аспект, що в чинному законодавстві, як процедура дисциплінарних проваджень проти поліцейських, так і інформація про заходи, вжиті керівниками органів поліції за наслідками надходження скарг громадян на дії їх підлеглих, на сьогодні є прак-

тично закритими від контролю громадськості і відомості щодо дисциплінарних стягнень за вчинені проступки громадяни можуть отримувати лише за допомогою запитів про доступ до публічної інформації.

Аналіз законодавчих підстав залучення громадськості до розгляду скарг на дії чи бездіяльність поліцейських вказує на те, що громадськість може бути залучена до розгляду скарг на поліцейських лише шляхом отримання відповідної згоди від керівництва конкретного органу поліції в рамках взаємодії з місцевим населенням та для підвищення рівня довіри до діяльності поліції. Отже, ступінь залучення представників громадськості до вказаної сфери багато в чому залежить від активності територіальної громади, осередків громадських організацій та окремих активістів. Так само відповідне звернення про залучення громадськості до участі у розгляд скарг на поліцейських може бути направлено із боку місцевої ради.

Загалом, пропозиції щодо участі громадськості у процедурах розгляду скарг на дії поліцейських має виходити від самих представників громади, в тому числі на особистому прийомі у керівника територіального органу поліції, а також під час його зустрічей з депутатами відповідної ради. За будь-яких умов, представники громадськості, за наявності відповідного рішення керівника територіального органу поліції, можуть бути присутніми під час розгляду скарг на поліцейських, а також під час процедури накладення стягнення на поліцейського за вчинені правопорушення. При цьому у представників громадськості не має права безпосередньо брати участь у вказаних процедурах. Фактично присутність громадськості виконує роль стримуючого фактора для того, щоб факти, викладені у скаргах громадян, перевірялися належним чином. А у випадку підтвердження наявності обставин правопорушення, присутність громадськості буде запорукою того, щоб винні особи не уникали відповідальності, а сам розгляд скарги був об'єктивним та всебічним.

1. Про Національну поліцію: Закон України від 2 липня 2015 року № 580-VIII. *Відомості Верховної Ради України*. 2015. № 40-41. Ст. 379.

2. Комітет Міністрів держав-учасниць Ради Європи «Про Європейський кодекс поліцейської етики» / ухвалена Комітетом міністрів 19 вересня 2001 року на 765-му засіданні заступників міністрів. URL: <http://pravo.org.ua/files/Criminal%20justice/rec1.pdf>.

3. Ахтирська Н.М., Касько В.В., Маланчук Б.А., Мелікян А., Пошва Б.М., Фулей Т.І., Шукліна Н.Г. Застосування в Україні європейських стандартів протидії жорсткому поводженню і безкарності: науково-практичний посібник для суддів / За заг. ред. проф. Маляренка В.Т. К.: «К.І.С.», 2011. 320 с.

4. Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод від 04 листопада 1950 року (ратифікована Законом № 475/97-ВР від 17.07.97). *Офіційний вісник України* від 16.04.1998. № 13, / № 32 від 23.08.2006. Стор. 270.

5. Громадськість і органи правопорядку: контроль, моніторинг, співпраця / [О. Банчук, Ю. Гаджисева, Б. Малишев, С. Перникоза, У. Шадська]; Практичний посібник. За заг. ред. О. Банчука. К.: ФОП Москаленко О.М., 2017. 75 с.

6. Про затвердження Порядку проведення службових розслідувань у Національній поліції України: Наказ МВС України від 07 листопада 2018 року № 893. URL: http://search.ligazakon.ua/l_doc2.nsf/link1/RE32807.html.

Юнін Олександр Сергійович
професор кафедри
цивільно-правових дисциплін
доктор юридичних наук, професор

Мкртчян Каріне Валерівна
викладач кафедри
загальноправових дисциплін

*(Дніпропетровський державний
університету внутрішніх справ)*

ДО ПИТАННЯ ПРАВОВОГО РЕГУЛЮВАННЯ АТЕСТАЦІЇ ПРАЦІВНИКІВ ПОЛІЦІЇ

В умовах євроінтеграції Україна взяла на себе перед Євроспільнотою ряд важливих зобов'язань. Щоб гідно перебувати серед клубу розвинутих демократій, де діє примат правової держави, необхідно в тому числі й вибудувати ефективний, не корумпований державний апарат. Не дивлячись на нормативно-правове забезпечення діяльності органів державної влади, все ж реалізують політику держави ті, хто знаходиться на державній службі. То-

му, звісно, щоб Національна поліція була ефективним органом, який користується повагою та авторитетом серед громадян, необхідно мати у її складі професійних, мотивованих, із моральними чеснотами, нетерпимих до корупції тощо кадрів. Одним із засобів цілого комплексу підходів, спрямованих на формування високопрофесійного штату поліції, є саме службова атестація, оскільки вона в тому числі дозволить з часом відсіювати тих осіб, які не придатні з певних причин працювати в Національній поліції України.

Необхідно встановити, як визначає законодавець та науковці взагалі таку дефініцію, як «атестація». В Законі України «Про Національну поліцію», пункті 1 статті 57 можна висвітлити зміст поняття атестація через мету атестування, що тут наводиться: «...з метою оцінки їхніх ділових, професійних, особистих якостей, освітнього та кваліфікаційного рівнів, фізичної підготовки на підставі глибокого і всебічного вивчення, визначення відповідності посадам, а також перспектив їхньої службової кар'єри» [1]. Тобто атестація постає у вигляді процедури оцінки професійних та особистісних чеснот поліцейського, а також його фізичної форми, що дозволить просування поліцейського «кар'єрною драбиною».

Дослідниця І. Задоя, характеризуючи атестацію державних службовців загалом, зазначає, що це є одним з багатьох засобів оцінювання, однак процедура атестації не являє собою лише визначення рівня професійних або моральних якостей особи. Атестація допомагає розвивати кадровий потенціал (в тому числі й поліції), творити ефективний та дієздатний державний апарат, а також є одним із засобів побудови професійної, авторитетної державної служби. Хоча, як вказує І. Задоя, елементи атестації є не лише на державній службі, однак специфіка полягає у впливі атестації для державного службовця на його подальшу кар'єру в даній сфері [3, с. 296].

Вона наводить деякі приклади трактування такої дефініції, як «атестація»: «Ф.П. Негру зазначав, що атестація – це проведення перевірки кваліфікації працівника шляхом періодичної оцінки його знань, досвіду, навичок, здібностей, тобто його відповідності займаній посаді або виконуваній роботі. На думку А.П. Жирова, «атестацією є встановлена державою форма періодичної перевірки спеціальної правоздатності певної категорії працівників та якості трудової функції, яку вони виконують, з метою встановлення відповідності осіб, що атестуються, займаній посаді, підвищення їх професійно-ділового та морально-політичного рівня, а також сприяння адміністрації в поліпшенні підбору і розстановки кадрів». Щодо визначення поняття «атестація державних службовців»... Д.М. Овсянко визначив атестацію як процедуру, яка сприяє вдосконаленню діяльності з підбору, підвищенню кваліфікації, розстановці державних службовців, визначенню рівня їхньої професійної підготовки та відповідності займаній посаді, присвоєння чергового кваліфікаційного розряду. Д.М. Бахрах взагалі веде мову про двоїсте трактування атестації: загальну атестацію, що проводиться з метою оцінки роботи державних службовців, підвищення у них почуття відповідальності, і персональну атестацію, яка проводиться відносно окремих державних службовців з метою вирішення питань про надання державному службовцю чергового звання, про призначення державного службовця на іншу посаду, про звільнення службовця» [3, с. 297].

Вчений С. Лукаш з приводу атестації саме поліцейських робить зауваження, що в сучасних умовах така процедура в органах та підрозділах Національної поліції спричинила значну кількість спірних та суперечливих моментів з приводу підстав, процедури проведення атестації, а також в питаннях прийнятих висновків як результат атестації працівника поліції [4, с. 96]. Тому слід навести наявну нормативно-правову базу, що регулює дане питання, та вказати на її основні особливості. Відповідні питання врегулює Закон України «Про Національну Поліцію», а також Інструкція про порядок проведення атестування поліцейських від 17.11. 2015 року [2].

Згадана стаття 57 Закону містить норми про мету атестування, в пункті 2 вказуються три основні підстави проведення атестування, одне з яких має позитивний для поліцейського характер, а два стосуються або звільнення зі служби або пониження: по перше, в разі призначення на вищу посаду поліцейського без проведення конкурсу необхідно запровадження атестування; по друге, з приводу переміщення внаслідок службової невідповідності особи на нижчу посаду; по третє, з питання взагалі звільнення поліцейського внаслідок службової невідповідності [1]. В пункті 3, вказується, що атестування проводять атестаційні комісії відповідних органів, установ чи закладів поліції, а також що утворюються вони керівниками відповідної поліцейської установи. В пункті 4 визначається, хто може приймати рішення про проведення атестації (керівник поліції, очільники органів, закладів чи установ поліції), щодо осіб, які призначаються відповідно до наказів зазначених

вище керівників, а в 5 пункті згадується порядок проведення атестації, який встановлює Міністерство внутрішніх справ.

Безпосередньо в Інструкції визначаються типи комісій (центральні атестаційні комісії, атестаційні комісії органів поліції) а також їх повноваження, склад центральної та атестаційних комісій органів поліції II Розділі. В III Розділі розкриваються питання повноважень голови, секретаря комісій а також її членів. В IV та V Розділах визначається порядок організації, підготовки, проведення атестування й тестування поліцейських. VI розділ присвячений питанням апеляційних атестаційних комісій, які поділяються на центральні, північного регіону, східного регіону, південного регіону, західного регіону, їх склад і повноваження [2].

Вчений С. Лукаш зауважив, що сучасна процедура проведення атестування потребує уточнення та додаткового нормативного врегулювання. Наприклад, Інструкцію слід доповнити положенням про перелік діагностик, що застосовуються під час атестації, та необхідність врахування мотивації при прийнятті рішення. Вчений пропонує також заборонити атестування у випадках, які не передбачені законодавством та зобов'язати комісії вказувати чіткі підстави щодо визнання поліцейського таким, що не відповідає займаній посаді [4, с. 98].

Разом із тим, слід зауважити, що на сьогодні в цілому наявна нормативно-правова база, яка представлена Законом України «Про Національну поліцію» (а саме стаття 57 Закону), Інструкцією про порядок проведення атестування поліцейських, дозволяє врегулювати питання атестації працівників поліції. Разом із тим, погоджуємось, що деякі аспекти потребують уточнень та доповнень.

1. Про Національну поліцію: Закон України від 2 липня 2015 р. № 580-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/580-19#n1123> (Дата звернення: 20.02.2020.)

2. Інструкція про порядок проведення атестування поліцейських: Наказ Міністерства внутрішніх справ України від 17.11.2015 року № 1465. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1445-15> (дата звернення 20.02.2020).

3. Задоя І. І. Атестація державних службовців – важлива складова проходження державної служби. *Актуальні проблеми політики*. 2014. Вип. 53. С. 296–305.

4. Лукаш С.С. Проблеми нормативно-правового регулювання проведення атестації працівників поліції. *Сфера дії трудового права та права соціального забезпечення: матеріали V Всеукраїнської.. наук.-практ. конф.* (м. Харків, 28 жовтня 2016 р.); за заг.ред. К.Ю. Мельника / МВС України, Харк. нац. ун-т внутр. справ. Х. : ХНУВС, 2016. С. 95–102.

Бахчев Костянтин Вікторович
декан факультету підготовки фахівців
для підрозділів превентивної діяльності
Дніпропетровського державного
університету внутрішніх справ,
кандидат юридичних наук

ЩОДО ПИТАННЯ ФАХОВОЇ ПІДГОТОВКИ ПОЛІЦЕЙСЬКИХ

Правоохоронна діяльність, як і будь-яка галузь життя суспільства, потребує висококваліфікованих кадрів, рівень виконання якими своїх функцій безпосередньо залежить від рівня їхньої професійної підготовки.

Період навчання у вищому навчальному закладі зі специфічними умовами навчання – це дуже нелегка праця, адже вона полягає в певній професіоналізації особистості. Це є так званий період первинної професіоналізації, як її називає В. Погрібна, який «охоплює здобуття професійних знань, умінь і навичок, необхідних для успішного початку професійної діяльності, тобто опанування спеціальності» [1, с. 12].

Система навчання у поліцейських відрізняється від інших своїми специфічними умовами, які мають межувати з екстремальними, наближеними до реалій практики, з використанням симуляційних завдань, адже їх служба діяльність у подальшому має стресовий характер. Наприклад, у патрульних поліцейських під указаними умовами слід розуміти низку несприятливих чинників, серед яких: постійне перебування в осередку конфліктних ситуацій, ймовірності збройного нападу; необхідність миттєвого прийняття рішення, що утворює стрес-фактори та викликає підвищену втомлюваність; постійне носіння важкого спорядження (бронежилет, зброя, спецзасоби тощо); низька рухова активність під час патрулювання в автомобілі, що негативно позначається на загальному фізичному стані здоров'я працівників.

Отже, одним із актуальних питань є постійний моніторинг ефективності та вдосконалення форм і методів навчання поліцейських, а отже й визначає потребу в пошуку нових способів підвищення якості підготовки таких фахівців. На думку науковців і практиків, колишня міліцейська система потребувала докорінної зміни не лише принципів її функціонування, а й відповідно удосконалення системи професійної підготовки кадрового персоналу [3, с. 25].

Професійне навчання являє собою процес взаємодії викладача і слухача (того, хто навчається), у ході якого здійснюється професійна освіта. Професійне навчання спрямоване на стимулювання, вироблення у здобувачів вищої освіти психологічних якостей, необхідних для успішного проходження етапів професіоналізації (засвоєння професії, адаптації до професії, оволодіння майстерністю і творчістю в професії, підвищення кваліфікації тощо). Головною метою професійного навчання є формування і проектування особистості фахівця, що ефективно здійснює трудову діяльність, найбільш повно реалізуючи себе в праці.

Наразі фахівцями вироблено чимало методичних рекомендацій щодо здійснення освітнього процесу, методик, які сприяють наблизити слухача до надбання практичних навичок [2, с. 11]. Основною теоретичною концепцією професійної підготовки наразі слід вважати «ситуаційний підхід» у навчанні. Він передбачає підготовку поліцейського, який здатен використовувати отримані знання та навички в самій тій обстановці, що склалася під час виконання конкретного службового завдання. Поліцейський повинен завжди вміти змінити ситуацію на користь власної переваги перед правопорушником. Із цією метою під час підготовки увагу акцентували на відпрацюванні можливих варіантів перебігу сутички. При цьому найважливішу роль у професійному навчанні та подальшому розвитку і вдосконалення системи поліцейських органів відіграє відомча система освіти. Як слушно зазначають науковці у сфері професійної підготовки та перепідготовки кадрів: «Одержати високі результати в управлінні організацією можливо лише у випадку, якщо люди, якими ви керуєте, володіють знаннями, уміннями та відповідним настроєм, необхідним для того, щоб їх зусилля були ефективними й результативними. Коли такі особи потрапляють на практику, навчання стає основним чинником, який забезпечує розвиток їх умінь, навичок і установок, необхідних для найкращого виконання роботи. Навчання не уявляється чимось зовнішнім щодо основної функції організації, навпаки, воно відіграє інтегруючу роль у досягненні організацією основних стратегічних цілей. Адже практично кожна організація функціонує у мінливих умовах, уміння й знання людей, потрібні у діяльності, також змінюються. Освіта і навчання у наші дні повинні бути безперервними» [3, с. 18].

Отже, для отримання та накопичення знань та формування професійних навичок майбутніми поліцейськими першопочатковим є здійснення теоретичного й методичного обґрунтування нових підходів до вибудови системи професійної підготовки, яка сприяла б формуванню професійної готовності до ефективного виконання службової діяльності, розроблення структурно-функціональної моделі професійної готовності працівників поліції, визначення педагогічних умов, принципів і методів професійної підготовки поліцейських.

1. Погрібна В. Л. Соціологія професіоналізму : монографія. Київ : Алерта; КНТ; ЦУЛ, 2008. 336 с.

2. Професійна підготовка працівників патрульної поліції: зміст і перспективні напрями [Текст] : монографія / В. В. Бондаренко. – К. : ФОП Кандиба Т. П., 2018. – 524 с.

3. Проблеми підготовки та перепідготовки кадрів для системи МВС / В. М. Ісаков // Актуальні проблеми вдосконалення професійної підготовки та перепідготовки кадрів: зб. матеріалів Міжвузівської науково-практичної конференції. - 1998. - С. 58-61.

Жбанчик Андрій Васильович

доцент кафедри
тактико-спеціальної підготовки,
кандидат юридичних наук

Валєєв Руслан Гельманович

доцент кафедри
тактико-спеціальної підготовки,
кандидат педагогічних наук

*(Дніпропетровський державний
університет внутрішніх справ)*

ПОЛІЦЕЙСЬКІ ЗАХОДИ ПРИМУСУ В РЕСПУБЛІЦІ МОЛДОВА ТА УКРАЇНІ: ПОРІВНЯЛЬНИЙ АНАЛІЗ УНОРМУВАННЯ

Українська держава поступово просувається на шляху євроінтеграції. Однією з найбільш знакових та кардинальних реформ є створення Національної поліції – правоохоронної інституції, що розбудовується за зразками та принципами країн євро-атлантичного регіону.

Важливим аспектом її функціонування є поліцейські заходи, що вперше були явно сформульовано у профільному законі про поліцію. Серед урегульованих поліцейських заходів особливу увагу керівництва, фахівців, вчених та громадськості привертають примусові заходи, які істотно обмежують права та свободи людини за визначених підстав та у встановленому порядку.

Розуміння цього факту зумовило в останні роки дослідження відповідних інститутів такими фахівцями, як J.M. MacDonald, W. Terrill, С. Діденко, А. Кобленко, О. Комісаров, К. Костюченко, В. Покайчук, В. Флоря, О. Фролов та ін. Нашою метою є порівняльний аналіз правового врегулювання тріади примусових поліцейських заходів: застосування фізичного впливу, спеціальних засобів і вогнепальної зброї в Молдові та Україні. Це обумовлено тим, що республіка Молдова активно просувається євроінтеграційним шляхом, має тісні зв'язки з Румунією та запровадила спеціальний законодавчий акт з метою врегулювання заходів примусу: Законом «Про порядок застосування фізичної сили, спеціальних засобів і вогнепальної зброї» [1]. В Україні ж ця тріада регламентована в основному в статтях 42 – 46 Закону України «Про Національну поліцію» [2].

Вважаємо за необхідне почати аналіз з термінології, що використовується в ході регламентації. Український законодавець узагальнив застосування фізичної сили, спеціальних засобів і вогнепальної зброї, об'єднавши цю тріаду в конструкцію «поліцейські заходи примусу» [2, ч. 1 ст. 45] (при цьому, природно, законодавство України передбачає і заходи процесуального примусу). Вищезгаданий Закон республіки Молдова не пропонує узагальнюючий термін. Проте він дає визначення цього інституту: «конкретні дії адміністративного примусу репресивного характеру (з метою припинення дії), а з точки зору способу виконання цих дій є засобами насильницького впливу на людину, яка вчинив або вчиняє діяння, що завдає шкоди...» [1, ч.1 ст. 2]. Виділене нами курсивом родове поняття «дії адміністративного примусу» не обмежується, природно, зазначеною тріадою. Законодавство України побічно дає визначення примусових поліцейських заходів, пропонуючи дефініцію родового поняття: «поліцейський захід – це дія або комплекс дій превентивного або примусового характеру, що обмежує певні права і свободи людини та застосовується поліцейськими відповідно до закону для забезпечення виконання покладених на поліцію повноважень» [2, ч. 1 ст. 29].

Законодавство обох держав пропонує визначення ключових понять. Закон Молдови закріплює, що «*фізична сила* – примусові заходи, здійснені виключно напругою м'язів, фізичною силою людини, в тому числі спеціальними прийомами боротьби» [1, ч. 2 ст. 2]. Варто зауважити, що юридична техніка дефініції російською мовою не досконала, зокрема, допущена помилка «визначення через яке те, що визначається»: фізична сила – заходи, здійснені фізичною силою. Однак в оригінальному варіанті румунською (молдавською) мовою використовуються різні терміни «*forță fizică*» і «*puterii fizice*». Українському законодавцю також вдалося уникнути аналогічної помилки, назвавши перший елемент тріади «фізичним впливом»: «Фізичним впливом є застосування будь-якої фізичної сили, а також

спеціальних прийомів боротьби з метою припинення протиправних дій правопорушників» [2, ч. 2 ст. 42].

Відрізняється підхід законодавців і до дефініції спеціальних засобів. В Україні закон пропонує аналітичний підхід до визначення спеціальних засобів, характеризуючи їх призначення. Так, *спецзасоби* визначені як «сукупність пристроїв, приладів і предметів, спеціально виготовлених, конструктивно призначених і технічно придатних для захисту людей від ураження різними предметами (у тому числі від зброї), тимчасового (відворотного) ураження людини (правопорушника, супротивника), пригнічення чи обмеження волі людини (психологічної чи фізичної) шляхом здійснення впливу на неї чи предмети, що її оточують, з чітким регулюванням підстав і правил застосування таких засобів та службових тварин» [2, ч. 3 ст. 42]. Закон Молдови пропонує описову дефініцію, перераховуючи різновиди засобів: «спеціальні засоби – предмети, боеприпаси, пристосування, хімічні речовини, сльозоточиві та фарбуючі речовини, світлозвукові пристрої психологічного впливу, засоби примусової зупинки транспорту, транспортні засоби, бойове обладнання та бойова техніка, дресировані тварини, що використовуються для пасивної чи активної оборони без летального ефекту, призначені для подолання протидії, знерухомилення та дезорієнтації людини або руйнування перешкод» [1, ч. 1 ст. 2]

Крім того, в Молдові на рівні закону закріплено дефініції не тільки кожного елемента зазначеної тріади, але й важливих характеристик, підстав, особливостей і меж її застосування: посягання на особисту безпеку, напад, збройний напад, збройний опір тощо [1, ч. 2 ст. 2]. На жаль, в Україні відповідні дефініції Закон України «Про Національну поліцію» не містить, що ускладнює однакове розуміння підстав і меж застосування зазначених примусових заходів і підготовку правоохоронців.

Необхідно відзначити, що регламентування проблеми застосування тріади зазначених примусових заходів на рівні окремого закону демонструє безсумнівні переваги. Так, в Молдові чітко перераховано суб'єктів застосування сили, спецзасобів і зброї (в тому числі «іноземні громадяни, які є співробітниками спецслужб, які прибули в Республіку Молдова для забезпечення охорони державних діячів ...») [1, п. С ч. 1 ст. 3], в той час як в Україні норми формально адресовані поліцейським. Законодавець Молдови також зобов'язує відповідні органи організувати курси спеціальної підготовки, а співробітників цих органів – відвідувати їх і «періодично, але не рідше одного разу на рік, проходити перевірку вміння діяти в умовах, пов'язаних із застосуванням фізичної сили, спеціальних засобів і вогнепальної зброї» [1, ч. 3 ст. 4]. Закріплення даної вимоги на рівні закону надає їй більшої ваги.

Більш детальне регламентування в Молдові також проявляється в закріпленні наступних заборон: «Суб'єкти закону не можуть посилатися на будь-які надзвичайні обставини або інші екстремальні випадки для виправдання застосування фізичної сили, спеціальних засобів або вогнепальної зброї в порушення положень цього закону» і «Суб'єкти закону зобов'язані утримуватися від виконання наказів начальства про застосування фізичної сили, спеціальних засобів або вогнепальної зброї, які явно порушують цей закон, і негайно повідомляти про це органи, зазначені в статті » [1, ч. 8, 9 ст. 4]. Зазначений закон Молдови, на відміну від українського, також містить пряму заборону на «оснащення суб'єктів закону вогнепальною зброєю та боеприпасами, застосування яких викликає надмірно серйозні наслідки або служить джерелом невиправданого ризику ...» [1, ч. 6 ст. 4].

Однак наявність зазначених заборон в спеціальному законі республіки Молдови та їх відсутність у тексті профільного українського законодавчого акту не впливають на практику застосування примусових заходів, оскільки відповідні заборони інтерпретуються з системного тлумачення українського законодавства. Разом з тим норма, яка міститься в частині 10 Закону республіки Молдова: «За відсутності необхідних спеціальних засобів або табельної вогнепальної зброї суб'єкт закону має право використовувати та застосовувати будь-які інші засоби та предмети з дотриманням умов і обмежень, встановлених цим законом» на перший погляд принципово відрізняється від порядку, встановленого в Україні: «Поліцейський за жодних обставин не може застосовувати заходи примусу, не визначені цим Законом» [2, ч. 5 ст. 42]. Однак ми вважаємо за необхідне розмежовувати види примусових заходів (а саме застосування фізичного впливу, застосування спецзасобу та застосування зброї) і конкретні види фізичного впливу, спеціальних засобів, вогнепальної зброї. Відповідно, законодавчо закріплений в Україні перелік видів спеціальних засобів [2, ч. 4 ст. 42] не є вичерпним.

Варто зазначити, що перелік спеціальних засобів, видів вогнепальної зброї, боеприпасів і правила їх застосування затверджуються Урядом Молдови [1, ч. 7 ст. 4], в той час як в Україні «Норми забезпечення підрозділів поліції спеціальними засобами і вогнепальною

зброєю» встановлюються на рівні профільного міністра [2, ч. 8 ст. 42].

Що стосується безпосереднього порядку застосування примусових заходів, то можемо констатувати подібність:

- процедури попередження [1, п. А ч. 4 ст. 4; 2, ч. 1 ст. 43], хіба що український законодавець обмежує форму попередження – голосом, згадуючи можливість попередження через гучномовці;
- процедури надання першої невідкладної допомоги постраждалим [1, п. С ч. 4 ст. 4; 2, ч. 4 ст. 43];
- процедури інформування керівництва та прокуратури [1, п. D, E ч. 4; 1, ч. 5 ст. 4; 2, ч. 2 ст. 44].

Аналізований закон Молдови також згадує обов'язковість процедури сповіщення родичів постраждалих від застосування примусових заходів [1, п. С ч. 4 ст. 4], в той час як Закону України «Про Національну поліцію» прямо це не вимагає, хоча встановлює подібну процедуру, наприклад, при таких поліцейських заходах, як «обмеження пересування особи» та «поліцейське піклування» [2, ст. 37, 41].

Ще безперечною перевагою врегулювання в республіці Молдова умов застосування фізичної сили, спеціальних засобів і вогнепальної зброї, на наш погляд, є співвіднесення з обставинами, що виключають злочинність діяння. Так, частина перша ст. 4 вищезазначеного Закону [1] визначає: «Суб'єкти закону мають право застосувати фізичну силу, спеціальні засоби та вогнепальну зброю у разі законної оборони, крайньої необхідності або затримання осіб в порядку і ситуаціях, передбачених цим законом». Разом з тим, профільне законодавство України не містить прямої вказівки на стани крайньої необхідності, необхідної оборони, затримання особи, яка вчинила злочин.

Отже, можемо констатувати високий ступінь змістовної подібності врегулювання підстав та порядку застосування правоохоронцями фізичного впливу, спеціальних засобів і вогнепальної зброї в Україні та Молдові. Водночас, реалізований в республіці Молдова підхід до унормування на рівні спеціального закону демонструє перевагу, дозволяючи повніше визначити важливі аспекти застосування зазначених заходів примусу:

- в Молдові на рівні закону закріплено дефініції не тільки кожного заходу примусу, але й важливих характеристик, підстав, особливостей і меж їхнього застосування: посягання на особисту безпеку, напад, збройний напад, збройний опір тощо;
- у спеціальному законі республіки Молдови є співвіднесення заходів примусу з обставинами, що виключають злочинність діяння;
- чітко перераховано можливих суб'єктів застосування заходів примусу;
- законодавець Молдови встановлює обов'язковість процедури сповіщення родичів постраждалих від застосування примусових заходів, а також зобов'язує правоохоронні органи організувати курси спеціальної підготовки;
- у Молдові встановлена пряма заборона на оснащення вогнепальною зброєю та боєприпасами, застосування яких викликає надмірно серйозні наслідки або служить джерелом не виправданого ризику.

---

1. Закон республіки Молдова № 218 от 19.10.2012 «О порядке применения физической силы, специальных средств и огнестрельного оружия». [Электронный ресурс] – Режим доступа: <http://lex.justice.md/index.php?action=view&view=doc&lang=2&id=345846>

2. Закон України «Про Національну поліцію» від 02.07.2015 № 580-VIII // Відомості Верховної Ради. – 2015. – № 40-41, ст. 379. [Электронный ресурс] – Режим доступа: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/580-19>

Казначєв Дмитро Георгійович,
доцент кафедри
тактико-спеціальної підготовки,
кандидат юридичних наук, доцент

Лопасєва Олена Миколаївна,
старший викладач кафедри
тактико-спеціальної підготовки

*(Дніпропетровський державний
університет внутрішніх справ)*

РОЛЬ ТА МІСЦЕ СЛУЖБОВО-БОЙОВОЇ ДІЯЛЬНОСТІ В ЗАБЕЗПЕЧЕННІ НАЦІОНАЛЬНОЇ БЕЗПЕКИ

Проблеми забезпечення національної безпеки в даний час дуже актуальні. Безпека є найважливішою умовою нормального функціонування людини, суспільства і держави.

Необхідно відзначити, що категорія «безпека» не абсолютна, а відносна і смислове значення набуває тільки в зв'язку з конкретними об'єктами або сферою людської діяльності і навколишнього світу [1]. Стосовно до комплексного дослідження безпеки особистості, суспільства і держави правильніше буде оперувати поняттям «національна безпека».

Ідеал безпеки в даний час лежить в контексті формування системи колективної безпеки в Європі. Такі цінності як соціальна рівність і справедливість відходять на другий план, а «сучасне постіндустріальне суспільство орієнтоване насамперед на колективну безпеку, яка і є його нормативним ідеалом».[2]

В даний час можна сміливо припустити, що концепція правової держави є панівною в політичній і правовій думці, згідно із зазначеною концепцією державні та громадські установи, а також громадяни, у своїй діяльності визнають і використовують основоположні принципи права і демократії. Шляхом ретельного виконання даними принципам узгоджуються публічні та приватні інтереси. З чого випливає, що правової демократичної держави неможлива досягти, якщо віддавати перевагу державним інтересам, і ігноруючи інтереси особистості і суспільства. Держава ж покликана дотримуватися і захищати права людини, і здійснювати свою політику з метою благополуччя всього суспільства [3].

Варто зазначити, що станом на сьогодні, зважаючи на оперативну обстановку, яка є характерною для України можна говорити про наявність кризових ситуацій. Зокрема, деякі політичні явища мають вплив на стан національної безпеки та є індикатором її ефективності.

В таких умовах службово-бойова діяльність правоохоронних органів є надзвичайно важливою, адже вчасна реакція на кризові ситуації в державі дозволяє запобігти загрозам національної безпеки України.

Відповідно до існуючої на сьогодні в українській юридичній літературі доктрині, службово-бойова діяльність в широкому сенсі полягає в профілактичних, охоронних, режимних, захисних, ізоляційно-обмежувальних заходах і спеціальних діях (операціях) правоохоронних органів спеціального призначення та їх військових та інших передбачених законом збройних формувань, які ведуться під керівництвом центрального органу виконавчої влади (головного, центрального управління і т.п.) з метою забезпечення територіальної цілісності держави, її конституційного ладу, громадської безпеки, законності і правопорядку, забезпечення недоторканності державного кордону України, охорони та оборони особливо важливих об'єктів, боротьби з організованою злочинністю і тероризмом в плановому, регулярному порядку та під час проведення спеціальних заходів (операцій) у разі крайньої потреби, надзвичайних ситуаціях і у воєнний час з використанням правоохоронних, військових і інших методів [4].

У ч. 3 ст. 17 Конституції України проголошено, що забезпечення державної безпеки і захист державного кордону України покладається на відповідні військові формування та правоохоронні органи держави, організація і порядок діяльності яких визначаються законом [5].

Для ефективного здійснення службово-бойової діяльності в Україні створені військові та правоохоронні формування спеціального призначення, такі як: Національна поліція України, Національна Гвардія України, Державна прикордонна служба України, Служба безпеки України, Управління державної охорони України, Збройні сили України. Однак, незважаючи на проведені заходи щодо реформування військових формувань та правоохо-

ронних органів, виконання службово-бойових завдань є не досить ефективними та не завжди рівень національної безпеки є найвищим.

В умовах активного ведення “гібридної” війни в Україні важливим й актуальним на сьогодні завданням є вдосконалення організації службово-бойової діяльності, нормативно-правової складової системи органів, що регулює виконання службово-бойових завдань в аспекті захисту національної безпеки України.

1. Нікіпелова Є.М. Сутність поняття “безпека” та його використання у системі державного управління й міжнародних відносин // Міжнародний науковий журнал "Інтернаука". 2018. №10. / URL: <https://www.inter-nauka.com/issues/2018/10/3881>

2. Нікіпелова Є.М. Генеза державної політики національної безпеки в Україні в контексті формування системи колективної безпеки в Європі // Державне управління та місцеве самоврядування. 2018, Вип. 2. С. 26-34.

3. Богущкий П.П. Поняття та ознаки права національної безпеки України // Інформація і право. 2018, № 3. С. 84-93.

4. Кириченко І.О. Пути совершенствования научного сопровождения служебно-боевой деятельности сил охраны правопорядка / И.О. Кириченко и др. // Честь и закон. 2009, № 1. С.3-23.

5. Конституція України від 28 червня 1996 року // Відомості Верховної Ради України. 1996, № 30, ст. 141.

Кобко Євген Васильович
доцент кафедри публічного
управління та адміністрування
Національної академії внутрішніх справ,
кандидат юридичних наук, доцент

ПРАВОВЕ РЕГУЛЮВАННЯ ГРОМАДСЬКОГО КОНТРОЛЮ ЯК ЗАСОБУ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ НАЦІОНАЛЬНОЇ БЕЗПЕКИ

В умовах глобалізації особливо гостро постає питання національної безпеки для кожної держави, у тому числі й України, враховуючи анексію Кримського півострова у 2014 р. та тривалі воєнні дії на Сході України. Слід акцентувати увагу, що в системі взаємодії держави та суспільства важливою ланкою є саме сфера забезпечення національної безпеки. В демократичних країнах ключовою складовою державної політики та важливим індикатором їх розвитку є громадський контроль як один із дієвих засобів забезпечення національної безпеки.

В контексті посилення зовнішніх загроз та небезпек питанню національної безпеки присвячені праці таких науковців, як: В. Горбуліна, А. Качинського, В. Ліпкан, В. Почепцова, А. Падеріна, Г. Перепелиці, Т. Стародуб, Г. Ситника, І. Храбана, Л. Чекаленко та ін. Проблематику громадського контролю досліджували О. Андрійко, В. Беляєв, С. Братель, С. Вітвіцький, В. Гаращук, А. Гончаров, С. Денисюк, С. Кушнір, А. Мукшименко, Л. Наливайко, Т. Наливайко, Л. Рогатіна, І. Сквірський, О. Сушинський, С. Шестак та ін.

Вплив громадських інститутів на державну політику у будь-якій сфері життєдіяльності суспільства залежить від загального рівня суспільної організації, готовності та спроможності громадян та їх об'єднань на практиці реалізувати задекларовані Конституцією демократичні права і свободи, що значною мірою визначається фінансовою й організаційною незалежністю інститутів громадянського суспільства та наявністю механізмів впливу на формування та реалізацію державою політики національної безпеки [1, с. 102]. У контексті організації діяльності держави у сфері забезпечення національної безпеки актуальним є запровадження дієвої системи громадського контролю. Йдеться про управління такими видами безпеки, як економічний, політичний, інформаційний тощо, кожен з яких має свою специфіку та особливості функціонування.

На сьогодні процес формування системи законодавства про громадський контроль в контексті забезпечення національної безпеки в Україні перебуває на початковому етапі. Основою вітчизняного законодавства є Конституція України. Відповідно до ст. 3 держава відповідає перед людиною за свою діяльність. Якщо держава відповідає перед людиною, це означає, що людина може запитувати державу в особі уповноважених органів державної влади про їхню діяльність, в тому числі у сфері національної безпеки. Також, в Конституції

України зазначено, що громадяни мають право брати участь в управлінні державними справами. Вважаємо, що одним із основних видів реалізації цього права є здійснення громадського контролю за діяльністю державних органів у сферах національної безпеки і оборони.

Досліджуючи нормативно-правові акти про громадський контроль в Україні як засіб забезпечення національної безпеки, відсутнім є єдиний механізм здійснення громадського контролю його суб'єктами. Різні засоби і способи організації та проведення громадського контролю регламентовані у низці нормативно-правових актів. Організація та здійснення громадського контролю регулюється такими нормативно-правовими актами як:

Закон України «Про місцеве самоврядування в Україні»: закріплює право щодо здійснення громадського контролю шляхом проведення громадських слухань (ч. 1 ст. 13) [2];

Закон України «Про звернення громадян»: регулює питання практичної реалізації громадянами України наданого їм Конституцією України права вносити в органи державної влади, об'єднання громадян відповідно до їх статуту пропозиції про поліпшення їх діяльності, викривати недоліки в роботі, оскаржувати дії посадових осіб, державних і громадських органів [3];

Закон України «Про інформацію», який у п. 3 ч. 1 ст. 6 закріплює обов'язок суб'єктів владних повноважень інформувати громадськість та засоби масової інформації про свою діяльність і прийняті рішення [4];

Закон України «Про засади державної регуляторної політики у сфері господарської діяльності», у ч. 1 ст. 6 визначає, що громадяни, суб'єкти господарювання, їх об'єднання та наукові установи, а також консультативно-дорадчі органи, що створені при органах державної влади та органах місцевого самоврядування і представляють інтереси громадян та суб'єктів господарювання [5];

Закон України «Про громадські об'єднання»: передбачає право громадських об'єднань звертатися у порядку, визначеному законом, до органів державної влади, органів влади Автономної Республіки Крим, органів місцевого самоврядування, їх посадових і службових осіб з пропозиціями (зауваженнями), заявами (клопотаннями), скаргами тощо [6]. Проте, наявність вищезазначених нормативно-правових актів не є достатніми для ефективного здійснення громадського контролю у сфері національної безпеки України.

Незважаючи на розгалужене нормативно-правове регулювання, на законодавчому рівні відсутнє нормативне визначення громадського контролю у сфері національної безпеки. Наприклад, у Законі України «Про національну безпеку України» згадується про демократичний цивільний контроль, під яким визначено комплекс здійснюваних відповідно до Конституції і законів України правових, організаційних, інформаційних, кадрових та інших заходів для забезпечення верховенства права, законності, підзвітності, прозорості органів сектору безпеки і оборони та інших органів, діяльність яких пов'язана з обмеженням у визначених законом випадках прав і свобод людини, сприяння їх ефективній діяльності й виконанню покладених на них функцій, зміцненню національної безпеки України [7]. Так, органи сектору безпеки і оборони підлягають демократичному цивільному контролю.

Законодавець у Законі України «Про національну безпеку України» прямо виділяє цивільний контроль над сектором безпеки і оборони як один із важливих чинників ефективного функціонування сфери національної безпеки.

Відповідно до п. 2 ч. 1 ст. 4 зазначеного Закону система цивільного контролю складається з контролю, що здійснюється Президентом України; контролю, що здійснюється Верховною Радою України; контролю, що здійснюється Радою національної безпеки і оборони України; контролю, що здійснюється Кабінетом Міністрів України, органами виконавчої влади та органами місцевого самоврядування; судового контролю; громадського контролю [7]. Необхідно акцентувати увагу, що у Законі всі існуючі у державі види контролю об'єднано у межах даного поняття. Так, що стосується громадського контролю, то він розглядається, як складова частина демократичного цивільного контролю.

В ч. 1 ст. 10 Закону України «Про національну безпеку України», громадяни України беруть участь у здійсненні цивільного контролю через громадські об'єднання, членами яких вони є, через депутатів місцевих рад, особисто шляхом звернення до Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини або до державних органів у порядку, встановленому Конституцією України, Законом України «Про громадські об'єднання» та іншими законами України. У контексті забезпечення національної безпеки сфера громадського контролю може бути обмежена виключно в межах Закону України «Про державну таємницю».

Таким чином, тільки постійна взаємодія, співпраця державних органів у сферах національної безпеки і оборони з громадськістю є необхідною умовою їх ефективної та про-

зорої діяльності у сфері національної безпеки України. Ця проблема актуалізувалася на етапі становлення України як правової, соціальної та демократичної держави. Тому одним із найактуальніших питань є залучення громадськості до процесу контролю і, як результат цього, ефективності та прозорості діяльності державних органів у сферах національної безпеки і оборони. Недоліками Закону України «Про національну безпеку України» у положеннях, які стосуються громадського контролю є те, що: по-перше, передбачено здійснення громадського контролю лише через громадські об'єднання (необхідним є надання можливості участі самостійно громадянинові); по-друге, відсутніми є принципи – відкритості інформації у сфері національної безпеки, відповідальності за достовірність, повноту і своєчасність інформації, яка надається посадовими особами; по-третє, ст. 5 – є неконституційною, так як відсилає до ст. 106-107 Конституції України (зокрема, розширюються повноваження Президента) (аналогічно ст. 13); по-четверте, у ст. 10 громадським об'єднанням, не надається можливості здійснення громадського контролю, наприклад, ознайомлення з умовами служби, життя і побуту військовослужбовців у військових частинах. Вдосконалення правового регулювання у досліджуваній сфері забезпечить високу ефективність взаємодії громадськості та держави і сприятиме виробленню нових та дієвих механізмів гарантування національної безпеки.

1. Ситник Г. П. Державне управління у сфері національної безпеки (концептуальні та організаційно-правові засади): підручник. Київ: НАДУ, 2012. 544 с.
2. Про місцеве самоврядування в Україні: Закон України від 21.05.1997 р. № 280/97-ВР / *Відомості Верховної Ради України*. 1997. № 24. Ст. 170.
3. Про звернення громадян: Закон України від 02.10.1996 р. № 393/96-ВР / *Відомості Верховної Ради України*. 1996. № 47. Ст. 256.
4. Про інформацію: Закон України від 02.10.1992 р. № 393/96-ВР / *Відомості Верховної Ради України*. 1992. № 48. Ст. 650.
5. Про засади державної регуляторної політики у сфері господарської діяльності: Закон України від 11.09.2003 р. № 1160-IV / *Відомості Верховної Ради України*. 2004. № 9. Ст. 79.
6. Про громадські об'єднання: Закон України від 22.03.2013 р. № 4572-VI / *Відомості Верховної Ради України*. 2013. № 1. Ст. 1.
7. Про національну безпеку України: Закон України від 21.06.2018 р. *Відомості Верховної Ради України*. 2018. № 31. Ст. 241.

Кононець Віта Петрівна

доцент кафедри адміністративного права,
процесу та адміністративної діяльності
Дніпропетровського державного
університету внутрішніх справ,
кандидат юридичних наук, доцент

**АКТУАЛЬНІ ПИТАННЯ З НАДАННЯ АДМІНІСТРАТИВНИХ ПОСЛУГ МВС:
ВИДАЧА СВІДОЦТВА ПРО ДОПУЩЕННЯ ТРАНСПОРТНИХ ЗАСОБІВ
ДО ПЕРЕВЕЗЕННЯ ВАНТАЖІВ**

Питання пов'язані з наданням сервісних послуг МВС, щодо видачі свідоцтва про допущення транспортних засобів до перевезення визначених вантажів, а також використанням поліцією технічних приладів, зокрема у процесі здійснення фото і відео-фіксації, а саме при порушенні правил дорожнього руху є на даний час досить актуальними. Вона грає велику роль у пошуках злочинців та правопорушників, допомагає збирати докази, досліджувати документи та інших речові докази. І тому потрібно визначити правові підстави, значимість даного питання та взагалі доречність застосування працівниками поліції цих засобів.

Відповідність конструкції спеціалізованих транспортних засобів для перевезення вантажів вимогам ДОПНВ підтверджується шляхом видачі свідоцтва про допущення транспортних засобів до перевезення визначених небезпечних вантажів.

Свідоцтво видається або продовжується сервісним центром МВС за результатами перевірки відповідності конструкції та спеціального обладнання транспортного засобу вимогам ДОПНВ та Правил дорожнього перевезення небезпечних вантажів.

Власник транспортного засобу, перевізник або уповноважена ним особа має право вільного вибору сервісного центру МВС для проведення перевірки відповідності кон-

струкції транспортного засобу вимогам ДОПНВ та отримання Свідоцтва. Обмеження у виборі сервісного центру МВС, зокрема від місця реєстрації транспортного засобу, не допускається.

Транспортні засоби, якими перевозяться небезпечні вантажі, повинні відповідати вимогам державних стандартів, безпеки, охорони праці та екології, а також у встановлених законодавством випадках мати відповідне маркування і свідоцтво про допущення до перевезення небезпечних вантажів.

На сьогодні перевізники узгоджують з Національною поліцією лише дорожнє перевезення небезпечних вантажів, які належать до вантажів підвищеної небезпеки згідно із наказом Міністерства внутрішніх справ України «Про затвердження деяких нормативно-правових актів з питань дорожнього перевезення небезпечних вантажів» від 4 серпня 2018 р. № 656.

Висновки. Для вирішення проблеми прозорості надання адміністративних послуг МВС щодо видачі свідоцтва про допущення транспортних засобів до перевезення вантажів, необхідно врегулювати питання щодо ефективності та оперативності роботи національної автоматизованої інформаційної системи.

Та ввести ряд нововведень. Зокрема, підвищити кошторис послуги на отримання свідоцтва про допущення транспортних засобів до перевезення вантажів. Оскільки, висока ціна має відбити бажання у громадян вступати в корупційні зв'язки для отримання такого свідоцтва. Складання теорії і практики має супроводжувати відеозйомка із кількох камер. Інформація, хто, коли і кому видав медичну довідку та водійське посвідчення, має бути або публічною, або доступною певним колам осіб. Поліціанти, що приймають іспити, мають отримувати гідну зарплату, для зменшення корупційних ризиків у сфері надання адміністративних послуг МВС.

1. Конституція України. Відомості Верховної Ради України (ВВР), 1996, № 30, ст.141 <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80>

2. Наказ Міністерства внутрішніх справ України «Про затвердження деяких нормативно-правових актів з питань дорожнього перевезення небезпечних вантажів» від 4 серпня 2018 р. № 656.

Миронюк Станіслава Анатоліївна

старший викладач кафедри
тактико-спеціальної підготовки
Дніпропетровського державного
університету внутрішніх справ,
кандидат юридичних наук

ОСОБЛИВОСТІ ЗДІЙСНЕННЯ ГРОМАДСЬКОГО КОНТРОЛЮ ЗА СЕРВІСНО-ОБСЛУГОВУЮЧОЮ ДІЯЛЬНІСТЮ ПОЛІЦІЇ

На сьогодні з прийняттям Закону України «Про Національну поліцію» набули нормативного врегулювання такі форми громадського контролю за сервісно-обслуговуючою діяльністю поліції (Розділ VIII) як: підготовка та оприлюднення звіту про поліцейську діяльність; контроль за діяльністю керівника поліції та прийняття резолюції недовіри йому; шляхом взаємодії між керівниками територіальних органів поліції та представниками органів місцевого самоврядування; шляхом залучення громадськості до розгляду скарг на дії чи бездіяльність поліцейських; підготовки за здійснення спільних проектів з громадськістю [1].

Слід в чергове визнати, що законодавством визначені не всі можливі та ефективні форми громадського контролю за діяльністю поліції, а окремі з них, зокрема підготовка звіту керівником поліції або прийняття резолюції недовіри керівнику поліцією місцевою радою взагалі важко віднести до форм громадського контролю, нижче спробує пояснити свою позицію щодо цього.

Так, відповідно до ст. 86 Закону, з метою інформування громадськості про діяльність поліції керівник поліції та керівники територіальних органів поліції раз на рік готують та опубліковують на офіційних веб-порталах органів поліції звіт про діяльність поліції [1]. Щорічний звіт про діяльність поліції та територіальних органів поліції повинен містити аналіз ситуації зі злочинністю в країні чи регіоні відповідно, інформацію про заходи, які вживалися поліцією, та результати цих заходів, а також інформацію про виконання пріори-

тетів, поставлених перед поліцією та територіальними органами поліції відповідними поліцейськими комісіями. Відповідно керівники територіальних органів поліції зобов'язані регулярно оприлюднювати статистичні та аналітичні дані про вжиті заходи щодо виявлення, запобігання та припинення порушень публічного порядку на офіційних веб-порталах органів, які вони очолюють.

На нашу думку не вірним буде вважати підготовку керівником звіту про діяльність органу поліції та його оприлюднення формою громадського контролю за діяльністю поліції, адже це більше відноситься до повноважень та завдань керівника поліції адже і ініціатива і обов'язок підготовки такого звіту лягає на керівника поліції, в той же час як ініціатором громадського контролю можуть бути окремі громадяни або організована громадськість. Про громадський контроль мова може йти, коли, наприклад громадська організація за власною ініціативою за підтримки відповідної громади або на її замовлення проводить моніторинг діяльності відповідного підрозділу поліції в результаті якого готує та оприлюднює звіт про таку перевірку (моніторинг).

Також реалізація цієї норми може викликати ряд проблем. Зокрема незрозумілою є періодичність висвітлення на офіційному сайті територіального органу поліції статистичних та аналітичних даних про вжиті заходи щодо виявлення, запобігання та припинення порушень публічного порядку, тобто як розуміти термін «регулярно» - щоденно, щонедільно і т.д. Якщо така інформація має розміщуватись на веб-сайті щоденно, то це складно запровадити, адже перед оприлюдненням ця інформація має бути оперативно оброблена та систематизована, та й технічні і організаційні можливості такої діяльності відсутні. Тому більш доцільним є систематизація та розміщення такої інформації на сайті територіального органу поліції міського чи обласного рівня. Крім того уточнення в законі потребувала б норма, яка вказує, що до такої інформації не відноситься інформація з обмеженим доступом.

Зрозуміло, що поліція має бути максимально прозорою для громадськості і готова надавати інформацію про свою діяльність. Разом з цим, поліція зобов'язана дотримуватися конфіденційності деяких відомостей. Звичайно, хоча в більшості держав такі ситуації цілком достатньо регламентовані, у поліції завжди буде певна свобода вибору для досягнення рівноваги між цими двома категоріями інтересів. Крім того, контакти між поліцією і ЗМІ можуть виявитися складними, і поліція не завжди може бути до них достатньо готовою. Тому в зазначених документах міститься рекомендація виробити відповідні директиви для регулювання відносин поліції зі ЗМІ, які на жаль в новому Законі в повній мірі не відображені, хоча результати діяльності поліції постійно є в об'єктиві уваги ЗМІ.

Інформування громадськості про стан правопорядку, заходи, які вживаються щодо попередження правопорушень покладається на керівників територіальних органів поліції. З цією метою керівники територіальних органів поліції періодично, за задалегідь оприлюдненим розкладом, мають проводити особисті зустрічі, прес-конференції, а також використовувати мережі Інтернет для оперативного поширення інформації про діяльність органів поліції, забезпечувати інформаційне наповнення веб-сайтів територіальних органів поліції; надавати допомогу інформаційним агентствам, телерадіокомпаніям, друкованим засобам масової інформації, інтернет-виданням, творчим організаціям, підприємствам та установам в інформуванні населення про діяльність органів поліції; забезпечувати підготовку тематичних матеріалів та програм для ЗМІ з актуальних питань підтримання публічного порядку, боротьби зі злочинністю, профілактики правопорушень, сприяти журналістам у цій роботі; організувати проведення опитувань населення з метою вивчення громадської думки про діяльність органів поліції тощо.

В свою чергу, засоби масової інформації у встановленому порядку можуть запитувати та безоплатно отримувати від органів поліції відкриту інформацію, документи і матеріали з питань, віднесених до їхньої компетенції, а керівники територіальних органів поліції зобов'язані безперешкодно надавати таку інформацію; поширюють отриману інформацію через пресу, радіо, телебачення, засоби глобальної інформаційної мережі Інтернет та в інший спосіб, дотримуючись вимог законодавства щодо збереження державної таємниці; публікують офіційні відповіді керівників територіальних органів поліції на матеріали, що були оприлюднені раніше [2, с.32].

Окремим аспектом взаємодії громадськості та поліції, який набув свого законодавчого втілення в статті 89 Закону є підготовка та виконання спільних проєктів, програм та заходів для задоволення потреб населення та покращення ефективності виконання поліцією покладених на неї завдань. Взаємодія поліції та інститутів громадськості - це врегульовані переважно нормами адміністративного права суспільні відносини рівноправних суб'єктів на

засадах партнерства, які складаються у процесі їх погодженої спільної діяльності щодо виявлення, запобігання та припинення правопорушень, реалізації планів, програм та проектів правоохоронної спрямованості з ефективним використанням засобів, ресурсів та можливостей кожного із суб'єктів [3, с.22]. До факторів, що впливають на формування партнерських відносин поліції та громадськості, належать: спільність цілей, інтересів та дій; усвідомлення можливості реалізації цілей, планів та програм тільки через спільну діяльність; довіра суб'єктів партнерства один до одного, яка є результатом сформованого позитивного іміджу кожного суб'єкта; взаєморозуміння [4].

Виходячи з положень законів України та міжнародно-правових актів до основних спільних заходів поліції та громадськості щодо задоволення потреб населення та покращення ефективності виконання поліцією покладених на неї завдань можна віднести: спільне планування та проведення сумісних дій щодо запобігання та виявлення правопорушень; обмін інформацією та досвідом щодо запобігання та припинення адміністративних правопорушень та злочинів; проведення спільних семінарів, навчань, зборів, консультацій і нарад правоохоронної спрямованості з питань покращання організації протидії злочинності.

До спільних проектів поліції і громадськості можна віднести: проведення спільних наукових досліджень; спільна розробка інструкцій, програм, проектів законів тощо; проведення сумісної експертизи нормативно-правових актів; участь поліцейських у роботі громадських приймалень та центрів правової допомоги населенню; організація і проведення спільних телефонних «гарячих ліній», виступів та публікацій в ЗМІ. До спільних програм поліції і громадськості можна віднести: співробітництво поліції з міжнародними та зарубіжними неурядовими громадськими організаціями з питань виконання поліцейських завдань та функцій; участь в програмах правового виховання та освіти населення, молоді, учнів загальноосвітніх шкіл, а також студентів, курсантів і слухачів вищих навчальних закладів; заснування та забезпечення діяльності сумісних друкованих ЗМІ (газет, журналів тощо) та інтернет-видань з метою висвітлення питань поліцейської діяльності, результатів проведення спільних заходів, опублікування звітів керівництва, спільних проектів, наукових досліджень тощо.

1. Про Національну поліцію: Закон України від 2 липня 2015 року № 580-VIII. *Відомості Верховної Ради України*. 2015. № 40-41. Ст.379.

2. Громадськість і органи правопорядку: контроль, моніторинг, співпраця / [О. Банчук, Ю. Гаджиева, Б. Малишев, С. Перникоза, У. Шадська]; Практичний посібник. За заг. ред. О. Банчука. К.: ФОП Москаленко О.М., 2017. 75 с.

3. Торкайло Ю.С. Організаційно-правові засади взаємодії органів внутрішніх справ з інституціями держави та структурами громадянського суспільства: Дис. на здобуття наук. канд. юр. наук: 12.00.07. ХНУВС, Харків, 2012. 212 с.

4. Взаємодія міліції й населення як стратегічний напрям діяльності органів правопорядку. *Журнал «Віче»*. №12, червень 2013. URL:<http://www.viche.info/journal/3714>.

Поливанюк Василь Дмитрович

доцент кафедри
тактико-спеціальної підготовки,
кандидат юридичних наук, доцент

Жихарева Анастасія Андріївна

курсант факультету підготовки
фахівців для органів
досудового розслідування

*(Дніпропетровський державний
університет внутрішніх справ)*

ПІДГОТОВКА ПОЛІЦЕЙСЬКИХ: ПРОФЕСІЙНА КОМУНІКАЦІЯ

Актуальність обраної мною теми полягає в тому, що в умовах реформування сучасні тенденції розвитку нашої держави та її правоохоронних органів ставлять перед новоствореною поліцією нові задачі та пріоритети. Одним з провідних завдань є переорієнтація тих негативних стереотипів, які існували у дореформаторський період, а саме уявлення людей про правоохоронні органи, які зводились до силового, а часто навіть і репресивного образу міліціонера – представника правоохоронного органу. На відміну від новоствореної Націо-

нальної поліції, провідну роль в арсеналі тодішньої міліції відігравала саме силова та агресивна модель вирішення службових ситуацій.

Необхідно підкреслити, що підтвердженням напрямку роботи Національної поліції на принципах гуманізму, верховенства права та законності є також девіз «Служити та захищати». Це гасло відображає нову сутність правоохоронних органів в демократичному суспільстві, а саме бути ближчим до громадськості, будувати свою професійну діяльність заради народу, а також бути відкритими до його потреб та побажань.

Не менш важливо є те, що тактика комунікації, соціально-сервісний характер діяльності поліції, спрямованість діяльності заради народу та разом з ним може призвести до значних успіхів у розкритті окремих видів злочинів та попередженні злочинності[1].

Необхідно виділити які ж критерії є визначальними чинниками у службових ситуаціях. До них належить насамперед те, чи проявили поліцейські тактовність та повагу до співрозмовника, чи достатньо уважно вислухали його, а також спрямованість розмови у потрібному руслі. Також важливим чинником є витримка представника поліції під час конфліктних ситуацій та усвідомлення стану правопорушника і того становища, що передувало правопорушенню.

Одним з обов'язків працівників поліції є ставлення до людей з повагою до їх гідності, коректна поведінка. Дотримання присяги, вірно служити народові є одним з найголовніших причин вироблення в громадян шанобливого ставлення до всієї правоохоронної системи та до закону[2].

Також одним з не менш важливих критеріїв є те, що Національна поліція поставила собі як один із пріоритетів залучення громад до взаємодії з правоохоронними органами (community policing). Суть такої взаємодії полягає в тому, що вибір рішення чи алгоритму певної поведінки у конкретній ситуації повинна спиратися на думку громадськості.

Для ефективної взаємодії з громадою необхідно викликати в неї довіру, а для цього важлива прозорість та відкритість поліцейської діяльності. Також для того, щоб викликати довіру людей необхідно оперативно реагувати на суспільні інформаційні запити до посадових осіб Національної поліції, а також щодо справ, які належать до її компетенції.

Варто також приділити увагу різновидам комунікації залежно від сфери застосування. Тут можна виділити два середовища, по-перше, комунікація з особами, що звертаються до органів Національної поліції та середовище саме з співробітниками. Між цими двома сферами існує певна взаємозалежність. Наприклад, якщо поліцейський дозволяє собі некоректне спілкування з громадянами в процесі службової діяльності, то сміливо можна стверджувати, що таке ж ставлення в нього буде і до своїх товаришів по службі[3].

Щодо показників, які свідчать про професійну придатність та високу компетенцію в сфері комунікації, то ними насамперед є здатність поліцейського уникати конфліктних ситуацій при вирішенні різної складності ситуацій. Також це рівень якості спілкування з колегами, або з іншими громадянами. до таких чинників варто віднести ще емоційну стриманість у стресових чи динамічних ситуаціях. І звісно уміння вдало та коректно пояснити суперечливі позиції не тільки колегам, а ще й іншим громадянам.

Підсумовуючи все вищезазначене можна сказати, що кроки до реформування міліції в поліцію увінчались успіхом, зокрема це проявляється в позитивному та довірливому ставленні громадян до правоохоронних органів. На відміну від Національної поліції за результатами численних опитувань громадян довіра до української міліції була надто низькою[2].

Тому, питання актуалізації професійного спілкування представників правоохоронних органів залишається в наш час дуже важливим. А завдяки налагодженій системі тренінгів рівень довіри до новоствореної Національної поліції можна значно покращити.

---

1. Стратегія розвитку органів внутрішніх справ України : проект [Електронний ресурс] // Міністерство внутрішніх справ України : офіц. веб-сайт. – 10.11.2014. – Режим доступу: <http://mvs.gov.ua/mvs/control/main/uk/publish/article/1221365>

2. [Електронний ресурс] – Режим доступу: http://econfer.at.ua/publ/konferencija_2016_05_19_20/sekcija_6_socialno_gumanitarni_nauki/vikoristannja_socialno_psikhologichnogo_treningu_u_pidgotovci_pracivnikiv_policii_do_efektivnoji_komunikaciji_z_naselennjam/481-0-991

3. Гороховська Т.В. Формування мовленнєвої культури майбутніх працівників ОВС / Т.В. Гороховська // Проблеми пенітенціарної теорії і практики : щорічний бюлетень Київського інституту внутрішніх справ. 2003. №8. С.454-459.

Рижкова Світлана Анатоліївна,
інспектор сектору превенції
Шевченківського ВП Дніпровського ВП
ГУНП в Дніпропетровській області

Рижков Едуард Володимирович
завідувач кафедри економічної
та інформаційної безпеки
Дніпропетровського державного
університету внутрішніх справ,
кандидат юридичних наук, доцент

ВИКОРИСТАННЯ ДОСВІДУ ПРОЕКТУ «PROJECT LIFESAVER» У ПОШУКОВІЙ РОБОТІ НАЦІОНАЛЬНОЇ ПОЛІЦІЇ

Відповідно до ст. 23 Закону України про «Національну поліцію» серед основних повноважень поліції є розшук осіб, які пропали безвісти та інших осіб у випадках, визначених законом. Поліція зобов'язана вживати заходів для визначення осіб, які не здатні через стан здоров'я, вік або інші обставини повідомити інформацію про себе [1].

До зникнення особи серед іншого може призводити втрата пам'яті. Це явище може представляти загрозу життю та здоров'ю людини, адже особа, яка загубилась, в такому стані дезорієнтована у просторі та самостійно не може надати собі пораду. Такий стан має медичний термін - деменція. Це синдром, при якому виникає деградація пам'яті, мислення. Деменція вражає в основному осіб похилого віку.

У всьому світі нараховується близько 50 мільйонів людей з деменцією. Щорічно відбувається майже 10 мільйонів нових випадків захворювання. Хвороба Альцгеймера є найбільш розповсюдженою причиною деменції – на неї припадає 60-70% всіх випадків [2].

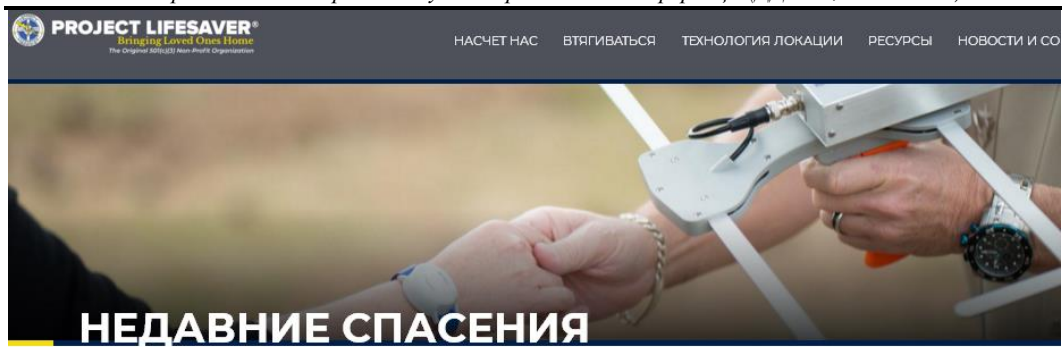
Щороку реєструються 7,7 млн. нових випадків деменції. Прогнози на 2050 рік - 131,5 млн. В Україні на деменцію страждають 63 тисячі людей, щороку занеджують понад 4,5 тисячі осіб [3].

Особа, яка має діагноз, поставлений психіатром як деменція (видів її багато), автоматично потрапляє у групу ризику осіб, які потенційно можуть зникнути безвісти внаслідок втрати пам'яті та наражатися на небезпеку у невідомому для неї середовищі, яке може привести до травмування, каліцтва або навіть смерті, а одже окрім медично-психіатричних питань надання допомоги таким особам, виникає й інші безпекові питання, які полягають у попередженні випадків безвісти зникнення таких осіб, а також оперативного реагування уповноважених суб'єктів органів та підрозділів Національної поліції, щодо встановлення місцезнаходження вищезазначених осіб [4].

В цьому контексті практичний та науковий інтерес має проект PROJECT LIFESAVER, який реалізує у США некомерційна організація. Вона надає правоохоронним органам, рятувальним службам і особам, які здійснюють догляд, програму, призначену для захисту і, при необхідності, швидкого пошуку людей з когнітивними розладами, які схильні до небезпечного для життя поведінки. Організація була заснована в 1999 році в Чесапіку, штат Вірджинія. Необхідність цієї програми було визначено через кореляцію між когнітивними умовами і актом зникнення без вісті. З різким збільшенням когнітивних умов з моменту створення організації, програма перетворилася з локалізованої програми в програму, визнану на міжнародному рівні як перевірений і ефективний метод «повернення близьких додому».

Project Lifesaver був першим, хто застосував такі методи визначення місця розташування для допомоги в пошуку і порятунку людей, і є найбільш широко використовуваною і перевіреною найбільш ефективною програмою в країні, яка спеціально розроблена для захисту населення, яке зазнає ризику. Програма була структурована таким чином, щоб стратегічно поєднувати в собі сучасні технології визначення місця розташування, інноваційні методи пошуку і рятування та курси по охороні громадського порядку, які навчали тих, хто повинен першим реагувати на когнітивний стан.

Час пошуку людей за допомогою Project LifeSaver було скорочено з годин, можливо днів, до хвилин та становить в середньому 30 хвилин, що на 95% менше часу, ніж стандартні операції без Project LifeSaver.

Показать 50 записи

Поиск

Ref #	Дата	Город или округ, штат	диагностика	Время восстановления
3,650	02/05/2020	Норфолк, Вирджиния	аутизм	8 минут
3,649	02/02/2020	Апалачин, Нью-Йорк	аутизм	2 часа, 3 минуты
3,648	01/28/2020	Бобровая плотина, Висконсин	аутизм	9 минут
3,647	01/24/2020	Clanton, AL	Болезнь Альцгеймера	12 минут
3,646	01/23/2020	Озеро Хопатконг, Нью-Джерси	аутизм	21 минута
3,645	01/14/2020	Норфолк, Вирджиния	аутизм	5 минут
3,644	01/13/2020	Норфолк, Вирджиния	Деменция / Биполярный	4 минуты

Програма реалізується на рівні муніципалітету органами громадської безпеки. Коли потенційний суб'єкт вирішує впровадити програму, Project Lifesaver International забезпечить його необхідними технологіями і проведе навчання для всіх учасників. Навчання включає в себе використання обладнання, реалізацію стратегічних методів, спеціально розроблених для програми, а також курси з охорони громадського порядку, які забезпечують базове розуміння когнітивних умов для кращого розуміння поведінки. Під час навчання також включається використання спеціалізованої бази даних PLS, яка є корисним ресурсом, що надаються суб'єктам-членам безкоштовно. Завершення навчання потрібно для сертифікації. Як тільки суб'єкт стає сертифікованим, він може почати залучати клієнтів для своєї місцевої програми.

Метод заснований на перевірених технологіях радіозв'язку і спеціально навчених пошуково-рятувальних команд. Громадяни, зареєстровані в Project LifeSaver, носять на зап'ясті або шиколотки маленький передавач, який реагує на зону «мандрівника». Для визначення місця розташування людини використовується індивідуальна частота клієнта. Знання, отримані на курсах з охорони громадського порядку, найкраще застосовувати в цій ситуації, оскільки особи, які беруть у пошуку, будуть знати, як найкращим чином підійти до клієнта після його виявлення, і дозволити йому повернутися в безпечне місце (родину).

В рамках проекту вже підготовлені тисячі органів громадської безпеки не тільки пошуку, порятунку та використання електронного обладнання для визначення місця розташування, а й методам, необхідним для спілкування з людиною, що страждає на хворобу Альцгеймера, аутизмом, деменції або пов'язаним з ним когнітивним розладом [5].

За кордоном соціальних працівників, поліцейських, вчителів і родичів хворих навчають, як працювати з дементорами. У Британії навчають поліцейських працювати з престарілими. У Канаді, Швеції при відділках поліції створено спеціальні відділи з захисту прав літніх людей. У Британії в кожному будинку, де живуть хворі на деменцією, на видноті зберігається спеціальний протокол, заздалегідь заповнений рідними дементора. На випадок, якщо той піде з дому.

В Україні проблема осіб з деменцією поступово висвітлюється в рамках австрійського проекту "Інклюзія літніх людей через послуги соціального консультування". Робота проводиться у формі семінарів, лекцій, тренінгів, зустрічей з вітчизняними та іноземними колегами не тільки для родичів хворих на деменцію, а в тому числі для співробітників поліції. Проте, цього явно недостатньо, щоб ситуація була контрольована з боку правоохоронців [6].

Таким чином, запозичення міжнародного досвіду співпраці поліції зі спеціалізованими громадськими організаціями у контексті здійснення поліцейського піклування та надання населенню сервісних послуг є вкрай актуальним і перспективним та, у свою чергу, за умов його запровадження здатне підвищити ефективність пошукової роботи органів і підрозділів Національної поліції України.

1. Про Національну поліцію: Закон України від від 02.07.2015 № 580-VIII. Відомості Верховної Ради. 2015 № 40-41. Ст.379. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/580-19>.
2. Деменція. Спільна проблема. Погляд невролога. URL:<https://vopnl.vn.ua/one?st=282>.
3. ВООЗ про деменцію, її ознаки і лікування URL:<http://opnl.cn.ua/%D0%B2%D0%BE%D0%BE%D0%B7-%D0%BF%D1%80%D0%BE>.
4. Деменція: навчально-методичний посібник / О.А. Козьолкін, М.В. Сікорська, І.В. Візір, Ю.М. Нерянова. - Запоріжжя: [ЗДМУ], 2015. - 90 с.
5. What is project lifesaver URL:<https://projectlifesaver.org/about-us>; How does the project lifesaver program work? URL:<https://projectlifesaver.org/about-us/>; Searching for the lost: a task for an officer, not a caregiver.
6. Я загубився, нічого не пам'ятаю... URL: https://dt.ua/SOCIUM/ya-zagubivsyia-nichogo-nepam-yatayu-270990_.htm.

Тищенко Ірина Олександрівна
доцент кафедри
загальноправових дисциплін
Дніпропетровського державного
університету внутрішніх справ,
кандидат юридичних наук, доцент

ДЕЯКІ АСПЕКТИ АДМІНІСТРАТИВНО-ПРАВОВОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ НАЦІОНАЛЬНОЇ БЕЗПЕКИ В СУЧАСНИХ УМОВАХ

Забезпечення національної безпеки у сучасних умовах є важливою проблемою державної політики та невід'ємною умовою сталого економічного і соціального розвитку України.

В п.17 ст.92 Конституції України зазначено, що до основних засад державної політики належить захист національних інтересів і гарантування в державі безпеки особи, суспільства і держави від зовнішніх і внутрішніх загроз в усіх сферах життєдіяльності. Також ст.17 визначає, що оборона України, захист її суверенітету, територіальної цілісності і недоторканості покладаються на Збройні сили України, а забезпечення державної безпеки – на відповідні військові формування та правоохоронні органи держави, організація і порядок діяльності яких визначаються законом. [1]

Функція держави щодо забезпечення національної безпеки є невід'ємною від основних напрямів діяльності держави, тобто її функцій, узгоджується з ними та полягає в забезпеченні безпеки національних інтересів (цінностей) або об'єктів захисту у відповідних сферах, а саме: військова, екологічна, економічна, політична, інформаційна та міграційна сфера.

Зазначимо, що ст.1 п.9 Закон України «Про національну безпеку України» від 21 червня 2018 року визначає національну безпеку України, як захищеність державного суверенітету, демократичного конституційного ладу та інших національних інтересів України від реальних та потенційних загроз. [2]

Зокрема, держава зобов'язана забезпечити такі напрямки національної безпеки, які включають боротьбу з транснаціональною злочинністю, вирішення міжнародних конфліктів, регулювання міграції тощо. До основних функцій держави відноситься ті, які мають на меті забезпечення територіальної цілісності, підтримання громадського порядку та забезпечення внутрішньої безпеки.

Проблеми національної безпеки завжди були у центрі уваги як глобальне явище, яке уявляє середовище безпеки, що протистоїть великій кількості загроз різного характеру.

Дослідження проблемних питань забезпечення національної безпеки держави силами охорони правопорядку здійснювалося у працях О.М. Бандурки, Р.А. Калюжного, В.К. Колпакова, С.О. Кузніченка, Т.П. Мінки, В.І. Олєфіра, М.І. Хавронюка, С.Б. Чеховича, О.Н. Ярмиша тощо.

Треба наголосити, що міграція виступає універсальним засобом пристосування до світових політичних, економічних, соціальних та інших змін, а роль і значення міграційної політики в міжнародному житті та забезпеченні національної безпеки підвищується.

Це актуально для України з її геополітичним розташуванням і складними умовами соціального життя. Міграція є складним процесом який вимагає постійної уваги з боку держави та її уповноважених органів з метою недопущення та локалізації правопорушень з боку іноземних громадян. Треба зазначити, що з кожним роком збільшується кількість іноземців, які з різних причин перебувають на території України, зростає нелегальна міграція в

державі, порушуються правила перебування та транзитного проїзду через її територію. В усіх випадках перебування на території України (постійне, тимчасове, транзитне) іноземці зобов'язані додержуватися українського законодавства, а в разі порушення ними відповідних норм або правил вони несуть установлену законами України відповідальність.

Одним з чисельних адміністративно-правових засобів примусового впливу, який застосовується уповноваженими на те органами державної влади з метою забезпечення публічного(громадського) порядку та безпеки є адміністративне видворення іноземців за межі України.

Слід зазначити, що ст.24 КУпАП передбачає адміністративне видворення іноземців за межі України, як вид адміністративного стягнення, але законодавством не передбачено, за вчинення яких саме адміністративних проступків іноземці та особи без громадянства позбавляються права перебувати на території України [3]. Крім того, адміністративне видворення не передбачене жодною санкцією статті 203, 203-1, 204, 204-1, 206, 206-1 та інші Кодексу України про адміністративні правопорушення.

Як зазначає В.К. Колпаков, законодавець не дійшов до однозначного визначення адміністративного видворення як адміністративного стягнення, а саме, з одного боку законодавець включив поняття «примусове видворення» в ч.3 ст. 24 КУпАП «Види адміністративних стягнень», «...законами України може бути передбачено адміністративне видворення за межі України іноземців і осіб без громадянства за вчинення адміністративних правопорушень, які грубо порушують правопорядок», а з іншого боку не включив до переліку цих самих стягнень у даній статті» [4].

Так, адміністративне видворення іноземців за межі України має не визначену юридичну природу. Аналіз чинного законодавства (Закон України «Про біженців та осіб, які потребують додаткового або тимчасового захисту» та інші) та практики діяльності органів внутрішніх справ свідчить, що під поняттям «видворення» в окремих випадках використовуються терміни «вигнання» чи «депортація» та існує певна колізія різних понять, що визначають діяльність держави та її уповноважених органів. Тому пропонуємо дати чітке визначення поняття адміністративного видворення, створити дієвий механізм адміністративно-правового регулювання видворення іноземців та осіб без громадянства та з'ясувати його місце в системі заходів адміністративного примусу.

Таким чином, реальна ситуація вимагає юридичного визначення, дійових процедур та специфічних функцій щодо правового регулювання адміністративного видворення іноземців та осіб без громадянства на рівні різних органів управління у цій сфері з позиції реалізації та захисту права громадян на внутрішню безпеку у системі національної безпеки.

1. Конституція України від 28.06.1996 року//ВВР України. - 1996. -№30.- с.141
2. Про національну безпеку України: Закон України від 21 червня 2018 року//ВВР України. - 2018. - №31.- с. 241
3. Кодекс України про адміністративні правопорушення. - : <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/80731-10>.
4. Колпаков В.К. Адміністративно-правові проблеми видворення іноземців /Колпаков В.К.//Вісник Львів.ін-ту внутр.справ. - 2004.- Вип.1. - с. 201-203.

Царьов Олександр Дмитрович
заступник декана факультету
підготовки фахівців для підрозділів
превентивної діяльності

Царьова Ірина Валеріївна
доцент кафедри
соціально-гуманітарних дисциплін,
кандидат філологічних наук

*(Дніпропетровський державний
університет внутрішніх справ)*

БЕЗПЕКОВІ ІНІЦІАТИВИ В НАЦІОНАЛЬНОМУ ВИМІРІ

Сьогодні в Україні запропоновано низку розумних ефективної взаємодії громади, закладів медицини, місцевого самоврядування, поліції, державних служб при вирішенні різноманітних проблем безпеки. Одноставного «рецепту» введення *Community Policing* не існує. Запровадження безпекової ініціативи в конкретному населеному пункті України – це

унікальна модель, що залежатиме від декількох чинників, зокрема: контексту, у якому знаходиться цей регіон; на яку категорію населення спрямована ініціатива; на подолання якої проблеми вона націлена. У цілому, безпека є, перш за все, питанням незагрозливого забезпечення державного суверенітету, територіальної цілісності, недоторканності кордонів. Національна безпека й економічний розвиток України суттєво залежать від зовнішнього середовища: тенденцій розвитку світового господарства, політичної та економічної ситуації в світі, тому питання безпеки набуває суттєвої ваги, що зумовлює потребу в поглиблених дослідженнях соціальних та економічних процесів і явищ, забезпечення зовнішньоекономічної безпеки та впливу на неї позитивних і негативних чинників.

Формування безпекових ініціатив – одна з сучасних і важливих тем, яка розкриває своє відображення в працях О. Барановського, І. Боднара, А. Васіна, Л. Герасименка, О. Гриценка, С. Дзюбик, К. Кононенка, С. Макухи, Г. Новицького, О. Ривак, М. Стрельбицького, В. Стогнія. У процесі дослідження проаналізовано ідеї та положення вчених зарубіжних держав: В. Адріанова, В. Бурцева, В. Дідика, В. Сенчагова.

Мета – визначити необхідність упровадження в Україні безпекових ініціатив, перш за все концепцію взаємодії поліції та громади.

Поміж пріоритетів національних інтересів відповідно до Закону України «Про основи національної безпеки України» [1] визначаємо: гарантування конституційних прав і свобод людини і громадянина; захист державного суверенітету, територіальної цілісності та недоторканності державних кордонів, недопущення втручання у внутрішні справи України; зміцнення політичної і соціальної стабільності в суспільстві; інтеграція України в європейський політичний, економічний, правовий простір з метою набуття членства в Європейському Союзі та в євроатлантичний безпековий простір; розвиток рівноправних взаємовигідних відносин з іншими державами світу в інтересах України.

Новий підхід до політики безпеки в центр уваги ставить вже не запобігання світової війни, ймовірність якої, звичайно ж, збереглася, а сукупність менш масштабних військових конфліктів і більш широкі соціально-економічні процеси. Цей підхід, менш орієнтований на військово-політичні процеси, включає проблеми, пов'язані з глобалізацією економіки, постачання енергоресурсів, регіональної політичної нестабільності, злочинність, тероризм та корупцію, незаконний обіг наркотиків, деградацію середовища проживання людини. Визначаючи поняття «безпека держави», необхідно зауважити, що найбільш вагомими складниками формування системи доцільних уявлень про безпеку є дефініції «суб'єкт безпеки держави» і «об'єкт безпеки держави». За допомогою цих дефініцій окреслюються ті, хто безпечують державу, і ті, хто застосовує її надбання. Як суб'єкт, так і одночасно об'єкт безпеки держави змагається держава або співтовариство держав, суспільство, а також певну роль відіграє людина. Держава є певним складником і частиною спільноти держав.

Стверджуємо, що в українських реаліях Community Policing – це стратегія співробітництва поліції та громад, зокрема сформованих ними місцевих органів влади, основною метою якої є запобігання і розв'язання проблем злочинності та гарантування захищеності життєдіяльності населення.

Вагомою для дійового втілення ініціативи є взаємодія громади з поліцією та місцевим самоврядуванням. Якщо три сторони розуміють проблему та згоду на подальше її вирішення, то залучають до співпраці інших. Поліція і місцеве самоврядування краще орієнтуються в тому, де зводиться чия зона відповідальності (з точки зору державних органів) та до кого ще потрібно звернутись для подальших кроків. Вони посприяють мережувати ініціативу.

В Україні взаємодія поліції та громади врахована в ст. 11 Закону України «Про Національну Поліцію», де, зокрема, зазначено, що діяльність поліції здійснюється в тісній співпраці та взаємодії з населенням, територіальними громадами та громадськими об'єднаннями на засадах партнерства і спрямована на забезпечення їх потреб [3]. З 2016 р. упроваджується пілотний проєкт «Шкільний офіцер поліції», який став першим у реалізації концепції Community Policing в Україні. Цей проєкт розроблено з метою розв'язання проблеми підліткової й дитячої злочинності, який поєднує зусилля двох організацій – Національної поліції, що відповідає за профілактику скоєння злочинів, і закладів середньої освіти, які забезпечують навчання дітей [2]. У рамках проєкту поліцейські проводять відкриті уроки в школах, де розповідають дітям (відповідно до віку) про небезпеку спілкування з незнайомцями, правила поведінки на дорогах та в громадських місцях, куди саме звертатись у разі виникнення надзвичайної ситуації, або якщо дитина потрапила в небезпеку, про проблеми булінгу, про неприпустимість уживання наркотиків, безпеку в Інтернеті

тощо. Для учнів молодших класів інформація подається у формі гри, що дає змогу з раннього дитинства привчати дітей не боятися, а довіряти людям у формі.

Отже, на нашу думку, взаємоповага є основою для співпраці поліції та громади. Крім того, громада повинна надавати всебічну допомогу працівникам поліції, а органи місцевої влади розробляти та ухвалювати необхідні муніципальні стратегії (програми) безпеки.

1. Про основи національної безпеки України: Закон України: від 19.06.2003 № 964-IV. *Відомості Верховної Ради*. 2003. № 39. Ст. 351.

2. Світлова Н. «Шкільний офіцер поліції» – у Дніпрі копи взялися проводити спеціальні уроки [Електронний ресурс]. Режим доступу: <https://www.5.ua/regiony/shkilnyi-ofitserpolitsii-u-dnipri-kopy-vzialysia-provodyty-spetsialniuroky-167591.html>.

3. Школа і поліція [Електронний ресурс]. Режим доступу: <http://patrol.police.gov.ua/2016/09/01/vidsogodni-u-4-mistah-ukrayiny-startovala-programashkola-i-politsiya/>.

Андруш Лілія Володимирівна
аспірант Дніпропетровського
державного університету
внутрішніх справ

АДМІНІСТРАТИВНО-ПРАВОВЕ РЕГУЛЮВАННЯ МЕДИЧНОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ПОЛІЦЕЙСЬКИХ

В нашій державі склалась ситуація, коли при міністерстві внутрішніх справ існує система закладів охорони здоров'я МВС. Функціонування специфічних відомчих медичних закладів для військових, поліцейських або нацгвардійців необхідне внаслідок багатьох факторів, в тому числі, в відомчих закладах медичний персонал краще пристосований до особливостей фізичного або психологічного стану осіб, які проходять лікування тощо, оскільки поліцейська або військова служба має значні особливості та відмінності від праці в приватному цивільному секторі або на «цивільній» державній службі. Окрім того, медичне обслуговування поліцейських у відомчих закладах є важливим фактором прояву соціального забезпечення з боку держави.

Необхідно зауважити, що медична служба в органах внутрішніх справ пройшла ряд періодів розвитку. Наприклад, Б. Логвиненко виділив три основні етапи: царсько-російський (з 60-х років XVI ст. до початку 20-х років XX ст.); радянський (1920-ті – початок 1990-х років); й, відповідно, сучасний етап після отримання незалежності [8, с. 8–12]. Разом із тим слід зауважити, що протягом останніх років відбулись суттєві зміни в нормативно-правовій базі відповідно до реформування національної поліції України. Це стосується й регулювання питання медичного обслуговування та забезпечення службовців національної поліції України.

Також слід зауважити, що в світі в цілому існують три основні моделі медичного забезпечення поліції, які сформовані внаслідок історичних факторів становлення та побудови національної системи охорони здоров'я, а також системи організації поліції. По-перше, використовується практика ринкової моделі (тобто приватне страхування). По-друге, державна, або бюджетна модель. По-третє, змішана бюджетно-страхова модель. Україна, відповідно до сучасного законодавства, використовує якраз бюджетну модель. Фінансування відомчих медичних установ та лікувально-профілактичних закладів здійснюється за рахунок державного бюджету [8, с. 8–12].

Станом на сьогодні в новому законі України «Про Національну поліцію» (2015 року), розділі IX «Соціальний захист поліцейських», в статті 95 визначаються основні питання щодо кола осіб, на яких поширюється право відомчого медичного забезпечення, а також різновиди надання медичних та санітарно-лікувальних послуг. Згідно 1 пункту статті, поліцейським гарантується безоплатне медичне забезпечення у відповідних відомчих закладах охорони здоров'я при МВС. 2-м пунктом передбачено, що у випадку відсутності за місцем проживання або проходження служби закладу охорони здоров'я при Міністерстві внутрішніх справ України, або у разі відсутності в них спеціального медичного забезпечення, поліцейському медична допомога надається закладами охорони здоров'я комунального або державного рівня. Якщо у відомчих, державних або комунальних закладах охорони здоров'я немає необхідного обладнання чи фахівців, бюджетних асигнувань, поліцейський може бути направлений за умов висновків закладу охорони здоров'я на обстеження чи лікування до приватних уста-

нов всередині держави, або закордон до іноземного медичного закладу (таке направлення врегульоване на загальних підставах у порядку, визначеному КМУ) [1].

Окрім осіб, які перебувають на службі у поліції, відомчими закладами мають право користуватися й інші категорії громадян. Згідно 4-го пункту статті №95, члени сімей поліцейських, а саме інший з подружжя, діти до 18 років (якщо навчаються у ЗВО – до 23 років), члени сімей поліцейських, які померли або загинули, вважаються зниклими безвісти, стали особами з інвалідністю під час проходження служби не лише в Україні але й в рамках миротворчих міжнародних операцій, можуть на безоплатній основі лікуватись у відомчих закладах. Окрім того, існує практика пільгового реабілітаційного, санітарно-курортного лікування, оздоровлення та відпочинку у реабілітаційних центрах, санаторіях тощо при МВС. Право на це мають, згідно пункту №5 статті 95, окрім поліцейських, дружина (або чоловік), діти до 18 років та 23 років в разі навчання у ЗВО. Окрім надання відповідних закладів оздоровлення, держава передбачає виділення на подібні цілі бюджетних коштів. Згідно пункту №6 статті №95 поліцейські платять 25 відсотків від собівартості путівки, члени їх сімей половину від собівартості [1].

Разом із тим, члени сімей загиблих або померлих під час проходження служби, мають право раз на два роки на безкоштовне санітарно-курортне лікування та оздоровлення. Окрім іншого з подружжя (в разі якщо не відбулось нове одруження), дітей 18 або 23 років, таке право незалежно від віку мають діти з інвалідністю з дитинства. Окрім того, пункт 8-й 95-ої статті визначає перелік осіб, які мають право на медичне забезпечення в відомчих при МВС закладах охорони й на інші послуги, однак не знаходяться на службі – це колишні поліцейські, які звільнені зі служби за віком чи станом здоров'я, або внаслідок скорочення штату співробітників, а також члени їх сімей [1]. Медична реабілітація та санітарно-курортне лікування надається відповідно до «Інструкції про організацію медичної реабілітації та санаторно-курортного лікування в Міністерстві внутрішніх справ України» [3]. Окрім статті №95, існує «Інструкція про порядок медичного обслуговування в закладах охорони здоров'я МВС» [4], які більш детально врегульовує відповідні питання. Окремої уваги держава приділяє усім представникам особового складу органів та підрозділів внутрішніх справ, які постраждали внаслідок Чорнобильської катастрофи [6].

Окрім згаданого вище медичного забезпечення, на поліцейських згідно пункту №9 95-ої статті покладається обов'язок кожного року проходити комплексний медичний огляд, а також за необхідністю – цільові медогляди, психофізіологічні обстеження і тестування. Згідно «Інструкції про порядок проведення обов'язкових попередніх та періодичних психіатричних оглядів у системі МВС України» [5] здійснюються відповідні типи оглядів. Обов'язкові попередні та періодичні огляди проводяться з метою встановлення придатності особи для певної професії, де вимагаються особливі вимоги до стану психічного здоров'я внаслідок специфіки діяльності (робіт, професій чи служби), яка може становити безпосередню небезпеку для особи, або для оточуючих. До кола осіб, які підлягають встановленню наявності або відсутності психіатричних протипоказань належать: особи, які вступають на службу до поліції на посади рядового чи керівного складу органів МВС, вступаючи до навчальних закладів зі специфічними умовами навчання при МВС, рядовий чи керівний склад органів внутрішніх справ, особам, що приймаються на посади працівників органів внутрішніх справ, працівникам органів внутрішніх справ, що проходять огляд для допуску до державної таємниці [5].

Обов'язковий попередній огляд особам, що вступають на службу або є вступниками до ЗВО при МВС, здійснюється лікарями-психіатрами центрів психіатричної допомоги та професійного психофізіологічного відбору відділів, секторів медичного забезпечення головних управлінь, управлінь МВС в Автономній Республіці Крим, областях, містах Києві, Севастополі. Особи, які приймаються на посаду працівників також проходять огляд у лікарів-психіатрів. Обов'язкові періодичні огляди проводяться виключно лікарями-психіатрами відомчих закладів [5].

Первинний обов'язковий наркологічний огляд здійснюється лікарями-психіатрами відомчих центрів МВС осіб, які вступають на службу до органів внутрішніх справ, до відомчих навчальних закладів. Також його проходять й особи, яких приймають на посади працівників до МВС, водночас, такі особи, що обслуговуються комунальними чи державними закладами, мають право пройти обстеження у тамтешніх лікарів-наркологів. Водночас, періодичні та позачергові наркологічні огляди проводяться виключно відомчими лікарями-психіатрами [2].

Окрім того, на сьогодні також існує нормативно-правовий акт, що визначає ме-

ханізми медичного забезпечення поліцейських при виконанні оперативно-службових завдань під час подолання наслідків надзвичайних ситуацій, припинення групового порушення громадської безпеки і порядку чи масових заворушень, забезпечення безпеки під час проведення зборів, мітингів тощо, що створюють небезпеку для життя і здоров'я громадян. Так званий «Порядок медичного забезпечення поліцейських та військовослужбовців Національної гвардії України при виконанні оперативно-службових завдань під час подолання наслідків надзвичайних ситуацій, припинення групового порушення громадської безпеки і порядку чи масових заворушень» спрямований зменшити або взагалі запобігти ступеню ураження поліцейських, створити умови для своєчасного надання екстреної медичної допомоги чи евакуації поліцейських наземним, авіаційним (повітряним) та водним транспортом до закладів охорони здоров'я. Таке медичне забезпечення в зонах надзвичайної ситуації для поліцейських здійснюють заклади охорони здоров'я МВС або мобільні медичні формування (які є позаштатними), утворюються вони на основі відповідних відомчих закладів [7]. Існують наступні мобільні медичні формування догоспітального етапу від закладів охорони здоров'я МВС: мобільні медичні бригади (лікар, фельдшер); санітарно-протиепідемічні групи (лікар-гігієніст та лікар епідеміолог); спеціалізована хірургічна бригада (два лікарі-хірурги, анестезіолог, медична сестра операційної, медична сестра); спеціалізована психіатрична бригада (психіатр, психолог, мед сестра) [7].

Таким чином, відповідно до діючої нормативно-правової бази, українська держава усіляко намагається підвищити соціальну захищеність працівників поліції, в тому числі внаслідок розвитку та розбудови системи відомчих закладів охорони здоров'я. Обслуговування відбувається за рахунок державного бюджету. Окрім того, для працівників поліції, їх членів сім'ї, працівників поліції (міліції) у відставці, членів їх сімей, або членів сімей поліцейських, які загинули під служби, передбачено державою санітарно-курортне лікування й оздоровлення. Разом із тим, в системі відомчих закладів освіти відбуваються огляди психіатричні та наркологічні працівників поліції. В 2017 році був затверджений спеціальний порядок для медичного забезпечення поліцейських в умовах надзвичайних ситуацій.

1. Про Національну поліцію: Закон України від 2 липня 2015 р. № 580-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/580-19#n1123> (Дата звернення: 26.01.2020.)

2. Інструкція про обов'язковий профілактичний наркологічний огляд і порядок його проведення у системі МВС України : Наказ Міністерства внутрішніх справ України від 04.11.2003 N 1296 (z0596-04). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0604-04> (дата звернення: 14.01.2020)

3. Інструкція про організацію медичної реабілітації та санаторно-курортного лікування в Міністерстві внутрішніх справ України Наказ Міністерства внутрішніх справ України від 04.11.2003 № 1296 у редакції наказу Міністерства внутрішніх справ України від 11.12.2014 № 1340). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0601-04#n2> (дата звернення 20.01.2020)

4. Інструкція про порядок медичного обслуговування в закладах охорони здоров'я МВС : Наказ Міністерства внутрішніх справ України від 03.06.2016 № 462. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0912-16> (дата звернення: 15.01.2020)

5. Інструкція про порядок проведення обов'язкових попередніх та періодичних психіатричних оглядів у системі МВС України : Наказ Міністерства внутрішніх справ України від 04.11.2003 N 1296 (z0596-04) URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0603-04> (дата звернення: 15.01.2020)

6. Положення про організацію медичного обслуговування особового складу органів і підрозділів внутрішніх справ та військовослужбовців Національної гвардії України, які постраждали внаслідок Чорнобильської катастрофи, та ведення реєстру МВС України цих осіб: Наказ Міністерства внутрішніх справ України від 04.11.2003 N 1296 (z0596-04)URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0600-04#n8> (дата звернення 15.01.2020)

7. Порядок медичного забезпечення поліцейських та військовослужбовців Національної гвардії України при виконанні оперативно-службових завдань під час подолання наслідків надзвичайних ситуацій, припинення групового порушення громадської безпеки і порядку чи масових заворушень: Наказ Міністерства внутрішніх справ України від 07.11.2017 № 910. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1447-17> (дата звернення: 20.01.2020)

8. Логвиненко Б. О. Адміністративно-правові засади медичного забезпечення органів внутрішніх справ : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук: 12.00.07. Дніпропетровськ, 2008. 20 с.

Волков Юрій Михайлович
викладач кафедри
тактико-спеціальної підготовки

Рец Віолетта Володимирівна
курсант факультету підготовки фахівців
для органів досудового розслідування

*(Дніпропетровський державний
університет внутрішніх справ)*

ТЕОРЕТИЧНО-ПРИКЛАДНІ АСПЕКТИ ОБІГУ ЗБРОЇ САМОБОРОНИ В УКРАЇНІ

Зброя самооборони – зброя, яка може бути застосована та використана громадянами України для захисту свого життя та здоров'я, членів родини, власного майна, а також інших громадян України від нападу озброєної особи або групового збройного нападу.

Питання про зброю для населення піднімається вже багато років, але є прихильники і опоненти даного питання як серед населення так і фахівців, працівників правоохоронних органів та народних депутатів.

В Україні є цивільна зброя, доступна для придбання, яка може бути використана як зброя самозахисту в рамках необхідної оборони. Згідно з проектом Закону України «Про обіг зброї невійськового призначення», до зброї самооборони відноситься зброя, яка за своїми конструктивними та тактико-технічними даними призначена для використання з метою самозахисту, захисту інших громадян і майна від злочинних та протиправних посягань. До неї належать:

- пістолети і револьвери, патрони до яких споряджені гумовими або іншими аналогічними за своїми властивостями металевими снарядами несмертельної дії, які відповідають нормам Міністерства охорони здоров'я України;

- газова зброя - газові пістолети і револьвери, патрони до яких споряджені речовинами слезоточивої та дратівної дії, а також засоби самозахисту в аерозольному упакуванні та механічні розпилювачі,

- як зброя самооборони може також використовуватися мисливська нарізна та гладкоствольна зброя [1].

Відповідно до статті 4 Громадського законопроекту «Про цивільну зброю і боєприпаси», зареєстрованого у Верховній раді України під номером 1135-1, представленого членами Української асоціації власників зброї, існують наступні категорії цивільної зброї та боєприпасів:

1) перша категорія – пневматична зброя калібру до 4,5 мм і швидкістю польоту металевого елемента до 100 м/с; вогнепальна зброя під патрон «Флобера» калібру до 4,5 мм та боєприпаси до неї;

2) друга категорія – довгоствольна вогнепальна гладкоствольна зброя; газова зброя; пневматична зброя калібру понад 4,5 мм і швидкістю польоту металевого елемента понад 100 м/с; вогнепальна зброя під патрон «Флобера» калібру понад 4,5 мм та боєприпаси до неї;

3) третя категорія – довгоствольна вогнепальна нарізна і комбінована вогнепальна зброя та боєприпаси до неї;

4) четверта категорія – короткоствольна нарізна вогнепальна зброя та боєприпаси до неї; короткоствольна гладкоствольна вогнепальна зброя, призначена для стрільби боєприпасами, спорядженими еластичними металевими елементами менш смертельної дії та боєприпаси до неї [2].

Зброя першої категорії, а також охолощена та деактивована зброя перебуває у вільному цивільному обороті. Зброя другої, третьої і четвертої категорії та боєприпаси до неї перебувають в обмеженому цивільному обороті, встановленому цим Законом [2].

Одним із основних вимог даного проекту є уможливлення вільного обігу зброї другої, третьої, а головне, четвертої категорії. Але для ефективного самозахисту може бути використана будь-яка вищезазначена зброя, крім першої категорії. Також в Україні для окремих категорій громадян дозволено придбання травматичної короткоствольної вогнепальної зброї, наприклад, працівникам правоохоронних органів, суддям та журналістам тощо. Але обмеження, встановлені для травматичної зброї, якою вважаються спеціальні засоби для відстрілу патронів, споряджених гумовими чи аналогічними за своїми властивостями металевими снарядами несмертельної дії, створюють наступні проблеми:

- вимоги, встановлені сьогодні в Україні, для травматичної зброї роблять її досить

неефективною як зброю самооборони, що призводить до того, що громадяни мають бажання та можливості самостійно посилювати потужність боєприпасів за характеристиками до рівня бойової вогнепальної зброї;

- обмеження законодавства для придбання вищезазначеної категорії призводить до зловживання у придбанні такої зброї деякими працівниками системи Міністерства внутрішніх справ України;

- контроль за зброєю і боєприпасами, споряджених гумовими чи аналогічними за своїми властивостями металевими снарядами несмертельної дії значно ускладнений [3].

Виходячи із поданих положень слід зазначити, що у сучасному законодавстві стосовно обігу зброї, призначеної для самозахисту постає дилема стосовно травматичної зброї - це зброя самооборони чи спосіб зловживання службовим становищем деякими працівниками Національної поліції України.

Громадяни України можуть, але, у більшості випадків, не використовують інші доступні види засобів для самозахисту, наприклад: газові балончики та пістолети, тому що розуміють, що ефективність їх застосування у відсотковому співвідношенні дуже низька.

Значне розповсюдження газових пістолетів припинилося із появою травматичних пістолетів і револьверів у зв'язку із наступними причинами:

- газові пістолети і револьвери випускалися і випускаються із сполучень металів, які руйнуються під час використання боєприпасів, які перевищують за своїми характеристиками дозволені норми;

- травматична зброя, яка зроблена з таких сполучень металу, не популярна для придбання громадянами України з тієї самої причини. Тому усі придбають пістолети і револьвери, перероблені із бойових зразків або виготовлені із якісної збройної сталі, яка витримає боєприпаси, самостійно підведених до бойових характеристик.

- у стволі газової зброї, відповідно до положень дозвільної системи, повинен бути виступ, який заважатиме застосуванню боєприпасів металеві дії. Схожі вимоги висувуються в інших державах для травматичної зброї, щоб використовувалися кулі виключно з м'якою резиною, яка руйнується при проходженні каналу ствола через наявність у ньому виступу [4].

Законодавчі вимоги до травматичної зброї в Україні роблять її неефективним у якості зброї самооборони, яка надає власнику психологічної впевненості захищеності, але деякі особи, які мають досвід поводження із такою зброєю, розуміють, що це самообман. Це призводить до чергової проблеми, незаконного посилення характеристик боєприпасів (понад дозволених 50 Дж) та переробки зброї, що не можуть бути виявлені працівниками правоохоронних органів при огляді зброї, а тільки після проведення необхідної експертизи в умовах науково-дослідної установи.

На сьогоднішній день збільшилася кількість бойової короткоствольної нагородної зброї, що використовується її власниками також для самозахисту, внаслідок чого, на сьогодні не встановлені правила носіння такої зброї [5].

Отже, у зв'язку з відсутністю єдиного закону, який би регламентував правовідносини, що виникають при обігу в Україні зброї невійськового призначення та боєприпасів до неї і спрямованого на захист життя та здоров'я, прав і свобод громадян, усіх форм власності, охорону громадського порядку і природних ресурсів, а також зміцнення міжнародного співробітництва в боротьбі зі злочинністю та незаконним обігом зброї, та через доступність травматичної та нагородної короткоствольної вогнепальної зброї тільки окремим категоріям громадян, виникають численні вимоги інших громадян надання усім рівних можливостей щодо володіння зброєю. Це призвело до подання Петиції до Президента України про цивільну зброю, яка за п'ять днів набрала 25000 голосів.

---

1. Проект Закону України «Про обіг зброї невійськового призначення» / URL: http://search.ligazakon.ua/l_doc2.nsf/link1/JF1MH00B.html (дата звернення: 10.02.2020 р.).

2. Проект Закону України «Про цивільну зброю та боєприпаси» № 1135-1 від 10.12.2014 р. / URL: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=52809 (дата звернення: 10.02.2020 р.).

3. Закон про зброю в Україні. Юридична газета online: офіційний веб-сайт. URL: <http://yur-gazeta.com/publications/practice/insh/zakon-pro-zbroyu-v-ukrayini.html> (дата звернення: 10.02.2020 р.).

4. У Раді зареєстрували закон про обіг зброї. ЗІК: офіційний веб-сайт. URL: https://zik.ua/news/2019/09/26/u_sluzi_narodu_zareiestruvaly_zakon_pro_obig_zbroi_1654817 (дата звернення: 10.02.2020 р.).

5. Чи потрібен українцям закон про зброю? Молодіжний націоналістичний конгрес: офіційний веб-сайт. URL: <http://mnk.org.ua/novini/zakon-pro-zbroiu/> (дата звернення: 10.02.2020 р.).

Єрмаков Юрій В'ячеславович
здобувач кафедри
адміністративного та митного права
Університету митної справи та фінансів

ДОСВІД ЛИТОВСЬКОЇ РЕСПУБЛІКИ ЩОДО ПРОЦЕДУРИ ОТРИМАННЯ ДОЗВОЛУ НА ТИМЧАСОВЕ ПРОЖИВАННЯ НА ПІДСТАВІ ТРУДОВОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

Зі зміцненням соціальних, культурних, військових, економічних та інших відносин між ЄС і Україною громадяни України отримують більше можливостей для в'їзду і роботи в країнах ЄС, включаючи Литовської Республіки. Громадяни, які прибувають на роботу до Литовської Республіки без візи, повинні мати дозвіл на тимчасове проживання. Дозвіл на тимчасове проживання можна отримати за різними підставами. Наприклад, воно може бути бачено або замінене але іноземному громадянину, якщо він: а) має намір працювати в Литовській Республіці на роботі, що вимагає високої професійної кваліфікації; б) має намір здобути освіту; в) є особою литовського походження тощо.

Дозвіл надання тимчасового проживання в Литовській Республіці на підставі трудової діяльності регулюються Законом Литовської Республіки «Про правовий статус іноземців». У частині 1 статті 40 Закону Литовської Республіки «Про правовий статус іноземців» встановлено підстави для видачі і зміни дозволу на тимчасове проживання. Згідно з пунктом 4 частини 1 статті 40 Закону Литовської Республіки «Про правовий статус іноземців» дозвіл на тимчасове проживання може виданий іноземцю, якщо він має намір працювати в Литовській Республіці відповідно до положень статті 44 Закону Литовської Республіки «Про правовий статус іноземців».

У пункт 3 частини 1 статті 44 Закону Литовської Республіки «Про правовий статус іноземців» передбачено, що дозвіл на тимчасове проживання може виданий іноземцю, який має намір працювати в Литовській Республіці, якщо дотримуються наступних умов: (а) надається зобов'язання роботодавця наймати іноземця на термін не менше шести місяців; (Б) надаються документи, що підтверджують кваліфікацію іноземця та стаж роботи не менше одного року відповідно до його кваліфікацією за останні два роки; (В) Біржа праці Литви при Міністерстві соціальної захисту і праці (далі - Біржа праці Литви) відповідно до процедури, встановленої міністром соціальної захисту і праці, приймає рішення про те, що робота такого іноземця відповідає потребам ринка праці Литовської Республіки (умови, передбачені в цьому пункті не поширюється на іноземця, професія якого включена в список професій, працівників яких не вистачає в Литовській Республіці) [1].

Відповідно до частини 1 статті 26 Закону Литовської Республіки «Про правовий статус іноземців» дозвіл на тимчасове проживання може бути змінено, якщо іноземець: (1) відповідає умовам прибуття, які встановлені в Шенгенському кодексі про межі; (2) має діючий документ, що підтверджує страхування здоров'я; (3) має у своєму розпорядженні достатню кількість коштів і (або) отримує регулярні доходи, достатні для проживання в Литовській Республіці; (4) володіє в Литовській Республіці на праві власності житловим приміщенням, в якому має намір зареєструвати своє місце проживання; (5) надає перелік поїздок і відвідувань іноземних держав; (6) надає вичерпну інформацію про себе, про зв'язки з проживаючими в Литовській Республіці особами (в тому числі з громадянами інших іноземних держав, які проживають в Литовській Республіці), а також зв'язки з розвідувального відомства, органами безпеки і (або) військовими відомствами.

Слід зазначити, що частина 1 статті 35 Закону Литовської Республіки «Про правовий статус іноземців» встановлює правову норму, визначальну випадки, в яких дозвіл на тимчасове проживання іноземцеві не видається.

Згідно зі встановленими правилами, можна стверджувати, що іноземцю відмовляють у видачі або зміні дозволу на тимчасове проживання на підставі трудової діяльності, фактично за порушення пунктів 2, 12 і 14 частини 1 статті 35 Закону Литовської Республіки «Про правовий статус іноземців». Пункт 2 цієї статті встановлює, що у видачі або зміні дозволу на проживання іноземцю може бути відмовлено, якщо дані, які він представив для отримання дозволу на проживання, не відповідають дійсності, або ж надані документи були незаконно придбані або підроблені, пункт 12 - якщо є серйозні підстави вважати, що можливе виникнення загрози нелегальної міграції такого іноземця, пункт 14 - якщо особа не відповідає умовам, встановленим для отримання дозволу на проживання на конкретному випадку,

встановленому цим Законом.

При аналізі суперечок у зв'язку з відмовою у видачі дозволу на тимчасове проживання відповідно до статті 35 Закону Литовської Республіки «Про правовий статус іноземців», які розглядалися в адміністративних судах Литовської Республіки, слід зазначити, що в більшості рішень зазначено, що заявники вказали не реального роботодавця, у якого вони мають намір працювати, а компанію тимчасового працевлаштування і, таким чином, надали дані, які не відповідали дійсності (12-12-2018 Постанова Вищого адміністративного суду Литви в адміністративній справі № ЕА-5 515-438 / 2018; 01-09-2019 Постанова Вищого адміністративного суду Литви в адміністративній справі № 2992-525 / 2019).

Фактично, в усіх рішеннях міграційного департаменту або постановвах суду про відмову у видачі дозволу на тимчасове проживання підкреслюються загрози нелегальної міграції.

В Керівництві з міграційної політики Литви, яке затверджено Указом Уряду Литовської Республіки від 22 січня 2014 р № 29 «Про затвердження Інструкції з литовської міграційної політики» зазначено, що відмова у видачі дозволу на тимчасове проживання, коли іноземець тільки формально відповідає підставам для видачі дозволу, є одним із заходів щодо запобігання і контролю нелегальної міграції [2].

Правова база Литви не повинна допускати зловживання встановленими процедурами, що стосуються в'їзду, перебування, проживання і роботи іноземців в Литві. Щоб забезпечити ефективний механізм реалізації заходів щодо запобігання і контролю нелегальної міграції, необхідно юридично забезпечити ефективний контроль нелегальної міграції, щоб зменшити можливості зловживання (пункт 22.3).

Такої ж позиції дотримується і Вищий адміністративний суд Литви, який Постановою від 21 січня 2016 року в адміністративній справі №. В А-2005-662 / 2016 зазначив, що згідно з Керівництвом з міграційної політики Литви відмову у видачі дозволу на тимчасове проживання, коли іноземець тільки формально відповідає підстав для видачі дозволу, є одним із заходів щодо запобігання і контролю нелегальної міграції.

Отже, у той же час необхідно відзначити, що відповідно до критеріїв затвердженими директором Департаменту міграції від 1 березня 2018 року (за наказом № 3К-54), і використовуваними для визначення наявності серйозних підстав вважати, що може виникнути ризик нелегальної міграції іноземців, оцінюється:

- надав чи іноземець, що бажає отримати дозвіл на тимчасове проживання, Департаменту міграції даних, які (не) відповідають дійсності (пункт 6);
- намагався чи іноземець зловживати встановленими процедурами, пов'язаними з життям і роботою іноземців в Литовській Республіці, чи відрізняються мета прибуття та проживання іноземця в Литовській Республіці від офіційно заявлених, чи є обгрунтовані сумніви щодо мети і умов прибуття і проживання іноземця в Литовській Республіці, чи мав намір він чесно займатися законною діяльністю, працювати, вчитися в Литовській Республіці (пункт 7).

1. Інформація про варіанти легального працевлаштування іноземних громадян у литві та правове регулювання трудових відносин. URL:<https://www.vdi.lt/pdfuploads/ukr.pdf>

2. Представники дефіцитних професій та особи, які мають виданий литовською біржею праці дозвіл на роботу URL:<https://www.vfsglobal.com/Lithuania/Ukraine/professional-employees-visa.html>

Зеленський Євген Сергійович
викладач кафедри
тактико-спеціальної підготовки
Дніпропетровського державного
університету внутрішніх справ

ЩОДО ПИТАННЯ ЗАСТОСУВАННЯ ВОГНЕПАЛЬНОЇ ЗБРОЇ ПРАЦІВНИКАМИ ПОЛІЦІЇ В УМОВАХ СЬОГОДЕННЯ

Формування правової соціальної держави в Україні, реалізація та захист прав і свобод громадян можливе лише за умови забезпечення верховенства закону та права, суворого дотримання основних прав людини, ефективної протидії злочинам та злочинцям. Головним завданням державної влади, зокрема виконавчої влади, в демократичному суспільстві - це забезпечення прав і свобод громадян.

Посилаючись на ст. 3 Конституції України, яка проголосила: "Людина, її життя та здоров'я, честь і гідність, недоторканність та безпека визнаються в Україні як найвища соці-

альна цінність. Права і свободи людини і громадянина та їх гарантії визначають зміст і напрями держави. Держава несе відповідальність за свою діяльність. Основною відповідальністю держави є твердження про захист прав та свобод людини", необхідно визнати, що досягнення високого рівня дисципліни та законності неможливе без правопорушної поведінки громадян, поліпшення якості та ефективності роботи правоохоронних органів.

Використання вогнепальної зброї, як виняткового засобу, можливе лише спеціалізованими суб'єктами. Про крайність такого вказує наступне:

- 1) наслідки його застосування порівняно з наслідками всіх інших заходів найсуворіші;
- 2) підстави для використання зброї визначені детально та вичерпно [1].

Міжнародні дослідження показують, що працівники поліції все частіше стикаються з тяжкими злочинами, пов'язаними з стрільбою. Тому вогнепальна зброя є одним з ефективних засобів боротьби з злочинністю, що дозволяє значно ефективніше захистити права людини, інтереси суспільства та держави від протиправних посягань. Значення використання зброї особливо посилюється в сучасних умовах, коли спостерігається стійка тенденція збільшення числа насильницьких злочинів, вчинених з використанням вогнепальної зброї, збільшення кількості випадків агресивної протидії працівникам правоохоронних органів та ін. Основними міжнародними інструментами, що регулюють широкі коло правоохоронних органів, є Кодекс поведінки працівників правоохоронних органів ООН та його європейська аналогія "Декларація про поліцію", прийнята Парламентською Асамблеєю Ради Європи у 1979 році. У контексті цих нормативних актів особливе місце займає юридичні питання щодо використання персоналом правоохоронних органів стандартної вогнепальної зброї. Вони зобов'язують правоохоронні органи застосовувати силу лише у разі надзвичайної необхідності та за наявності законних підстав збільшення: переконання - фізична сила - спеціальні засоби - вогнепальна зброя. Національне законодавство у більшості країн обмежує застосування сили працівниками правоохоронних органів відповідно до принципу пропорційності [2]. Таким чином, стаття 46 Закону України "Про національну поліцію" зазначає, що використання вогнепальної зброї є найважчим заходом примусу. Ті ж положення містять більшість законодавчих актів інших держав, що регламентують діяльність поліції [3].

На ефективність використання зброї поліцейськими безпосередньо впливає багато суб'єктивних та об'єктивних чинників. У разі реальної небезпеки дії поліцейського будуть визначатися рівнем його професійної підготовки та здатністю керувати своїм психічним станом у екстремальних ситуаціях. Негативні емоційні стани (страх, ступор, шок тощо) суттєво впливають на точність навіть автоматичних рухів. Ізраїльські спеціалісти наголошують, що лише 25% поліцейських в реальному бою використовують практичні навички та алгоритми дій, що приймаються під час тренувань та навчання [2].

Ефективна підготовка патрульних поліцейських є особливо важливою для поведіння зі зброєю при виконанні поставлених перед ними завдань, впевнені та чіткі дії яких не повинні викликати сумнівів щодо їх легітимності та правильності. Щоб досягти якісного нового рівня роботи, необхідно підвищити професійну підготовку, а також її складову частину - вогневу підготовку. Для працівників поліції її ефективність є особливо важливою для забезпечення громадської безпеки громадян

Використання вогнепальної зброї призводить до високого рівня психологічної травми персоналу поліції. Дослідження показують, що до 90% працівників поліції, які брали участь у стрілецькому стрільбі та 70% працівників поліції, які застрелили підозрюваного, залишили службу протягом п'яти років. Це пов'язано з патогенним впливом надзвичайних стресових факторів та травматичними наслідками застосування зброї. Поліцейські психологи називають психологічну травму, що виникає внаслідок застосування зброї з фатальними наслідками "посттравматичної травми"[2].

Отже, після використання поліцейської зброї існує потреба в комплексі надзвичайних спеціальних заходів психологічного, медичного та фармакологічного характеру для усунення негативних наслідків.

1. Димон І.В. Застосування вогнепальної зброї як крайнього заходу адміністративного припинення / *Наше право*, № 6. 2014. С. 28-33

2. Логачев М. Г. Правові та психологічні аспекти застосування зброї персоналом поліції / Особливості підготовки поліцейських в умовах реформування системи МВС України : зб. матеріалів I міжнар. наук.-практ. конф., м. Харків, 20 трав. 2016 р. / МВС України, Департамент патрул. поліції України ; Харків. нац. ун-т внутр. справ, Каф. спец. фіз. підготовки. Харків : ХНУВС, 2016. 175 с.

3. Про Національну поліцію : закон України від 02.07.2015 № 580-VII / URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/580-19>. (дата звернення: 14.02.2020 р.)

Ігнатов Сергій Олександрович,
викладач кафедри адміністративного
права, процесу та адміністративної діяльності
Дніпропетровського державного
університету внутрішніх справ

ДО ПИТАННЯ СТВОРЕННЯ МУНІЦИПАЛЬНОЇ ПОЛІЦІЇ (БЕЗПЕКОВИЙ ВИМІР)

Сьогодні розвиток України триває в напрямку набуття повноправного членства в Європейському Союзі (далі – ЄС) та в Організації Північноатлантичного договору (далі – НАТО).

Для нормативно-правового забезпечення визначеного курсу у 2018 році було прийнято Закон України «Про Національну безпеку» [1]. У представленому Законі закріплено, що сектор безпеки і оборони являє собою систему органів державної влади, Збройних Сил України, інших утворених відповідно до законів України військових формувань, правоохоронних та розвідувальних органів, державних органів спеціального призначення з правоохоронними функціями, сил цивільного захисту, оборонно-промислового комплексу України, діяльність яких перебуває під демократичним цивільним контролем і відповідно до Конституції та законів України за функціональним призначенням спрямована на захист національних інтересів України від загроз, а також громадяни та громадські об'єднання, які добровільно беруть участь у забезпеченні національної безпеки України [1].

До складу сектору безпеки і оборони України на правах самостійного суб'єкта входить Національна поліція України, перспективи розвитку якої у безпековому вимірі конкретизовано у Стратегії національної безпеки України. Нагадаємо, що відповідна Стратегія була прийнята на засідання Ради національної безпеки та оборони України і затверджена Указом Президента України від 26 травня 2015 року [2].

Як випливає з тексту, до основних напрямів державної політики національної безпеки України належить реформування та розвиток розвідувальних, контррозвідувальних і правоохоронних органів. Зокрема, Національна ж поліція як центральний орган виконавчої влади, діяльність якого спрямовуватиметься через Міністра внутрішніх справ України, виконуватиме функції у сферах протидії злочинності, зокрема організованій, та забезпечення громадського порядку; для підтримання громадського порядку на місцях органи місцевого самоврядування створюватимуть у межах власних бюджетів муніципальну поліцію [2].

З цього приводу виникає низка запитань. По-перше, якщо Стратегію було розраховано на період до 2020 року, тоді де є вітчизняна муніципальна поліція? По-друге, який статус матимуть відповідні муніципальні правоохоронні органи? По-третє, яким чином створення муніципальної поліції сприятиме поліпшенню стану національної безпеки України?

Відповідаючи на поставлені питання, відмітимо, що доцільність і необхідність створення муніципальних правоохоронних органів в Україні має тривалу історію та значну плеяду прихильників і супротивників існування таких інституцій.

В цьому аспекті, ще у 2006 році С.Г. Водотика зазначав, що: «...місцева міліція в наших умовах є синонімом адміністративної міліції, до якої мають входити ППС, дозвольно-реєстраційна служба, служба ДІМ, профілактична та податкова міліція. Всі ці служби і мають виділитись в окрему місцеву міліцію, яка підпорядковується місцевим органам влади. Проте, в реальності виникає чимало дискусійних питань – нормативна база, озброєння, чисельність, кошти, місце в правоохоронній системі, матеріальна база, доля інших підрозділів тощо» [3, с.129].

У дослідженні В.А Орлова можна прослідкувати спроби законодавчого закріплення муніципальної міліції. Зокрема, варто виділити законопроекти: «Про міліцію місцевого самоврядування» від 19 червня 2000 року № 6104, «Про міліцію місцевого самоврядування» від 31 жовтня 2002 року № 2364, «Про місцеву поліцію» від 13 березня 2009 року № 4199 [4, с. 93].

На додачу до цього, С.В. Полтавець цілком слушно відмічає, що спроби законотворців прийняти окремий закон, який би регулював діяльність «муніципальної поліції» поки що не були успішними, так як характер повноважень новоствореної муніципальної поліції має бути надзвичайно широкий від: «охорони пам'яток історії і культури, архітектури та містобудування, палацово-паркових, паркових і садибних комплексів, природних заповідників» до «контролю за використанням і охороною земель, інших природних ресурсів загальнодержавного та місцевого значення» та «врятування життя людей, захисту їх здоров'я, збереження матеріальних цінностей у разі стихійного лиха, екологічних катастроф, епіде-

мій, епізоотій, пожеж, інших надзвичайних ситуацій» [5].

Сьогодні можна стверджувати про те, що законодавчі ініціативи щодо створення уніфікованих за своєю сутністю підрозділів муніципальної поліції в Україні не знайшли належної підтримки. Дискусії про перспективи муніципальної поліції досі тривають у профільних комітетах Верховної Ради України. Таким чином, зазначена складова Стратегії національної безпеки небула реалізована в період до 2020 року.

Натомість, в рамках децентралізації в Україні, активно розвиваються місцеві ініціативи щодо забезпечення безпеки і порядку в громадах. Приміром, у м. Дніпро створені і діють комунальне підприємство «Муніципальна варта» Дніпровської міської ради, а також Інспекція з питань контролю за паркуванням Дніпровської міської ради. Зазначені органи, відповідно до Закону України «Про місцеве самоврядування в Україні» [6] та рішень міської ради перейняли на себе частину правоохоронних функцій для протидії окремим видам правопорушень на території міста.

Що стосується повноважень, які має отримати муніципальна поліція у разі створення, думки науковців також доволі різняться. Узагальнюючи наукові позиції та спираючись на публікації у відкритих джерелах, ми можемо виокремити декілька з них: а) дублювання повноважень Національної поліції України на території громади; б) передача частини повноважень підрозділами превентивної діяльності для муніципальних утворень, або ж перепідпорядкування таких підрозділів органам місцевого самоврядування; в) формування повноважень муніципальної поліції на основі різноманітних служб, інспекцій та підприємств. Відповідно, вести мову про єдиний погляд щодо перспектив розвитку муніципальної поліції в Україні завчасно.

Переходячи до того, чи сприятиме створення муніципальної поліції поліпшенню стану національної безпеки України, ми вважаємо – ні. Аргументуючи власну позицію, зауважимо, що сьогодні в Україні триває процес децентралізації, лише після завершення якого у повному обсязі, можна буде вести мову про новий адміністративно-територіальний устрій України, а отже про якісно нові можливості для місцевого самоврядування.

Також, складно уявити, до якої кількості нормативно-правових актів буде потрібно внести зміни і доповнення для початку повноцінного функціонування муніципальної поліції, що в підсумку принесе значно більше проблем ніж користі.

Управління системою органів поліції буде значно ускладнене через наявність місцевих поліцейських структур, що матимуть муніципальне підпорядкування, а отже загальнонаціональні плани дій у напрямку правоохорони потребуватимуть додаткових узгоджень.

Насамкінець, значна кількість держав-учасниць ЄС успішно розвивається без створення інституту муніципальної поліції. Звичайно, маючи унітарну державу, штучне ускладнення системи правоохоронних органів не вбачається нами нагальною необхідною новацією.

Таким чином, дослідивши перспективи створення муніципальної поліції у безпечовому вимірі, можна констатувати відсутність об'єктивної потреби у створенні муніципальної поліції в Україні. Водночас, подальший розвиток місцевого самоврядування в Україні може бути спрямований на пошук нових форм і методів взаємодії Національної поліції з населенням, що дозволить у повній мірі забезпечити публічну безпеку і порядок як у громаді, так і у державі в цілому.

---

1. Про національну безпеку України: Закон України від 21.06.2018 № 2469-VIII. Відомості Верховної Ради України від 03.08.2018. 2018, № 31, стор. 5, стаття 241.

2. Про рішення Ради національної безпеки і оборони України від 6 травня 2015 року «Про Стратегію національної безпеки України»: Указ Президента України від 26.05.2015 № 287/2015. Урядовий кур'єр від 29.05.2015. № 95.

3. Водотика С.Г. Муніципальна міліція: історичний досвід та проблеми функціонування в Україні. URL: <http://dspace.nbu.gov.ua/bitstream/handle/123456789/21751/34%20-%20Vodotika.pdf?sequence=1>.

4. Орлов В.А. Правовий статус муніципальної міліції в Україні: проблеми та перспективи. Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія право, 2014. № 29 Т.1. С. 91-95.

5. Полтавець С. Муніципальна поліція. Спроби створення (частина 1). URL: http://nbuviap.gov.ua/index.php?option=com_content&view=article&id=3185:munitsipalna-politsiya-sprobi-stvorenniya-chastina-1&catid=8&Itemid=350.

6. Про місцеве самоврядування в Україні: Закон України від 21.05.1997 № 280/97-ВР. Відомості Верховної Ради України від 25.06.1997. 1997, № 24, стаття 170.

Наточій Анатолій Дмитрович
викладач кафедри
тактико-спеціальної підготовки

Антропов Богдан Олегович
курсант факультету підготовки
фахівців для органів
досудового розслідування

*(Дніпропетровський державний
університет внутрішніх справ)*

ПРИЧИНИ ТА ВІДМІННОСТІ ЗАСТОСУВАННЯ ВОГНЕПАЛЬНОЇ ЗБРОЇ ПОЛІЦЕЙСЬКИМИ В УКРАЇНІ ПОРІВНЯНО ІЗ ЗАСТОСУВАННЯМ ВОГНЕПАЛЬНОЇ ЗБРОЇ ПОЛІЦЕЙСЬКИМИ В США

В Україні для поліцейських застосування вогнепальної зброї є проблемною дією, з можливими негативними наслідками для самого поліцейського. Оскільки в наш час, розуміння про застосування вогнепальної зброї дуже відрізняється від зарубіжних країн, тому слід зазначити про актуальність проблем застосування вогнепальної зброї поліцейськими України на відмінну від зарубіжних країн. Почнемо з того, що застосування вогнепальної зброї поліцейським є найбільш суворим заходом примусу, що може нести за собою різноманітні наслідки, не значні або навпаки фатальні, а також критику громадськості. Серед дослідників, науковців та різних фахівців правових наук, сучасне ставлення до зброї можна розподілити на дві групи: одна група, яка за контроль над вогнепальною зброєю, а друга група виступає за вільне носіння зброї.

В Україні вогнепальна зброя, більшою мірою, перебуває під контролем держави, але це зовсім не означає, що вогнепальна зброя є недоступною для громадян, прикладом є застосування вогнепальної зброї виключно з метою полювання. Стосовно застосування вогнепальної зброї поліцейським, його частіше всього осуджують за її неправомірне застосування. В цьому аспекті доречним буде розглянути питання застосування вогнепальної зброї поліцейськими в США порівняно із застосуванням зброї поліцейськими в Україні та встановити відмінність між країнами у сфері обігу, застосування і зберігання вогнепальної зброї, оскільки саме ця країна тримається політики щодо вільного носіння зброї. У США існує право на зберігання і носіння вогнепальної зброї громадянами, реаліями в наш час це право окремо охороняється конституцією США та багатьма конституціями штатів, що надають право на володіння зброєю для індивідуального використання, як засіб для особистого захисту. Із цього, вже помітна велика різниця між самими країнами, оскільки станом на 2020 рік Україна не має таких положень у конституції, а також власне самого закону, який би регулював обіг цивільної вогнепальної зброї. Але, порядок придбання та реєстрації зброї визначено «Інструкцією про порядок виготовлення, придбання, зберігання, обліку, перевезення та використання вогнепальної, пневматичної, холодної зброї, пристроїв вітчизняного виробництва для відстрілу патронів, споряджених гумовими чи аналогічними за своїми властивостями металевими снарядами не смертельної дії, та патронів до них, а також боєприпасів до зброї, основних частин зброї та вибухових матеріалів» затверджено Наказом МВС від 21.08.1998р. № 622[1]. І тому, фактично сьогодні реально українські громадяни мають право придбати вогнепальну зброю в українських зброярських магазинах, але вся вона вказується як «мисливська», тобто вважається, що вся придбана зброя буде використовуватися виключно з метою полювання [2]. На нашу думку, сама ця відмінність є причиною, що регулює ступінь рівня застосування поліцейським зброї. Оскільки, у США кожна людина має право на носіння і зберігання вогнепальної зброї, а також право на її застосування відразу ж у разі загрози свого життя чи захисту свого майна, таким чином вона відстоює свої права, честь та гідність. Насамперед, виходячи з цього права громадян США, американські поліцейські більш агресивно застосовують зброю. Також варто відмітити, як вище зазначено що українські поліцейські застосовують вогнепальну зброю як найбільш суворий захід примусу, тобто це останнє що поліцейський може застосувати проти злочинця. Порівняно з американським поліцейським, рівень силової протидії відповідає рівню *Deadly Force*, тобто такого, який може призвести до смерті за допомогою зброї. Також американський поліцейський, як і український, має використовувати вогнепальну зброю тільки

у визначених випадках [3, с. 36].

Стосовно випадків, коли саме поліцейський може застосовувати вогнепальну зброю, можна звернутися за посиланнями до чинних законів. Український поліцейський, зокрема, має право застосувати зброю для відбиття нападу на нього, членів його сім'ї, захисту інших осіб, у випадку загрози їхньому життю чи здоров'ю та для звільнення заручників або осіб, яких незаконно позбавлено волі. Також передбачено протидію із зброєю під час відбиття нападу на об'єкти, що перебувають під охороною, а також звільнення таких об'єктів у разі їх захоплення, затримання особи під час вчинення тяжкого або особливо тяжкого злочину, яка намагається втекти, для зупинки транспорту шляхом його пошкодження. Важливо зазначити, що в усіх випадках межа дій правопорушника має бути об'єктивно небезпечною і нести безпосередню загрозу життю і здоров'ю людей [4]. Параметри використання зброї «Deadly Force» обумовлюються для американського поліцейського «об'єктивною розумністю» для захисту себе або інших людей від смерті та тяжких тілесних ушкоджень, а також для запобігання втечі злочинця. Перед застосуванням зброї поліцейський за можливості попереджає про її використання вигуком: «Поліція! Стояти (Stop), або я буду стріляти!». Це корелюється із відповідними приписами українського законодавства, яке встановлює можливість використання зброї після попередження, але із виключеннями в разі неможливості попередження про її застосування [3].

Підводячи підсумки, слід наголосити, що США є озброєною країною, саме серед цивільного населення і цей факт, звісно, впливає на активне застосування вогнепальної зброї поліцейськими в країні. В той час як в Україні за Наказом МВС від 21.08.1998р. № 622, громадянин України має право лише придбати «мисливську зброю», виключно для полювання. Також, в США застосування зброї несе собою поняття «Deadly Force» - що може призвести до смерті за допомогою зброї, і відрізняється від поняття, найбільш суворий захід примусу, тим що в Україні всі ці вимоги апелюють виключно до закону, а в США встановлюються за необхідністю і корелюються щорічно із певними уточненнями у відповідь на реальні потреби суспільства та громадян у захисті.

1. «Інструкція про порядок виготовлення, придбання, зберігання, обліку, перевезення та використання вогнепальної, пневматичної, холодної зброї, пристроїв вітчизняного виробництва для відстрілу патронів, споряджених гумовими чи аналогічними за своїми властивостями металевими снарядами не смертельної дії, та патронів до них, а також боєприпасів до зброї, основних частин зброї та вибухових матеріалів», затверджена Наказом МВС від 21.08.1998 р. № 622 / URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0637-98> (Дата звернення: 12.02.2020)

2. Камша О. Закон про зброю в Україні / URL: <https://yur-gazeta.com/publications/practice/insh/zakon-pro-zbroyu-v-ukrayini.html> (Дата звернення: 12.02.2020)

3. Las Vegas Metropolitan Police Department / URL: <http://www.lvmpd.com/venus/InternalOversightConstitutionalPolicing/Documents/Use-of-Force-Policy-2017.pdf>. 36 с. (Дата звернення: 12.02.2020)

4. Про Національну поліцію: Закон України від 2 липня 2015 року № 580-VIII / URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/580-19/print1502963361252471> (Дата звернення: 12.02.2020)

Орел Ян Станіславович
дільничний офіцер поліції сектору
превенції Кам'янського ВП
ГУНП в Дніпропетровській області

Некlesa Олександр Вікторович
науковий співробітник
навчально-наукової лабораторії
з дослідження проблем економічної
безпеки Дніпропетровського державного
університету внутрішніх справ

АДМІНІСТРАТИВНО-ПРАВОВЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ПУБЛІЧНОЇ БЕЗПЕКИ ТА ПРАВОПОРЯДКУ НАЦІОНАЛЬНОЮ ПОЛІЦІЄЮ УКРАЇНИ

Національна поліція України як центральний орган виконавчої влади, служить суспільству шляхом забезпечення охорони прав і свобод людини, протидії злочинності, підтримання публічної безпеки і порядку в державі. На державу та її відповідні органи покла-

дається завдання забезпечення прав і свобод людини та громадянина, гарантування захисту шляхом створення умов для його практичного дотримання, що здобувається державою в результаті реалізації правоохоронної функції. Відповідно до ст. 3 Конституції України, саме права і свободи людини та їх гарантії визначають зміст і спрямованість діяльності держави. Оптимізація системи заходів щодо забезпечення законності та правопорядку в державі, захисту прав і свобод людини та громадянина є невід'ємною умовою становлення України як дійсно демократичної, соціальної, правової держави.

Одним із основних суб'єктів, на які державою покладається обов'язок щодо забезпечення законності та правопорядку, є Національна поліція України як державний орган влади, який служить державі й суспільству, захищаючи їхні права та законні інтереси. Створення таких управлінських установ та інституцій, які будуть здатними розробляти й ефективно впроваджувати європейські принципи діяльності органів публічної влади, сприятимуть оптимізації національного право творення і правозастосування в частині забезпечення прав та свобод людини і громадянина є основною метою держави. Саме це і зумовило прийняття закону України «Про Національну поліцію», який остаточно врегулював її правовий статус, визначив завдання, функції, структуру, порядок проходження служби в органах поліції, здійснення громадського контролю за її діяльністю та принципи побудови партнерських відносин із громадянським суспільством.

Серед широкого кола функцій, реалізацією яких уповноважені займатися органи поліції, особливе місце займає адміністративна функція, що здійснюється за допомогою відповідних адміністративно-правових засобів. Саме від того, яким чином побудовано механізм реалізації даної функції, чи відповідає адміністративна діяльність поліції європейським стандартам публічно-сервісної діяльності, залежить стан правопорядку в державі та її окремих регіонах.

Законом України «Про Національну поліцію» створено такі новації:

- Національну поліцію створено як центральний орган виконавчої влади;
- оптимізовано структуру та функції Національної поліції (ліквідовано низку підрозділів, зокрема ДАІ; створено патрульну поліцію, яка виконує функцію як безпеки дорожнього руху, так і забезпечення публічної безпеки та порядку; ліквідовано УБОП, КМСД, всі спецпідрозділи та створено один єдиний – КОРД);
- визначено прозорість діяльності Національної поліції;
- забезпечено ефективне партнерство з громадськістю;
- відкрита конкурсна система набору до лав Національної поліції;
- нова система первинної та професійної підготовки поліцейських.

Важливими заходами поліцейського з виявлення й усунення причин та умов, що сприяють вчиненню правопорушень, та впливають на осіб, схильних до протиправної поведінки є заходи профілактики до яких належать:

- проведення зустрічей із громадою, представниками трудових колективів, адміністрацією навчальних закладів тощо;
- проведення для населення інформаційних лекцій та практичних занять, спрямованих на взаємне вирішення проблем, що турбують громаду;
- формування партнерських відносин;
- ознайомлювальні, попереджувальні, виховні бесіди за місцем проживання чи роботи осіб;
- бесіди з родичами, сусідами особи, схильної до вчинення адміністративного чи кримінального правопорушення;
- у межах компетенції – допомога у працевлаштуванні, дозвіллі, встановленні соціально корисних контактів;
- відвідування за місцем проживання, з'ясування умов проживання, негативних чинників, що спонукають особу до протиправної поведінки;
- сприяння у вирішенні соціальних проблем, ініціювання перед органами місцевого самоврядування, відповідними службами питання надання необхідної соціальної, медичної, психологічної допомоги.

В умовах напруженої політичної, економічної та соціальної ситуації одним із пріоритетних завдань забезпечення національної безпеки України є посилення законодавчої ініціативи держави щодо забезпечення на території України безпеки людини і громадянина шляхом створення необхідної правової бази та механізму її використання.

Станом на сьогодні важливу роль у виконанні завдань із забезпечення публічного порядку покладена на дільничних офіцерів поліції, які забезпечують безпеку громадян і публіч-

ний порядок на території адміністративної ділянки закріпленої за ними. Організація та діяльність дільничних офіцерів поліції регулюється наказом МВС № 650 від 28.07.2017 року.

Дільничні офіцери поліції відповідно до покладених на них обов'язків здійснюють наступні заходи комунікації:

- діяльність з громадськістю, підприємствами, установами та громадськими організаціями, що ґрунтується на принципі взаємодії з населенням, партнерстві з метою співпраці;
- взаємодія з органами державної влади та місцевою громадськістю;
- виконання завдань, спрямованих на дотримання інтересів суспільства (прав і свобод людини) і держави;
- проведення заходів із забезпечення обліку осіб, щодо яких виконувалась превентивна робота, забезпечення накопичення підсистем інформації ЄІС МВС;
- співпраця з уповноваженими структурними підрозділами щодо застосування заходів превенції стосовно осіб схильних до вчинення правопорушень;
- належне повідомлення чергової частини органу поліції при отриманні інформації від населення про можливі наміри вчинити або вчинені кримінальні правопорушення окремими особами.

Варто зазначити, що патрульна служба також відіграє важливу роль у виконанні завдань із забезпечення публічного порядку та безпеки, оскільки її особовий склад перебуває у максимально тісних щоденних контактах із населенням, яке становить спектр політичних переконань, релігійних світоглядів, соціальних, освітянських і професійних категорій. За своїми повноваженнями, патрульні виконують різні поліцейські функції. Основними функціями патрульної служби є:

- здійснення цілодобового патрулювання відведеної ділянки обслуговування з метою забезпечення громадської безпеки, охорони громадського порядку, забезпечення безпеки дорожнього руху та контролю за дотриманням правил безпеки на дорозі. У необхідних випадках організовує регулювання руху на дорозі;
- усувають порушення публічного порядку шляхом реагування на повідомлення про правопорушення, а у разі необхідності, надають невідкладну допомогу;
- під час патрулювання самостійно виявляють правопорушення з метою їх запобігання, припинення, документування і притягнення до відповідальності;
- застосовуючи передбачені законодавством права і повноваження, припиняє виявлені кримінальні та адміністративні правопорушення шляхом відповідного реагування, в тому числі притягуючи до адміністративної відповідальності або здійснення документування кримінального правопорушення;
- беруть участь у розшуку правопорушників, їх затриманні з метою доставлення до підрозділів НП України, а у невідкладних випадках охорону місця події;
- здійснення комунікації із суспільством та іншими структурними підрозділами МВС.

Повноваження та завдання патрульної служби регламентуються наказом МВС України № 796 від 02.07.2015 «Про затвердження Положення про патрульну службу МВС».

Підсумовуючи вищевикладене, можна зробити висновок, що держава створює та оновлює в Національній поліції підрозділи, спрямовані на прийняття викликів суспільства у здійсненні заходів для забезпечення публічної безпеки і порядку, здійсненні комунікації із населенням з метою охорони прав і свобод людини та протидії злочинності. Створено нормативно-правові акти, які регулюють діяльність таких підрозділів, але станом на сьогодні територіальні підрозділи Національної поліції не укомплектовані відповідно до штатного розпису кваліфікованими працівниками. Існують складності у матеріально-технічному забезпеченні працівників поліції, а саме, забезпечення гідною заробітною платою, одностроєм, комп'ютерною технікою із додатковим обладнанням для друку та іншими електронними приладами, що дадуть змогу оперативним шляхом здійснити доступ до необхідних інформаційних систем МВС та інших Єдиних реєстрів безпосередньо при виконанні службових завдань поза межами службового кабінету.

1. Про Національну поліцію: Закон України від 2 липня 2015 року № 580-VIII (Відомості Верховної Ради (ВВР), 2015, № 40-41, ст.379).

2. Кодекс України про адміністративні правопорушення від 7 грудня 1984 р. № 8074-10 // Відомості Верховної Ради Української РСР (ВВР). – 1984, дод. до № 51. – Ст. 1122.

3. Адміністративне право України. Академ. курс : підруч.: [у 2-х тт.] : Т. 1. Заг. частина / ред. колегія: В. Б. Авер'янов (голова) та ін. – К.: ТОВ «Вид-во» «Юридична думка», 2007. – 592 с.

4. Аваков А. Поліція. Як це буде працювати: від найменших сіл і невеликих міст – до столиці

[Електронний ресурс] / А. Аваков.

5. Адміністративна (поліцейська) діяльність органів внутрішніх справ: загальна частина : підручник / за ред. В. В. Коваленка, Ю. І. Римаренко, В. І. Олефір. – 2-ге вид. – Київ : Директ Лайн, 2012. – 816 с.

6. Адміністративна діяльність : навч. посіб. / М. В. Ковалів, З. Р. Кісіль, Д. П. Калаєнов та ін. – Київ : Правова єдність, 2009. – 432 с.

Пісоцька Каріна Олександрівна
викладач кафедри адміністративного права,
процесу та адміністративної діяльності
Дніпропетровського державного
університету внутрішніх справ

АКТУАЛЬНІ ПИТАННЯ ЩОДО ЗАКОНОДАВЧОГО РЕГЛЮВАННЯ ДІЯЛЬНОСТІ ПІДРОЗДІЛІВ ЮВЕНАЛЬНОЇ ПРЕВЕНЦІЇ

Запорукою ефективного функціонування будь-якого нормативно-правового акту є постійне вивчення їх прогалин, вдосконалення механізму їх застосування та застосування нових показників оцінювання ефективності. Так, внаслідок реформування органів міліції та створення нового органу правопорядку – Національної поліції, були утворені підрозділи ювенальної превенції. Основна мета новоствореного підрозділу (у порівнянні з колишніми підрозділами КМСД) не змінилась – захист прав і законних інтересів дітей залишається фундаментом діяльності правоохоронних органів. Але відбулося переформатування основних напрямів роботи підрозділів. Адже завданням держави є постійне розширення та поглиблення змісту законодавства в сфері захисту прав дітей. Так створення підрозділу ювенальної превенції у структурі Національної поліції України було прийнято в серпні 2015 року, але досить довгий час залишалися в невизначеному статусі, адже наказ про створення Управління ювенальної превенції було підписано тільки в липні 2017 року, а ще згодом, у 2018 році, вступила в дію відомча Інструкція з організації роботи даних підрозділів поліції.

Адміністративно-правова діяльність підрозділів ювенальної превенції (далі – підрозділи ЮП) регулюється за допомогою багатьох нормативно-правових актів. Так, існує декілька рівнів у системі законодавства, що окреслюють організаційно-правові питання щодо профілактики адміністративних правопорушень залежно від їхньої юридичної сили, змісту, дії в просторі, часі та за колом осіб, а саме: 1) міжнародно-правові акти, які стали частиною національного законодавства, оскільки ратифіковані Верховною Радою України; 2) Конституція України – нормативний акт вищої юридичної сили, політико-правовий за своєю сутністю, що визначає найбільш важливі аспекти протидії правопорушенням, захисту прав, свобод громадян, забезпечення правопорядку тощо; 3) закони України, в тому числі кодифіковані, наприклад, КУпАП, які визначають організаційні засади профілактичної роботи та протидії правопорушенням; 4) підзаконні нормативні акти, що передбачають форми й методи, порядок роботи підрозділів поліції як суб'єктів профілактики адміністративних проступків [1]. Отже, розглянемо їх коротко в вищевикладеній послідовності.

Відповідно до ст. 3 Закону України «Про Національну поліцію» у своїй діяльності поліція керується міжнародними договорами України, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України. Також ст. 9 Конституції України зазначає, що чинні міжнародні договори, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України, є частиною національного законодавства України.

В адміністративно-правову основу діяльності Національної поліції покладено міжнародні правові норми, що містяться в: 1) Рекомендації Комітету Міністрів державам-учасникам Ради Європи «Про Європейський кодекс поліцейської етики», ухвалений комітетом міністрів 19 вересня 2001 р. на 765-му засіданні заступників міністрів; 2) Кодекси поведінки на посадових осіб із підтримання правопорядку від 17 грудня 1979 р.; 3) Резолюції Парламентської Асамблеї Ради Європи № 690 (1979) «Про Декларацію про поліцію»; 4) Декларації Міжнародної організації праці про основоположні принципи в сфері праці та механізм її реалізації, прийнятій Генеральною конференцією Міжнародної організації праці на 86-й сесії [1]; 5) Загальній декларації прав людини прийнятій Генеральною Асамблеєю ООН від 10 грудня 1948 р.; 6) Декларації про ліквідацію всіх форм расової дискримінації прийнятій Генеральною Асамблеєю ООН від 20 листопада 1963р.; 7) Декларації про захист усіх осіб від катувань та інших жорстоких, нелюдських або таких, що принижують гідність,

видів поведження і покарання від 09 грудня 1975р.; 8) Конвенції про права дитини прийнятій Генеральною Асамблеєю ООН від 20 листопада 1989 р., 9) Конвенції Ради Європи про захист дітей від сексуальної експлуатації та сексуального насильства від 25 жовтня 2007 р., 10) Європейської конвенції про здійснення прав дітей від 25 січня 1996 р. та інші.

Отже, підрозділи ЮП Національної поліції України, під час виконання своїх завдань, керуються багатьма міжнародними договорами, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України.

Конституція становить основу системи і змісту всіх джерел права у нашій державі. Виконуючи свої завдання, поліцейські підрозділів ЮП керуються ст. 3 Конституції України, згідно якої людина, її життя і здоров'я, честь і гідність, недоторканність і безпека визнаються в Україні найвищою соціальною цінністю. Підрозділи ЮП, виконуючи покладені на них обов'язки, відповідно до положень ст. 19 Конституції України зобов'язані діяти лише на підставі, в межах повноважень та у спосіб, що передбачені Конституцією та законами України, а також ніхто не може бути примушений робити те, що не передбачено законодавством.

Всі діти є рівними у своїх правах, а будь-яке насильство над дитиною та її експлуатація переслідуються за законом, а тому поліцейські під час виконання службових завдань повинні вживати заходи щодо запобігання та протидії домашньому насильству, вчиненому дітьми та стосовно них, жорсткому поведженню з дітьми, а також вживати заходи для запобігання і припинення стосовно дитини будь-яких протиправних діянь.

Отже, Конституція України є правовим підґрунтям в діяльності підрозділів ЮП Національної поліції України, а також є базою для подальшого розширення та поглиблення змісту ювенального законодавства.

Продовжуючи аналіз нормативної бази, що регулює адміністративно-правову діяльність підрозділів ЮП, серед основних законів України слід виокремити такі законодавчі акти: Кодекс України про адміністративні правопорушення від 07.12.1984, закон України «Про Національну поліцію» від 02.07.2015, закон України «Про запобігання та протидію домашньому насильству» від 07.12.2017, закон України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо протидії булінгу (цькуванню)» від 18.12.2018, закон України «Про органи і служби у справах дітей та спеціальні установи для дітей» від 24.01.1995 та інші.

Закон України «Про Національну поліцію» (далі – Закон) є базовим в діяльності поліцейського, адже він визначає статус Національної поліції в системі органів державної влади. Так, відповідно до ст.1 Закону, Національна поліція України – це центральний орган виконавчої влади, який служить суспільству шляхом забезпечення охорони прав і свобод людини, протидії злочинності, підтримання публічної безпеки і порядку.

Провідне місце в адміністративно-правовій діяльності підрозділів ЮП Національної поліції України займає Закон України «Про запобігання та протидію домашньому насильству» (далі-Закон). Даний Закон встановлює організаційно-правові засади запобіганню та протидії домашньому насильству, основні напрями реалізації державної політики у сфері запобігання та протидії домашньому насильству, спрямовані на захист прав та інтересів осіб, які постраждали від такого насильства [2].

Відповідно до ст.10 Закону уповноважені підрозділи Національної поліції України є уповноваженими органами, на які покладаються функції із здійснення заходів у сфері запобігання та протидії домашньому насильству, а саме: 1) виявлення фактів домашнього насильства та своєчасне реагування на них; 2) прийом і розгляд заяв та повідомлень про вчинення домашнього насильства, у тому числі розгляд повідомлень, що надійшли до кол-центру з питань запобігання та протидії домашньому насильству, насильству за ознакою статі та насильству стосовно дітей, вжиття заходів для його припинення та надання допомоги постраждалим особам з урахуванням результатів оцінки ризиків у порядку, визначеному центральним органом виконавчої влади, що забезпечує формування державної політики у сфері запобігання та протидії домашньому насильству, спільно з Національною поліцією України; 3) інформування постраждалих осіб про їхні права, заходи і соціальні послуги, якими вони можуть скористатися; 4) винесення термінових заборонних приписів стосовно кривдників; 5) взяття на профілактичний облік кривдників та проведення з ними профілактичної роботи в порядку, визначеному законодавством; 6) здійснення контролю за виконанням кривдниками спеціальних заходів протидії домашньому насильству протягом строку їх дії; 7) звітування центральному органу виконавчої влади, що реалізує державну політику у сфері запобігання та протидії домашньому насильству, про результати здійснення повноважень

у цій сфері у порядку, визначеному центральним органом виконавчої влади, що забезпечує формування державної політики у сфері запобігання та протидії домашньому насильству.

Ще один стрижневий закон, який займає провідне місце в ході застосування превентивних заходів підрозділами ЮП є закон України «Про органи і служби у справах дітей та спеціальні установи для дітей» (далі-Закон) від 24.01.1995. Він закріплює правові основи діяльності органів і служб у справах дітей та спеціальних установ для дітей, на які покладається здійснення соціального захисту і профілактики правопорушень серед осіб, які не досягли вісімнадцятирічного віку. Відповідно до положень Закону, уповноважений підрозділ органу Національної поліції є органом, який здійснює соціальний захист дітей і профілактику правопорушень останніх [4]. Так Закон встановлює основні обов'язки підрозділів ЮП в сфері соціального захисту і профілактики правопорушень серед дітей.

Суттєве значення серед нормативних засад, що застосовують ювенальні поліцейські в адміністративно-правовій діяльності є Кодекс України про адміністративні правопорушення (далі-КУпАП). За вчинення адміністративних правопорушень до неповнолітніх може застосовуватись адміністративна відповідальність у вигляді адміністративного стягнення, яке застосовується з метою виховання особи.

Базовим підзаконним нормативним актом, що передбачає форми й методи, порядок роботи підрозділів поліції як суб'єктів профілактики адміністративних проступків є Інструкція з організації роботи підрозділів ювенальної превенції Національної поліції України від 19.12.2017 (далі-Інструкція).

Значний обсяг в організації діяльності ювенальної поліції припадає на забезпечення профілактики адміністративних і кримінальних правопорушень серед дітей. Процес, який охоплює як разові, так і довгострокові заходи, включає загальну та індивідуальну профілактику. Непорозуміння викликає той факт, що здійснення поліцейськими підрозділів ЮП заходів індивідуальної профілактики Інструкція з передбачає лише з дітьми, які перебувають на профілактичному обліку в поліції. Це формально виключає можливість поліцейського проводити попереджувальні та виховні бесіди з дитиною, вживати інших профілактичних заходів, якщо вона не перебуває на профілактичному обліку. Хоча така потреба може виникати, якщо дитина вперше вчинила адміністративне правопорушення (немає підстав для постановки на облік, але цілком доцільним є відвідування її за місцем для з'ясування умов проживання, а також чинників, які можуть негативно впливати на неї та спонукати до вчинення наступного правопорушення і т. ін. [4].

Отже, сьогодні можна констатувати певний прогрес в організації діяльності сучасних підрозділів ЮП (порівняно з колишніми підрозділами КМСД), що простежується у посиленні компоненту захисту прав дітей, особливо тих, які перебувають у складній життєвій ситуації та в конфлікті із законом. [5].

Разом з перевагами нової Інструкції, організація роботи підрозділів все ще вимагає коректив. Так, в Інструкції не зазначено скільки дітей має територіально обслуговувати ювенальний поліцейський. Також співробітники підрозділу ЮП повинні володіти спеціальними знаннями з психології підлітків, адже неповнолітні особи до 18 років є особливо вразливою групою населення.

---

1. Школа С. М. Правові засади профілактичної роботи Національної поліції України. Актуальні проблеми вітчизняної юриспруденції. – 2016. – Вип. – 3. – С. 129- 132.

2. Про запобігання та протидію домашньому насильству: Закон України від 07 грудня 2017 р. № 2299-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2229-19>

3. Про органи і служби у справах дітей та спеціальні установи для дітей: Закон України від 24 січня 1995р. № 20/95-ВР. – URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/20/95-вр>

4. Іщенко І.В. Проблеми та досягнення в організації роботи підрозділів ювенальної превенції Національної поліції України. Правовий часопис Донбасу. 2018. № 3 (64). С. 94-99.

5. Про затвердження інструкції з організації роботи підрозділів ювенальної превенції Національної поліції України: Наказ Міністерства внутрішніх справ України [від 17 груд. 2017 р. №1044] – URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0686-18>

Репан Микола Іванович
старший викладач кафедри
адміністративного права, процесу
та адміністративної діяльності
Дніпропетровського державного
Університету внутрішніх справ

ДОМАШНЄ НАСИЛЬСТВО: ПРОБЛЕМНІ ПИТАННЯ В ЗАСТОСУВАННІ ЧИННОГО ЗАКОНОДАВСТВА.

Як і в усьому світі, домашнє насильство в Україні зустрічається у всіх соціальних, вікових, етнічних і інших групах населення. Воно може включати фізичне, сексуальне, економічне і психологічне насильство, нерідко - повторюване, і призводить до тяжких наслідків аж до смертельного результату. У Україні агресорами можуть виступати різні члени сім'ї, переважну частину постраждалих складають жінки[1].

Поліція найперший і найчастіше єдиний соціальний інститут, взаємодіє з особами, які вчиняють домашнє насильство, та їх жертвами. Поліцію часто критикують за байдуже ставлення до проблеми домашнього насильства, однак це не відповідає дійсності.

У 2019 році до Національної поліції надійшло 141,8 тис. заяв, повідомлень про вчинені правопорушення та інші події, пов'язані з домашнім насильством (з них 1881 подано дітьми).

З метою впровадження сучасного досвіду реагування на домашнє насильство, негайного припинення правопорушення та забезпечення захисту постраждалих осіб відповідно наказу Національної поліції України від 30.08.2019 № 871 «Про організацію своєчасного реагування на факти вчинення домашнього насильства»[6] у 27 містах держави розпочали роботу 45 мобільних груп реагування на факти вчинення домашнього насильства.

Критиці підлягає існуюча в Україні мережа соціального захисту, що не відповідає в достатній мірі потребам осіб, що пережили домашнє насильство. Закон України «Про запобігання та протидії домашньому насильству» [1] розширив коло суб'єктів, що надають медичні та правові послуги. З'явилася 24-годинна «гаряча лінія», консультативна допомога в пошуку житла і роботи, лікуванні алкогольної та наркотичної залежності. На жаль, їх роботи ефективною назвати складно.

Система державного реагування в частині надання допомоги постраждалим знаходиться не неналежному рівні. Спостерігається нестача місць у притулках для жінок, які постраждали від домашнього насильства. Вказані установи мають обмеження з надання допомоги, зокрема, висувають жорсткі вимоги до прийому, що включає необхідність оформлення великої кількості документів, пред'явити які буває важко, а часом неможливо. На прийняття рішення про прийом часом іде доволі тривалий час(до 5 діб), і це в ситуації, коли потерпіла вже знаходиться в стані кризи, стикається з серйозним ризиком подальшого насильства і не має альтернативних варіантів допомоги. Концентрація притулків в великих містах створює додаткові проблеми для жінок в сільській місцевості і мешканок невеликих населених пунктів.

Ніхто не сперечається з тим, що необхідно виробляти ефективні системи заходів, що сприяють запобіганню поширення жорстокості серед членів сім'ї, однак застосування різних стандартів до осіб, що скоїли адміністративний проступок в сім'ї і злочин ускладнене наявністю суперечливих і конфліктуючих інтересів держави щодо сім'ї. З одного боку, воно прагне створити громадянське суспільство, члени якого могли б жити без страху стати жертвою домашнього тирану. Цим продиктовані державні заходи щодо запобігання домашньому насильству та боротьби з нею. З іншого боку, держава зацікавлена в збереженні цілісності сім'ї, тому по відношенню до неї можуть застосовуватися норми і правила, непридатні до всіх інших соціальних інститутів. Найбільш очевидним є прагнення обмежити можливість розпаду сім'ї. Батьки не можуть кинути своїх дітей, а чоловіки і жінки повинні отримати дозвіл на розлучення[4]. Нормативна невизначеність виражається тут в тому, що крім соціальних і легітимних механізмів, які пов'язують членів сім'ї друг з другом, існують і норми, що виправдовують певний рівень жорстокого і насильницької поведінки між членами сім'ї. Ці норми допускають фізичне покарання дітей, а також відкрите вираження почуттів (в тому негативних), які члени сім'ї відчувають один до одного. Так, наприклад, в офісі або на підприємстві егоїстичність, грубість і некомпетентність співробітника не дають іншим права його вдарити. Якщо ж подібне відбувається в родині, то насильство сприймається як допустимий, а нерідко і як необхідна. Нормативна невизначеність характерна і для інших

кримінальних вчинків, здійснених в сім'ї, наприклад, злочинів проти власності. Покарання за крадіжку, вчинену дитиною всередині сім'ї (наприклад, у батьків), і за подібну крадіжку, вчинену у стороннього найчастіше сильно різняться[3].

Навіть прийняття «правильних» законів і усвідомлення важливості тієї чи іншої соціальної проблеми не означає, що соціальна політика буде ефективно втілена в життя. Так, 1 серпня 2019 року Міністерством внутрішніх справ України видано наказ №654 «Про затвердження Порядку винесення уповноваженими підрозділами органів Національної поліції України «термінового заборонного припису стосовно кривдника». Наказ відповідним чином зареєстровано в Міністерстві юстиції України[5]. Вивчення практики зовування Національною поліцією вказаного спеціального заходу показало, що у минулому році винесено 15,9 тис. термінових заборонних приписів стосовно кривдника. На обліку Національної поліції перебуває понад 70,7 тис. осіб, які вчинили домашнє насильство. Що цікаво, спеціальні заходи запобігання та протидії домашньому насильству застосовували дільничні офіцери поліції, поліцейські офіцери громади, ювенальна превенція, групи реагування патрульної поліції та спеціально створені нові підрозділи – мобільні групи з реагування на факти домашнього насильства, а підрозділи патрульної поліції вказані спеціальні заходи не застосовують. Це значно впливає на можливості запобігання та протидії домашньому насильству в Україні, оскільки вказаний спеціальний захід застосовується у разі існування безпосередньої загрози життю чи здоров'ю постраждалої особи з метою негайного припинення домашнього насильства, недопущення його продовження чи повторного вчинення.

Наведені приклади наочно демонструють наявні проблеми над якими потрібно багато працювати в сфері запобігання та протидії домашньому насильству в Україні.

1. Про запобігання та протидію домашньому насильству: Закон України від 07.12.2017 р. № 2229-VIII. Відомості Верховної Ради України. 2018. № 5. Ст. 35. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/main/2229-19> (дата звернення: 19.02.2020).

2. Кодекс України про адміністративні правопорушення. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/80731-10> (дата звернення 19.02.2020).

3. Кримінальний процесуальний кодекс України від 13.04.2012 р. № 4651-VI. Відомості Верховної Ради України. 2013. № 9–10. Ст. 88. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/-laws/main/4651-17> (дата звернення 19.02.2020).

4. Сімейний кодекс України: Закон України від 10.01.2002 р. № 2947-III. URL: <https://zakon.rada.gov.ua> (дата звернення: 19.02.2020).

5. Про затвердження Порядку винесення уповноваженими підрозділами органів Національної поліції України термінового заборонного припису стосовно кривдника: Наказ Міністерства внутрішніх справ України № 654 від 01.08.2018 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0965-18#n14> (дата звернення: 19.02.2020).

6. Про організацію своєчасного реагування на факти вчинення домашнього насильства: Наказ Міністерства внутрішніх справ України від 30.08.2019 № 871. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0270-19#n14> (дата звернення: 19.02.2020).

Степанюк Кирило Петрович
аспірант Національної академії
Служби безпеки України

МІСЦЕ БОРОТЬБИ З КОРУПЦІЄЮ У ЗАБЕЗПЕЧЕННІ НАЦІОНАЛЬНОЇ БЕЗПЕКИ УКРАЇНИ

Актуальність та важливість забезпечення національної безпеки України у теперішній час є питанням безспірним. Не менш важливим є усвідомлення реальної ситуації, що стосується поглинання корупцією усіх сфер життя нашої держави. Тому, так важливо дослідити місце боротьби з корупцією у забезпеченні національної безпеки України.

Питання, що стосуються національної безпеки України регулюються Законом України "Про національну безпеку України". Так, згідно ст. 1 Закону, національна безпека України - захищеність державного суверенітету, територіальної цілісності, демократичного конституційного ладу та інших національних інтересів України від реальних та потенційних загроз. У свою чергу національні інтереси України - життєво важливі інтереси людини, суспільства і держави, реалізація яких забезпечує державний суверенітет України, її прогресивний демократичний розвиток, а також безпечні умови життєдіяльності і добробут її громадян [1].

Згаданий вище Закон визначає основи та принципи національної безпеки, розмежовує повноваження державних органів у сферах національної безпеки і оборони, а найголов-

ніше зазначає цілі та основні засади державної політики, що гарантуватимуть суспільству і кожному громадянину захист від загроз.

Однак, для того щоб зрозуміти як забезпечити національну безпеку України і яким чином зазначені у Законі органи повинні це робити слід звернутися до визначення поняття загроз. Таким чином, загрози національній безпеці України - явища, тенденції і чинники, що унеможливають чи ускладнюють або можуть унеможливити чи ускладнити реалізацію національних інтересів та збереження національних цінностей України. Однак переліку загроз у вищезазначеному Законі немає, а у ст. 3 Закону зазначено, що відповідні пріоритети державної політики у сферах національної безпеки і оборони визначаються у Стратегії національної безпеки України.

На момент підготовки тез діє Указ Президента України Про рішення Ради національної безпеки і оборони України від 26 травня 2015 року "Про Стратегію національної безпеки України". Автор хоче зауважити, що стаття 1 Загальних положень вказаної Стратегії починається словами: "Революція гідності (листопад 2013 року - лютий 2014 року) проти корумпованої влади, яка, свідомо ігноруючи права, свободи і законні інтереси громадян, під тиском ззовні намагалася перешкодити європейському вибору Українського народу, відкрила перед Україною можливості для побудови нової системи відносин між громадянином, суспільством і державою на основі цінностей свободи і демократії." [2]. Так, у зазначеному контексті першою загрозою визначають корумповану владу, однак, згідно статті 3 вказаної Стратегії, у пріоритетному лише п.3.3 ст. 3 визначає таку загрозу як: корупція та неефективна система державного управління, яка по суті визначається у: поширенні корупції, її укорінення в усіх сферах державного управління; слабкість, дисфункціональність, застаріла модель публічних інститутів, депрофесіоналізація та деградація державної служби; здійснення державними органами діяльності в корпоративних та особистих інтересах, що призводить до порушення прав, свобод і законних інтересів громадян та суб'єктів господарської діяльності.

Тому, автор вважає необхідним розглядати корупцією на першому місці існуючих загроз і тому акцентує увагу на кримінально-правовому регулюванні протидії корупції як одному із пріоритетних чинників на шляху забезпечення національної безпеки.

Відзначимо позиції О. Бантишева та О. Шамари, які вважають, що суспільна небезпека злочинів проти основ національної безпеки України, полягає насамперед у створенні, формуванні негативних, шкідливих, суспільно небезпечних зв'язків і відносин, за наявності й в умовах яких стає можливим заподіяння шкоди правоохоронним благам [3].

Так, слід усвідомити, що така загроза національним інтересам як поширення корупції в органах державної влади, зрощення бізнесу і політики, організованої злочинної діяльності є основною.

Україна є молодою країною, процес державотворення якої перебуває в активній стадії та як правило починається з державних органів та державних підприємств. Останнім часом все частіше ми бачимо представників іноземних держав на керівних посадах державних підприємств, що є також питанням національної безпеки.

Згідно ст.1 Закону України "Про запобігання корупції", корупція - використання особою, зазначеною у частині першій статті 3 цього Закону, наданих їй службових повноважень чи пов'язаних з ними можливостей з метою одержання неправомірної вигоди або прийняття такої вигоди чи прийняття обіцянки/пропозиції такої вигоди для себе чи інших осіб або відповідно обіцянка/пропозиція чи надання неправомірної вигоди особі, зазначеній у частині першій статті 3 цього Закону, або на її вимогу іншим фізичним чи юридичним особам з метою схилити цю особу до протиправного використання наданих їй службових повноважень чи пов'язаних з ними можливостей [4].

Таким чином бачимо, що корупційний прояв (корупційний злочин чи корупційна дія) може полягати як у особистих цілях (власному збагаченні, меркантильному інтересі) так і у більш глобальних - таких як розлад негативного державного процесу.

Отже, усвідомлюючи можливість виникнення і розповсюдження корупції у державі з причин цілеспрямованих організованих дій, необхідно приділити увагу заходам протидії корупції у органах які діють у державі.

Саме тому автор вважає, що корупція як загроза національній безпеці повинна стояти на першому місці у боротьбі та забезпеченні національних інтересів та національної безпеки загалом, тому що саме корупція у відповідних органах не дає можливості на вдалу реалізацію тої ж самої Стратегії, що логічно представлено у її п.4.5. ст. 4, а саме: реформування системи державного управління, нова якість антикорупційної політики; очищення влади від корупціонерів і агентури іноземних спецслужб, непрофесіоналів, політичної кон'юнктури, унеможливлення

переважання особистих, корпоративних, регіональних інтересів над загальнонаціональними; реформування інституту державної служби, формування висококваліфікованого, патріотичного, політично нейтрального корпусу державних службовців, реформування системи підготовки, перепідготовки та підвищення кваліфікації кадрів державної служби, запровадження сучасних етичних норм для державних службовців, військовослужбовців, працівників правоохоронних органів; децентралізацію функцій держави та бюджетних ресурсів; відкритість, прозорість та підзвітність державних органів, запровадження електронного урядування. [2]

Так, на сьогоднішній день в Україні насправді чимало державних органів, які здійснюють боротьбу з тими чи іншими проявами корупції, що частіше заставляє задуматися про її ефективність через таку розгалужену їх систему. Для прикладу, наведемо перелік органів, які здійснюють протидію корупції в Україні:

- Національне агентство з питань запобігання корупції (НАЗК), Національне антикорупційне бюро України (НАБУ), Спеціалізована антикорупційна прокуратура (САП), Державне бюро розслідувань (ДБР), Вищий антикорупційний суд України (ВАСУ) орган зі всеукраїнською юрисдикцією - розглядає виключно справи топ-корупціонерів, які розслідує НАБУ, Національне агентство України з питань виявлення, розшуку та управління активами, одержаними від корупційних та інших злочинів (АРМА), Національна рада з питань антикорупційної політики при президенті України, Служба безпеки України (СБУ), Національна поліція України.

Як бачимо багато органів здійснюють боротьбу з корупцією, однак специфікою Кримінального кодексу України є те, що він не розглядає відповідальність за корупційні злочини в межах якогось окремого розділу його Особливої частини. Відтак серед двадцяти розділів Особливої частини цього Кодексу не існує розділу, який би мав назву «Корупційні злочини».

Відповідно до ст. 45 КК України корупційними злочинами вважаються злочини, передбачені ст.ст. 191, 262, 308, 312, 313, 320, 357, 410, у випадку їх вчинення шляхом зловживання службовим становищем, а також злочини, передбачені ст.ст. 210, 354, 364, 364-1, 365-2, 368 – 369-2 цього Кодексу.

Очевидно, що законодавче визначення корупційних злочинів дається не в контексті їх широкого опису з розкриттям специфічних ознак, а шляхом перерахування конкретних статей КК України, де встановлена відповідальність за вчинення таких суспільно небезпечних посягань. Отже, до корупційних злочинів, відносяться посягання, які передбачені 19 (дев'ятнадцятьма) статтями КК України, тобто законодавець навів їх вичерпний перелік.

З огляду на викладене, вважається необхідним розглядати боротьбу з корупцією окремим органом, спеціального призначення з правоохоронними функціями, який забезпечує державну безпеку України. Тому зокрема так важливо, на законодавчому рівні приділити увагу системі кримінально-правового регулювання протидії корупції.

1. Закон України «Про національну безпеку України»
2. Указ Президента України Про рішення Ради національної безпеки і оборони України від 6 травня 2015 року "Про Стратегію національної безпеки України".
3. Кримінальна відповідальність за злочини проти основ національної безпеки України (проблеми кваліфікації) : монографія / О.Ф. Бантишев, О.В. Шамара. 3-е вид., перероб. та доп. Київ : 2014. 198 с.
4. Закон України "Про запобігання корупції".

Турдумамбетова Э.Б.
ад'юнкт Академії МВД
Кыргызской Республики

МОЛОДЕЖНЫЙ ЭКСТРЕМИЗМ КАК УГРОЗА СОВРЕМЕННОМУ ГОСУДАРСТВУ

В настоящее время экстремизм во всех своих проявлениях стал одной из основных внутренних угроз национальной безопасности как в Кыргызской Республике, так и в странах ближнего зарубежья.

Прошедшие 24 марта 2017 г. митинг в Минске, 25 марта в Бишкеке и 26 марта в Москве и ряде городов России наглядно продемонстрировали активное участие молодых людей от 16 до 35 лет, как основной протестной массы.

На сегодняшний день отчетливо просматривается тенденция к расширению масштабов акций, митингов экстремистского характера, борьба с экстремизмом становится гло-

бальной международной проблемой, представляющей серьезную угрозу для безопасности общества. Идеологическому и информационному противодействию экстремизму принадлежит особое место. От того, как обеспечивается безопасность общества, ведется борьба с такими организованными формами преступности, как терроризм, экстремизм, бандитизм, захват заложников и т.п., представляющими реальную угрозу общественной безопасности как составной части национальной безопасности, зависит будущее страны.

Причинами крайнего недовольства общества могут быть существенное ухудшение социального благополучия населения, высокий уровень безработицы, разоблачительные факты о коррупции в высших эшелонах власти, принятие законодательных актов, ущемляющих интересы отдельных слоев населения и т.п.

Существенную угрозу безопасности общества представляет наиболее опасная форма организованной преступной деятельности – экстремизм, включая его крайнюю форму – терроризм. Поэтому в настоящее время противодействие экстремизму как идеологии нетерпимости, возбуждения ненависти либо вражды, унижения достоинства человека либо группы лиц по признакам расы, национальности, языка, происхождения, отношения к религии, принадлежности к какой-либо социальной группе является важнейшим направлением обеспечения национальной безопасности [1].

При этом основным носителем их форм и методов является гражданское общество, которое сегодня имеет возможность предлагать новые концептуальные подходы, модели и элементы борьбы с экстремизмом.

В данном случае наибольшую озабоченность общества вызывают молодежные экстремистские организации. Основным критерием, позволяющим отграничивать молодежный экстремизм от экстремизма вообще, является возраст его приверженцев – 14-30 лет. Физические и психологические особенности, присущие каждому возрасту, находят отражение в поведенческих реакциях. Учеными выделяется такая характеристика поведения молодежи как «экстремальность». Сегодня молодежный экстремизм выражается в пренебрежении к действующим в обществе правилам поведения, к закону в целом, появлении неформальных молодежных объединений противоправного характера. Экстремисты нетерпимы к тем гражданам, которые принадлежат к другим социальным группам, этносам и придерживаются иных политических, правовых, экономических, моральных, эстетических и религиозных идей. Экстремальный тип сознания проявляется в специфических формах поведения, характеризующихся импульсивностью мотивации, агрессивностью, склонностью к риску, эпатажем, отклонениями от принятых норм либо, наоборот, подавленностью, депрессией, пассивностью. Молодежный экстремизм обычно начинается с выражения пренебрежения к действующим в обществе правилам и нормам поведения или в отрицании их, потому, что молодежь во все времена была подвержена радикальным настроениям в силу возрастных ее свойств [2].

Существует ряд следующих особенностей характерных современному экстремизму:

1. Активное участие молодежи в возрасте от 14 до 30 лет в организованных массовых экстремистских акциях и их объединение в неформальные молодежные организации (группировки) экстремистско-националистической направленности и экстремистские сообщества.

2. Членами неформальных молодежных организаций (группировок) экстремистско-националистической направленности нередко становятся несовершеннолетние лица в возрасте 14 –18 лет недавно окончившие школу. Именно этот возраст является наиболее оптимальным для «впитывания» радикальных националистических, ксенофобских и экстремистских идей

3. Заметим также, что подростки все чаще выступают не только в качестве исполнителей, но и организаторов (главарей) молодежных экстремистских организаций (группировок).

В связи с этим активизируется процесс поиска эффективных механизмов воспитания молодёжи в духе толерантности, в том числе принятия и правильное понимание всего многообразия культур, форм самовыражения и проявления человеческой индивидуальности.

К экстремистской деятельности (экстремизму) относятся:

– насильственное изменение основ конституционного строя и нарушение целостности страны;

– публичное оправдание терроризма и иная террористическая деятельность;

– возбуждение социальной, расовой, национальной или религиозной розни;

– нарушение прав, свобод и законных интересов человека и гражданина в зависимости от его социальной, расовой, национальной, религиозной или языковой принадлежности или отношения к религии;

– пропаганда и публичное демонстрирование нацистской атрибутики или символики, либо атрибутики или символики, сходных с нацистской атрибутикой или символикой до степени смешения;

– финансирование указанных деяний либо иное содействие в их организации, подготовке и осуществлении, телефонной и иных видов связи или оказания информационных услуг.

Основой противодействия экстремизма в молодёжной среде должно стать устранение причин и условий, вызывающих противоправные образцы поведения.

К мероприятиям профилактики экстремизма в молодежной среде можно отнести следующее:

1.Повышение роли студенческого самоуправления в жизни учебного заведения и степень их влияния на процессы в студенческой среде.

2.Организация в образовательных учреждениях проведения классных часов по изучению законодательства в сфере противодействия экстремизму.

3.Оформление стендов антиэкстремистской направленности в корпусах учебных заведений и студенческих общежитиях

4.Активное привлечение органов правопорядка к работе по воспитанию законопослушных граждан, уверенных в неотвратимости наказания за осуществление экстремистской деятельности.

5.Разработка и реализация с участием национальных диаспор комплекса мероприятий по развитию межнационального диалога и интернационализма в студенческой среде.

6.Усиление внимание к мероприятиям по пропаганде культуры и традиций народов, проживающих на территории Кыргызской Республики и обучению навыкам бесконфликтного общения, а также просвещению студентов о социальной опасности преступлений на почве ненависти.

7.Создание в учебных заведениях добровольных интернациональных студенческих дружин для предупреждения конфликтов на почве этнической неприязни [3].

1.Пушкина М.А. Материалы планового семинара по вопросам профилактики экстремизма.

2.Фридинский С.Н. Молодежный экстремизм как особо опасная форма проявления экстремистской деятельности // Юридический мир. 2008. №6 – С. 24.

3.Мусаелян М.Ф. О причинах современного российского молодежного экстремизма // Российская юстиция. 2009. №4 – С.45.

Фурса Вадим Вікторович

викладач кафедри

тактико-спеціальної підготовки

Дніпропетровського державного

університету внутрішніх справ

ПРИНЦИП ЗАСТОСУВАННЯ КОНТИНУУМУ СИЛИ В ДІЯЛЬНОСТІ НАЦІОНАЛЬНОЇ ПОЛІЦІЇ УКРАЇНИ

У відповідності з положеннями Розділу V Закону України «Про Національну поліцію» поліцейські для деескалації конфлікту чи усунення небезпеки мають право використовувати силу, рівну тій, з якою вони стикаються, а у виняткових випадках, навіть на один рівень вище. В той же час застосування поліцейськими силових заходів досить часто піддається критиці з боку суспільства. Одним з основних питань, яке цікавить громадське суспільство є «виправдане чи надмірне застосування поліцією заходів примусу». Хоча громадськість може не розуміти або навіть не погоджуватися, але в діяльності правоохоронних органів є напрацьовані алгоритми і принципи застосування ними силових заходів. Поліцейські, які опинилися в ситуації, коли їм необхідно припинити правопорушення, затримати правопорушника чи злочинця, захистити громадян чи себе від нападу, повинні проаналізувати потенційно небезпечну, швидко мінливу ситуацію, сформувані план дій та власне виконати заплановані дії. Як правило, попадаючи у таку ситуацію у поліцейського є лише декілька секунд від виявлення потенційної небезпеки до початку дій по її усуненню.

Одним із принципів застосування примусових заходів є – принцип використання силового континууму. Зазначений принцип визначає правильні дії, які повинні бути здійснені

працівниками поліції у разі виникнення ситуації, що вимагає застосування сили.

Використання принципу силового континууму було розроблено саме для діяльності поліції. Спочатку він використовувався в якості об'єктивного орієнтира для визначення того, чи була застосована сила «правильно» і «виправдано». Він забезпечує стандарт для з'ясування відповідей на такі питання: «Як діяла поліція щодо застосування силових кроків, в належному порядку чи ні? Чи були пропущені які-небудь кроки, і якщо так, то чому?» Хоча в кожній ситуації може бути багато змін, використання «континууму сили» розглядається як золотий стандарт, який слід використовувати при визначенні відповідного рівня силового реагування на ситуації.

Наразі в практичних та навчальних матеріалах для підготовки поліцейських «континуум сили» розглядається як прогресивна шкала, де поліцейський може/повинен задіяти силу. Також застосування континууму сили також розглядається як «набір варіантів» за допомогою якого поліцейський може визначити адекватний рівень реагування залежно від ситуації, з якою він стикається [2, с. 144].

Силовий континуум зазвичай має багато рівнів, і поліцейські повинні застосовувати такий рівень континууму який відповідає ситуації, що склалася при цьому, враховуючи динаміку розвитку ситуації поліцейський повинен переходити з одного рівня на інший в лічені секунди.

В залежності від динаміки розвитку ситуації слід розрізняти такі рівні силового континууму:

- присутність поліцейського – рівень силового континууму при якому поліцейські заходи не застосовуються сила не використовується. Це найкращий метод вирішення ситуації або конфлікту. Простої присутності поліцейського в форменному одязі або поліцейської машини часто досить, щоб зупинити злочин або запобігти загостренню ситуації.

- усні команди – рівень силового континууму який характеризується вербальними вказівками поліцейського. Вказаний рівень застосовується якщо фізичної присутності поліцейського недостатньо. Словесна команда може бути простою: «зупинитися», «не рухатися» або навіть «ви заарештовані». При використанні словесних команд зміст і тон голосу дуже важливі. Він повинен бути не загрозливим і спокійним, але твердим і впевненим.

- контроль порожніми руками – рівень силового континууму, який за своєю структурою включає декілька підрівнів і розпочинається з легкого тактильного контакту і закінчується виключним застосуванням сили. Цей рівень зазвичай включає в себе «техніку м'якої порожньої руки» (поліцейські використовують захвати і техніки фізичного контролю, щоб утримати правопорушника) та «техніку жорсткої порожньої руки» (поліцейські використовують прийоми самозахисту, удари руками і ногами, щоб відбити чи припинити напад правопорушника). На цьому рівні поліцейські не застосовують ніякої зброї чи спеціальних засобів.

- застосування спеціальних засобів та техніки – рівень силового континууму при якому поліцейські використовують несмертельні пристрої, прилади і предмети, щоб отримати контроль над ситуацією. Цей рівень в деяких ситуаціях може застосовуватися в якості альтернативи вогнепальної зброї. Спеціальні засоби призначені для того, щоб тимчасово вивести з ладу, заплутати, затримати або утримати противника в різних ситуаціях. Вони часто використовуються при групових порушеннях громадського порядку, масових заворушеннях, а також при затриманні злочинців. Зазначений рівень силового континууму може також використовуватися, якщо застосування зброї об'єктивно виправдано, але її застосування може привести до травм чи загибелі сторонніх осіб або пошкодження чи знищення майна.

- демонстрація вогнепальної зброї – рівень силового континууму, який передує застосуванню вогнепальної зброї і застосовується поліцейськими у ситуаціях де потенційно може бути застосована чи використана вогнепальна зброя. Взагалі рівні «демонстрація вогнепальної зброї» і «застосування вогнепальної зброї» за аналогією з рівнем силового континууму «контроль порожніми руками» можливо об'єднати в один рівень.

- застосування вогнепальної зброї – рівень силового континууму при якому поліцейські використовують вогнепальну зброю, щоб отримати контроль над ситуацією. В той же час поліцейському слід пам'ятати, що застосування вогнепальної зброї є найсуворішим заходом примусу, а також те, що застосовується зброя у виняткових випадках визначених законом.

Підсумовуючи викладене хотілося б зазначити, що принцип використання силового континууму в ситуаціях з безліччю рівнів ескалації конфлікту дозволяє поліцейському переходити з одного рівня на інший в міру необхідності, пропускаючи рівні та повертатися до них, якщо цього вимагають конкретні обставини, а отже ефективно виконати покладені на нього завдання та функції. За своєю суттю континуум сили – це набір правил реагування

поліцейського на ситуацію, з якою він зіткнувся. Принцип силового континууму – є також і досить гарним, зрозумілим навчальним інструментом, який може допомагати поліцейським адекватно сприймати та реагувати ситуацію та уникнути загострення конфліктів. Він також може бути використаним для роз'яснення громадськості положень щодо об'єктивно виправданого застосування силових заходів.

1. Про Національну поліцію: Закон України від 02.07.2015 / URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/580-19> (дата звернення: 16.02.2020 р.)

2. Тактико-спеціальна підготовка працівників Національної поліції: навч. посібник / О.І. Тьорло, Ю.Р. Йосипів, В.М. Синенький та ін. Львів: ЛьвДУВС, 2018. 480 с.

Чаус Андрій Олександрович
ад'юнкт Дніпропетровського державного
університету внутрішніх справ

ПРОФІЛАКТИКА АДМІНІСТРАТИВНИХ ПРАВОПОРУШЕНЬ У СФЕРІ НЕЗАКОННОГО ОБІГУ НАРКОТИЧНИХ РЕЧОВИН ЯК СКЛАДОВА НАЦІОНАЛЬНОЇ БЕЗПЕКИ

Питання адміністративно-правової профілактики незаконного обігу наркотичних засобів, психотропних речовин і прекурсорів й донині залишається недостатньо дослідженим у вітчизняній правовій науці, що свідчить про необхідність комплексної розробки правових та організаційних засад діяльності підрозділів органів внутрішніх справ щодо адміністративної протидії правопорушенням, які вчиняються у цій сфері.

Правовою основою профілактики є: Конституція України, Конвенції, угоди та декларації ООН (Єдина Конвенція ООН про наркотичні засоби (1961 р.); Конвенція ООН про психотропні речовини (1971 р.); Конвенція ООН про боротьбу проти незаконного обігу наркотичних засобів і психотропних речовин (1988 р.); Конвенція ООН проти застосування допінгу (1989 р.); Угода про незаконний обіг на морі, укладена на виконання статті 17 Конвенції ООН про боротьбу проти незаконного обігу наркотичних засобів і психотропних речовин (1995 р.); Конвенція ООН проти транснаціональної організованої злочинності (2000 р.); Політична декларація двадцятої спеціальної сесії Генеральної Асамблеї ООН, що присвячена спільній боротьбі зі світовою проблемою наркотиків (1998 р.) та інші), закони України ("Про наркотичні засоби, психотропні речовини та прекурсори" (1995 р.); "Про внесення змін до Закону України "Про обіг в Україні наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів і прекурсорів" (2006 р.); "Про заходи протидії незаконному обігу наркотичних засобів, психотропних речовин і прекурсорів та зловживанню ними" (1995 р.); "Про організаційно-правові основи боротьби з організованою злочинністю" (1993 р.); "Про адміністративний нагляд за особами, звільненими з місць позбавлення волі" (1994 р.); "Про ліцензування певних видів господарської діяльності" (2000 р.); "Про лікарські засоби" (1996 р.) тощо.

Світове співтовариство здійснює боротьбу з поширенням наркотиків у таких напрямках:

1. Широка профілактична діяльність, спрямована на недопущення втягнення молоді у вживання наркотиків. З цією метою застосовуються найновіші досягнення медицини, психіатрії, педагогіки, залучається широка громадськість. Вважається, що цей напрямок мусить бути пріоритетним у кожній державі.

2. Силова боротьба з наркобізнесом із залученням спеціалізованих установ, військової техніки, фахово підготовлених працівників, контроль за відмиванням "брудних" грошей, захоплення наркокур'єрів і вихід через них на лідерів наркокартелів.

3. "Лібералізація" наркотичної проблеми, тобто перехід до легальної реалізації наркотиків через аптеки та інші торговельні заклади (йдеться щодо "легких" наркотиків). Це дає можливість контролювати ринок збуту наркотиків та проводити повний облік лікування наркоманів.

Але практика показує, що депеналізація споживання наркотиків (Голландія, Швеція) не призводить до бажаних результатів. У наркоманів лишається потяг до "важких" наркотиків. На наш погляд, такий напрямок боротьби з наркоманією не може бути прийнятним для України, хоча в Києві, Одесі та деяких інших містах у рамках проекту ВООЗ здійснюється видача наркоманам шприців, презервативів, дезрозчину тощо [1].

Вживання наркотиків в Україні досягло загрозливих масштабів. За даними Міністерст-

ва охорони здоров'я України в державі налічувалося 387 тис. споживачів ін'єкційних наркотиків (за даними міжнародних організацій ВООЗ і UNAIDS ін'єкційних наркоманів у країні на обліках перебуває близько 425 тис., а згідно з даними незалежних експертів в Україні вживають наркотики від 1 до 1,5 млн. осіб, і їхня кількість щорічно збільшується на 8-10 %).

При цьому на обліку в МВС України перебуває близько 150 тис. наркоманів. Щорічно від наркоманії і пов'язаних з нею хвороб (ВІЛ/СНІД, вірусні гепатити, специфічні онкозахворювання, туберкульоз тощо) в Україні помирає до 120 тис. осіб (у світі щодня гине 330 осіб, налічується близько 250 млн. хворих на наркоманію, що становить 4 % населення) [2].

Особи, хворі на наркоманію, не лише завдають шкоди своєму здоров'ю, а ще й вчиняють багато правопорушень, у тому числі у сфері незаконного обігу наркотичних засобів, психотропних речовин і прекурсорів. Так, упродовж останніх років у межах проведення спеціальних операцій «Мак» і «Батискаф» викрито понад 424,8 тис. правопорушень у сфері незаконного обігу наркотичних засобів, психотропних речовин і прекурсорів, судами накладено понад 120,7 тис. стягнень за такі правопорушення. Наркозалежними особами та особами в стані наркотичного сп'яніння вчинено 86,2 тис. правопорушень.

Зрозуміло, що протидія у сфері незаконного обігу наркотичних засобів, психотропних речовин і прекурсорів за допомогою кримінально-правових засобів (виявлення вчиненого злочину, викриття винних, їх засудження та покарання згідно із законом) не може забезпечити зменшення рівня злочинності, а її ліквідацію і поготів. Кримінальна відповідальність настає, як правило, набагато пізніше того часу, коли особа стає схильною до немедичного вживання наркотичних засобів і психотропних речовин, а тому осіб, хворих на наркоманію, важко злякати покаранням.

Отже, актуальною залишається профілактична робота, що сприяє запобіганню антигромадським проявам на ранній стадії їх розвитку.

Статистика свідчить, що наркологічна ситуація в Україні погіршується. Причина не в тому, що не створено досконалу законодавчу базу профілактики наркоманії і боротьби з наркобізнесом, а в тому, що практично в повному обсязі не виконуються чинні закони та підзаконні нормативні акти. Очевидно, треба приділити більше уваги використанню досвіду сусідніх країн щодо участі у боротьбі з наркотизмом громадських організацій, освітнім заходам. За оцінками експертів, найближчими роками поширення наркоманії на території нашої та сусідніх держав не припиниться. Навіть незначне зростання добробуту населення на тлі світової економічної кризи може активізувати діяльність ділків наркобізнесу, сприяти втягненню у торгівлю наркотиками малозабезпечених верств населення, насамперед безробітних жінок, молодих людей, студентів. У поєднанні із складною оперативною обстановкою в Україні це дає підстави очікувати, що злочинність, пов'язана з наркотиками, буде для нашої держави однією з найбільш гострих проблем. Для координації зусиль усіх зацікавлених сторін потрібна єдина інформаційна та науково-методична база, реалізація міждисциплінарного підходу до профілактики наркотизму, покращення рівня освіти працівників правоохоронних органів із означених питань. Йдеться не тільки про працівників підрозділів Національної поліції з протидії накоторгівлі, а й усіх випускників ЗВО МВС, для яких слід запровадити принаймні спецкурс «Профілактика наркотизму серед дітей» [3].

Наркоманія в Україні несе значну загрозу національній безпеці, в пешу чергу через знищення людського потенціалу. Що особливо є актуальним враховуючи ту демографічну яму в якій перебуває наша країна. Типовий портрет українського споживача наркотиків - це, в основному, молоді люди від 15 до 27 років. Причому, 74% наркозалежних ніде не працюють і не навчаються. Майже 2% - учні технікумів та ПТУ, 0,4% - студенти вищих навчальних закладів. 73% споживачів наркотиків - міські жителі, проте постійно зростає доля сільської молоді. На сьогодні в Україні 70% наркоманів - це молоді люди віком до 25 років [4]. Із зазначеного вище випливає, що вказане нами негативне явище знищує цвіт нації, викошує найбільш працездатний прошарок населення.

Окрім того, наркоманія несе на собі значний економічний тягар, який суттєво перешкоджає державній економіці.

Варто наголосити, якщо людина стає наркоманом (а це трапляється здебільшого серед молоді), то всі витрачені на неї державні кошти (освіта, медичне забезпечення) виявляються марними. А вони становлять значні суми, адже у підготовку одного фахівця держава вкладає щонайменше 10 тисяч доларів [5, с. 2]. Значні витрати несуть наркомани України на придбання наркотичних речовин - 2300 гривень в місяць [6, с. 31]. За нашими розрахунками, наркомани країни витрачають на придбання наркотиків від майже 28 млрд. до 40 млрд. грн. протягом року.

Підсумовуючи вище викладене, необхідно зазначити про необхідність посилення боротьби з наркоманією. Враховуючи специфіку даного явища пропонуємо виділити наступні напрямки:

- організаційний - забезпечити висвітлення стану проблематики в засобах масової інформації та проведення наявної агітації з демонстрацією тяжких наслідків вживання наркотичних речовин (на кшталт наглядної анти агітації для курців на пачках цигарок);
- правовий - розробити та затвердити Стратегію державної політики щодо наркотиків, яка б діяла після 2020 року та враховувала реалії соціального, культурного, економічного та політичного стану в державі;
- методичний - розробка та впровадження у діяльність компетентних органів Типових методичних рекомендацій по виявленню та протидії наркоманії в Україні;
- затвердження ціленаправленого державного курсу по протидії наркоманії - передбачає формування «державної волі» в протидії наркоманізації населення шляхом створення умов для добровільної відмови особи від вживання нарковмісних препаратів;
- провести всеукраїнське обговорення проблеми легалізації канабіноїдних наркотичних речовин (на зразок країн західної Європи).

1. Корольчук В.В. Заходи запобігання наркоманії. Основні напрями та проблеми протидії наркоманії [Текст] : матеріали круглого столу. (Київ, 6 лют. 2017 р.) : / [редкол.: В.М. Вовк, А.П. Калініченко, А.В. Ляшук та ін.]. Івано-Франківськ : Нац. акад. внутр. справ, 2017. 122 с.

2. Статистичний огляд Міністерства охорони здоров'я України. URL : <https://www.moz.gov.ua>

3. Долженков О.Ф., Резніков С.Д. Протидія наркотизму дітей шляхом удосконалення законодавства та професійної освіти. Науковий вісник Львівського державного університету внутрішніх справ. 2012. 2 (2).с. 138-146.

4. Narkomaniiia v Ukraini [Drug addiction in Ukraine]. URL : <http://narconon.kiev.ua/uk/narkomaniya-v-ukra%D1%97ni/>.

5. Za materialamy Informatsiinoho upravlinnia aparatu Verkhovnoi Rady Ukrainy Investytsii v osvitu povynni pratsiuvaty na blaho [4. According to the Information Administration of the Verkhovna Rada of Ukraine, investments in education should work for the benefit]. (2018, traven, 18). Holos Ukrainy - Voice of Ukraine, s. 2.

6. Natsionalnyi zvit za 2017 rik shchodo narkotychnoi situatsii v Ukraini (za danymy 2016 roku). Pohlyblenyi ohliad narkosytuatsii v Ukraini dlia Yevropeiskoho monitorynhovoho tsentru z narkotyktiv ta narkotychnoi zalezhnosti [National report for 2017 on the narcotic situation in Ukraine (according to 2016). An in-depth review of the drug situation in Ukraine for the European Monitoring Center for Drugs and Drug Addiction]. URL : <http://www.ummcda.org.ua/index.php/86-natsionalnij-zvit-za-2017-rik-shchodo-narkotychnoji-situatsiji-vukrajini-za-danimi-2016-roku>.

**КРИМІНАЛЬНО-ПРАВОВЕ, КРИМІНОЛОГІЧНЕ
Й КРИМІНАЛІСТИЧНЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ МІЖНАРОДНОЇ
ТА НАЦІОНАЛЬНОЇ БЕЗПЕКИ**

Mindaugas Bilius

assoc. prof.

*(Lithuanian Police School,
Vytautas Magnus University)*

Laimutė Čaplikienė

Head of Education Management Division

(Lithuanian Police School)

**MEASURES TO ENSURE PROTECTION OF DOMESTIC VIOLENCE VICTIMS
AND THE BASES OF THEIR IMPOSITION IN LITHUANIA**

Mindaugas Bilius. Laimutė Čaplikienė. The article aims to describe achieve this aim, the analysis has been carried out on the recent mechanism of protection of victims of domestic violence and the application order of the established measures in particular situations in Lithuania.

Keywords: *domestic violence, abuser, victim of domestic violence, interim protective measures, supervision measures, special protective measures.*

Problem. Domestic violence is a dangerous criminal offence. It is different from other criminal offenses because of the close relationship between the abuser and the victim. Therefore, in the case of violence, assistance to the victim is urgent to ensure his / her safety.

Lithuanian legislation [2, 3, 4, 6] regulates the measures of protection of domestic violence victims that can be applied in different stages of investigation of domestic violence.

The Law on Protection against Domestic Violence of the Republic of Lithuania [4] (hereinafter the Law on Protection against Domestic Violence or the Law) provides an opportunity to apply interim protective measures before pre-trial investigation while clarifying the circumstances. Imposition of these measures is limited by period of time (imposed before the start of pre-trial investigation, up to 10 days) and the procedure itself is not fast. When police officers want to apply interim protective measures, they have 24 hours to access the district court, meanwhile the judge has 24 hours to take a decision. Regarding the short imposition time, this period of time (48 hours) gets even shorter. The problem is that police officers are likely not to access the district court regarding the imposition of interim protective measures because of the short imposition time. They attempt to clarify the circumstances and take the decision. Once the data is clarified and the pre-trial investigation is started, prosecutor in accordance with the Criminal Procedure Code of the Republic of Lithuania has the opportunity to access the district court due to imposition of supervision measure (i.e., the obligation to be separated from the victim and / or not approaching the victim within an indicated distance). As a result of that, the attempts are made to clarify the incident circumstances as soon as possible and take the decision rather than access the court due to the imposition of interim protective measures.

In cases of domestic violence, police officers can apply one of procedural coercive measures (temporary detention, the maximum duration is 48 hours) to protect the victim [2]. The Criminal Procedure Code of the Republic of Lithuania does not indicate other fast and effective protective measures during pre-trial investigation except temporary detention that can be applied “here and now” to separate the victim from the abuser. Therefore, after arriving at the incident scene, police officers usually apply procedural coercive measure (temporary detention) to ensure the safety of the victim of domestic violence. The Criminal Procedure Code of the Republic of Lithuania (Article 140) indicates that “prosecutor or pre-trial investigation officer can detain the person caught in the act of committing the crime or immediately after committing it” [2]. Despite the fact that the expression “can be” (indicated in the Criminal Procedure Code of the Republic of Lithuania) is only giving right but not obligation, police officers use this procedural coercive measure as imperative, and temporary detention is applied in almost every case of domestic violence. Taking this into account, the question arises if temporary detention procedures are

performed legally and without violating human rights.

Analysis of publications in which the solution to this problem was initiated. The problem of domestic violence has received considerable attention in Lithuanian scientific literature. In spite of the researches carried out on various issues of domestic violence [13,17,18], the mechanism of protection of victims of domestic violence, evaluating criminal law provisions and the content of police secondary legislation, is not sufficiently analysed.

I. Michailovich [15] fundamentally analysed the problem of domestic violence, its concept, legal and psychological aspects as well as related issues. The researcher studied the stereotypes of domestic violence and international standards in the field of domestic violence. N. Dirsiënė, K. Ušackienė, I. Mainelytė, R. Kriugždaitė [12] and R. Uscila, N. Grigutytė, E. Karmaza [18] prepared methodological recommendations for both victims of domestic violence and officers dealing with conflicts of domestic violence. In her dissertation “Smurtas artimoje aplinkoje prieš moteris: baudžiamoji teisinė apsauga” (“Domestic violence against women: criminal legal protection”), R. Jakštienė analysed protective measures for victims of domestic violence provided in legislation and revealed the problem of their application. Humans Rights Monitoring Institute issued a practical handbook “Pareigūno bendravimas su nukentėjusiais” (“Officer’s communication with victims”) [16] that discussed the basis of the protection of victims from threats arising after criminal offences. The handbook also described the evaluation of special protective needs and the application of measures.

The objective of the article: to analyse and reveal protective measures of the victim of domestic violence, the problem of application and possible solutions.

Basic content. Violence in a family or other “immediate environment” is one of “the most serious problems among modern countries worldwide” [15]. The term domestic violence includes various forms of violence, from psychological to physical violence, from threats to murder, but usually this term reflects long-term relationship between the abuser and the victim [4]. Domestic violence includes a husband’s violence against a wife, a wife’s or partner’s violence against a husband, parents’ violence against children and vice versa, violence among brothers, sisters, grandparents, partners, etc. [18]. Violence is considered to be everything that affects a person’s psychological, physical, moral or sexual condition and causes suffering, as well as threats and attempts to restrict personal freedom” [18].

In Lithuania, issues of domestic violence are regulated by the Law on Protection against Domestic Violence of the Republic of Lithuania [4] and the Criminal Code of the Republic of Lithuania [3]. The law defines the violence as “deliberate physical, mental, sexual, economic or another effect on a person by action or omission resulting in the person’s physical, material or non-material damage” [4]. Moreover, in this law, immediate environment is defined as “environment composed of individuals that are being related or were related by marital, cohabitational, in-law or other close relationships, living together and managing common household” [4].

Meanwhile, the Criminal Code does not provide the term of domestic violence as a separate type of these criminal offences. However, the Criminal Code outlines the conditions regarding initiation of pre-trial investigation due to different criminal offences if the signs of domestic violence were detected: Article 140 – infliction of physical pain or minor health impairment; Article 145 – threatening to murder or seriously impair a person’s health or terrorising a person; Article 148 – restriction of freedom of a person’s actions; Article 149 – rape; Article 150 – sexual abuse; Article 151 – forcing to have sexual intercourse; Article 165 – illegal offence of inviolability of a person’s home. Considering a broad definition of domestic violence, this type of violence can also include other criminal offences that are committed in immediate environment and that cause physical, material or non-material damage.

Taking into consideration the fact that domestic violence usually gains a lot of public attention and is classified as an act of public importance, while its prevention is thought as a priority for both the state and the police [6], the following conclusion can be drawn: in the process of case investigation related to domestic violence, the essential issue is not the formal decision but the effectiveness of assistance and protection of the victim.

In order to appropriately protect people from domestic violence, a legislation specifically designed for this purpose was adopted – the Law on Protection against Domestic Violence that “aims at protecting people from domestic violence that is attributed to offences of public importance due to its negative impact on society, at immediately reacting to threats, at taking preventive measures, at applying protective measures, and at providing any necessary assistance” [4].

When reacting to reports about domestic violence and detecting the need of protective measures, Lithuanian police officers can impose protective measures for victims regulated in the

Law on Protection against Domestic Violence of the Republic of Lithuania [4], the Criminal Procedure Code of the Republic of Lithuania [2] and other legislation [6]. Protective measures of the victim include interim protective measures, special protective measures, supervision measures and other measures (for example, “emergency call electronic button”).

Having in mind the fact that certain protective measures of the victim can be imposed only in particular stages of domestic violence investigation, it is important to analyse protective measures of the victim in three possible investigation cases:

- when the report of domestic violence was not confirmed;
- when it is necessary to clarify the circumstances regarding domestic violence report due to the lack of data for pre-trial investigation;
- when the signs of domestic violence are evident and pre-trial investigation is immediately started.

The case when the report was not confirmed. In this situation it is obvious that there was no domestic violence, there was no injuries, there was no information about the violence, and the statements of both abuser and victim are realistic and do not contradict each other. In this case, no protective measures are applied, and the situation is not controlled. If the conflict among immediate environment subjects (without incurring criminal or administrative consequences) was detected during the first inspection, information about the case is provided to police structural unit (police headquarters) that is responsible for the area where the incident happened. After receiving information about the incident, a responsible police officer immediately orders a senior activity management officer from the incident area to organise reinspection of circumstances up to 3 working days. The authors equate the reinspection of circumstances to protection of a victim, because there are cases when similar conflicts later result in violence, or such a conflict can be the beginning of violence. Therefore, when a police officer performs a preventive reinspection directly (not on the telephone), there is a possibility that an abuser can refuse his / her intentions. While communicating with all participants of the incident, an officer additionally evaluates circumstances related to the incident. If any violation of the law is detected, the officer takes the decision in accordance with the legislation. In those cases when “signs of domestic violence or other violations of law are not detected after reinspection, the officer who performed reinspection, after the reinspection of incident circumstances, determines the reasons why there were no signs of domestic violence, and obligatorily indicates the date of the reinspection” [8]. If the signs of criminal offence are not detected, the decision is taken to refuse to start pre-trial investigation, a prosecutor or a pre-trial investigation officer draws up a reasoned report.

The case when it is necessary to clarify the circumstances regarding domestic violence report due to the lack of data for pre-trial investigation. This situation needs to clarify the circumstances because there are no obvious signs of violence, the incident circumstances are not clear, the victim is intimidated, etc. In accordance with the Criminal Procedure Code of the Republic of Lithuania, Article 168, reinspection of incident circumstances is possible when there is no possibility to take the decision immediately, it is necessary to clarify the circumstances (during the reinspection, the following actions can be performed: the incident scene can be examined; the incident witnesses can be interviewed; necessary information or documents from state and municipality companies, institutions, organisations, applicant or person who initiated the complaint, statement or report can be required; applicant or person who initiated the complaint, statement or report can be interviewed) [2]. These actions have to be performed in the shortest possible terms, up to 10 days [2].

It should be noted that reinspection of incident circumstances has to be carried out according to „written procedures related to police officers’ response to reports about domestic violence, court judgement regarding implementation of imposition of interim protective measures for victims of violence, and the control of the implementation of this judgement“ [8]. After responding to a report about domestic violence, an officer always has to detect and evaluate the following aspects: if the conflict has any signs of domestic violence as well as the place, time, reasons and consequences; if any illegal (violent) actions were performed as well as their type (battery, sexual violence, restriction of freedom, offence of inviolability of a person’s home and threatening) and consequences; if there is information about repetitive violation cases (prosecution, incidents registered in the police record of events); if any protective measures for victims of possible domestic violence are applied; if there was any damage caused to a child, etc.

Written procedures related to police officers’ response to reports about domestic violence, court judgement regarding implementation of imposition of interim protective measures for victims of violence, and the control of the implementation of this judgement state that „in case of

lack of information to start pre-trial investigation and need to clarify incident circumstances, a police officer carries out evaluation of risk factors in immediate environment up to 24 hours from receiving the report“ [8]. While evaluating the risk of domestic violence, a police officer has to consider the type of illegal offence and circumstances, the damage, the victim’s personal features, the abuser’s characteristics, information about previous cases of domestic violence as well as the behavior of subjects of domestic violence during the evaluation process [1, p.13]. A police officer carrying out evaluation of risk factors in immediate environment follows the recommendations regarding the evaluation of the victims’ special protection needs, approved by the order No. I-63 of the Prosecutor General of the Republic of Lithuania on 29 February 2016 „Regarding the recommendations of approval of evaluation of the victims’ special protection needs“ [6] and fills in a certificate of the victims’ special protection needs (hereinafter Certificate).

In order to select and apply special protective measures that best fit the victim’s situation, after evaluating the victims’ special protection needs, and, for example, detecting certain circumstances indicating the probability that the suspect may attempt to exert psychological pressure on the victim of a sexual or violent crime or disturb the victim’s emotional condition, a police officer taking into account the circumstances identified and the information collected during the investigation can decide to apply a special protective measure – organisation of an interview with a pre-trial investigation judge in the absence of the suspect – thus enabling the victim not to be summoned to appear in court [2]. While filling in a certificate, the data collected from all available sources up to the point of the evaluation have to be taken into consideration.

After detecting the risk of domestic violence (or receiving a written request from the victim of violence to impose interim protective measures for the victim of violence), an officer has to access the court immediately, or up to 24 hours, regarding the imposition of interim protective measures for victims of violence [4]. The following interim protective measures for victims of violence can be imposed on the abuser:

- 1) the obligation for the abuser to temporary leave the place of residence, if the abuser lives together with the victim of violence;
- 2) the obligation to the abuser not to approach, interact or seek contact with the victim of violence [4].

These interim protective measures are imposed, until the decision to start (or refuse to start) pre-trial investigation is taken (maximum 10 days).

It should be noted that protective measures for the victim are intended to respond to the situation as soon as possible, otherwise, they can lose their effectiveness. It is also assumed that any information related to repetitive violation cases creates an additional urge for the state to take actions. Nevertheless, according to the model of interim protective measures established in the Law on Protection against Domestic Violence that indicates short periods of time, organisation of assistance takes at least a few days (officers evaluate the risk factors during 24 hours; they access the court due to imposition of measures immediately, or up to 24 hours; the court takes the decision during 24 hours). [8]. If the decision to refuse to start pre-trial investigation is taken after clarifying the circumstances, investigation of the report is terminated, and the reinspection of the report is not performed.

The case when the signs of domestic violence are evident and pre-trial investigation is immediately started. In this situation police officers, after receiving a report regarding domestic violence and arriving at the incident scene, or becoming the witnesses of the incident themselves, record information about domestic violence incident, detect the signs of criminal offence, start pre-trial investigation, take all the necessary measures to carry out pre-trial investigation during the shortest possible terms and ensure the protection of the victim of violence.

During the state audit in Lithuania, it was indicated that the most common protection measure for the victims of violence is temporary detention, i.e., „police officers usually apply temporary detention for suspects thus ensuring protection of victims up to 48 hours“ [19]. In other words, in most cases police officers, after arriving at the incident scene, can ensure protection of the victim of violence up to 48 hours by applying procedural coercive measure - temporary detention, i.e., by arresting the suspect (in accordance with the Criminal Procedure Code, Article 140 [2]). After police officers arrest the suspect, his / her freedom is temporary restricted and protection for the victims is ensured (up to 48 hours) immediately after the incident. It can be stated that this is probably the only one measure of urgent protection. However, it is short-term and has to comply with the Criminal Procedure Code, Article 140 (temporary detention) as well as with the requirements of the Directive 2001/220/TVR [1], Article 5 of the European Parliament and of the Council of 25 October 2012. The situation only confirms the position that “possibilities

of urgent protection in Lithuania are very limited” [14].

During pre-trial investigation, to continue the protection of domestic violence victims, in accordance with current legislation, the following supervision measures indicated in the Criminal Procedure Code, Article 120 can be imposed on abusers: arrest, intensive supervision, house arrest, obligation to be separated from the victim and (or) not to approach the victim within an indicated distance, bail, submission of documents, suspension of special right, obligation to periodically report to police, and a written obligation to stay at a certain place [2]. It should be mentioned that the imposition procedure of supervision measures, contrary to interim protective measures, is even longer.

Imposition of the measures listed above can assist in achieving the following aims:

- protect a victim from further criminal offences,
- enable a victim to improve his / her physical and mental state.

Following the data of the Information Technology and Communication Department under the Ministry of the Interior of the Republic of Lithuania [21], in cases of domestic violence, the most common supervision measures imposed on the abuser are the following: obligation to be separated from the victim and (or) not to approach the victim within an indicated distance, written obligation to stay at a certain place, and submission of documents. After the imposition of supervision measure – obligation to be separated from the victim and (or) not to approach the victim within an indicated distance – or any alternative interim protective measure in accordance with the Law on Protection against Domestic Violence, police officers have to monitor the abuser’s compliance with the obligations imposed by the court (for example, temporary leaving the place of residence). The officers work in accordance with „written procedures related to police officers’ response to reports about domestic violence, court judgement regarding implementation of imposition of interim protective measures for victims of violence, and the control of the implementation of this judgement“, that outlines police officers’ procedures for ensuring control related to obligation for the abuser to temporary leave the place of residence [8]. It should be mentioned that in order to ensure the protection of victims from repetitive violation cases, protective measures have to be applied both during pre-trial investigation and after the investigation of criminal proceedings.

To conclude the opportunities to apply measures for the victim’s protection analysed in the article, it can be inferred that application of interim protective measures is limited by period of time (imposed before pre-trial investigation), whereas the imposition procedure of supervision measures takes even longer. Consequently, there is a lack of immediate protection measures that are imposed immediately after the victim contacts the law enforcement institutions to seek their assistance.

Another protection measure for domestic violence victim is emergency call electronic device (hereinafter Device) that is controversial in practice. This measure aims to ensure prevention of repetitive violence against the victim of domestic violence.

Description of the procedure for issuing, collecting and storing emergency call electronic devices [10] provides the list of cases when a police officer has to propose to issue the Device for the victim of domestic violence. These cases are as follows:

- 1) an abuser is imposed the penal measure – obligation to be separated from the victim and (or) not to approach the victim within an indicated distance;
- 2) an abuser is imposed the supervision measure – obligation to be separated from the victim and (or) not to approach a victim within an indicated distance;
- 3) an abuser is imposed the measures adopted in the Law on Protection against Domestic Violence of the Republic of Lithuania: obligation for an abuser to temporary leave the place of residence if he / she lives together with a victim as well as obligation for an abuser to be separated from the victim, not to approach, interact or seek contact with the victim of violence;
- 4) an abuser was convicted or acquitted of domestic violence;
- 5) an abuser was convicted or acquitted of domestic violence for intentional criminal offences against human life and health, endangering human health and life, human freedom, sexual self-determination freedom and inviolability as well as a child and a family or morality” [10].

On the above-mentioned grounds, an officer proposes a victim to issue an emergency call electronic device and explains responsibility for losing or damaging it. If the victim agrees, the officer issues the device. After the device has been issued, the compliance officer provides an appropriate control, i.e., at least once a week he / she contacts the victim who has been issued the Device to ensure if it works properly and to determine whether it is necessary the person to hold the Device. Moreover, once a month the officer arranges the inspection of above-mentioned circumstances in the person’s place of residence. Above all, if the officer fails to contact the person who has been issued the Device, the necessary measures are taken, i.e., the officer has to

access the person's place of residence in order to establish whether the person still resides in the indicated place and to investigate the reasons why the officer failed in his / her attempt to contact the person [10].

After analysing the grounds of issuing and controlling the emergency call device, it is to be noted that the usefulness and effectiveness of this device is questionable. One of the problematic aspects of this device is technical barriers resulting in failure to put it in use. The practice indicates that even after taking decision to issue the emergency call device, sometimes it is impossible to put it in use since it doesn't work or works only outside, in an open space [10]. Another problem is related to the victim's fear, i.e., a considerable number of victims refuse the emergency call device since they are afraid of abuser's reaction after noticing it, they are also afraid of responsibility in case of its damage or loss as well as an accidental press of the button. When the victim is informed about the responsibility after damaging or losing the device (a person might be asked to recover the damage due to the damage or loss of the Device), a significant part of victims simply refuse to accept the device [10]. According to R. Jakštienė, "such form of protection is criticised because the responsibility for security is transferred to the victim despite the fact that he / she has requested assistance from the state institutions. Therefore, while using electronic devices the priority should be given to the abuser's supervision" [14]. In support of this observation, it is worth adding that sometimes bureaucratic procedures in the State preclude the main goal – to protect the victim.

Conclusions

1. Domestic violence (involving the family or immediate environment) is a dangerous criminal offence. This criminal offence differs from other criminal offences as there is a close relationship between the abuser and the victim.

2. Protective measures for the victims of domestic violence are composed of different legal instruments, i.e., interim protective measures, measures of criminal law and proceedings (supervision and other procedural coercive measures, emergency call electronic devices provided for the victim).

3. In accordance with the Law on Protection against Domestic Violence, interim protective measures for the victim of domestic violence are imposed before the decision of starting the pre-trial investigation. However, interim protective measures are usually not applied in police practice due to the short period of their validity. These measures are not considered to be supervision measures.

4. Procedural coercive measures cover the application of temporary detention. In practice it becomes imperative as almost in every case of starting the pre-trial investigation against the abuser this measure distorts the aim of application of procedural coercive measure itself.

5. Emergency call electronic button as a protective measure for the victim of domestic violence is not absolutely effective because of technical failures and the victim's fear.

---

1. Europos parlamento ir Tarybos direktyva 2012/29/ES, kuria nustatomi būtiniausi nusikaltimų aukų teisių, paramos joms ir jų apsaugos standartai ir kuria pakeičiamas Tarybos pamatinis sprendimas 2001/220/TVR.

2. Lietuvos Respublikos baudžiamojo proceso kodeksas // Žin., 2002, Nr. 37-1341.

3. Lietuvos Respublikos baudžiamasis kodeksas // Žin., 2000, Nr.89-2741

4. Lietuvos Respublikos apsaugos nuo smurto artimoje aplinkoje įstatymas //Žin., 2011, Nr. 72-3475.

5. Lietuvos Respublikos Vyriausybės 2014-05-28 nutarimas Nr. 485 „Dėl valstybinės smurto artimoje aplinkoje prevencijos ir pagalbos teikimo nukentėjusiems asmenims 2014-2020 metų programos patvirtinimo“.

6. Lietuvos Respublikos generalinio prokuroro 2016 m. vasario 29 d. įsakymas Nr. I-63 „Dėl Rekomendacijų dėl nukentėjusių specialių apsaugos poreikių vertinimo patvirtinimo“.

7. Lietuvos Respublikos generalinės prokuratūros 2015 m. rugpjūčio 31d. įsakymu Nr. 17.9.-2966 „Smurto artimoje aplinkoje padarytų nusikalstamų veikų ikiteisminio tyrimo apibendrinimas“.

8. Lietuvos generalinio komisaro 2018 m. liepos 2 d. įsakymas Nr. 5-V-611“Dėl Policijos pareigūnų reagavimo į pranešimus apie smurtą artimoje aplinkoje, teismo sprendimo dėl laikinųjų smurtą patyrusio asmens apsaugos užtikrinimo priemonių skyrimo vykdymo ir šio sprendimo vykdymo kontrolės tvarkos aprašo patvirtinimo“.

10. Lietuvos policijos generalinio komisaro 2017 m. gegužės 8 d. įsakymu Nr. 5-V-427 patvirtintas "Pagalbos iškvietimo elektroninių įrenginių išdavimo, paėmimo ir saugojimo organizavimo tvarkos aprašas".

11. Chomentauskas G., Dereškevičiūtė E., Murauskienė D. Psichologinė parama aukoms ir liudytojams bei jų apsauga teismo procese. Vilnius: UAB „Žmogaus studijų centras“, 2015.

12. Diršienė N., Ušackienė K., Mainelytė I., Kriugždaitė R. Metodinės rekomendacijos skirtos prieglobstį smurto šeimoje aukoms teikiančių organizacijų darbuotojams ir savanoriams. Kaunas, 2007.

13. Gustaitienė M. Smurto prieš moteris priežastys ir prevencija. Vilnius: Sociologija. Mintis ir veiksmas, 2005/1, p. 110–121.

---

14. Jakštienė R., Smurtas artimoje aplinkoje prieš moteris: baudžiamoji teisinė apsauga, Socialiniai mokslai, Teisė (01 S), Vilnius, 2019.
15. Michailovič I. Kai kurie smurto šeimoje problematikos aspektai // Teisė, 2012 (82).
16. Pareiškimo bendravimas su nukentėjusiais. Praktinis vadovas. Žmogaus teisių stebėjimo institutas, 2018.
17. Smurto prieš moteris šeimoje analizė ir smurto šeimoje aukų būklės įvertinimas. Tyrimo ataskaita. Vilnius, 2008.
18. Uscila R., Diršienė N., Reikertienė V., Uscilaitė Ū. Teisiniai ir praktiniai patarimai moterims, patyrusioms prievartą. Vilnius, 2004.
19. Apsaugos nuo smurto artimoje aplinkoje organizavimas. Valstybinio audito ataskaita. 2015 m. gegužės 15 d. Nr. Nr. VA-P-40-1-8.
20. Dainius Sinkevičius „Vilniuje pasikėsinta nužudyti Lietuvos fitneso čempionę: suimtas garsus sportininkas“, <https://www.delfi.lt/news/daily/crime/vilniuje-pasikesinta-nuzudyti-lietuvos-fitneso-cempione-suimtas-garsus-sportininkas.d?id=76914091>.
21. Informatikos ir ryšių departamentas prie Lietuvos Respublikos Vidaus reikalų ministerijos. Duomenys apie ikiteisminio tyrimo įstaigose užregistruotas nusikalstamas veikas, įtariamus (kaltinamus) asmenis nusikalstamų veikų padarymu, susijusių su smurtu artimoje aplinkoje, <https://www.ird.lt/lt/paslaugos/tvarkomu-valdomu-registru-ir-informaciniu-sistemu-paslaugos/nusikalstamu-veiku-zinybinio-registro-nvzr-atviri-duomenys-paslaugos/ataskaitos-1/nusikalstamumo-ir-ikiteisminiutyrimu-statistika-1?year=2019&period=1-12&group=162>.

Mgr. Štěpán Strnad, PhD.
Vice-Head of Department
of Security Studies
Police Academy
of the Czech Republic in Prague

SAIRO – DETECTION TOOL FOR RADICALISATION⁹

Introduction

The word radical was taken by the Old English from the Latin word radicals (radix means root). By this adjective (originally in the 14th century), the derivation was denoted and sometimes the root of the matter was pointed out. The essence of the matter was unequivocally described. Gradually, the meaning shifted to the metaphorical format. Finally, the conclusion was reached and it was claimed that the thing is growing from some foundations, roots, or the fundament. Another shift was finally made by the statement that the thing develops differently from others, that it moves away from something common or traditional. And precisely in this semantic shift, the notion "radical" became competitive to the notion "extreme". In this regard, it should be recalled that extremism (from the Latin extremus, ie the superlative of the adjective exter, exterus), in turn, meant being on the outside.

Extremism can be considered extreme behavior (or extreme views) then. These are considered "extreme" because they are not accepted by the majority of society. And at the same time (in political theory) extremism refers to such a position (on the imaginary opinion scale) which is the most distant from the political center. This extreme position of political extremists is also linked to the fact that its supporters do not hesitate to use violence to implement their program goals. Radicals, on the other hand, use all available legal means, even though some of them are on the very edge of the constitutional framework [3]. It should be noted that radicalism (in the theory of extremism) is used to denote positions and opinions which are moving away from the central democratic conformal space. And even though they are close to such boundary, they have not reached the limits of extremism. The concept of radicalism as the gray "zone" between the democratic and the extremist political spectrum of opinions and attitudes is (unlike in Anglo-American environment) relatively widespread and respected in German background.

Radicalism is therefore seen as an "intermediate step" between extremism and democracy while still belong to the so-called constitutional-conformist spectrum defined by the democratic order. However, the boundaries between radicalism and extremism are fundamentally ambiguous and "permeable", and therefore the effort of some authors to perceive the scope of radical and extremist views and attitudes as the whole is present. This means that "right-wing" radical and extremist views and attitudes are referred to as "ultraright", while "leftist" radical and extremist

---

⁹ The article was created within a partial scientific task 2/3 Radicalisation and Symbolism of criminal tattoos at PACR in Prague, Czech Republic.

views and attitudes are perceived as “ultra-left” [9].

Generally, each radical focuses on a fundamental change of the current situation and desires significant changes, as the present state only offers imperfect order. The term "radical", unlike the extremism in politics, does not have a pejorative subtext and refers to diverse movements that can be radical either by their own purpose or by their means. It leads us to the idea that the term radicalism is used in politics very widely and rather as an ideological attitude.

As part of the operationalization of concepts, it is also necessary to define the process of radicalization. We have met a number of definitions that have been developed and modified in different decades. Since the 1970th, the term radicalization attempted to capture the interaction between social movements and the state and, as well, the procedural aspect, ie the gradual escalation of social violence. In this concept of radicalization, the authors referred to the use of violence itself in terms of different forms and intensities, ie they explored the dynamics of social violence. According to these authors, radicalization can be seen as a process leading to an increased use of political violence together with the transformation of values and the perception of social groups towards a strong political polarization, articulation and the promotion of radical interests in society on the background. The process of radicalization may also turn into open hostility towards certain social groups or social institutions and structures in the society. Other definitions, in turn, define radicalization as an inter-group conflict, in which there is a transformation of trust, opinions, attitudes. These then justify the inter-group violence and demand positive discrimination and defense of the domesticated social group [4].

In recent years, we can observe a certain reconceptualization of the notion radicalization, which extends the aspects of the notion and of the social violence itself with the psychological, ideological and institutional perceptions. For example, Ashour and Boucek see radicalization as a process of transformation of a social group. This particular group goes through ideological or behavioral transformation, which (in their view) leads to the rejection of democratic principles as well as the rejection of the legitimacy of political pluralism [1]. Horgan and Bradock similarly define radicalization as the psychological process of gradually gained experience with extremist political or religious ideologies [6]. Schmid emphasizes the motivation of radicalism to transform significantly some social aspects, and also in some cases, the usage of orthodox instruments. This may escalate into endangerment of the democratic culture and democratic institutions [8].

Based on the above, it can be stated that the process of radicalization can be understood as an increasing presence of antiliberal and antidemocratic elements and values in social thinking and behavior, either at the level of an individual or an entire social group. And within the process of radicalization, individuals (themselves or as part of a social group) are exposed to an extremist idea, which they gradually absorb and in this spirit, they change their attitudes.

Radicalization can serve as an indication of extreme behavior, but can also describe and interpret fundamental changes that affect the axiological aspects of political systems, economic systems, or religion. It is therefore clear from the expert studies that the term radicalization refers to different types of political activism, which can result in political violence, ie terrorism.

At this point it would be helpful to define the terms deradication and disengagement.

These (in turn) characterize processes in which individuals or entire social groups abandon the activities associated with extreme action and organized violence. While the first term of deradication involves significant changes in the ideas and attitudes of individuals or entire social groups, the second term "disengagement" draws attention to changes in the behavior of individuals or entire social groups, i.e. the rejection of violent means when promoting the interests concerned.

Theoretical Approaches and Radicalization Phases

We are currently experiencing a lot of written sources focusing on the reasons and the nature of violent radicalization of individuals, which is at times the cause of terrorist behavior. We are facing a number of different models trying to capture (with the social sciences' perspectives of their authors) the roots of social radicalization. The common denominator of these models is the description of the social radicalization process of an individual. Attention is paid to a set of identifiers, markers, factors, etc., whatever it is called, which shape personal attitudes, group perception, group follow-up, and violent behavior.

The issue of the radicalization process is addressed by a wide variety of actors, from civic initiatives, think-tanks, academic institutions, international organizations, national state institutions and security organizations. In the European context, we can mention (for example) the European Union project SAFIRE, the academic centers such as the Danish Center for International Studies and Human Rights (DCISM) or the London Centre for the Study of Radicalization and Political

Violence (ICSR). One of the most important think tanks in Europe is the Dutch International Center for Counter-Terrorism - The Hague (ICCT).¹⁰

Experts in sociology, psychology, or cultural anthropology (with their theories) try to explain the different aspects of the radicalization process. Sociological theories highlight the importance of socio-economic, political and cultural contexts of radicalization. According to Anja Dalgaard-Nielsen [2], most experts agree with the presumption that different types of terrorism and different types of roles within terrorist groups make it impossible to create a unified, universal social and psychological profile of a radicalized individual. The same it is claimed about the possibility to establish a universal set of factors leading to its violent radicalization.

Sociopsychological and psychological approaches focus their theories on the structural factors of group behavior, on processes within social groups and also on the cognitive theory of individual personality factors. Structural conditions and individual dispositions are (by sociological and psychoanalytic approaches) viewed as the relatively stable factors.

The dynamic view is represented by the approaches that follow group processes and stages during which an individual acquires violent dispositions. We can also notice the approaches based on the psychology of needs and rewards. The problematic aspect of the psychodynamic approaches (dealing with the motives of individuals) is a series of hidden nontestable assumptions. The approaches focusing on group processes highlight the key social mechanisms within small social groups and subcultures (socialization, peer pressure, marginalization, frustration, etc.) that lead to violent radicalization.

James Forest [5] highlights the aspect of local context. If we assume that radicalization is an interactive process, this process consists of intersections of ideas,

perceptions, and opportunities that change over time, creating an individual's interpretive framework towards both local and global issues. Therefore, the socio-political succession of behavior and its context, the succession of relationships between social structures, the political contexts of the individual's place of life, and his or her biographical development are the prerequisites for the analysis and understanding of the violent radicalization process.

However, we can agree with Tomas Precht's statement from 2007 [7], that there is no single factor that could be perceived as a causal cause of radicalization. It is always a combination of factors and only a small part of individuals become terrorists from the radicalized phase. Most of them stop at a certain stage of the radicalization process, or they may step out of it. He offers a phase four-stage model of radicalization (pre-radicalization, conversion to radical Islam, indoctrination, and terrorist act). However, it must be emphasized that the radicalization process for each individual is specific and different.

Precht defines three general sets of factors influencing radicalization: 1) background factors (identity crises, personal traumas, exclusion), 2) trigger factors (charismatic leader, foreign policy, specific cases of discrimination against Muslims), 3) enabling factors (internet, mosques, television broadcasts, prisons, books). Young, Zwenk and Rooze [10] offer an overview of various phase radicalization models¹¹.

Radicalisation in prisons and Identifiers of radicalisation - SAIRO program

The prisons environment worldwide is historically the environment being a recruiting ground for miscellaneous extremist groups of different ideological and religious orientations. Risks of radicalisation in such environment is enhanced by accumulation of such aspects as the nature of the prison community in which we meet the persons with a criminal record, propensity for relapse showing a socio-pathological behaviour and a higher degree of psychological predisposition to radical behaviour.

---

¹⁰ A broad overview of academic workplaces and think tanks with their reports on the process of radicalization. See http://www.safecampuscommunities.ac.uk/uploads/editor/files/Radicalisation_Research_Summary_9-12-16.pdf

¹¹ 1) The Preventive Pyramid - This model is divided into four floors. The lowest represents all members of the community, the second represents the most vulnerable, the third represents the moment when some of the most vulnerable members move towards radicalization, and the fourth floor represents the level where some individuals actively violate the law. In this model, emphasis is placed on a suitable response. This response is based on a specific context that focuses on a radicalized individual.

2) The four-step model of radicalization developed by the New York police - This model describes an individual who undergoes a process of pre-radicalization, self-identification, indoctrination, and ultimately jihadism. The model highlights a number of factors that can spur or accelerate the process of radicalization.

3) Sageman's Four-Step Process - The first step is a situation in which an individual feels a moral offense. His or her offense comes from the feeling of being harmed (or if the issues what he or she perceives as correct are).

We can notice certain signals of the radicalisation process in prisoners' behaviour. These signals are called the indicators of radicalisation which can be traced in visual changes of a person concerned, their actions or verbal expressions. These do not necessarily mean the person is willing to commit an offence of violence. These are seen as warning signs of the radicalisation process. However, it is not possible to establish a universally valid identification methodology of the radicalisation process and a universally valid set of identifiers that are met by those committing the acts of extremist violence or the terrorist attacks. A number of indicators applied to the environment of prisons is identical to the indicators of the whole-society radicalisation. The main objective of recognising the identifiers of radicalisation is a timely detection of radicalised individuals who represent the risk of recruitment, indoctrination and committing criminal activities with ideological motive.

The SAIRO (System of analytical identification of radicalized persons) program is based on manifestations of the accused and the convicted, a follow-up evaluation, implementation of a type analysis and a suitable re-socialisation programme which is not, unfortunately, put in a concept of today's conditions of the Czech prison system in the field of de-radicalisation. The program is based on the collection of data and information through observations of behaviour of the accused and the convicted which are carried out by the Prison Service staff. Individual manifestations of the interest prisoners are evaluated using a set of indicators to which certain point values are assigned by the computer program. By combining individual indicators of radicalisation a mathematical algorithm then establishes a percentual risk rate of the individual's radicalisation. Further, the information of the selected persons is revised, the authenticity of the individual's behaviour is examined and measures to de-radicalise the person are taken.

The first option is a preventive measure limiting a further spread of radicalisation and ideological contagion or distracting them from a charismatic leader of the group. The second option is suitable for the rehabilitation process of the less involved individuals in an extremist group which reduces the risks of the radicalisation process of not only the person concerned but the whole prison community. The third option is designed for the most dangerous persons, leaders and recruiters. Within the pilot project there has already been running a certified training of Prison service staff in the field of radicalism, extremism and terrorism as a follow-up of the SAIRO program training, which is under an umbrella of the Police Academy of the Czech Republic in Prague.

Since 2013 the Section of Terrorism and Extremism of National Centre Against Organized Crime (STE NCOZ) has cooperated with the General Directorate Prison Service of the Czech Republic (GR VS) in the field of detecting radicalisation of persons in custody and during their sentence. Based on the cooperation there has been set up the SAIRO program whose purpose is identification of radicalisation manifestations in prisons.

Conclusion

The aim is to create a scale of riskiness of a person on the basis of a set of indicators, which would work with the three groups of people, i. e. 1) informative group, reporting low risk; 2) interest group, demonstrating signs of extremism without following an organised group (passive supporters and sympathizers); 3) risky /potentially dangerous/ group, where there are persons detected in an interest group, but willing to be actively engaged in illegal and criminal activities.

It is not only the radicalisation in the environment of prisons, but also in a wider civil society, which requires a multidisciplinary approach and comprehensive procedure in the form of prevention, repression and rehabilitation. One of the key methodological issues of detecting radicalised persons is the relationship between the degree of the person's involvement and their willingness to commit a certain offence (even criminal). By the degree of engagement we understand its passive participation in a public or non-public activism (demonstrations, protests, blockades, concerts, etc.) without an active involvement in any organization or commitment to crimes. By the degree of willingness to commit a certain offence (even criminal) we mean active involvement, organization or management of public or non-public activism.

The basic role in the identification of the high-risk individuals is played by the Prison service, however, for a comprehensive and effective detection and settlement of radicalisation process of an individual it requires necessary staff involvement from Probation and Mediation Service, psychologists, educators, social workers and, last but not least, academics.

---

[1] ASHOUR, O., BOUCEK, C. De-Radicalisation in Egypt, Algeria, and Libya [online]. 2009 [cit. May 2, 2019]. Washington, DC, Carnegie Endowment for International Peace, April 16. Available at: WWW: <http://carnegieendowment.org/2009/04/16/de-radicalization-in-egyptalgeria-and-libya/201v>.

[2] DALGAARD-NIELSEN, A. (2008). Studying violent radicalization in Europe II. The potential

contribution of socio-psychological and psychological approaches, DIIS Working Paper no 2008/3, Copenhagen. ISBN: 978-87-7605-250-8

[3] DANICS, Š; TEJCHMANOVÁ., L. (2017). Extremismus, radikalismus, populismus a euroskepticismus. 1. ed. Praha: UJAK, 2017, p. 80. ISBN 978-80-7452-122-5.

[4] DELLA, P. D. & LAFREE, G. (2012). Processes of radicalization and de-radicalization. International Journal of Conflict and Violence, 6 (1), pp. 4-10.

[5] FOREST, JAMES J. F. (2012). The Terrorism Lectures, Orange Country: Nortia Press.

[6] HORGAN, J., BRADDOCK, K. Rehabilitating the terrorists? Challenges in asses-sing the effectiveness of de-radicalization programs [online]. 2010 [cit. May 2, 2019]. In Terrorism and Political Violence, 22 (2), pp. 267-29. Available at: WWW: <http://www.start.umd.edu/sites/default/files/files/publications/Derad.pdf>.

[7] PRECHT, T. (2007). Home grown terrorism and Islamist radicalisation in Europe . From conversion to terrorism. An assessment of the factors influencing violent Islamist extremism and suggestions for counter radicalisation measures Det. Research report funded by the Danish Ministry of Justice.

[8] SCHMID, A. P. (2013). Radicalisation, DeRadicalisation, Counter-Radicalisation: A Conceptual Discussion and Literature Review [online]. 2013 [cit. May 10, 2019]. ICCT Research Paper. The International Centre for Counter-Terrorism (ICCT) –The Hague. Available at: WWW: <http://www.icct.nl/download/file/ICCT-Schmid-Radicalisation-De-Radicalisation-Counter-Radicalisation-March-2013.pdf>.

[9] STÖSS, R. (1999). Rechtsextremismus im vereinten Deutschland. Bonn: Friedrich Ebert Stiftung, pp. 18-19.

[10] YOUNG, H.F./ZWENK, F./ROOZE, M. A review of the literature on radicalisation; and what it means for TERRA. [online] 2013 [cit. May 2, 2019]<http://www.terra-net.eu/files/publications/20140227160036Literature%20review%20incl%20cover%20in%20color.pdf>

Štěpán Strnad, Mgr., PhD.

Abstract:

The aim of the article is to present the possibilities of identifying radicalised persons through the significant indicators that are directly related to the transformation of personality attitudes, motivations and behavior associating with a process of radicalization. The prison facility is generally considered as an environment with a corrective purpose. Besides the social sense of remedy, prison is also an environment that potentially determines and affects socially dangerous behavior. The author presents a pilot tool of social-moral profiling of a subject in radicalization process as an effective prevention system which could reduce security risks in society. A tool for identifying the process of radicalisation in prisons is represented by a pilot project SAIRO, whose objective is a timely detection of warning signals which accompany the radicalisation process of an individual and a classification of the prison population. The methodological basis of the pilot project is a detection of outer noticeable signals in the process of a person's transformation, so called indicators of radicalisation, which represent visual, behavioural, rhetoric and other aspects of the person's behavioural metamorphosis.

Key words: *Radicalisation, Indicators, detection, Prisons, Models of Radicalisation*

Омаров Ербол Агбаевич

главный научный сотрудник
Межведомственного
научно-исследовательского института
Академии правоохранительных
органов при Генеральной прокуратуре
Республики Казахстан,
доктор PhD,

Омаров Канат Агбаевич

заместитель начальника линейного
отдела внутренних дел на станции
Петропавловск Департамента
внутренних дел на транспорте
Министерства внутренних дел
Республики Казахстан

МЕЖДУНАРОДНОЕ СОТРУДНИЧЕСТВО ПО ВОПРОСАМ КОНФИСКАЦИИ ИМУЩЕСТВА

Ключевые слова: конфискация до вынесения приговора, международное сотрудничество, правовая помощь, экономическая безопасность.

В соответствии со ст.4 Закона РК «О национальной безопасности Республики Казахстан» от 6 января 2012 года № 527-IV, экономическая безопасность относится к одному из видов национальной безопасности, которая выражена в состоянии защищенности национальной экономики Республики Казахстан от реальных и потенциальных угроз, при котором обеспечивается устойчивое ее развитие и экономическая независимость.

Обеспечение национальной безопасности посредством пресечения, выявления и расследования преступлений является основной задачей правоохранительных и специальных органов. Зарубежный элемент (контрабанда, вывод активов, кибератаки и т.д.) принимает большее участие в преступном сегменте, что вызывает необходимость совершенствования института международного сотрудничества

Одним из новшеств, введенных в 2014 году УПК РК, является конфискация имущества, полученного незаконным путем, до вынесения приговора, которая рекомендована п.п. «с» п. 1 ст. 54 Конвенции ООН против коррупции. Действенный механизм конфискации отделен от уголовного судопроизводства и позволяет вернуть имущество в тех ситуациях, когда невозможно применить конфискацию в уголовном порядке: когда преступник скрылся от правосудия или его смерти и т.д.¹² Описанные процессуальные действия по конфискации имущества содержат признаки обеспечительного характера, направленные на возмещение ущерба, возврата имущества, добытого преступным путем, а в некоторых случаях содержат информацию доказательственного значения.

Конфискация может быть применена:

- в отношении имущества подозреваемого и обвиняемого;
- по постановлению суда об удовлетворении ходатайства и конфискации имущества.

Заметим, что постановление суда об удовлетворении ходатайства и конфискации имущества является, по своей сути, решением суда. Поэтому досудебная конфискация имущества не противоречит положениям ст.26 Конституции Республики Казахстан о том, что «никто не может быть лишен своего имущества, иначе как по решению суда».

По своему содержанию конфискация, предпринимаемая в стадии досудебного производства, полностью соответствует всем присущим признакам этого вида дополнительного наказания. Однако при этом имеются некоторые особенности.

Во-первых, основанием для конфискации служат материалы уголовного дела о преступлении, в том числе подтверждающие обстоятельства, предусмотренные частью третьей статьи 113 УПК, где прописано: «Наряду с другими обстоятельствами по уголовному делу подлежат доказыванию обстоятельства, подтверждающие, что имущество, подлежащее

---

¹² С. 31, Молдабаев С.С. и др. Конфискация вне уголовного производства как основная мера борьбы с коррупцией // Актуальные проблемы противодействия коррупции и обеспечения экономической безопасности: науч. тр. Академии финансовой полиции. – Изд. 2-е, перер. и доп. - 2013. – Вып. 14. – С. 29-32.

конфискации в соответствии со статьей 48 Уголовного кодекса Республики Казахстан, получено незаконно, в том числе в результате совершения уголовного правонарушения, или является доходами от этого имущества либо использовалось или предназначалось для использования в качестве орудия правонарушения либо финансирования или иного обеспечения экстремистской или террористической деятельности либо преступной группы».

Во-вторых, подозреваемый, обвиняемый объявлены в международный розыск в связи с их уклонением от уголовной ответственности. В данном случае, конфискация выступает, скорее всего, в качестве превентивной меры.

В-третьих, 3, 4 и 11 пункты части первой статьи 35 УПК предусматривают прекращение производства по уголовному делу по не реабилитирующим основаниям. Это означает, что причастность подозреваемого, обвиняемого доказана, уголовное преследование в их отношении прекращается, но имущество, добытое преступным путем, либо иным образом имеющее преступное происхождение должно быть обязательно изъято.

В результате, получается, что в случаях, когда подозреваемый и обвиняемый скрылись и избежали уголовной ответственности, их настигает хотя бы дополнительное наказание в виде конфискации. В результате государству возмещается причиненный ущерб.

В случае прекращения уголовного дела по 3, 4 и 11 пунктам части первой статьи 35 УПК РК, виновные освобождаются от основной уголовной ответственности, но дополнительная имущественная ответственность в виде конфискации за ними сохраняется, за счет чего происходит возмещение причиненного преступлением ущерба.

Таким образом, конфискация в досудебной стадии уголовного процесса выполняет задачу по возмещению имущественного ущерба в случаях, когда производство завершается до вынесения приговора, но причастность к преступлению подозреваемого, обвиняемого материалами уголовного дела доказана.

Однако при анализе раздела 15 (ст.ст. 667-672) УПК РК установлено отсутствие правовых норм, позволяющих возбуждать производство о конфискации до вынесения приговора на основании поручения или ходатайства компетентных органов иностранного государства – в соответствии с ч. 2 ст. 667 УПК РК единственным основанием выступает процессуальное решение (постановление) национального органа, осуществляющего досудебное расследование, о возбуждении производства о конфискации до вынесения приговора.

Статья 577 раздела 12 УПК РК предусматривает проведение процессуальных действий на основании поручения об оказании правовой помощи компетентных органов иностранного государства с целью выявления и лишь ареста имущества, денег и ценностей, полученных преступным путем, а также имущества, принадлежащего подозреваемым, обвиняемым или осужденным лицам. А конфискация обнаруженного имущества допускается по п. 2) ч. 3 указанной статьи только по приговору или иному решению судебных органов запрашивающей стороны, вступившему в законную силу. Таким образом, УПК РК не позволяет проводить процессуальные действия по конфискации имущества на основании поручения (запроса, ходатайства) компетентного органа иностранного государства при отсутствии решения суда, что, на наш взгляд, является существенным упущением национального законодательства.

В подтверждение необходимости реформирования некоторых положений уголовного процессуального законодательства хотелось бы привести пример из практики расследования уголовного дела по ст. 193 ч. 3 п.п. Б, В УК РК 1997 года (легализация имущества), находившегося в 2011 году в производстве Департамента по борьбе с экономической и коррупционной преступностью по Павлодарской области Республики Казахстан. В рамках расследуемого дела в Чешскую Республику направлено постановление о наложении ареста на имущество обвиняемого, санкционированное прокурором. Однако, Высшая прокуратура г. Праги уведомила, что наложение ареста, в том числе конфискация, возможны только на основании решения суда. В случае отсутствия решения судебного органа запрашивающего государства компетентные органы Чешской Республики во исполнение поручения самостоятельно могут возбудить в суде производство об аресте и конфискации имущества. Но в данном случае, если решение о конфискации будет вынесен судом Чешской Республики, то имущество подлежит конфискации в пользу только Чешской Республики, а не иностранного государства. Указанные положения содержались в ст.ст. 376 и 450 УК Чешской Республики старой редакции. В связи с этим чешская сторона просила направить решение об аресте и конфискации, вынесенное судебными органами РК¹³. Однако, провести объективное расследование по факту приобретения имущества на территории иностранного государства компетентными органами Республики Казахстан не представилось возможным.

По причине отсутствия в уголовно-процессуальном законодательстве Чешской Рес-

---

¹³ С.43-44, Омаров Е.А. Правовая помощь в ходе досудебного расследования в Республике Казахстан. Монография. Астана. 2018. – 212с.

публики норм, позволяющих осуществлять внесудебный арест и конфискацию имущества обвиняемых, поручение не было исполнено, имущество, добытое преступным путем, потерпевшим не возвращено.

Одним из немногих ученых, в трудах которого затронуты проблемы правовой помощи является М.Ч. Когамов, который указывал о значимости перечня процессуальных и иных действий в заключенных международных договорах для определения допустимого объема правовой помощи по уголовному судопроизводству¹⁴. Неотъемлемым условием всех заключенных международных договоров является установление объема правовой помощи, в том числе и во внутреннем законодательстве.

В этой связи, в 2013 году между Республикой Казахстан и Чешской Республикой заключен договор о взаимной правовой помощи по уголовным делам, который, помимо прочих процессуальных и иных действий, дополнительно предусматривает наложение ареста и исполнение решений суда о конфискации любых предметов, имущества, средств или доходов, связанных с преступлением, в отношении которого запрашивается помощь¹⁵.

В этой связи предлагается УПК РК дополнить нормами, позволяющими выполнить процессуальные действия по конфискации имущества, полученного незаконным путем, до вынесения приговора на основании поручения (запроса, ходатайства) компетентного органа иностранного государства.

В этой части представляется положительным опыт Франции, где в статье 695-9-17 УПК предусмотрена возможность производить процессуальных действий (замораживание активов с целью конфискации) в порядке оказания правовой помощи, даже в случае отсутствия двойной криминализации, но если расследуемое преступление подпадает под одну из категорий преступлений, предусмотренных статьей 695-23 УПК, что свидетельствует о праве исполнять или не исполнять поручения, если оно не наказуемо по закону запрашиваемой Стороны¹⁶.

Адилев А. Н.

начальник факультета № 4
Академии МВД Кыргызской Республики,
доктор юридических наук, профессор

Джапаров А. К.,

адъюнкт факультета № 4
Академии МВД Кыргызской Республики

Кенжесариев А. К.,

инспектор отдела криминалистического
сопровождения и оперативного анализа
ГУВД г. Бишкек

К ВОПРОСУ ОБ ЭКСПЕРТНО-КРИМИНАЛИСТИЧЕСКОМ ОБЕСПЕЧЕНИИ УГОЛОВНОГО СУДОПРОИЗВОДСТВА В СВЕТЕ РАЗВИТИЯ КОНЦЕПЦИИ СУДЕБНО-ЭКСПЕРТНОЙ ДЕЯТЕЛЬНОСТИ В КЫРГЫЗСКОЙ РЕСПУБЛИКЕ

Аннотация: *Рассматриваются вопросы совершенствования экспертно-криминалистического обеспечения в уголовном судопроизводстве.*

Ключевые слова: *экспертно-криминалистическое обеспечение; судебная реформа; уголовное судопроизводство; назначение и производство экспертиз.*

Глубокие социально-экономические преобразования, происходящие в стране в последние годы, сопровождаются криминализацией общества, ростом и видоизменением структуры преступности. В структуре преступности все более значительное место занимает деятельность организованных, хорошо технически оснащенных групп, располагающих значительной материальной базой, что существенно осложняет процесс выявления и расследо-

---

¹⁴ С.715, Когамов М.Ч. Комментарий к Уголовно-процессуальному кодексу Республики Казахстан 2014 года. Том 2. Особенная часть. – Алматы: Жеті Жарғы, 2015. – 944с.

¹⁵ Закон Республики Казахстан. О ратификации договора между Республикой Казахстан и Чешской Республикой о взаимной правовой помощи по уголовным делам: принят 25 ноября 2013 года, №145-V ЗРК // <http://adilet.zan.kz/rus/docs/Z1300000145>. 17.02.2020.

¹⁶ Code of criminal procedure: enacted 15 June 2000, №2000-516
http://www.legislationline.org/download/action/download/id/6381/file/France_CPC_am2006_en.pdf. 17.02.2020.

вания преступлений. В этих условиях в доказывании по уголовным делам значительно возрастает роль использования специальных знаний.

Судебная реформа, результатом которой стало принятие органами государственной власти ряда нормативных правовых актов в области судопроизводства, в том числе Уголовно-процессуального кодекса Кыргызской Республики, закрепление в нем конституционных принципов, нацеленных на демократизацию правосудия, усиление правовых гарантий личности, заставила ученых и практиков обратить особое внимание на использование институтов, связанных с процессом доказывания в сфере уголовного судопроизводства.

Несмотря на то, что в настоящее время должностные лица органов предварительного расследования и суда все чаще обращаются к помощи экспертов и специалистов, необходимо отметить, что как в доктрине, так и в правоприменительной практике судебно-экспертной деятельности остается множество дискуссионных вопросов, начиная от особенностей правового статуса эксперта, специалиста и заканчивая проблемными аспектами производства отдельных видов судебных экспертиз.

К сожалению, имеющиеся на сегодняшний день источники ориентированы почти исключительно на проблемы назначения и производства традиционных экспертиз по уголовным делам, кроме того, в большинстве случаев они носят описательный характер. К тому же эти публикации разрознены, имеют ведомственный характер и посвящены обычно одному или нескольким родам экспертиз, наиболее распространенных в следственной и судебной практике.

Сегодня в условиях интенсивного развития науки и техники, перед следственными и судебными органами нередко довольно остро встает вопрос о необходимости использования в процессе расследования материалов нетрадиционных видов экспертиз, таких, как психофизиологическая кибернетическая, и т.д., однако возможность их проведения зачастую осложнена проблемами как правового, так и организационного характера. Сложности возникают и при определении правового статуса руководителя экспертного учреждения, а также правовой природы его отношений со штатными экспертами.

Одной из актуальных проблем отечественного уголовного процесса уже на протяжении длительного времени продолжает оставаться возможность назначения и проведения судебной экспертизы до возбуждения уголовного дела.

В последние годы участились случаи использования в процессе доказывания участниками со стороны защиты альтернативных форм специальных знаний. Среди них особую распространенность имеют результаты так называемой несудебной экспертизы (частной экспертизы), проведение которой инициируют участники процесса в целях отстаивания своих процессуальных интересов.

Круг вопросов, касающихся судебной экспертизы и ее результатов, в силу изменений и дополнений к проекту УПК Кыргызской Республики (в рамках открытых экспертных обсуждений по совершенствованию правосудия в Кыргызской Республике, 16-25 июня 2014 года) оказался связан с деятельностью такого обладателя специальных знаний, как специалист и предусмотрена возможность формирования данным участником уголовного судопроизводства нового для отечественного уголовного процесса вида судебных доказательств - заключения специалиста [1].

Среди ученых и практиков не прекращаются дискуссии как о сущности этого правового феномена, его роли в судебном доказывании, так и о соотношении заключения специалиста с заключением эксперта по ряду позиций, связанных с положениями уголовного процесса и криминалистики.

Указанные обстоятельства, а также потребность в совершенствовании экспертно-криминалистического обеспечения в кыргызском уголовном судопроизводстве в условиях действия нового уголовно-процессуального законодательства и современного состояния разработанности теоретических и нормативных аспектов использования специальных знаний в уголовном судопроизводстве нельзя однозначно признать завершенным.

В настоящее время существует много спорных и нерешенных вопросов в уголовно-процессуальной регламентации, касающихся как процессуального статуса эксперта или специалиста, так и порядка назначения и производства экспертизы по уголовному делу.

На сегодняшний день основными направлениями деятельности и задачами Государственного центра судебных экспертиз (Далее – ГЦСЭ) закрепленными в Положении об указанном государственном органе, утвержденном постановлением Правительства от 30 апреля 1999 года № 243 являются следующие основные направления [2]:

- проведение криминалистических, инженерно-технических, экономических экспер-

тиз по заданиям судебно-следственных органов при расследовании и рассмотрении уголовных и гражданских дел;

- осуществление разработки основных направлений по проведению научных исследований в целях развития и совершенствования методов производства различных видов судебных экспертиз на основе новейших достижений науки и техники;

- оказание правоохранительным органам методологической и методической помощи в применении специальных знаний и технических средств, координация данной работы;

- разработка форм и методов обучения кадров в области судебной экспертизы и организация подготовки и повышения квалификации экспертов Кыргызской Республики;

- формирование основных направлений развития теории и практики судебной экспертизы Кыргызской Республики.

ГЦСЭ на сегодняшний день является единственным независимым специализированным учреждением республики, осуществляющим практические и научные исследования в области криминалистики и судебной экспертизы. Основная цель ГЦСЭ — предоставление правоохранительным, фискальным, а также судебным органам необходимых экспертных заключений при рассмотрении уголовных и гражданских дел.

Сегодня в ГЦСЭ проводится 48 видов криминалистических, инженерно-технических, экономических экспертиз. Производственные задачи ГЦСЭ определяются непосредственной деятельностью судебно-следственных органов по раскрытию, рассмотрению и предупреждению преступлений.

Ежегодно ГЦСЭ разрабатывается 6-7 методических рекомендаций для экспертов и судебно-следственных работников по исследованию новых объектов и усовершенствованию методов исследования.

Только за последние 10 лет в ГЦСЭ организовано исследование новых видов:

- наркотических и психотропных веществ,
- валюты,
- акцизных марок,
- документов иностранных государств,
- ксерокопий документов,
- оружия и боеприпасов зарубежного производства,
- взрывных устройств,
- драгоценных камней и металлов,
- золотосодержащих руд,
- перебитых номеров агрегатов автотранспортных средств,
- автомобилей зарубежного производства,
- результатов налогообложения,
- кредитования,
- индексации и хозяйственной деятельности юридических лиц.

Кроме того, деятельность ГЦСЭ связана с выполнением дополнительных функций.

Постоянно проводится сравнительный анализ по всем видам экспертиз для корректировки структуры и штатов, подготовки соответствующих специалистов и составления планов по научно-исследовательской работе.

Судебным и следственным работникам экспертами ГЦСЭ и его филиалов ежегодно дается более 500 консультаций по вопросам возможности экспертиз, проводимых в ГЦСЭ, сбора вещественных доказательств и оформления материалов на различные виды экспертиз.

Систематически проводятся лекции и семинары для следственных работников Министерства внутренних дел, Государственной службы национальной безопасности, прокуратуры, где наряду с вышесказанными вопросами рассматриваются недостатки, допускаемые при назначении и производстве экспертиз.

Концепция развития судебно-экспертной деятельности исходит из первостепенной роли экспертизы в процессе доказывания по уголовным и гражданским делам, обеспечения правоохранительных и судебных органов убедительными и неопровержимыми доказательствами. Качественная экспертиза позволяет не только эффективно бороться с преступностью и правонарушениями, но и способствует защите прав и интересов граждан.

В контексте дальнейшего становления института защиты прав человека, обеспечения верховенства права и закона совершенствование судебно-экспертной деятельности, отвечающей всем современным реалиям, проведение практических и научных исследований в указанной области приобретают особое значение.

Для достижения поставленной цели Концепция развития судебно-экспертной дея-

тельности предусматривает решение следующих приоритетных задач:

- установление единого контроля за качеством и своевременностью проведения судебных экспертиз;
- организация научно-исследовательской работы в судебно-экспертной деятельности;
- выработка единого подхода к подготовке квалифицированных экспертов для экспертных учреждений в обозначенной сфере деятельности;
- введение более четкого дифференцирования сотрудников по уровню квалификации, опыту работы и характеру деятельности;
- решение проблем правового и организационного характера судебной экспертизы и следственной практики;
- развитие международного сотрудничества в области судебно-экспертной деятельности;
- обеспечение потребностей судебно-следственной практики в части предоставления информации справочного характера и производства судебных экспертиз.

Таким образом, реализацию указанных задач необходимо планировать и осуществлять в соответствии с Планом мероприятий, являющимся составной частью Концепции развития. При этом следует отметить, что эффективная реализация Концепции в первую очередь зависит от материально-технического обеспечения, внедрения современных информационных и инновационных технологий в деятельность ГЦСЭ.

1. Экспертные обсуждения проектов кодексов Кыргызской Республики // <http://www.advocacy.kg/index.php/1487-16-iyunya-2014-ekspertnye-obsuzhdeniya-proektov-kodeksov-kr-nachinayutsya-v-bishkeke-zavtra>

2. Положение о Государственном центре судебных экспертиз утвержденное Постановлением Правительства Кыргызской Республики от 30 апреля 1999 года № 243 // Информационно-правовая система «Токтом» – Бишкек, 2010.

Кириченко Олег Вікторович

завідувач кафедри
оперативно-розшукової діяльності
Дніпропетровського державного
університету внутрішніх справ,
доктор юридичних наук, доцент

ЗАКОНОДАВЧЕ РЕГУЛЮВАННЯ ПРОТИДІЇ ЗЛОЧИНАМ, ПОВ'ЯЗАНИМ З НЕБЕЗПЕЧНИМИ ХІМІЧНИМИ, БІОЛОГІЧНИМИ, РАДІОАКТИВНИМИ ТА ЯДЕРНИМИ МАТЕРІАЛАМИ В УКРАЇНІ

В Україні складається ситуація, коли час від часу виникають різні за характером надзвичайні ситуації техногенного, природного походження, які належать до чинників, що дестабілізують внутрішню безпеку держави. Одним із чинників, що можуть створювати передумови до виникнення реальних загроз для життя та здоров'я людей, безпеці суспільства, екологічного стану держави є незаконний обіг хімічних, біологічних, радіоактивних та ядерних матеріалів. Внаслідок неправомірного поводження із цими матеріалами відбуваються пожежі, вибухи, довгострокове зараження місцевості, отруєння, захворювання, травмування населення, пошкодження споруд та транспортних засобів.

З одного боку, порушення правил поводження з цими небезпечними матеріалами несе загрозу суспільству, з іншого – ці матеріали можуть виступати як засоби для вчинення злочинів, і в першу чергу злочинів терористичної спрямованості. Крім того, географічне розташування нашої країни, її розвинутий ядерний комплекс, досвід участі у ядерних програмах СРСР потенційно визначають Україну в зоні ризику для діяльності організованих злочинних груп, метою яких є заволодіння радіоактивними матеріалами або налагодженню їх транзиту.

Правове регулювання обігу хімічних, біологічних, радіоактивних та ядерних матеріалів в Україні регламентовано рядом законодавчих актів, серед основних слід виділити такі:

- Закон України від 14.01.1998 р. «Про захист людини від впливу іонізуючого випромінювання»;
- Закон України від 18.01.2001 р. «Про об'єкти підвищеної небезпеки»;
- Закон України від 08.02.1995 р. «Про використання ядерної енергії та радіаційну безпеку»;
- Закон України від 11.01.2000 р. «Про дозвільну діяльність у сфері використання

ядерної енергії»;

- Закон України від 30.06.1995 р. «Про поводження з радіоактивними відходами»;
- Закон України від 19.10.2000 р. «Про фізичний захист ядерних установок, ядерних матеріалів, радіоактивних відходів, інших джерел іонізуючого випромінювання»;
- Закон України від 16.11.2005 р. «Про ратифікацію Додаткового протоколу до Угоди між Україною та Міжнародним Агентством з атомної енергії про застосування гарантій у зв'язку з Договором про нерозповсюдження ядерної зброї».

Як бачимо, за роки незалежності в Україні напрацьовано значну законодавчу базу для сфери забезпечення від порушення правил поводження з цими небезпечними матеріалами, накопичено величезний законотворчий досвід, однак на сьогодні існує низка правових проблем, які залишаються недостатньо вирішеними. Зокрема, на сьогодні потребують узгодження деякі норми спеціальних нормативно-правових актів з питань забезпечення правомірного поводження з небезпечними речовинами з законодавством України, які регулюють суспільні відносини у цій сфері.

Порушення правил поводження з хімічними, біологічними, радіоактивними та ядерними речовинами можуть потягнути за собою вихід цих небезпечних предметів із-під контролю, застосування в злочинних цілях, спричинення вибухів, пожеж, підпалів, опромінення, зараження місцевості та ін.

З метою запобігання негативним наслідкам порушення правил поводження з хімічними, біологічними, радіоактивними та ядерними матеріалами в Україні створено систему правових заходів, серед яких передбачено кримінальну відповідальність за незаконний обіг цих предметів.

Аналіз норм Кримінального кодексу України дають нам підстави виділити 4 групи злочинів, пов'язаних з небезпечними хімічними, біологічними, радіоактивними та ядерними матеріалами.

1 група злочинів – це злочини, які пов'язані саме з незаконним обігом цих речовин. До таких злочинів слід віднести:

- контрабанда (ст. 201), де передбачено переміщення через митний кордон України поза митним контролем або з приховуванням від митного контролю отруйних, сильнодіючих, вибухових речовин, радіоактивних матеріалів;
- викрадення, привласнення, вимагання вогнепальної зброї, бойових припасів, вибухових речовин чи радіоактивних матеріалів або заволодіння ними шляхом шахрайства або зловживанням службовим становищем (ст. 262);
- незаконне поводження з радіоактивними матеріалами (ст. 265), де передбачено придбання, носіння, зберігання, використання, передача, видозмінення, знищення, розпилення або руйнування радіоактивних матеріалів (джерел іонізуючого випромінювання, радіоактивних речовин або ядерних матеріалів, що перебувають у будь-якому фізичному стані в установці або виробі чи в іншому вигляді) без передбаченого законом дозволу;
- незаконне виготовлення ядерного вибухового пристрою чи пристрою, що розсіює радіоактивний матеріал або випромінює радіацію (ст. 265-1). Кримінально караним є це діяння, якщо цей пристрій може через свої властивості спричинити загибель людей, шкоду здоров'ю людей, майнову шкоду у великому розмірі або значне забруднення довкілля
- погроза вчинити викрадення або використати радіоактивні матеріали (ст. 266). Обов'язковою ознакою цього злочину є те, що така погроза здійснюється з метою примусити фізичну або юридичну особу, міжнародну організацію або державу вчинити будь-яку дію або утриматися від неї, якщо були підстави побоюватися здійснення цієї погрози.

2 група злочинів – це злочини, які пов'язані з протиправними діями, спрямованими на порушення діяльності об'єктів, де зберігаються ці небезпечні матеріали:

- диверсія (ст. 113);
- напад на об'єкти, на яких є предмети, що становлять підвищену небезпеку для оточення (ст. 261), зокрема це об'єкти, на яких виготовляються, зберігаються, використовуються або якими транспортуються радіоактивні, хімічні, біологічні чи вибухонебезпечні матеріали, речовини, предмети;
- злочини у сфері використання електронно-обчислювальних машин (комп'ютерів), систем та комп'ютерних мереж і мереж електров'язку (розділ XVI Особливої частини Кримінального кодексу), тобто злочини, які можуть створювати кіберзагрозу системам фізичного захисту об'єктів критичної інфраструктури.

Варто зазначити, що в умовах війни існує загроза кібератак, зокрема і на атомні електростанції, яких на території України розташовано чотири з 15 енергоблоками. За кількістю

енергетичних реакторів Україна займає 10 місце у світі та 5 в Європі.

3 група злочинів – це злочини, які пов'язані з порушенням правил поводження з цими небезпечними матеріалами:

– порушення правил поводження з вибуховими, легкозаймистими та їдкими речовинами або радіоактивними матеріалами (ст. 267), тобто порушення правил зберігання, використання, обліку, перевезення вибухових речовин чи радіоактивних матеріалів або інших правил поводження з ними, а також незаконне пересилання цих речовин чи матеріалів поштою або вантажем, якщо це порушення створило небезпеку загибелі чи загибель людей або настання інших тяжких наслідків;

– порушення вимог режиму радіаційної безпеки (ст. 267-1), тобто переміщення будь-яким способом за межі зони відчуження чи зони безумовного (обов'язкового) відселення без надання передбаченого законом дозволу або проведення дозиметричного контролю продуктів харчування рослинного і тваринного походження, промислової або іншої продукції, тварин, риби, рослин або будь-яких інших об'єктів;

– порушення правил ядерної або радіаційної безпеки (ст. 274), тобто порушення цих правил на виробництві особою, яка зобов'язана їх дотримувати, якщо воно створило загрозу загибелі людей чи настання інших тяжких наслідків або заподіяло шкоду здоров'ю потерпілого;

– порушення санітарних правил і норм щодо запобігання інфекційним захворюванням та масовим отруєнням (ст. 325);

– порушення правил поводження з мікробіологічними або іншими біологічними агентами чи токсинами (ст. 326);

– порушення правил поводження зі зброєю, а також із речовинами і предметами, що становлять підвищену небезпеку для оточення (ст. 414), у тому числі з радіоактивними матеріалами. Особливістю цієї кримінально-правової норми є те, що суб'єктом злочину є військовослужбовець.

4 група злочинів – це злочини, де небезпечні речовини можуть використовуватися й як засоби вчинення таких суспільно небезпечних діянь, як: умисне вбивство (ст. 115); терористичний акт (ст. 258); застосування зброї масового знищення (ст. 439); розроблення, виробництво, придбання, зберігання, збут, транспортування зброї масового знищення (ст. 440); інші злочини.

Слід зазначити, що у Верховній Раді зареєстровано проект Закону України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо боротьби з тероризмом» (№ 6438 від 12.05.2017) [1], відповідно до якого шляхом внесення відповідних змін до Кримінального кодексу України та законів України «Про боротьбу з тероризмом», «Про фізичний захист ядерних установок, ядерних матеріалів, радіоактивних відходів, інших джерел іонізуючого випромінювання» в частині визначення понять «ядерний тероризм» та «акт ядерного тероризму», а також встановлення кримінальної відповідальності за вчинення терористичних актів із застосуванням ядерної, хімічної, бактеріологічної (біологічної) та інших видів зброї масового ураження, її компонентів або проти об'єктів підвищеної небезпеки.

Зокрема, пропонується визначити:

1) ядерний тероризм як злочини, що вчиняються з терористичною метою з використанням або щодо ядерної зброї, ядерної установки, радіоактивного матеріалу, об'єкта, призначеного для поводження з радіоактивними відходами, та спрямовані на масове знищення людей, заподіяння тілесних ушкоджень чи іншої шкоди їхньому здоров'ю та/або заподіяння шкоди власності чи навколишньому природному середовищу;

2) акт ядерного тероризму – вчинене з використанням або щодо ядерної зброї, ядерної установки, радіоактивного матеріалу, об'єкту, призначеного для поводження з радіоактивними відходами, злочинне діяння, відповідальність за яке передбачена ч. 2 ст. 258 Кримінального кодексу України.

Ядерний тероризм належить до нових видів протиправної діяльності. Тому ця проблема актуальна для України як країни з розвинутою ядерною енергетикою. Особливо після того, як контроль над частиною території України перейшов до терористичних угруповань («ДНР», «ЛНР») та Російської Федерації.

Так, експертна спільнота InformNapalm.org ще 2015 року в матеріалі «Ядерний тероризм» і ««Брудна бомба» у «ДНР»» повідомляло, що на підконтрольній так званій «ДНР» території Донецького заводу хімічних виробів розташований могильник радіоактивних відходів і відпрацьованого джерела іонізуючого випромінювання (близько 150 контейнерів). Ситуація щодо забезпечення режиму зберігання радіоактивних відходів та джерел іонізуючого випромінювання залишається неконтрольованою і ускладнюється у зв'язку із тим, що

через потужні вибухи верхній шар могильника зазнав часткового руйнування. Також, за даними інсайдерів, існує велика ймовірність використання окремими угрупованнями «ДНР» радіоактивних відходів та джерела іонізуючого випромінювання у виготовленні так званої «брудної бомби» або передачі (продажу) її іншим терористичним організаціям [2].

1. Проект Закону України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо боротьби з тероризмом» (№ 6438 від 12.05.2017). [Електронний ресурс]. URL : http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_2?pf3516=6438&skl=9 (дата звернення: 05.02.2020).

2. Уряд пропонує ввести до законодавства поняття «ядерний тероризм». [Електронний ресурс]. URL: <http://qha.com.ua/ua/viina-bezpeka/uryad-proponu-vvesti-do-zakonodavstva-ponyattya-yadernii-terorizm/17853/> (дата звернення: 18.10.2018).

Адилов А. Н.

начальник факультета № 4
(по подготовке научных
и научно-педагогических кадров)
Академии МВД Кыргызской Республики,
доктор юридических наук, профессор

Момунбеков Т. Б.

адъюнкт очного обучения
факультета № 4 Академии МВД
Кыргызской Республики

МЕЖДУНАРОДНОЕ СОТРУДНИЧЕСТВО ПО ПРОЕКТУ «CRIME PREVENTION» КАК ОСНОВА ЦЕНТРАЛЬАЗИАТСКОЙ БЕЗОПАСНОСТИ

Аннотация: Реализация проекта «Crime Prevention» и дальнейшее развитие подразделений по борьбе с организованной преступностью.

Ключевые слова: Международное сотрудничество; организованная преступность; проект «Crime Prevention».

Состояние организованной преступности в Кыргызской Республике вызывает серьезную озабоченность. В последние годы отмечается значительный рост тяжких преступлений, совершаемых организованными преступными формированиями.

Принимаемые меры не всегда адекватны преступным проявлениям, которые порой недостаточно скоординированы и согласованы. В результате увеличиваются масштабы организованной преступности, возможности ее проникновения в экономическую, политическую, социальную и финансовые сферы, оказывающие дестабилизирующее влияние на весь ход социально-экономических преобразований.

Сложившаяся криминогенная обстановка и общественно-политическая ситуация настоятельно диктует необходимость принятия соответствующих мер, направленных на совершенствование информационного обеспечения, на оптимизацию правовой базы, проведение конкретных согласованных мероприятий правоохранительных и иных органов системы уголовной юстиции в борьбе с организованной преступностью.

Организованная преступность – опасное социальное явление, создающее реальную угрозу государственной безопасности. Она носит транснациональный, международный характер (наркобизнес, коррупция, контрабанда, терроризм, экстремизм, торговля людьми, оружием, технологиями и т.п.) с широко разветвленными, законспирированными преступными связями. Оргпреступность упрямо противодействует экономическим, социальным, политическим преобразованиям в странах СНГ, в частности, в Центрально-азиатском регионе.

После развала СССР (1991 г.) оргпреступность приобрела массовый характер. Борьба за сферы влияния, приватизация госсобственности, рейдерство, возникновение подставных фирм, самозахват земельных угодий, нарушение пограничного режима, религиозный экстремизм, участвовавшие террористические акты и другие проявления агрессивности оргпреступности требовали принятия энергичных мер по обеспечению общественной безопасности, укреплению государства.

Одной из таких мер в плане реализации общегосударственной программы укрепления законности и правопорядка в Кыргызской Республике на 1992-1997 годы стало созда-

ние в системе МВД КР самостоятельного управления по борьбе с организованной преступностью и бандитизмом – УБОПБ. 26 июля 1996 года Постановлением правительства такое управление было сформировано за счет перераспределения кадров и реорганизации структуры. Из бюджета было дополнительно выделено 250 тысяч долларов, а для размещения - 3-этажное здание бывшего радиоклуба ДАСААФ.

Постановление определило главным направлением деятельности УБОПБ - выявление, пресечение и расследование преступлений, совершаемых криминальными группировками, защиту от них экономики страны, пресечение наркобизнеса, внедрение в практику международного опыта, новых технологий управления милицией, расследования преступлений, укрепление деловых контактов с правоохранительными органами, разработка методических пособий. Для усиления потенциала МВД в борьбе с организованной преступностью, лучшего использования зарубежного опыта, 27.12.1996 года ПРООН, правительство Кыргызской Республики и МВД подписали проект КЫР/96/005 «Crime Prevention» («Борьба с преступностью»), подготовленный группой международных экспертов. Проект был рассчитан на 3 года. Первыми проектом поддержали правительство Дании в качестве донора, внося 500 тысяч долларов, и ПРООН – 250 тысяч.

Эти средства были вложены в обучение личного состава МВД современной методике и тактике борьбы с организованной преступностью на базе Международных полицейских Академий, высших полицейских учебных заведений Германии, Кыргызстана, Голландии, Англии, России, Дании, США и других стран, на проведение социологических исследований, внедрение в практику новейших технологий, компьютеризацию и обновление оперативных учетов, приобретение транспортных средств, телефонной и радиосвязи, спецтехники, полицейского спецоборудования, на организацию регулярных визитов в Кыргызстан международных консультантов, экспертов для проведения тематических тренингов, оказания практической помощи, передачи опыта. Это положительно сказалось на служебных показателях, раскрываемости преступлений.

Национальным директором проекта КЫР/96/005 приказом министра внутренних дел был утвержден начальник УБОПБ МВД полковник милиции Байзаков Ш.К., менеджером – полковник милиции в отставке Зеличенко Л.Я. Офис проекта разместился в здании УБОПБ, выделенном мэрией Бишкека. За счет привлеченных средств и спонсорской помощи это здание по пер. Ботанический, 1 в г. Бишкек было реконструировано и капитально отремонтировано. Помимо служебных кабинетов, здесь разместились учебный класс, компьютерный информационный центр, узел связи, библиотека, спортзал.

По заказу проекта специалисты ИЦ МВД разработали модель информационно-аналитической программы, позволившей широко использовать компьютерную сеть для накопления и анализа оперативной информации.

Были проведены социологические исследования жертв преступлений и причин организованной преступности. Национальные консультанты проекта разработали ряд тематических пособий по этой теме. На базе учебного центра УБОПБ были проведены 3 научно-практических конференции с участием ученых, руководителей МВД, экспертов из 12 стран, семинар менеджеров проектов ПРООН. Проведены учебные туры в Голландии, Германии, Англии, позволившие познакомиться с опытом и практикой полицейских служб этих стран, системой отбора и подготовки кадров.

Подводя итоги осуществления комплексной программы «Crime Prevention», первой трехлетней деятельности УБОПБ, в отчетном докладе на заседании координационного совета 31.07.1999 года было подчеркнуто, что были выявлены и взяты на учет 544 криминальных авторитета, из них 120 лидеров преступных кланов, разоблачены и привлечены к ответственности участники 181 криминальных группировок, что позволило сократить оргпреступность, не допустить кровавого дележа сферы влияния ОПГ, изъято из преступного оборота 5982 единицы огнестрельного оружия. Работа милиции стала более прозрачной, о ее проблемах чаще стали писать СМИ, ей стала больше помогать общественность. Создано 368 опорных пунктов общественного порядка.

Координационный совет одобрил проделанную работу по реализации проекта «Crime Prevention» и решил продлить его еще на 2 года, изыскав дополнительные донорские средства, утвердил новую целевую программу.

Однако вскоре было принято решение объединить УБОПБ с УУР МВД, сконцентрировать материально-технические ресурсы, опытные кадры, оперативные учеты в одном ведомстве – Главном управлении уголовного розыска МВД КР, который возглавил Субанбеков Б.

УБОП вошло в состав Главка в качестве структурного подразделения с сокращением

личного состава и определенных функций.

Анализ криминогенной ситуации в республике с 2000 года свидетельствует об ее резком ухудшении, связанном с активизацией незаконной деятельности организованных преступных сообществ. За указанный период до настоящего времени, с применением огнестрельного нарезного оружия были совершены более 30 убийств с признаками криминальных разборок и "казачного характера", вызвавших общественный резонанс. Контролируя денежные потоки теневой экономики, наркобизнеса и других сфер незаконной деятельности, а так же имея незаконное вооружение, отдельные лидеры и активные члены группировок пытались проникнуть в государственные и выборные органы и оказать влияние на принятие политических решений.

В итоге, организованная преступность стала реальным фактором, сдерживающим развитие экономических реформ и в определенной степени угрозой национальной безопасности в республике. Сложившаяся ситуация в определенной мере вызывало недоверие населения к государственным и правоохранительным органам.

В целях принятия кардинальных мер по стабилизации обстановки и оказания адекватного противодействия организованной преступности, распоряжением Правительства КР № 568 от 19.12.2006 года вновь было создано Главное управление по борьбе с организованной преступностью общей численностью 67 аттестованных сотрудников.

Первоначальная штатная численность составляла 67 аттестованных сотрудников, из которых 20 приходились на три густонаселенные южные области республики.

В результате последней реорганизации (15.05.2007 года) штатная численность была увеличена до 90 сотрудников. Увеличение произошло за счет создания в структуре следственного управления в количестве 15 сотрудников, 5 из которых переданы в Управление по южным областям и дополнительно выделенных 8 единиц оперативных сотрудников.

15.05.2007 года приказом № 226 МВД КР в структуре ГУБОП МВД КР образовано специализированное следственное управление со штатной численностью 15 сотрудников, из которых 5 по обслуживанию регионального управления по борьбе с организованной преступностью с местом дислокации г. Ош).

В целях постоянного прослеживания оперативной обстановки по республике, дополнительно выделенные штатные единицы были максимально распределены по регионам:

- региональное управление по южным областям – 25 сотрудников;
- г. Бишкек -13 сотрудников;
- Чуй - Талас – 13 сотрудников;
- Иссык-Куль – Нарын - 6 сотрудников.

Центральный аппарат состоит из 33 сотрудников, включая: 10 следственных работников, ОБНОН – 5 сотрудников, отдел по экономическим основам ОПГ – 5 сотрудников, аналитический отдел – 5 сотрудников и ОТО- 4 сотрудников.

В 2008 году ГУБОП МВД реорганизовано как управление по борьбе с организованной преступностью, что в 2009 году упразднено путем слияния с ГУУР МВД, где в составе образован отдел по контролю за лидерами криминальной среды со штатной численностью 16 человек.

Такая поспешная реорганизация управления УБОПБ МВД в то время, когда в России, Казахстане, Таджикистане, Узбекистане и некоторых других странах СНГ эта служба неуклонно укреплялась, имела негативные последствия: ослабили деловые контакты, обмен оперативной информацией, проведение совместных операций. Временно сократилась донорская зарубежная помощь. Оргпреступность в период правления Бакиева К. снова подняла голову, внедрялась в экономику, во властные структуры, влияла на формирование и использование бюджетных средств, банковского капитала. Заметно выросла коррупция. Одной из мер, направленных на укрепление демократии, осуществление планов апрельской (2010 года) народной революции в Кыргызстане стало возрождение самостоятельной службы в системе МВД по борьбе с оргпреступностью и коррупцией.

Судьбоносным для ГУБОПиК МВД стал 2011 год, когда по указанию Президента Кыргызской Республики Отунбаевой Р. И., Правительством страны в системе МВД было возрождено самостоятельное Главное управление по борьбе с организованной преступностью и коррупцией (ГУБОПиК). Выступая на заседании коллегии МВД КР 25.01.2011 года, Отунбаева Р. И. критиковала правоохранительные органы за недостатки в противодействии оргпреступности: отсутствие наступательного, упреждающего фактора, низкий профессионализм, слабая осведомленность о преступных замыслах, неумение глубоко анализировать складывающуюся социально-политическую ситуацию, слабое взаимодействие с другими правоохранительными органами, госструктурами и общественностью. Оргпреступность

срачивалась с властными структурами, работала за приватизацию госсобственности, дестабилизировала обстановку занималась рэкетом, отмыванием нечестно нажитых денег, вооружалась. Она была причастна к трагическим событиям на юге республики, где летом 2010 года вспыхнул межнациональный конфликт, унесший сотни человеческих жизней.

В целях реализации указаний Президента и поручения Премьер-министра КР, озвученных на заседании коллегии МВД КР 25.01.2011 года, а также реального противодействия организованной преступности и искоренения ее проявлений, 3.02.2011 года в структуре МВД КР было создано Главное управление по борьбе с организованной преступностью и коррупцией, подразделения Главка были укомплектованы опытными кадрами, что утверждено приказом МВД КР № 109 от 3.02.2011 года.

В структуре ГУВД г. Бишкек и Чуйской области были созданы управления, в г. Ош - управление по южному региону, а в составе ГУВД Ошской области, УВД областей и г. Ош - отделы. Разработано Положение, структура ГУБОПиК МВД, программа деятельности на ближайшую перспективу.

Основными задачами Главного управления являются разоблачение организованных преступных сообществ, выявление их финансовых основ, каналов легализации, пресечение устойчивых коррупционных связей и фактов проникновения организованной преступности в государственные структуры, в том числе в выборные органы и органы местного самоуправления. В структуре ГУБОПиК МВД создано управление по борьбе с коррупцией (УБК МВД) в составе: отделов по борьбе с контрабандой, коррупцией в системе государственной власти, отдел по защите экономики и инвестиций, отдел по защите финансовой и банковской сфер, оперативно-поисковый отдел по борьбе с хищениями и иными видами преступлений на золоторудном комбинате «Макмалзолото» АО «Кыргызсталтын». УБК МВД создано в целях нейтрализации финансового потенциала ОПГ, пресечения легализации преступных доходов, отмывания денег, выявления коррупционных связей.

Вновь образованными подразделениями в плановом порядке осуществляются целенаправленные мероприятия, направленные на выявление, пресечение и разоблачение преступной деятельности субъектов оргпреступности и ее проявлений.

В 2013 году приказом МВД КР № 01 от 03.04.2013 г. ГУБОПиК МВД КР преобразован в ГУБОП МВД КР с численностью 50 сотрудников.

В настоящее время численность ГУБОП МВД КР доведена до 143 сотрудников, которые включают в себя УБОП по Иссык-кульской и Нарынским областям ГУБОП МВД КР, УБОП по Чуйской и Таласской областям, ОБОП Жалал-Абадской, Ошской Баткенской и г. Ош.

За 12 месяцев 2013 года в результате проведения мероприятий оперативно-розыскного характера, задержаны и привлекаются к уголовной ответственности - 198 субъектов организованной преступности, 35 из них ранее находились в розыске.

Справиться со столь сложными многообразными обязанностями по плечу только слаженному, сплоченному коллективу, объединенному единой целью и хорошо понимающему свои задачи. Коллектив ГУБОП МВД упорно наращивает темпы, совершенствует стиль и методу работы, видит перспективу своей работы в повышении профессионального мастерства и личной ответственности каждого сотрудника.

Таким образом, за 20 лет деятельности специализированных органов, осуществляющих борьбу с организованной преступностью, образовались организационно-правовые основы этой деятельности, выработался механизм противодействия преступности в их организованной форме, определены основные направления и сферы борьбы с организованной преступностью, сформирована штатно-структурная организация.

Кірін Роман Станіславович
судовий експерт Дніпропетровського
науково-дослідного експертно-
криміналістичного центру МВС,
доктор юридичних наук, доцент

Коротасв Володимир Миколайович,
директор Дніпропетровського
науково-дослідного експертно-
криміналістичного центру МВС,
кандидат юридичних наук

ЗБРОЙОВЕ ПРАВО: ГЕНЕЗА БАЗОВИХ ДЖЕРЕЛ

Станом на 2020 рік Україна залишається єдиною державою в Європі, яка не має власного законодавчого акту, який би регулював обіг цивільної вогнепальної зброї. В аспекті відомого положення, відповідно до якого наявність особливих нормативно-правових актів в цій сфері має розглядатися як одна з необхідних і достатніх умов формування певного правового угруповання, цю обставину можна було б вважати такою, що свідчить про відсутність не тільки специфіки суспільних відносин (збройових), що регулюються і складають предмет самостійного регулювання, а й про брак державного інтересу до існування збройового угруповання нормативно-правових актів.

Проте, наразі це зовсім не означає, що зброя є недоступною для громадян і в пересічній особи відсутня можливість придбати зброю, а збройові відносини взагалі не врегульовані. До тепер основним нормативно-правовим актом збройового законодавства залишається відомий порядок, встановлений наказом Міністерства внутрішніх справ України (далі – МВС) [1].

Підбиваючи підсумок дослідженню правосвідомості та правової культури як передумови розширення чинного обсягу права людини на зброю в Україні, Д. С. Бойчук слушно зазначає, що тематика законодавчого регулювання права людини на зброю посідає почесне місце у вітчизняних та зарубіжних юридичних дослідженнях. Регламентация такого права людини може здійснюватися не тільки нормами законодавства, а й корпоративними нормами, правовим звичаєм. Такі додаткові соціальні регулятори є чинниками, котрі мають позитивний вплив на підвищення як рівня правосвідомості конкретних осіб, так і на підвищення рівні правової культури в суспільстві загалом [2, с. 20].

Дослідженню різних аспектів права людини на зброю присвячені численні праці науковців - представників різних суспільних наук. Безумовно, зброя була і залишається предметом уваги й з боку вчених-правників, причому не якоїсь однієї спеціальності, а представників різних галузей права. Так, окремі елементи правового режиму зброї досліджувалися в межах:

- 1) адміністративного права - як об'єкта дозвільної системи [3];
- 2) цивільного права - як об'єкта цивільно-правових відносин [4];
- 3) кримінального права - як предмету відповідного складу злочину чи як знаряддя вчинення [5];
- 4) криміналістики – як об'єкту криміналістичного дослідження [6];
- 5) судово-експертного права – як об'єкту судово-балістичної експертизи [7];
- 6) міжнародного права – як об'єкту міжнародно-правового регулювання [8];
- 7) військового права – як об'єкту військових правовідносин [9] тощо.

Натомість, на відміну від зарубіжних юристів, спеціальних досліджень, присвячених зброї не тільки, як об'єкту збройових правовідносин, але й збройового права в цілому, в Україні на сьогодні бракує. Багато в чому така ситуація пояснюється вже згадуваною відсутністю базового джерела – законодавчого акту про зброю. Новітня генеза останнього, починаючи з 1995 р., свідчить, що кожен розгляд законопроектів з питання регулювання обігу цивільної вогнепальної зброї, закінчувався безрезультатно - жоден з них так і не став відповідним законом [10].

Якщо звернутися до хронології законотворчої діяльності українського парламенту, то можна віднайти цілу низку зазначених збройових законопроектів, які залишили свій слід в інформаційній базі даних «Законодавство України» офіційного веб-порталу Верховної Ради України: 1) 1995 р.- проект закону «Про зброю»: поданий Кабінетом Міністрів України; внесений на розгляд парламенту згідно із постановою Президії Верховної Ради України

«Про проект Закону України про зброю» № 338/95-ПВ від 05.06.1995 р.; 2) 1997 р. - проект закону «Про зброю»: постанова Верховної Ради України «Про проект Закону України про зброю, внесений народним депутатом України Недригайлом В.М.» № 682/97-ВР від 03.12.1997 р.; 3) 1997 р. - Модельний закон про зброю, прийнятий на десятому пленарному засіданні Міжпарламентської Асамблеї держав-учасниць Співдружності Незалежних Держав (постанова № 10-11 від 06.12.1997 р.); 4) 1998 р. - проект закону про зброю № 1032-1 від 26.05.1998 р., поданий Данильчуком О.Ю.; 5) 1998 р. - проект закону про зброю № 1032-2 від 10.11.1998 р., поданий Кармазіним Ю.А. та Мухіним В.В.; 6) 2000 р. - проект закону про зброю № 1032-3 від 06.07.2000 р., поданий Біласом І.Г.; 7) 2001 р. - проект закону про зброю № 1032-д від 15.06.2001 р., ініційований Кармазіним Ю.А., Біласом І.Г., Данильчуком О.Ю. та Мухіним В.В.; 8) 2002 р. - проект закону про зброю № 1171-1 від 02.10.2002 р. ініціатори - Черновецький Л.М. та Римарук О.І.; 9) 2002 р. - проект закону про зброю № 1171 від 22.11.2002 р. ініціатори - Кармазін Ю.А. та ін.; 10) 2003 р. - проект закону про зброю № 1171-2 від 08.10.2003 р. ініційований групою народних депутатів України (далі – НДУ) - Вінським Й.В., Развадовським В.Й., Бульбою С.С., Королем В.М., Зубовим В.С.; 11) 2003 р. - проект закону про зброю № 1171-д від 29.10.2003 р. ініціатори - Бандурка О.М. та Нечипорук В.П.; 12) 2008 р. - проект закону про зброю № 3069 від 22.08.2008 р. ініціатори - Грицак В.М. та Пудовий Б.М.; 13) 2009 р. - проект закону про обіг зброї невійськового призначення № 2105 від 09.02.2009 р. ініційований НДУ - Мойсиком В.Р., Грицаком В.М., Прокопчуком Ю.В. та Пудовим Б.М.; 14) 2012 р. - проект закону про обіг зброї невійськового призначення № 0885 від 12.12.2012 р. поданий ініціативною групою НДУ Мойсиком В.Р., Грицаком В.М., Прокопчуком Ю.В. та Пудовим Б.М.; 15) 2013 р. - проект закону про дозвільну систему у сфері поводження із спеціально визначеними видами зброї, бойовими припасами до неї, засобами індивідуального захисту та активної оборони, вибуховими матеріалами промислового призначення № 3066 від 09.08.2013, поданий до Верховної Ради України прем'єр-міністром України Азаровим М.Я. 18.09.2013 р.; 16) 2014 р. - проект закону про вогнепальну зброю цивільного призначення № 1135 від 01.12.2014 р. (основний), ініціатор законопроекту Каплін С. М.; проект Закону про цивільну зброю і боеприпаси № 1135-1 від 10.12.2014 р. (альтернативний), ініціатори законопроекту Ілленко А.Ю. та ін.

Законопроект № 1135 передбачав узаконити право на придбання й використання вогнепальної зброї цивільного призначення, в тому числі короткоствольної. Але порядок придбання зброї не базується на дозвільних засадах: право на оформлення документа на володіння зброєю надається продавцю. Альтернативний проект закону № 1135-1 передбачав відповідну класифікацію цивільної зброї та боеприпасів. До першої категорії належать пневматична зброя калібром до 4,5 мм, зі швидкістю польоту металевого елемента до 100 м/с та вогнепальна зброя під патрон Флобера калібром до 4,5 мм. Придбання такої зброї не вимагає дозволу. Решта категорій, у тому числі короткоствольна нарізна й гладкоствольна зброя, довгоствольна, газова та пневматична зброя, а також зброя під патрон Флобера з калібром понад 4,5 мм, потребуватимуть дозволу, який видаватимуть відповідні органи державної виконавчої влади.

Наведені результати законотвірчої роботи депутатів парламенту VIII-го скликання, хоча і містять низку безумовно обґрунтованих положень, які регулюють збройові правовідносини та очевидно могли б стати предметом дискусій, натомість обидва законопроекти було відкликано 29.08.2019 р. – у день першого засідання Верховної Ради IX-го скликання.

Остання також не забарилася відносно своєї участі в становленні збройового законодавства країни. Наразі на розгляді у Верховній Раді України перебувають два законопроекти: 1) проект закону про зброю № 1222 від 02.09.2019 р. (основний), ініціатори законопроекту Фріс І. П. та Матусевич О.Б.; 2) проект закону про обіг зброї № 1222-1 від 20.09.2019 р. (альтернативний), ініціатори законопроекту Бакумов О. С. та ін.

Обидва запропоновані депутатами від монобільшості, але при цьому мають доволі суттєві відмінності. Основним законопроектом пропонується встановити класифікацію вогнепальної зброї, перелік цивільної зброї залежно від призначення та калібру, яка може перебувати у вільному обігу та обіг якої заборонено, порядок створення та ведення Єдиного державного реєстру цивільної зброї; повноваження «суб'єктів Єдиного державного реєстру цивільної зброї»; загальні засади цивільного обігу (обороту) зброї та боеприпасів; загальні засади здійснення права і виконання обов'язків власників цивільної зброї; порядок отримання права на цивільну зброю та боеприпаси; обмеження щодо права на цивільну зброю та боеприпаси; правила щодо державного контролю у сфері обігу зброї та ряд інших питань, а також внести зміни до чинного законодавства у зв'язку із прийняттям цього закону.

Слід визнати, що нормативно-правові акти МВС, які регламентують обіг вогнепальної

зброї в державі, фактично дублюють основні положення колишнього радянського законодавства. Переважна більшість цих норм не регламентує навіть усталених суспільних відносин у сфері обігу зброї. Зокрема, дотепер відсутній єдиний державний реєстр власників зброї, не визначені правові підстави діяльності стрілецьких спортивних організацій, немає будь-якої класифікації сучасної зброї тощо. Крім того, не враховані керівні роз'яснення у даній сфері, які містить Директива №91/477/ЄЕС Ради Європейських товариств про контроль над придбанням зброї і володінням зброєю (Люксембург, 18.06.1991 р.) (з урахуванням змін і доповнень, внесених Директивою 2008/51 ЄС Європейського Парламенту та Ради від 21.05.2008 р.).

Альтернативний законопроект, спрямований на законодавче врегулювання відносин, що виникають під час обігу в Україні вогнепальної, холодної, пневматичної зброї, боєприпасів, а також конструктивно схожих зі зброєю та боєприпасами виробів; визначення правового режиму їх обігу, прав та обов'язків осіб, що ними володіють; встановлення вимог до вироблення, набуття, використання, відчуження та врегулювання інших суспільних відносин, пов'язаних із обігом зброї. Залежно від технічних характеристик, так само, як і у основному проекті закону, в альтернативному законопроекті запропонований поділ зброї на 4 категорії, але на відміну від основного проекту вказані категорії позначаються не цифрами, а буквами (А, Б, В, Г) і базуються на дещо інших критеріях. Законопроект також пропонується запровадити Єдиний державний реєстр зброї, в якому систематизується інформація про кожну одиницю зброї та її обіг протягом всього життєвого циклу - від виробництва до знищення або утилізації. Держателем цього Реєстру має бути МВС (у проекті № 1222 - Міністерство юстиції України). Водночас норми цього проекту не застосовуються до обігу зброї та боєприпасів правоохоронних органів та Збройних Сил України (зброї військового призначення), а також до інших окремих видів зброї.

15.01.2020 р. Комітетом з питань правоохоронної діяльності було зареєстровано проекти постанов про направлення на повторне перше читання збройових законопроектів (№ 1222 та 1222-1) з метою їх доопрацювання результатом якого, повинен стати спільний законопроект. Відтак 04.02.2020 р. обидва проекти законів були повернуті на доопрацювання ініціаторам внесення.

Отже, безумовно, зброя це величезна особиста та громадянська відповідальність, проте й у сучасних складних умовах і влада і українське суспільство мають стати ближчими до адекватного усвідомлення необхідності збройової культури як частини суспільного життя.

Відсутність в країні закону про зброю є фактом порушення засад становлення правової держави, в якій правовідносини в сфері обігу зброї потребують не підзаконного, а саме законодавчого врегулювання. Завдяки стабілізуючій ролі законів досягається гармонійність і цілеспрямованість правової системи держави. Найважливішим предметним критерієм правового закону є невід'ємні, невідчужувані права людини, а його реальне застосування можливе лише в умовах правової держави.

1. «Про затвердження Інструкції про порядок виготовлення, придбання, зберігання, обліку, перевезення та використання вогнепальної, пневматичної, холодної і охолощеної зброї, пристроїв вітчизняного виробництва для відстрілу патронів, споряджених гумовими чи аналогічними за своїми властивостями металевими снарядами не смертельної дії, та патронів до них, а також боєприпасів до зброї, основних частин зброї та вибухових матеріалів» наказ Міністерства внутрішніх справ України від 21.08.1998 р. № 622. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0637-98>

2. Бойчук Д. С. Правосвідомість та правова культура як передумова розширення чинного обсягу права людини на зброю в Україні / Д. С. Бойчук // Вісн. Нац. акад. прав. наук України. – 2019. – Т. 26, № 2. – С. 13–23.

3. Діденко С. В. Адміністративно-правове забезпечення обігу та застосування зброї в Україні [Текст] : автореф. дис. ... д-ра юрид. наук : 12.00.07 / Сергій Володимирович Діденко; Відкрит. міжнар. ун-т розвитку людини "Україна". - Київ, 2016. - 36 с.

4. Старіцина С. О. Поняття зброї як об'єкта цивільно-правових відносин / С. О. Старіцина // Право і Безпека. - 2010. - № 2. - С. 197-200.

5. Кулик Л.М. Боротьба зі злочинами, що вчиняються з використанням зброї: Автореф. дис... канд. юрид. наук: 12.00.08 / Людмила Миколаївна Кулик ; НАН України. Ін-т держави і права ім. В.М.Корецького. - К., 2006. - 19 с.

6. Новак Я.В. Сучасний стан та перспективи розвитку криміналістичного дослідження вогнепальної зброї: Автореф. дис... канд. юрид. наук: 12.00.09 / Ярослав Віталійович Новак ; Акад. адвокатури України. - К., 2007. - 20 с.

7. Тютюнник Т.В. Теоретичні та організаційно-технічні основи інформаційного забезпечення судово-балістичної експертизи: автореф. дис... канд. юрид. наук: 12.00.09 / Тетяна Вікторівна Тютюнник ; Харк. нац. ун-т внутр. справ. - Х., 2008. - 19 с.

8. Цибуленко Є.М. Міжнародно-правове регулювання застосування звичайних озброєнь: Ав-

тореф. дис... канд. юрид. наук: 12.00.11 / Євген Миколайович Цибуленко ; Київ. ун-т ім. Т.Шевченка. Ін-т міжнар. відносин. - К., 1999. - 19 с.

9. Прохоренко М.М. Система військового законодавства України: Автореф. дис... канд. юрид. наук: 12.00.01 / Михайло Михайлович Прохоренко ; Харк. нац. ун-т внутр. справ. - Х., 2007. - 20 с.

10. Хронологія невдалих спроб, або Історія неприйнятого Закону України «Про Зброю». URL : https://zbroya.info/uk/blog/1757_khronologii-nevdalikh-sprob-abo-istoriia-nepriiniatogo-zakonu-ukrayini-pro-zbroiu/

Одерій Олексій Володимирович
професор кафедри
кримінально-правових дисциплін
та судових експертиз
Донецького юридичного інституту
МВС України
доктор юридичних наук, доцент,

ПЛАНУВАННЯ КРИМІНАЛЬНОГО ПРОВАДЖЕННЯ НА ДОСУДОВОМУ РОЗСЛІДУВАННІ (КРИТИЧНИЙ АНАЛІЗ НА ПРИКЛАДІ ЗЛОЧИНІВ ПРОТИ ДОВКІЛЛЯ)

Суттєве значення для успішного вирішення завдань у кримінальних провадженнях щодо злочинів проти довкілля має чітке планування в системі організації розслідування.

У загальному розумінні організація розслідування – це сукупність взаємопов'язаних елементів, які забезпечують процес розслідування як єдине ціле. До основних її елементів належать: 1) планування розслідування; 2) забезпечення ресурсами (технічними, кадровими, нормативними тощо); 3) забезпечення взаємодії в процесі розслідування між органами слідства, оперативними працівниками, спеціалістами, експертами, працівниками контролюючих органів; 4) підготовка проведення процесуальних та інших дій або їх комплексів; 5) забезпечення кваліфікованого керівництва слідчо-оперативною групою (надалі – СОГ), яке полягає у: а) чіткому розподілі обов'язків між її членами; б) постійному контролі за діями членів СОГ, в тому числі шляхом проведення оперативних нарад з обговоренням результатів та наступних завдань розслідування; в) налагодженні систематичного обміну інформацією між учасниками СОГ; 6) інші організаційні заходи, необхідні для ефективного розслідування кримінальних проваджень [1, с. 232–233].

Роль містка, що поєднує версії з об'єктивною дійсністю, виконує план розслідування. Якщо формування версій слід вважати ретроспективним моделюванням, то планування – прогностичним. Помилки ретроспекції під час реалізації плану можуть бути багаторазово посилені у ході самого планування. Тоді «обрив у ланцюжку» необхідно буде шукати «продзвонюванням» на всю її довжину: від того, що було похідною інформацією, до того, що вийшло після виконання плану (включно) [2, с. 40]. Роль версії щодо плану розслідування можна назвати визначаючою, оскільки версія є тим самим напрямком розслідування, яке обумовлює побудову в плані комплексу слідчих та розшукових заходів, які здійснюються з метою її перевірки [3, с. 25].

Планування є важливим засобом організації і керування практичною криміналістичною діяльністю. Її успіх повністю визначається тим, наскільки якісно була проведена попередня аналітична робота з побудови версій. З цього приводу В. Я. Колдін підкреслював, що версійна робота та планування складають серцевину всієї практичної діяльності слідчого [4, с. 39–40].

В той же час, у практиці складання планів щодо перевірки версій спостерігається парадоксальна ситуація. Здавалося б, чим менша за обсягом і гірша за якістю похідна інформація, тим більше має бути «гілок на дереві». Типовою є інша ситуація – чим менше інформації, тим менше версій, а план – як перевернуте дерево. Багатьом слідчим (та оперативним співробітникам) важко підтримувати вольову напругу, регулювати напрям думок, налагодити свідомий контроль над продуктом власної думки [5, с. 141]. З цього приводу відомий психолог писав, що лінь думки штовхає (будь-яку людину - авт.) до того, щоб припинити важку роботу з аналізу, як тільки помічається хоч яка-небудь можливість дійти якого-небудь висновку [6, с. 431]. У свою чергу криміналісти підкреслювали, що особи, які провадять розслідування, як би прагнуть скоріше відбутися від обов'язкової, але обтяжливої формальності (розумової роботи з дослідження матеріальної обстановки місця події - авт.) і швидше перейти до того, що

вони вважають справжньою справою - до допиту свідків [7, с. 9].

Певною мірою підтвердженням такого стану справ є й результати наших досліджень, оскільки 93 % опитаних нами слідчих засвідчило, що на практиці процес планування досудового розслідування дійсно має формальний характер. І хоча слідчі усвідомлюють необхідність планування, проте все ж таки віддають перевагу індивідуальному підходу до цього питання, який (як найпоширеніший варіант) формалізується у складених ними за вільною формою наочних схемах, бо останні, на їх думку, економлять час, адже на відміну від складання плану досудового розслідування, не потребують настільки розумових зусиль і в подальшому легко сприймаються. Іншими словами, означені схеми, по суті, підміняють плани, хоча повинні бути додатками до них. Більше того, під час проведення дослідження ми переконались у тому, що за кримінальними провадженнями (справами) за ст.ст. 246 «Незаконна порубка лісу», 247 «Порушення законодавства про захист рослин», 248 «Незаконне полювання», 249 «Незаконне зайняття рибним, звіриним або іншим водним добувним промислом», які умовно можна назвати «нескладними» у порівнянні з досудовим розслідуванням злочинів, що посягають на екологічну безпеку, - навіть не планів, не схем не складалось або така діяльність мала формальний характер. Наведене спонукає нас підтримати позицію В. Й. Тарайка, що таке ставлення слідчих до організації досудового розслідування злочинів проти довкілля є неприпустимим [8, с. 191]. І така ситуація не є характерною лише для означених злочинів, оскільки про негативний стан щодо планування злочинів проти моральності у сфері статевих стосунків, наголошувала й В. О. Малярова¹⁷.

Разом з тим, нормативне планування розслідування закріплено на рівні відомчих правових актів. Зокрема, у ст.4 другого розділу Інструкції з організації діяльності органів досудового розслідування Національної поліції України, затвердженого Наказом МВС України від 06.07.2017 № 570 [10], де зазначено, що слідчий *планує* свою роботу так, щоб забезпечити своєчасність виконання необхідних слідчих (розшукових) дій та негласних слідчих (розшукових) дій у всіх кримінальних провадженнях, в яких він проводить досудове розслідування. З цією метою він складає загальний календарний *план-графік* роботи в усіх кримінальних провадженнях, а також *плани* розслідування в кожному кримінальному провадженні. У свою чергу в ст.1 та 2 п'ятого розділу «Організація роботи СОГ під час досудового розслідування кримінальних правопорушень» Інструкції з організації взаємодії органів досудового розслідування з іншими органами та підрозділами Національної поліції України в запобіганні кримінальним правопорушенням, їх виявленні та розслідуванні, затвердженій Наказом МВС України від 07.07.2017 № 575 [11], зазначено, що:

1. Діяльність СОГ здійснюється на підставі плану проведення слідчих (розшукових) дій та негласних слідчих (розшукових) дій, який розробляється з урахуванням наданих обґрунтованих пропозицій усіх працівників, уключених до складу СОГ. У зазначеному плані відображаються версії вчинення кримінального правопорушення, заходи, спрямовані на їх перевірку, а також зазначаються конкретні виконавці та строки виконання. План погоджується керівниками органу досудового розслідування і оперативного підрозділу та затверджується керівником територіального органу, підрозділу поліції. Якщо план проведення слідчих (розшукових) дій та негласних слідчих (розшукових) дій виконано, а кримінальне правопорушення залишається нерозкритим, розроблюється план додаткових заходів. Виконання зазначених планів контролюється керівниками органу досудового розслідування та відповідних оперативних підрозділів за напрямками роботи.

Оперативний супровід досудового розслідування забезпечується з моменту створення СОГ і до ухвалення судом вироку або постановлення ухвали, які набрали законної сили, або у разі закриття кримінального провадження.

2. Працівники оперативних підрозділів, включені до складу СОГ, щотижня інформують слідчого - керівника СОГ про стан виконання наданих письмових доручень та запланованих заходів, а на його вимогу надають документи, що підтверджують обсяги проведеної ними роботи.

Саме з цих підстав представники слідчих управлінь завжди реагують на відсутність планів (календарних, за конкретним кримінальним провадженням та ін.) у слідчих або формальний підхід до їх складання, визначаючи це як недолік.

Викладені обставини є наслідком недостатнього розуміння слідчими позитивних сторін планування, що є хибною позицією, оскільки лише повноцінне планування може

---

¹⁷ За результатами В. О. Малярової, 88 % опитаних слідчих складають письмовий план розслідування кримінального провадження. Однак 42 % визнали, що здебільшого складений план є формальним, і лише 18 % вважають складені плани обґрунтованими та розгорнутими [9, с. 188].

бути запорукою якісного проведення як слідчих (розшукових) та негласних (розшукових) дій, так і досудового розслідування загалом. Займаючи центральне місце в організації розслідування злочинів, головною функцією планування розслідування є прийняття і практичне здійснення організаційно-управлінських рішень. Планування будь-якої діяльності має низку переваг, оскільки дозволяє керувати складними процесами, організує та контролює їх. Крім того: 1) плановість тягне за собою раціональність, організованість, дисциплінованість, гармонійність та пропорційність діяльності, а отже, й високу ефективність; 2) планування дозволяє: а) побачити картину цілісної концепції; б) чітко визначити черговість завдань; в) поетапно розгортати програму діяльності; г) визначити місце кожного суб'єкта в реалізації загальних завдань. Тобто, завдяки плануванню упорядковується процес розслідування злочину [12, с. 211], а в разі реалізації правильно складеного плану починає діяти закон економії часу, про що прямо йшлося ще в криміналістичній літературі радянських часів [13, с. 20]. В іншому разі, недооцінка питань планування та організації розслідування на практиці призводить до цілої низки негативних обставин, а саме: 1) необґрунтованого подовження строків розслідування; 2) хаотичності й непослідовності проведення слідчих дій та оперативно-розшукових заходів; 3) неефективного використання людських і матеріальних ресурсів; 4) відсутності взаємодії між органами і службами, що беруть участь у розслідуванні; 5) відсутності наукової організації роботи й керівництва; 6) порушення процесуальних норм; 7) низької якості досудового слідства [14, с. 115].

Таким чином, питання планування є тим елементом у системі організації розслідування злочинів проти довкілля, корисність якого недооцінюють практичні співробітники. Виправлення такої ситуації на краще потребує спрямування діяльності слідчого на відповідальне ставлення до процесу планування (як і до організації розслідування загалом), усвідомлення його позитивної ролі та орієнтування на використання під час такої діяльності тих здобутків, які в достатній мірі викладені в науковій і навчально-методичній літературі.

Правильно організоване планування дозволяє проводити розслідування цілеспрямовано, послідовно, дисциплінує слідчого, спонукає його закінчити слідство в установлені законом строки, забезпечує повноту та об'єктивність слідства, сприяє одержанню максимуму ефекту за найменших витрат слідчим часу, сил і коштів.

1. Шмонин А. В. Методики расследования преступлений : учеб. пособие / А. В. Шмонин. – М. : Юстициформ, 2006. – 464 с.
2. Лубин А. Ф. Механизм преступной деятельности. Методология криминалистического исследования / А. Ф. Лубин. – Н. Новгород : [б. и.], 1997. – 338 с.
3. Коновалова В. Е. Версия: концепция и функция в судопроизводстве / В. Е. Коновалова. – Х. : Консум, 2000. – 176 с.
4. Колдин В. Я. Версионный анализ : монография / В. Я. Колдин. – М. : Юрлитинформ, 2014. – 152 с.
5. Гармаев Ю. П. Проблемы создания криминалистических методик расследования преступлений: теория и практика / Ю. П. Гармаев, А. Ф. Лубин. – СПб. : Юрид. центр Пресс, 2006. – 303 с.
6. Ярошевский М. Г. История психологии / М. Г. Ярошевский. – М. : [б. и.], 1976. – 463 с.
7. Голунский С. А. Техника и методика расследования преступлений / С. А. Голунский, Г. К. Рогинский. – М. : [б. и.], 1934. – Вып. 4. – 29 с.
8. Тарайко В. И. Раскрытие и расследование экологических преступлений : монография / В. И. Тарайко. – М. : Юрлитинформ, 2013. – 363 с.
9. Малярова В. О. Теоретичні основи формування та реалізації методики розслідування злочинів проти моральності у сфері статевих стосунків : дис. ... д-ра юрид. наук : 12.00.09 / Малярова Валерія Олегівна ; ХНУВС. – Х., 2014. – 408 с.
10. Інструкції з організації діяльності органів досудового розслідування Національної поліції України. Затверджена Наказом МВС України від 06.07.2017 № 570 [Електронний ресурс] // Верховна Рада України : офіц. веб-портал. – Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0919-17>
11. Інструкція з організації взаємодії органів досудового розслідування з іншими органами та підрозділами Національної поліції України в запобіганні кримінальним правопорушенням, їх виявленню та розслідуванні. Затверджена Наказом МВС України від 07.07.2017 № 575 [Електронний ресурс] // Верховна Рада України : офіц. веб-портал. – Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0937-17>
12. Порубов Н. И. Научная организация труда следователя / Н. И. Порубов. – Минск : Вышэйш. шк., 1970. – 262 с.
13. Сурганов Б. С. Планирование – практика : популярный словарь-справочник / Б. С. Сурганов. – М. : Знание, 1980. – 222 с.
14. Хань Г. А. Планування розслідування як основа оптимізації слідчої діяльності / Г. А. Хань // Вісник Луганського ін-ту внутрішніх справ МВС України. – 2000. – Вип. 4. – С. 110–116.

Пеньков Сергій Володимирович

перший заступник начальника
ГУ Державної фіскальної служби
у Дніпропетровській області,
доктор юридичних наук

Волошина Марина Олександрівна

доцент кафедри оперативно-
розшукової діяльності
Дніпропетровського державного
університету внутрішніх справ,
кандидат юридичних наук

ПРОБЛЕМИ ЗАСТОСУВАННЯ ОПИТУВАННЯ ГРОМАДЯН В ПРАКТИЧНІЙ ДІЯЛЬНОСТІ ОПЕРАТИВНИХ ПІДРОЗДІЛІВ

Для вирішення завдань оперативно-розшукової діяльності оперативні підрозділи наділені певними правами, одним з яких є право опитувати осіб за їх згодою. Не дивлячись на те, що у сучасному світі під тиском науково-технічного прогресу та небувалого розвитку інформаційних технологій все більшого поширення набувають способи отримання інформації за допомогою технічних засобів, опитування залишається одним з найефективніших оперативно-розшукових заходів. За оцінками деяких науковців 75% оперативно-значущої інформації отримано саме шляхом проведення цього оперативно-розшукового заходу [1]. З іншого боку опитування громадян є найбільш простим засобом отримання інформації, який не потребує значних фінансових чи матеріальних витрат і до того ж не призводить до будь-яких порушень чи обмежень прав і свобод людини та юридичних осіб. Але, незважаючи на високу ефективність зазначеного заходу, законодавцем, на відміну від інших оперативно-розшукових заходів не врегульовано питання оформлення результатів проведення зазначеного заходу, їх подальшого використання в правоохоронній діяльності, не визначено його поняття та сутність. Оперативні працівники і науковці у своїй діяльності оперують різними поняттями «опитування громадян», «оперативне опитування», «негласне опитування», «розвідувальне опитування», тощо.

Деякі науковці цілком отожднюють розвідувальне та оперативне опитування (Шинкаренко І.Р., Кириченко О.В., Ханькевич А.М., Шинкаренко І.О.), інші (Погорєцький М.А., Руденко М.М.) вважають, що поняття «розвідувальне опитування» та «оперативне опитування», хоча і є дуже близькими, проте не тотожними [2, 3].

Звідси виникають певні непорозуміння, які можуть привести до суттєвих недоліків в роботі. Науковці вже давно дійшли висновку, що вживання поняття в двох чи більше визначеннях, а також підміна одного терміна іншим негативно впливає на весь процес законотворчої та правознавчої діяльності.

Спроби на законодавчому рівні визначити поняття опитування були здійснені у проектах Закону України «Про оперативно-розшукову діяльність» від 03.06.2016 № 4778 та від 04.04.2017 № 6284 [4, 5]. Але обидва законопроекти не були прийняті та зняті з розгляду.

Таким чином, у повсякденній діяльності оперативним працівникам при здійсненні такого оперативно-розшукового заходу, як опитування, та оформлення його результатів доводиться керуватися особистим досвідом та досвідом своїх колег, «оперативною кмітливістю», інтуїцією, тощо. Результати опитування в оперативно-розшуковій діяльності як правило, оформлюються рапортами або довідками, які складаються та підписуються безпосередньо оперативним працівником, рідше у вигляді пояснення, складеного оперативником та підписаного опитуваною особою. Викладення пояснень власноруч об'єктом опитування має винятковий характер і на практиці майже не зустрічається. Навпаки, поширені випадки, коли об'єкт опитування досить вільно йде на контакт, надає значний обсяг суттєвої інформації, але навідріз вимовляється підписувати свої свідчення або взагалі замикається і перериває спілкування.

Також наявні ситуації щирого спілкування з опитуваним, але як тільки оперативний працівник розкриває свою належність до правоохоронного підрозділу, контакт припиняється. Збереження ж в таємниці особи оперативного працівника або мети опитування заздалегідь не передбачає отримання письмових свідчень, а отже і використання отриманих даних як приводів та підстав для початку досудового розслідування або у якості доказів у кримінальному провадженні. Заслуговує окремої уваги застосування технічних засобів при здійсненні такого оперативно-розшукового заходу як опитування. Наприклад, чи може оперативний працівник негласно застосовувати аудіозаписуючі пристрої при опитуванні осіб?

Згідно п. 7 ч. 1 ст. 8 Закону України «Про оперативно-розшукову діяльність» оперативним підрозділам надано право негласно виявляти та фіксувати сліди тяжкого або особливо тяжкого злочину, а згідно п. 9 ч. 1 ст. 8 – здійснювати аудіоконтроль особи згідно з положеннями ст. 260 Кримінального процесуального кодексу України. Відповідно до вказаної статті, аудіоконтроль особи є різновидом втручання у приватне спілкування, яке проводиться без її відома на підставі ухвали слідчого судді, якщо є достатні підстави вважати, що розмови цієї особи або інші звуки, пов'язані з її діяльністю, можуть містити відомості, які мають значення для досудового розслідування.

Таким чином, з одного боку Законом і не заборонено застосування технічних засобів при здійсненні опитування осіб, але встановлено обмеження щодо наявності підстав вважати, що розмови саме цієї особи, або інші звуки пов'язані з її діяльністю можуть містити відомості, які мають значення для досудового розслідування. З іншого боку проведення аудіоконтролю особи можливе лише на підставі ухвали слідчого судді, постановленої за клопотанням керівника відповідного оперативного підрозділу або його заступника, погодженого з прокурором (ч. 3 ст. 8 Закону України «Про оперативно-розшукову діяльність»). У згаданому клопотанні, крім іншого, визначаються відомості про особу (осіб) щодо яких необхідно провести зазначений захід (ч. 2 ст. 8 Закону України «Про оперативно-розшукову діяльність»; п. 4 ч. 2 ст. 248 Кримінального процесуального кодексу України). Все це зрозуміло і цілком працездатно, коли мова йде про осіб, безпосередньо причетних до підготовки або скоєння злочинів. Здійснення аудіоконтролю осіб, у поєднанні з іншими оперативно-розшуковими заходами, наприклад, широко застосовується оперативними підрозділами при документуванні осіб, що готують вчинення злочину, передбаченого ст. 368 КК України «Прийняття пропозиції, обіцянки або одержання неправомірної вигоди службовою особою» з метою її затримання безпосередньо на місці вчинення злочину.

В практичній діяльності оперативних підрозділів опитуванню підлягають не тільки потенційні або реальні злочинці, а й інші особи, в т.ч і ті, які взагалі не мають ніякого відношення до протиправної діяльності з підготовки або вчинення злочинів, але володіють або можуть володіти значущою інформацією стосовно об'єкта оперативної розробки. В цих випадках мова про отримання інформації із застосуванням технічних засобів взагалі не йде. Слід враховувати, що законодавством визначено обов'язкову умову проведення опитування, а саме – добровільна згода особи, носія інформації. Таким чином, цілком зрозуміло, що при опитуванні громадян забороняється застосування будь-яких засобів фізичного або психологічного впливу. У разі проведення гласного опитування з повідомленням опитуваної особи мети опитування, розкриття відомостей про оперативного працівника і отриманні добровільної згоди, можна розраховувати у разі необхідності, на отримання офіційних свідчень з метою подальшого використання в оперативно-розшуковій діяльності або при здійсненні досудового розслідування в кримінальному провадженні. Зовсім інша ситуація складається у разі нагальної потреби збереження в таємниці або зашифрування мети опитування та особистості оперативного працівника. В цьому випадку, у разі отримання значущої інформації, яку можливо і необхідно використати у подальшій правоохоронній діяльності, можуть виникнути значні труднощі. Опитуваний може відмовитись від надання офіційних свідчень, або вони можуть не відповідати відомостям отриманим під час негласного (зашифрованого) опитування. У разі потреби з боку працівника правоохоронного органу отримати необхідні відомості шляхом апелювання до результатів раніше проведеного опитування, це вже може бути розцінено, як певний психологічний тиск на особу. Більш того, опитуваний, враховуючи що йому не були надані достовірні відомості щодо мети опитування та особи працівника правоохоронного органу, може зробити заяву про те, що надана ним інформація була отримана шляхом введення його в оману і, якби все викладене вище було йому відомо заздалегідь, він би взагалі не надав своєї згоди на проведення опитування. У таких випадках буде мати місце порушення вимог щодо добровільності надання пояснень і використання отриманої інформації в подальшій правоохоронній діяльності цілком унеможливлене.

Таким чином, враховуючи вищевикладене, слід зауважити, що на сьогоднішній день опитування громадян залишається одним з широко вживаних оперативно-розшукових заходів, що дозволяє з мінімальними затратами отримати вагомий об'єм значущої інформації, що може мати суттєве значення для вирішення завдань оперативно-розшукової діяльності та кримінального судочинства та застосування його в практичній діяльності оперативних підрозділів потребує додаткового правового регулювання на законодавчому рівні.

---

1. Лаврик Ю.В., Стащак М.В. Місце розвідувального опитування в діяльності підрозділів карного розшуку // Вісник ХНУВС 2014. № 3 (66) с. 67-74.

2. Шинкаренко І.Р., Кириченко О.В., Ханькевич А.М., Шинкаренко І.О. Система оперативно-розшукових заходів, Дн.: ДДУВС, 2015. 265с.
3. Погорецький М. А., Руденко М. М. / Опитування в оперативно-розшуковій діяльності [Електронний ресурс] // Боротьба з організованою злочинністю і корупцією (теорія і практика). 2008. Вип. 19. с. 58-65. Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/boz_2008_19_8.
4. Проект Закону України «Про оперативно-розшукову діяльність» від 03.06.2016 № 4778 [Електронний ресурс]. Режим доступу: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=59321.
5. Проект Закону України «Про оперативно-розшукову діяльність» від 04.04.2017 № 6284 [Електронний ресурс]. Режим доступу: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=61497.

Cherednik Katerina Olegivna

Candidate's of science of law
Head of the State Expertise Department
of the Main Department of the State
Geocadastrе in Dnipropetrovsk Oblast

Chaplynskiy Kostyantyn Oleksandrovych

Doctor of science of law, professor
Head of the department of criminalistics, fo-
rensic medicine and psychiatry
of the Dnipropetrovsk State University
of Internal Affairs

**SOME ASPECTS OF OVERCOMING OF COUNTERACTION
TO INVESTIGATION OF FRAUDS COMMITED ON THE REAL
ESTATE MARKET BY CRIMINAL GROUPS**

The formation of the real estate market in Ukraine is characterized by uneven development of its segments, the imperfection of the legislative framework, and low solvency of citizens. At the same time, large volumes of cash that are rotated on it attract a large number of diverse fraudsters and criminals. In no way does it want to improve the safety of its citizens when carrying out transactions of real estate objects and the state. In addition, a large circle of citizens, without sufficient legal knowledge and experience and in need of appropriate services, unwittingly entrust various commercial structures and individuals whose professional status is not defined. The real estate market has been chosen as an area of criminal activity and organized crime groups.

In recent years, there has been rapid development of real estate. However, the so-called «criminal business» is active on the real estate market. The very criminal aspects of real estate are part of a more general problem – the problem of organized crime. This is primarily due to the fact that criminal activities in this area are usually committed by persistent criminal groups that have sufficiently complete information about persons forced by virtue of many circumstances to change their living conditions. Crime with immovable property is the most dangerous, since the groups of persons who commit them are the most stable, and they have all the features of organized criminal groups: internal structuring, hierarchy, clear division of functions. The real threat is the latent victimization of the population, when victims of crime massively do not turn to law enforcement agencies in connection with the loss of trust in them [1, p. 590]. At the same time, the reason for the refusal to cooperate with law enforcement bodies is the fact of the use of threats and violent acts against the participants in the criminal process. In this case, violence can be carried out both in mental form and in physical. Sometimes organized criminal groups even resort to deprivation of life of individuals who interfere with the activities of an organized group (law enforcement officers, government representatives), witnesses and victims.

The above stipulates the need for the development of tactical operations aimed at overcoming the counteraction to the investigation of fraud committed on the real estate market by criminal gangs. Instead, in cases of property fraud, the tasks facing investigators, employees of operational units and other persons interacting with them can not be solved without systematic approach, which consists in the establishment of a complex of investigators (investigators who are effectively operating in complex investigatory situations) actions, operational search activities, organizational actions, as well as the use of assistance from specialists in various fields.

However, it should be borne in mind that not every set of investigators and other actions can be recognized as a tactical operation. In the functional sense, the combination of investigative actions, operational search and other measures in a tactical operation is based on the possibility of solving as a result of such association certain tasks of investigation, which due to volume or content can

not be solved by the use of separate tactical methods, investigative actions and so on [2, p. 251].

From this it follows that one of the tasks of the said tactical operation is to ensure the safety of the participants in the criminal process. In the context of this issue, it should be noted that in determining the number of persons who are unlawfully influenced, it should be taken into account that the encroachment on them is carried out in order: to prevent the beginning of their promotion of justice; to force the cessation of assistance; from revenge for the rendered (completed) assistance. Accordingly, the reasons for the incidents are: the intention and even the potential ability of a person to promote justice; assistance provided; Accomplished assistance. It is these factors, and not the actual presence of a person of a criminal-procedural status, is the cause of unlawful influence (having a procedural status, a person can take a passive position, in addition, the promotion of justice can be carried out outside the criminal justice) [3, c. 52].

In general, the assistance from interested parties to justice can be carried out in the following forms: 1) reports to the law enforcement and judicial authorities about the committed, committed, or prepared crime, in the form of applications for these actions; giving explanations in the process of operational and investigative activities; 2) the detention of persons who have committed crimes for delivery to their authorities and the termination of the possibility of committing new crimes; 3) participation in the preparation and conduct of operational-search activities; 4) giving explanations and indications in the course of criminal proceedings; 5) implementation of criminal-procedural functions of protection, prosecution, maintenance of civil action and protection against him; 6) criminal procedure of victims, close relatives of victims of criminal offenses and their representatives, as well as legal representatives of witnesses – activity that is not a criminal procedure, but in its content and direction, contributes to the implementation of justice; 7) the activities of persons involved as translators, perceptions, experts and experts in accordance with the criminal-procedural law [4, p. 77].

Therefore, the definition of an optimal line of behavior by officials of a law enforcement agency when applying security measures involves the need to take into account the situation. In addition, in practice, in the process of combating crime, various options for the use of one and the same security tool in different production situations are implemented, which allows us to talk about the functional multivariable security tools [5, p. 116].

Under the tactic of ensuring the security of persons in criminal proceedings, B.V. Shyr understands: the most optimal system of measures; the totality of tactical methods of security; optimal forensic safety recommendations; structural dependence of security measures. At the same time, he observes that a certain tendency in the development and application of measures to ensure the safety of participants in the criminal process is that some criminalistic methods become the rules of the criminal procedure law [6, p. 11].

Questions on the protection of individuals have long been discussed both in the scientific environment and discussed at the legislative level. Thus, in 1993 the Parliament adopted the law «On ensuring the safety of persons involved in criminal proceedings». The said law regulates the rights and obligations of persons in need of protection, as well as the rights and obligations of bodies providing security, defined security measures and application mechanisms. However, the question of the practical implementation of some measures is still unclear. For example, Article 9 of the Law of Ukraine «On ensuring the safety of persons involved in criminal proceedings», defining as a measure the issuance of special means of personal protection, for some reason, does not detail which funds are allowed and the order of their issuance. Offering in article 11 of the same law of replacement of documents and change of appearance, the legislator did not reveal at all how he sees everything and what should be the mechanism of implementation of this norm.

Little attention is paid to the financing and logistics of security measures, although this question often becomes an obstacle to the practical application of most measures. Having registered in the law the possibility of financing at the expense of persons taken under protection, the legislator practically put on them the decision of this issue.

Unfortunately, the current CPC of Ukraine does not contain any norms that would establish a clear procedure for the actions of those who carry out criminal proceedings regarding the implementation of security measures, but merely admit the fact of their application. Therefore, following the procedural requirements and norms of the said Law, one should rely on the tactical provision of this process. Consequently, the normative base established in Ukraine covers a wide range of issues concerning the security of persons in need of protection. Meanwhile, this direction needs some improvement and development in terms of practical application of the said legislation.

---

1. Дикий О.В. До питання вивчення злочинності на сучасному ринку житлової нерухомості в Україні // Актуальні проблеми держави і права. 2012. С. 586-592.

2. Шевчук В.М. Тактична операція як різновид тактико-криміналістичних комплексів // Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Сер.: Юриспруденція. 2013. № 5. С. 248-252.
3. Журавлев С.Ю. Противодействие деятельности по раскрытию и расследованию преступлений и тактика его преодоления: Автореф. дис... канд. юрид. наук. / Нижегородская высшая школа. Нижний Новгород, 1992. 18 с.
4. Брусницын Л.Б. Международно-правовые и конституционные основы обеспечения безопасности лиц, содействующих уголовному правосудию / Л.Б. Брусницын // Государство и право. 1996. № 3. С. 100-109.
5. Зеленецкий В.С. Обеспечение безопасности субъектов уголовного процесса / В. С. Зеленецкий, Н.В. Куркин. Х.: КримАрт, 2000. 404 с.
6. Щур Б.В. Тактика усунення протидії розслідуванню злочинів, що вчиняються організованими злочинними групами. Автореф. дис... канд. юрид. наук : спец. 12.00.09 / Б.В. Щур. Харків: Національна юридична академія юридична академія імені Ярослава Мудрого», 2005. 20 с.

Пиріг Ігор Володимирович
професор кафедри криміналістики,
судової медицини та психіатрії
Дніпропетровського державного
університету внутрішніх справ

ТАКТИКА ОГЛЯДУ МІСЦЯ ПОДІЇ ІЗ ЗАЛУЧЕННЯМ СПЕЦІАЛІСТА ПРИ РОЗСЛІДУВАННІ НЕЗАКОННОГО ПОВОДЖЕННЯ ЗІ ЗБРОЄЮ, БОЄПРИПАСАМИ АБО ВИБУХОВИМИ РЕЧОВИНАМИ

Найбільш поширеною та важливою з точки зору інформативності слідчою (розшуковою) дією, спрямованою на отримання доказової інформації з матеріальних джерел, є огляд. Відповідно до ст. 237 КПК України, «з метою виявлення та фіксації відомостей щодо обставин вчинення кримінального правопорушення, слідчий, прокурор проводять огляд місцевості, приміщення, речей та документів». У криміналістиці під оглядом розуміють слідчу (розшукову) дію, яка полягає у безпосередньому сприйнятті об'єктів з метою виявлення слідів злочину та інших речових доказів, з'ясування обставин події, а також інших обставин, що мають значення для кримінального провадження.

Аналіз практики розслідування злочинів, передбачених ст. 263 КК України, свідчить про те, що огляд частіше за все проводиться на початковому етапі розслідування та є найбільш ефективним засобом доказування за даною категорією злочинів. При розслідуванні злочинів даної категорії об'єктами огляду, як правило, є:

- зброя, боєприпаси, вибухові речовини та пристрої;
- місце події, якими є ділянка місцевості або приміщення, у межах якого виявлені об'єкти або сліди, що мають відношення до злочину;
- місцевість і приміщення, що не є місцем події;
- пристрої та матеріали, що використовувались при виготовленні зброї, боєприпасів, вибухових речовин та пристроїв, а також супутні предмети (ящики від зброї, збройне масило, кобури, чохла для зброї;
- документи, в тому числі з ознаками підробки (посвідчення особи, документи на право носіння та зберігання зброї, накладні на отримання зброї зі складів, товарно-транспортні накладні тощо;
- транспортні засоби, що використовувались для транспортування зброї, боєприпасів або вибухових речовин.

В багатьох випадках у межах одного кримінального провадження огляду підлягають декілька з названих нами об'єктів.

При вирішенні майже всіх цих завдань у тій чи іншій мірі приймає участь спеціаліст. За результатами нашого дослідження до участі у проведенні огляду при розслідуванні незаконного поведіння зі зброєю, боєприпасами або вибуховими речовинами залучались наступні спеціалісти: криміналісти, якими були інспектори-криміналісти органів досудового розслідування поліції та Експертної служби МВС України (84 %); вибухотехніки, як правило, працівники Департаменту вибухотехнічної служби НП України (37 %); кінолог з собакою (19 %); військові (9 %); бухгалтера, товарознавці (6 %); працівники робітничих професій (слюсарі, зброяра, токарі тощо (6 %); інші (3 %).

Загальновідомо, що будь-яка слідча дія, в тому числі огляд, складається з підготовчого, робочого та заключного етапів. Спеціаліст-криміналіст допомагає слідчому вже на

підготовчій стадії огляду ще до виїзду на місце події. Він приймає участь в аналізі отриманої первинної інформації, консультує слідчого по питаннях техніко-криміналістичного забезпечення огляду, доцільної, на його думку послідовності дій, висловлює пропозиції щодо залучення інших спеціалістів. Після цього спеціаліст-криміналіст готує необхідні техніко-криміналістичні засоби.

Для проведення якісного огляду місця події при розслідуванні незаконного поводження зі зброєю, боєприпасами або вибуховими речовинами спеціалісту-криміналісту потрібні, перш за все, засоби виявлення криміналістичних об'єктів: лупи оглядові та дактилоскопічні різного збільшення з підсвіченням, ультрафіолетові освітлювачі різної довжини хвилі. Також необхідні традиційні засоби виявлення, фіксації та вилучення слідів рук – дактилоскопічні порошки, дактилоплівка, стрічка «скотч», магнітний та флейцовий пензлі. Серед новітніх засобів виявлення та вилучення слідів рук потрібно зазначити розробки компанії «Sirchie» (США), «Foster & Freeman» (Великобританія). Під час огляду зброї заводського виготовлення зі знаками знищення номера виникає необхідність його встановлення. Серед техніко-криміналістичних засобів для цього можливо використання пристрою вихреструмового магнітографіювання «Regula 7515M», що використовується разом з магнітооптичним приладом «Regula 7505M» для ідентифікації та виявлення фальсифікацій номерів агрегатів транспортних засобів.

Серед інших засобів криміналістичної техніки потрібно зазначити вимірювальні прилади: рулетки, лінійки, штангенциркуль; засоби фото, відео фіксації: фотоапарат з лампою-спалахом, набором об'єктивів зі змінною фокусною відстанню та можливістю макрозйомки; комплекти приладів для роботи з мікрослідами, в тому числі біологічного походження: пробірки, скальпель, пінцет, марля тощо; засоби персонального захисту; огорожувальні стрічки, маркери, номерки; пакувальні матеріали – поліетиленові пакети, коробки, нитки, конверти, колби, скляні банки, клей. Техніко-криміналістичні засоби можуть складати зміст валіз різної комплектації або знаходитись окремо.

Після прибуття на місце події спеціаліст-криміналіст разом зі слідчим визначають межі огляду, вирішують питання щодо способів огляду, ділянок на яких зосереджена максимальна кількість слідів та виявлення й вилучення яких потребує застосування криміналістичної техніки. Під час робочого етапу огляду місця події спеціаліст-криміналіст надає криміналістичну і технічну допомогу слідчому, що полягає у: безпосередньому застосуванні техніко-криміналістичних засобів, прийомів та методів для пошуку, виявлення та фіксації слідової інформації; аналізі виявлених об'єктів, їх співвідношення з подією злочину; фіксації та упакуванні спільно зі слідчим, вилучених предметів; складанні планів, схем, описів об'єктів з позначенням їх криміналістичних ознак; висуванні, оцінці доказів та перевірці за допомогою техніко-криміналістичних засобів версій щодо події злочину, включаючи механізм слідоутворення, матеріальні зв'язки та відношення різних об'єктів до обстановки розслідуваної події.

Заключний етап огляду полягає в узагальненні, аналізі та оцінці зібраної інформації та фіксації його результатів. Вилучені предмети пакуються в конверти або поліетиленові пакети окремо за загальними правилами. Про проведення огляду слідчий складає протокол, який є обов'язковим засобом фіксації даної слідчої (розшукової) дії. При пакуванні вилучених об'єктів та складанні протоколу також необхідна технічна та консультаційна допомога спеціаліста.

Шамара Олександр Володимирович
заступник директора
науково-дослідного інституту
Національної академії прокуратури України,
доктор філософії, старший дослідник

ТЕРОРИСТИЧНА ДІЯЛЬНІСТЬ, ЯК ОДНА ІЗ ЗАГРОЗ НАЦІОНАЛЬНОЇ БЕЗПЕКИ УКРАЇНИ – ШЛЯХИ УНОРМУВАННЯ АНТИТЕРОРИСТИЧЕНОГО ЗАКОНОДАВСТВА

Протидія терористичній діяльності залишається одним з головних завдань Служби безпеки України, що визначено статтею 2 Закону України «Про Службу безпеки України». Оскільки, по-перше серед актуальних загроз національній безпеці України, зазначених у Стратегії національної безпеки України, затвердженої указом Президента України від 26 травня 2015 року № 287/2015 визначено:

- розвідувально-підривна і диверсійна діяльність, дії, спрямовані на розпалювання

міжетнічної, міжконфесійної, соціальної ворожнечі і ненависті, сепаратизму і тероризму, створення і всебічна підтримка, зокрема військова, маріонеткових квазидержавних утворень на тимчасово окупованій території частини Донецької та Луганської областей;
- недостатній рівень захищеності критичної інфраструктури від терористичних посягань і диверсій.

По-друге, Служба безпеки України є головним органом у загальнодержавній системі боротьби з терористичною діяльністю [1].

По-третє, відповідно до статті 2 Закону України «Про Службу безпеки України» до завдань Служби безпеки України входить попередження, виявлення, припинення тероризму та розкриття злочинів [2], передбачених статтями Кримінального кодексу України: 258 (терористичний акт); 258-1 (втягнення у вчинення терористичного акту); 258-2 (публічні заклики до вчинення терористичного акту); 258-3 (створення терористичної групи та терористичної організації); 258-4 (сприяння вчиненню терористичного акту); 258-5 (фінансування тероризму).

Слід звернути увагу на те, що при застосуванні терміну «терористична діяльність» автором мається на увазі злочини, передбачені зазначеними вище статтями Кримінального кодексу України. Така позиція ґрунтується на тому, що у чинній редакції Закону України «Про боротьбу з тероризмом» визначено, що: «терористична діяльність» – діяльність, охоплює: планування, організацію, підготовку та реалізацію терористичних актів; підбурювання до вчинення терористичних актів, насильства над фізичними особами або організаціями, знищення матеріальних об'єктів у терористичних цілях; організацію незаконних збройних формувань, злочинних угруповань (злочинних організацій), організованих злочинних груп для вчинення терористичних актів, так само як і участь у таких актах; вербування, озброєння, підготовку та використання терористів; пропаганду і поширення ідеології тероризму; фінансування та інше сприяння тероризму [1].

По-четверте, відповідно до Закону України «Про боротьбу з тероризмом» координацію діяльності суб'єктів, які залучаються до боротьби з тероризмом, здійснює Антитерористичний центр при Службі безпеки України [1].

В період комплексної реформи сектору безпеки України актуальність питання протидії терористичній діяльності є дуже високою та обумовлена специфікою геополітичного становища України.

Служба безпеки України, як головний орган у загальнодержавній системі боротьби з терористичною діяльністю в Україні, повинна мати законодавчий інструментарій для реалізації своїх повноважень під час правозастосування, у цій сфері. Логічним є той факт, що протидія такого роду протиправній діяльності потребує вдосконалення існуючого антитерористичного законодавства, як в силу динаміки розвитку такого виду злочинної діяльності, так і з метою його узгодження з міжнародними та внутрішньодержавними законодавчими актами. Одним з таких завдань перед Службою безпеки України було поставлено Президентом України, ще у 2011 році. Так, у пункті 12 Плану заходів з протидії тероризму на 2011-2013 роки, затвердженого указом Президента України № 898 від 02.09.2011 року було заплановано захід «здійснити аналіз національного законодавства у сфері боротьби з тероризмом, за результатами якого в разі потреби розробити і подати в установленому порядку пропозиції щодо вдосконалення законодавства».

Наступним кроком стало прийняття Концепції боротьби з тероризмом, затвердженої Указом Президента України від 25 квітня 2013 року № 230/2013, в якій зазначалось, що боротьба з тероризмом на території України має ґрунтуватися насамперед на законодавчо визначених на національному рівні принципах з урахуванням основних положень Глобальної контртерористичної стратегії ООН та Контртерористичної стратегії Європейського Союзу. Крім того, було передбачено реалізовувати заходи з виконання Концепції протягом 2013-2020 років за напрямом удосконалення правових та організаційних основ боротьби з тероризмом. Окремо слід зауважити, що з метою дотримання основних принципів, визначених національним законодавством, проблему боротьби з тероризмом на території України цією Концепцією передбачалось розв'язувати шляхом зосередження зусиль на науковому забезпеченні боротьби з тероризмом.

Разом із тим, слід констатувати факт того, що залишається неузгодженим чинне антитерористичне законодавство України на рівні Закону України «Про боротьбу з тероризмом» та Кримінального кодексу України, про що неодноразово наголошувалось [3; 7; 16; 17].

Концепцією боротьби з тероризмом в Україні, затвердженою указом Президента України від 5 березня 2019 року № 53/2019, задекларовано поліпшення наукового забезпечення суб'єктів боротьби з тероризмом, а пріоритетами боротьби з тероризмом наукове забезпечення боротьби з тероризмом. Серед пріоритетів боротьби з тероризмом, під час виявлення і припинення терористичної діяльності, Концепція передбачає удосконалення нормативно-правового забезпечення заходів боротьби з тероризмом, зокрема в частині порядку

визнання організації терористичною.

Ну думку автора, окремої уваги слід приділити проблемному питанню встановлення критеріїв та розроблення дієвих механізмів визначення злочинних організацій та організованих злочинних груп терористичними, що також повинно відобразитися у змінах до Закону України «Про боротьбу з тероризмом».

Так, статтею 24 (відповідальність організації за терористичну діяльність) Закону України «Про боротьбу з тероризмом» передбачено *«організація, відповідальна за вчинення терористичного акту і визнана за рішенням суду терористичною, підлягає ліквідації, а належне їй майно конфіскується»*. Проте у Законі не визначено на підставі чого, яких критеріїв та (або) матеріалів відповідних правоохоронних органів або спецслужб України суд прийматиме рішення щодо визнання організації терористичною.

З цією метою, доречно визначити ці критерії або зробити застереження у Законі про те, що порядок подання відповідних матеріалів правоохоронних органів або спеціальних служб України, на підставі яких суд ухвалюватиме рішення щодо визнання організації терористичною, визначається, у порядку, погодженому з Верховним Судом України та затвердженому Президентом України.

Слід зауважити, що антитерористичне законодавство України наділяє прокуратуру України винятковим правом подавати заяву про притягнення організації до відповідальності за терористичну діяльність, так відповідно до статті 24 Закону України «Про боротьбу з тероризмом», передбачено, що така заява подається до суду відповідно Генеральним прокурором України, прокурорами Автономної Республіки Крим, областей, міст Києва і Севастополя у встановленому законом порядку. Крім того, стаття 31 Закону України «Про боротьбу з тероризмом» визначає, що нагляд за додержанням вимог законодавства органами, які беруть участь в антитерористичних заходах, здійснюється Генеральним прокурором України та уповноваженими ним прокурорами в порядку, визначеному законами України, як нагляд за оперативно-розшуковою та контррозвідувальною діяльністю.

Слушною є думка щодо доречності визнавати юридичну особу, яка має відношення до терористичної діяльності, не терористичною організацією, а організацією, причетною до терористичної діяльності.

Окремо, слід звернути увагу на вдосконалення частини 1 статті 24 Закону України «Про боротьбу з тероризмом», яку пропонується викласти у редакції: *«В Україні заборонено створення та діяльність організацій, мета або дії яких спрямовані на планування, організацію, підготовку та реалізацію терористичних актів; підбурювання до вчинення терористичних актів, насильства над фізичними особами або організаціями, знищення матеріальних об'єктів у терористичних цілях; організацію незаконних збройних формувань, злочинних угруповань (злочинних організацій), організованих злочинних груп для вчинення терористичних актів, так само як і участь у таких актах; вербування, озброєння, підготовку та використання терористів; пропаганду і поширення ідеології тероризму; фінансування та інше сприяння тероризму або вчинення злочинів, передбачених статтями 258 – 258-5 Кримінального кодексу України. Організація, що здійснює терористичну діяльність і визнана за рішенням суду терористичною, підлягає ліквідації, а належне їй майно конфіскується в доход держави»*. Це надасть чіткі критерії, відповідно до яких суди України будуть визнавати організацію терористичною.

Зміни, що зазнало вітчизняне антитерористичне законодавство у зв'язку із прийняттям національним Парламентом Закону України «Про внесення змін до Закону України «Про запобігання та протидію легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом» № 2258-VI від 18.05.2010 (далі – Закон), до цього часу потребує аналізу у частині змін, що зазнали Кримінальний кодекс України та Закон України «Про боротьбу з тероризмом».

У Законах «Про боротьбу з тероризмом» та «Про внесення змін до Закону України «Про запобігання та протидію легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом» надано уніфіковане визначення поняття *«фінансування тероризму – надання чи збір активів будь-якого роду з усвідомленням того, що їх буде використано повністю або частково для організації, підготовки і вчинення окремим терористом або терористичною організацією визначеного Кримінальним кодексом України терористичного акту, втягнення у вчинення терористичного акту, публічних закликів до вчинення терористичного акту, створення терористичної групи чи терористичної організації, сприяння вчиненню терористичного акту, будь-якої іншої терористичної діяльності, а також спроба здійснення таких дій»*, а окремою кримінально-правовою нормою передбачено відповідальність за фінансування тероризму – стаття 258-5 Кримінального кодексу України. Проте, частину першу цієї статті викладено у редакції: *«Фінансування тероризму, тобто дії, вчинені з метою фінансового або матеріального забезпечення окремого терориста чи терористичної групи (організації), організації, підготовки або вчинення терористичного акту, втягнення у вчи-*

нення терористичного акту, публічних закликів до вчинення терористичного акту, сприяння вчиненню терористичного акту, створення терористичної групи (організації), -».

Із врахуванням цього постає питання, наскільки такі зміни сприяли ефективній протидії тероризму, чи як вважає автор, привільніше було б сказати протидії терористичній діяльності, оскільки цей термін має законодавчо оформленні межі, які легко зрозуміти практичному співробітнику підрозділів, які безпосередньо здійснюють таку діяльність відповідно до Закону України «Про боротьбу з тероризмом». Для цього слід звернутись до чинних правових норм вітчизняного антитерористичного законодавства та здійснити відповідний аналіз.

Зупинимось на аналізі тих змін, які стали наслідком прийняття Закону України «Про внесення змін до Закону України «Про запобігання та протидію легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом». Перше, на що звертає на себе увагу це різний підхід щодо визначення поняття «*фінансування тероризму*», як щодо елементів об'єктивної сторони, так суб'єктивної сторони суспільно небезпечного діяння. Зокрема, у Кримінальному кодексі України передбачена спеціальна мета «*з метою фінансового або матеріального забезпечення окремого терориста чи терористичної групи (організації),...*». У Законі України «Про боротьбу з тероризмом» та «Про внесення змін до Закону України «Про запобігання та протидію легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом» законодавець передбачив елемент суб'єктивної сторони, який не знайшов відображення у диспозиції статті 258-5 Кримінального кодексу України – «*надання чи збір активів будь-якого роду з усвідомленням того, що їх буде використано повністю або частково для організації...*». Крім того, поняття «*фінансування тероризму*» передбачає «*надання чи збір активів будь-якого роду з усвідомленням того, що їх буде використано повністю або частково для організації, підготовки і вчинення окремим терористом або терористичною організацією...*», а визначення цього поняття у статті 258-5 Кримінального кодексу України, передбачає «*дії, вчинені з метою фінансового або матеріального забезпечення окремого терориста чи терористичної групи (організації),...*». Наведені вище норми антитерористичного законодавства повинні бути узгоджені в базових антитерористичних законах при формулюванні понятійного апарату та конструюванні диспозиції кримінально-правової норми. Зокрема, якщо брати до уваги частину третю статті 28 (вчинення злочину групою осіб, групою осіб за попередньою змовою, організованою групою або злочинною організацією) Кримінального кодексу України, то вбачається доцільним у визначенні цього терміну передбачити таке формулювання, як організована терористична група [3, с.75-77; 4, с.324-330].

Виходячи з того, що однією із головних вимог імплементації є строге слідування цілям і змісту міжнародного нормативного акту законодавець при формулюванні терміну «*фінансування тероризму*» до статті 1 Закону України «Про боротьбу з тероризмом», виходив передусім із положень Міжнародної конвенції про боротьбу з фінансуванням тероризму (далі - Конвенція) [5]. Так, згідно зі статті 2 Конвенції – «*фінансування тероризму*» визнається злочином у разі, коли *будь-яка особа вчиняє злочин у сенсі зазначеної Конвенції, якщо воно будь-якими методами, прямо чи опосередковано, незаконно та умисно надає кошти або здійснює їх збір з наміром, щоб вони використовувались, або при усвідомленні того, що вони будуть використані, повністю чи частково, для вчинення терористичних злочинів* у формулюваннях наведених у підпунктах (а) і (б) пункту 1 вказаної статті Конвенції [6, с.299]. Наведений в Конвенції склад злочину, що кваліфікується як фінансування тероризму (терористичного злочину), містить дві основні складові об'єктивної сторони: *надання або збирання коштів*. *Надання коштів* – активна дія, яка проявляється у вигляді передачі, переказу, пересилання чи переправлення іншим шляхом коштів адресату. *Збирання (збір) коштів* – активна дія, суть якої полягає в можливості брати кошти з багатьох (різних) джерел. На думку автора, при конструюванні диспозиції статті 258-5 Кримінального кодексу України доцільно було використовувати підхід запропонований у Конвенції, зокрема, щодо елементів суб'єктивної сторони цього злочину.

Для правозастосовної практики потребує також конкретизації у Законах України «Про боротьбу з тероризмом» та «Про внесення змін до Закону України «Про запобігання та протидію легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом» у змісті терміну «*фінансування тероризму*» слова «*будь-якої іншої терористичної діяльності*», не зрозуміло, що мається на увазі. Адже вільне трактування цих слів ніякої користі для правозастосовної практики не принесе, більш того законодавець у Законі України «Про боротьбу з тероризмом» надав вичерпний їх перелік.

Досліджуючи питання фінансування тероризму доречно ще раз звернутися до Конвенції про боротьбу з фінансуванням тероризму, яка, зокрема, містить три основні положення, що торкаються національних норм про фінансування тероризму: фінансування тероризму повинно визнаватися злочином у внутрішньодержавному законодавстві; держава, що підписала зазначену Конвенцію, повинна забезпечити судовий процес; держави повинні створити систему протидії терористичним актам [6, с.299-301]. Разом із тим слід зауважити,

що у Конвенції не визначено обов'язок країн-учасниць передбачати спеціальну норму, яка буде передбачати кримінальну відповідальність за фінансування тероризму. Зокрема, у Конвенції визначено, що кожна країна-учасниця приймає такі заходи, які можуть бути необхідними для визначення злочинами згідно з внутрішнім правом злочинів, вказаних у статті 2 Конвенції [6, с.301]. Тому не зрозуміло чому законодавець визначив відповідальність за фінансування терористичної діяльності окремою кримінально-правовою нормою? Адже статті 258-3 та статті 258-4 Кримінального кодексу України, у попередній редакції, передбачала відповідальність за матеріальне сприяння створенню або діяльності терористичної групи чи терористичної організації та фінансування, матеріальне забезпечення особи з метою вчинення терористичного акту відповідно. Під матеріальним сприянням створенню або діяльності терористичної організації чи терористичної групи, на думку автора, слід розуміти забезпечення терористичної групи чи терористичної організації коштами у національній валюті України чи в іноземній валюті, а також надання членам зазначених угруповань зброї, транспорту тощо як у процесі створення терористичного угруповання, так і в період безпосереднього здійснення терористичної діяльності.

Окремо, потребує уніфікації понятійний апарат визначений у статті 1 Закону України «Про боротьбу з тероризмом» з статтею 28 Кримінального кодексу України. На основі проведеного дослідження [3, с. 53-69; 7, с.128-130; 8, с.289-291; 9, с.52-55; 16; 17] пропонуються такі зміни, з метою визначення форм співучасті у Законі України «Про боротьбу з тероризмом» у такій редакції:

«терористична група – група з декількох осіб (дві або більше), які об'єдналися з метою здійснення терористичної діяльності; *організована терористична група* – група з декількох осіб (три і більше), які попередньо зорганізувалися у стійке об'єднання для здійснення терористичної діяльності, об'єднаних єдиним планом з розподілом функцій учасників групи, спрямованих на досягнення цього плану, відомого всім учасникам групи; *терористична організація* – стійке об'єднання п'ятьох і більше осіб, яке створене з метою здійснення терористичної діяльності, у межах якого здійснено розподіл функцій, встановлені певні правила поведінки, обов'язкові для цих осіб під час підготовки і здійснення терористичної діяльності. Організація визнається терористичною, якщо хоч один з її підрозділів здійснює терористичну діяльність з відома хоча б одного з керівників (керівних органів) усієї організації».

Для обґрунтування наведеного вище слід зазначити, що, наприклад, кількісна ознака, яка характеризує терористичну організацію відповідно до частини четвертої статті 28 Кримінального кодексу України визначена п'ять і більше, що є одним із критеріїв розмежування терористичної організації та організованої терористичної групи кількісна ознака якої, відповідно до частини третьої статті 28 Кримінального кодексу України, визначена три і більше. Слід ще раз наголосити, що понятійний апарат Закону України «Про боротьбу з тероризмом» не відповідає визначенню поняття «терористична організація», вказаному у частині четвертій статті 28 Кримінального кодексу України.

Рамки наукових тез не дозволяють зупинитися на всіх протиріччях (неузгодженостях), які існують в антитерористичному законодавстві України та їх недоліках [8, 16; 17]. Тому автор прагнув звернути увагу на ту їх частину, яка потребує першочергової уваги і дій з боку законодавця.

Підсумовуючи викладене вище, слід констатувати той факт, що на сьогодні наявні не врегульовані позиції в антитерористичному законодавстві України, які потребують системного, комплексного вирішення шляхом узгодження існуючих норм законодавчих актів у сфері протидії терористичній діяльності. Законодавчий інструментарій дозволить Службі безпеки України та іншим суб'єктам боротьби з тероризмом ефективно протидіяти терористичній діяльності. Виявлені неузгодженості в антитерористичному законодавстві та запропоновані автором зміни до антитерористичного законодавства України, спрямовані на створення умов для ефективної протидії терористичній діяльності.

1. Відомості Верховної Ради України (ВВР), 2003, № 25, ст.180.

2. Відомості Верховної Ради (ВВР), 1992, № 27, ст.382.

3. Протидія терористичній діяльності (кримінально-правові аспекти) : моногр. / О.В.Шамара, О.Ф.Бантисhev, Р.Л.Чорний. – К.: Національна академія СБ України, 2011. – 160 с.

4. Новели антитерористичного законодавства України та проблеми їх застосування у практичній діяльності / О.В. Шамара // Досудове розслідування: актуальні проблеми та шляхи їх вирішення: Матеріали постійно діючого науково-практичного семінару, 19 жовтня 2010 р., м. Харків. – Х.: ТОВ «Оберіг», 2010. – С.324-330.

5. Міжнародна конвенція про боротьбу з фінансуванням тероризму прийнята резолюцією 54/109 Генеральної Асамблеї ООН від 9 грудня 1999 року, ратифікована Верховною Радою України із заявою Законом № 149-IV від 12 вересня 2002 року // Відомості Верховної Ради, 2002, № 43, ст.316.

6. Международно-правовые основы борьбы с терроризмом: Сборник документов / Составитель В.С.Овчинский. – М.: ИНФРА-М, 2003. – 480 с.
7. Проблемні питання та шляхи удосконалення антитерористичного законодавства України / Ю.А. Никитюк О.В. Шамара // Вісник Луганського державного університету внутрішніх справ імені Е.О. Дідоренко, Науково-теоретичний журнал. – 2010. – № 3. – С. 123-130.
8. Терористична діяльність та її види / О.В. Шамара // Проблеми кримінального права, процесу та криміналістики: Матеріали міжнародної науково-практичної конференції (м.Одеса, 9 жовтня 2009 р.). – Одеса, 2009. С.288-291.
9. Кримінальний кодекс України: дискусійні питання окремих положень Особливої частини : моногр. / О.В.Шамара, О.Ф.Бантисhev, Р.Л.Чорний. – К. : Наук.-вид. відділ НА СБ України, 2011. – 88 с.
10. Кримінальна відповідальність за терористичний акт міжнародного характеру / О.В. Шамара // 10 років чинності Кримінального кодексу України : проблеми застосування, удосконалення та подальшої гармонізації із законодавством європейських країн : матеріали між нар. наук.-практ. конф., 13-14 жовтня 2011 р. / редкол. В.Я. Тацій (голов. ред.), В.І.Борисов (заст. голов. ред.) та ін. – Х.: Право, 2011. – С. 391-394.
11. Освобождение от уголовной ответственности за участие в террористической деятельности по законодательству Украины / А.В.Шамара // Терроризм и экстремизм в России и странах АТР: проблемы правового регулирования и противодействия : матер. международной научно-практ. конференции / научн. ред. проф. А.И.Коробеев. – Владивосток : Изд-во Дальневост. федерал. ун-та, 2010. – С. 208-211.
12. Шляхи удосконалення антитерористичного законодавства України в контексті протидії і поширенню ідеології тероризму / О.В. Шамара // Захист демократичних цінностей і дотримання прав людини у діяльності спецслужб : V міжнар. конф., 19 квіт. 2011 р. : зб. конкурсних творчих робіт студентів, курсантів та молодих вчених. – К. ; Х. : Право, 2011. – С.468-476.
13. Застосування інституту звільнення від кримінальної відповідальності за участь у терористичній діяльності (досвід деяких країн світу у цій сфері). / О.В.Шамара // Право і національна безпека: актуальні проблеми теорії та практики: Матеріали наук. – практ. Конференції, 22 травня 2009 року, м.Харків / Редкол. С.Кучерина (гол. ред.), В. Столбов. – Х.: Інститут підготовки юридичних кадрів для Служби безпеки України Національної Юридичної академії України імені Я.Мудрого, 2009. – С.321-326.
14. Родовий об'єкт злочинів, передбачених статтями 258-258-4 Кримінального кодексу України / О.В. Шамара // Вісник Запорізького юридичного інституту Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ: 2010. – № 2. – С.145-154.
15. Кримінальна відповідальність за злочини проти основ національної безпеки України (проблеми кваліфікації) : моногр. / О.Ф. Бантисhev, О.В. Шамара. – [2-е вид., переробл. та доп.]. – К.: Наук.-вид. відділ НА СБ України, 2010. – 168 с.
16. Відповідальність за здійснення терористичної діяльності за кримінальним законодавством України: монографія / О.В. Шамара. – К.: Видавничий дім «АртеК», 2014. – 280 с.
17. Протидія терористичній діяльності: кримінально-правові, кримінологічні та криміналістичні аспекти: монографія / В.В. Белянська, Р.І. Брящей, к.ю.н., проф. О.Ф. Бантисhev, д.ю.н., с.н.с. Б.Д. Леонов, д.ф.н., проф. В.В. Остроухов, к.ю.н., доцент Я.А. Соколова, А.В. Селюк, О.А. Клименко, О.М. Чорний, к.ю.н. Т.П. Чубко, к.ю.н., с.н.с. О.В. Шамара / за заг. науковою ред. к.ю.н., с.н.с. О.В. Шамари – Київ.: Видавничий дім «АртеК»: – 2016. – 450 с.

Маханов Талгат Габитович
старший научный сотрудник
Межведомственного
научно-исследовательского института
Академии правоохранительных
органов при Генеральной прокуратуре
Республики Казахстан, магистр права

СРАВНИТЕЛЬНО-ПРАВОВОЙ АНАЛИЗ ЗАКОНОДАТЕЛЬСТВ КАЗАХСТАНА И УКРАИНЫ О КОРРУПЦИОННЫХ УГОЛОВНЫХ ПРАВОНАРУШЕНИЯХ

Коррупционные уголовные правонарушения являются общественно-опасными деяниями, которые нарушают и в значительной степени ослабляют эффективность функционирования государственной власти.

Широкое распространение коррупционных преступлений объясняется несовершенством законодательства, неэффективностью деятельности антикоррупционных органов, падением морали и нравственности, утратой веры в социальную справедливость и в равенство всех перед законом и судом.

Учитывая серьезность порождаемых коррупцией проблем и угроз, в 2003 году ООН принял «Конвенцию против коррупции», к которой присоединились 172 государства, в том числе Казахстан и Украина.

Основной стратегический документ Республики Казахстан, отражающий принци-

альную позицию по этому важному вопросу, является Антикоррупционная стратегия Казахстана на 2015-2025 годы¹⁸.

В свою очередь Центром политико-правовых реформ Украины в 2019 году также представлен проект новой Антикоррупционной стратегии, которая будет определять государственную политику в этой сфере¹⁹.

Кроме того, в научном понимании коррупционное преступление – это предусмотренное в УК РК общественно опасное деяние, непосредственно посягающее на авторитет и законные интересы государственной власти, государственной службы, службы в органах местного самоуправления и Вооруженных Силах и иных воинских формированиях нашей страны и выражающееся в противоправном получении лицами, уполномоченными на выполнение государственных функций либо приравненными к ним, либо должностными лицами, а также лицами, занимающими ответственную государственную должность, каких-либо благ имущественного или неимущественного характера либо в предоставлении последним таких благ, если это деяние совершено с использованием предоставленных им служебных полномочий²⁰.

Из этого определения вытекает, что признаками коррупционного преступления являются:

- непосредственное нанесение ущерба авторитету государственной службы;
- использование виновным служебного положения;
- противоправный характер получаемых указанными субъектами каких-либо благ (в том числе имущества, услуг или льгот);
- наличие субъекта, указанного в ст. 3 Уголовного кодекса Республики Казахстан (далее – УК РК);
- наличие у виновного цели извлечения выгод и преимуществ для себя или других лиц или организаций;
- наличие умысла на совершение противоправных действий.

Согласно примечанию к ст.45 Уголовного кодекса Украины (далее – УК Украины) к коррупционным преступлениям относятся преступления, предусмотренные статьями 191 (Присвоение, растрата имущества или завладение им путем злоупотребления служебным положением), 262 (Хищение, присвоение, вымогательство огнестрельного оружия, боевых припасов, взрывчатых веществ либо радиоактивных материалов или завладение ими путем мошенничества или злоупотребления служебным положением), 308 (Хищение, присвоение, вымогательство наркотических средств, психотропных веществ или их аналогов либо завладение ими путем мошенничества или злоупотребления служебным положением), 312 (Хищение, присвоение, вымогательство прекурсоров или завладение ими путем мошенничества или злоупотребления служебным положением), 313 (Хищение, присвоение, вымогательство оборудования, предназначенного для изготовления наркотических средств, психотропных веществ или их аналогов, либо завладение им путем мошенничества или злоупотребления служебным положением и иные незаконные действия с таким оборудованием), 320 (Нарушение установленных правил оборота наркотических средств, психотропных веществ, их аналогов или прекурсоров), 357 (Похищение, присвоение, вымогательство документов, штампов, печатей, завладение ими путем мошенничества либо злоупотребления служебным положением или их повреждение), 410 (Похищение, присвоение, вымогательство военнотружущим оружия, боевых припасов, взрывчатых или других боевых веществ, средств передвижения, военной и специальной техники или другого военного имущества, а также завладение ими путем мошенничества или злоупотребления служебным положением), в случае их совершения путем злоупотребления служебным положением, а также преступления, предусмотренные статьями 210 (Нецелевое использование бюджетных средств, осуществление расходов бюджета или предоставление кредитов из бюджета без установленных бюджетных назначений или с их превышением), 354 (Подкуп работника предприятия, учреждения или организации), 364 (Злоупотребление властью или служебным положе-

---

¹⁸ «Об Антикоррупционной стратегии Республики Казахстан на 2015-2025 годы» Указ Президента Республики Казахстан от 26 декабря 2014 года №986. / Режим доступа: <http://adilet.zan.kz/rus/docs/U1400000986>

¹⁹ Материалы с сайта / Режим доступа: <https://www.president.gov.ua/ru/news/antikorupcijna-strategiya-povinna-buti-spryamovana-na-maksim-56613>

²⁰ Рахметов С.М., Борчашвили И.Ш. Уголовно-правовые меры борьбы с коррупцией: Монография. – Астана: «АртПринтХХІ», 2012. – С.39-40.

нием), 364-1 (Злоупотребление полномочиями должностным лицом юридического лица частного права независимо от организационно-правовой формы), 365-2 (Злоупотребление полномочиями лицами, которые предоставляют публичные услуги), 366-1 (Декларирование недостоверной информации), 368 (Принятие предложения, обещания или получения неправомерной выгоды должностным лицом), 368-2 (Незаконное обогащение), 368-5 (Незаконное обогащение), 369-2 (Злоупотребление влиянием) УК Украины²¹.

Аналогично в Республике Казахстан в пп.29) ст.3 УК РК имеется исчерпывающий перечень коррупционных преступлений, т.е. – это деяния, предусмотренные п.2 ч.3 ст. 189 (Присвоение или растрата вверенного чужого имущества), п.2) ч.3 ст. 190 (Мошенничество), п.1) ч.3 ст. 218 (Легализация (отмывание) денег и (или) иного имущества, полученных преступным путем), п.1) ч.3 ст. 234 (Экономическая контрабанда), п.2) ч.3 ст. 249 (Рейдерство), ст. 361 (Злоупотребление должностными полномочиями), п.3) ч.4 ст. 362 (Превышение власти или должностных полномочий), 364 (Незаконное участие в предпринимательской деятельности), 365 (Воспрепятствование законной предпринимательской деятельности), 366 (Получение взятки), 367 (Дача взятки), 368 (Посредничество во взяточничестве), 369 (Служебный подлог), 370 (Бездействие по службе), 450 (Злоупотребление властью), п.2) ч.2 ст.451 (Превышение власти) и 452 (Бездействие власти) УК РК²².

Согласно статистическим данным, начиная с 2013 года в Украине наблюдается рост зарегистрированных преступлений по ст. 368 УК (2013 – 1683, 2014 – 1535, 2015 – 1588, 2016 – 1578, 2017 – 2086, 2018 – 2189, 2019 – 1744²³).

В Казахстане также наблюдается увеличение количества преступлений по ст. 366 УК РК (2013 – 316, 2014 – 258, 2015 – 551, 2016 – 694, 2017 – 812, 2018 – 802, 2019 – 649²⁴).

В 2019 году на 100 тыс. человек в Украине совершено 4 преступления, а в Казахстане – 3.

В санкциях статьей коррупционных преступлений также имеется отличия по размеру и виду наказаний. Основные виды наказания предусмотрены в:

- ч.1 ст.368 УК Украины – штраф от 1000 до 1500 НМД или арест на срок от 3 до 6 месяцев или лишение свободы от 2 до 4 лет;

- ч.2 ст.368 УК Украины – от 3 до 6 лет лишения свободы;

- ч.3 ст.368 УК Украины – от 5 до 10 лет лишения свободы;

- ч.4 ст.368 УК Украины – от 8 до 12 лет лишения свободы.

В качестве дополнительного вида наказания по всем частям указанной статьи предусмотрено лишение права занимать определенные должности или заниматься определенной деятельностью на срок до 3 лет.

По законодательству РК, для сравнения в:

- ч.1 ст.366 УК РК – штраф от 20 до 50 кратной суммы взятки либо лишение свободы до 5 лет;

- ч.2 ст.366 УК РК – штраф от 50 до 60 кратной суммы взятки либо лишение свободы от 3 до 7 лет;

- ч.3 ст.366 УК РК – штраф от 60 до 70 кратной суммы взятки либо лишение свободы от 7 до 12 лет;

- ч.4 ст.366 УК РК – штраф от 70 до 80 кратной суммы взятки либо лишение свободы от 10 до 15 лет.

Обязательные дополнительные виды наказания по указанной статье: пожизненное лишение права занимать определенные должности или заниматься определенной деятельностью, конфискация имущества.

Таким образом, в УК Казахстана и Украины предусмотрен перечень коррупционных преступлений, которые имеют как сходства так и различия.

Следует отметить, что в УК Украины предусмотрена ответственность за незаконное обогащение, за декларирование недостоверной информации, за злоупотребление влиянием и за обещание неправомерной выгоды, которые рекомендованы Конвенцией ООН против коррупции, в то время как в РК данный вопрос находится на уровне обсуждений.

В УК Украины не предусмотрена норма, устанавливающая ответственность за мошенни-

---

²¹ Уголовный кодекс Украины от 5 апреля 2001 года / Режим доступа: http://continent-online.com/Document/?doc_id=30418109#pos=3154;-40

²² Уголовный кодекс Республики Казахстан от 7 июля 2014 года / Режим доступа: <http://adilet.zan.kz/rus/docs/K1400000226>

²³ Статистические сведения о зарегистрированных уголовных правонарушениях / Режим доступа: https://old.gp.gov.ua/ua/stst2011.html?dir_id=113897&libid=100820&c=edit&_c=fo#

²⁴ Статистический отчет формы 1-М за 2013-2019 гг. / Режим доступа: <http://qamqor.gov.kz/portal/page/portal/POPageGroup/Services/Su1ap>

чество, совершенное лицом, занимающим ответственную государственную должность.

При этом, если в Украине категории субъектов коррупционных преступлений предусмотрены в примечании ст. 368 УК, то в Казахстане – понятийном аппарате ст. 3 УК РК.

В настоящее время в Казахстане рассматривается вопрос об усилении наказания путем отмены штрафа за особо тяжкие коррупционные преступления, с назначением реального лишения свободы.

Однако, с помощью одних мер по ужесточению наказания к коррупционерам невозможно достичь серьезных успехов. Необходимо развивать и внедрять превентивные меры, улучшать социальные аспекты жизни граждан, в том числе государственных служащих, развивать культуру поведения, заниматься воспитанием подрастающего поколения в духе патриотизма и национальной идеи о недопустимости каких либо проявлений коррупции.

Пиріг Ігор Володимирович

професор кафедри криміналістики,
судової медицини та психіатрії,
доктор юридичних наук, доцент

Іваниця Артем Володимирович

курсант факультету підготовки фахівців
для підрозділів кримінальної поліції

*(Дніпропетровський державний
університет внутрішніх справ)*

**ЗНАЧЕННЯ МЕТОДИКИ РОЗСЛІДУВАННЯ КРАДІЖОК, ВЧИНЕНИХ
ОРГАНІЗОВАНОЮ ГРУПОЮ ДЛЯ ПРАКТИЧНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ
ПІДРОЗДІЛІВ НАЦІОНАЛЬНОЇ ПОЛІЦІЇ**

Проблема боротьби з організованою злочинністю, у тому числі криміналістичними методами та засобами, залишається актуальною і у сучасних умовах розвитку української держави. Це обумовлюється тим, що діяльність організованих злочинних груп із кримінальної перетворилася в масштабну загрозу соціальної, економічної і політичної стабільності в Україні. Одним з небезпечних проявів сучасної організованої злочинності є її корислива складова. Вона порушує конституційні права людини, зокрема, невід'ємне право на соціальне і матеріальне благо – право власності. Причиною неефективності боротьби з корисливою організованою злочинною діяльністю є недостатність ефективних методів розслідування, відсутність типових сучасних моделей такої злочинної діяльності, недієвість рекомендацій по проведенню окремих слідчих (розшукових) дій та їх комплексів, недосконалість криміналістичних програм по вирішенню проблемних слідчих ситуацій та інше.

Успішне розслідування кримінальних проваджень за фактами крадіжок, вчинених злочинними групами, перш за все обумовлене тим, наскільки вчасно, законно й обґрунтовано приймається рішення про початок досудового розслідування, наскільки повно й точно виявлені та зафіксовані сліди злочину, яка інформація наявна про осіб, які вчинили кримінальне правопорушення, які заходи вжито щодо розшуку викраденого майна, а також наявністю певних теоретичних знань слідчих та їх практичного досвіду з розслідування досліджуваних злочинів.

Аналізуючи співвідношення кількості зареєстрованих крадіжок, вчинених злочинними групами, та кількості кримінальних проваджень, в яких особі повідомлено про підозру у вчиненні кримінального правопорушення, спостерігаємо суттєве погіршення становища. Так у 2019 році за даними Генеральної прокуратури України, обліковано кримінальних правопорушень за фактами крадіжок 197463, з яких повідомлення про підозру оголошено у 70744, що складає близько 35 %. З них організованими групами вчинено 3175 кримінальних правопорушень. Розглядаючи структурні елементи обстановки вчинення кримінального правопорушення групою осіб потрібно зазначити, що у більшості випадків посягають на приватну власність (2621 випадків), серед яких крадіжки зі складів, баз, магазинів та інших торгівельних точок – 562, квартир – 202, дач, садових будинків – 110, автомобілів – 137 [1].

Досліджуючи стан розвитку криміналістичної методики на сучасному етапі, слід відмітити, з одного боку, позитивні зміни у підходах до формування її змісту, тобто перехід від описового способу викладення програм розслідування до формалізованих моделей у вигляді алгоритмів послідовності проведення організаційних, пошукових, слідчих (розшукових) дій і профілактичних заходів. З іншого боку, розробленню внутрішньовидових методик, зокрема, методики

розслідування крадіжок, вчинених організованою групою, приділено недостатньо уваги.

Особливого значення розробка методики розслідування окремих видів злочинів набувають на сучасному етапі реформування Національної поліції України, оскільки останнім часом спостерігається оновлення особового складу слідчих підрозділів та підрозділів кримінальної поліції, що супроводжується відчутним зменшенням їх практичного стажу їх співробітників та відсутністю відповідного досвіду. Такі методичні рекомендації щодо розслідування конкретного злочину для молодих спеціалістів, які приступили до виконання своїх службових обов'язків відразу після отримання юридичної освіти та не мають досвіду практичної роботи, будуть слугувати своєрідною підказкою стосовно правильної організації та планування розслідування, особливо на початковому етапі розслідування, коли недостатньо інформації про злочин. Крім того, використання зазначених матеріалів дозволить молодим фахівцям проводити розслідування максимально ефективно та результативно, послідовно виконуючи запропоновані алгоритми дій.

Аналізуючи стан розробки методики розслідування крадіжок, вчинених злочинними групами та практику розслідування, можемо виокремити ряд підстав за яких виникає потреба у використанні методичних рекомендацій з розслідування на сучасному етапі:

- у працівників Національної поліції бракує практичного досвіду та навичок розслідування даної категорії злочинів;
- відсутність спеціалізації слідчих та оперативних працівників, тобто співробітники вперше розслідують такий вид злочину;
- виникнення у більшості випадків за даною категорією кримінальних проваджень складної несприятливої для розслідування слідчої ситуації у якій задіяна велика кількість учасників кримінального провадження (декілька підозрюваних, декілька потерпілих, декілька фактів вчинення протиправних дій, декілька місць події).

Безумовно, для успішного розслідування кримінальних правопорушень, сучасна криміналістична методика розслідування крадіжок, вчинених злочинними групами, має відповідати таким основним вимогам: бути доступною, тобто викладеною просто та зрозуміло; бути реальною, тобто можливою у застосуванні при розслідуванні та попередженні злочинів; зміст методики має відповідати конкретному злочину, що розслідується, його специфіці; мати чітко визначені рекомендації з організації розслідування; усі рекомендовані дії мають бути ефективними та безпомилковими, щоб при їх застосуванні досягти максимального результату при мінімальній затраті часу й зусиль; методичні рекомендації мають відповідати сучасним потребам сьогодення, тобто сучасному законодавству, новим досягненням науки і техніки, новим способам учинення злочинів [2].

Таким чином, при обранні напрямку при розробленні методики розслідування, в першу чергу, для забезпечення їх ефективності, значну увагу слід приділяти актуальним та проблемним питанням, що виникають при розслідуванні злочинів тієї чи іншої категорії, а також апробації цих положень у практичній діяльності.

1. Єдиний звіт про кримінальні правопорушення по державі за грудень 2019 року. URL: https://old.gp.gov.ua/ua/stst2011.html?dir_id=113897&libid=100820&c=edit&_c=fo.

2. Слободян Я. І. Криміналістична методика на сучасному етапі та її роль у розслідуванні злочинів, учинених організованими злочинними угрупованнями URL: <http://www.pravoznavec.com.ua/period/article/26944/%D0%A1>.

Шаблистий Володимир Вікторович

професор кафедри,
доктор юридичних наук, доцент

Людвік Валентин Дмитрович

доцент кафедри
кримінального права та кримінології,
кандидат юридичних наук

*(Дніпропетровський державний
університет внутрішніх справ)*

ПРО ВЗАЄМОЗВ'ЯЗОК ЗМІН ТА ДОПОВНЕНЬ ДО КК УКРАЇНИ ТА ПРАВОВОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ОХОРОНИ НАЦІОНАЛЬНОЇ БЕЗПЕКИ

Однією з головних і найбільш болючих проблем, на думку законодавця, що турбують наразі ІТ галузь, є постійна загроза безпеці ведення бізнесу в Україні, яка виникає через періодичне втручання, і навіть відвертий тиск, зі сторони держави (передусім правоохорон-

них органів). Зазначене, врешті, утворює несприятливі економічні умови для української ІТ індустрії та стримує прихід до нас інвестиційно привабливих зарубіжних компаній. У свою чергу, це не просто заважає веденню бізнесу в Україні, а зумовлює, що найбільш прикро, виведення вітчизняних трудових ресурсів і капіталу за кордон [1].

З незрозумілих для мене причин, цю ситуацію можна виправити виключно встановленням кримінальної відповідальності за порушення порядку тимчасового доступу до речей і документів, тимчасового вилучення або арешту майна як злочин проти правосуддя. Після прийняття Закону України «Про внесення змін до статті 321¹ КК України щодо посилення відповідальності за фальсифікацію лікарських засобів або обіг фальсифікованих лікарських засобів» [2], яким за будь-які дії із фальсифікованими лікарськими засобами або їх виробництво, якщо вони спричинили смерть особи або інші тяжкі наслідки, або вчинені в особливо великих розмірах, встановлено довічне позбавлення волі, мене вже не здивуєш нічим, але все можливо. Виявляється, наразі відсутня кримінальна відповідальність за умисні зловживання із речовими доказами, вчинені прокурором або слідчим.

Так, згідно із матеріалами по законопроекту № 2740 «Про внесення змін до Кримінального процесуального кодексу України та Кримінального кодексу України (щодо вдосконалення порядку застосування окремих заходів забезпечення кримінального провадження)» [1] в частині доповнення КК України ст. 374¹ «Порушення порядку тимчасового доступу до речей і документів, тимчасового вилучення або арешту майна», проявляється кричуще намагання вирішити гострі соціально-економічні проблеми створенням нових кримінально-правових норм, а не сприяння правоохоронним органам та суду у застосуванні діючих.

1. Згідно з правилами криміналізації та декриміналізації, статті, якими кримінальний закон доповнюється, поміщаються поблизу статей з найбільш близьким змістом. Вони отримують номери таких статей але з цифровим «розширенням». Таке розширення звичайно записують або з так званім верхнім символом (наприклад ст. 212¹ КК), або ж вказуючи додатковий номер через дефіс (наприклад, ст. 209-1 КК). У публікаціях, а також на практиці в процесуальних документах, обидва способи використовуються як рівнозначні [3].

М.О. Спірідонов в м. Харків у 2018 році захистив дисертацію «Кримінальна відповідальність за порушення права на захист», в якій він вперше довів, що безпосередній об'єкт злочину, передбаченого ст. 374 КК України, за структурою є складним та об'єднує дві взаємопов'язані сфери суспільних відносин: такі, що утворюються з приводу охорони гарантованих міжнародним правом і Конституцією України прав будь-якої особи захищати себе від підозр та обвинувачень у кримінальному правопорушенні, а також які утворюються з приводу забезпечення змагальності в кримінальному провадженні [4].

Отже, ст. 374 КК України не має жодного відношення до пропонованої ст. 374¹ КК України «Порушення порядку тимчасового доступу до речей і документів, тимчасового вилучення або арешту майна», а законодавець сам грубо порушує принципи криміналізації, які є правилами законодавчої техніки.

2. У пояснювальній записці до законопроекту вказано, що суб'єктами таких незаконних дій у сфері застосування кримінального процесуального законодавства виступають передусім керівники і працівники (слідчі) органу досудового розслідування, а також прокурори, слідчі судді й судді. КК України передбачено відповідальність за постановлення суддею (суддями) завідомо неправосудного вироку, рішення, ухвали або постанови (ст. 375). Слідчі та прокурори наразі не несуть кримінальної відповідальності за умисне порушення ними порядку тимчасового доступу до речей і документів або тимчасового вилучення чи арешту майна, якщо це завдано істотної майнової шкоди власнику (законному володільцю) даного майна чи документів [1].

Тому автори законопроекту вважають, що встановлення кримінальної відповідальності щодо слідчих і прокурорів за заподіяння шкоди під час порушень кримінального процесуального закону, є необхідною умовою належного захисту прав громадян, протидії свавіллю правоохоронців, запобіганню і протидії зловживанням під час застосування ними закону [1].

Вважаю, що це не відповідає дійсності, оскільки у разі постановлення суддею (суддями) завідомо неправосудного вироку, рішення, ухвали або постанови (ст. 375 КК), будь-які порушення слідчими або прокурором порядку тимчасового доступу до речей і документів або тимчасового вилучення чи арешту майна апріорі є незаконними. Більш того, право на звернення до суду з відповідним клопотанням мають також детективи НАБУ, а з 01.07.2020 – дізнавачі або особи, уповноважені на досудове розслідування у формі дізнання кримінальних проступків.

3. Якщо слідчий або прокурор з необережності порушують порядок тимчасового до-

ступу до речей і документів або тимчасового вилучення чи арешту, і це призвело до істотної шкоди або тяжких наслідків у виключно матеріальній формі, то вони несуть кримінальну відповідальність за ст. 367 КК України «Службова недбалість» як злочин у сфері службової діяльності, але аж ніяк як злочин проти правосуддя; якщо ж вказані особи порушують цей порядок умисно, то має місце ст. 364 КК України «Зловживання владою або службовим становищем» або ст. 365 КК України «Перевищення влади або службових повноважень працівником правоохоронного органу».

Отже, пропонується ст. 374¹ «Порушення порядку тимчасового доступу до речей і документів, тимчасового вилучення або арешту майна» КК України не відповідає принципам та підставам криміналізації суспільно небезпечних діянь; за порушення порядку тимчасового доступу до речей і документів, тимчасового вилучення або арешту майна чинний КК передбачає відповідальність, а тому із законопроекту 2740 «Про внесення змін до Кримінального процесуального кодексу України та Кримінального кодексу України (щодо вдосконалення порядку застосування окремих заходів забезпечення кримінального провадження)» [1] слід виключити вказівку на необхідність доповнення кримінального закону новою кримінально-правовою нормою, оскільки вона не має жодного відношення до правового забезпечення охорони національної безпеки.

1. Про внесення змін до Кримінального процесуального кодексу України та Кримінального кодексу України (щодо вдосконалення порядку застосування окремих заходів забезпечення кримінального провадження): Проект Закону № 2740 від 15.01.2020. URL: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=67884 (дата звернення: 24.01.2020).

2. Про внесення змін до статті 321¹ КК України щодо посилення відповідальності за фальсифікацію лікарських засобів або обіг фальсифікованих лікарських засобів: Закон України від 2 листопада 2019 року № 284-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/284-20#n5> (дата звернення: 24.01.2020).

3. Нумерація статей і розділів кримінального закону. URL: https://pidruchniki.com/1985091256167/pravo/numeratsiya_statey_rozdiliv_kriminalnogo_zakonu (дата звернення: 24.01.2020).

4. Спірідонов М.О. Кримінальна відповідальність за порушення права на захист: автореф. дис. ... канд. юрид. наук. Харків, 2018. 16 с.

Міщенко Олексій Васильович
кандидат юридичних наук
(Служба безпеки України)

СУЧАСНІ ВИКЛИКИ МІЖНАРОДНОЇ БЕЗПЕКИ, ПОВ'ЯЗАНІ З ІНОЗЕМНИМИ БОЙОВИКАМИ-ТЕРОРИСТАМИ

Протидія переміщенню іноземних бойовиків-терористів впродовж останніх декількох років залишається пріоритетним напрямком глобальної контртерористичної стратегії.

Так, 11-12 лютого 2020 року у м. Відень (Австрія) відбулась експертна конференція ОБСЄ високого рівня, на якій розглядалися сучасні виклики міжнародної безпеки, пов'язані із переміщенням іноземних бойовиків-терористів.

Учасники заходу відмітили, що сьогодні спостерігається збільшення кількості осіб, які повертаються із зон збройних конфліктів. У зв'язку з цим, існує велика ймовірність залучення вказаної категорії осіб до екстремістської або терористичної діяльності на території країн громадянського походження. Саме тому правоохоронні органи та спеціальні служби потребують новітніх підходів та ефективних засобів у протидії сучасним викликам, що створюються діяльністю терористичних організацій.

Водночас, з метою зменшення ризиків, пов'язаних з тероризмом, особливої уваги заслуговує розвиток різноманітних програм (стратегій) в рамках державно-приватного партнерства, спрямованих на попередження насильницького екстремізму та радикалізації, реабілітацію та реінтеграцію осіб, затриманих/засуджених за терористичні злочини, а також репатріацію осіб, які на даний час перебувають у регіонах, де тривають збройні конфлікти.

В ході подальшого обговорення учасники конференції наголосили на важливості організації повернення власних громадян з території збройних конфліктів.

Зокрема, під час конференції Міністр закордонних справ Республіки Казахстан Єржан Ашихбаєв та представник Служби національної безпеки Республіки Узбекистан Алішер Тухтаєв представили результати спецоперацій «Жусан» та «МЕНН» відповідно, організованої для повернення членів сімей (жінок та дітей) іноземних бойовиків-терористів, що

перебувають у таборі біженців «Аль Хол» на території Сирії.

Досягнення вказаних країн з репатріації та реінтеграції осіб, причетних до терористичної діяльності, були високо оцінені представниками країн-членів ОБСЄ, в тому числі щодо недопущення стигматизації вказаної категорії осіб. Також представники міжнародних правозахисних інституцій та іноземних правоохоронних органів звернули увагу на недостатню доцільність притягнення вказаної категорії до кримінальної відповідальності за причетність до терористичної діяльності, оскільки це суперечить принципу гуманізму, та такий процес повинен відбуватися з врахування індивідуального підходу.

Зазначене заслуговує на увагу в контексті організації українською стороною комплексу заходів, спрямованих на повернення з території Сирії в Україну 26 жінок та 66 дітей, які залишили райони, контрольовані міжнародною терористичною організацією «Ісламська держава», та знаходяться в таборі біженців «Аль-Хол».

Враховуючи викладене, протидія сучасним формам тероризму повинна відбуватися не тільки кримінально-правовими заходами, але і шляхом розроблення та запровадження державної стратегії протидії насильницькому екстремізму.

Таус Максим Марович
суддя Ленінського суду
міста Дніпропетровська

ОКРЕМІ ПРОБЛЕМИ АПЕЛЯЦІЙНОГО ОСКАРЖЕННЯ ВИРОКУ НА ПІДСТАВІ УГОДИ У КРИМІНАЛЬНОМУ ПРОВАДЖЕННІ

Суспільно-політичні процеси, які відбувалися в Україні протягом 2014-2016 років, обумовили необхідність реформування на конституційному рівні національної системи правосуддя, результатом яких є прийняття Верховною Радою України 2 червня 2016 року Закону України «Про внесення змін до Конституції України (щодо правосуддя)» [1], яким істотно змінені конституційні засади судочинства.

Первинна редакція статті 129 Конституції України визначала однією з основних засад судочинства забезпечення апеляційного та касаційного оскарження рішення суду, крім випадків, встановлених законом. Проте, після внесення вищевказаних змін до Основного закону, ця засада сформульована інакше, - як забезпечення права на апеляційний перегляд справи та у визначених законом випадках - на касаційне оскарження судового рішення [2].

Нова редакція конституційного положення більшою мірою забезпечує право на перегляд судового рішення, оскільки, порівняно з попередньою редакцією, гарантує процесуальне право учасника судового провадження на перегляд його справи судом принаймні один раз – в апеляційному порядку.

Отже, із прийняттям вищевказаних конституційних змін утворене підґрунтя для запровадження на рівні процесуального законодавства системи правових гарантій, за якими судові рішення суду першої інстанції, яким завершується розгляд кримінального провадження, може стати предметом перегляду в суді апеляційної інстанції і подання апеляційної скарги щодо такого рішення не може бути заборонено процесуальним законом.

Особливості апеляційного оскарження вироку на підставі угоди визначаються положеннями частин третьої та четвертої статті 394 КПК, у яких законодавець визначив вичерпне коло суб'єктів апеляційного оскарження вироку на підставі угоди та передбачив обмежений перелік підстав такого оскарження. Так, в інтересах обвинуваченого можливо оскаржити вирок на підставі угоди про примирення або про визнання винуватості виключно з наступних підстав: призначення судом покарання, суворішого ніж узгоджене сторонами угоди, ухвалення вироку без його згоди на призначення покарання, нероз'яснення судом обвинуваченому його права на судовий розгляд, в ході якого сторона обвинувачення зобов'язана довести кожну обставину кримінального правопорушення, а також нероз'яснення основних процесуальних права обвинуваченого у кримінальному провадженні, у разі недобровільного укладання угоди, невідповідності угоди вимогам закону або нероз'яснення обвинуваченому наслідків укладення угоди [3].

В інтересах потерпілого допускається апеляційне оскарження лише вироку на підставі угоди про примирення, при цьому виключно з підстав призначення судом покарання, менш суворого, ніж узгоджене сторонами угоди, ухвалення вироку без його згоди на призначення покарання, нероз'яснення йому наслідків укладення угоди, невиконання судом ви-

мог, встановлених частинами шостою чи сьомою статті 474 КПК, тобто у разі недобровільного укладання угоди або невідповідності угоди вимогам закону.

Що стосується прокурора, останній вправі оскаржити вирок на підставі угоди про примирення виключно з підстав затвердження судом угоди у кримінальному провадженні, в якому згідно з частиною третьою статті 469 КПК не може бути укладена (у кримінальному провадженні щодо тяжких та особливо тяжких злочинів, які не віднесені до злочинів приватного обвинувачення та у кримінальному провадженні щодо уповноваженої особи юридичної особи, яка вчинила кримінальне правопорушення, у зв'язку з яким здійснюється провадження щодо юридичної особи), а вирок на підставі угоди про визнання винуватості – виключно з підстав призначення судом покарання, менш суворого, ніж узгоджене сторонами угоди, затвердження судом угоди у провадженні, в якому згідно з частиною четвертою статті 469 КПК угода не може бути укладена (у кримінальному провадженні щодо особливо тяжких злочинів, які не віднесені до підслідності НАБУ або вчинені не за попередньою змовою групою осіб чи не у складі організованої групи чи злочинної організації або не терористичною групою).

Із цього можна виокремити низку правових проблем в частині апеляційного оскарження вироку на підставі угоди, які зводяться до наступного.

Процесуальним законом не передбачається права прокурора на оскарження вироку на підставі угоди, з інших підстав, ніж наведені вище, зокрема у зв'язку з невідповідності угоди вимогам закону або невідповідності узгодженого сторонами покарання ступеню тяжкості вчиненого злочину та особі обвинуваченого тощо.

До прикладу, ухвалою судді Кропивницького апеляційного суду від 29 січня 2020 року відмовлено у відкритті апеляційного провадження за апеляційною скаргою прокурора на вирок Новомиргородського районного суду Кіровоградської області від 12 грудня 2019 року, яким затверджено угоду про примирення між потерпілим та обвинуваченим. Підставою відмови у відкритті апеляційного провадження послужило оскарження прокурором вироку суду на підставі угоди про примирення з підстав, які не передбачені пунктом 3 частини третьої статті 394 КПК, оскільки прокурор в апеляційній скарзі просив скасувати вирок суду першої інстанції у зв'язку з неправильним застосуванням закону України про кримінальну відповідальність [4].

Незважаючи на те, що прокурор не є стороною угоди про примирення, він все одно залишається учасником судового провадження і забезпечує реалізацію функції державного контролю за дотриманням законодавства при здійсненні кримінального провадження, в тому числі й на підставі угоди про примирення.

Задля можливості реалізувати вищезазначені функції, на підставі пункту 3 частини третьої статті 394 КПК прокурору надано право апеляційного оскарження вироку суду першої інстанції, ухваленого на підставі угоди про примирення між потерпілим та підозрюваним чи обвинуваченим. Але, оскаржити такий вирок прокурор має право виключно з підстав затвердження судом угоди у кримінальному провадженні, в якому згідно з частиною третьою статті 469 КПК України угода не може бути укладена, тобто, у кримінальних провадженнях щодо тяжких та особливо тяжких злочинів, які не відносяться до злочинів приватного обвинувачення та у кримінальному провадженні щодо уповноваженої особи юридичної особи, яка вчинила кримінальне правопорушення, у зв'язку з яким здійснюється провадження щодо юридичної особи. Очевидно, така форма процесуального контролю покликана для попередження зловживання потерпілим та обвинуваченим наданими ним процесуальними правами та використання них на шкоду засадам кримінального судочинства.

Отже, із вищевикладеного можливо дійти висновку про необхідність розширення підстав для оскарження вироку суду на підставі угоди про примирення прокурором, передбачивши можливість оскарження прокурором такого вироку з підстав неправильного застосування судом закону про кримінальну відповідальність, затвердження судом угоди про примирення з істотним порушенням вимог кримінального процесуального закону тощо.

Наступним проблемним питання є те, що відповідно до положень статті 394 КПК потерпілий не є суб'єктом апеляційного оскарження вироку на підставі угоди про визнання винуватості, навіть якщо він брав участь у кримінальному провадженні і надавав згоду прокурору на укладання угоди про визнання винуватості. Проте, позбавлення потерпілого права на апеляційне оскарження вироку суду, навіть, якщо цей вирок ухвалений на підставі угоди про визнання винуватості, суперечить як конституційним засадам судочинства, які гарантують кожному забезпечення права на апеляційний перегляд його справи, так і загальним засадам кримінального провадження, зокрема положенням статті 24 КПК, відповідно

до якої кожному гарантується право на оскарження процесуальних рішень, дій чи бездіяльності суду, слідчого судді, прокурора, слідчого в порядку, передбаченому КПК та гарантується право на перегляд вироку, ухвали суду, що стосується прав, свобод чи інтересів особи, судом вищого рівня в порядку, передбаченому КПК, незалежно від того, чи брала така особа участь у судовому розгляді.

Обмеження потерпілого у процесуальних правах, зокрема щодо апеляційного оскарження вироку на підставі угоди про визнання винуватості, видається неприйнятним, оскільки призводить до істотного порушення його прав, як учасника кримінально-процесуальних правовідносин. В якості шляхів подолання прогалін у процесуальному законодавстві доцільно ініціювання внесення змін КПК, якими необхідно передбачити право потерпілого на апеляційне оскарження вироку суду на підставі угоди про визнання винуватості, укладеної за його згоди, передбачивши відповідні підстави та межі такого апеляційного оскарження.

1. Про внесення змін до Конституції України (щодо правосуддя) : Закон України від 2 червн. 2016 р. № 1401-VIII. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1401-19> (дата звернення 28.02.2020).

2. Конституція України від 28 червня 1996 р. № 254к/96-ВР. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254к/96-вр> (дата звернення 28.08.2020).

3. Кримінальний процесуальний Кодекс України від 13 квітн. 2012 р. № 4651- VIII URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17> (дата звернення 28.02.2020).

4. Ухвала Кропивницького апеляційного суду від 29.01.2020 року (справа № 395/773/18). URL : <http://reyestr.court.gov.ua/Review/87269800> (дата звернення 05.02.2020).

Акімов Михайло Олександрович
доцент кафедри кримінального права
Національної академії внутрішніх справ,
кандидат юридичних наук, доцент

ЗАХОДИ ЗАПОБІГАННЯ ТА ПРОТИДІЇ ДОМАШНЬОМУ НАСИЛЬСТВУ ЗА ЗАКОНОДАВСТВОМ СЕРБІЇ

Після підписання Конвенції Ради Європи про запобігання насильству стосовно жінок і домашньому насильству та боротьбу з цими явищами (або Стамбульської конвенції) від 11 травня 2011 року Україна, природно, мала внести певні зміни до чинного законодавства (незважаючи навіть на те, що зазначений міжнародно-правовий акт досі не ратифіковано). Оскільки домашнє насильство порушує (чи створює загрозу спричинення шкоди) права, свободи та інтереси людини одразу у декількох сферах, створення дієвого комплексного механізму запобігання та протидію зазначеному феномену набуває особливої актуальності та значущості.

Обов'язковою складовою такого механізму повинно стати упровадження позитивного досвіду та напрацювань у цій сфері, що вже засвідчили свою користь в іноземних державах, які імплементували положення Стамбульської конвенції у власне законодавство та будують на її основі правозастосовчу практику. Вказане не тільки дозволить уникнути раніше зроблених за кордоном помилок, а й покращить обізнаність працівників правоохоронних та інших органів державної влади органів щодо найбільш ефективних способів застосування нових повноважень та механізмів (інструментів), а крім цього, сприятиме поширенню співпраці між собою та із громадськими організаціями (а структури громадянського суспільства та широкі верстви населення, у свою чергу, – до більш активної взаємодії з державними інституціями).

Сербія, не будучи серед країн, що підписали Стамбульську конвенцію першими, тим не менше приєдналася до неї вже у квітні 2012 року, а у листопаді 2013 року ратифікувала її; відтак з дня набуття чинності цим міжнародно-правовим актом (1 серпня 2014 року) він є чинним і для Сербії та зобов'язує відповідним чином змінити власне законодавство. З огляду на це у листопаді 2016 року був прийнятий та з 1 червня 2017 року набув чинності Закон «Про протидію домашньому насильству» [1], що визначив основні поняття у цій сфері і особливості діяльності державних органів, відповідальних за реалізацію політики запобігання та протидії домашньому насильству.

Слід зазначити, що ще у серпні 2009 року Кримінальний кодекс Сербії [2] був доповнений статтею 89а, що передбачала право суду своїм рішенням заборонити на строк не менше 6 місяців та не більше 3 років правопорушнику наблизитись на визначену дистанцію

до потерпілого, місця його роботи або проживання, або спричинити йому додаткову шкоду шляхом підтримання будь-якого зв'язку. Проте лише приєднання до Стамбульської конвенції та прийняття профільного закону дозволило створити належні нормативно-правові засади запобігання домашньому насильству та дієвого захисту жертв. Чинні до цього положення кримінального процесуального та сімейного законодавства Сербії, що уможлилювали певні заходи обмежувального характеру до правопорушників із числа членів сім'ї, застосовувались вкрай рідко, хоч повноваження звертатись до суду для постановлення відповідного рішення і були надані прокуратурі (навіть за відсутності скарги / позову від жертви).

Закон «Про протидію домашньому насильству» уповноважує компетентні органи державної влади Сербії застосовувати два невідкладних заходи для запобігання домашнього насильства:

- припис про тимчасове видалення правопорушника з місця проживання;
- припис про тимчасову заборону правопорушнику контактувати із потерпілим та наближатись до нього,

Підставою для застосування заходів є звернення будь-якої особи, якій стало відомо про випадок домашнього насильства, до прокуратури або до поліції та оцінка ризиків, невідкладно проведена уповноваженим працівником поліції.

Хоча закон «Про протидію домашньому насильству» не містить прямої вказівки про це, на практиці обидва невідкладних заходи майже завжди застосовуються одночасно (з метою запобігти повторним випадкам домашнього насильства, що їх кривдник, видалений з місця проживання, може вчинити, наблизившись до жертви в іншому місці). За даними МВС Сербії, у 2018 році було постановлено 19150 приписів про невідкладні заходи для запобігання домашнього насильства і у 19074 випадках йшлося і про тимчасове видалення з місця проживання, і про тимчасову заборону контактувати / наближатись [3].

Загальна тривалість зазначених заходів не перевищує 32 доби: до 48 годин – за постановою уповноваженого працівника поліції та до 30 діб – за рішенням суду, потерпілу сторону у якому представляє прокуратура. При цьому суд не зобов'язаний винести рішення про застосування згаданого заходу (заходів) – він, розглянувши клопотання прокуратури, лише продовжує реалізацію заходу (заходів) за постановою уповноваженого працівника поліції, але не має права скоротити чи скасувати його (їх). Порушення умов хоча б одного із заходів, накладених за рішенням уповноваженого працівника поліції, тягне за собою покарання у виді арешту на строк до шістдесяти днів; якщо ж порушено заборону, накладену судом, винна особа може бути позбавлена волі на строк від трьох місяців до трьох років.

При тимчасовому видаленні з місця проживання правопорушника зобов'язують залишити квартиру (будинок, кімнату тощо), у якому перебуває (мешкає) потерпілий. Відповідне рішення стосується не тільки власне житлової частини помешкання, а й інших приміщень (кухня, підвал, горище, гараж та ін.) і може бути постановлене уповноваженим працівником поліції навіть щодо власника такого помешкання. Звісно, мова йде не про позбавлення особи її права власності, а лише про тимчасове обмеження у реалізації такого права задля задоволення більш важливого суспільного інтересу, а саме права іншої особи на життя, здоров'я, особисту недоторканість та безпеку. На правомірність цього неодноразово вказувалось у рішеннях ЄСПЛ.

Тимчасова заборона правопорушника контактувати із потерпілим та наближатись до нього має на меті запобігти можливості рецидиву домашнього насильства або вчинення більш тяжкого посягання із одночасним покладанням відповідного обмеження на кривдника та наданням можливості жертві жити звичайним життям (без постійного побоювання повторного посягання). Варто зауважити, що даний невідкладний захід застосовується не тільки при безумовній загрози посягання на жертву в найближчому майбутньому, але і за наявності підстав (у результаті оцінки ризиків) вважати, що сам лише факт контакту (особистого, засобами зв'язку тощо) між кривдником та жертвою є для останньої проявом психологічного насильства. Відтак вказана заборона охоплює усі можливі способи контакту (зокрема, і через третіх осіб); більш того, жертва попереджається про обов'язок (у разі контакту з боку кривдника) ігнорувати спробу спілкування та негайно повідомити про неї до поліції.

Норма про відповідальність за злочин, що розглядається, розташована у розділі XIX «Злочини проти шлюбу та родини» Кримінального кодексу Сербії. Згідно статті 194 «Домашнє насильство» фізичне насильство або погроза ним проти члена родини, що спричиняє шкоду та порушує недоторканість особи, карається позбавленням волі на строк від трьох місяців до трьох років. У разі вчинення даного посягання із застосуванням зброї, небезпечних предметів чи інших засобів завдання шкоди здоров'ю покарання становить від шести

місяців до п'яти років позбавлення волі; якщо воно спричинило тяжку шкоду здоров'ю або вчинене щодо неповнолітнього – від двох до десяти років, а при заподіянні смерті особи – від трьох до п'ятнадцяти років.

Підсумовуючи викладене, слід зазначити, що законодавчі положення у частині регулювання запобігання та протидії домашньому насильству в Сербії значною мірою враховують положення Стамбульської конвенції. Відтак досвід практичної діяльності правоохоронних органів цієї держави у вказаній сфері варто уважно проаналізувати на предмет можливого впровадження корисних напрацювань у вітчизняне правозастосування.

1. O spresrečavanju nasilja u porodici: Zakon na Republika Srbija. URL: https://www.paragraf.rs/propisi/zakon_o_sprecavanju_nasilja_u_porodici.html (дата звернення 05.02.2020).

2. Criminal Code of Republic of Serbia. URL: https://www.legislationline.org/download/id/5480/file/Serbia_CC_am2012_en.pdf (дата звернення 05.02.2020).

3. Domestic violence statistics: data on 2018, the MIA of the Republic of Serbia. In: Statistical Office of the Republic of Serbia, 2018. URL: https://www.stat.gov.rs/en-us/oblasti/pravosudje/2018/nasilja_u_porodici.html.

Бабанін Сергій Володимирович

доцент кафедри

кримінального права та кримінології

Дніпропетровського державного

університету внутрішніх справ,

кандидат юридичних наук, доцент

ПИТАННЯ УДОСКОНАЛЕННЯ ПРОЕКТУ ЗАКОНУ УКРАЇНИ «ПРО МЕДІАЦІЮ» № 2706 ВІД 28.12.2019 Р.

Сучасне суспільство характеризується зростанням кількості спорів, які вирішуються у судовому порядку. Разом з тим, досвід судової практики свідчить про недостатність врегулювання певного спору лише правовими нормами, оскільки невдоволеність судовим рішенням може призводити до його невиконання, додаткових судових розглядів. Крім того, завищена кількість справ, які знаходяться в провадженні суддів, не дає можливості здійснювати належну підготовку та розгляд таких справ. Так, навантаження на одного суддю становить приблизно 70 справ на рік (а, наприклад, у 2011 р. цей показник становив 140 справ). Для прикладу, у Німеччині навантаження на суддю становить 55 справ і матеріалів на рік, що вважається надмірним перевантаженням судової системи. Рекомендації європейських інституцій одногласно закликають держави, які є членами Ради Європи, не збільшувати, а зменшувати суддівське навантаження. Такі положення містяться, зокрема, у рекомендаціях Комітету Міністрів Ради Європи: № R (81) 7 щодо заходів, що полегшують доступ до правосуддя; № R (99) 19 щодо медіації в кримінальних справах; № Rec (2001) 9 щодо альтернатив судовому розгляду спорів між адміністративними органами й сторонами – приватними особами; № Rec (2002) 10 щодо медіації в цивільних справах [1, с. 4].

Вирішити наведені проблемні питання дозволяє широке запровадження у практику вирішення різного роду спорів інституту медіації. Цим питанням присвячений проект Закону України «Про медіацію» № 2706 від 28.12.2019 р. [2]. Пояснювальна записка до цього проекту зазначає, що законодавством України процедура медіації є нерегульованою, однак практика вирішення конфліктів (спорів) шляхом медіації поступово збільшується. При цьому ст. 124 Конституції України встановлено, що законом може бути визначений обов'язковий досудовий порядок урегулювання спору. Також слід зазначити, що 07 серпня 2019 р. Міністром юстиції України підписано від імені України Конвенцію Організації Об'єднаних Націй про Міжнародні угоди про врегулювання спорів за результатами медіації (Сінгапурська конвенція про медіацію). З метою ратифікації та імплементації вказаної Конвенції Україні необхідно прийняти спеціальний закон, який визначатиме основні положення, зокрема, щодо сфери застосування медіації, процедури її проведення та статусу медіаторів [3].

Вважаємо, що вказана пояснювальна записка, як і сам проект закону, не повною мірою враховують реальний стан правового регулювання медіації в Україні, що, відповідно, впливає на якість підготовки розглядуваного проекту. Так, на сьогодні можливість застосування медіації під час вирішення спорів передбачена кількома чинними нормативними актами.

Закон України «Про соціальні послуги» від 17 січня 2019 р. (вступив в дію 01 січня 2020 р.) у п. 10 ч. 6 ст. 16 визначає перелік базових соціальних послуг, до яких відносить і посередництво (медіацію). При цьому ця послуга може надаватись за рахунок бюджетних коштів у разі подання до структурного підрозділу з питань соціального захисту населення районних, районних у містах Києві та Севастополі державних адміністрацій, виконавчого органу міської ради міст обласного значення, ради об'єднаної територіальної громади за місцем проживання/перебування особи: 1) заяви особи або її законного представника про надання соціальних послуг; 2) звернення, повідомлення інших осіб в інтересах осіб/сімей, які потребують соціальних послуг (ч. 1 ст. 19 Закону) [4].

Закон України «Про безоплатну правову допомогу» від 2 червня 2011 р. визначає, які правові послуги надаються як безоплатна правова допомога. До таких послуг, зокрема, відносяться надання особі допомоги в забезпеченні її доступу до вторинної правової допомоги та медіації (п. 4 ст. 1 Закону) [5].

Національний класифікатор України ДК 003:2010 «Класифікатор професій», затверджений наказом Держспоживстандарту від 28.07.2010 р. № 327, містить професійну назву роботи «Фахівець з урегулювання конфліктів та медіації у соціально-політичній сфері» з кодом 2442.2 [6].

Державний стандарт соціальної послуги посередництва (медіації), затверджений наказом Міністерства соціальної політики України від 17.08.2016 р. № 892, містить загальні підходи до організації та надання соціальної послуги посередництва (медіації), правила, принципи та характеристики, які стосуються діяльності медіатора. Зокрема, він визначає, що надання соціальної послуги включає два етапи. Перший етап – здійснення посередництва. Посередник, отримавши інформацію про випадок, встановлює зв'язок (контакт) зі сторонами та домовляється про індивідуальну зустріч. Посередник аналізує ситуацію, забезпечує умови для діалогу зі сторонами та підготовку до зустрічі. Посередник допомагає у врегулюванні конфлікту/спору (встановлює причини конфлікту/спору, опрацьовує шляхи та умови його розв'язання, сприяє його усуненню). Посередник за потреби пропонує отримувачу соціальної послуги звернутися до медіатора. Другий етап – здійснення медіації. Взаємодія отримувача соціальної послуги з медіатором відбувається на принципах взаємної поваги, неприпустимості образ та приниження гідності, погодження учасниками медіації місця, дати та часових меж кожної зустрічі, створення комфортних умов для учасників медіації. Сторони медіації мають право в будь-який момент відмовитися від участі в медіації. Медіатор допомагає сторонам налагодити комунікацію, пояснити одна одній своє бачення конфлікту/спору, визначити шляхи його розв'язання, проаналізувати та за необхідності скорегувати можливо варіанти рішень, домовленості, а також досягти згоди щодо розв'язання конфлікту/спору та/або усунення/відшкодування спричиненої шкоди [7].

Закон України «Про медіацію», на наш погляд, повинен деталізувати порядок регулювання відносин у сфері медіації, а не містити достатньо абстрактні декларативні категорії, здатні за певних обставин не врегулювати, а, навпаки, заплутати відносини у вказаній сфері.

Зокрема, проект Закону України «Про медіацію» № 2706 від 28.12.2019 р., як і попередні проекти цього закону, не визначає конкретного переліку справ, за якими проводиться процедура медіації. Пропонуємо передбачити у Законі України «Про медіацію» перелік спорів, за якими проведення медіації встановити обов'язковим. До цього переліку доцільно, на наш погляд, віднести такі спори: 1) цивільні – спори щодо спадкових прав; 2) сімейні – розірвання шлюбу, поділ майна подружжя, визнання батьківства, заперечування батьківства, спори щодо участі у вихованні дитини, щодо визначення місце проживання дитини, спори щодо способів виконання обов'язків утримувати дитину та визначення розміру аліментів, участь у додаткових витратах на дитину, щодо обов'язку та розміру аліментів на утримання повнолітніх дітей, утримання одного з подружжя; 3) трудові – всі категорії спорів; 4) адміністративні – визнання незаконним звільнення, поновлення на роботі, стягнення середнього заробітку за час вимушеного прогулу та відшкодування моральної шкоди; 5) кримінальні – у справах приватного обвинувачення [1, с. 5-6].

1. Бабанін С.В. Питання законодавчого врегулювання медіації в Україні. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Сер.: Юриспруденція*. 2019. № 38. С. 4-6.

2. Про медіацію : Проект Закону України від 28.12.2019 р. № 2706. Верховна Рада України. URL: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=67831 (дата звернення: 19.02.2020).

3. Пояснювальна записка до проекту Закону України «Про медіацію». URL: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=67831 (дата звернення: 19.02.2020).

4. Про соціальні послуги : Закон України від 17 січня 2019 р. Верховна Рада України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2671-19> (дата звернення: 19.02.2020).

5. Про безоплатну правову допомогу : Закон України від 2 червня 2011 р. Верховна Рада України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3460-17?find=1&text=%D0%BC%D0%B5%D0%B4%D1%96%D0%B0%D1%86> (дата звернення: 19.02.2020).

6. Про затвердження Національного класифікатора України ДК 003:2010 «Класифікатор професій» : Наказ Держспоживстандарту від 28.07.2010 р. № 327. URL: <https://ekadrovik.mcfr.ua/609924> (дата звернення: 19.02.2020).

7. Про затвердження Державного стандарту соціальної послуги посередництва (медіації) : Наказ Міністерства соціальної політики України від 17.08.2016 р. № 892. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1243-16> (дата звернення: 19.02.2020).

Диса Олена Вікторівна

завідувач кафедри педагогічної
та вікової психології

Дніпропетровського національного
університету імені Олеся Гончара,
кандидат психологічних наук, доцент

ПСИХОЛОГІЧНІ ОСНОВИ ПРОВЕДЕННЯ ПРОЦЕСУАЛЬНОГО ІНТЕРВ'Ю

Національна безпека України охоплює велике коло завдань, серед яких одним з головних є запобігання, виявлення та зниження рівня злочинності, захист громадськості. Розслідування злочинів лежить в основі виконання цього завдання. Працівниками підрозділів досудового розслідування постійно ведеться пошукова робота з питань вдосконалення та підвищення рівня ефективності слідчої роботи. У процесі реформування правоохоронної системи застосовуються результати сучасних наукових досліджень та досвід зарубіжних країн з питань профілактики та розкриття злочинів.

Аналіз міжнародного досвіду свідчить про те, що поліція Великої Британії, США, Німеччини, Норвегії та інших країн вже більше тридцяти років використовує замість традиційних допитів - процесуальне інтерв'ю з жертвами, свідками та підозрюваними. Навіть у навчальних тренінгах для поліцейських не вживають термін «допит», оскільки він виключає можливість добровільної співпраці з боку іншої людини.

Процесуальне інтерв'ю – це нова форма отримання інформації в процесі розкриття злочинів, яка здебільшого побудована на психологічних методах спілкування та взаємодії. Відмова від тиску на затриману особу та використання технологічно правильних підходів до підготовки та проведення інтерв'ю, як не дивно, мотивують особу співпрацювати, та навіть, відмовитися від неправдивої версії й визнання факту вчинення злочину. Ефективними інтерв'юерами вважаються працівники, які мають базові знання, добре знають психологію, мають практичний досвід, дотримуються принципів доброчесності, здорового глузду та адекватної оцінки ситуації.

Зміна жорстко регламентованих форм отримання інформації (допиту) на нові - більш прогресивні та ефективні – процес складний. Для поліцейського, який звик до старих методів роботи, реалізація такої “людиноцентричної” філософії на практиці буде справжнім викликом. Відразу постає питання озброєння працівників підрозділів досудового розслідування ґрунтовними знаннями та навичками у галузі соціальної психології, психології переговорної діяльності, психології девіантної поведінки тощо. Також треба врахувати попередній досвід роботи, який сформував певні уміння, стереотипи, успіхи, що може заважати у сприйнятті нових форм роботи.

Звісно, кожне інтерв'ю унікальне, має свою мету, спрямоване на окрему особистість із своїми індивідуально-психологічними особливостями. Але, всі інтерв'ю мають спільну мету – отримання точної, повної та правдивої інформації, що допоможе притягти справжнього правопорушника до відповідальності.

Під час проведення процесуального інтерв'ю особа може обирати і виявляти різні поведінкові реакції: від активного спілкування до ворожості і мовчання. Знання психологічних закономірностей і механізмів, які лежать в основі людської поведінки, є важливим чинником успішного спілкування. Зокрема, особливості мовленнєво-мисленнєвої діяльності допомагають зрозуміти навіть людину, яка мовчить і принципово не бажає спілкуватись.

На думку Т. Вільямсона, супротив процесуальному інтерв'ю «змушує поліцейських панікувати, повторювати питання знову і знову або передчасно завершувати інтерв'ю», особливо якщо особа каже «без коментарів» або мовчить [3, с. 58]. У таких ситуаціях треба вибудовувати певну стратегію, засновану на використанні особливостей професійного мислення інтерв'юера: рефлексивності, гнучкості, креативності та ін. Такі особливості мислення дозволяють подумки проникати у мислення іншої людини, прогнозувати її подальші дії, визначати ступень правдивості висловлювань тощо. Також важливою психологічною характеристикою інтерв'юера є рівень розвитку емоційного інтелекту, що дає можливість розпізнавати емоційні стани співбесідника, правильно виражати та використовувати власні емоції.

За даними психологів, філософів, лінгвістів мислення має діалоговий характер. Засобом реалізації мисленнєвого процесу є внутрішнє мовлення, завдяки якому людина завжди лінгвізує власний світ у внутрішньому діалозі. Тобто, будь-яка думка, новий смисл, ідея завжди народжується у діалозі: зовнішньому (якщо спілкуються декілька осіб) або внутрішньому (коли людина спілкується із власним «Я»). Якщо людина чинить опір інтерв'ю з поліцейським, це не означає, що її внутрішній діалог зупинився. Навпаки, в людини, яка за певних причин (страх покарання, помсти, осоромитись тощо) не підтримує спілкування, розгортається дуже активний внутрішній діалог. Саме тому не варто знижувати активність, треба продовжувати генерувати розмову, задавати питання, аргументувати висловлювання, робити припущення.

Треба розуміти, що аргументи спрямовуються не на людину, а на її внутрішній мовленнєво-мисленнєвий процес. Кожне смислове посилення сприймається і включається (якщо воно значуще) у внутрішній діалог у вигляді смислової позиції. У зв'язку з цим, розмова інтерв'юера повинна складатися із смислових блоків – низки питань, висловлювань, які нагадують або містять певний глибокий смисл для об'єкта процесуального інтерв'ю

Зрозуміло, що таку активну стратегію проведення інтерв'ю можуть застосовувати працівники, які отримали добру психологічну підготовку та набули розмовних навичок, володіють знаннями про когнітивні процеси.

Для сучасних працівників поліції навчання проведенню процесуального інтерв'ю – це крок до професійного вдосконалення та саморозвитку. «Це потребує навичок комунікації, відкритості та співчуття, навіть у найскладніших ситуаціях. Інтерв'юери повинні бути здатні планувати, застосовувати структуру та демонструвати дисципліну повсякчас. Вони мають бути здатні самостійно оцінювати свої успіхи та помилки, і розуміти складні психологічні процеси» [1, с.29].

Впровадження процесуального інтерв'ю в роботу поліцейських значно підвищує загальний рівень довіри населення до правоохоронних органів, знижує рівень супротиву підозрюваних осіб та відкриває нові перспективи у розслідуванні складних резонансних кримінальних справ.

---

1. Бойл М., Вулльерме Ж. Короткий вступ до ведення процесуального інтерв'ю: Практичний посібник. Друк: РАДА ЄВРОПИ, 2018. – 33 с.

2. Baldwin, J. Police interviewing techniques – establishing truth or proof British Journal of Criminology, 1993, No 33, pp 325-351.

3. Williamson, T. Review and prospect. In Eric Shepherd ed Aspects of police interviewing. Issues in Criminological and Legal Psychology, 1993, No 18, pp 57-59

Єфімов Микола Миколайович
доцент кафедри криміналістики,
судової медицини та психіатрії
Дніпропетровського державного
університету внутрішніх справ,
кандидат юридичних наук, доцент

ДО ПИТАННЯ ОБСТАНОВКИ ВЧИНЕННЯ СУТЕНЕРСТВА ТА ВТЯГНЕННЯ ОСОБИ В ЗАНЯТТЯ ПРОСТИТУЦІЄЮ

Обстановка вчинення злочину – це широке поняття, що включає ряд елементів, які характеризують середовище, в якому вчинюється суспільно небезпечне діяння. Поміж них обов'язково необхідно виділяти час, місце і умови вчинення злочину, що мають значення для його повного дослідження. Їх послідовний розгляд у розрізі вивчення сутенерства та втягнення особи в заняття проституцією допоможе в комплексній побудові його криміналістичної характеристики.

Місце вчинення сутенерства та втягнення особи в заняття проституцією є частиною події. Воно містить великий обсяг відомостей про спосіб скоєння кримінального правопорушення, певні дані про особу злочинця. Серед них необхідно виділити такі: місце роботи та проживання; спортивно-оздоровчі комплекси; місце проведення дозвілля й відпочинку; транспортні засоби; відкрита місцевість.

Місця вчинення сутенерства та втягнення особи в заняття проституцією мають такі характерні особливості:

- характеризуються обмеженим колом очевидців (в даному місці в більшості випадків відсутні ті особи, які не користуються послугами повії);
- розташовуються за місцем проведення вільного часу та відпочинку громадян (сауни, готелі);
- характеризуються обмеженою можливістю доступу (власник, клієнти, повії) [3, с. 240].

Приклад: у період з грудня 2014 року по червень 2015 року, гр. Л., будучи неофіційно працевлаштованою в нічному клубі організувала діяльність у вказаному нічному клубі по забезпеченню зайняття проституцією іншими особами, що полягало у веденні фінансової звітності незаконної діяльності з надання інтимних послуг, пошуку клієнтів та посередництві з особами жіночої статі для вступу з ними у статевий зв'язок у спеціально пристосованих приміщеннях закладу, видачі заробітної платні, контролю за виходом на роботу, складанні графіків виходу на роботу жінок, що надають інтимні послуги, тощо. Так, з метою конспірації надання інтимних послуг, розробила план, згідно з яким клієнтам розважального закладу під приводом «пригостити дівчину шампанським» пропонувались інтимні послуги, а саме відвідувачі закладу, за плату в розмірі 1000 гривень, нібито купували пляшку шампанського та в подальшому за дану плату їм надавались інтимні послуги [6].

Стосовно часу вчинення, то найбільша їх кількість припадає на час відпочинку (тобто вихідні дні та з 18 години до 6 ранку).

Серед умов, які характеризують можливість вчинення досліджуваного кримінального правопорушення, слід віднести такі:

- ненормальні взаємини між членами родини;
- антисоціальні манери її членів;
- наявність у сім'ї антигромадських звичаїв;
- неправильне виховання батьками дітей;
- невиконання ними обов'язків із виховання;
- недоліки шкільного виховання;
- нерозвиненість сфери дозвілля;
- брак моральності та ідеології;
- алкоголізм і наркоманія молоді;
- деградація вітчизняної культури, поєднана з розповсюдженням культу насильства та індивідуалізму;
- негативна роль засобів масової інформації;
- неефективне функціонування правоохоронної системи;
- недосконалість віктимологічного запобігання кримінальним правопорушенням [4, с. 128].

«Слідова картина» вчинення злочину. Слідова картина містить типовий опис слідів та їх джерел (людей, речей) й обставин події. Вона, як будь-яке загальне, менш конкретна в деталях, але більш змістовна як ідеальна модель правопорушення, що дозволяє більш повно виділити окреме на підставі загального. Тому слідова картина, як цілісна інформаційна система, виявлена в процесі розслідування, вимагає самостійного наукового аналізу з метою виявлення ресурсів криміналістичної й доказової інформації, що в ній міститься [1, с. 43].

Переважаюча кількість слідів вирізняється особистісними джерелами інформації (показання свідків й очевидців події, сутенерів, повій та інших членів злочинної групи).

Сліди сутенерства та втягнення особи в заняття проституцією здебільшого виявлялися на місці надання інтимних послуг. Поза місцем надання інтимних послуг дані сліди утворювалися внаслідок дій правопорушника по підготовці чи приховуванню суспільно небезпечних дій.

Доказова інформація з матеріальних джерел здебільшого вилучається на подальших етапах розслідування під час проведення окремих СРД, НСРД та інших процесуальних дій. Найчастіше слідчі на місцях надання інтимних послуг виявляли: сліди рук та сліди крові та інших органічних речовин [5, с. 176].

Вузовими місцями, де можуть бути зосереджені сліди сутенерства та втягнення особи у заняття проституцією, є такі:

- місце вчинення сутенерства;
- місце надання інтимних послуг;
- місце перебування сутенера та повій [2, с. 157].

Підводячи підсумок, зазначимо, що обстановка вчинення злочину – це широке поняття, що включає ряд елементів, які характеризують середовище, в якому вчинюється суспільно небезпечне діяння. Поміж них обов'язково необхідно виділяти час, місце і умови вчинення злочину, що мають значення для його повного дослідження. Їх послідовний розгляд у розрізі вивчення сутенерства та втягнення особи в заняття проституцією допоможе в комплексній побудові його криміналістичної характеристики

1. Дикунов А. И. Криминалистический анализ следовой картины расследуемого события с признаками преступления : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09. М., 2005. 186 с.

2. Куратченко М.В. Криміналістична характеристика обстановки учинення сутенерства та втягнення особи у заняття проституцією // Детективна діяльність: теоретичні, методичні та практичні проблеми: матеріали Всеукраїнської наук.-практ. конференції (м. Дніпро, 24 берез. 2017 р.). Дніпро: Дніпроп. держ. ун-т внутр. справ, 2017. С. 156-160.

3. Куратченко М.В. Обстановка вчинення сутенерства та втягнення особи в заняття проституцією // Науковий вісник Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ: збірник наукових праць. 2016. № 3. С. 236-242.

4. Курс криминології: Загальна частина: підручник. У 2-х кн. / О.М. Джужа, П.П. Михайленко, О.Г. Кулик та ін.; за заг. ред. О.М. Джужи. Київ: Юрінком Інтер, 2001. Кн. 1. 352 с.

5. Лазарев В.О. Сутність та структура криміналістичної характеристики втягнення неповнолітнього в заняття проституцією та сутенерства. *Науковий вісник Херсонського державного університету. Серія «Юридичні науки»*. 2017. Випуск 2. Т. 3. С. 176-179.

6. Справа № 204/7851/15-к, Архів Красногвардійського районного суду м. Дніпропетровська, 2016 р.

Захарко Андрій Володимирович
доцент кафедри,
кандидат юридичних наук, доцент

Кіяниця Володимир Миколайович
викладач кафедри кримінального процесу
Дніпропетровського державного
університету внутрішніх справ

ЩОДО УЧАСТІ ПІДОЗРЮВАНОВОГО ПРИ РОЗГЛЯДІ КЛОПОТАННЯ ПРО ОБРАННЯ ЗАПОБІЖНОГО ЗАХОДУ

Відповідно до ч.1 ст.193 КПК України розгляд клопотання про застосування запобіжного заходу здійснюється за участю прокурора, підозрюваного, обвинуваченого, його захисника, крім випадків, передбачених у ч.6 ст.193 КПК [1].

В ч.6 ст.193 КПК зазначено, що слідчий суддя може розглянути клопотання про обрання запобіжного заходу у вигляді тримання під вартою та обрати такий запобіжний захід

за відсутності підозрюваного, обвинуваченого, лише у разі, якщо прокурором, крім наявності підстав, передбачених ст.177 КПК, буде доведено, що підозрюваний, обвинувачений оголошений у міжнародний розшук. У такому разі, після затримання особи і не пізніш, як через сорок вісім годин з часу її доставки до місця кримінального провадження, слідчий суддя, суд за участю підозрюваного, обвинуваченого розглядає питання про застосування обраного запобіжного заходу у вигляді тримання під вартою або його зміну на більш м'який запобіжний захід, про що постановляє ухвалу. З яким документальним підтвердженням слід пов'язувати конструкцію «оголошений у міжнародний розшук»? Відповідно до п.4.4. розділу 4 «Міжнародний розшук каналами Інтерполу» Інструкції про порядок використання правоохоронними органами можливостей НЦБ Інтерполу в Україні у попередженні, розкритті та розслідуванні злочинів [2], зазначається: підставою для міжнародного розшуку громадян України є запит правоохоронного органу, надісланий до НЦБ. На підставі зазначеного запиту НЦБ надсилає запит до Генерального секретаріату Інтерполу або в Національне центральне бюро Інтерполу відповідної країни. Про здійснений запит НЦБ письмово інформує ініціатора.

Таким чином, долученим до клопотання про обрання запобіжного заходу документом (копією), яким посвідчується факт оголошення підозрюваного у міжнародний розшук можуть виступати:

1) постанова слідчого про оголошення особи в міжнародний розшук (ч.2 ст.281 КПК; п.8 розділу VIII «Забезпечення взаємодії при зупиненні досудового розслідування» Інструкції з організації взаємодії органів досудового розслідування з іншими органами та підрозділами Національної поліції України [3]) або постанова слідчого про зупинення досудового розслідування і оголошення розшуку;

2) запит слідчого, надісланий до НЦБ;

3) лист НЦБ слідчому про здійснення ним запиту до Генерального секретаріату Інтерполу або в Національне центральне бюро Інтерполу відповідної країни.

В інших випадках відсутності підозрюваного при розгляді клопотання про застосування запобіжного заходу, слідчі судді приймають рішення про відмову в застосуванні запобіжного заходу або про залишення без розгляду відповідного клопотання слідчого. КПК України не передбачено залишення без розгляду клопотання про обрання запобіжного заходу, втім таке рішення іноді приймається слідчими суддями у випадках встановлення обставин, які унеможливають розгляд клопотання по суті.

Так, наприклад, вчинив слідчий суддя Рівненського міського суду Рівненської області при розгляді клопотання про застосування запобіжного заходу у вигляді тримання під вартою [4]. Рішення слідчого судді про залишення без розгляду відповідного клопотання обґрунтоване тим, що підозрюваний у вчиненні злочину, передбаченого в ч.3 ст.368 КК України, після затримання його в порядку ст.208 КПК України поступив на лікування в КЗ «Дубенська центральна районна лікарня» та госпіталізований у відділення анестезіології та інтенсивної терапії з діагнозом гіпертонічна хвороба, гіпертонічний криз, цукровий діабет, важка форма. По цій причині підозрюваний був відсутнім при розгляді клопотання про застосування запобіжного заходу, а відтак ця обставина унеможливила розгляд по суті зазначеного клопотання [4].

В іншому випадку, слідчий суддя в межах сімдесяти двох годин з моменту надходження до суду клопотання тричі призначав відповідне судове засідання, в яке підозрюваного хоч і доставляли, проте двічі він був у «неконтактному стані», в зв'язку з чим призначалися і проводилися судово-медичні обстеження. Зокрема, для з'ясування можливості підозрюваного за станом здоров'я брати участь у судовому засіданні, таке обстеження доручалося провести КЗОЗ «Харківська обласна клінічна психіатрична лікарня №3». В останнє судове засідання, призначене на 25 березня 2018 року, підозрюваний не доставлявся, а саме обстеження на цей час психіатричною лікарнею проведене ще не було. Цими обставинами обґрунтовано рішення про відмову в задоволенні клопотання про застосування запобіжного заходу у вигляді тримання під вартою [5].

Таким чином, у КПК України доцільно було б регламентувати спеціальною нормою підстави залишення слідчим суддею без розгляду клопотання слідчого про обрання запобіжного заходу.

---

1. Кримінальний процесуальний кодекс України : Закон України від 13 квітня 2012 року № 4651-VI. Дата оновлення: 18.10.2019. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17#n384> (дата звернення: 03.12.2019).

2. Інструкція про порядок використання правоохоронними органами можливостей НЦБ Інтерполу в Україні у попередженні, розкритті та розслідуванні злочинів: наказ МВС України, Генеральної прокуратури України, Служби безпеки України, Держкомкордону України, Державної митної служби України, Державної податкової адміністрації України від 9 січня 1997 року № 3/1/2/5/2/2. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0054-97/page?lang=ru> (дата звернення: 03.12.2019).

3. Інструкції з організації взаємодії органів досудового розслідування з іншими органами та підрозділами Національної поліції України в запобіганні кримінальним правопорушенням, їх виявленні та розслідуванні: наказ МВС України від 7 липня 2017 року №575. Дата оновлення: 16.08.2019. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0937-17/paran143#n143> (дата звернення: 03.12.2019).

4. Ухвала слідчого судді в справі № 569/11796/18 від 25 червня 2018 року. URL: <http://reyestr.court.gov.ua/Review/74952688> (дата звернення: 04.12.2019).

5. Ухвала слідчого судді в справі № 640/4475/18 від 25 березня 2018 року. URL: <http://reyestr.court.gov.ua/Review/72940938> (дата звернення: 04.12.2019).

Карпенко Роман Валерійович
викладач кафедри
цивільно-правових дисциплін
Дніпропетровського державного
університету внутрішніх справ,
кандидат юридичних наук

ДЕРЖАВНА БЕЗПЕКА ТА ІННОВАЦІЙНИЙ РОЗВИТОК КРИМІНАЛІСТИЧНОЇ ГАЛУЗІ

Навряд хто-небудь у сучасній Україні буде заперечувати актуальність теми інновацій. І мова йде не тільки про державно-управлінську сферу, але й про всі інші сфери суспільних відносин: науки, освіти, медицини, юриспруденції тощо. На підтвердження цієї думки звернемося до Стратегії сталого розвитку «Україна - 2020», у якій становлення й розвиток національної інноваційної системи розвитку суспільства оголошене пріоритетним завданням для нашої країни. Визначення терміна «інновація» безумовно має державно-управлінські аспекти.

У словниках спрямованість «інновація» (нововведення) трактується як результат творчої діяльності, спрямованої на розробку, створення й поширення нових видів виробів, технологій, впровадження нових організаційних форм тощо. Однак її сучасне звучання значне збагатилося: створюються «інноваційні освітні програми», проводиться «інноваційна зовнішня політика», ухвалюються «інноваційні рішення» тощо. У широкому змісті «інновація» – використовується в тій або іншій сфері суспільства як результат інтелектуальної (науково-технічної) діяльності, спрямованої на вдосконалення процесу діяльності або його результатів. Стосовно до криміналістики термін «інновація» – не просто гра слів або використання модного терміна. Однієї з основних завдань науки криміналістики є створення й застосування відповідних засобів, методів розкриття й розслідування злочинів, установлення дійсних обставин справи для забезпечення державної безпеки і охорони громадського порядку. Для того щоб бути адекватною сучасним загрозам, криміналістика інтегрує й синтезує в собі останні досягнення науки й техніки [2]. Сьогодні у своїх цілях вона здійснює активну «інноваційну» діяльність: успішно розробляє, впроваджує й використовує новітні інформаційні й наукові технології, різного роду інтелектуальні системи, нанотехнології й інше. Усвідомлена суспільством необхідність наукового обґрунтування системи заходів щодо розкриття й розслідування злочинів, їх набір і практичної реалізації завжди було і залишається залежною від досягнень науково-технічного прогресу. Без їхнього обліку, як указував А.І. Вінберг, «неможливо було б правильно зрозуміти сутність криміналістики, службовою роллю якої є впровадження в карне судочинство сучасних можливостей науки й техніки для завдань розкриття й розслідування злочинів для забезпечення державної безпеки». Тенденціям і перспективам розвитку вітчизняної криміналістики під впливом науково-технічного прогресу багато уваги приділене в роботах Р.С. Белкіна, який як прояви наслідків науково-технічного прогресу виділяв прискорення темпів розвитку науки криміналістики, викликане зростаючим обсягом фундаментальних і прикладних досліджень, прискореним розвитком тих галузей знань, дані яких використовуються в криміналістиці. Як відомо, криміналістика єдина із усіх юридичних дисциплін найтіснішим образом пов'язана із природними й технічними науками, досягнення яких генеруються в криміналістиці й ра-

зом з тим виступають головним джерелом і засобом розвитку криміналістичної техніки як засобу формування державної безпеки. Саме природні й технічні науки завжди були пріоритетним напрямком для державної політики країни [3, с. 78].

На сьогоднішній день у сучасній Україні протиріччя процесу формування нових соціально-економічних ринкових відносин укупі з новим витком світового науково - технічного прогресу привели до зростання кількісних і якісних показників злочинності, а також негативних тенденцій у її динаміці й структурі: професіоналізації, інтелектуалізації, об'єднанню антигромадських сил у злочинні групи й співтовариства, появи нових видів злочинів тощо. Усе це поставило перед вітчизняною криміналістикою настійне соціальне замовлення на пошук адекватних кримінальної ситуації засобів, рішень і методів, що дозволили б приборкати злочинність.

Ми підтримуємо погляди Карпеко Н. М. [5, с.31-32], щодо виділення трьох основних напрямків державного інноваційного розвитку криміналістики на сучасному етапі: По - перше, використання принципово нових матеріалів, розробка й впровадження нових технологій і рішень. Дана тенденція характерна, в основному, для розвитку криміналістичних експертних досліджень. Так, наприклад, вітчизняні експерти - криміналісти досягли значних успіхів у дослідженні різних об'єктів біологічного, синтетичного й іншого походження. В останні десятиліття в експертній практиці усе ширше стали використовуватися атомно-абсорбційний аналіз, лазерний мікроаналіз і інші наукомісткі високоточні методи . Більше того, у практику виробництва експертиз впроваджуються нанотехнології. Нанотехнології проголошені фундаментом науково -технічної революції в XXI в., одним з найбільш перспективних і затребуваних напрямків науки, технологій і промисловості, а формування національної наноіндустрії оголошено найважливішим пріоритетним стратегічним напрямком для країни. З використанням нанотехнологій відкриваються принципово нові можливості й для вирішення експертних завдань. Так, наприклад, для потреб криміналістики було адаптовано фізико - аналітичне встаткування, створене на підприємствах вітчизняної космічної мікроелектроніки, спектр о-метри для особливо точного аналізу твердих тіл методами іонної, електронної й фотонної спектроскопії. Дані спектрометри відрізняються незначністю аналізованої ділянки, здатні вловити товщину аналізованого шару до 1 атома з виявленням усіх видів атомів в об'єкті з невідомим складом. Аналіз проводиться послідовним видаленням з поверхні матеріалу атомних шарів з оголенням наступних. Відповідно, обсяг доказової інформації багаторазово збільшується [4]. Крім того, для забезпечення наочності й переконливості зробленого експертного дослідження з результатів аналізу можна побудувати тривимірну картину розподілу атомів потрібного типу. Для використання даного встаткування в криміналістичних цілях були розроблені методики підготовки зразків і виробництва досліджень, що забезпечують надійне збереження вихідної інформації про сліди, а також інших індивідуальних особливостей досліджуваних об'єктів. Як указують автори, з їхньою допомогою був проведений ряд криміналістичних експертиз по декільком десяткам кримінальних справ. Таким чином, були вирішені різні криміналістичні завдання, що раніше вважались нерозв'язними через відсутність апаратури й методик її застосування в експертній практиці. Науково-технічна складова сучасних криміналістичних технологій особливо активно реалізується при проведенні оглядів [5]. У діяльності органів досудового наслідку впроваджені комбіновані комплекти наук о-во-технічних засобів: уніфікований комплект слідчого; комплект пошукових засобів слідчого; комплект науково-технічних засобів для огляду місця пожежі; комплект науково-технічних засобів для огляду вибухових обладнань і місця вибуху; комплект науково - технічних засобів для роб о-ти з мікрооб'єктами [1, с.14].

Слід відзначити, що застосування криміналістичних інноваційних продуктів повинне відповідати ряду умов. Допустимість використання є основним принципом застосування всіх криміналістичних розробок у судочинстві. Використання інноваційного продукту припустиме, якщо при цьому не порушуються права й законні інтереси громадян, моральні, етичні норми. При застосуванні необхідно забезпечити схоронність джерел доказової інформації: слідів і предметів – речовинних доказів, а також відсутність викривлень фіксованої або аналізованої інформації. Наступною обов'язковою умовою є забезпечення гарантій наукової заможності й надійності криміналістичних інноваційних продуктів, тобто сам продукт і правила його застосування повинні базуватися на строго наукових даних, пройти апробацію, у необхідних випадках – сертифікацію й бути рекомендованими до практичного використання. Кваліфіковане застосування криміналістичних інноваційних продуктів повинне здійснюватися відповідними спеціальними суб'єктами (слідчим, суддею, фахівцем, експертом, оперативними співробітниками). Це зобов'язує останніх досконало знати й пра-

вильно використовувати дані криміналістичні інноваційні продукти, забезпечуючи при цьому об'єктивність і багатосторонність професійної діяльності з розкриття й розслідування злочинів [5, с. 35]. Розробка даної тематики представляється нам досить актуальною й значимою як у теоретичному, так і практичному аспекті для забезпечення державної безпеки, тому що тільки через криміналістику правозастосовна діяльність може бути насичена інноваційними продуктами й технологіями.

1. Волкова А. Е. Формування і використання інформаційно-довідкових колекцій Експертної служби МВС України. Запоріжжя, 2012. 20 с.
2. Захаров В. П. Проблеми інформаційного забезпечення правоохоронних структур. Львів, 2007. 372 с.
3. Крылов В. В. Современная криминалистика. Правовая информатика и кибернетика. М : ЛексЭст, 2007. 288 с.
4. Ищенко П. П. Понятие и структура информационного обеспечения следственной деятельности. Вісник Луганського державного університету внутрішніх справ імені Е.О. Дідоренка. 2008. № 5. Ч.1. С. 3–12.
5. Карпеко Н. М., Домбровський Л. В. Інноваційний розвиток криміналістичної галузі для забезпечення державної безпеки / Н. М. Карпенко, Л. В. Домбровський // Zbirnik NUCZU. – 2019, № 1 (10).N.29-35

Крижановський Олексій Миколайович
старший викладач кафедри
кримінального права та кримінології
Дніпропетровського державного
університету внутрішніх справ,
кандидат юридичних наук

ОКРЕМІ ДЕТЕРМІНАНТИ ДИТЯЧОЇ ЗЛОЧИННОСТІ У СФЕРІ ОБІГУ НАРКОТИЧНИХ ЗАСОБІВ, ПСИХОТРОПНИХ РЕЧОВИН ТА ЇХ АНАЛОГІВ

За оціночними даними, в Україні налічується 346 тисяч осіб, які вживають наркотичні засоби (опіоїди або стимулятори) ін'єкційно. Переважно це молоді люди працездатного віку, більшість з яких вже має синдром залежності від цих речовин [1]. За даними соціального опитування п'ята частка молодих людей знайомі з дією наркотиків. Серед них найбільший відсоток складають студенти вищих навчальних закладів [2]. Наведені дані свідчать про те, що наркотична залежність значної кількості наркоманів виникає ще до досягнення ними повноліття.

Причини поширення наркотиків серед дітей та молоді мають соціально обумовлений характер і безпосередньо пов'язані з внутрішніми та зовнішніми суперечностями розвитку нашої соціальної системи [3, с. 18]. Саме тому для вироблення ефективних заходів запобігання важливим є встановлення конкретних явищ та процесів, які обумовлюють, сприяють вчиненню злочинів, пов'язаних з незаконним обігом наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів та прекурсорів.

Загальними умовами, які сприяють дитячій злочинності взагалі і злочинності дітей у сфері обігу наркотичних засобів, психотропних речовин та їх аналогів, зокрема, виступають недоліки в діяльності як державних установ, так і недержавних структур.

До умов злочинності дітей відносять безнаглядність та відсутність належного контролю з боку відповідних служб і органів, сім'ї за поведінкою, зв'язками та характером того, як підліток проводить вільний час.

Обстановку в сім'ї необхідно розглядати як соціальну умову, що має виключне значення у структурі детермінант наркоманії дітей та молоді. Суспільні основи способу життя та світосприйняття, такі, як потреби, інтереси, встановлення особистості, психіка дитини, правосвідомість закладаються саме в сім'ї.

У свою чергу, педагогічні прорахунки у вихованні людини в дошкільних та навчальних закладах визначають ймовірність становлення такої людини на шляху наркоманії не менш ніж неналежна сімейна обстановка.

Також до умов злочинності дітей відносять недоліки у системі правового виховання підлітків, в системі організації працевлаштування неповнолітніх дітей, недоліки в організації їх дозвілля, недоліки в діяльності органів, на які покладені обов'язки проведення безпо-

середньої роботи з профілактики злочинності дітей, перш за все, на рівні індивідуальної профілактики злочинів [4, с. 240].

Формування негативних соціально-психологічних властивостей особи неповнолітніх злочинців відбувається під впливом причин, головними з яких є: неналежна увага з боку держави і суспільства до проблем дітей взагалі і злочинності серед неповнолітніх, зокрема; вади сімейного виховання, обумовлені як випадками прямого негативного впливу сім'ї, так і невмінням сім'ї вирішувати питання морально-психологічного виховання дитини в умовах руйнування системи державних органів виховання та підриву матеріальної бази сімейного виховання [5, с. 54].

До причин дитячої злочинності у сфері обігу наркотичних засобів, психотропних речовин та їх аналогів слід також віднести наступні: негативний вплив найближчого побутового оточення, який нині є домінуючим фактором, сприяє антисоціальній орієнтації підлітків, формує в них уявлення про допустимість злочинних дій певного типу; підбурювання з боку дорослих до вчинення злочинів – пряме втягування до злочинної діяльності корисливої та насильницької спрямованості, схиляння до вживання наркотиків; тривала відсутність соціально корисної зайнятості (навчання, роботи), що штовхає молодь на шлях вчинення злочинів; негативний вплив засобів масової інформації, соціальних мереж, пропаганда насильства, розпусти, наркотизації, легкого життя, злочинної діяльності тощо [4, с. 75].

Крім того, до загальних причин дитячої злочинності у сфері обігу наркотичних засобів, психотропних речовин та їх аналогів слід віднести соціальну і політичну нестабільність в країні, недотримання антинаркотичного законодавства, «прозорість» українських кордонів.

Окремо слід вказати на деякі причини, що штовхають людину до вживання наркотиків: бажання втекти від існуючої в суспільстві несправедливості, відсутність достатнього матеріального забезпечення, проблеми сімейного характеру, відсутність чіткої перспективи, конкретної мети у житті, неправильно сформований погляд на сучасність. Також сприяють звиканню до наркотиків спочатку бажання їх спробувати, впевненість у безпеці, а пізніше – ілюзія можливості утриматися на невеликих дозах [6, с. 115].

При виробленні заходів запобігання дитячій злочинності у сфері обігу наркотичних засобів, психотропних речовин та їх аналогів слід комплексно враховувати причини та умови, які їй сприяють. На наш погляд, відсутність останнім часом в Україні прийнятих на загальнодержавному рівні комплексних програм профілактики правопорушень не сприяє ефективному запобіганню злочинності загалом і дитячій, зокрема.

1. На сьогодні в Україні налічується 346 тисяч ін'єкційних наркоманів. URL: https://censor.net.ua/ua/news/3073669/na_sogodni_v_ukrayini_nalichuyetsya_346_tysyach_inyektsiyinyh_narkomaniv_moz (дата звернення: 14.02.2020).

2. Наркоманія та боротьба з нею. URL: <http://web.znu.edu.ua/psychologicalservice/docs/kuratoram/narkomaniya-ta-borot--ba-z-neyu.pdf> (дата звернення: 14.02.2020).

3. Шалгунова С.А., Юзікова Н.С. Особливості кримінальної відповідальності неповнолітніх та запобігання негативній (делквентній) поведінці серед неповнолітніх (на матеріалах Дніпропетровської області). Дніпропетровськ, 2003. 32 с.

4. Кримінологія: Загальна та Особлива частини: підручник / І.М. Даньшин, В.В. Голіна, М.Ю. Валуйська та ін.; за заг. ред. В.В. Голіни. Харків : Право, 2009. 288 с.

5. Дидковская С.П., Фесенко Е.В., Гарницкий С.П. Наркомания : уголовно-правовые и медицинские проблемы. Киев, 1989. 157 с.

6. Курс кримінології: Особлива частина: Підручник: У 2 кн. / М.В. Корнієнко, Б.В. Романюк, І.М. Мельник та ін.; за заг. ред. О.М. Джужи. Київ : Юрінком Інтер, 2001. 480 с.

Мислива Оксана Олегівна
старший викладач кафедри
тактико-спеціальної підготовки
Дніпропетровського державного
університету внутрішніх справ,
кандидат юридичних наук

ВИКОРИСТАННЯ ІНФОРМАЦІЙНИХ ТЕХНОЛОГІЙ У ВИЯВЛЕННІ ЗЛОЧИННОЇ ДІЯЛЬНОСТІ, ПОВ'ЯЗАНОЇ З ТРАНСПЛАНТАЦІЄЮ

Розвиток технологій трансплантації спричинив появу на початку ХХ століття нового виду суспільно небезпечної протиправної діяльності, яка стрімко набула поширення у зв'язку з можливістю отримувати від неї значні прибутки. А розвиток у ХХІ столітті інформаційних технологій інтегрував їх у кіберпростір. За допомогою нових технологій транснаціональна злочинність отримала нову форму існування та механізми здійснення незаконної діяльності.

Наявність значного числа мережних сховищ, соціальних мереж та інших мультимедійних засобів спілкування, безкоштовних VPN і TOR-мереж, фішингових і гібридних сайтів, запровадження криптовалюти та інших технологій «розв'язують руки» злочинцям, надаючи їм можливість майже безконтрольно та безпечно передавати інформацію в мережах для укладення незаконних угод стосовно людини та частин її тіла, вербувати або підшукувати донорів органів або тканин чи потенційних жертв шляхом комунікації в соціальних мережах або реклами в інтернет-мережах, шантажувати їх із забезпеченням власної анонімності, відмивати кошти, отримані від злочинної діяльності тощо. Використання технологій дозволяє здійснювати злочинну діяльність або пособництво в ній завдяки використанню таких звичних засобів, як смарт-телефонів, комп'ютерів, ноутбуків і планшетів, які широко поширені.

Міжнародна практика протидії торгівлі людьми, з якою безперечно пов'язана незаконна діяльність у сфері трансплантації, переконує, що досить важко виявити та розслідувати такі злочини, зокрема, задокументувати їх належним чином. Статистика свідчить, що в Україні кількість облікованих кримінальних правопорушень за ст. 149 КК України (торгівля людьми) суттєво зросла [1, с. 9]. Якщо протидія торгівлі людьми з метою їх експлуатації в порнобізнесі, особливо дітей, просувається більш-менш вдало завдяки новоствореним підрозділам з протидії кіберзлочинності, інвестуванню в цю правоохоронну сферу іноземних інвестицій та значної уваги до цього питання міжнародної спільноти, то виявлення та розкриття злочинів, пов'язаних з трансплантацією, в силу їх більшої латентності традиційно ще більш ускладнені. Злочинів у сфері трансплантації реєструється значно менше, чим виявляється, а виявлені за недостатністю доказів закриваються, в тому числі, у суді. Крім іншого, це свідчить про низьку ефективність організації з їх виявлення та документування. Зокрема, ці злочини вчиняються традиційними методами, а використання інформаційних технологій дозволяє лише підготувати злочин, здійснювати пособництво в ньому. Вину безпосереднього організатора чи виконавця на стадії виявлення злочину важко довести.

Доцільність виявлення злочинної діяльності у сфері трансплантації прямо пропорційна реалізації доказів винуватості правопорушників під час розслідування. Якщо виявити злочин може особа, яка не володіє спеціальними знаннями за допомогою огляду веб-сайтів, аналізу даних соціальних мереж, оформлення запиту у провайдера щодо власника IP-адреси, то складність документування пов'язана з необхідністю залучення спеціаліста, який має достатній технічний рівень знань, досвід правильного застосування алгоритму вилучення доказів із мережевої системи, в тому числі, в режимі реального часу, криміналістичні інструменти і досвід роботи з ними для того, щоб ці докази були визнані належними у суді [1, с. 108].

Водночас, основною тенденцією у застосуванні інформаційних технологій під час злочинної діяльності є пошук та вербування жертв-донорів через соціальні мережі (самі подають оголошення) або на спеціально створених публічних веб-сайтах, наприклад, агентцій із працевлаштування, шлюбні агентства чи туризму, сайти знайомств, лікування за кордоном тощо. Подальше спілкування між злочинцем і жертвою може відбуватися через чати, інтернет-пейджери, захищені засоби (WhatsApp) та VoIP-технології. Останні з них мають надзвичайний ступінь шифрування, що заважає перехоплювати зміст і метадані (skype,

viber) без встановлення використання програми WireShark.

Виявлення незаконної діяльності у сфері трансплантації нині не може базуватись на традиційних тактичних прийомах і методах проведення подальших слідчих та негласних слідчих (розшукових) дій. Серед методів виявлення злочинців слід визначити спеціальне програмне забезпечення, розподілені обчислення та негласну роботу. Ідентифікацію злочинця дозволяє отримати як звернення до Інтерполу (WHOIS?), так і власний пошук інформації (встановити домен та хостинг), здійснити офіційний запит і отримати рішення суду на вилучення історії листування), зняття інформації з транспортних телекомунікаційних мереж відповідно до ст. 263 КПК України – контроль передачі СМС, ММС, факсом чи модемом стосовно даних про зустрічі, винагороду, характер угоди та інше.

Як свідчить досвід роботи Canadian Police Centre for Missing and Exploited Children/Behavioural Sciences Branch у протидії дитячим грумінгу та порнографії, велике значення для виявлення та розкриття злочинів є імітація зацікавленості у злочинній активності (наприклад, під приводом потреби лікування трансплантацією імітація покупця чи замовника біологічних матеріалів або торгівлі власними органами), використовуючи псевдонім, рейковий аккаунт та програмні безкоштовні засоби запису з монітору в режимі онлайн (EatCam Web Recorder) та збереження листування в соцмережі [2].

Підсумовуючи слід зазначити, що удосконалення системи підготовки правоохоронців і спеціалістів з ІТ-технологій, вироблення форм і методів їх щільної співпраці, проведення комплексу досліджень з виявлення та розслідування різних видів злочинів за допомогою інформаційних технологій, удосконалення законодавства у сфері проведення подальших слідчих та негласних слідчих (розшукових) дій, а також використання позитивного світового досвіду та розвиток партнерства стане запорукою ефективності забезпечення діяльності у протидії транснаціональній та кіберзлочинності.

1. Навчальний курс з виявлення, попередження та розслідування злочинів торгівлі людьми, вчинених із застосуванням інформаційних технологій: навчальний курс / [А. Вінаков, В. Гузій, Д. Девіс, В. Дубина, М. Каліжевський, О. Манжай, В. Марков, В. Носов, О. Соловійов]. – К., 2017. -148 с.

2. Cory Patterson. Internet Facilitated Crime, Child Exploitation, Past, Present and the Future Canadian: Ukraine Presentation #1 / Royal Canadian Mounted Police Saskatchewan Internet Child Exploitation Unit : Police Centre for Missing and Exploited Children/Behavioural Sciences Branch. - Canada, 2017. – 18 p.

Міщанинець Олександр Миколайович
доцент кафедри
оперативно-розшукової діяльності
Дніпропетровського державного
університету внутрішніх справ
кандидат юридичних наук,

ОПЕРАТИВНО-РОЗШУКОВА ДІЯЛЬНІСТЬ ЯК ФУНКЦІЯ ПРАВООХОРОННОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

Державний механізм забезпечення правоохоронної діяльності та функціонування правоохоронних органів в нашій державі щодо протидії злочинності передбачає різноманітні форми його здійснення: соціальні, економічні, культурно-виховні, кримінально-правові та інші. Серед державно-правових форм протидії злочинності особливе місце належить оперативно-розшуковій діяльності.

Оперативно-розшукова діяльність як одна із функцій правоохоронних органів здійснюється з метою виявлення, запобігання та припинення злочинів, отримання інформації в інтересах кримінального судочинства, а також безпеки суспільства і держави.

Саме протидії злочинам є основою для усіх теорій як кримінального права, кримінального процесу, кримінально-виконавчого права, кримінології, криміналістики, так і оперативно-розшукової діяльності.

Слід погодитись із думкою В.С. Зеленецького, що теорія оперативно-розшукової діяльності розроблює лише особливий аспект діяльності відповідних органів і тому не може включати в свій предмет загальні питання протидії злочинності.

Узагальнення практичного досвіду оперативно-розшукової протидії злочинам та аналіз

наукових досліджень стосовно цієї проблематики дають нам підстави стверджувати, що основними проблемами оперативно-розшукової протидії злочинам проти безпеки суспільства і держави є: недосконалість нормативно-правового регулювання; низька ефективність організації цієї діяльності; недостатній рівень інформаційно-аналітичного забезпечення діяльності правоохоронних органів; відсутність чітких критеріїв оцінки діяльності суб'єктів ОРД щодо протидії злочинності; відсутність сучасних методик оперативно-розшукової протидії окремим видам злочинів; недостатній рівень наукового забезпечення цієї діяльності.

Правова політика завжди проявляється в конкретній галузі права, в законах та інших нормативно-правових актах держави. У зв'язку з цим П.Л. Фріс зазначає, що «побудова правової держави в Україні не може здійснюватися інакше, як на основі глибокої і всебічно розробленої концепції правової політики, затвердженої на вищому державному рівні».

Одним із фундаментальних питань державної політики в сфері оперативно-розшукової діяльності є визначення місця ОРД у системі державної протидії злочинності, а також основ її функціонування, у тому числі у сфері національної безпеки. Це дозволить сформувати концепцію державної політики у сфері оперативно-розшукової діяльності та відобразити її у доктрині.

Слід зазначити, що на протязі довгого часу ОРД не була належним чином легітимізована як вид (форма, функція) правоохоронної діяльності. Лише з прийняттям 18.02.1992 р. Закону України «Про оперативно-розшукову діяльність» ця діяльність була визначена як функція. До цього часу вся її діяльність була закріплена лише у відомчих нормативних актах уповноважених державою органів.

Протидія злочинності потребує, перш за все, сучасного та досконалого нормативно-правового забезпечення. Оскільки система, структура та побудова нормативно-правового регулювання оперативно-розшукової діяльності за останні 5-7 років зазнала певних перетворень.

В Законі України «Про ОРД» надано вичерпний перелік правоохоронних органів, яким надано право здійснювати оперативно розшукову діяльність, а також зазначено види злочинів за ступенем тяжкості щодо яких надано право застосовувати інструментарій ОРД, який тимчасово обмежує конституційні права та свободи людини. З прийняттям КПК України редакція цього Закону зазнала значних змін, особливо у частині здійснення оперативно-розшукових заходів, правова регламентація яких обумовлена відсиланням до норм зазначеного КПК України.

Зміни відбуваються й серед суб'єктів оперативно-розшукової діяльності, зокрема вони стосуються створення «нових» державних правоохоронних органів (Національної поліції, Національного антикорупційного бюро, Державного бюро розслідувань), на черзі - створення Національного бюро фінансової безпеки, так і їх виключення. Як приклад, виключення МВС із переліку цих суб'єктів, передбачених ст. 5 Закону України «Про ОРД».

Створення таких нових правоохоронних органів супроводжується законодавчим закріпленням їх повноважень та організацією їх діяльності відповідно до визначених законодавчих актів.

Саме відсутність комунікації серед правоохоронних органів, що здійснюють правоохоронну діяльність, в тому числі оперативно-розшукову, пріоритетів та критеріїв оцінки, недостатня ефективність їх роботи щодо протидії злочинності створює напругу в суспільстві та підриває авторитет державних органів у питаннях безпеки суспільства і держави.

Окремого питання потребує й кадрова політика в правоохоронних органах, які здійснюють оперативно-розшукову діяльність, оскільки останнім часом цьому питанню не приділялось належної уваги. Як наслідок, зниження професійного рівня серед працівників цих органів, відтік кадрів, обмеження їх в повноваженнях та інше.

Тому одним із перших питань, яке потребує вирішення, є закріплення на законодавчому рівні порядку призначення та звільнення керівників уповноважених органів, що здійснюють оперативно-розшукову діяльність, що в свою чергу буде позитивно впливати на підвищення ефективності роботи цих органів, а також формування професійного ядра.

Розробка та рішення зазначених питань нададуть можливість забезпечити ефективну роботу правоохоронних органів та сформувати єдину Концепцію правової політики, яка б відображала цілісну систему провідних офіційних поглядів щодо її сутності і змісту, визначала пріоритети подальшого розвитку. Розробка Концепції політики держави у сфері оперативно-розшукової діяльності дасть можливість забезпечити прийняття системи законів, що забезпечують комплексне, логічне несуперечливе правове регулювання тих чи інших явищ суспільного життя.

1. Про оперативно-розшукову діяльність: Закон України від 18.02.1992 № 2135-ХІІ // Відомості Верховної Ради України. 1992. № 22. Ст. 303 (із змінами та доповненнями).
2. Кримінальний процесуальний кодекс України від 13.04.2012 // Голос України. 2012. № 90–91 (із змінами та доповненнями).
3. Зеленецький В.С.. Общая теория борьбы с преступностью. Харьков, С. 18.
4. (с. 63. Фріс П.Л. Правова політика як елемент державної політики України /текст/ П.Л. Фріс// Матеріали Міжнародної науково-практичної конференції, присвяченої 70-річчю Прикарпатського національного університету імені Василя Стефаника /Правова політика Української держави/, 19-20 лютого 2010 р., м. Івано-Франківськ, 2010. – с. 57-63).
5. Кримінальний кодекс.// Відомості Верховної Ради України (ВВР), 2001, № 25-26, ст.131//

Павлова Наталя Валеріївна

доцент кафедри криміналістики,
судової медицини та психіатрії
Дніпропетровського державного
університету внутрішніх справ,
кандидат юридичних наук, доцент

Сальникова Мирослава

курсант факультету підготовки фахівців
для органів досудового розслідування
Дніпропетровського державного
університету внутрішніх справ

**ПРОБЛЕМНІ ПИТАННЯ ВІДБРАННЯ ДАКТИЛОСКОПІЧНИХ ЗРАЗКІВ:
КРИМІНАЛІСТИЧНИЙ ТА КРИМІНАЛЬНО-ПРОЦЕСУАЛЬНИЙ АСПЕКТИ**

Дактилоскопія – це галузь криміналістики, що вивчає будову шкірних узорів на пальцях рук людини для використання її слідів з метою ідентифікації, реєстрації та розшуку злочинців [1, с. 325]. Сучасна дактілоскопія ґрунтується на трьох важливих особливостях шкірних узорів - їх індивідуальності, незмінності і відновлюваності. Розглядаючи папілярні узори пальців рук, як об'єкти криміналістичного дослідження, необхідно звернути увагу на ті проблеми, з якими стикаються експерти та органи досудового розслідування під час отримання або відібрання дактілоскопичних зразків.

Слід зауважити, що як і раніше, дактілоскопична експертиза залишається одним з найпоширеніших видів досліджень, оскільки відбитки пальців рук – невід'ємна частина місця події у багатьох видах злочинів. Разом з тим, вони виступають джерелом цінної криміналістичної інформації, у тому числі про особу, яка їх залишила, про ймовірний час та особливості слідоутворення.

Якщо розглядати відбір дактілоскопичних зразків через призму криміналістичного аналізу, маємо декілька підводних камінь проблемного характеру. Так, наукова спільнота виокремлює серед проблемних аспектів віднесення дактілоскопичних зразків до числа біологічних або небіологічних.

У більшості словників «біологічний» тлумачиться як «стосовний до біології, до життя, життєвих процесів організму» [2, с. 83]. Життя у генетичному розумінні зводиться до хімії або фізиці, оскільки біологічний рух розпочинається з фізичного та хімічного. Зауважимо, що методи, способи і засоби пізнання визначаються, перш за все, природою і характером об'єкту, який досліджується, яким у цьому випадку є людина.

Отже, дактілоскопування є процесом знімання відбитків пальців, а дактілоскопія – наукою, що вивчає папілярні узори кінцевих фаланг пальців рук з метою встановлення особи людини [2, с. 272]. Вчені наголошують, що наукові основи дактілоскопії опираються на дані гістології, ембріології, фізіології, біохімії та порівняльної анатомії [3, с. 101-102].

На думку О.В. Бауліна, біологічних складових у відбитках достатньо, і завдяки ним, а також спеціальним фарбам, здатним зафіксувати безколіорові потожирові виділення папілярних ліній, сукупність яких є стійкою, відновлюваною та унікальною для кожного, вказані відбитки завжди є біологічними зразками особи [4, с. 227].

Натомість деякі дослідники вважають, що потожирова речовина слугує лише засобом для відображення будови шкіри людини, тобто візерунків на пальцях і долонях, й саме по візерунках, а не по умісту даної речовини здійснюється ідентифікація особи в ході дактіло-

скопичної експертизи. Крім того, сліди рук, що утворюються завдяки потожировій речовині, вилучають під час огляду місця події, в при отриманні зразків рук для експертного дослідження присутність зазначеної речовини у їх складі практично виключена [5, с. 13]. Прихильники теорії, що дактилоскопічні зразки є небіологічними, наводять приклад, що відібрання в особи зразків відбитків пальців може здійснюватись за допомогою фарби (відбувається знежирення шкіри, а вже потім наносять фарбу) або безкольоровим способом (сканування поверхонь пальців спеціальними пристроями з подальшим створенням їх електронної копії. Враховуючи вищезазначене, можна дійти висновку, що «біологія» людини за таких обставин не грає основної ролі, оскільки на перше місце доказування стає саме співпадання візерунків пальців.

Другим наріжним каменем у досліджуваному питанні виступає недосконалість чинного Кримінального процесуального кодексу України (далі – КПК України) щодо відібрання зразків для проведення експертиз, у тому числі й дактилоскопічних.

Отже, процесуальний порядок отримання зразків для експертизи залежить від того, які саме зразки потрібно отримати. Якщо відносити дактилоскопічні зразки до біологічних, то відповідно до ч. 2 та ч. 3 ст. 245 КПК України, відбирання добровільно в особи дактилоскопічних зразків здійснюється на підставі постанови прокурора, а у разі відмови, тобто у примусовому порядку, - на підставі ухвали слідчого судді [6].

Поряд з цим, законодавством не визначено чіткого переліку біологічних зразків, що призводить до неоднакового тлумачення ст. 245 КПК України на практиці. Навіть із зазначених вище позицій дослідників-криміналістів немає вичерпної відповіді щодо дактилоскопічних зразків та їх місця у загальному переліку зразків для експертизи.

Іншим проблемним аспектом є відсутність чіткої процедури відбирання дактилоскопічних зразків. Аналізуючи ч.3 ст. 245 КПК України, залишається відкритим питання, яким чином слідчий суддя повинен ухвалити рішення щодо примусового відбирання зразків, зокрема, дактилоскопічних. Мається на увазі механізм та процедура реалізації клопотання про їх примусове відбирання. Тонкою гранню даного механізму є безпосередній примус, якому піддається особа, в якій необхідно відібрати потрібні зразки, оскільки особа може скористуватись правом не свідчити проти себе. З цього приводу А.В. Шульженко зауважує, що «примушування до відбирання біологічних зразків не є санкцією, тому що відмова від відбирання зразків – це не протиправна дія, а прояв вільного волевиявлення, причиною якого може бути бажання ухилитись від відповідальності за скоєне. Отже, застосування примусу є не покаранням, а спробою вирішення проблеми, пов'язаної з призначенням судової експертизи – процесуальним виконанням ухвали» [7, с. 129].

Не менш важливою проблемою залишається суперечлива практика відбирання зразків для експертизи в особи, яка не набула процесуального статусу або не є стороною кримінального провадження (свідки). Аналіз ст. 245 КПК України дозволяє дійти висновку, що зразки для експертизи у кримінальному провадженні можуть бути відібрані у тієї особи, яка фактично ними володіє, незалежно від того, чи є ця особа стороною кримінального провадження [6].

Таким чином, питання відбирання дактилоскопічних зразків залишається контроверсійним як для представників криміналістичної науки, так і для науковців-процесуалістів. Наукова спільнота криміналістичної направленості досі не дійшла однозначного висновку щодо місця дактилоскопічних зразків (біологічних або небіологічних). Якщо розглядати призму кримінально-процесуального права, наразі існує ряд не менш проблемних питань, з якими доводиться стикатись правникам під час кримінального провадження. На нашу думку, доцільно внести зміни до кримінального процесуального законодавства України, визначивши, по-перше, чіткий перелік зразків, та, по-друге, чіткий механізм їх відбирання.

1. Сокальський С.П. Історія та теоретичні основи дактилоскопічних досліджень. *Теорія і практика судової експертизи і криміналістики*: зб. матеріалів Всеукр. наук.-практ. конф. з нагоди 85-річчя доктора юридичних наук, професора Ніни Іванівни Клименко : Київ, 2018. С. 323-326.

2. Великий тлумачний словник сучасної української мови (з дод. і допов.) / за ред. В. Т. Бусел. К.; Ірпінь: ВТФ Перун, 2005. 1728 с.

3. Энциклопедия судебной экспертизы / под ред. Т. В. Аверьяновой, Е.Р. Россинской. Москва : Юристь, 1999. 552 с.

4. Баулін О. В. Особливості отримання біологічних зразків особи для проведення експертизи у досудовому розслідуванні. *Криміналістика і судовая експертиза*. 2015. С. 222-231.

5. Примусовий відбір зразків у особи для проведення експертизи. методичні рекомендації для практичних підрозділів / О.В. Лускатов та ін. Дніпро : Дніпропетровський державний університет

внутрішніх справ, 2017. 36 с.

6. Кримінальний процесуальний кодекс України: Закон України від 13.04.2012 р. № 4651-VI. Відомості Верховної Ради України. 2013. № 9-10, №11-12, № 13, ст. 88.

7. Шульженко А.В. Примусовий відбір зразків для експертизи. *Актуальні проблеми вітчизняної юриспруденції*. № 2. Том 2. 2018. С. 127-130.

Політова Анна Сергіївна

доцент кафедри юридичних дисциплін
Донецького юридичного інституту
МВС України,
кандидат юридичних наук, доцент

ПРОБЛЕМНІ ПИТАННЯ КРИМІНАЛЬНОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ ЗА ПЕРЕШКОДЖАННЯ ЗАКОННІЙ ДІЯЛЬНОСТІ ЗБРОЙНИХ СИЛ УКРАЇНИ ТА ІНШИХ ВІЙСЬКОВИХ ФОРМУВАНЬ

Через події на Сході України, де в окремих районах органи державної влади не здійснюють своїх повноважень, та на реалізацію Закону України від 18 січня 2018 року № 2268-VIII «Про особливості державної політики із забезпечення державного суверенітету України на тимчасово окупованих територіях у Донецькій та Луганській областях» із 30 квітня 2018 року розпочалася операція Об'єднаних сил (до цього – з 14 квітня 2014 року – Анти-терористична операція). Ще однією її передумовою є анексія Російською Федерацією Автономної Республіки Крим та міста Севастополь (даний факт визнаний резолюцією Генеральної Асамблеї Організації Об'єднаних Націй «Стан справ у сфері прав людини в Автономній Республіці Крим та місті Севастополі (Україна)» від 19 грудня 2016 року № 71/205 та від 19 грудня 2017 року № 72/190, які визнають Автономну Республіку Крим та місто Севастополь тимчасово окупованими Російською Федерацією).

У зв'язку із цим зазнає змін чинне кримінальне законодавство нашої держави. Як слушно зауважує С. О. Письменський, починаючи з 2014 року, законодавець використовував криміналізацію як реакцію на нові виклики, загрозливі для безпеки всієї держави [1, с. 231].

Однією із «вимушених» новел стало доповнення КК України ст. 114-1 «Перешкодження законній діяльності Збройних Сил України та інших військових формувань», що була внесена Законом України від 8 квітня 2014 року № 1183-VII «Про внесення змін до Кримінального кодексу України» (щодо відповідальності за злочини проти основ національної безпеки України)». Як справедливо відзначає І. Медицький, варто зауважити, що і в цьому випадку до прийнятих поспіхом, без належного наукового аналізу, всупереч рекомендаціям Головного науково-експертного управління ВРУ (від 01.04.2014 р.) змін слід ставитися доволі критично [2, с. 298].

Слід погодитися з М. Рубашенком, що відсутність достатньої науково-літературної бази стосовно аналізу цього складу злочину обумовила значну кількість практичних питань, серед яких і питання про можливість учинення перешкодження законній діяльності військових формувань України у формі інформаційних дій. Мова йде, зокрема, про різноманітні заклики, висловлювання або виступи в ЗМІ, які спрямовані усього населенню чи мешканцям окремих територій з метою формування: а) негативного ставлення до вступу в склад Збройних Сил України та інших військових формувань, до участі в АТО чи до проведення АТО в цілому; б) негативного ставлення до військових формувань України в особливий період; в) негативного ставлення до мобілізації, а так само думки про незаконність дій, «безсилля» військоматів чи інших силових структур, їх дискредитації в особливий період; г) негативного ставлення до окремих представників влади чи уряду в цілому тощо [3, с. 322].

Аналіз наукової літератури з питань кримінально-правової характеристики перешкодження законній діяльності Збройних Сил України та інших військових формувань, дозволяє виділити такі, на наш погляд, дискусійні моменти.

1. Існує декілька позицій щодо визначення родового об'єкта перешкоджанню законній діяльності Збройних Сил України та інших військових формувань. На думку одних вчених, родовим об'єктом злочину, передбаченого ст. 114-1 КК України (враховуючи той факт, що стаття розташована в розділі I «Злочини проти основ національної безпеки» Особливої частини) виступають суспільні відносини, які забезпечують державну безпеку, конституційний лад, суверенітет, територіальну цілісність та недоторканність, обороноздатність,

тобто основи національної безпеки України. Інші, зокрема, В. Тацій вважають, що родовим об'єктом даного злочину є не національна безпека України загалом, а її основи, враховуючи, що йдеться про перешкоджання законній діяльності військових формувань в особливий період, а це завдає шкоди обороноздатності нашої країни.

Ми вважаємо, що такі розбіжності у поглядах пов'язані з неправильним вирішенням питання про об'єкт посягання цього злочину, що порушувалось ще при опрацюванні проекту Закону України «Про внесення змін до Кримінального кодексу України (щодо відповідальності за злочини проти основ національної безпеки України)». Так, у висновку Головного науково-експертного управління Апарату Верховної Ради України до даного законопроекту зазначається, що пропозиція про віднесення злочину, передбаченого ст. 114-1 (у редакції проекту), до злочинів проти основ національної безпеки України (розділ I Особливої частини КК) є сумнівною, адже «... об'єктом його посягання буде не національна безпека України як така, а законна діяльність Збройних Сил України та інших військових формувань, до якої відноситься, зокрема, й господарська діяльність (див. ст. 14 Закону України «Про Збройні Сили України» та Закон України «Про господарську діяльність у Збройних Силах України»)» [4].

Ми дотримуємося іншої точки зору. Відповідно до ч.ч. 1 і 2 ст. 16 Закону України від 21 червня 2018 року № 2469-VIII «Про національну безпеку України» Збройні Сили України є військовим формуванням, на яке відповідно до Конституції України покладаються оборона України, захист її суверенітету, територіальної цілісності та недоторканності. Збройні Сили України забезпечують стримування та відсіч збройної агресії проти України, охорону повітряного простору держави та підводного простору у межах територіального моря України, у випадках, визначених законом, беруть участь у заходах, спрямованих на боротьбу з тероризмом [5].

Виходячи із цих положень Закону, слід констатувати, що Збройні Сили України є відповідним засобом забезпечення національної безпеки України, тому перешкоджання їх діяльності створює загрозу спричинення шкоди саме їй внаслідок блокування передбаченого законом механізму нейтралізації чи усунення загроз національній безпеці України. Тому розташування даної норми у розділі I «Злочини проти основ національної безпеки» Особливої частини КК України відповідає суспільним відносинам, які охороняються.

2. Досліджуючи об'єктивну сторону перешкоджання законній діяльності Збройних Сил України та інших військових формувань, більшість вчених (ми також підтримуємо їх точку зору) вказують на необхідності чіткого визначення поняття «перешкоджання», а також з'ясування змісту інших термінів, за допомогою яких сформульовано склад аналізованого злочину.

У словнику української мови термін «перешкоджати» визначається як «бути перепорою для чого-небудь, створювати завади, заважати, забороняти кому-, чому-небудь» [6, с. 322], а слово «перепона» – «те, що перепиняє рух, заступає дорогу, закриває доступ куди-небудь» [7, с. 652].

Виходячи з цього, перешкоджання фактично являє собою цілеспрямовану діяльність, що полягає у незаконному втручанні з метою створення перешкод, перепон, спрямованих на недопущення, припинення чи заборону певного явища чи діяльності. Також можна стверджувати, що такі діяння може бути вчинено як у формі дії, так і у формі бездіяльності.

Закон України про кримінальну відповідальність містить цілий ряд норм, де вживається поняття «перешкоджання», зокрема ст. 157 «Перешкоджання здійсненню виборчого права або права брати участь у референдумі, роботі виборчої комісії або комісії з референдуму чи діяльності офіційного спостерігача», ст. 170 «Перешкоджання законній діяльності професійних спілок, політичних партій, громадських організацій», ст. 171 «Перешкоджання законній професійній діяльності журналістів», ст. 174 «Примушування до участі у страйку або перешкоджання участі у страйку», ст. 180 «Перешкоджання здійсненню релігійного обряду», ст. 340 «Незаконне перешкоджання організації або проведенню зборів, мітингів, походів і демонстрацій», ст. 340 «Захоплення державних або громадських будівель чи споруд» (мова йде про захоплення будівель чи споруд, що забезпечують діяльність органів державної влади, органів місцевого самоврядування, об'єднань громадян, з метою незаконного користування ними або *перешкоджання* нормальній роботі підприємств, установ, організацій), ст. 351 «Перешкоджання діяльності народного депутата України та депутата місцевої ради», ст. 351-1 «Перешкоджання діяльності Рахункової палати, члена Рахункової палати», ст. 351-2 «Перешкоджання діяльності Вищої ради правосуддя, Вищої кваліфікаційної комісії суддів України», ст. 363-1 «Перешкоджання роботі електронно-

обчислювальних машин (комп'ютерів), автоматизованих систем, комп'ютерних мереж чи мереж електрозв'язку шляхом масового розповсюдження повідомлень електрозв'язку», ст. 375 «Постановлення суддею (суддями) завідомо неправосудного вироку, рішення, ухвали або постанови» (у ч. 2 – ті самі дії, що спричинили тяжкі наслідки або вчинені з корисливих мотивів, в інших особистих інтересах чи з метою *перешкодження* законній професійній діяльності журналіста), ст. 382 «Невиконання судового рішення» (ч. 1 – умисне невиконання вироку, рішення, ухвали, постанови суду, що набрали законної сили, або *перешкодження* їх виконанню), ст. 386 «Перешкодження з'явленню свідка, потерпілого, експерта, примушування їх до відмови від давання показань чи висновку», ст. 447 «Найманство» (ч. 1 – вербування, фінансування, матеріальне забезпечення, навчання найманців з метою використання у збройних конфліктах, воєнних або насильницьких діях, спрямованих на насильницьку зміну чи повалення конституційного ладу, захоплення державної влади, *перешкодження* діяльності органів державної влади чи порушення територіальної цілісності, а також використання найманців у збройних конфліктах, воєнних або насильницьких діях) КК України.

Як відзначає Р. Чорний, обов'язковою ознакою об'єктивної сторони злочину, про який йдеться, є суспільно небезпечні дії, які, по-перше, полягають у будь-якій активній поведінці суб'єкта, що створює перепони для виконання Збройними Силами України чи іншими військовими формуваннями функцій шляхом реалізації останніми наданих їм законами України прав та обов'язків в особливий період; по-друге, у низці випадків такі дії можуть співпадати з ознаками об'єктивної сторони складів злочинів, передбачених іншими статтями КК України (застосування насильства до осіб із метою неприбуття останніх до пунктів мобілізації тощо) або визнаються злочинними виключно в контексті положень ч. 1 ст. 114-1 КК України (блокування місць розташування військових підрозділів із метою недопущення їх передислокації в зону бойових дій тощо); по-третє, коло таких суспільно небезпечних дій є надзвичайно широким, а конкретні форми їх прояву залежать від конкретних функцій, прав та обов'язків Збройних Сил України та інших військових формувань в особливий період, проти яких вони спрямовані [8, с. 161].

Відтак слід припустити, що при кваліфікації суспільно небезпечного діяння, яке полягає у перешкодженні, треба виходити з положень спеціального законодавства України, яким регулюються повноваження військових формувань в особливий період, та змісту дії (бездіяльності) суб'єкта. Тому, на наш погляд, потребують законодавчого визначення форми перешкодження та види «законної діяльності» Збройних Сил України та інших військових формувань, оскільки за своїм змістом «законна діяльність» має досить широке тлумачення.

3. Неоднозначне тлумачення має і така обов'язкова ознака об'єктивної сторони складу злочину, передбаченого ст. 114-1 КК України, як час вчинення злочину – особливий період. Зокрема, у ст. 1 Закону України від 21 жовтня 1993 року № 3543-ХІІ «Про мобілізаційну підготовку та мобілізацію» зазначено, що особливий період – період функціонування національної економіки, органів державної влади, інших державних органів, органів місцевого самоврядування, Збройних Сил України, інших військових формувань, сил цивільного захисту, підприємств, установ і організацій, а також виконання громадянами України свого конституційного обов'язку щодо захисту Вітчизни, незалежності та територіальної цілісності України, який настає з моменту оголошення рішення про мобілізацію (крім цільової) або доведення його до виконавців стосовно прихованої мобілізації чи з моменту введення воєнного стану в Україні або в окремих її місцевостях та охоплює час мобілізації, воєнний час і частково відбудовний період після закінчення воєнних дій [9]. Дещо інше визначення особливого періоду наведене у Законі України від 06 грудня 1991 року № 1932-ХІІ «Про оборону», відповідно до якого особливий період – період, що настає з моменту оголошення рішення про мобілізацію (крім цільової) або доведення його до виконавців стосовно прихованої мобілізації чи з моменту введення воєнного стану в Україні або в окремих її місцевостях та охоплює час мобілізації, воєнний час і частково відбудовний період після закінчення воєнних дій [10].

Виходячи із положень зазначених законів, вважаємо, що особливий період настає з моменту оголошення рішення про *мобілізацію* (крім цільової) або доведення його до виконавців стосовно прихованої мобілізації чи з моменту *введення воєнного стану в Україні* або в *окремих її місцевостях* та охоплює час мобілізації, воєнний час і (частково) відбудовний період після закінчення воєнних дій. Якщо взяти до уваги зроблений нами висновок, то ст. 114-1 КК України могла бути застосована у час, коли на частині території України (а саме у 10 областях) вводився воєнний стан, тобто з 14:00 26 листопада 2018 року по 14:00 26 груд-

ня 2018 року. Проте станом на 15 лютого 2020 року в Єдиному реєстрі судових рішень є лише один вирок за ст. 114-1 КК України (номер судового провадження: 1-кп/723/779/19), і цей злочин було вчинено 07 листопада 2018 року.

Підсумовуючи викладене, можна зробити висновок, що належне законодавче визначення форм перешкоджання і видів «законної діяльності» Збройних Сил України та інших військових формувань, а також недвозначне роз'яснення поняття «особливий період» дозволить уникнути помилок при застосування цієї норми правоохоронними органами.

1. Письменський Є. О. Реалізація кримінально-правової політики шляхом криміналізації та декриміналізації: аналіз поточних законодавчих ініціатив. *Часопис Київського університету права*. 2015/1. С. 230–234.

2. Медицький І. Б. Наслідки політично вмотивованої злочинності в Україні та їх вплив на кримінально-правову політику. *Про злочини та покарання: еволюція кримінально-правової доктрини* : матеріали Міжнар. наук.-практ. конф., присвяченої 250-річчю трактату Чезаре Беккарія (м. Одеса, 13 черв. 2014 р.) / редкол. : С. В. Ківалов (голов. ред.), В. О. Туляков (заст. голов. ред.), Є. Л. Стрельцов (заст. голов. ред.), Д. О. Балобанова ; МОН України, НУ ОЮА, ПРЦ НАПрН України, Одес. відділ. ГО «Всеукр. асоц. кримін. права». Одеса : Юрид. л-ра, 2014. С. 294-300.

3. Рубашенко М. А. Про можливість учинення перешкоджання законній діяльності військових формувань України (ст. 114-1 КК) у формі інформаційних дій. *Протидія проявам тероризму, сепаратизму, екстремізму та нелегальній міграції в сучасних умовах: стан, проблеми та перспективи* : матеріали міжнар. наук.-практ. конф. (м. Дніпро, 28 жовт. 2016 р.). Дніпро, 2016. С. 322-325.

4. Проект Закону України про внесення змін до Кримінального кодексу України (щодо відповідальності за злочини проти основ національної безпеки України) (реєстр. № 4524-1 від 24.03.2014). URL: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=50384. (Дата звернення 16.02.2020).

5. Про національну безпеку України : Закон України від 21.06.2018 р. №2469-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2469-19/print> (дата звернення 12.02.2020).

6. Словник української мови : В 11 т. / за заг. ред. : Л. К. Артем'єва, М. М. Друченко та ін. К. : Наукова думка, 1980. Т. 6. 832 с.

7. Сучасний тлумачний словник Української мови : 65 000 слів / за заг. ред. В. В. Дубічинського. К. : ВД «Школа», 2006. 1008 с.

8. Чорний Р. Проблеми удосконалення Закону України про кримінальну відповідальність за перешкоджання законній діяльності Збройних Сил України та інших військових формувань. *Національний юридический журнал: теорія та практика*. Февраль 2015. С. 159-162.

9. Про мобілізаційну підготовку та мобілізацію: Закон України від 21.10.1993 р. № 3543-XII. Дата оновлення: 02.01.2020. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3543-12>. (дата звернення 16.02.2020).

10. Про оборону: Закон України від 06.12.1991 р. № 1932-XII. Дата оновлення: 25.09.2019. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1932-12>. (дата звернення 16.02.2020).

Рогальська Вікторія Вікторівна

доцент кафедри кримінального процесу
Дніпропетровського державного
університету внутрішніх справ,
кандидат юридичних наук

ПРОЦЕСУАЛЬНИЙ ПОРЯДОК ПРОВЕДЕННЯ ДОПИТУ НЕПОВНОЛІТНЬОЇ ОСОБИ, ЩО ПОСТРАЖДАЛА ВІД СЕКСУАЛЬНОЇ ЕКСПЛУАТАЦІЇ ТА СЕКСУАЛЬНОГО НАСИЛЬСТВА: ВІДПОВІДНІСТЬ НАЦІОНАЛЬНОГО ЗАКОНОДАВСТВА МІЖНАРОДНИМ ВИМОГАМ

Конвенція Ради Європи про захист дітей від сексуальної експлуатації та сексуального насильства (далі - Конвенція) була ратифікована Україною 20.06.2012 року [1]. Саме з цього періоду наша держава взяла на себе певні зобов'язання, в тому числі і щодо вжиття необхідних законодавчих або інших заходів для забезпечення проведення розслідування та кримінального провадження в найкращих інтересах та з повагою до прав дитини, зокрема і під час отримання показань від таких осіб.

Так, відповідно до ст. 35 вищезазначеної Конвенції, кожна сторона вживає необхідних законодавчих або інших заходів для забезпечення: а) проведення опитувань дитини без необхідної затримки, відразу після повідомлення фактів компетентним органам; б) проведення опитувань дитини, якщо це необхідно, у спеціально обладнаному та прилаштованому для цих цілей приміщенні; с) проведення опитувань дитини особою, спеціально підготовленою для цих цілей; д) проведення всіх опитувань дитини одними й тими самими особами,

якщо це можливо та де це доцільно; е) якомога меншої кількості опитувань і настільки, наскільки це є вкрай необхідним для цілей кримінального провадження; ф) можливості супроводження дитини її законним представником або, де це доцільно, дорослим, якого вона сама вибирає, якщо стосовно цієї особи не буде винесено мотивованого рішення про інше [2].

Відповідно до ч. 1 ст. 9 Конституції України [3] та ст. 19 ЗУ від 29 червня 2004 р. «Про міжнародні договори України» [4], Конвенція, як чинний міжнародний договір України, згода на обов'язковість якого надана Верховною Радою України, стала частиною національного законодавства України і застосовуються у порядку, передбаченому для норм національного законодавства. Окрім того, відповідно до ч.4 ст. 9 Кримінального процесуального кодексу України (далі - КПК), у разі якщо норми КПК суперечать міжнародному договору, застосовуються положення відповідного міжнародного договору України [5]. Отже, у разі суперечностей між нормами КПК, які регламентують порядок проведення допиту та порядку проведення опитування, який передбачений Конвенцією – повинні застосовуватися норми останньої.

В національному законодавстві проведення допиту неповнолітніх регламентується в першу чергу п.п. 11, 12 ч.1 ст. 3 КПК; ст. ст. 223-227 КПК, главою 38 КПК.

За загальним правилом, допити неповнолітніх проводяться слідчими. Відповідно до ч.2 ст.484 КПК України, у тому разі, якщо кримінальне провадження здійснюється щодо неповнолітнього, або якщо воно здійснюється щодо декількох осіб, з яких хоча б одна є неповнолітньою, його має вести слідчий, який спеціально уповноважений керівником органу досудового розслідування на здійснення досудових розслідувань щодо неповнолітніх. При цьому наявність відповідної психологічної або педагогічної освіти у слідчого не є обов'язковим критерієм закріплення їх за лінією неповнолітніх. Однак такий підхід не враховує навичок слідчого, а враховує лише волю керівника органу досудового розслідування. До того ж, допит можуть проводити окрім слідчого також прокурори (п.4 ч.2 ст. 36), керівники органу досудового розслідування (п.6 ч.2 ст. 39 КПК), оперативні працівники за дорученням слідчого чи прокурора (ст. 41 КПК) та судді (ст. ст. 225, 232 КПК). Спеціальних вимог до таких осіб КПК не встановлює, попри те, що відповідно до п.п. с та d ст. 35 Конвенції, держави які ратифікували Конвенцію, зокрема і Україна, зобов'язані вжити необхідних законодавчих або інших заходів для забезпечення: проведення опитувань дитини особою, спеціально підготовленою для цих цілей та проведення всіх опитувань дитини одними й тими самими особами, якщо це можливо та де це доцільно.

Відповідно до ст. 224 та ст. 225 КПК допит за загальним правилом повинен проводитися за місцем проведення досудового розслідування або у судовому засіданні в місці розташування суду, проте законодавець передбачає можливість проведення виїзних судових засідань (ч.3 ст. 225) а також дозволяє проводити допити і в інших місцях за погодженням із особою, яку мають намір допитати (ст. 224 КПК). На нашу думку доцільно щоб такі допити по можливості проводилися на базі кризових кімнатах, дружніх до дитини [6], оскільки це по-перше не суперечить вимогам чинного законодавства, а навпаки узгоджується з вимогами п. б ст. 35 Конвенції, де встановлено обов'язок проводити опитування дитини, у спеціально обладнаному та прилаштованому для цих цілей приміщенні. Окрім того, враховуючи вимоги ст. 23 КПК «Безпосередність дослідження показань, речей і документів», вважаємо за доцільним, з метою мінімізації повторної травматизації неповнолітніх та задля виконання вимог п. с ст. 35 Конвенції (проводити якомога меншу кількість опитувань і настільки, наскільки це є вкрай необхідним для цілей кримінального провадження) рекомендувати практичним працівникам звертатися до слідчих суддів з клопотанням про проведення виїзних судових засідань до кризових кімнат, дружніх до дитини для здійснення допитів неповнолітніх свідків та потерпілих в порядку ст. 225 КПК або проводити такі допити у режимі відеоконференції під час досудового розслідування в порядку ст. 232 КПК.

Відповідно до ч.3 ст.223 КПК, слідчий, прокурор вживає належних заходів для забезпечення присутності під час проведення слідчої (розшукової) дії (далі – СРД) осіб, чий права та законні інтереси можуть бути обмежені або порушені. Згідно зі ст. 226 КПК, допит неповнолітніх, обов'язково проводиться у присутності законного представника. Про необхідність залучення законного представника дитини під час її опитування або, де це доцільно, дорослого, якого вона сама вибирає, якщо стосовно цієї особи не буде винесено мотивованого рішення про інше, йдеться і в п f ст. 35 Конвенції. В якості законних представників відповідно до ст. 44 КПК можуть бути залучені батьки (усиновлювачі), а в разі їх відсутності - опікуни чи піклувальники особи, інші повнолітні близькі родичі чи члени сім'ї, а також представники органів опіки і піклування, установ і організацій, під опікою чи піклу-

ванням яких перебуває неповнолітній, недієздатний чи обмежено дієздатний. У виняткових випадках, коли участь законного представника може завдати шкоди інтересам малолітнього або неповнолітнього свідка, потерпілого, слідчий, прокурор за клопотанням малолітнього або неповнолітнього чи з власної ініціативи має право обмежити участь законного представника у виконанні окремих СРД або усунути його від участі у кримінальному провадженні та залучити замість нього іншого законного представника (ч.3 ст. 227 КПК).

Також під час проведення допиту неповнолітніх відповідно до ст. 226 обов'язково повинен бути присутній педагог чи психолог, а у разі необхідності – лікар. Оскільки в законі відсутнє точне визначення, кого саме слід розуміти під педагогом чи психологом, тому цілком доречним є залучення до допитів осіб з відповідною (психологічною або педагогічною) освітою. Педагог, психолог або лікар, якщо вони залучаються для допиту неповнолітнього підозрюваного, в кримінальному процесі набувають статус «спеціаліста», який регламентований ст. 71 та 72 КПК України.

Також, згідно з ч. 6 ст. 223 КПК, СРД, що здійснюється за клопотанням сторони захисту, потерпілого, представника юридичної особи, щодо якої здійснюється провадження, проводиться за участю особи, яка її ініціювала, та (або) її захисника чи представника, крім випадків, коли через специфіку СРД це неможливо або така особа письмово відмовилася від участі в ній. Отже під час проведення допиту неповнолітніх можуть бути присутні і інші особи, які ініціювали його проведення.

За загальними правилами, закріпленими в ст. 223 КПК проведення СРД у нічний час (з 22 до 6 години) не допускається, за винятком невідкладних випадків, коли затримка в їх проведенні може призвести до втрати слідів кримінального правопорушення чи втечі підозрюваного. Відповідно до п а ст. 35 Конвенції, опитування дитини необхідно проводити без необґрунтованої затримки, відразу після повідомлення фактів компетентним органам. Щодо тривалості проведення допиту малолітньої або неповнолітньої особи, то він не може продовжуватися без перерви понад одну годину, а загалом - понад дві години на день.

Підсумовуючи можемо зробити наступні висновки: в цілому норми національного законодавства відповідають вимогам Конвенції, окрім вимог, що регламентовані в п. с, d, e, ст. 35. До внесення відповідних змін до КПК, пропонуємо задля усунення вищезазначених прогалин та з метою мінімізації повторної травматизації неповнолітніх, слідчим та прокурорам за можливості звертатися до слідчих суддів, які пройшли спеціальну підготовку щодо проведення таких допитів, з клопотанням про проведення виїзних судових засідань до кризових кімнат, дружніх до дитини для здійснення допитів неповнолітніх свідків та потерпілих в порядку ст. 225 КПК або проводити такі допити у режимі відеоконференції під час досудового розслідування в порядку ст. 232 КПК.

1. Про ратифікацію Конвенції Ради Європи про захист дітей від сексуальної експлуатації та сексуального насильства: Закон України № 4988-VI від 20.06.2012 року URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4988-17#n2>(дата звернення 13.02.2020)

2. Конвенція Ради Європи про захист дітей від сексуальної експлуатації та сексуального насильства, ратифікована Законом України № 4988-VI від 20.06.2012 року URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_927#n2(дата звернення 13.02.2020)

3. Конституція України від 28.06.1996 р. № 254к/96-ВР : прийнята Верховною Радою України URL: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/3477-15> (дата звернення 13.02.2020)

4. Про міжнародні договори: Закон України № 1906-IV від 29.06.2004 р. URL: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/1906-15> (дата звернення 13.02.2020)

5. Кримінальний процесуальний кодекс України: прийнятий Верховною Радою України від 13.04.2012 р. № 4651-VI: URL <http://zakon1.rada.gov.ua/laws/show/4651-17>(дата звернення 13.02.2020)

6. На Дніпропетровщині відкрили «кризові кімнати» для роботи з дітьми, які стали жертвою насильства або свідком злочину URL: <https://dp.npu.gov.ua/news/Informacziya/na-dnipropetrovshhini-vidkrili-krizovi-kimnati-dlya-roboti-z-ditmi-yaki-stali-zhertvoyu-nasilstva-abo-svidkom-zlochynu/?fbclid=IwAR0daKmmhRg4rx5LmXRtBP9Qd3CI8PJPon-5iO3hS5rFht9mSB5fEl597KI> (дата звернення 13.02.2020)

Соболь Оксана Іванівна

доцент кафедри
кримінально-правових дисциплін,
кандидат юридичних наук

Риб'янець Сергій Анатолійович

доцент кафедри
кримінально-правових дисциплін,
кандидат юридичних наук

*(Дніпропетровський державний
університет внутрішніх справ)*

ОКРЕМІ АСПЕКТИ СУЧАСНОЇ АНТИКОРУПЦІЙНОЇ ПОЛІТИКИ УКРАЇНИ В КОНТЕКСТІ ЗАГРОЗ НАЦІОНАЛЬНОЇ БЕЗПЕКИ УКРАЇНИ

Рівень корупції в Україні загрожує її національній безпеці, стимулює поширення у суспільстві правового нігілізму, зневіри у цінностях права та демократії. Україна на шляху до європейської спільноти здійснює спроби запровадження міжнародних стандартів у запобіганні та боротьбі з проявами корупції. Корупцію як соціальне явище насамперед розуміємо за найтяжчими її формами – корупційними злочинами. Сучасна кримінально-правова політика у сфері боротьби з корупцією має ознаки певної непослідовності. Однією з причин є те, що корупція настільки швидко поширюється й адаптується до змін в різних сферах життєдіяльності суспільства, що законодавець просто не встигає віднаходити ефективні нормативні важелі в кримінально-правовому запобіганні цим явищам. При цьому практика антикорупційної експертизи засвідчує, що законодавець навмисно допускає корупційні технології. Це наводить на думку, що законодавець сам втягується у корупційну діяльність, знижуючи ефективність законодавчої норми у запобіганні корупції.

Основні світові антикорупційні стандарти прописані в Конвенції Організації Об'єднаних Націй проти корупції, Кримінальній конвенції про боротьбу з корупцією, Додатковому протоколу до Кримінальної конвенції про боротьбу з корупцією, Цивільній конвенції про боротьбу з корупцією.

Відповідно до т. 19 Конституції України органи державної влади та місцевого самоврядування, їх посадові особи зобов'язані діяти лише на підставі, в межах повноважень та у спосіб, що передбачені Конституцією та законами України. Закон України «Про засади запобігання і протидії корупції» від 7 квітня 2011 р. № 3206-VI, який набрав чинності 1 липня 2011 р., (втратив чинність) на той час став одним з кроків на шляху до наближення України до міжнародних стандартів боротьби з корупцією. Також були прийняті і є чинними зараз: Закон України «Про засади державної антикорупційної політики (Антикорупційна стратегія)» на 2014 – 2017 роки, Державна програма щодо реалізації засад державної антикорупційної політики в Україні (Антикорупційної стратегії) на 2015 – 2017 роки. 14 жовтня 2014 року був прийнятий Закон України «Про запобігання корупції».

Відповідно до ст. 1 даного Закону, корупційне правопорушення - діяння, що містить ознаки корупції, вчинене особою, зазначеною у частині першій статті 3 цього Закону, за яке законом встановлено кримінальну, дисциплінарну та/або цивільно-правову відповідальність [1].

Разом з тим, віднесення певного злочину до корупційного визначає пряма вказівка в примітці до ст. 45 КК України. Так, корупційними злочинами є злочини, передбачені статтями 191, 262, 308, 312, 313, 320, 357, 410 КК, у випадку їх вчинення шляхом зловживання службовим становищем, а також злочини, передбачені статтями 210, 354, 364, 364-1, 365-2, 368-369-2 КК України [2]. Разом з тим, злочин, передбачений ст. 366-1 КК: подання суб'єктом декларування завідомо недостовірних відомостей у декларації особи, уповноваженої на виконання функцій держави або місцевого самоврядування, передбаченої Законом України «Про запобігання корупції» або умисне неподання суб'єктом декларування зазначеної декларації, є за змістом корупційним, але не віднесений до таких. Також сумнівним є підхід по невизнання законодавцем корупційними і деяких інших злочинів, а саме: статтями 189 і 206-2 КК, якщо їх вчинено службовою особою з використанням службового становища, а також статтями КК, де службова особа є спеціальним суб'єктом простого чи кваліфікованого складу (статті 132, 137, 145, 148 КК України та інших), – якщо їх вчинено з метою одержання неправомірної вигоди для себе чи третіх осіб.

Одночасно науковці вказують на недоречність віднесення до корупційних злочинів, передбачених ст. 320 КК, навіть якщо їх вчинено шляхом зловживання службовим становищем, а також діянь, передбачених ст. 210 КК. Зокрема, у ст. 320 передбачено діяння, ставлення до якого може бути умисним, а ставлення до його наслідків – виключно необережним. Йдеться про порушення певних правил. Саме по собі порушення таких правил не є корупційним діянням. Лише в ч. 2 ст. 320 КК згадується про ті самі дії, якщо вони спричинили нестачу наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів чи прекурсорів у великих розмірах, або призвели, зокрема, до заволодіння ними шляхом зловживання службовою особою своїм службовим становищем. Проте, у цьому випадку наслідки у вигляді заволодіння певними предметами шляхом зловживання третьою особою (службовою особою) своїм службовим становищем не охоплюються умислом особи, винної в порушенні відповідних правил. Інакше б вона несла відповідальність за таке заволодіння за статтями 308 або 312 КК як співучасник. Що ж до ст. 210, то в ній передбачена відповідальність за використання службовою особою свого службового становища, поєднане із вчиненням таких діянь, як: нецільове використання бюджетних коштів; здійснення видатків бюджету без установлених бюджетних призначень; надання кредитів з бюджету без установлених бюджетних призначень; здійснення видатків бюджету з їх перевищенням; надання кредитів з бюджету з їх перевищенням, – у двох останніх випадках у супереч Бюджетному Кодексу чи закону про Державний бюджет України на відповідний рік. Проте, у ст. 210 КК неправомірна вигода не згадана ні як предмет чи засіб, ні як мета діяння. Тому злочини, передбачені статтями 320 і 210 КК, не є корупційними злочинами у строгому смислі слова, і згадку про ці статті із примітки до ст. 45 КК слід виключити [3, с. 18-19].

Значення поняття корупційного злочину важко переоцінити. Віднесення законодавцем певного діяння до переліку корупційних злочинів має серйозні кримінально-правові наслідки. Так, вчинення корупційного злочину є перешкодою для звільнення від кримінальної відповідальності, перешкодою для призначення більш м'якого покарання, ніж передбачено законом, для окремих видів звільнення від покарання та його відбування, для зняття судимості, вчинення окремих корупційних злочинів є підставами для застосування до юридичної особи заходів кримінально-правового характеру.

Підчас коментування форм корупції, за які передбачена кримінальна відповідальність, виникає складність розмежування понять корупційного злочину та корупційного правопорушення, адже єдиною підставою настання кримінальної відповідальності є вчинення особою злочину, передбаченого Особливою частиною КК України. Також потрібно розрізнити між собою поняття корупційне правопорушення і правопорушення, пов'язане з корупцією. Специфічними ознаками правопорушення, пов'язаного з корупцією, є те, що: 1) воно не містить ознак корупції; 2) воно порушує встановлені Законом «Про запобігання корупції» (але не іншим законом) вимоги, заборони та обмеження; 3) воно вчинене особою, зазначеною в ст. 3 вищезгаданого Закону; 4) за нього законом встановлено юридичну відповідальність певного виду – кримінальну, адміністративну, дисциплінарну та/або цивільно-правову. Наведеним ознакам відповідають певні адміністративні правопорушення, передбачені КУпАП [3, с. 16].

Таким чином в результаті непослідовної кримінально-правової політики у сфері боротьби з корупцією в правозастосування виникла ситуація, коли поняття корупційне правопорушення має значення для застосування Закону «Про запобігання корупції», а поняття корупційний злочин – для застосування КК України. Якщо ці поняття зустрічаються в інших законах (зокрема у КПК України), то, аби не створювати колізії, їх треба розуміти так, як вони визначені, відповідно, у цьому Законі й у КК. Перелік корупційних злочинів, наведений у примітці до ст. 45 КК, як показано вище, є неточним і неповним.

---

1. Про запобігання корупції: Закон України від 14 жовтня 2014 року № 1700-VII Дата оновлення: 13.02.2020. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/1556-18> (дата звернення: 20.02.2020).

2. Кримінальний Кодекс України від 05.04.2001 Дата оновлення: 16.01.2020. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14> (дата звернення: 20.02.2020).

3. Запобігання корупції: методичні рекомендації для місцевих активістів / [Д. О. Калмиков, Д. В. Сінченко, О. О. Сорока, М. І. Хавронюк, Г. Л. Шведова]; за заг. ред. М. І. Хавронюка. К. : ФОРМ Москаленко О.М., 2017, 242 с.

Скок Олександра Сергійвна

доцент кафедри кримінально-правових
дисциплін, кандидат юридичних наук

Омельченко Станіслав Валентинович

слухач магістратури
Навчально-наукового інституту заочного
навчання та підвищення кваліфікації
Дніпропетровського державного
університету внутрішніх справ

**КРИМІНАЛЬНА ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ ЗА ЗЛОЧИНИ У СФЕРІ
ГОСПОДАРСЬКОЇ ДІЯЛЬНОСТІ: АНАЛІЗ ЗАКОНОДАВЧИХ ЗМІН**

За статистичними даними Генеральної прокуратури України за 2018 рік було обліковано 3 541 кримінальне правопорушення у сфері господарської діяльності, натомість у 2019 році - 3 594 [1]. Очевидно, що за останній рік кількість злочинів у сфері господарської діяльності дещо збільшилася.

У 2019 році до Розділу VII Особливої частини КК України були внесені суттєві зміни, які вплинули на законодавче регулювання кримінальної відповідальності за вчинення злочинів у сфері господарської діяльності.

Всі законодавчі зміни, які відбулися у 2019 році та, якими безпосередньо було внесено зміни до Розділу VII Особливої частини КК України можна поділити на чотири етапи.

Перший етап пов'язаний із прийняттям Закону України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо збереження українських лісів» від 25 квітня 2019 року, № 2708-VIII. У КК України примітку до статті 201¹ було викладено в новій редакції: «Примітка. 1. Під цінними та рідкісними породами дерев у цій статті слід розуміти роди дерев, передбачені статтею 1 Закону України «Про особливості державного регулювання діяльності суб'єктів підприємницької діяльності, пов'язаної з реалізацією та експортом лісоматеріалів. 2. Під переміщенням у великому розмірі у цій статті слід розуміти переміщення лісоматеріалів або пиломатеріалів цінних та рідкісних порід дерев, а також лісоматеріалів необроблених, вартість яких у вісімнадцять і більше разів перевищує неоподатковуваний мінімум доходів громадян, під переміщенням в особливо великому розмірі - вартість яких у тридцять шість і більше разів перевищує неоподатковуваний мінімум доходів громадян» [2].

Згідно із положеннями Пояснювальної записки до Закону України № 2708-VIII примітка до статті 201¹ КК України потребувала корекції, що пов'язано із контрабандою лісу-кругляка. Народні депутати зазначали, що незважаючи на суттєві економічні та фіскальні результати дії мораторію на експорт лісу-кругляка, й досі залишається не вирішеним питання безконтрольних варварських рубок українських лісів. Попередня редакція Примітки до ст. 201¹ КК України передбачала великий розмір шкоди такий, що у тисячу і більше разів перевищував неоподатковуваний мінімум доходів громадян, а шкодою в особливо великому розмірі таку шкоду, яка у дві тисячі і більше разів перевищувала неоподатковуваний мінімум доходів громадян.

Другий етап передбачає прийняття Закону України «Про внесення змін до Кримінального кодексу України та Кримінального процесуального кодексу України щодо зменшення тиску на бізнес» від 18 вересня 2019 року, № 101-IX. По-перше, зазначеним законом було декриміналізовано діяння, яке полягало у фіктивному підприємстві. Ініціаторами законопроекту було наведено аргументи, що кримінальна відповідальність за фіктивне підприємство є одним із способів тиску на бізнес в Україні. Зокрема, було зазначено, що «... окрім самого факту наявності кримінальної відповідальності за вказане діяння, контролюючі органи використовують вироки і матеріали досудового розслідування (протоколи допиту директора суб'єкта підприємницької діяльності) у якості доказової бази під час притягнення до фінансової відповідальності за порушення норм податкового законодавства. Тому, обґрунтовуючи доцільність декриміналізації фіктивного підприємства, варто акцентувати увагу на неспроможності при застосуванні статті 205 КК України досягнення мети кримінальної відповідальності та проблемі застосування статті 205 КК України, що полягає, зокрема у використанні у якості доказової бази фактів та обставин, встановлених вироком суду за статтею 205 КК України, та матеріалів досудового розслідування під час притягнення до фінансової відповідальності за порушення норм податкового законодавства...» [3].

Натомість, Головне юридичне управління звертало увагу на слабку аргументацію в

частині декриміналізації статті 205 КК України, пов'язану із тим, що декриміналізація діяння, повинна мати серйозне обґрунтування і бути результатом аналізу практики застосування відповідної статті КК України (незначна суспільна небезпека діяння, рідкісне застосування відповідної статті на практиці, наявність інших нормативно-правових актів, за допомогою яких можна боротися з відповідним видом суспільно-небезпечної поведінки).

Окрім декриміналізації статті 205 КК України, змін зазнала стаття 212 КК України. Так, чинні редакції санкцій ст. 212 КК України, яка передбачає відповідальність за ухилення від сплати податків, зборів (обов'язкових платежів), в ч. 1 ст. 212 закріплюють покарання у вигляді *штрафу від трьох тисяч до п'яти тисяч неоподатковуваних мінімумів доходів громадян або позбавленням права обіймати певні посади чи займатися певною діяльністю на строк до трьох років*, а за діяння, передбачені ч. 2 ст. 212 у вигляді - *штрафу від п'яти тисяч до семи тисяч неоподатковуваних мінімумів доходів громадян з позбавленням права обіймати певні посади або займатися певною діяльністю на строк до трьох років*.

Також, згаданим законом № 101-ІХ, було збільшено значний, великий та особливо великий розміри коштів суми єдиного внеску на загальнообов'язкове державне соціальне страхування чи страхових внесків на загальнообов'язкове державне пенсійне страхування, - з «тисячі» на «три тисячі» (значний розмір); «три тисячі» на «п'ять тисяч» (великий розмір) та з «п'яти» на «сім тисяч» (особливо великий розмір).

Третій етап законодавчих змін пов'язаний із прийняттям Закону України «Про внесення змін до Закону України «Про запобігання корупції» щодо викривачів корупції» від 17 жовтня 2019 року № 198-ІХ, спрямованого на захист викривачів корупції як одного із пріоритетних завдань Національної ради з питань антикорупційної політики, враховуючи те, що регулювання у сфері захисту викривачів корупції потребує суттєвого вдосконалення з метою його приведення у відповідність із міжнародними стандартами та найкращими практиками [4]. Так, статтю 231 КК України було доповнено приміткою такого змісту: «Примітка. Публічне, у тому числі через засоби масової інформації, журналістів, громадські об'єднання, професійні спілки, повідомлення особою інформації про вчинення кримінального або іншого правопорушення, здійснене з дотриманням вимог закону, не є діями, передбаченими цією статтею, і не тягне за собою кримінальну відповідальність».

Четвертий етап змін, які вплинули на положення Розділу VII Особливої частини КК України можна пов'язати із прийняттям Закону України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо вдосконалення законодавства про видобуток бурштину та інших корисних копалин» від 19 грудня 2019 року № 402-ІХ [5]. Зазнала змін стаття 206 КК України, яка передбачає відповідальність за протидію законній господарській діяльності. Суттєвим моментом слід відзначити криміналізацію незаконного видобування, збуту, придбання, передачі, пересилання, перевезення, переробки бурштину та доповненням КК України статтею 240¹. Відповідно до положень Пояснювальної записки до даного Закону, метою його прийняття стало правове врегулювання відносин щодо користування надрами з метою видобування бурштину, припинення незаконного видобування бурштину, а також створення сприятливих умов для розвитку в Україні галузі економіки, залучення у цю галузь інвестицій та нових технологій, зростання рівню життя населення в місці видобування бурштину, забезпечення охорони навколишнього природного середовища під час видобування бурштину та рекультивациі порушених земель.

Отже, положення Розділу VII Особливої частини КК України, за останній рік, зазнали суттєвих змін. Прийняття низки законів України №№ 2708-VIII, 101-ІХ, 198-ІХ, 402-ІХ, - вплинули на питання криміналізації та декриміналізації протиправних діянь.

1. Статистичні дані Генеральної прокуратури України за 2018, 2019 р.р. URL: https://old.gp.gov.ua/ua/stst2011.html?dir_id=113653&libid=100820& (дата звернення 18.02.2020).

2. Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо збереження українських лісів: Закон України від 25 квітня 2019 року, № 2708-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2708-19#n14> (дата звернення 15.02.2020).

3. Про внесення змін до Кримінального кодексу України та Кримінального процесуального кодексу України щодо зменшення тиску на бізнес: Закон України від 18 вересня 2019 року, № 101-ІХ. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/101-20#n7> (дата звернення 20.02.2020).

4. Про внесення змін до Закону України «Про запобігання корупції» щодо викривачів корупції»: Закон України від 17 жовтня 2019 року № 198-ІХ. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/198-20#n167> (дата звернення 19.02.2020).

5. Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо вдосконалення законодавства про видобуток бурштину та інших корисних копалин: Закон України від 19 грудня 2019 року № 402-ІХ. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/402-20#n54> (дата звернення 20.02.2020).

Скок Олександра Сергіївна
доцент кафедри
кримінально-правових дисциплін
Дніпропетровського державного
університету внутрішніх справ,
кандидат юридичних наук

Шевченко Таїсія Віталіївна
старший викладач кафедри
кримінально-правових дисциплін
Дніпровського державного
університету внутрішніх справ

МЕТОДИ ВИЗНАЧЕННЯ ЛАТЕНТНОЇ ЗЛОЧИННОСТІ

З урахуванням курсу України на Євроінтеграцію постає одне з найважливіших питань безпеки. На стан безпеки та захищеності вказує рівень злочинності, який прямо впливає на загальний розвиток України в різних галузях.

За офіційними статистичними даними Генеральної прокуратури України, в період з 2013 по 2017 роки на території України всього обліковано 3 705 659 кримінальних правопорушень. Так, за 2013 рік – 563 560, за 2014 рік – 529 139, за 2015 рік – 565 182, за 2016 рік – 592 604, за 2017 рік – 523 911, за 2018 рік – 487 133, за 2019 рік – 444 130 [1].

За оцінками міжнародних дослідників обсяг латентної злочинності визначається на рівні 60% від усієї чисельності вчинених посягань [2, с. 4].

За останні роки на фоні зниження загального рівня злочинності в державі залишається відкритим питання щодо показників латентної (скритої) злочинності в Україні. Незважаючи на проведені дослідження щодо виявлення причин та умов латентної злочинності питання до тепер залишається відкритим.

Латентна злочинність – це сукупність фактично вчинених, однак не виявлених або таких, що внаслідок інших певних обставин не стали відомими правоохоронним і судовим органам злочинів, відомості про які у зв'язку з цим не знаходять відображення в офіційній кримінально-правовій статистичній звітності [3]. Загальноприйнята класифікація латентної злочинності поділяється на природну, штучну та проміжну (пограничну).

Виявлення латентної злочинності – завдання складне, але все ж його можна вирішувати. Як би вміло не був підготовлений і замаскований злочин, він залишає ті чи інші сліди. Теорія і практика знає декілька методів виявлення латентної злочинності, а саме масові опитування населення, анкетування, експертні оцінки, матеріали преси; вивчення правоохоронними органами річних звітів про господарську діяльність окремих підприємств та організацій; систематичний контроль за станом обліку [4].

До основних причин латентної злочинності можна віднести наступні: малозначність спричиненої шкоди (крадіжки, грабежі без насильства, розкрадання, привласнення); небажання розголосу інформації про жертву злочину та спричинені збитки (розкрадання, привласнення); моральна сторона та небажання розголосу інформації про вчинений злочин (статеві злочини, домашнє насильство, тілесні ушкодження, хуліганство); низький рівень розкриття корупційних злочинів (неправомірна вигода та ін.); недовіра до роботи правоохоронних органів, судової системи щодо встановлення винних осіб та їх справедливого покарання, відшкодування завданих злочином збитків; складна бюрократична процесуальна система, яка займає багато часу для жертви злочину, низький рівень правосвідомості населення, низький рівень правової культури громадян та інші причини.

Оскільки приховану злочинність складно врахувати у загальну кількість облікованих злочинів виникає необхідність класифікації методів дослідження. До таких методів встановлення латентної злочинності відносять спеціальні кримінологічні методи: анкетування, опитування, метод експортних оцінок, аналіз документів, врахування непрямих показників, вивчення громадської думки, моніторинг інформації ЗМІ та мережі Інтернет, соціальних мереж. На підставі отриманих результатів спеціальних кримінологічних методів, за встановленою формулою визначається рівень латентності за заданий період часу. Окрім зазначених методів для встановлення латентності щодо окремих видів злочинності можна використовувати інші методи.

Так, методи виявлення латентної корупційної злочинності, найефективнішими з яких є різного роду опитування та метод експертних оцінок. Сучасним методом, який можна використовувати є періодичне застосування поліграфа. Хоча вказані методи не позбавлені недоліків, їхнє комплексне застосування в поєднанні з іншими методами дасть можливість отримати інформацію про справжні показники корупційної злочинності, що є важливим кроком до створення дієвої системи запобігання та протидії цьому виду злочинності. Завданням сучасної науки та практики є вдосконалення існуючих та розробка нових методів виявлення латентної корупційної злочинності [5].

Існує певна кількість методів виявлення латентної економічної злочинності, найефективнішими з яких є опитування та метод експертних оцінок, – хоча вищевказані методи не позбавлені недоліків, їхнє комплексне застосування в поєднанні з іншими методами дасть можливість отримати інформацію про справжні показники економічної злочинності [6].

Що стосується корисливої злочинності – крадіжка (ч.ч. 1, 2 ст. 185 КК), найбільш розповсюдженими є так звані кишенькові крадіжки, які за видами можуть бути як природними, так і штучними; ще один розповсюджений вид латентних злочинів – шахрайство (ст. 190 КК). Для визначення рівня латентності можна виділити як індивідуальні так і групові методи. До них відносять: анкетування, опитування, моніторинг інформації ЗМІ, соціальних мереж. Що стосується методів виявлення латентної насильницької злочинності - умисне легке тілесне ушкодження (ст. 125 КК), побої і мордування (ст. 126 КК), домашнє насильство (ст. 126-1 КК), погроза вбивством (ст. 129 КК), до них можна віднести анкетування, опитування, інтерв'ювання, повідомлення з медичних установ, моніторинг соціальних мереж, мережі Інтернет, метод експертних оцінок.

До методів виявлення латентності сексуальних злочинів: зґвалтування (ст. 152 КК), сексуальне насильство (ст. 153 КК), примушування до вступу в статевий зв'язок (ст. 154 КК), статеві зносини з особою, яка не досягла шістнадцятирічного віку (ст. 155 КК), розбещення неповнолітніх (ст. 156 КК), можна віднести анонімне анкетування, метод експертних оцінок, моніторинг інформації ЗМІ, соціальних мереж.

Необхідно зазначити, що більшого результату можна добитися використовуючи комплексну методіку визначення рівня латентності злочинності.

Без сумнівів, латентність злочинів є негативним явищем, яке породжує в першу чергу відчуття безкарності для злочинців, не має чіткого уявлення у правоохоронних органів про рівень і стан злочинності та відповідно, такі данні не враховуються при планування протидії злочинності.

Отже, проаналізувавши кількісні показники злочинності в Україні за сім років з 2013 по 2019 роки, ми можемо дійти висновків, що за останні два роки вбачається тенденція до зниження рівня злочинності в Україні. Однак, залишається відкритим питання врахування латентної злочинності до загальної кількості облікованих злочинів та осіб, які їх вчинили за визначений період часу на певній території. З метою більш чіткого уявлення про стан злочинності в Україні необхідно запровадити обов'язковий прорахунок за визначений період (один місяць, один рік) статистичних показників латентної злочинності, вказавши на методи.

1. Статистична інформація за 2015-2019 роки Генеральна прокуратура України. URL: <https://old.gp.gov.ua/ua/statinfo.html> (дата звернення: 18.02.2020)

2. Оболенцев В.Ф. Латентна злочинність: проблеми теорії та практики попередження. Х. Видавець СПДФО Вапнярчук В.М. 128 с.

3. О. Саско Щодо поняття латентної злочинності та причин її виникнення. Історико-правовий часопис. 2017. № 1(9). URL: <http://esnuir.eenu.edu.ua/bitstream/123456789/13342/1/30sasko.pdf> (дата звернення: 14.02.2019)

4. Н. Магас Причини латентності корупційної злочинності. Підприємництво, господарство і право. 2017. № 9. С. 192-196. URL: <http://pgp-journal.kiev.ua/archive/2017/9/40.pdf> (дата звернення: 19.02.2020)

5. Н. Федик Окремі методи виявлення латентної корупційної злочинності. Вісник Львівського університету. Серія юридична. 2016. Випуск 62. С. 177-183

6. Г.В. Рибікова, В.В. Сучкова Особливості методів дослідження методів економічних злочинів. Юридичний вісник. 2017. 3 (44). С. 143-147

Солдатенко Олена Анатоліївна
доцент кафедри кримінального процесу
Дніпропетровського державного
університету внутрішніх справ,
кандидат юридичних наук, доцент

Хованова Діана Олександрівна
курсант факультету
економіко-правової безпеки
Дніпропетровського державного
університету внутрішніх справ

АНОНІМНЕ ПОВІДОМЛЕННЯ ПРО КРИМІНАЛЬНЕ ПРАВОПОРУШЕННЯ ЯК ЗАХІД ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ БЕЗПЕКИ ОСІБ, ЯКІ БЕРУТЬ УЧАСТЬ У КРИМІНАЛЬНОМУ СУДОЧИНСТВІ: ДОСВІД США

Україна постійно перебуває у динаміці законодавчих змін, але залишається стала щодо положень, які відтворюють зміст концептуальних засад Загальної декларації прав людини та основоположних принципів Конституції України. У нашій роботі, ми приділили особливу увагу такому праву людини, як безпека. На сучасному етапі, чине законодавство інтегрує у напрямку світових загальноновизнаних стандартів, тому необхідним є забезпечення безпеки осіб, які беруть участь у кримінальному провадженні на гідному рівні. Але наразі в Україні відсутня комплексна система забезпечення захисту учасників кримінального провадження.

Для правового регулювання та практичної реалізації, інституту заходів забезпечення безпеки учасників кримінального судочинства, на більш ефективному рівні, необхідно узгалянити міжнародно-правові акти, які сприяють становленню інституту забезпечення безпеки в інших країнах та запровадити реформу, яка буде належним чином пристосована до вітчизняних реалій.

Передусім зазначимо, що нормативна база, яка регулює дані правовідносини, включає у себе Закон України «Про забезпечення безпеки осіб, які беруть участь у кримінальному судочинстві»[2], Кримінальний та Кримінальний процесуальний кодекси України[3; 4], Закон України «Про оперативну-розшукову діяльність»[5], Постанова Пленуму Верховного Суду України в кримінальних справах «Про застосування законодавства, яке забезпечує право на захист у кримінальному судочинстві» [6].

Надання неправдивих даних про себе за відсутності документів та не повідомлення інформації про відомі особам обставини вчинення злочину-це неповний перелік проблем, з якими зіткнулися на практиці працівники правоохоронних органів. Причинами такої поведінки з боку очевидців та свідків є:

- побоювання за негативні наслідки у вигляді погроз та залякувань, з боку осіб, які причетні до вчинення злочину;
- сумнів у спроможності уповноважених правоохоронних органів, забезпечити безпеку від незаконних посягань на належному рівні;
- відсутність належного піклування з боку державних органів щодо осіб, які сприяють розкриттю злочинів, встановленню місцезнаходження осіб які вчинили злочин [9].

Для попередження таких негативних явищ, у США використовують практику матеріального заохочення, яка передбачає грошове стимулювання осіб, які мають достовірні дані, щодо вчиненого або вчинюваного злочину. Важливим є те, що інформація надається анонімно, за нею закріплюється номер, за допомогою якого особа може отримати винагороду. Яскравим прикладом застосування такої практики, відрізняються штат Луїзіана, де в період за 2017-2019 роки було повернуто викрадене майно на суму 4,3 млн., та розкрито більше ніж 700 кримінальних правопорушень [8, с.8].

В Україні на законодавчому рівні не закріплена практика - матеріальної винагороди за допомогу у кримінальному провадженні. Що стосується розміщення матеріального заохочування за повідомлення про злочин на телеканалах, в телекомунікаційних мережах, радіо його певній мірі використовують не лише родичі, потерпілі та інші не байдужі громадяни, які турбуються про попередження та розкриття злочинів, а й підрозділи, уповноваженні на здійснення кримінального провадження. Так наприклад, ГУ МВС України у Львівській області було запропоновано 100 000 грн. винагороди за інформацію, щодо збройного напа-

ду на філіал Ощадбанку, що мав місце 26 квітня 2008 року в Залізничному районі м. Львова. При цьому було наголошено на тому, що правоохоронні органи гарантують свідкові конфіденційність, анонімність та захист.

Вищезазначений приклад, є безумовно позитивним і необхідним для забезпечення повноцінної безпеки анонімності очевидців та свідків. Але з іншого боку, анонімність є певною перешкодою для встановлення обставин, які передбаченні ст.91 КПК України у кримінальному провадженні і може нести загрозу для необґрунтованої підозри і обвинувачення. Тому, на нашу думку, матеріальна винагорода може бути відправлена особі, лише після перевірки свідчень наданих анонімом.

Зазначимо, що засоби масової інформації не завжди допомагають у розкритті та розслідуванні кримінальних правопорушень, адже інколи вони стають загрозою для забезпечення безпеки учасників кримінального провадження. Звичайно, це не умисні дії журналістів, але в конкуренції за інформацію, що безпосередньо стосується ходу і учасників кримінального провадження, можуть виникнути ситуації, щодо висвітлення облич та персональних даних безпосередніх свідків, очевидців, інших учасників кримінального провадження, які навіть можуть не здогадуватися про латентну небезпеку. Законодавство закріпило норму, щодо недопустимість розголошення відомостей досудового розслідування у КПК [4]. У свою чергу Кодекс етики українського журналіста [10] закріплює заборону журналісту використовувати незаконні методи отримання інформації та оприлюднювати джерело інформації. На нашу думку, потрібно створити усі умови для попередження можливості виникнення негативних наслідків, шляхом співпраці уповноважених правоохоронних органів з ЗМІ.

Отже, задля успішного реформування механізму забезпечення безпеки осіб, які беруть участь у кримінальному судочинстві, необхідно враховувати міжнародний досвід та пристосовувати його до сучасного науко-практичного потенціалу України. На прикладі США, ми розглянули модель матеріального заохочення осіб, які надали інформацію про вчинення кримінального правопорушення та забезпечення безпеки у вигляді анонімного звернення. Але дослідження показало, що така практика в умовах сьогодення, може зіштовхнутися з критикою, для вирішення якої ми запропонували певне коло механізмів для її протистояння. На наш погляд, потрібно враховувати позитивний досвід зарубіжних країн та використовувати його, належним чином адаптувавши його до вітчизняних реалій.

1. Загальна декларація прав людини від 10 грудня 1948 року // Офіційний вісник України. – 2008. - №93. – Ст.3103.

2. Конституція України [Електронний ресурс] // Відомості Верховної Ради України (ВВР). – 1996. – № 30. – с. 141. – Режим доступу: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80>.

3. Про забезпечення безпеки осіб, які беруть участь у кримінальному судочинстві : Закон України від 23 грудня 1993 року // Відомості Верховної Ради України. – 1994. – № 11. – Ст. 51.

4. Кримінальний кодекс України: Кодекс України, Кодекс, Закон від 05.04.2001 № 2341-III // Відомості Верховної Ради України (ВВР), 2001, № 25-26, ст. 131.

5. Кримінальний процесуальний кодекс України: Кодекс України, Закон, Кодекс від 13.04.2012 № 4651-VI // Відомості Верховної Ради України (ВВР), 2013, № 9-10, № 11-12, № 13, ст. 88.

6. Про оперативно-розшукову діяльність : Закон України від 18 лютого 1992 року // Відомості Верховної Ради України. – 1992. – № 22. – Ст. 303.

7. Про застосування законодавства, яке забезпечує право на захист у кримінальному судочинстві : постанова Пленуму Верховного Суду України від 24 жовтня 2003 року № 8 // Постанови Пленуму Верховного Суду України в кримінальних справах / за заг. ред. В. Т. Маляренка. – К., 2004. – С. 271–281.

8. Служба Маршалов США: организация, функции, деятельность. Издание в рамках совместного проекта по оказанию содействия реформе уголовной юстиции Американской ассоциации юристов и Министерства юстиции США, М., 1998, с. 18-33.

9. Гриньків О.О. *Заходи забезпечення безпеки у кримінальному судочинстві*: [монографія] / О. О. Гриньків, А. О. Ляш – Тернопіль: Астон, 2012. 260 с.

10. Кодекс етики українського журналіста [Електронний ресурс] Національна спілка журналістів України. – Режим доступу: <http://www.nsju.org/page/196>

Телійчук Віталій Григорович
доцент кафедри
оперативно-розшукової діяльності
Дніпропетровського державного
університету внутрішніх справ,
кандидат юридичних наук,
старший науковий співробітник, доцент

ПРОБЛЕМИ ПРОТИДІЇ МІЖНАРОДНІЙ ОРГАНІЗОВАНИЙ ЗЛОЧИННОСТІ У КОНТЕКСТІ НАЦІОНАЛЬНОЇ БЕЗПЕКИ УКРАЇНИ

На сьогодні кримінальні елементи певною мірою змінили форми і методи протиправної діяльності, дедалі частіше спрямовують свої зусилля на встановлення контролю над найбільш прибутковими сферами економічних відносин, залучають до реалізації корисливих задумів корумпованих представників органів влади, намагаються проникнути до управлінських структур різних рівнів для лобіювання частина кримінальних формувань має тісні міжрегіональні та міжнародні зв'язки [1].

Проблема боротьби з міжнародною злочинністю - одним із найбільш негативних соціальних явищ сучасності - є досить важливою і складною для людства і держав світового співтовариства. Міжнародна злочинність створює загрозу для існування самого міжнародного державного співтовариства, оскільки в структурі людського суспільства зараз мають місце організовані і цілеспрямовано діючі кримінальні об'єднання. Вони перешкоджають здійсненню не тільки кримінально-правової, а й в цілому міждержавної соціально-економічної політики. Організовані міждержавні злочинні групи здійснюють будь-які протиправні дії, в тому числі насильницькі, посягають на права і свободи громадян, підривають економіку і правопорядок в державах світу і державної влади в різних країнах, у діяльності ООН, її формувань, інших міжнародних організацій. Дана обставина сьогодні для світової спільноти в боротьбі з міжнародною злочинністю має першочергове значення в інтересах забезпечення міжнаціональної непрофесійна, а окремі переплітаються, характеризуючи те саме явище з різних позицій (організована, транснаціональна тощо). У даний час злочинність дедалі більшою мірою стає професійною. Вищою формою професіоналізму сучасної злочинності виступає організована злочинність, суттю якої є пристосованість до виживання і забезпечення найбільшої результативності діяльності [2].

Сьогодні у кримінальному середовищі відбуваються якісні соціальні зміни. Чітко простежуються тенденції консолідації та легалізації лідерів і авторитетів кримінально-злочинного середовища з ділками тіньової економіки. При цьому масштабне зрощення злочинних структур різної спрямованості відбувається не тільки всередині країни, але й виходить за її межі; простежується їх зв'язок з міжнародною організованою злочинністю.

Стали актуальними такі процеси, які раніше не були характерними для злочинності України:

виготовлення нових кримінальних схем у сфері економіки, фінансів, органів влади і управління;

вироблення нової стратегії і тактики організованої злочинності, що ускладнюють подолання негативного повороту подій;

подальша монополізація сфер кримінального впливу;

ротація лідерів, авторитетів злочинного середовища і ревізія власних правил і традицій.

З боку лідерів і авторитетів спостерігається відхід від безпосереднього вчинення конкретних фактів злочинів, прагнення легалізуватися шляхом офіційного входження у відкриті структури, державні органи влади і управління [3].

Національні інтереси України в сфері протидії організованим злочинності потребують консолідації зусиль людини, суспільства і держави, розробки комплексних системних заходів правового, соціального й іншого характеру, які б ефективно були спроможні запобігти злочинності або припинити злочинне діяння для забезпечення захисту людини, суспільства і держави від злочинних посягань.

Європейський вектор розвитку України на рубежі XXI століття поставив задачі теоретико-політичного дослідження проблем протидії злочинності не тільки в інтересах забезпечення внутрішньої безпеки українського суспільства але і в рамках європейського дому. Виникає потреба теоретичного обумовлення внутрішніх політичних причин криміналізації

суспільства, науково-методологічне осмислення цього явища як в сучасний період так і в аспекті історичної спадщини українського суспільства [4, С.7].

Необхідно зауважити, що формування і реалізація національних інтересів є предметом особливої уваги державних інститутів, політичних партій, суспільства в цілому.

Це складний і багатоступеневий процес, який потребує об'єднаних зусиль науковців і практичних політиків. Цей процес буде більш ефективним, коли він добре організований, коли існує чітке уявлення про його структурні та функціональні елементи, прями й зворотні зв'язки між ними.

Не менш важливим є аналіз взаємозв'язку між проблемою визначення й реалізації національних інтересів і проблемою забезпечення національної безпеки країни, оскільки саме цей взаємозв'язок по суті визначає характер і спрямування як внутрішньої, так і зовнішньої політики держави, стратегічну лінію її діяльності в середині країни і на міжнародній арені [5].

1. Міжнародний досвід щодо запобігання та протидії корупції URL: <http://stepup.press/antikor-culture/item/412-mijnarodnij-dosvid-shodo-zapobigannja-ta-protidiji-korupcii>

2. Євгеній Паніотов. Транснаціональний злочин. Криміналістичне поняття URL: <https://www.google.com.ua/url?sa=t&rct=j&q=&esrc=s&source=web&cd=1&ved=0ahUKEwiJzrSMteXTA>

3. С.Д. Айдемський Кримінальний контроль організованої злочинності за діяльністю гральних закладів URL: <https://bit.ly/2SZWRlt>

4. Нікітін Ю. В. Протидія злочинності в системі забезпечення внутрішньої безпеки українського суспільства: Монографія. – К.: ВНЗ «Національна академія управління», 2009. – 373 с

5. Валерій Шахов, Вадим Мадіссон. Національний інтерес і національна безпека в геостратегії України URL: <http://visnyk.academy.gov.ua/wp-content/uploads/2013/11/2013-2-8.pdf>

Філіпп Анастасія Володимирівна
старший викладач кафедри
кримінального права та кримінології
Дніпропетровського державного
університету внутрішніх справ,
кандидат юридичних наук

ДЕЯКІ ПРОБЛЕМИ КВАЛІФІКАЦІЇ УМИСНОГО ВБИВСТВА, ВЧИНЕНОГО З ОСОБЛИВОЮ ЖОРСТОКІСТЮ

На сучасному етапі розвитку суспільства, в період здійснення реформ, демократичних перетворень, необхідним є впровадження новітніх наукових розробок в науці кримінального права. З прийняттям нового Кримінального кодексу України (далі ККУ), дещо змінилися підходи стосовно розгляду проблем щодо запобігання злочинності та зменшення криміногенної ситуації. Особливо, якщо злочини вчиняються з особливою жорстокістю, що є обставиною, яка обтяжує відповідальність.

Актуальність даної теми полягає у тому, що поняття «особлива жорстокість» є кваліфікуючою ознакою, що значно підвищує суспільну небезпеку злочину, та попри це законодавець не вказує чіткі критерії, коли воно може бути застосовано. Це призводить до значних проблем у застосуванні даного явища в правозастосовній діяльності.

Кримінально-правовий аспект щодо впливу особливої жорстокості у поведінці злочинця при вбивстві на кримінальну відповідальність неодноразово розглядали зарубіжні та вітчизняні вчені. Дана тема була предметом розгляду наукових праць таких правників як : П.П. Андрушка, М.А. Гребенюка, А.П. Закалока, В.О. Глушкова, М.Р. Табанова, В.К. Грищука, Г.І. Чечеля та інших.

Вбивство бере свій початок ще дуже давно та з плином часу продовжує супроводжувати людство. Як зазначає Конституція України людина, її життя та здоров'я, честь і гідність, недоторканість і безпека визнаються найвищою соціальною цінністю. Кожна людина наділена абсолютним правом на життя, яке неможливо повернути. [1, ст.3 ст.27]

Аналізуючи статистичні дані Генеральної прокуратури України, а саме про зареєстровані кримінальні правопорушення та результати їх досудового розслідування [2]. У 2017 році було зареєстровано 26 кримінальних проваджень, за п. 4, ч. 2, ст. 115 ККУ (умисне вбивство вчинене з особливою жорстокістю), у 2018 – 17, у 2019 – 21 кримінальне провадження.

Згідно з п. 8 Постанови Пленуму Верховного Суду України № 2 від 07.02.2003 р.

«Про судову практику в справах про злочини проти життя та здоров'я особи», умисне вбивство вважається вчиненим з особливою жорстокістю, якщо винний, позбавляючи потерпілого життя, усвідомлював, що завдає йому особливих фізичних (шляхом заподіяння великої кількості тілесних ушкоджень, тортур, мордування, мучення, в тому числі з використанням вогню, струму, кислоти, лугу, радіоактивних речовин, отрути, яка завдає нестерпного болю, тощо), психічних чи моральних (шляхом згнаньблення честі, приниження гідності, заподіяння тяжких душевних переживань, глуmlinня тощо) страждань, а також якщо воно було поєднане із глуmlinням над трупом або вчинювалося в присутності близьких потерпілому осіб і винний усвідомлював, що такими діями завдає останнім особливих психічних чи моральних страждань [3].

Варто зазначити, що умисне вбивство, вчинене з особливою жорстокістю, завжди має на меті завдати потерпілому фізичного болю та (або) психічних страждань. Важливим аспектом виступає характер такого насильства, що свідчить про намір злочинця, заподіяти фізичних мучень, психічних страждань тощо. Саме тому, необхідним є дослідження суб'єктивної сторони даного злочину. Загальновідомим обов'язковим елементом суб'єктивної сторони при умисному вбивстві з особливою жорстокістю є вина.

Тому, на нашу думку, для кваліфікації вчиненого як вбивства з особливою жорстокістю необхідно встановити бажання або допущення суб'єктом саме такого способу вбивства.

Наявність у особи усвідомленого вибору вчиняти злочин з особливою жорстокістю, який відображає значно підвищену суспільну небезпеку злочинця, є підставою притягнення його до кримінальної відповідальності за вчинення кваліфікованого виду умисного вбивства, що супроводжує санкцію, у вигляді, більш суворого покарання.

Отже, підсумовуючи вищенаведене, можна дійти висновку, що злочини, вчинені з особливою жорстокістю, відносяться до специфічного різновиду злочинів. Особлива жорстокість є обставиною, яка обтяжує кримінальну відповідальність. Проте, на сьогодні, кримінальним законодавством, не прописані критерії, за якими той чи інший злочин можна визнати вчиненим з особливою жорстокістю.

1. Конституція України: Закон України від 28.06.1996 р. № 254к/96-ВР. URL: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80>. (Дата звернення: 10.02.2020 р.).

2. Статистичні дані Генеральної Прокуратури України за 2017-2019 роки URL: https://www.gp.gov.ua/ua/stst2011.html?dir_id=113653&libid=100820#. (Дата звернення: 10.02.2020 р.)

3. Про судову практику в справах про злочини проти життя та здоров'я особи: Постанова Пленуму Верховного Суду України №2 від 07.02.2003 р. URL: <http://zakon1.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=v0002700-03> (Дата звернення: 10.02.2020 р.)

Христова Юлія Вікторівна
доцент кафедри теорії
та історії держави і права
Дніпропетровського державного
університету внутрішніх справ,
кандидат юридичних наук, доцент

АКТУАЛЬНІ ПИТАННЯ КРИМІНАЛЬНО-ПРАВОВОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ НАЦІОНАЛЬНОЇ БЕЗПЕКИ

Питання щодо ратифікації Україною Римського Статуту Міжнародного кримінального суду (далі – Римського Статуту) та виконання відповідних зобов'язань, передбачених ст. 8 Угоди про асоціацію, особливо актуалізується у зв'язку з набуттям чинності ч. 6 ст. 124 Конституції України, яка прямо передбачила таку можливість [1].

Доти на заваді ратифікації був висновок Конституційного Суду України про визнання його таким, що не відповідає Конституції України [2].

Разом з цим чинне національне законодавство про кримінальну відповідальність потребує нагальних змін в частині криміналізації міжнародних злочинів, передбачених Римським Статутом, зокрема, геноциду, злочинів проти людяності та воєнних злочинів, щоб забезпечити Україні можливість самостійно здійснювати кримінальне переслідування за їх вчинення.

На забезпечення гармонізації кримінального законодавства з положеннями міжнародного права спрямовані два альтернативні законопроекти, один з яких (№ 9438 від

20.12.2018 р.) вже прийнятий Верховною Радою України у першому читанні, а другий (№ 2689 від 27.12.2019 р.) чекає розгляду [3, 4].

Безперечно визнаючи своєчасність та важливість пропонуванних змін до Кримінального Кодексу України, вважаємо, що ряд положень викликає заперечення або потребує уточнення.

Принагідно відзначити, що не можна погодитись із запропонованою законопроектом № 9438 від 20.12.2018 р. редакцією частини 4 статті 436-2 Кримінального кодексу (далі – КК) України в частині визнання виконавцями (співвиконавцями) злочинів осіб, які вчинили такі злочини безпосередньо або шляхом використання інших осіб, незалежно від того, чи підлягають останні кримінальній відповідальності за вчинене [3]. Тобто аналізована кримінально-правова норма містить положення про діяльність кількох осіб, яка не має обов'язкових ознак співучасті у злочині.

Увага, яку суб'єкти законодавчої ініціативи приділили проблемі посереднього вчинення злочину проти основ міжнародного права, безперечно заслуговує схвалення, але подібне рішення, на нашу думку, не позбавлено недоліків. Зокрема, поняття «виконавець» має застосовуватися лише щодо злочину, вчиненого у співучасті, адже «інші особи, що відповідно до закону не підлягають кримінальній відповідальності за скоєне», не можуть визнаватися співучасниками особи, яка їх використала, оскільки вони не є суб'єктами злочину, а відповідна ознака є обов'язковою для наявності співучасті у злочині [5, с. 312].

Виходячи з того, що суб'єкт злочину займає самостійне місце серед елементів складу злочину, а виконавець характеризує певну діяльність при вчиненні злочину при співучасті, про виконавця (співвиконавця) злочину можна вести мову лише щодо злочинів, вчинених у співучасті. Коли йдеться про опосередковане вчинення злочину, то особа, яка здійснює таке посягання, є не виконавцем (співвиконавцем), а особою, яка підлягає кримінальній відповідальності (суб'єктом злочину) [5, с. 314].

В альтернативному законопроекті № 2689 від 27.12.2019 р. така пропозиція відсутня, на відміну від імплементації командної відповідальності для військових командирів та інших начальників, передбаченої статтею 28 Римського Статуту [6], без належного врахування принципу індивідуалізації юридичної відповідальності (частина 2 статті 61 Конституції України).

Висновок. З урахуванням викладених умовиводів, зауважимо, що проблематика кримінально-правового забезпечення національної безпеки та забезпечення виконання Україною міжнародних зобов'язань щодо кримінально-правового переслідування за вчинення міжнародних злочинів не є вичерпаною у даній роботі, а наведені аспекти є приводом для подальших наукових досліджень.

1. Конституція України : Закон України від 28 черв. 1996 р. № 54к/96-ВР. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254> (дата звернення: 19.02.2020).

2. Висновок Конституційного Суду України у справі за конституційним поданням Президента України про надання висновку щодо відповідності Конституції України Римського Статуту Міжнародного кримінального суду (справа про Римський Статут): Висновок Конституційного Суду України від 11 лип. 2001 р. № 3-в/2001. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v003v710-01> (дата звернення: 19.02.2020).

3. Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо забезпечення гармонізації кримінального законодавства з положеннями міжнародного права : Проект закону України від 20 груд. 2018 р. № 9438. URL: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=65266 (дата звернення: 19.02.2020).

4. Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо імплементації норм міжнародного кримінального та гуманітарного права : Проект закону України від 27 груд. 2019 р. № 2689. URL: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=67804 (дата звернення: 19.02.2020).

5. Христова Ю. В. Актуальні питання посереднього вчинення злочину. *Науковий вісник Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ* : зб. наук. праць. 2016. №1. С. 309–316.

6. Римський статут міжнародного кримінального суду від 17 лип. 1998 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_588 (дата звернення: 19.02.2020).

Черненко Анатолій Павлович

доцент кафедри
кримінально-правових дисциплін,
кандидат юридичних наук, доцент

Шиян Анатолій Григорович

старший викладач кафедри
кримінально-правових дисциплін

Гулян Амест Давидівна

студентка юридичного факультету

*(Дніпропетровський державний
університет внутрішніх справ)*

ДЕЯКІ ОСОБЛИВОСТІ ЗАКІНЧЕННЯ ДІЗНАННЯ У КРИМІНАЛЬНИХ ПРОСТУПКАХ

Запобігання загрозам національним інтересам є пріоритетним напрямом у галузі правоохоронної діяльності. В першу чергу це стосується сфери кримінального процесу, який за своєю суттю є одним із основних засобів боротьби зі злочинами, в тому числі з тими, що загрожують національній безпеці України. Результати цієї боротьби багато в чому залежать від того, наскільки ефективною є робота відповідних правоохоронних органів, наділених правом здійснення кримінальної процесуальної діяльності, на чому вважаємо за необхідне зосередити певну увагу.

Згідно із Законом України № 2617-VIII від 22 листопада 2018 року «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо спрощення досудового розслідування окремих категорій кримінальних правопорушень» з 1 січня 2020 року в діяльності певних правоохоронних органів повинна була віднайти своє практичне застосування така форма досудового розслідування, як дізнання [1]. Однак, із-за запізнілих кроків щодо створення відповідних підрозділів дізнання, забезпечення їх належними засобами діяльності тощо, дія цього Закону відтермінована іншим Законом, а саме № 321-IX від 3 грудня 2019 року «Про внесення зміни до розділу II «Прикінцеві та перехідні положення» Закону України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо спрощення досудового розслідування окремих категорій кримінальних правопорушень» [2]. Тільки з 1 липня 2020 року положення Кримінального процесуального кодексу України (далі – КПК), прийняті Законом № 2617-VIII від 22 листопада 2018 року і які стосуються порядку провадження дізнання в кримінальних проступках, наберуть чинності, знайдуть своє практичне застосування в діяльності відповідних правоохоронних органів [3].

Відповідно до зазначених змін, дізнання повинні здійснювати підрозділи дізнання або уповноважені особи інших підрозділів: а) органів Національної поліції; б) органів безпеки; в) органів, що здійснюють контроль за додержанням податкового законодавства; г) органів Державного бюро розслідувань; г) Національного антикорупційного бюро України (ч. 3 ст. 38 КПК). Безпосередньо здійснювати досудове розслідування кримінальних проступків уповноважений дізнавач – службова особа підрозділу дізнання органу Національної поліції, органу безпеки, органу, що здійснює контроль за додержанням податкового законодавства, органу Державного бюро розслідувань, у випадках, установлених цим Кодексом, уповноважена особа іншого підрозділу зазначених органів, які уповноважені в межах компетенції, передбаченої цим Кодексом (ст.ст. 3, 40-1 КПК). Дізнавач при здійсненні дізнання наділяється повноваженнями слідчого. Він несе відповідальність за законність та своєчасність здійснення дізнання.

Провадження дізнання по кримінальних проступках характеризується багатьма особливостями, які відрізняють його від досудового слідства. Його основною відмінністю від досудового слідства є те, що дізнання як форма досудового розслідування носить спрощений характер, який дає можливість набагато швидше притягувати особу до кримінальної відповідальності за вчинення кримінального проступку. Але при цьому законодавець встановив достатньо широкі гарантії для належного забезпечення захисту прав, свобод та законних інтересів підозрюваних (обвинувачених) у вчиненні кримінального проступку.

Важливими особливостями характеризується закінчення дізнання по кримінальних проступках, на які вважаємо за необхідне звернути увагу правників. Вони визначені поло-

женнями статті 301 КПК і полягають у наступному.

1. Дізнавач зобов'язаний у найкоротший строк, але не пізніше сімдесяти двох годин з моменту затримання особи в порядку, передбаченому ч. 4 ст. 298-2 КПК подати прокурору всі зібрані матеріали дізнання разом із повідомленням про підозру, про що письмово повідомляє підозрюваного, його захисника, законного представника, потерпілого.

2. Прокурор зобов'язаний не пізніше трьох днів після отримання матеріалів дізнання разом з повідомленням про підозру, а в разі затримання особи в порядку, передбаченому ч. 4 ст. 298-2 КПК, протягом двадцяти чотирьох годин здійснити одну із зазначених дій:

1) прийняти рішення про закриття кримінального провадження, а у випадку затримання особи в порядку, передбаченому ч. ст. 298-2 КПК, - про негайне звільнення затриманої особи;

2) повернути кримінальне провадження дізнавачу із письмовими вказівками про проведення процесуальних дій з одночасним продовженням терміну дізнання до одного місяця та звільнити затриману особу (у разі затримання особи в порядку, передбаченому ч. 4 ст. 298-2 КПК);

3) звернутися до суду з обвинувальним актом, клопотанням про застосування примусових заходів медичного або виховного характеру або про звільнення від кримінальної відповідальності;

4) у разі встановлення ознак злочину направити кримінальне провадження для проведення досудового слідства.

3. У випадку, передбаченому п. 3 ч. 2 цієї статті, строк затримання особи не повинен перевищувати сімдесяти двох годин з моменту затримання до початку розгляду провадження про кримінальний проступок в суді.

4. У разі прийняття прокурором рішення про звернення до суду з обвинувальним актом, клопотанням про застосування примусових заходів медичного або виховного характеру прокурор зобов'язаний у межах строків, визначених ч. 2 цієї статті, забезпечити надання особі, яка вчинила кримінальний проступок, або її захиснику, потерпілому чи його представнику копій матеріалів дізнання шляхом їх вручення, а у разі неможливості такого вручення - у спосіб, передбачений КПК для вручення повідомлень, у тому числі шляхом надсилання копій матеріалів дізнання за останнім відомим місцем проживання чи перебування таких осіб. У разі відмови вказаних осіб їх отримати чи зволікання з отриманням, вказані особи вважаються такими, що отримали доступ до матеріалів дізнання.

Про відмову в отриманні копій матеріалів дізнання чи неотримання їх складається відповідний протокол, який підписується прокурором та особою, яка відмовилася отримувати, а також прокурором, у разі коли особа не з'явилася для отримання матеріалів дізнання.

Аналіз цих положень вказує на їх неоднозначність з погляду прийняття перерахованих процесуальних рішень саме прокурором. Адже є зрозумілим, що складання процесуальних документів про прийняття цих рішень від імені прокурора буде, в основному, покладатися на дізнавача. У зв'язку з цим виникає питання до законодавця: навіщо закладати в кримінальне процесуальне законодавство положення, які не будуть виконуватися визначеними ним особами?

Особливо критичної оцінки підлягає положення ч. 5 ст. 301 КПК про обов'язок прокурора забезпечити надання особі, яка вчинила кримінальний проступок, або її захиснику, потерпілому чи його представнику копій матеріалів дізнання шляхом їх вручення, а у разі неможливості такого вручення - у спосіб, передбачений КПК для вручення повідомлень, у тому числі шляхом надсилання копій матеріалів дізнання за останнім відомим місцем проживання чи перебування таких осіб.

У зв'язку з цим виникає питання щодо належної реалізації цього обов'язку, адже матеріали кримінального провадження завжди будуть становити не менше декількох десятків, а то й значно більше аркушів. Із положень закону випливає обов'язок направляти копії матеріалів щонайменше підозрюваному, а якщо у справі є потерпілий - то і йому. Хто це буде робити: прокурор чи за його вказівкою дізнавач? Більше всього, що останній. Де ж дізнавачу або прокурору, який, припустимо, буде добросовісно виконувати покладений на нього цей обов'язок і не перекладатиме його на дізнавача, брати кошти на виготовлення копій матеріалів дізнання? Відповідь однозначна – з власної кишені, оскільки держава не буде виділяти кошти на забезпечення цих витрат. І це треба робити у сотнях кримінальних проваджень, які будуть перебувати в дізнавача (прокурора).

Вбачаємо, що це положення повинно бути піддано законодавчому корегуванню. Пропонуємо два варіанти такого корегування: 1) ознайомлення підозрюваного, його захис-

ника чи законного представника, а також потерпілого, його представника чи законного представника здійснювати в порядку, передбаченому ст. 290 КПК України, тобто як це робить слідчий; або 2) матеріали дізнання цим особам надавати в електронному форматі.

Аналіз законодавчих змін до КПК України, які запровадженні Законом України від 22 листопада 2018 року, і стосуються провадження дізнання по кримінальних проступках, вказує на ще й на інші особливості цієї форми досудового розслідування. Зокрема, це стосується: строків дізнання та їх продовження; підстав і порядку затримання особи, яка вчинила кримінальний проступок; судового розгляду кримінальних проваджень стосовно кримінальних проступків та ін. Охарактеризувати всі ці особливості, дати їм оцінку, визначитись з можливістю їх належного застосування у практичній діяльності, внести відповідні пропозиції тощо, в одній науковій роботі не можливо. Необхідність їхнього дослідження є безсумнівною, оскільки новітні аспекти провадження дізнання в Україні є надзвичайно цікавими для будь-якого правника. Але це вже потрібно робити в інших наукових роботах.

1. Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо спрощення досудового розслідування окремих категорій кримінальних правопорушень: Закон України від 22 листопада 2018 року № 2617-VIII URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2617-19> (дата звернення: 19.02.2020).

2. Про внесення зміни до розділу II «Прикінцеві та перехідні положення» Закону України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо спрощення досудового розслідування окремих категорій кримінальних правопорушень»: Закон України від 3 грудня 2019 року № 321-IX URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/321-20> (дата звернення: 19.02.2020).

3. Кримінальний процесуальний кодекс України (Відомості Верховної Ради України (ВВР), 2013, № 9-10, № 11-12, № 13, ст.88) URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17#n2662> (дата звернення: 19.02.2020).

Шалгунова Світлана Аполлінаріївна
завідувач кафедри
кримінально-правових дисциплін,
кандидат юридичних наук, доцент

Барабаш Гліб Вікторович
викладач кафедри
кримінально-правових дисциплін

*(Дніпропетровський державний
університет внутрішніх справ)*

СУЧАСНІ ПРОБЛЕМИ ЗАПОБІГАННЯ НЕЗАКОННОМУ ОБІГУ ЗБРОЇ В УКРАЇНІ

Суспільна небезпечність незаконних дій зі зброєю, а саме викрадення зброї, боєприпасів або вибухових речовин, незаконного носіння, зберігання, придбання, виготовлення або збуту цих предметів, а також їх недбалого зберігання полягає в тому, що ці злочини заподіюють шкоду або створюють загрозу спричинення шкоди громадській безпеці. Україна не перша країна у світі, що стала «жертвою» такого незаконного обігу. Проведений нами аналіз незаконних дій зі зброєю дозволив зробити певні узагальнення, що стосуються регламентації кримінально-правової заборони незаконного обігу зброї та предметів озброєння. Перше: при незаконному обігу зброї злочинна поведінка особи (суб'єкта злочину) може виражатися у вчиненні особою дії (бездіяльності) у вигляді порушення заборони або невиконання обов'язків. Друге: Кримінальним кодексом України передбачено відповідальність за наступні види (форми) незаконного обігу зброї: носіння, зберігання, придбання, виготовлення, переробка, фальсифікація, видалення чи зміна її маркування, ремонт, передача чи збут вогнепальної зброї (крім гладкоствольної мисливської), бойових припасів, вибухових речовин або вибухових пристроїв. Третє: незаконне придбання зброї, з одного боку, і незаконний збут – з іншого, тягнуть однакову відповідальність, проте очевидний різний ступінь суспільної небезпеки цих діянь.

Зважаючи на це, ми вважаємо, що було б доцільним і виправданим з погляду оцінки суспільної небезпечності незаконного обігу зброї, визначити незаконний збут предметів озброєння в окрему норму (в рамках ст. 263 КК України) із значним підвищенням розміру покарання у порівнянні з санкцією за незаконну передачу, оскільки суспільна небезпека торгів-

влі зброєю набагато вища. Таким чином можна запобігти вчиненню озброєних злочинів.

Запровадження ст. 263-1 КК України «Незаконне виготовлення, переробка чи ремонт вогнепальної зброї або фальсифікація, незаконне видалення чи зміна її маркування, або незаконне виготовлення бойових припасів, вибухових речовин чи вибухових пристроїв», на наш погляд, проблему посилення кримінальної відповідальності не вирішує. І пов'язано це, в першу чергу із тим, що дана кримінально-правова норма містить ознаки об'єктивної сторони, що не мають великої суспільної небезпечності, що дозволило б відносити до кримінально-караних дій. Такими, на наш погляд, є фальсифікація вогнепальної зброї, незаконне видалення чи зміна її маркування. В сучасних умовах хаосу в питаннях правової регламентації та контролю за обігом вогнепальної зброї та боєприпасів, фактично, встановлювати такий вид відповідальності неефективно. Як показує практика діяльності державних військових формувань, порядку в цих питаннях мало і у них.

Порівняльно-правовий аналіз кримінального законодавства зарубіжних країн показав, що в ряді іноземних держав питанню, пов'язаному з незаконним обігом зброї на законодавчому рівні надається більшого значення, ніж у КК України. Незаконний обіг зброї у світі є контрабандоаспектною проблемою. Він включає в себе незаконне виготовлення зброї, її контрабандне переміщення через національні кордони, нелегальну торгівлю зброєю. Останнє вже тривалий час є частиною нелегального бізнесу організованої злочинності різних країн, і, в першу чергу, терористичних угруповань, що використовуються при поваленні конституційного ладу в окремих країнах світу останні 30 років (Сирія, Лівія, Йемен, Югославія, Афганістан, Єгипет та ін.). Кількість злочинів із застосуванням різноманітних видів зброї зростає поряд із розповсюдженням предметів озброєння у світі. При цьому предмети озброєння мають цілком легальне походження, вироблені на заводах, а не кустарним способом чи якимось іншим, утаємненим.

Як і будь-який механізм, що розробляється, а потім втілюється і працює у суспільстві, система норм, що регулює обіг зброї на території України не є досконалою і має певні недоліки. Одним із таких недоліків є відсутність належної нормативно-правової бази, що регулює обіг зброї на території країни. Необхідність посилення протидії злочинності, з незаконним обігом зброї, удосконалення з цією метою законодавства обумовлює необхідність в розробці відповідних заходів щодо протидії незаконному поводженню зі зброєю, з'ясування сутності кримінально-правових відносин. Для створення певних заходів, необхідно звернути увагу на досвід різних країн з цього питання, розглянути кримінально-правові заборони, що встановлюють відповідальність за незаконні дії, пов'язані з використанням, придбанням, зберіганням, носінням зброї, бойових припасів тощо за законодавством різних держав.

Боротьба з нелегальним розповсюдженням вогнепальної зброї індивідуального використання є достатньо складним завданням, тим більше, в умовах військового конфлікту на території будь-якої держави. Це пояснюється тим, що незаконною торгівлею зброєю займаються не тільки транснаціональні злочинні угруповання, в операціях з нелегального обігу зброї активну участь приймають державні органи, що діють під прикриттям.

Успіх протидії незаконному обігу зброї в багатьох випадках залежить від правового режиму використання тих предметів озброєння, що перебувають у цивільному обігу, ступеня до їх доступу для населення, а також організації контролю над ними. Мається на увазі діюче законодавство, а також практика його застосування.

Питанням боротьби з незаконною торгівлею зброєю присвячено багато спеціальних сесій Генеральної асамблеї Міжнародної організації Кримінальної поліції з питань підвищення ефективності обліку вогнепальної зброї, а також застосування заходів з покращення міжнародної співпраці у такій боротьбі. Як вважає співробітник Генерального секретаріату Інтерполу Д. Манросс, усвідомлення проблеми володіння зброєю на національному рівні достатньо високе, в той же час, реакція на застосування вогнепальної зброї для великої кількості вбивств має достатньо повільний прояв [1, с.43]. Комісія ООН з попередження злочинності та кримінального судочинства силами експертів з 50 країн провела експертне опитування, що стосується режиму володіння населенням різних країн вогнепальною зброєю. Дослідження показало, що у всіх країнах спостерігається тенденція посилення регулювання обігу вогнепальної зброї. Найбільше це стосується Австралії, Канади, Великобританії, Росії, Чехії, Естонії, Латвії, Литви, Молдови, Франції, Китаю, що вже прийняли відповідні нормативні акти. У Бразилії, Данії, Індії, такі новели законодавства знаходяться у стадії підготовки.

Кількісні показники з вогнепальної зброї, що знаходиться у володінні, сягають від

менш 1 індивідуального володільця на 1000 осіб населення (Туніс, Сінгапур) до більш 120 (Німеччина). У Фінляндії кількість одиниць вогнепальної зброї сягає 400 на 1000 чоловік. У цій країні приблизно половини населення мають у сім'ї вогнепальну зброю. Там (а також у Німеччині, Данії, Швеції, Румунії і деяких інших країнах) немає заборон на володіння довгоствольними та ручними типами цивільної вогнепальної зброї [2, с.29].

Проте, скільки вогнепальної зброї у світі виробляють незаконно, скільки потрапляє у країни шляхом контрабанди, яка кількість військової зброї і зброї, що викрадена у законних власників, перебуває на ринку, - достовірних даних немає. В зарубіжних публікаціях надано тільки приблизна сума фінансових засобів, що отримують щорічно за торгівлю зброєю у світовому масштабі: приблизно 500 млрд. долл. [3, с.109].

Важко оцінити і ступінь озброєності населення і злочинного світу. Можна лише надати приблизну оцінку, використовуючи для цього інформацію, що отримана від правоохоронних органів, результати опитування населення і дослідженнях, що були проведені з цієї проблеми. Така інформація дає підстави вважати, що безконтрольне розповсюдження вогнепальної зброї сприяє збільшенню кількості злочинів. І що б не казали прибічники легалізації вільного обігу зброї в Україні, такий крок призведе лише до загострення криміногенної обстановки та збільшення показників насильницької злочинності, які і так за останні 5 років суттєво зросли.

Зарубіжні вчені, що займалися вивченням взаємозв'язку між наявністю у населення вогнепальної зброї і смертністю з причин насильницьких злочинів, нещасних випадків та самогубств, дійшли висновку, про те, що як тільки вогнепальна зброя стає легкодоступною для населення, вірогідність загибелі людей внаслідок насильницьких злочинів збільшується. Таке положення ілюструється статистикою, що наводиться американськими вченими: Ф. Куком, Д. Нейджином, М. Вольфгангом, Г. Зайзелюю, Д. Зуелюю, Ф.Э. Зимрингом, англійськими дослідником Д.П. Кингом [4, с.50-58], канадськими кримінологами І. Уоллером [5] та С. Фицсиммон [6, с.21] та ін.

Узагальнення нами зарубіжного досвіду кримінально-правового регулювання обігу зброї, показало те, що легалізувати обіг вогнепальної зброї в країні не можна, оскільки це призведе лише до погіршення криміногенної ситуації. Крім того, Україна як частина Європи, повинна спиратися на досвід тих країн, з якими вона має спільні кордони, оскільки контрабанда зброї є одним її шляхів надходження великої кількості зброї та предметів озброєння в Україну.

1. Манрос Д. Участие Интерпола в борьбе с нелегальной торговлей стрелковым оружием // Интерпол в России. 2001. № 1. С.43
2. Материалы Экономического и Социального Совета ООН, 2001, 28 апр. - 9 мая. Russian original. P. 29.
3. Curbing Illicit Trafficking in Small Arms and sensitive Technologies: an action-oriented agenda. Chapter 8. – Geneva: United National Institute for Disarmament Research. 1998. P. 109.
4. Daniel P., King B.sc. The Criminologist. V. 8. N 28. Spring 1973. P. 50-58.
5. ГИЦ МВД России. Сигнальная информация. 1992. Вып. 59.
6. Canadian Security. 1991. Septmber/October. Pp. 21-22.

Бесса Ганна Вікторівна
аспірант Науково-дослідного
інституту вивчення проблем
злочинності імені академіка
В.В. Сташиса Національної
академії правових наук України

ПОНЯТТЯ ТА РІЗНОВИДИ КРИМІНАЛЬНИХ ПРОЦЕСУАЛЬНИХ РІШЕНЬ В СУДОВОМУ КОНТРОЛЬНОМУ ПРОВАДЖЕННІ

Відповідно до ст. 3 Закону України «Про національну безпеку України» державна політика у сферах національної безпеки і оборони спрямована на захист: людини і громадянина - їхніх життя і гідності, конституційних прав і свобод. Частиною 1 статті 9 зазначеного Закону закріплено, що рішення, дії чи бездіяльність органів державної влади, посадових і службових осіб можуть бути оскаржені в суді [2].

Кримінальні процесуальні рішення у судовому контрольному провадженні доцільно

розглядати не тільки як одну з дискусійних тем в науці та в судовій практиці, але й як правове явище, яке поширює свою дію на учасників кримінального провадження, а також і на інше коло осіб, шляхом висвітлення рішень у засобах масової інформації. За прийнятим судовим рішенням, в тому числі і рішенням слідчого судді, суспільство оцінює ефективність системи правосуддя в цілому, тому рішення повинно бути не тільки законним, обґрунтованим та вмотивованим, але й доступним та зрозумілим суспільству, направлене на захист прав, свобод чи інтересів осіб у кримінальному провадженні, у випадку встановлення їх порушення.

Реалізація слідчим суддею функції судового контролю здійснюється шляхом прийняття процесуальних рішень у формі ухвал.

Поняття кримінального процесуального рішення та його різновидів вже досліджувалось в наукових працях. Але комплексне дослідження проблематики ухвалення кримінальних процесуальних рішень саме у судовому контрольному провадженні у досудовому розслідуванні, не проводилось.

В КПК України не закріплено поняття «рішення слідчого судді», а визначена лише дефініція терміну «процесуальне рішення» у ч. 1 ст. 110 КПК України, відповідно до якої процесуальними рішеннями є всі рішення органів досудового розслідування, прокурора, слідчого судді, суду [1].

Кримінальне процесуальне рішення у судовому контрольному провадженні - це правовий акт слідчого судді, постановлений у відповідності до вимог кримінального процесуального законодавства, за результатом оцінки слідчим суддею обставин та доказів при розгляді клопотань або скарг у кримінальному провадженні на досудовому розслідуванні.

Процесуальному рішенням слідчого судді притаманні такі ознаки:

1) має правовий характер, оскільки містить результат вирішення того чи іншого питання з приводу судового контролю за дотримання прав, свобод й інтересів осіб у кримінальному провадженні;

1) має державно-владний характер, оскільки постановляється спеціально уповноваженим суб'єктом - слідчим суддею та в порядку, визначеним КПК України;

2) є юридичним актом, що породжує, змінює або припиняє кримінальні процесуальні відносини;

3) відповідає загальним вимогам, встановленим у ст. 372 КПК України, з урахуванням особливостей, визначених в окремих статтях кримінального процесуального закону залежно від різновиду кримінального процесуального рішення у судовому контрольному провадженні;

4) має визначений кримінальним процесуальним законом строк дії (за винятком ухвал, постановлених в порядку статей 206 та 303 КПК України);

5) є обов'язковим та підлягає безумовному виконанню на всій території України (ч. 2 ст. 21 КПК України).

Рішення слідчого судді у формі ухвал, відповідно до ч. 2 ст. 110 КПК України повинні відповідати вимогам статей 369, 371 - 372 КПК України, з урахуванням особливостей, визначених в ч. 3 ст. 152 КПК України, ч. 3 ст. 157 КПК України, ст. 164 КПК України, ч. 5 ст. 173 КПК України, ч. 1 ст. 196 КПК України, ч. 2 ст. 235 КПК України, ч. 4 ст. 248 КПК України, ч. 2 ст. 263 КПК України, ч. 3 ст. 264 КПК України, ч. 3 ст. 268 КПК України [1]. Тобто, крім вимог, які визначені для всіх судових рішень, за наслідками розгляду того чи іншого клопотання слідчий суддя постановляє ухвалу, в якій повинен обов'язково зазначити відомості, закріплені у зазначених вище положеннях КПК України.

В частині 1 статті 370 КПК України закріплені імперативні вимоги до судового рішення, яке повинно бути законним, обґрунтованим і вмотивованим [1]. Законодавець розмежував ці поняття, вони не є тотожними, але є взаємопов'язаними.

Крім загальних вимог, закріплених в ст. 370 КПК України, рішення слідчого судді, на наш погляд, повинно бути якісним, доступним, своєчасним, справедливим.

Однією з умов прийняття слідчим суддею законного, обґрунтованого та вмотивованого рішення є неухильне дотримання встановлених кримінальним процесуальним законом вимог щодо його форми та змісту.

Зміст ухвали визначений в ст. 372 КПК України, відповідно до якої ухвала, що викладається окремим документом, складається зі: вступної, мотивувальної та резолютивної частин [1].

Рішення слідчого судді можна класифікувати:

1) за функціональним значенням на: а) початкові (з них розпочинають розгляд кло-

потання або скарги: ухвала про відкриття провадження по скарзі, поданої в порядку ст. 303 КПК України); б) проміжні (постановлюються з приводу питань, які вирішуються під час розгляду клопотання або скарги: про призначення захисника на окрему процесуальну дію в порядку, передбаченому ст.ст. 49, 53 КПК України); в) підсумкові (містять результат розгляду клопотання або скарги);

2) залежно від участі сторін у кримінальному провадженні: а) ухвали, постановлені за участю всіх сторін кримінального провадження; б) ухвали, постановлені за участю тільки однієї з сторін кримінального провадження;

3) залежно від ініціативи суб'єктів кримінального провадження: а) рішення слідчого судді, постановлені за результатами розгляду клопотання чи скарги; б) рішення слідчого судді, постановлені за власною ініціативою (в порядку ст. 206 КПК України);

4) залежно від права на оскарження: а) ухвали слідчого судді, які можуть бути оскаржені в апеляційному порядку (ст. 309 КПК України); б) ухвали слідчого судді, які не підлягають оскарженню (не включені до переліку ухвал, визначених ст. 309 КПК України).

Оскільки постановлення слідчими суддями законних, обґрунтованих та вмотивованих ухвал має безпосередній зв'язок з виконанням завдань кримінального провадження, формулювання сучасних наукових положень про кримінальне процесуальне рішення слідчого судді є актуальним, та потребує подальшого дослідження.

1. Кримінальний процесуальний кодекс України від 13.04.2012 р. № 4652-VI.URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/4651-17>

2. Про Національну безпеку України: Закон України від 21 червня 2018 року № 2469-VIII.URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2469-19>

Бойко Олена Іванівна

викладач кафедри
тактико-спеціальної підготовки
Дніпропетровського державного
університету внутрішніх справ

Стефанів Денис Олександрович

курсант Дніпропетровського
державного університету
внутрішніх справ

РЕАЛІЗАЦІЯ ПРАВА ГРОМАДЯН НА НЕОБХІДНУ ОБОРОНУ ЯК ЗАХІД ПРОТИДІЇ ЗЛОЧИННІЙ ДІЯЛЬНОСТІ

Протидія злочинам проти особи, забезпечення громадського порядку, захист конституційних прав громадян є однією з найважливіших умов функціонування будь-якої держави. В сучасних умовах правоохоронні органи України докладають чималих зусиль для її підтримки на належному рівні.

Проте практика свідчить, що цих зусиль сьогодні явно недостатньо. Характер і масштаби злочинності посилюють соціальну напругу, сприяють виникненню деструктивних процесів у суспільстві, люди відчувають, що їхнє життя, здоров'я і власність – незахищені. Захист конституційних прав людини та громадянина, зокрема захист державою життя, здоров'я, честі, гідності, недоторканності та безпеки відповідно до ст. 3 Конституції України, визнаються найвищою соціальною цінністю і головним обов'язком держави [1].

Реалізація права на захист від злочинних посягань є не тільки актуальним, а й дуже складним завданням для держави, адже вимагає проведення комплексних досліджень у багатьох галузях знань, зокрема юридичній, а саме поглибленого дослідження причин та умов, що сприяють вчиненню злочинів і правопорушень, підстав кримінальної відповідальності, особливостей їх кримінологічної характеристики та факторів, які запобігають їх вчиненню. Тому саме проблеми, пов'язані з регулюванням дій щодо захисту конституційних прав у стані необхідної оборони, на сьогодні є одними з найбільш актуальних у сфері протидії злочинності.

Однією з проблем реалізації права громадян на необхідну оборону є відсутність належного законодавчого регулювання повноважень людини та громадянина при захисті

своїх конституційних прав. На сьогоднішній час в Україні відсутній закон, який би регламентував дії осіб щодо застосування заходів впливу, зброї та спеціальних заходів у разі захисту в межах необхідної оборони від протиправних посягань.

Це суперечить, передусім, ст. 92 Конституції України, оскільки права людини і громадянина, гарантії цих прав, зокрема права на володіння і використання зброї в стані необхідної оборони, повинні визначатися виключно законами України. Відповідно до ст. 27 Конституції України кожен має право захищати своє життя і здоров'я, життя та здоров'я інших людей від протиправних посягань[1]. Ця норма Конституції України повинна бути закріплена у законодавчому акті, наприклад, Законі України «Про зброю» або «Про зброю не військового призначення».

Через відсутність відповідного закону також порушуються і норми ст. 24 Конституції України, яка передбачає рівні конституційні права і свободи громадян та їх рівність перед законом. Право використовувати зброю надано лише працівникам правоохоронних органів. Перелік осіб, які мають право використовувати вогнепальну зброю, пристрої для відстрілу патронами, спорядженими гумовими кулями, в Україні, на жаль, є вичерпним.

Зі змісту ч. 5 ст. 36 Кримінального кодексу України випливає, що не є перевищенням меж необхідної оборони і не передбачає кримінальну відповідальність застосування зброї або будь-яких інших засобів чи предметів для захисту від нападу озброєної особи або нападу групи осіб, а також для відвернення протиправного насильницького вторгнення у житло чи інше приміщення, незалежно від тяжкості шкоди, яку заподіяно тому, хто посягає [2]. На підставі викладеного вище можна зробити висновок, що ч. 5 ст. 36 КК України дозволяє застосовувати різні заходи впливу не лише працівникам правоохоронних органів, а й звичайним громадянам, хоча законодавчого регулювання придбання, володіння і застосування ними зброї на сьогодні не існує.

Для ефективної реалізації конституційного права громадян на необхідну оборону потрібно на законодавчому рівні закріпити оптимальну структуру, функції, завдання, принципи, повноваження, умови, за яких можливо налагодити ефективну координацію та взаємодію між органами законодавчої, виконавчої, судової влади та громадськістю з метою визначення видів зброї цивільного призначення, умов її придбання, правових підстав застосування.

На нашу думку, виправити недоліки правового регулювання реалізації права на необхідну оборону можна лише за допомогою запровадження дієвого механізму науково-обґрунтованого комплексу правових та організаційних заходів:

– прийняття відповідного законодавчого акта «Про зброю» або «Про зброю не військового призначення», який відповідно до Конституції України закріпив би гарантії захисту громадянина та людини з дотриманням конституційного принципу рівності громадян перед законом;

– у законі повинні бути чітко регламентовані види зброї цивільного призначення, процедура надання права на придбання, носіння, зберігання зброї, права та обов'язки власника зброї, правові підстави застосування зброї, заходи безпеки при поводженні зі зброєю, дії після її використання (надання долікарської медичної допомоги, виклик швидкої медичної допомоги, повідомлення підрозділу поліції, за необхідності вжиття заходів щодо затримання нападника, тощо).

Особливого значення потребує закріпленні на законодавчому рівні організаційно-правових основ реалізації права на необхідну оборону, при цьому конкретно визначивши повноваження суб'єктів правовідносин щодо обігу зброї, призначеної для захисту від протиправних посягань, умови її правомірного застосування.

1. Конституція України: прийнята на V сесії Верховної Ради України 28 червня 1996 року // Відомості Верховної Ради України. 1996. № 30. Ст. 141.

2. Кримінальний кодекс України: Закон України від 5 квітня 2001 року № 2341-III / URL: <http://zakon1.rada.gov.ua>

Буждиганчук Євдокія Юріївна
здобувач ПрАТ «Вищий навчальний
заклад «Міжрегіональна академія
управління персоналом»

ДО ПИТАННЯ ПОБУДОВИ КРИМІНАЛІСТИЧНОЇ ХАРАКТЕРИСТИКИ СУТЕНЕРСТВА, ВЧИНЕНОГО ОРГАНІЗОВАНОЮ ГРУПОЮ

Криміналістична характеристика є обов'язковою складовою методики розслідування сутенерства, вчиненого організованою групою. Побудова її структури та окреслення кореляційних зв'язків між її окремими елементами є необхідним для надання ефективних рекомендацій по кримінальним провадженням досліджуваної категорії. Тому визначена тема є надзвичайно актуальною.

Слід зазначити, що загалом методика розслідування злочинів окремими науковцями розглядається через призму дуалізму. З одного боку, автори визначають її як сам процес розслідування злочинів як специфічна діяльність уповноважених законом органів, здійснювана на основі застосування засобів криміналістичної техніки, прийомів криміналістичної тактики, а також криміналістичних методів розслідування окремих видів злочинів. З іншого, як розділ науки криміналістики, що містить систему комплексних криміналістичних рекомендацій по виявленню, розслідуванню і профілактиці окремих видів злочинів [6, с. 120].

Цікавою зі сторони практичної діяльності є думка Є. П. Іщенко, який наголошує на тому, що, працюючи по конкретній кримінальній справі, слідчий нерідко зустрічається з труднощами в з'ясуванні криміналістичних особливостей того або іншого виду чи групи злочинів, а також у виборі оптимальних підходів до їхнього розкриття і розслідування. Іншими словами, йому необхідна, образно кажучи, криміналістична матриця розслідування, наклавши яку на сформовану (або вихідну) слідчу ситуацію, він міг би чітко зорієнтуватися, що і як йому слід зробити для встановлення і викриття винних осіб і виправдання невинних, якщо вони через обставини, що склалися, виявилися під підозрою [2, с. 120-121].

З іншого боку підійшов до визначення криміналістичної характеристики Л. Я. Драпкін. Автор зазначив, що в досліджуваній науковій категорії з достатнім ступенем конкретності повинні бути описані типові ознаки та властивості події, обстановки, способу та механізму вчинення суспільно-небезпечних діянь певної класифікаційної групи, процесу виникнення та локалізації доказів, типових ознак особистості та поведінки винних, потерпілих, а також стійкі особливості інших об'єктів посягань [1, с. 17].

Аналізуючи наукову літературу, нами було з'ясовано, що наразі недостатньо вивченою залишається проблема сучасної криміналістичної характеристики сутенерства, вчиненого організованою групою. Також, з огляду на проведене опитування працівників правоохоронних органів, було з'ясовано, що 89 % одним із найбільш перспективних напрямів підвищення ефективності розслідування називають створення системи сталих кореляційних зв'язків між елементами криміналістичної характеристики досліджуваного кримінального правопорушення.

Переходячи до наповнення елементами криміналістичної характеристики сутенерства, вчиненого організованою групою, слід привести окремі думки науковців з цього приводу. Зокрема, В.С. Кузьмічов та Г.І. Прокопенко серед її елементів визначають наступні: предмет безпосереднього злочинного посягання (найрізноманітніші об'єкти органічного та неорганічного походження); спосіб вчинення злочинів в його широкому розумінні (обставини приготування, вчинення і приховування злочину, образ дії суб'єкта, що використовується для досягнення поставленої мети); типову «слідову картину» злочину в її широкій інтерпретації (сукупність джерел матеріальних та ідеальних відображень у навколишній матеріальній обстановці вчиненого злочину); особу злочинця (опис людини як соціально-біологічної системи, властивості та ознаки якої відображуються у матеріальному середовищі); особу потерпілого (для окремих видів чи груп злочинів: демографічні дані, відомості про спосіб життя, риси характеру, звички, зв'язки і стосунки, ознаки віктимності тощо) [3, с. 253].

В свою чергу, К. Ю. Назаренко зробила висновок, що в структуру криміналістичної характеристики злочинів, пов'язаних зі створенням або утриманням місць розпусти і звідництвом, входять такі елементи: 1) спосіб вчинення злочину; 2) обстановка злочину;

3) слідова картина; 4) особа злочинця [7, с. 74].

А вже В. О. Лазарев, говорячи про втягнення неповнолітніх в заняття проституцією, визначив наступну її структуру: спосіб вчинення злочину; засоби втягнення неповнолітнього в заняття проституцією; особа злочинця (сутенера); обстановка злочину; слідова картина; особа неповнолітнього потерпілого, що у своїй сукупності моделюють досліджуваний вид кримінального правопорушення [5, с. 92].

Досить важливою в розрізі нашого дослідження є праця К.О. Чаплинського, який надав сучасну криміналістичну характеристику та здійснив аналіз організованої злочинної діяльності. Автором у роботі детально розкрито тактичні прийоми та організацію проведення слідчих дій під час розслідування злочинів, учинених організованими злочинними угрупованнями [8, с. 7].

Також доречним є погляд М. В. Куратченка, який зробив висновок, що структурними елементами криміналістичної характеристики сутенерства та втягнення особи в заняття проституцією є такі спосіб учинення злочину; обстановка злочину; слідова картина; особа злочинця; особа потерпілого [4, с. 7].

Підводячи підсумок, зазначимо, що на основі дослідження матеріалів кримінальних проваджень та аналізу проведеного анкетування працівників правоохоронних органів, серед елементів криміналістичної характеристики сутенерства, вчиненого організованою групою, нами виокремлено наступні: 1) спосіб підготовки, безпосереднього вчинення та приховування кримінального правопорушення; 2) обстановка вчинення злочину; 3) слідова картина; 4) особа потерпілого; 5) організована група.

1. Драпкин Л. Я. Предмет доказывания и криминалистические характеристики пре ступлений // Межвуз. сб. науч. тр. Свердловск, 1978. Вып.69. С. 17.

2. Ищенко Е.П. Проблемы криминалистической характеристики преступлений // 50 лет в криминалистике. К 80-летию со дня рождения Р.С. Белкина. Матер. между. науч. конф. Воронеж: Воронеж. гос. ун-т, 2002. С. 120-121.

3. Кузьмічов В. С. Криміналістика : навч. посіб. / За заг. ред. В. Г. Гончаренка та С. М. Моїсєєва. К.: Юрінком Інтер, 2001. 368 с.

4. Куратченко М. В. Розслідування сутенерства та втягнення особи в заняття проституцією : автореф. дисер. на здобуття наукового ступеня кандидата юридичних наук / Дніпропетровський державний університет внутрішніх справ: Дніпропетровськ, 2017. 20 с.

5. Лазарев В.О. Сутність та структура криміналістичної характеристики втягнення неповнолітнього в заняття проституцією та сутенерства / *Науковий вісник Херсонського державного університету. Серія «Юридичні науки»*. 2017. Випуск 2. Т. 3. С. 88-92.

6. Матусовский Г.А. Экономические преступления: криминалистический анализ / Харьков: Консум, 1999. 480 с.

7. Назаренко К.Ю. Розслідування злочинів, пов'язаних зі створенням або утриманням місць розпусти і звідництвом: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.09 / Дніпропетровськ, 2016. 218 с.

8. Чаплинський К.О. Організація і тактика слідчих дій та оперативно-розшукових заходів при розслідуванні злочинів, вчинених організованими злочинними угрупованнями: автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.09 / НАВСУ. К., 2003. 16 с.

Венгерова Юлія Віталіївна
здобувач кафедри криміналістики,
судової медицини та психіатрії,
Дніпропетровського державного
університету внутрішніх справ

ХАРАКТЕРИСТИКА ЗЛОЧИННИХ ДІЙ НА ЕТАПІ ВІДКРИТТЯ ТУРИСТИЧНОГО БІЗНЕСУ

Слід зауважити, що злочинні дії у сфері туристичної діяльності можуть вчинятися як з боку справжніх суб'єктів туристичної діяльності, так і з боку фіктивних підприємств. А.Ф. Волобуєв у цьому розрізі додає, що в багатьох випадках підготовку документів, необхідних для державної реєстрації фіктивного підприємства, а також низку юридично значимих дій, пов'язаних зі створенням юридичної особи, здійснюють юристи (або інші фахівці) – співробітники суб'єктів господарювання, керівники яких входять до складу організованих злочинних угруповань, в інтересах яких створюються мережі фіктивних підприємств. Нотаріальне посвідчення установчих документів здійснюють нотаріуси на підставі втрачених

(викрадених) паспортів, без встановлення дієздатності їх пред'явників [1, с. 55].

Що стосується законодавчого закріплення, то у вересні 2019 р. Президент України підписав прийнятий Верховною Радою Закон №1080 «Про внесення змін до Кримінального кодексу України та Кримінального процесуального кодексу України щодо зменшення тиску на бізнес». Цим Законом з Кримінального кодексу України виключено ст. 205 щодо фіктивного підприємництва [2]. Хоча, як показує практика, «фіктивні фірми» завжди були і залишаються важливим інструментом у різноманітних злочинних схемах. Разом з тим, необхідно зазначити, що за внесення в документи, які відповідно до закону подаються для проведення державної реєстрації юридичної особи або фізичної особи - підприємця, завідомо неправдивих відомостей, а також умисне подання для проведення такої реєстрації документів, які містять завідомо неправдиві відомості, законодавець передбачив кримінальну відповідальність за ст. 205¹ КК України.

Оскільки туристична діяльність відноситься до підприємницької, обов'язковою правовою дією як умова здійснення будь-якої підприємницької діяльності, зокрема, туристичної, є державна реєстрація. Адже з моменту державної реєстрації туристичне підприємство вважається створеним і набуває прав юридичної особи та включається до Єдиного державного реєстру підприємств і організацій України [3]. Крім того, відповідно до Законів України «Про туризм» і «Про ліцензування певних видів господарської діяльності» туристична діяльність не може здійснюватися без отримання ліцензії.

Як свідчить практика, не завжди здобувач ліцензії для її отримання відповідає ліцензійним умовам, що розробляються органами ліцензування. Тому, для відкриття «бізнесу» нерідко підробляються документи, зокрема, що засвідчують особу; документи, що повинні засвідчувати «кадровий потенціал» майбутнього підприємства (кількість, наявність у певних працівників відповідної освіти, кваліфікації та (або) стажу роботи тощо); документи, що підтверджують наявність певної матеріально-технічної бази; відомості щодо місць провадження туроператорської діяльності; документи, що підтверджують відносини із страховою компанією; документи, що підтверджують фінансове забезпечення цивільної відповідальності перед туристами (гарантія банку або іншої кредитної установи) тощо.

Розуміючи, що відповідні реєстраційні органи та органи ліцензування не видадуть відповідні документи для провадження туристичної діяльності, суб'єкти, що мають намір здійснювати таку діяльність, можуть вчиняти такі підготовчі дії:

- вносять в документи, які відповідно до закону подаються для проведення державної реєстрації юридичної особи або фізичної особи - підприємця, завідомо неправдиві відомості;
- умисно подають для проведення такої реєстрації документи, які містять завідомо неправдиві відомості;
- викрадають, привласнюють, вимагають офіційні документи, штампи чи печатки або заволодівають ними шляхом шахрайства чи зловживання особи своїм службовим становищем;
- підробляють посвідчення або інші офіційні документи, які видаються чи посвідчується підприємством, установою, організацією, громадянином-підприємцем, нотаріусом, державним реєстратором, суб'єктом державної реєстрації прав, особою, яка уповноважена на виконання функцій держави щодо реєстрації юридичних осіб, фізичних осіб - підприємців тощо, а також виготовляють підроблені печатки, штампи чи бланки підприємств, установ чи організацій.

Нерідко суб'єктам туристичної діяльності у відкритті туристичних підприємств сприяють службові особи, які, зловживаючи владою або службовим становищем, з метою одержання неправомірної вигоди, використовують можливості службового становища, або особи, які надають публічні послуги (державні реєстратори, державні оцінювачі, інші особи, які надають адміністративні послуги).

Слід зазначити, що запорукою успішності суб'єктів туристичної діяльності є налагоджена інфраструктура та комфорт у місці відпочинку, особливо, якщо місце знаходиться близько з водними об'єктами або заповідною зоною. У зв'язку з цим, ряд підприємств у галузі туризму нехтує правилами законної забудови та зайняття земельних ділянок та, всупереч законним нормам та правилам, здійснюють будівництво без проектної документації і дозволів відповідних органів, або, використовуючи корупційні зв'язки, отримують такі дозволи завдяки органам, які уповноважені їх надавати. В той час, як за самовільне зайняття земельної ділянки та самовільне будівництво передбачено кримінальну відповідальність за ст. 197¹ КК України. Часто об'єкти туристичної діяльності (споруди) незаконно розташовують на прибережних зонах, на землях природно-заповідного фонду тощо, що є підготовчими діями до подальшого функціонування туристичної діяльності.

Отже, для створення умов, необхідних для безперешкодного відкриття туристичного бізнесу, суб'єкти туристичної діяльності нерідко йдуть всупереч закону, порушуючи низку кримінально-правових норм, втягуючи в цей ланцюг беззаконня службових осіб, та осіб, які надають публічні послуги, які за винагороду здатні приймати незаконні рішення та сприяти вчиненню незаконних дій.

1. Волобуев А. Ф. Фиктивное предпринимательство как способ сокрытия тяжких экономических пре ступлений. *Российская юстиция*. 2001. № 6. С. 54-55.

2. Про внесення змін до Кримінального кодексу України та Кримінального процесуального кодексу України щодо зменшення тиску на бізнес: Закон України від 18.09.2019 № 1080. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/main/index> (дата звернення 19 грудня 2019 року).

3. Опанасюк Н. А. Концепція системи правового регулювання туризму в Україні та проблеми правореалізації. *Бюлетень Міністерства юстиції України*. 2012. № 5. С. 15-25.

Корницька Софія Юріївна

здобувач ступеня вищої освіти магістра
ННІЗДН Національної академії
внутрішніх справ

ДО ПИТАННЯ ВИЗНАЧЕННЯ КОЛА ПОТЕРПІЛИХ ВІД ЗЛОЧИНУ, ПЕРЕДБАЧЕНОГО ч. 1 ст. 157 КК УКРАЇНИ

Потерпілий як обов'язкова ознака складу злочину представлений у ст. 157 КК України. Шкода об'єкту даного злочину, а саме суспільним відносинам, пов'язаним з реалізацією права громадян обирати та бути обраними, спричиняється шляхом впливу безпосередньо на учасника виборчого процесу. У ч.1 ст. 157 КК України законодавцем у якості потерпілих вказано наступних учасників виборчого процесу: громадяни, які реалізують свої виборчі права, інший суб'єкт виборчого процесу, член виборчої комісії, офіційний спостерігач.

У контексті ч. 1 ст. 157 КК України під громадянами, які реалізують свої виборчі права, слід розуміти як громадян, які мають право голосу на виборах та яким на день виборів виповнилося вісімнадцять років (виборці – носії активного виборчого права), так і громадяни, які балотуються на виборні посади Президента України, народних депутатів України, депутатів Верховної Ради Автономної Республіки Крим, місцевих рад, сільського, селищного, міського голови (виборці – носії пасивного виборчого права).

Іншими суб'єктами виборчого процесу є: партії (блоки), які висунули кандидатів на пост Президента України, народних депутатів; місцеві організації партій, які висунули кандидатів у депутати у багатомандатному виборчому окрузі, або одномандатному виборчому окрузі, або одномандатному мажоритарному виборчому окрузі, або кандидатів на посаду сільського, селищного, міського голови; уповноважені представники кандидатів на пост Президента України, довірені особи кандидата на пост Президента України, представники місцевих організацій партій, кандидати в депутати від яких зареєстровані в багатомандатному виборчому окрузі, довірені особи кандидатів у депутати в одномандатних, одномандатних мажоритарних виборчих округах, кандидатів на посаду сільського, селищного, міського голови, уповноважена особа місцевої організації партії.

Коротко розкриємо зміст окремих вказаних вище суб'єктів виборчого процесу. Так, кандидат на пост Президента України, зареєстрований Центральною виборчою комісією, має право делегувати одного уповноваженого представника до Центральної виборчої комісії з правом дорадчого голосу, який представляє його інтереси в Центральній виборчій комісії під час виборчого процесу. Уповноваженим представником кандидата на пост Президента України у Центральній виборчій комісії може бути громадянин України, який має право голосу. Не може бути уповноваженим представником кандидата на пост Президента України член виборчої комісії, посадова особа органів виконавчої влади та органів місцевого самоврядування, військовослужбовець, службовець рядового та начальницького складу органів внутрішніх справ України, Служби безпеки України, особа рядового і начальницького складу Державної кримінально-виконавчої служби України, особа, яка проходить альтернативну (невійськову) службу (ст. 66 ЗУ "Про вибори Президента України"[1]).

Довірені особи кандидата на пост Президента України ведуть агітацію за обрання його Президентом України, сприяють кандидату на пост Президента України у проведенні

виборчого процесу, представляють інтереси кандидата у відносинах з виборчими комісіями, іншими державними органами та органами місцевого самоврядування, засобами масової інформації, об'єднаннями громадян, виборцями.

Кандидат на пост Президента України може мати не більше п'яти довірених осіб в єдиному загальнодержавному виборчому окрузі та по одній довірєній особі у кожному територіальному окрузі. У свою чергу довірена особа кандидата повинна відповідати таким же вимогам, які ставляться до уповноваженого представника кандидата на пост Президента України (ст. 67 ЗУ “Про вибори Президента України”[1]).

Як і кандидати на пост Президента України, відповідно до виборчого законодавства, так і місцеві організації партій при виборах депутатів Верховної Ради Автономної Республіки Крим і місцевих рад та сільських, селищних, міських голів можуть мати своїх представників, довірених та уповноважених осіб.

Представником місцевої організації партії, кандидати в депутати від якої зареєстровані в багатомандатному виборчому окрузі, може бути громадянин України, який має право голосу на відповідних місцевих виборах. Місцева організація партії, кандидати в депутати від якої зареєстровані в багатомандатному виборчому окрузі, має право делегувати одного представника до територіальної виборчої комісії, яка зареєструвала виборчі списки кандидатів у депутати з відповідних місцевих виборів, з правом дорадчого голосу, який уповноважений представляти інтереси місцевої організації цієї партії в територіальній виборчій комісії під час виборчого процесу. Кандидатура представника затверджується керівним органом місцевої організації партії.

Не може бути представником місцевої організації партії член виборчої комісії, довірена особа кандидата у депутати в одномандатному мажоритарному виборчому окрузі, кандидата на посаду сільського, селищного, міського голови, посадова особа органу державної влади, органу влади Автономної Республіки Крим чи місцевого самоврядування, військово-службовець, особа рядового та начальницького складу органів внутрішніх справ України, Державної кримінально-виконавчої служби України, працівник Служби безпеки України, особа, яка проходить альтернативну (невійськову) службу, особа, яка має судимість за вчинення умисного злочину, що не погашена або не знята в установленому законом порядку (ст. 54 ЗУ “Про вибори депутатів Верховної Ради Автономної Республіки Крим, місцевих рад та сільських, селищних, міських голів”[2]).

Довіреною особою кандидата на посаду депутата Верховної Ради Автономної Республіки Крим, місцевих рад та сільських, селищних, міських голів може бути громадянин України, який має право голосу на відповідних місцевих виборах.

Кандидат на посаду сільського, селищного, міського (крім міст обласного, республіканського в Автономній Республіці Крим значення, міст Києва та Севастополя) голови може мати не більше трьох довірених осіб. Кандидат на посаду міського (міст обласного, республіканського в Автономній Республіці Крим значення, міст Києва та Севастополя) голови може мати не більше п'яти довірених осіб. Кандидат у депутати в одномандатному мажоритарному виборчому окрузі може мати не більше п'яти довірених осіб. Кандидат у депутати в одномандатному виборчому окрузі може мати не більше двох довірених осіб.

Не може бути довіреною особою кандидата член виборчої комісії, представник, уповноважена особа місцевої організації партії, посадова особа органу державної влади, органу влади Автономної Республіки Крим, місцевого самоврядування, військовослужбовець, особа рядового та начальницького складу органів внутрішніх справ України, Державної кримінально-виконавчої служби України, працівник Служби безпеки України, особа, яка проходить альтернативну (невійськову) службу, особа, яка утримується в установах виконання покарань, слідчих ізоляторах або має судимість за вчинення умисного злочину, якщо ця судимість не погашена і не знята в установленому законом порядку (ст. 56 ЗУ “Про вибори депутатів Верховної Ради Автономної Республіки Крим, місцевих рад та сільських, селищних, міських голів”[2]).

Уповноваженою особою місцевої організації партії може бути громадянин України, який має право голосу на відповідних місцевих виборах. Місцева організація партії, кандидати в депутати від якої зареєстровані у багатомандатному виборчому окрузі, може мати до трьох уповноважених осіб у багатомандатному виборчому окрузі. Список уповноважених осіб затверджується керівним органом місцевої організації партії.

Уповноваженою особою не може бути член виборчої комісії, довірена особа кандидата, офіційний спостерігач – суб'єкт виборчого процесу, посадова особа органу державної влади, органу влади Автономної Республіки Крим чи місцевого самоврядування, військово-

службовець, особа рядового та начальницького складу органів внутрішніх справ України, Державної кримінально-виконавчої служби України, працівник Служби безпеки України, особа, яка проходить альтернативну (невійськову) службу, особа, яка має судимість за вчинення умисного злочину, якщо ця судимість не погашена і не знята в установленому законом порядку (ст. 54 ЗУ “Про вибори депутатів Верховної Ради Автономної Республіки Крим, місцевих рад та сільських, селищних, міських голів”[2]).

Слід зазначити, що в тексті диспозиції ч. 1 ст. 157 КК України поряд з іншими як окремого потерпілого внаслідок перешкоджання законодавець визначає комісію з референдуму, не вказуючи при цьому на виборчу комісію. Можливо, законодавець у ч.1 ст. 157 КК України “запропонував” виборчу комісію розуміти під поняттям “інший суб’єкт виборчого процесу”. З іншого боку, незрозумілим є те, чому ініціативна група референдуму та комісія референдуму визначені ним у диспозиції статті як окремі потерпілі, а не об’єднані поняттям “інший суб’єкт референдного процесу”.

На нашу думку, вказівка на “іншого суб’єкта виборчого процесу” має бути виключена з тексту диспозиції ч.1 ст. 157 КК України. Натомість у ч.1 ст. 157 КК України є доцільним поряд з комісією референдуму як окремого потерпілого передбачити виборчу комісію. Таке доповнення ч.1 ст. 157 КК України було б доречним з позиції узгодження змістовної конструкції вказаної статті, в якій в однаковій мірі забезпечено захист як виборчих прав, так і права на участь у референдумі.

1. Про вибори Президента України : Закон України від 5 березня 1999 р. // Відомості Верховної Ради. – 1999. – № 14. – Ст. 81.

2. Про вибори депутатів Верховної Ради Автономної Республіки Крим, місцевих рад та сільських, селищних, міських голів : Закон України від 6 квітня 2004 р. // Відомості Верховної Ради. – 2004. – № 30–31. – Ст. 382.

Корогод Світлана Володимирівна
викладач кафедри
кримінального права та кримінології
Дніпропетровського державного
університету внутрішніх справ

ПИТАННЯ КРИМІНАЛЬНО-ПРАВОВОЇ ОХОРОНИ ЖИТТЯ ЛЮДИНИ У СИСТЕМІ НАЦІОНАЛЬНОЇ БЕЗПЕКИ УКРАЇНИ

Відповідно до ст. 3 Конституції України людина, її життя, здоров’я, честь, гідність, недоторканність і безпека визнаються у нашій країні найвищою соціальною цінністю, а права та свободи людини, їх гарантії визначають зміст і спрямованість діяльності держави [1]. Зазначене положення Основного закону України проголошує людину найвищою соціальною цінністю, а жодне інше явище не може цінуватися суспільством вище, ніж людина. Усі соціальні цінності, що стосується, зокрема, і держави, мають бути підпорядковані, субординовані цінності людини.

Основною нормою про вбивство, є норма яка закріплена в ч. 1 ст. 115 КК України, а саме у Розділі II Особливої частини «Злочини проти життя та здоров’я особи». Так там, зазначено, що вбивство це умисне протиправне заподіяння смерті іншій людині. До об’єктивних ознак даного злочину відносяться перш за все: безпосередній основний об’єкт – життя людини, суспільно небезпечне діяння – протиправне заподіяння смерті іншій людині, суспільно небезпечний наслідок у вигляді настання біологічної смерті іншої людини та причинний зв’язок між діянням і наслідком.

До суб’єктивних ознак даного злочину відноситься вина у формі умислу. Суб’єктом злочину є фізична осудна особа, яка на момент вчинення злочину досягла 14 років. Мотив зазначеного злочину не передбачений як ознака складу умисного вбивства, проте окремі мотиви є кваліфікуючими ознаками злочину і передбачені в ч. 2 ст. 115 КК України [2].

Тобто, кримінально-правовій охороні за ст. 115 КК України підлягає саме життя людини.

Згідно Закону України «Про основи національної безпеки України» від 19 червня 2003 р., в якому під національною безпекою розуміється захищеність життєво важливих інтересів людини і громадянина, суспільства і держави, за якої забезпечуються сталий розвиток суспільства, своєчасне виявлення, запобігання і нейтралізація реальних та потенцій-

них загроз національним інтересам у різноманітних сферах [3]. Отже, у цьому законі життєво важливі інтереси людини і громадянина стоять поряд із державою, нічим не поступаючи їй. Згідно ст. 3 названого закону, об'єктами національної безпеки є людина і громадянин – їхні конституційні права і свободи. Тобто людина визнається самодостатньою цінністю, самостійним об'єктом національної безпеки, що потребує самостійного захисту.

Проте, відповідальність за заподіяння смерті іншій людині, встановлена у КК України не лише у Розділі II Особливої частини, а й у інших розділах, серед яких Розділ I «Злочини проти основ національної безпеки». Тут мова йде про ст. 112 КК України, у якій передбачено кримінальну відповідальність за посягання на життя державного чи громадського діяча. Основним безпосереднім об'єктом злочину передбаченого ст. 112 КК України є національна безпека у політичній сфері, життя ж людини виступає додатковим безпосереднім об'єктом у складі комплексного об'єкта і даний факт має враховуватись у кримінально правовій-кваліфікації умисного заподіяння смерті іншій людині. Комплексність об'єкта зумовлена в першу чергу соціальною роллю особи, на життя якої спрямоване посягання, соціальна значимість відносин, носієм яких є особа, її соціальні функції, а не людина сама по собі [4].

Специфічною ознакою злочину, передбаченого ст. 112 КК України є потерпілий. Ним може бути тільки державний чи громадський діяч, вказаний у диспозиції цієї норми, обраний (призначений) на посаду у встановленому Конституцією і законами України порядку. Перелік осіб, які можуть бути потерпілими відповідно ст. 112 КК України є вичерпним [2].

Об'єктивна сторона злочину полягає у посяганні на життя державного чи громадського діяча, яке може проявлятися у діях (здійснення пострілу, нанесення удару ножом тощо) або бездіяльності (невчинення необхідної медичної процедури). Злочин є закінченим з моменту безпосереднього замаху незалежно від настання фактичних наслідків [2].

Мотивом вчинення даного злочину є: бажання не допустити чи припинити державну чи громадську діяльність певної особи, змінити її характер або помста за таку діяльність.

Закономірно виникає питання у обґрунтованості диференціації кримінальної відповідальності за ці злочини. Одним із засобів такої диференціації є санкції, встановлені за ці злочини. Так санкція ст. 112 КК України як максимум передбачає покарання у виді довічного позбавлення волі, а як альтернативне до довічного від 10 до 15 років позбавлення волі. В свою чергу ч. 1 ст. 115 КК України передбачає покарання від 7 до 15 років позбавлення волі, що має занижений нижній поріг кримінальної відповідальності відносно злочину передбаченого ст. 112 КК України. Крім того враховуючи, що злочин, передбачений ст. 112 КК України за особливостями конструкції є усіченим складом і вважається закінченим з моменту посягання на життя і не передбачає настання обов'язкових наслідків, то розмір покарання в своєму найменшому виразі буде становити відповідно 10 років. В той же час злочин передбачений ст. 115 КК України є злочином з матеріальним складом і обов'язковою ознакою його об'єктивної сторони є настання наслідків у виді смерті людини. Посягання ж на життя людини буде кваліфікуватися як замах на злочин. Ч. 3 ст. 68 КК України передбачено, що за вчинення замаху на злочин строк або розмір покарання не може перевищувати двох третин максимального строку або розміру найбільш суворого виду покарання, передбаченого санкцією статті Особливої частини КК України. Фактично законодавець знизив соціальну цінність життя людини і створив привілейований склад посягання на життя державного чи громадського діяча, поставивши об'єкт – національну безпеку у політичній сфері, вищою цінністю ніж життя людини, що суперечить Конституції України.

---

1. Конституція України. URL: zakon.rada.gov.ua/laws/show/254к/96-вр (дата звернення 20.02.2019).

2. Науково-практичний коментар Кримінального кодексу України / за ред. М.І. Мельника, М.І. Хавронюка. 10-те вид., переробл. та доповн. Київ : ВД «Дакор», 2018. 1360с.

3. Закон України «Про основи національної безпеки України». URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/964-15> (дата звернення 20.02.2019).

4. Яремко Г.З. Асоціація норм про вбивство в кримінальному законі України: законодавча доцільність чи недуг? *Часопис Академії адвокатури України*. №16 (3'2012) С. 1-7

Лісняк Антон Ігорович
аспірант кафедри криміналістики,
судової медицини та психіатрії
Дніпропетровського державного
університету внутрішніх справ

ДО ПИТАННЯ ТИПОВИХ СЛІДЧИХ СИТУАЦІЙ ПІД ЧАС РОЗСЛІДУВАННЯ МАСОВИХ ЗАВОРУШЕНЬ

Типові слідчі ситуації є однією з основоположних наукових категорій, необхідних для практичної реалізації криміналістичних рекомендацій щодо розслідування кримінальних правопорушень. Тому в переважній більшості методик розслідування зазначена категорія максимально характеризується. Крім того, виходячи з її основних положень виділяються окремі алгоритми дій працівників правоохоронних органів стосовно вирішення окремих завдань кримінального провадження. Розслідування масових заворушень також потребує певної алгоритмізації з огляду на умови сучасності та зміни законодавства.

А. В. Іщенко з приводу значення слідчої ситуації доречно наголошує, що її вивчення як криміналістичної категорії має теоретичне та прикладне значення. Теоретичне значення розроблення цієї проблеми в загальному полягає в об'єктивній необхідності конкретизації змісту та поняття цієї наукової категорії. Його практичне значення в тому, що визначення змісту слідчих ситуацій, їх класифікація, аналіз і оцінка дають можливість об'єктивно обґрунтувати вибір варіантів методики розслідування, які найбільшою мірою відповідали б обставинам і завданням розслідування на певному етапі [2, с. 57].

В свою чергу, ми підтримуємо позицію М. І. Скригонюка, який зазначає, що слідча ситуація у кримінальному провадженні про масові заворушення може бути конфліктною і безконфліктною і по-різному впливати на процесуально-криміналістичну діяльність, а остання, в свою чергу, регулює її. Слідча ситуація – це сукупність обставин, що підлягають доказуванню у кримінальному провадженні про злочин, інших обставин, що склалися в ході провадження слідчих дій, офіційно і неофіційно встановлених, можливо навіть у сукупності із загостренням суперечностей між учасниками, суб'єктами криміналістичної діяльності та іншими особами [6, с. 68].

Стосовно визначення поняття досліджуваної категорії ми вважаємо досить влучним надане наступними науковцями, які зазначили, що слідча ситуація – це сукупність умов, в яких здійснюється розслідування та визначається його стан на даний момент. Вона є тактичним засобом організації роботи слідчого під час розслідування злочину, та акцентує увагу на дослідженні питання аналізу (вивчення змісту обумовлюючих її чинників з метою прийняття тактичного рішення та вибору варіанта методики розслідування, що забезпечує швидке і повне розслідування злочину) та оцінки слідчої ситуації [4, с. 337-346].

Стосовно класифікації типових слідчих ситуацій початкового етапу розслідування масових заворушень, то, наприклад, О. П. Кузьменко, серед них за їх характером та завершеністю визначив наступні:

1. Надійшло повідомлення про те, що вчиняються масові заворушення ірраціонального типу, що виникли спонтанно. Затримані окремі активні учасники масових заворушень, організатори відсутні.

2. Дії натовпу – масові заворушення ірраціонального типу завершені. Є відомості про потерпілих, пошкодження та знищення майна, іншу матеріальну шкоду.

3. Тривають масові заворушення, що мають організований, заздалегідь спланований характер. Інформація про дії натовпу, наслідки злочинних дій, про активних учасників та їх мотиви є недостатньою.

4. Активні дії натовпу, зазначені вище, завершені, але є підстави вважати, що можлива ескалація заворушень [5, с. 112].

Зазначена типізація вбачається досить цікавою та актуальною. Адже вирішує окремі завдання в кримінальних провадженнях цієї категорії. Тобто початковий етап розслідування масових заворушень структурується завдяки визначеним ситуаціям.

Доречною в цьому розрізі вбачається думка М. М. Єфімова, який наголошує на тому, що розслідування масових заворушень фактично завжди проводиться в умовах загострення ситуації в місті, районі, регіоні; протистояння учасників масових заворушень із місцевою владою, впливовими комерційними структурами або кримінальними формуваннями суттєво

впливає на обстановку розслідування, оскільки це може її паралізувати внаслідок протидії слідству у формі залякування свідків, потерпілих, підозрюваних, а інколи і фактичного саботажу з боку місцевої влади і навіть правоохоронних органів [1, с. 41].

Важливою для розуміння сутності слідчої ситуації є твердження М. С. Качковського, який наголошує на такому: типізація слідчих ситуацій можлива за умови виділення інформації про окремі найбільш значущі елементи і таких компонентів, що часто зустрічаються, які науковець поділяє на дві групи. До першої належать відомості про окремі обставини злочинної діяльності (особу, котра вчинила злочин, спосіб, сліди злочину, предмет посягання і розмір заподіяної злочином шкоди, зв'язки з іншими злочинами). Другу групу складає сукупність інформації про найбільш значущі обставини розслідування (стан доказової бази, можливості слідства, лінію поведінки підозрюваних та інших учасників розслідування, сторонніх осіб, котрі намагаються втручатися у процес розслідування тощо). Типові слідчі ситуації, на нашу думку, несуть основне інформаційне й організаційно-методичне навантаження у побудові методики розслідування кримінальних правопорушень, пов'язаних із умисним введенням на ринок України небезпечної продукції, а самі типові слідчі ситуації початкового та подальшого етапів розслідування взаємопов'язаними [3].

Підводячи підсумок зазначимо, що при розслідуванні масових заворушень кількість доказової інформації, що може бути вилучена під час ефективного проведення обшуків різних категорій, досить значна. Тому на початковому етапі кримінального провадження бажано алгоритмізувати дії працівників правоохоронних органів завдяки побудові конкретних типових ситуацій розслідування.

1. Єфімов М. М. Розслідування злочинів проти громадського порядку та моральності : навч. посібник. 2-е вид., доп. і перероб. / Дніпро : Дніпроп. держ. ун-т внутр. справ, 2018. 188 с.
2. Іщенко А. Проблема слідчих ситуацій, як складова навчального курсу криміналістики / А. Іщенко, Г. Щербаков // *Вісник Одеського інституту внутрішніх справ*. 2003. № 2. С. 57–63.
3. Качковський М. С., Типові слідчі ситуації початкового етапу розслідування умисного введення в обіг на ринку України небезпечної продукції[Електронний ресурс]– Режим доступу до ресурсу: <http://www.pravoznavec.com.ua/period/article/40748/%CA>
4. Криміналістика : учебник / под ред. Ю. Г. Корухова, В. Г. Коломацького. М. : Академия МВД СССР, 1984. 458 с.
5. Кузьменко О.П. Початковий етап розслідування масових заворушень. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.09. Київський національний університет імені Тараса Шевченка. Київ, 2017. 225 с.
6. Скригонюк М.І. Слідчі ситуації й тактичні операції при розслідуванні масових заворушень. *Вісник Київського нац. ун-ту імені Тараса Шевченка. Юридичні науки*. 2005. № 67-69. С. 120-123.

Павлик Микола Петрович
здобувач кафедри криміналістики,
судової медицини та психіатрії
Дніпропетровського державного
університету внутрішніх справ

ВИЛУЧЕННЯ ДОКУМЕНТІВ ПРИ РОЗСЛІДУВАННІ ЗЛОЧИНІВ, ПОВ'ЯЗАНІХ ІЗ НАДАННЯМ ПОСЛУГ ЩОДО ПРАЦЕВЛАШТУВАННЯ ЗА КОРДОНОМ

У зв'язку із докорінними змінами в політиці та економіці останнім часом у суспільстві відбувалися докорінні зміни, що призвели до скорочення робочої сили та зниження доходів населення. Маючи на меті отримати більш привабливі умови життя та праці за кордоном, велика частина населення України змушена мігрувати за кордон у пошуках роботи. Проте, прогресивні зміни у структурі злочинності та поява нових сучасних способів дій, у тому числі і у сфері працевлаштування, ускладнили можливість держави повною мірою захищати вищевказані права громадян, особливо за межами України.

Вказане викликає застосування дієвих заходів для вирішення проблем розкриття та розслідування злочинів, пов'язаних із працевлаштуванням за кордоном, які містять у собі низку заздалегідь продуманих і спланованих дій, зміст яких залежить від обраних схем з організації «працевлаштування», наявності корупційних зв'язків, організації «прикриття» злочинної діяльності тощо.

Вчинення злочинів, пов'язаних із працевлаштуванням за кордоном, супроводжується

використанням низки документів, змістовна частина яких може мати велике значення. Водночас, документи можуть бути речовими доказами і безпосередньо використовуватися злочинцями для досягнення злочинного результату. У зв'язку з цим, документи є основними джерелами доказів, а проведення слідчих (розшукових) дій, спрямованих на їх вилучення, є однією з першочергових задач органів досудового розслідування.

Як свідчить практика, найбільш трудомісткою слідчою (розшуковою) дією, спрямованою на вилучення інформації з матеріальних об'єктів, є обшук. Натомість, при розслідуванні злочинів, пов'язаних із працевлаштуванням за кордоном, найпоширенішим способом вилучення документів є застосування такого заходу забезпечення кримінального провадження, як тимчасовий доступ до речей та документів. Слідчий обирає спосіб вилучення, виходячи із тактичних міркувань та тяжкості кримінального правопорушення.

Як правило, в ході розслідування злочинів у сфері працевлаштування за кордоном, виникає необхідність у вилученні великої кількості документації, а опис кожного документа є достатньо проблематичним і займає велику кількість часу. У зв'язку із цим, до процесу вилучення та подальшого огляду документів необхідно залучити спеціаліста.

Як показав аналіз судово-слідчої практики, в основному вилученню підлягають такі документи:

- документи, що визначають організаційно-правовий статус фірми із працевлаштування та свідчать про її діяльність (статути, ліцензії, договори);
- бухгалтерські, банківські та інші документи, що відображають господарські операції;
- документи, що були використані як засіб вчинення злочину (підроблені або справжні);
- документи, що були використані для перетинання державного кордону з метою працевлаштування;
- документи, що підтверджують факт працевлаштування за кордоном, бронювання або оплати житла в країні працевлаштування тощо;
- контракт про посередництво у працевлаштуванні за кордоном із закордонним роботодавцем;
- проект трудового договору тощо.

Важливою є інформація, що міститься в електронному форматі (текстові, графічні зображення, фотографії, відео- та звукозаписи). Крім того, необхідно ретельно оглянути веб-сайт посередника, який пропонував послуги з працевлаштування за кордоном, веб-сторінки сторін, мультимедійні та голосові повідомлення тощо.

Загалом, у ході огляду документів можна встановити: зміст підготовчих дій та дії з безпосереднього вчинення та приховування злочину, тривалість та місця здійснення всіх дій, що стосувалися працевлаштування особи за кордоном; відношення певних осіб до вчинення злочинів, їх кількість та характер участі кожного у вчиненні злочину; наявність ознак фіктивності фірми, що надає послуги з працевлаштування; наявність злочинних зв'язків з представниками влади та особами, які супроводжують діяльність з працевлаштування тощо.

Рабчун Вадим Володимирович
ад'юнкт кафедри досудового
розслідування Національної
академії внутрішніх справ

ОСОБЛИВОСТІ ПРОВЕДЕННЯ ОГЛЯДУ МІСЦЯ ПОДІЇ ПІД ЧАС РОЗСЛІДУВАННЯ ХУЛІГАНСТВА, ПОВ'ЯЗАНОГО З БЛОКУВАННЯМ РОБОТИ (ДІЯЛЬНОСТІ) ДЕРЖАВНИХ ОРГАНІВ, УСТАНОВ ТА ОРГАНІЗАЦІЙ

Розслідування хуліганства, пов'язаного з блокуванням роботи (діяльності) державних органів, установ та організацій, є процесом збирання доказової інформації, як і будь-яке інше кримінальне провадження. Однією з важливих слідчих (розшукових) дій, направлених на це, є різноманітні види слідчого огляду.

Проанкетовані працівники правоохоронних органів визначили огляд як найбільш ефективну слідчу (розшукову) дію при розслідуванні злочинів, кваліфікованих у

відповідності до ст. 296 КК України, у 81 % випадків. Одним з основних видів оглядів, що посідають особливе місце серед усіх слідчих (розшукових) дій, спрямованих на збирання інформації зі слідів-відображень, є огляд місця події.

Огляд місця події набуває особливого значення при розслідуванні хуліганських дій, що в будь-якому випадку залишили певні сліди на матеріальних об'єктах: пошкодження телефонів-автоматів, розбиття скла на вікнах та вітринах, наруга над пам'ятниками, нанесення нецензурних написів на парканах, будівлях тощо [4, с. 23].

Аналіз матеріалів кримінальних проваджень дав змогу встановити, що на початковому етапі розслідування хуліганства, пов'язаного з блокуванням роботи (діяльності) державних органів, установ та організацій, зазвичай проводяться такі види оглядів: огляд місця події – 73 %, огляд живих осіб (освідування) – 34 %, огляд речей – 15 %, огляд документів – 5 %.

Огляд місця події є не тільки важливою, але й однією з найбільш складних у плані підготовки та проведення слідчих (розшукових) дій. Ця особливість ускладнюється ще й тим, що, як правило, слідчий з самого початку не знає коли, де та за яких обставин він здійснюватиме огляд місця події, розпочинаючи цим розслідування злочину. Початкова інформація про хуліганство, що потребує виїзду на місце події, досить часто надходить раптово, тому всю підготовку до огляду потрібно проводити в максимально стислі строки, визначаючи, що і як потрібно робити [2, с. 34].

Загалом, огляд місця події є невідкладною слідчою дією, спрямованою на дослідження території (помешкання або споруди), де сталася подія, що містить ознаки злочину [5, с. 13]. В свою чергу, В. П. Попов, розглядав огляд місця події як комплекс слідчих і розшукових заходів, спрямованих на виявлення й закріплення речових доказів та слідів злочину, встановлення механізму й мотивів злочину, використання даних огляду з метою розшуку по гарячих слідах [7, с. 8-9].

Основними завданнями при ОМП необхідно визначити наступні:

- встановлення часу вчинення передбачуваного злочину, часу, протягом якого злочинець знаходився на місці події;
- визначення місця вчинення злочину;
- встановлення потерпілого, даних, що характеризують його особу;
- встановлення осіб, які вчинили хуліганство;
- визначення мотивів і цілей злочину;
- встановлення способу і знарядь вчинення хуліганства;
- встановлення предметів, що зникли (які віднесли злочинці);
- виявлення шляху підходу й відходу злочинців з місця події;
- виявлення шляхів підходу потерпілого;
- встановлення можливих слідів, що могли залишитися на злочинцях [6, с. 165].¹

Доречно М. М. Єфімов наголошує на тому, що правильно обрана тактика огляду місця події сприяє одержанню важливих доказів, що свідчать про причетність указаних осіб до вчинення хуліганських дій. Тактика огляду місця події має певні особливості, які залежать від конкретної слідчої ситуації або від того, що оглядається: місце вчинення злочинів чи місце події (ділянка місцевості, приміщення або пошкоджені будинки, транспортні засоби, паркани тощо). До основних організаційно-тактичних заходів огляду місця події під час розслідування хуліганства слід віднести такі: визначення меж огляду; розстановка сил та засобів (їх використання); послідовність огляду об'єктів; методи дослідження місця події [3, с. 82].

Для проведення огляду місця події при розслідуванні хуліганства, пов'язаного з блокуванням роботи (діяльності) державних органів, установ та організацій, залежно від слідчої ситуації до складу СОГ повинні входити наступні особи:

- обов'язкові учасники: слідчий або інша уповноважена особа (керівник СОГ), працівники підрозділів кримінальної поліції (для охорони місця події, спостереження за поведінкою окремих осіб, обстеження прилеглої території, опитування очевидців, проведення оперативно-розшукових заходів), поняті;
- факультативні учасники: інспектор-криміналіст, який проводить роботу по виявленню та збиранню слідів, залишених на місці події; працівник НДЕКЦ або науково-дослідного інституту судових експертиз за запитом при необхідності для виявлення та вилучення окремих слідів кримінального правопорушення; інспектор служби охорони або служби безпеки об'єкта, що оглядається [1, с. 55].

Підводячи підсумок, зазначимо, що при розслідуванні хуліганства, пов'язаного з блокуванням роботи (діяльності) державних органів, установ та організацій, обов'язковою

слідчою (розшуковою) дією є огляд місця події. Правильно визначені завдання огляду дають змогу направити діяльність працівників поліції на найбільш вагомні факти, необхідні для встановлення по конкретному кримінальному провадженню.

1. Антонюк Е.В. Особенности проведения отдельных следственных (розыскных) действий при расследовании хулиганства, предусмотренного ч. 4 ст. 296 УК Украины // *Международный научно-практический журнал «Право и Закон»*. 2016. № 3. С. 53-58.

2. Возгрин И.А. О первоначальном этапе расследования хулиганства. *Вопросы теории и практики борьбы с хулиганством*. Ленинград, 1975. 112 с.

3. Єфімов М. М. Розслідування злочинів проти громадського порядку та моральності : навч. посібник. 2-е вид., доп. і перероб. / Дніпро : Дніпроп. держ. ун-т внутр. справ, 2018. 188 с.

4. Крикунов А.О. Расследование хулиганства: лекция. Киев: НИ и РИО КВШ МВД СССР им. Ф.Э. Дзержинского, 1978. 44 с.

5. Макаренко Є.І., Негодченко О.В., Тертишник В.М. Огляд місця події. Навч. Посібник. Дніпропетровськ: Дніпропетровський юридичний інститут МВС України, 2001. 156 с.

6. Осмотр места происшествия: Справочник следователя / Рук. авт. кол. А.А. Леви. М.: Юрид. лит., 1979. 234 с.

7. Попов В. П. Осмотр места происшествия / Под ред. В.А.Хвана. Алма-Ата: Казгосиздат, 1957. 68 с.

Савенко Вікторія Петрівна
старший викладач кафедри
кримінального права та кримінології
Дніпропетровського державного
університету внутрішніх справ

ОКРЕМІ ПИТАННЯ КРИМІНАЛЬНОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ ЗА ТОРГІВЛЮ ДІТЬМИ

Щороку близько 1,2 млн дітей у світі стають жертвами торгівлі людьми. На жаль, аналіз відкритих даних щодо кількості зафіксованих випадків торгівлі дітьми в Україні показав загалом дуже малу їх кількість в абсолютних цифрах – Департаментом боротьби зі злочинами, пов'язаними з торгівлею людьми Національної поліції України упродовж 2011–2016 рр. було зафіксовано лише 49 злочинів, які стосувалися торгівлі дітьми. Тоді як лише Міжнародна організація з міграції з 2000 року надала допомогу принаймні 574 дітям-громадянам України, які постраждали від торгівлі людьми. Низький рівень виявлення випадків торгівлі дітьми на практиці пов'язаний як з низьким рівнем поінформованості про проблему і серед загального населення в цілому і серед фахівців відповідних установ та організацій, так і з відсутністю єдиної чіткої системи збору статистичної інформації про кількість випадків та жертв торгівлі людьми, в тому числі й дітьми в Україні. Основними формами торгівлі дітьми в Україні експерти назвали продаж дітей, примусове жебрацтво та сексуальну експлуатацію, поруч із примусовою працею, виробництвом порнографічної продукції, трансплантацією (за даними Нацполіції, в 2018 році було передано до суду п'ять кримінальних проваджень щодо продажу неповнолітніх з метою вилучення органів), використанням дітей у збройному конфлікті та для дрібної злочинної діяльності [1].

Ст. 149 «Торгіля людьми» КК України у якості кваліфікованого або особливо кваліфікованого злочину передбачає відповідальність за торгівлю людиною, а так само вербування, переміщення, переховування, передача або одержання людини, вчинені з метою експлуатації, з використанням примусу, викрадення, обману, шантажу, матеріальної чи іншої залежності потерпілого, його уразливого стану або підкупу третьої особи, яка контролює потерпілого, для отримання згоди на його експлуатацію, вчинені щодо неповнолітнього або малолітнього [2].

Згідно із приміткою 1 до ст. 149 КК України, під експлуатацією людини в цій статті слід розуміти всі форми сексуальної експлуатації, використання в порнобізнесі, примусову працю або примусове надання послуг, рабство або звичаї, подібні до рабства, підневільний стан, залучення в боргову кабалу, вилучення органів, проведення дослідів над людиною без її згоди, усиновлення (удочеріння) з метою наживи, примусову вагітність або примусове переривання вагітності, примусове одруження, примусове втягнення у зайняття жебрацтвом, втягнення у злочинну діяльність, використання у збройних конфліктах тощо [2].

На нашу думку, саме таке правове забезпечення охорони дитини від торгівлі нею або експлуатації в чинному кримінальному законі не зможе захистити її від подібних злочинів, не дає можливості побачити реальну статистичну картину.

Це пояснюється тим, що Департамент боротьби зі злочинами, пов'язаними з торгівлею людьми Національної поліції України, займається виключно тими справами, що пов'язані із торгівлею людьми, в тому числі дітьми. Законодавче визначення поняття «експлуатації» у примітці 1 до ст. 149 КК України фактично вступає в конкуренцію зі всіма статтями, що стосуються захисту дитини від різних небезпечних посягань.

Так, згідно з одними із останніх змін до КК України, за звалтування малолітньої особи встановлення покарання у вигляді п'ятнадцяти років позбавлення волі або довічного позбавлення волі, звалтуванням або сексуальним насильством визнаються дії безвідносно до наявності чи відсутності добровільної згоди, якщо потерпілій особі не виповнилося чотирнадцять років.

Примусове одруження – ст. 151-2 КК України «Примушування до шлюбу»; примусове втягнення у зайняття жебрацтвом, втягнення у злочинну діяльність – ст. 304 КК України «Втягнення неповнолітніх у злочинну діяльність» та інше дублювання ознак експлуатації як торгівлі дітьми та як інших злочинів. Фактично базова стаття про торгівлю людьми вступає у конкуренцію зі всіма іншими статтями КК України, де є потерпілий. Саме тому і провадити роботу важко проводити, оскільки різними злочинами займаються різні відомства, а спеціальної статичної звітності про перепрілих дітей взагалі не ведеться в державі.

Отже, нині існують проблеми як у притягненні осіб до кримінальної відповідальності за торгівлю дітьми, так й проведення відповідної профілактичної роботи. Однозначно слід удосконалювати кримінальний закон та, одночасно, створювати справжню систему ювенальної юстиції в Україні – попередженням, розкриттям та розслідуванням злочинів відносно дітей та злочинності неповнолітніх має займатися один правоохоронний орган, роботу якого має контролювати спеціалізована прокуратура, а справам розглядати суд із розгляду справ виключно дітей.

1. Щороку близько 1,2 млн дітей у світі стають жертвами торгівлі людьми. Дослідження «Торгівля дітьми в Україні: Продаж дітей та сурогатне материнство» http://news.ugcc.ua/articles/v%D1%96dom%D1%96_rezultati_dosl%D1%96dzheniya_torg%D1%96vly_a_d%D1%96tmi_v_ukrain%D1%96_prodazh_d%D1%96tey_ta_surogatne_materinstvo_85285.html

2. Кримінальний кодекс України: Закон України від 05.01.2001 № 2341-III. *Відомості Верховної Ради України* від 29.06.2001. 2001 р. № 25. Стаття 131.

Сенько Анастасія Вадимівна
аспірант кафедри криміналістики,
судової медицини та психіатрії
Дніпропетровського державного
університету внутрішніх справ

ДО ПИТАННЯ ПРОВЕДЕННЯ ДОПИТУ ПІД ЧАС РОЗСЛІДУВАННЯ КРАДІЖОК БАГАЖУ ПАСАЖИРІВ В АЕРОПОРТАХ

Розслідування будь-якого кримінального правопорушення вимагає від працівників Національної поліції якомога швидшого реагування та проведення найбільш доцільних процесуальних дій на відповідному етапі розслідування. Однією з найбільш розповсюджених слідчих (розшукових) дій у кримінальних провадженнях найрізноманітніших категорій є допит. Не втрачає він своєї актуальності і під час розслідування крадіжок багажу пасажирів в аеропортах. Одразу слід наголосити, що допит є досить складною процесуальною дією в розрізі її проведення та досягнення оптимальних результатів. Тому надання відповідних рекомендацій стосовно його підготовки та проведення безумовно необхідне для практичних підрозділів правоохоронних органів.

Стосовно визначення поняття допиту, слід зазначити, що деякі науковці визначають його як серію логічно поєднаних між собою запитань, що ставляться уповноваженою особою у певній послідовності: хронологічній, логічній, тактичній, зворотній, психологічній [4, с. 70]. Інші вчені-криміналісти наголошують на тому, що допит полягає в отриманні й фіксації у встановленій кримінально-процесуальній формі суб'єктом розслідування інформації шляхом безпосереднього комунікативного контакту, а предметом допиту виступає встановлена інформація як будь-які дані, що мають значення для встановлення істини у справі [6,

с. 151]. Тобто допит у наведених визначеннях характеризується у розрізі постановки запитань та певного комунікативного контакту.

На нашу думку, більш чітким є визначення О.В. Дулова, який формулює допит як слідчу і судову дію, що полягає в отриманні та фіксації показань про обставини, що мають значення у справі безпосередньо від допитуваної особи, якою є свідок, потерпілий, підозрюваний, і яка проводиться в суворій відповідності з кримінально-процесуальним законом [2, с. 306]. У даному випадку йде як розширення визначення через згадування судового процесу, так і залишаються усі інші характерні елементи досліджуваної слідчої (розшукової) дії.

Ми вважаємо за доцільне акцентувати увагу на тому, що забезпечення оптимальних результатів проведення допиту починається з моменту організаційно-підготовчих заходів. Завдяки правильному їх визначенню та застосуванню допитувана особа у будь-якому випадку надасть слідству певну кількість інформації. Серед заходів підготовчого етапу проведення допиту І.Ф. Пантелєєв визначає наступні: визначення предмету допиту; визначення кола осіб, які підлягають допиту; вивчення особи допитуваного; встановлення способу виклику на допит і черговості його проведення; підготовка місця допиту; запрошення до участі у допиті третіх осіб; визначення технічного забезпечення допиту; складання плану допиту [5, с. 48].

А.Ф. Волобуєв наголошує на наявності таких організаційно-підготовчих заходів досліджуваної процесуальної дії як: ретельне, повне і всебічне вивчення матеріалів кримінального провадження; визначення черговості допиту (кола осіб, які підлягають допиту та послідовності їх проведення); одержання інформації про допитувану особу; ознайомлення з деякими спеціальними питаннями; запрошення осіб, участь у допиті яких є обов'язковою; планування допиту; визначення часу і місця проведення допиту; підготовка місця для проведення допиту [1, с. 295-297].

На нашу думку, найбільш тактично правильно сформульовані підготовчі дії правоохоронців наступним чином: 1) негайно провести допит, звести до мінімуму проміжок часу з моменту виникнення необхідності у допиті до його проведення; 2) правильно обрати спосіб виклику особи на допит, щоб виключити небажану огласку цього факту та вплив заінтересованих осіб; 3) визначити коло учасників допиту; 4) отримати повні відомості про особу злочинця, використовувати дану інформацію для встановлення психологічного контакту з допитуваним та визначити тактику допиту; 5) створити обстановку, у якій підозрюваний міг би зосередитися на змісті допиту; 6) сформулювати найбільш важливі питання таким чином, щоб вони не мали навідний характер; 7) фіксувати відомості після завершення розповіді підозрюваного, щоб перерви у показаннях не завадили відтворенню подій; 8) використовувати технічні засоби як додаткові засоби фіксації показань для більш повного відображення ходу й результатів допиту [3, с. 114-115].

Вивченням анкетування працівників правоохоронних органів визначено найбільш поширені організаційно-підготовчі заходи до проведення допиту при розслідуванні крадіжок багажу пасажирів в аеропортах, на думку респондентів: вивчення матеріалів кримінального провадження – 71 %; збирання вихідних даних, що стосується предмета допиту – 69 %; вивчення особи допитуваного – 56 %; визначення технічного забезпечення допиту – 45 %.

Підводячи підсумок зазначимо, що допит є однією з найбільш розповсюджених слідчих (розшукових) дій при розслідуванні крадіжок багажу пасажирів в аеропортах. Найбільш поширені організаційно-підготовчі заходи до проведення допиту при розслідуванні крадіжок багажу пасажирів в аеропортах, на думку респондентів: вивчення матеріалів кримінального провадження; збирання вихідних даних, що стосується предмета допиту; вивчення особи допитуваного; визначення технічного забезпечення допиту.

1. Криміналістика: Підручник / [В.Д. Берназ, В.В. Бірюков, А.Ф. Волобуєв]; за заг. ред. А.Ф. Волобуєва; МВС України, Харк. нац. ун-т внутр. справ. – Х.: ХНУВС, 2001. – 666 с.

2. Криміналістика: учебное пособие / А.В. Дулов, Г.И. Грамович, А.В. Лапин и др.; Под ред. А.В. Дулов. – Мн.: ИП «Экоперспектива», 1998. – 415 с.

3. Криминалистическая методика расследования отдельных видов преступлений: Учеб. пособие в 2-х ч. Ч. 2 / Под ред. А.П. Резвана, М.В. Субботиной. М.: ИМЦ ГУК МВД России, 2002. – 232 с.

4. Порубов Н. И. Тактика допроса на предварительном следствии / Н. И. Порубов. – М.: БЕК, 1998. – 208 с.

5. Следственная тактика : учеб. пособие по курсу «Основы криминалистики / под ред. И.Ф. Пантелеева. – М., 1982. – 78 с.

6. Следственные действия : учебник для магистров / М.В. Савельева. А.Б. Смушкин. – М.: Юрайт, 2012. – 273 с.

Усаткін Денис Геннадійович
аспірант кафедри криміналістики,
судової медицини та психіатрії
Дніпропетровського державного
університету внутрішніх справ

ОКРЕМІ АСПЕКТИ ПРОВЕДЕННЯ ОГЛЯДУ МІСЦЯ ПОДІЇ ПРИ РОЗСЛІДУВАННІ ГРУПОВОГО ПОРУШЕННЯ ГРОМАДСЬКОГО ПОРЯДКУ

Розслідування кримінальних правопорушень вимагає від працівників правоохоронних органів ефективних дій на початковому етапі. Кримінальні провадження по груповим порушенням громадського порядку в цьому ракурсі також мають свою специфіку. Серед слідчих (розшукових) дій початкового етапу розслідування зазначеного суспільно-небезпечного діяння важливе місце займає огляд місця події.

Загалом, огляд місця події – це невідкладна слідча (розшукова) дія, спрямована на безпосереднє встановлення, сприйняття, дослідження та фіксацію обстановки місця події (стану, властивостей і ознак матеріальних об'єктів, що перебувають на місці події), слідів злочину та інших фактичних даних, які в сукупності дозволяють зробити ґрунтовний висновок щодо характеру, механізму та мотивів злочину, особи злочинця та інших обставин, які підлягають доказуванню у разі порушення в подальшому кримінальної справи і провадження дізнання чи досудового слідства [1, с. 12].

На думку опитаних працівників правоохоронних органів, огляд місця події не є важливою слідчою (розшуковою) дією при розслідуванні групового порушення громадського порядку. У 57 % випадків вони визначають його як найбільш ефективну процесуальну дію при розслідуванні групового порушення громадського порядку.

У свою чергу, вивчення матеріалів кримінальних проваджень вказує на те, що під час розслідування групового порушення громадського порядку, огляди хоча і проводились у 100 % випадків, але здебільшого мали поверхневий характер. Однак саме при проведенні даної слідчої (розшукової) дії слідчий безпосередньо сприймає об'єкти з метою виявлення слідів злочину та з'ясування обставин події, що мають значення у кримінальному провадженні. Ці дані, на нашу думку, визначають недостатній рівень використання слідчого огляду для виявлення слідів злочинця.

Стосовно окремих положень проведення огляду місця події зазначимо наступне. Одразу після підготовчих дій розпочинається безпосередній огляд місця події, під час якого діяльність слідчого набуває дослідницького характеру. На даному етапі головною особливістю аналізованої слідчої (розшукової) дії є визначення її меж. Помилки у їх визначенні, на що наголошує К.О. Чаплинський, припускаються у випадках механічного фіксування слідів і обстановки на місці події, хоча саме характер події та обстановка визначають у кожному конкретному випадку межі території, яку потрібно ретельно оглянути. В зв'язку зі звуження меж залишаються без огляду ділянки, на яких можуть виявлятися об'єкти, безпосередньо пов'язані з кримінальним правопорушенням [2, с. 25].

При вивченні кримінальних проваджень за злочинами, кваліфікованими за ст. 293 КК України, було встановлено, що під час проведення огляду місця події, дійсно, припускаються таких помилок. Вони мають місце здебільшого внаслідок фіксування слідів та обстановки на місці події без їх осмислення, тоді як характер подій і обстановка визначають у кожному конкретному випадку межі території, яка повинна ретельно оглядатися. Адже специфіка розслідування групового порушення громадського порядку полягає у тому, що злочинці іноді переміщуються досить значною територією протягом певного проміжку часу.

Підводячи підсумки, зазначимо, що огляд місця події – це невідкладна слідча (розшукова) дія, спрямована на безпосереднє встановлення, сприйняття, дослідження та фіксацію обстановки місця події (стану, властивостей і ознак матеріальних об'єктів, що перебувають на місці події), слідів злочину та інших фактичних даних, які в сукупності дозволяють зробити ґрунтовний висновок щодо характеру, механізму та мотивів злочину, особи злочинця та інших обставин, які підлягають доказуванню. Серед слідчих (розшукових) дій початкового етапу розслідування зазначеного суспільно-небезпечного діяння важливе місце займає огляд місця події.

---

1. Макаренко Є.І. Огляд місця події: Довідник дільничного інспектора міліції. – Дніпропетровськ: Юридична Академія МВС, 2004. – 210 с.

2. Чаплинський К.О. Організаційно-тактичні основи проведення слідчого огляду // К.О. Чаплинський / Криміналістичний вісник. – №1. – 2011. – С. 22-29.

Шило Ірина Вікторівна,
Волошина Юлія В'ячеславівна
викладачі кафедри
кримінально-правових дисциплін
Дніпропетровського державного
університету внутрішніх справ

КРИМІНАЛЬНА ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ ЗА НЕЗАКОННЕ ПОВОДЖЕННЯ ЗІ ЗБРОЄЮ

Ефективність боротьби з організованою злочинністю безпосередньо пов'язана з рівнем теоретичного осмислення чинників дестабілізації відносин, пов'язаних з обігом зброї, пудгрунтам тіншових капіталів тощо. Проблема незаконного поводження зі зброєю, бойовими припасами або вибуховими речовинами в Україні набула значної актуальності і боротьба з цим негативним явищем є одним із першочергових завдань держави у справі захисту її інтересів.

Тим паче, в умовах складної ситуації в Україні вкрай важливим є розгляд незаконного поводження зі зброєю, бойовими припасами або вибуховими речовинами в окремих районах Донецької та Луганської областей. Оскільки у 2014 році окремі територіальні частини Донецької та Луганської областей є зонами проведення антитерористичної операції, то правове регулювання на цих територіях зазнало певного колапсу. У зв'язку з цим вищезазначене свідчить про актуальність дослідження незаконного поводження зі зброєю, бойовими припасами або вибуховими речовинами в Україні.

Відповідно до ч. 1 ст. 2 КК України, підставою кримінальної відповідальності є вчинення особою суспільно небезпечного діяння, що містить склад злочину, передбаченого цим Кодексом. Зокрема, ч. 1 ст. 263 КК України вказує на те, що злочин вчиняється шляхом виконання будь-якої з указаних дій: носіння, зберігання, придбання, виготовлення, переробка, ремонт, фальсифікація, незаконне видалення, зміна маркування, передача чи збут вогнепальної зброї, бойових припасів, вибухових речовин або вибухових пристроїв, а згідно з ч. 2 ст. 263 вчиняється шляхом виконання дій: носіння, виготовлення, ремонт або збут холодної зброї.

Покарання у ст. 263 КК України передбачене незалежно від кількості загальнонебезпечних предметів.

Предметом злочину, передбаченого ст. 263 «Незаконне поводження зі зброєю, бойовими припасами або вибуховими речовинами» є вогнепальна зброя та бойові припаси до неї (крім гладкоствольної мисливської та боеприпасів до неї) [1].

Покарання у ст. 263 КК України передбачене незалежно від повторності злочинів і кількості осіб, які вчинили злочин.

Незаконне поводження зі зброєю, бойовими припасами або вибуховими речовинами може бути вчинене повторно. Також цей злочин може бути вчинений однією особою, групою осіб та організованою групою [2, с. 72].

Як свідчить аналіз, викрадення гладкоствольної мисливської зброї шляхом крадіжки кваліфікується за ст. 185 КК, а викрадення нарізної мисливської зброї – за ст. 262 КК. Цей факт певною мірою можна пояснити наближеністю нарізної мисливської зброї до бойової (особливо це стосується мисливських варіантів бойової зброї – СКС-ОП, Сайга тощо). Разом із тим зауважити, що не меншу суспільну небезпеку становить і гладкоствольна мисливська зброя у разі її переробки на обріз. Недостатньо врегульованим також є статус травматичної зброї, боеприпаси якої споряджені гумовими або іншими аналогічними бойовими частинами нелетальної дії [3, с. 327].

Віднесення вогнепальної зброї та бойових припасів до неї до особливого предмета злочину викликано передусім тією небезпекою, яку зброя може становити для здоров'я та життя громадян. Особливі риси гладкоствольної мисливської зброї в кримінально-правовому аспекті продиктовані її статусом як об'єктом права власності громадян України. Водночас слід зауважити, що вогнепальна нарізна мисливська зброя, яка також може бути об'єктом права власності громадян України, таких рис у кримінально-правовому аспекті не має [3, с. 327].

Врегулювання особливостей вогнепальної зброї та бойових припасів до неї як предмета злочину стане можливим лише в разі детального правового врегулювання обігу зброї в Україні. На думку А. Терещук, це стане можливим лише за умови прийняття єдиного законодавчого акта (Закону про зброю, або Закону про обіг зброї невійськового призначення),

який би врегулював право громадян на зброю та встановив порядок його реалізації, а також чітко визначив би такі поняття, як «цивільна зброя», «травматична зброя», «зброя самооборони» тощо [3, с. 329].

Отже, аналіз судової практики показує, що передбачений вид злочину кваліфікується за ст. ст. 262, 263, 264 КК України.

Офіційно оприлюднена статистична інформація свідчить, що в Україні кількість вчинених злочинів із використанням зброї, бойових припасів, вибухових речовин та пристроїв невинно збільшується. Безумовно, що більшість цієї зброї, бойових припасів, вибухових речовин та пристроїв незаконно потрапляє із зони АТО [4, с. 228]. Слід враховувати, що вказана злочинна діяльність є високо латентною, тобто офіційні дані – це лише «вершина айсбергу». Фахівці практики та вчені-кримінологи стверджують, що, як мінімум, зазначена злочинна діяльність у кілька разів вища [5, с. 207].

Варто зауважити, що на сьогодні в умовах загостреної ситуації в Україні вкрай необхідним є розкриття питань, пов'язаних із здійсненням боротьби з незаконним поводженням зі зброєю, бойовими припасами або вибуховими речовинами в Україні в умовах проведення антитерористичної операції. Дослідження в цьому напрямку дозволить виділити пропозиції з метою якнайшвидшого врегулювання конфлікту. Сьогоднішня складна ситуація унеможливує здійснення боротьби з викраденням, привласненням, вимаганням вогнепальної зброї Україні. Не усі питання, що виникли внаслідок гострої ситуації на цих територіях, врегульовуються, оскільки сьогодні показує, що проблема викрадення, привласнення, вимагання вогнепальної зброї в зоні АТО є масштабною. Правоохоронцям не тільки не вдається зупинити незаконний обіг зброї, а навіть уникнути наслідків його використання.

Отже, встановлено, що рівень поширення незаконного поводження зі зброєю, бойовими припасами або вибуховими речовинами в Україні, незважаючи на досягнутий певний прогрес у протидії цьому явищу, залишається досить високим. Сучасні прояви незаконного поводження зі зброєю, бойовими припасами або вибуховими речовинами характеризуються особливою цинічністю, високою латентністю та скритістю. З'ясовано, що незаконне поводження зі зброєю, бойовими припасами або вибуховими речовинами є безпосередньою загрозою не тільки економічній, а й національній безпеці України.

Однозначно, що відповідне питання щодо механізму реалізації та здійснення боротьби з незаконним поводженням зі зброєю, бойовими припасами або вибуховими речовинами в Україні є ще недостатньо дослідженим, що, в свою чергу, потребує подальшої аналітичної розробки з метою підвищення ефективності протистояння цьому явищу в цілому.

---

1. Кримінальний кодекс України від 5 квітня 2001 року (зі змінами і допов.) // Відомості Верховної Ради України. – 2001. – № 25. – Ст. 131.

2. Мітрухов П. Шляхи вирішення законодавчих проблем кримінальної відповідальності за ст.ст.263, 263-1 Кримінального кодексу України / Мітрухов П. // Національний юридический журнал. – 2014. - № 4. – С. 72-77.

3. Терещук А. О. Вогнепальна зброя та бойові припаси до неї як предмет злочину / А. О. Терещук // Часопис Київського університету права. – 2013. – № 3. – С. 326-330.

4. Дячків О.П. Окремі питання запобігання незаконному обігу зброї, бойових припасів, вибухових речовин та пристроїв в умовах особливого періоду / О.П. Дячків, В.В. Лень // науковий вісник Дніпропетровського університету внутрішніх справ. – 2015. – № 2. – С. 227-233.

5. Лень В. В. Незаконний обіг вогнепальної зброї, бойових припасів, вибухових речовин та пристроїв, пов'язаний із проведенням антитерористичної операції: окремі питання запобігання / В. В. Лень, Г. В. Олійников // Право і суспільство. – 2016. – № 1. – С. 204-208.

Южека Роман Сергійович

аспірант денної форми навчання
кафедри кримінально-правових дисциплін
Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ

Науковий керівник:

доцент кафедри
соціально-гуманітарних дисциплін
Дніпропетровського державного
університету внутрішніх справ,
кандидат філологічних наук
Вуколова Катерина Володимирівна

ІНОЗЕМНА МОВА В КРИМІНАЛЬНОМУ ПРАВІ УКРАЇНИ

Проблема національного та запозиченого, а також освоєння іншомовної термінології в українському термінознавстві завжди була важливою. Слова іншомовного походження завжди проникали до національної мовної системи і завжди були об'єктом уваги філологів, які досліджують історію запозичень, їх причини. Специфіка будь-якої мови зумовлює аспекти її соціолінгвістичного аналізу. Українська мова тому не виключення, яка має іншомовні запозичені слова. Звідси актуальним видається дослідження запозичень з іноземних мов в сучасній українській мові права, зокрема в кримінальному праві України.

Перш за все, слід зауважити, що у зв'язку із зростанням політичних, економічних та культурних зв'язків України із зарубіжними країнами, посилюється вплив іншомовних слів до української мови. А як відомо, термінологія будь-якої сфери знань є дуже чутливою до зовнішнього впливу [1, с. 55]. Сьогодні українська наукова думка, зокрема сучасна українська мова права, природно вписується у світові інтеграційні процеси, попадає під їхні впливи і запозичує відповідні необхідні поняття.

Цікаво зауважити, що двадцять століття для українського народу починається зі спроб здобути державність. Різні варіанти української держави змінюють одна одну у вирі національно-визвольних змагань: період Центральної Ради, Директорії, Гетьманату. Історики визначають його як один із найсуперечливіших, особливо у законодавчому плані: „1917–1918 рр. – один із найбільш складних періодів у розвитку української державності. Це час як утворення Української Центральної Ради, прийняття чотирьох універсалів, ствердження суверенітету й незалежності України, так і хаосу, протистояння та боротьби різних суспільних верств і політичних партій” [2, с. 13]. Причин поразки сучасні історики шукають у різних впливах: внутрішньо-, зовнішньо- і геополітичних, економічних тощо [3, с. 195].

У перші десятиліття ХХ ст. починає розвиватися термінологія галузевого права: адміністративного, цивільного, кримінального. Щодо останнього в сучасній науці точаться дискусії про доцільність уживання терміносполук кримінальне право, кримінальний кодекс [4; 5]. Деякі дослідники рекомендують вживати відповідно карне право, карний кодекс, інші ж наполягають залишити усталений варіант. Законодавці періоду ЦР віддавали перевагу слову карний: карне переступство, військово-морська карна устава, карний закон (статут).

У документах ЦР помітним є вплив російського офіційно-ділового канцеляриту, що полягає, зокрема, у вживанні активних дієприкметників теперішнього часу (це одна з основних проблем порушення мовної норми й у сучасному законодавстві): дезорганізуючі елементи, зростаюче недовір'я, організуюча сила, пануючі класи, слідуєчий шабель (паралельно вживається і дальший шабель), стримуюча та керуюча роль тощо [6;7].

У законодавчих текстах ЗУНР спостерігаємо також більше запозичень із латини (аболіція, амнестія, депутація, димісія, каденція, компетенція), рідше, ніж у документах УНР, трапляються росіянізми, штампи з російського офіційно-ділового мовлення (а в слукаю його перешкоди, жалоба, міністр заграничних справ, правительство тощо).

За часів Центральної Ради проблема національної правничої термінології постала особливо гостро, оскільки розпочалися процеси законо- і державотворення. Були спроби створити спеціальну комісію, що займалася б складанням реєстру українських термінів до відповідних російських, проте її діяльність не була ефективною через нестабільність політичної та економічної ситуації, постійну зміну владних режимів. За доби Гетьманату

посилився вплив російської мови на українську правничу термінологію, зростає кількість прямих мовних запозичень, канцеляризмів. Проте в цей період вдалося створити зніційовану, але так і не сформовану за доби ЦР інституцію.

З розвитком молододержави, правова система України реформується під впливом правничої науки розвинутих правових держав [8, с. 55]. Відповідно термінологія української мови права поповнюється, вдосконалюється разом із розвитком цієї сфери знань як у межах нашої держави, так і за кордоном.

Розширення понятійного апарату права супроводжується активізацією запозичення іншомовних термінологічних одиниць. Термінологія права є специфічною системою, яка пройшла довготривалий процес формування, що зумовило генетичну неоднорідність її лексичного складу. Тому в цій терміносистемі наявні як питомі, так і велика кількість іншомовних запозичень.

Безумовним є те, що більшість однослівних термінів на позначення понятійного апарату в юридичній науці є запозиченими. Ці проблеми зумовлюють актуальність дослідження генетичного складу цієї терміносистеми.

Іншомовні запозичення у складі юридичної науки становлять більшість всього понятійного апарату. Здебільшого це запозичення із латинської, грецької, французької, англійської, німецької, іспанської, італійської, ісландської, івритської, монгольської, фінської, казахстанської, шведської, норвезької, голландської, датської, мови африкаанс, сербської, хорватської, польської, арабської.

Латинізми здавна є природною складовою української правничої термінології. Звичні для вуха сучасника терміни апеляція (лат. *appellatio*), артикул (лат. *articulus*), магістрат (лат. *magistrates*), прокуратор (лат. *procurator*), пропінація (лат. *propinatio*), реституція (лат. *restitutio*) відомі вже в Литовських статутах XVI ст. Процес входження латинських слів в юридичну терміносистему очевидний і зрозумілий, оскільки римське право мало визначальний вплив на формування законодавства майже всіх європейських держав. На сучасному законотворчому етапі знову ж таки відбувається запозичення іншомовних термінів, оскільки Україна намагається узгодити національне законодавство з нормами європейського права, що потребує відповідного термінологічного інструментарію. Але вживання латинізмів, англоамериканізмів, германізмів тощо мусить мати достатні підстави, а саме: «стійке входження іншомовного терміна в мову і відсутність в ній лексеми для позначення відповідного поняття» [9, с. 28].

Запозичення іншомовних терміноодиниць є закономірним явищем і важливим засобом поповнення української термінології права. Однак слід пам'ятати про збалансоване використання запозичених і національних термінів у процесі творення та стандартизації терміносистеми права. Надмірна кількість запозичень може ускладнювати процес сприймання інформації, а також потрібно пам'ятати, що «надмірне захоплення іншомовними термінами – це шлях до втрати національної самобутності української мови» [10, с. 13]. З іншого боку, дослідниця Л. Чулінда вважає, що повністю відмовитися від міжнародної термінології означало б ізолювати українську правничу термінологію від плідних оновлюючих впливів, перешкоджати її збагаченню і розвитку [11, с. 7].

Таким чином, наявність термінології іншомовних слів в кримінальному праві України є закономірним історичним явищем і важливим засобом поповнення української термінології права в цілому. Виходячи з вищенаведеного, актуальним видається подальше дослідження у цьому напрямі з метою з'ясування шляхів і причин запозичення, а також на основі цього розробки механізмів збалансовування використання запозичених слів в кримінальному праві України.

1. Лунь П. Є. Запозичення в українській термінології конституційного права. *Наукові праці [Текст] : науково-методичний журнал. Вип. 211. Філологія. Мовознавство* / ред. Л. П. Клименко [та ін.]. Миколаїв : ЧДУ ім. П. Могили, 2013. С. 55–60.

2. Серета А. Розвиток конституційного законодавства в Українській Народній Республіці. *Вісник Запорізького національного університету. Юридичні науки*. 2006. № 1. С. 12–17.

3. Трач Н. Українська правнича термінологія в добу Центральної Ради, Директорії та Гетьманату. *Науковий вісник Чернівецького національного університету. Слов'янська філологія*. 2013. Вип. 697-699. С. 190–198.

4. Савонюк Р. Щодо термінів і понять Кримінально-процесуального кодексу України. *Право України*. 2004. № 2. С. 99–101.

5. Тростюк З. Щодо назв у понятійному апараті Особливої частини Кримінального кодексу України. *Право України*. 1999. № 12. С. 77–80.

6. Українська суспільно-політична думка в 20 ст. *Документи і матеріали* / за ред. Т. Гунчака та Р. Сольчаника. В 3-х т. Том I. Сучасність, 1983. 510 с.
7. Яневський Д. Політичні системи України 1917–1920 рр.: спроби творення і причини поразки. К. : Дух і літера, 2003. 767 с.
8. Пиц Т. Б. До проблеми дослідження німецьких запозичень в українській говірковій лексичі. *Наукові записки. Серія «Філологічна»*. 2013. Вип. 35. С. 281–284.
9. Трач Н. С. Термінологія сучасного законодавства України : лексичний аспект. *Наукові записки. Національний університет "Києво-Могилянська академія". Том 22, ч. 1 : Гуманітарні науки* / [ред. кол. : В. С. Брюховецький, М. Т. Брик, Н. Г. Антонюк ... та ін. ; упоряд. М. Т. Брик, Н. Г. Антонюк]. К. : КМ Академія, 2003. С. 27–31.
10. Гриценко П. Ю. Українська термінологія і термінографія на етапі розбудови. *Збірник наукових праць I-ї наукової конференції «Українська наукова термінологія: стан та перспективи»*. К. : Наук. думка. 2008. С. 5–16.
11. Чулінда Л. І. Українська правнича термінологія : [навч. посібник]. К. : Магістр ХХІ сторіччя, 2005. 112 с.

Юрчишин Іван Богданович
детектив Національного
антикорупційного бюро України,
аспірант Національної академії
Служби безпеки України

ІСТОРІЯ СТАНОВЛЕННЯ КРИМІНАЛЬНОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ ЗА НЕЗАКОННЕ ЗБАГАЧЕННЯ В УКРАЇНІ

Кримінальна відповідальність за незаконне збагачення – один з правових інструментів та суворий засіб державного примусу в загальному механізмі протидії якій характеризується потужним превентивним та каральним антикорупційним потенціалом і органічно пов'язаний та кореспондується з обов'язком держави боротися чи іншим чином протидіяти корупції, а також є одним із фундаментів поточної антикорупційної політики та інституційної реформи у сфері боротьби з корупцією в Україні.

Питання кримінальної відповідальності за незаконне збагачення досліджували такі українські науковці: Д.О. Гарбазей, О.І. Гузоватий, О.П. Деніга, О.О. Дудоров, К.П. Задоя, а також зарубіжні науковці та експерти: І. Данелене, Г. Дордж, Д. Жалімас, Н. Кофеле-Кале, Н. Гачері Камунде.

Україна пройшла свій унікальний шлях встановлення та трансформації кримінальної відповідальності за незаконне збагачення. Умовно історію становлення та розвитку кримінальної відповідальності за незаконне збагачення в Україні можна розділити на п'ять етапів.

До першого етапу слід віднести ратифікацію Україною 18.10.2006 Конвенції Організації Об'єднаних Націй проти корупції від 31.10.2003 (далі – Конвенція).

Стаття 20 Конвенції встановлює: «За умови дотримання своєї конституції та основоположних принципів своєї правової системи кожна Держава-учасниця розглядає можливість вжиття таких законодавчих та інших заходів, які можуть бути необхідними для визнання злочинном умисне незаконне збагачення, тобто значне збільшення активів державної посадової особи, яке перевищує її законні доходи і які вона не може раціонально обґрунтувати» [2].

Імплементацию ст. 20 Конвенції в українське кримінальне законодавство було здійснено з «дотриманням національної конституції», «основоположних принципів національної юридичної системи» та в рамках «принципів і норм Конституції України» [3, с. 11].

Таким чином, Україна як Держава-учасниця Конвенції ООН розпочала розглядати можливість криміналізації незаконного збагачення «за умови дотримання своєї Конституції та основоположних принципів своєї правової системи».

До другого етапу можна віднести першу спробу гармонійної імплементації до вітчизняної правової системи такого важливого юридичного засобу протидії корупції, як криміналізація незаконного збагачення, яка відбулася у 2011 році. КК України було доповнено статтею 368-2 згідно із змінами, внесеними Законом України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо відповідальності за корупційні правопорушення» № 3207-VI від 07.04.2011.

Зокрема, ч. 1 ст. 368-2 КК України незаконне збагачення визначалося як одержання службовою особою неправомірної вигоди у значному розмірі або передача нею такої вигоди

близьким родичам за відсутності ознак хабарництва (незаконне збагачення).

Диспозиції ч. 2 та 3 ст. 368-2 КК Україна визначали кримінальну відповідальність за незаконне збагачення якщо його предметом була неправомірна вигода у великих та особливо великих розмірах, а у примітці до статті 368-2 КК України визначалося, що вважається неправомірною вигодою у значному, великому та особливо великому розмірі [4].

До другого етапу можна також віднести зміни до диспозиції та санкції статті 368-2 КК України, а також примітки до неї, які вносилися двічі.

Зокрема, згідно із Законом № 221-VII від 18.04.2013 примітку до статті 368-2 викладено у такій редакції: «під неправомірною вигодою слід розуміти грошові кошти або інше майно, переваги, пільги, послуги, нематеріальні активи, які пропонують, обіцяють, надають або одержують без законних на те підстав», а в абзаці першому частини першої статті 368-2 термін «хабарництво» був замінений на «прийняття пропозиції, обіцянки або одержання неправомірної вигоди службовою особою» [5].

Зміни до статті 368-2, внесені згідно із Законом № 222-VII від 18.04.2013 передбачали доповнення санкції статті 368-2 КК України, запроваджували вид покарання як «конфіскація майна» та такий захід кримінально-правового характеру як «спеціальна конфіскація» [6].

Варто вказати, що Верховний Суд України сформував правову позицію щодо правозастосування ст. 368-2 і ст. 368 КК України. Згідно з ухвалою Судової палати у кримінальних справах Верховного Суду України від 09.04.2015 № 5-5ксл5, суд дійшов висновку, що при розмежуванні норм закону України про кримінальну відповідальність, передбачених частиною другою статті 368 КК у редакції від 18 квітня 2013 року та статтею 368-2 КК у редакції від 7 квітня 2011 року із наступними змінами від 18 квітня 2013 року, необхідно виходити з того, що одержання неправомірної вигоди (на відміну від незаконного збагачення) завжди зумовлено вчиненням (невчиненням) службовою особою, яка одержує неправомірну вигоду для себе чи третьої особи, в інтересах того, хто надає неправомірну вигоду, чи в інтересах третьої особи будь-якої дії з використанням наданої їй влади чи службового становища. При незаконному збагаченні така зумовленість відсутня, бо як одержання неправомірної вигоди, так і передача її близьким родичам не пов'язані зі схваленням службової особи до вчинення (невчинення) нею дій з використанням службових повноважень на користь того, хто надає таку вигоду, або в інтересах третіх осіб [8].

Третій етап. У 2014 та 2015 роках текст статті 368-2 був викладений у нових редакціях, згідно із Законами № 1698-VII від 14.10.2014 та № 198-VIII від 12.02.2015.

Проаналізувавши вимоги законодавства можна дійти висновку, що вказана редакція статті 368-2 КК України з'явилася у зв'язку з прийняттям та набранням чинності Закону України «Про запобігання корупції» № 1700-VII від 14.10.2014, створенням нової системи антикорупційних органів, а також повноцінним запуском системи електронного декларування.

Згідно з ч. 1 ст. 368-2 КК України у редакції згідно із Законом № 1698-VII від 14.10.2014 незаконне збагачення визначалося як набуття особою, уповноваженою на виконання функцій держави або місцевого самоврядування, у власність майна, вартість якого значно перевищує доходи особи, отримані із законних джерел, або передача нею такого майна близьким родичам.

Диспозиції ч. 2 та 3 ст. 368-2 КК Україна встановлювали кримінальну відповідальність за незаконне збагачення як діяння, передбачені частиною першою цієї статті, вчинені службовою особою, яка займає відповідальне становище та вчинені службовою особою, яка займає особливо відповідальне становище.

Через нетривалий проміжок часу у зв'язку з прийняттям Закону України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо забезпечення діяльності Національного антикорупційного бюро України та Національного агентства з питань запобігання корупції» № 198-VIII від 12.02.2015 текст статті 368-2 КК України викладено у новій редакції.

Проаналізувавши вимоги законодавства можна дійти висновку, що законодавець змінює деякі юридичні конструкції, зокрема термін «майно» на більш ширше поняття «активи», а кримінальна відповідальність за незаконне збагачення наступатиме у разі, коли законність підстав набуття активів не підтверджено доказами. Зміни стосувалися також того, що передача таких активів може здійснюватися будь-якій іншій особі, а не тільки близьким родичам, як це було передбачено у попередній редакції статті 362-2 КК України.

На думку Сліденка І.Д. зазначена норма повинна була стати бар'єром на шляху корупції в публічній сфері, насамперед в політиці. Її призначення полягало в тому, щоб під загрозою кримінального покарання публічні особи відмовлялися від підкупу в тих чи інших

формах осіб, які бажають незаконним шляхом вплинути на прийняття політичних або адміністративних рішень на свою користь [7, с. 6].

Четвертий етап. Рішенням Конституційного Суду України від 26.02.2019 № 1-р/2019, відповідно до якого статтю 368-2 КК України, що передбачала кримінальну відповідальність за незаконне збагачення, визнано такою, що не відповідає Конституції України.

Із Рішення вбачається, що Конституційний Суд України визнав неконституційною статтю 368-2 КК України, якою визначено склад такого злочину, як незаконне збагачення, оскільки ця стаття не відповідає вимозі юридичної визначеності як складової конституційного принципу верховенства права (ч. 1 ст. 8 Конституції України), не узгоджується з конституційним принципом презумпції невинуватості (ч. 1, 2, 3 ст. 62 Конституції України) та з конституційним приписом щодо неприпустимості притягнення особи до відповідальності за відмову давати показання або пояснення щодо себе, членів сім'ї чи близьких родичів (ч. 1 ст. 63 Конституції України) [1].

Незважаючи на реакцію соціуму в Україні та в західних демократіях, яка полягає в різкій критиці, вказане рішення КСУ є обов'язковим, остаточним та таким, що не може бути оскаржено, а стаття 368-2 КК України була вилучена з КК України.

П'ятий етап. Враховуючи, що відсутність кримінальної відповідальності за незаконне збагачення нівелювало роль системи електронного декларування у попередженні та виявленні корупції, а в суб'єктів декларування були відсутні правові перешкоди для декларування незаконно набутого майна, з метою дотримання Україною взятих на себе міжнародних зобов'язань, законодавець вжив заходів спрямованих на відновлення кримінальної відповідальності за вказаний злочин. КК України був доповнений статтею 368-5 згідно із Законом «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо конфіскації незаконних активів осіб, уповноважених на виконання функцій держави або місцевого самоврядування, і покарання за набуття таких активів» № 263-IX від 31.10.2019.

Проаналізувавши законодавство, завданням вказаного Закону є відновлення кримінальної відповідальності за незаконне збагачення, а також запровадження інституту стягнення в дохід держави необґрунтованих активів осіб, уповноважених на виконання функцій держави або місцевого самоврядування.

Згідно з прийнятим Законом, під незаконним збагаченням розуміється набуття особою, уповноваженою на виконання функцій держави або місцевого самоврядування, активів, вартість яких більше ніж на шість тисяч п'ятсот неоподатковуваних мінімумів доходів громадян перевищує її законні доходи [9].

Таким чином, з моменту запровадження кримінальної відповідальності за незаконне збагачення і по сьогоднішній день кримінально-правова норма «незаконне збагачення» шість разів зазнавала змін, була декриміналізована рішенням КСУ та знову визначено злочином таке діяння, як незаконне збагачення. Така ситуація пояснюється тим, що законодавець перебуває в пошуку найоптимальнішої моделі вказаної кримінально-правової норми, яка б з одного боку була ефективним правовим інструментом боротьби з корупцією, а з іншого – враховувала конституційні положення, якими встановлено принципи юридичної відповідальності, права і свободи людини і громадянина, а також їх гарантії.

1. Рішення Конституційного Суду України від 26.02.2019 № 1-р/2019 у справі за конституційним поданням 59 народних депутатів України щодо відповідності Конституції України (конституційності) статті 368-2 Кримінального кодексу України. URL: http://www.ccu.gov.ua/sites/default/files/docs/1_p_2019.pdf.

2. Конвенція Організації Об'єднаних Націй проти корупції від 31.10.2003, ратифікована Верховною Радою України 18.10.2006. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_c16.

3. Головатий С.П. Окрема думка судді Конституційного суду Шевчука С.В. у справі за конституційним поданням 59 народних депутатів України щодо відповідності Конституції України (конституційності) статті 368-2 Кримінального кодексу України (оновлена й доповнена 11.03.2019). URL: http://www.ccu.gov.ua/sites/default/files/docs/1_p_2019_3.pdf.

4. Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо відповідальності за корупційні правопорушення : Закон України від 07.04.2011 № 3207-VI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3207-17>.

5. Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо приведення національного законодавства у відповідність із стандартами Кримінальної конвенції про боротьбу з корупцією : Закон України від 18.04.2013 № 221-VII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/221-18#n40>.

6. Про внесення змін до Кримінального та Кримінального процесуального кодексів України стосовно виконання Плану дій щодо лібералізації Європейським Союзом візового режиму для України : Закон України № 222-VII від 18.04.2013. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/222->

18#n31.

7. Сліденко І.Д. Окрема думка судді Конституційного суду Первомайського О.О. у справі за конституційним поданням 59 народних депутатів України щодо відповідності Конституції України (конституційності) статті 368-2 Кримінального кодексу України. URL: http://www.ccu.gov.ua/sites/default/files/docs/1_p_2019_8_0.pdf.

8. Ухвала Судової палати у кримінальних справах Верховного суду України від 09.04.2015 № 5-5кк15 URL: <https://oda.court.gov.ua/sud1590/pravovipoziciivsu/5-5ks15>.

9. Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо конфіскації незаконних активів осіб, уповноважених на виконання функцій держави або місцевого самоврядування, і покарання за набуття таких активів : Закон України від 31.10.2019 № 263-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/263-20>.

Зінов Костянтин Геннадійович

курсант факультету підготовки фахівців
для підрозділів кримінальної поліції
Дніпропетровського державного
університету внутрішніх справ

Хашев Вадим Георгійович

доцент кафедри кримінального права
та криминології Дніпропетровського
державного університету
внутрішніх справ,
кандидат юридичних наук, доцент

ДО ПИТАННЯ ПРО ФУНКЦІЇ КРИМІНАЛЬНОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ

В кримінально-правовій науці існує значна кількість досліджень, предметом яких виступає кримінальна відповідальність у різноманітних формах її прояву. Зокрема, мова може йти про наукові праці таких українських дослідників як Л.В. Багрій-Шахматов, Ю.В. Балулін, Л.С. Белогриць-Котляревський, В.І. Борисов, В.О. Глушков, В.В. Голіна, Т.А. Денисова, О.О. Дудоров, Н.А. Мирошниченко, А.А. Музика, В.В. Сташис, Є.Л. Стрельцов, В.Я. Тацій, В.О. Туляков, П.Л. Фріс, М.І. Хавронюк, С.М. Школа та багатьох інших. Однак, більшість з указаних та інших дослідників зосереджуються на аналізі або поняття кримінальної відповідальності, виводячи його із змістовних ознак цього правового поняття, або окремих форм реалізації кримінальної відповідальності.

Натомість, враховуючи надбання сучасної загальнотеоретичної юриспруденції, яка обґрунтовує доцільність поширення категорії «функція» на різні об'єкти наукового інтересу, можна зробити висновок, що аналіз змісту того або іншого поняття стає більш системним, якщо здійснюється через дослідження функцій, притаманних об'єкту дослідження, оскільки функцію не можна відмежувати від структури, в той час як функціональне уявлення про природу речей є цілком сумісним із розумінням природи структури речей. Аналіз функцій кримінальної відповідальності повинен базуватися на визначенні даного виду юридичної відповідальності, оскільки дослідження динамічних характеристик, якими виступають функції, не можна визнати системним без належного усвідомлення статичних характеристик, якими вважається, в першу чергу, дефініція кримінальної відповідальності [1, с. 170-175]. При всьому різноманітті поглядів на розуміння кримінальної відповідальності, вважаємо найбільш перспективною, з позиції розбудови соціальної держави в якій не тільки проголошується, але й гарантується домінування принципу верховенства права, наступну дефініцію кримінальної відповідальності як системи кримінально-правових заходів примусового та заохочувального впливу, що застосовуються на підставі закону державою з метою забезпечення виконання особою, яка вчинила кримінальне правопорушення, обов'язку перетерпіти передбачені законом обмеження прав і свобод [2, с. 17].

Ми також поділяємо позицію вчених, які вважають, що кримінальна відповідальність – це один з видів юридичної відповідальності, суть якого полягає в осуді від імені держави за вироком суду особи, яка вчинила злочин, і застосуванні до неї державного примусу у формі покарання або інших заходів кримінальної відповідальності, передбачених Кримінальним кодексом.

Зазначимо, що відповідно до кримінального законодавства України винна особа підлягає

відповідальності за минулу поведінку, тобто за вже вчинене суспільно небезпечне діяння.

Натомість, під функціями кримінальної відповідальності слід розуміти основні напрямки правового впливу на суспільні відносини, що виникають у процесі вчинення кримінального правопорушення та посягають на систему соціальних цінностей, з метою кари, виправлення, попередження і профілактики, створюючи тим самим особливий правовий режим протидії злочинним проявам, який характеризується збалансуванням публічних та приватних засад здійснення кримінально-правового впливу [3, с. 149-153]. Для визначення змістовних ознак функцій кримінальної відповідальності слід виходити з такого.

По-перше, функції повинні отримувати оцінку на підставі визнання культурологічного виміру кримінальної відповідальності, який забезпечує виділення основних властивостей даного виду юридичної відповідальності та спрямованості її застосування. Так, цілями функціонування кримінально-правових заходів, які об'єднують категорією «кримінальна відповідальність» [4, с. 54], справедливо визнається кара, виправлення, превенція і профілактика, кожна з яких представляє «ідеальний образ очікуваного результату у врегульованих суспільних відносинах» [5, с. 17]. При цьому предмет функціонування кримінальної відповідальності визначається вказівкою на суспільні відносини, які виникають у процесі вчинення кримінального правопорушення, що посягає на систему соціальних цінностей, розбудовану на підставі визнання незаперечності природних прав і свобод людини і громадянина та особливостей національної культури.

По-друге, враховуючи мінливий характер культурологічного виміру як вчиненого діяння, так і змісту застосовуваних кримінально-правових заходів, слід визнати, що характер діяльності в процесі здійснення функцій кримінальної відповідальності є похідним від сутності та призначення кримінально-правових заходів у різних історичних типах права, тобто функції даного виду відповідальності є історично і культурно обумовленими. Не тільки потреба в регулюючому впливові на суспільні відносини, але й самі форми та зміст впливу визначені специфікою суспільства, його цінностями, ідеальними, об'єктивними умовами [6, с. 56].

По-третє, функції кримінальної відповідальності є похідними від функцій права, репрезентуючи визначальні властивості останніх і одночасно інтерпретуючи функції права, надаючи їм придатність для забезпечення досягнення власних, внутрішньогалузевих цілей. Узагальнений характер функцій права забезпечує ситуацію, за якої одна функція права може формувати підвалини декількох функцій кримінальної відповідальності. Наприклад, каральна і превентивно-профілактична функції кримінальної відповідальності впливають з охоронної функції права, конкретизуючи останню з урахуванням ознак предмета, цілей і характеру кримінально-правового впливу.

Спеціальна превенція кримінальної відповідальності полягає у попередженні вчинення нового кримінального правопорушення особою, яка притягується до кримінальної відповідальності.

Таким чином, ми вважаємо, що правовий зміст превентивно-профілактичної функції кримінальної відповідальності виражається у здійсненні такого основного напрямку впливу, який характеризується метою щодо попередження вчинення деліктоздатною особою, та іншими особами, які злочин (кримінальний проступок) не вчиняли, нових кримінальних правопорушень шляхом застосування примусового і заохочувального впливу.

На підставі проведеного дослідження можна зробити загальний висновок, відповідно до якого зміст нормативно визначених функцій кримінальної відповідальності, а саме: кари, виправлення, превентивно - профілактичної орієнтований на отримання соціально корисного результату в процесі реалізації самої кримінальної відповідальності, підлягає певному корегуванню з урахуванням домінування принципу верховенства права та використання таких методів наукового дослідження, що орієнтують на врахування здобутків розвитку культури та визнання людини в якості доцентрової сили функціонування кримінального права та його окремих інститутів, серед яких особливе місце займає інститут кримінальної відповідальності.

---

1. Козаченко О.В. Функціональні характеристики системи кримінально-правових заходів. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету*. 2013. № 5. С. 170–175.

2. Кримінальна відповідальність та форма її реалізації: підручник / О.В. Козаченко, О.М. Мусиченко, О.М. Сидоренко та інші; за ред. професора Козаченка О. В. Миколаїв: Іліон, 2015. 142 с.

3. Школа С.М. Кримінальна відповідальність: загальна характеристика та форми реалізації. *Право і суспільство*. 2016. № 6. С. 149-153.

4. Козаченко О.В. Архітектоніка кримінально-правового впливу: кримінальна відповідальність

та стадії її реалізації. *Вісник асоціації кримінального права України*. 2017. Вип. 2(9). С. 42–62.

5. Чулюкин Л.Д. Природа и значение цели в советском праве. Казань: Изд-во Казанского университета, 1984. 264 с.

6. Митрофанов І.І. Вчення про механізм реалізації кримінальної відповідальності: монографія. Кременчук: Вид. ПП Щербатих О.В., 2012. 448 с.

Свистун Катерина Іванівна
студентка юридичного факультету

науковий керівник –
Ковальчук Олена Степанівна,
доцент кафедри
соціально-гуманітарних дисциплін
Дніпропетровського державного
університету внутрішніх справ,
кандидат психологічних наук

НАЦІОНАЛЬНА БЕЗПЕКА, КРИМІНАЛЬНА ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ ТА РОЗСЛІДУВАННЯ ЗЛОЧИНІВ У СВІТЛІ РЕФОРМУВАННЯ КРИМІНАЛЬНОГО ТА КРИМІНАЛЬНО-ПРОЦЕСУАЛЬНОГО ЗАКОНОДАВСТВА

Українське суспільство разом з усім цивілізованим світом прагне до справедливості, добробуту та національної безпеки. Незважаючи на труднощі та перешкоди, Україна рухається шляхом демократичних змін. Одним з важливіших принципів вільної демократичної держави і основою народовладдя є верховенство права та неухильне дотримання Закону.

На сьогодні деякі питання дотримання прав на стадії досудового слідства є досить актуальними та дискусійними, про що свідчать проведення ряду науково-практичних конференцій та підготовка нового Кримінально-процесуального закону. Лише Кримінально-процесуальний кодекс України встановлює порядок затримання, арешту людини, визначає правові межі обшуку, огляду приміщення, виїмки кореспонденції тощо. Необхідність досудового слідства як етапу кримінального процесу зумовлена тим, що всебічний, повний і об'єктивний розгляд кримінальної справи в суді та її вирішення потребують напруженої та кваліфікованої підготовчої роботи. Тому за законом переважна більшість кримінальних справ повинна проходити етап досудового слідства. Розглядаючи проблему захисту затриманих осіб, необхідно зазначити, що затримана особа — це фізична осудна особа, яка досягла віку, з якого може наставати кримінальна відповідальність, котра підозрюється у вчиненні злочину, за який може бути призначено покарання у вигляді позбавлення волі, і до якої застосовано короткочасний захід примусу у вигляді затримання терміном на 72 години з метою з'ясування її причетності до злочину і вирішення питання про застосування до неї запобіжного заходу.

Досудове слідство пов'язане з можливістю обмеження або навіть позбавлення прав особи при застосуванні запобіжних заходів, проведенні інших процесуальних дій. Тому закон детально регламентує підстави й порядок їх проведення та фіксацію в постановках, протоколах та інших процесуальних документах. У стадії досудового розслідування відповідний орган (посадова особа) вирішують також такі завдання: встановлення й відшкодування збитків: виявлення й усунення причин та умов, які сприяли вчиненню злочинів; виховання громадян у дусі поваги до честі та гідності людини та громадянина, прагнення до справедливості й дотримання законів. Дотримання прав і свобод учасників кримінального судочинства на стадії досудового розслідування є однією із проблем, яка стоїть передусім перед законодавцем під час нормативно-правового врегулювання законодавства, а далі і перед правоохоронними органами на етапі виконання завдань, покладених державою. В практиці на стадії досудового розслідування інколи відбувається порушення конституційних прав та свобод не тільки таких учасників кримінального процесу, як підозрюваний (обвинувачений), а й потерпілого та свідка. Прикладом цього слугують випадки нероз'ясування прав свідка з приводу подання показань проти своїх родичів та самого себе або порушення порядку виклику свідка для допиту. Характерною помилкою більшості практиків є порушення строків затримання особи за підозрою у вчиненні злочину, тимчасового тримання понад встановлений учасникам процесу при проведенні різних слідчих дій. Необхідно також зазначити, що у чинному кримінально-процесуальному законодавстві простежується дисбаланс прав

учасників процесу. Так, права підозрюваного, обвинуваченого і захисника чітко закріплені і гарантовані. Діяльність же слідчого та дізнавача обмежена жорсткими рамками. За чинним Кримінально-процесуальним кодексом, слідчий не захищений ні перед прокурором, ні перед судом. Об'єктом прокурорського нагляду повинна стати не діяльність слідчого взагалі, а законність його процесуальних дій і прийнятих ним рішень. Головним та першочерговим завданням, котре стоїть перед нашою «молодою» державою для підвищення рівня дотримання та забезпечення прав та свобод учасників кримінального судочинства є широкий та відкритий обмін досвідом як між вітчизняними фахівцями (науковцями та практиками), так і за участю закордонних спеціалістів.

Конституційне право є провідною галуззю в системі права України. Встановлюючи у правовій формі засадничі принципи організації суспільства і держави, визначаючи загальні засади управління всіма суспільними процесами, якої б сторони життя суспільства вони не стосувалися, ця галузь тим самим дає орієнтири правового регулювання у всіх сферах суспільних відносин. По суті справи, у всіх галузях українського права отримують втілення і конкретизацію закріплені нормами конституційного права непорушні природні права і свободи людини та громадянина, а також конституційно-правовий принцип: «Людина. Її права і свободи є вищою цінністю». Не є винятком і кримінально-процесуальне право, яке в своїх нормах віддзеркалює вищезазначені принципи.

Дослідження питання визнання Конституції України джерелом кримінально-процесуального права України є прикладним дослідженням, яке спрямовано на пошук, розробку й обґрунтування найоптимальніших форм та способів регулювання кримінально-процесуальної діяльності й забезпечення прав та основоположних свобод людини у сфері кримінального судочинства. Багато авторів у досить поважних навчальних виданнях з кримінального процесу, аналізуючи Конституцію як джерело кримінально-процесуального права, характеризують її лише з точки зору основи створення та розвитку кримінально-процесуального законодавства, не розкриваючи при цьому змісту названої тези, вищої юридичної сили її норм та закріплення в ній принципів кримінального процесу.

Розглянувши особливості взаємозв'язку Конституції з кримінально-процесуальним правом, можемо зробити такі висновки: - Конституція є фактором, що сприяє розвитку всієї галузі кримінально-процесуального права. Однак, на сучасному етапі ми не можемо констатувати, що норми кримінально-процесуального права приведені у відповідність до Конституції. Процес удосконалення кримінально-процесуального законодавства триває. Він чітко простежується в Рішеннях Конституційного Суду про визнання деяких норм Кримінально-процесуального кодексу такими, що не відповідають чинній Конституції; - Конституція є основою регулювання кримінально-процесуальних правовідносин. У Конституції закріплено, що виключно законами визначаються права і свободи людини та громадянина, гарантії цих прав і свобод; основні обов'язки громадянина, кримінальне судочинство, основи судової експертизи, організація і діяльність прокуратури, органів дізнання і слідства, основи організації і діяльності адвокатури; - застосування норм Конституції, тобто реалізація її норм у сфері кримінального процесу, є можливим за наявності належним чином визначеної в КПК процедури. У випадках же відсутності такої процедури, або якщо така процедура буде неналежним чином виписана (тобто недостатньо повно буде розкритий зміст правової ідеї, закладеної в нормах Конституції), замість гарантій захисту прав і свобод людини може привести до свавілля. У зв'язку з цим можна зробити висновок, що Конституція є прямим джерелом кримінально-процесуального права лише в тому разі, якщо в КПК виписані відповідні норми.

Підсумовуючи, не можна не зауважити, що існування кримінально-процесуального законодавства без Конституції неможливе. Приведення у повну відповідність норм кримінально-процесуального законодавства до норм Основного Закону України дозволить налагодити механізм, який буде захищати права та свободи людей, а також найбільш об'єктивно й ефективно здійснювати правосуддя.

1. Кримінальний процесуальний кодекс України : Документ 4651-VI, чинний, поточна редакція — Редакція від 13.02.2020, підстава - 440-IX. — Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17>

ПРИВАТНО-ПРАВОВІ ВІДНОСИНИ У КОНТЕКСТІ ЗАХИСТУ ПРАВ ЛЮДИНИ: ГЛОБАЛЬНІ ТЕНДЕНЦІЇ ТА ПЕРСПЕКТИВИ РОЗВИТКУ

Легка Оксана Володимирівна
завідувач кафедри
кримінально-правових дисциплін
Дніпровського гуманітарного університету,
доктор юридичних наук, доцент

ОСОБЛИВОСТІ УКЛАДЕННЯ ДОГОВОРІВ З ВИКОРИСТАННЯМ ЕЛЕКТРОННОЇ ФОРМИ ПРЕДСТАВЛЕННЯ ІНФОРМАЦІЇ

Стрімкий розвиток засобів дистанційної комунікації між людьми чинить великий безпосередній вплив на всі сфери життя новітнього суспільства. Не є винятком випадках і сфера ділового спілкування, що здійснюється з метою як миттєвого досягнення консенсусу між сторонами й укладення договорів між ними.

При цьому використання новітніх способів дистанційного спілкування має великі переваги перед більш традиційними засобами обміну інформацією. По-перше, найновіші способи зв'язку суттєво пришвидшують процедуру досягнення згоди між сторонами і, як наслідок, процедуру укладення договорів між ними. По-друге, ці способи допомагають уникнути бюрократичні перешкоди на шляху формування волевиявлення сторін.

Таким чином, використання електронної форми представлення інформації істотно спрощує порядок укладення всіх договорів. У чинному законодавстві України електронна форма представлення інформації визначається як спосіб документування інформації, що означає створення, запис, передачу або збереження інформації у цифровій чи іншій нематеріальній формі за допомогою електронних, магнітних, електромагнітних, оптичних або інших засобів, здатних до відтворення, передачі чи зберігання інформації (ст. 3 Закону України «Про електронну комерцію»). Тобто, електронна форма розуміється у чинному законодавстві у широкому сенсі, включаючи в себе будь-які види нематеріальної (безпаперової) форми представлення інформації. Тому фактично електронна форма має місце як у випадку представлення інформації, створеної, збереженої чи переданої за допомогою сучасного комп'ютерного обладнання, так і більш застарілих форм, таких як телефакс тощо.

Водночас, електронна форма представлення інформації (далі – «електронна форма фіксації») не є поняттям, тотожним електронній формі вчинення правочинів, яка з'явилась у статтях 205 і 207 ЦК України у зв'язку зі змінами, внесеними до Кодексу Законом України «Про електронну комерцію».

З буквального аналізу цих статей випливає, що електронна форма вчинення правочину є різновидом письмової форми, оскільки вона згадується поряд з останньою в дужках.

Водночас форма вчинення правочину згідно з ч. 2 ст. 207 Цивільного кодексу України можливо бути вважатися письмовою лише тоді, коли вона буде містити усі необхідні реквізити, а саме підписи сторони правочину. З огляду на це не будь-яка електронна форма фіксації може бути прирівняна до електронної (письмової) форми вчинення правочину, а лише та, яка містить підпис, передбачений законодавством або письмовою угодою сторін (ч. 3 ст. 207 ЦК України). Це може бути електронний цифровий підпис, створений в порядку, передбаченому чинним законом, підпис одноразовим ідентифікатором, передбачений Законом про електронну комерцію, інший аналог власноручного підпису, зразок якого письмово погоджено між сторонами. За відсутності цих реквізитів правочин вважається вчиненим в усній формі, а його електронна форма фіксації вважатиметься підтвердженням факту його вчинення і погодження відповідних умов, і може мати силу доказу в разі спору.

Однак, незважаючи на те, що є лише технічною особливістю оформлення волі сторін, укладення договорів з використанням такої форми має суттєві особливості. Перш за все, використання цієї форми змушує по-новому переглянути проблему співвідношення публічної оферти і реклами. Це пов'язано з тим, що більшість електронних договорів укладаються

в інформаційній системі особи, яка розмістила відомості про товари (роботи, послуги тощо) на своїй веб-сторінці, доступній для перегляду будь-якому користувачеві мережі Інтернет.

На рівні міжнародних правових актів до вирішення цього питання був обраний, так би мовити, «обережний підхід». Так, згідно зі ст. 11 Конвенції ООН про використання електронних повідомлень в міжнародних договорах 2005 року «про позицію укласти договір, яка зроблена за допомогою одного або декількох електронних повідомлень і є загальнодоступною для сторін, що використовують інформаційні системи, слід вважати запрошенням робити оферти, якщо тільки в цій пропозиції ясно не вказується намір сторони, яка робить пропозицію, вважати себе зв'язаною в разі акцепту [1]. В офіційних роз'ясненнях цієї статті ЮНСИТРАЛ зазначила, що з огляду на потенційно безмежну аудиторію Інтернету, до визначення правового значення подібних «оферт» слід підходити з обережністю.

Застосування презумпції зобов'язуючого наміру щодо використання інтерактивних прикладних засобів може мати несприятливі наслідки для продавців, які мають обмежені запаси певних товарів, якщо продавець буде нести відповідальність за виконання всіх замовлень, отриманих від потенційно необмеженого числа покупців [2, с. 73-75].

По-різному це питання визначається й на рівні законодавств зарубіжних країн. Зокрема у Франції пропозиція, розміщена за допомогою електронних технологій для загального огляду, вважається офертою (публічною офертою) (ст. 1369-4 ЦК Франції) [3]. Водночас у Німеччині офертою вважається тільки та пропозиція, яку адресовано конкретній особі (ст. 145 Німецького цивільного уложення) [4], і жодних винятків з цього правила для цілей укладання договорів з електронною формою фіксації волевиявлення сторін тут не передбачено.

У вітчизняному законодавстві це питання наразі врегульовано достатньо неоднозначно. Так, з положень ЦК (ст. 641, ст. 699 ЦК України) випливає, що за загальним правилом оферта повинна бути адресною, тобто, вона має бути звернута до конкретної особи. Однак з цього правила передбачено два винятки. Перший з них стосується тих випадків, коли в самій рекламі або іншій пропозиції, адресованій невизначеному колу осіб, зазначається, що вона є офертою. Так, при укладенні договорів з використанням електронної форми фіксації нерідко зустрічається ситуація, коли сторона, яка розмістила повідомлення на веб-сторінці, вказує, що це – договір публічної оферти. Другий виняток стосується договорів роздрібної купівлі продажу, при укладенні яких вважається, що товар, розміщений на вітрині, або інформація про який міститься у каталогах, рекламі, інших описах товару, є публічною пропозицією укласти договір.

Водночас Закон про електронну комерцію регулює це питання по-іншому. З аналізу ч. 2 ст. 8 і ч. 4 ст. 11 цього Закону випливає, що інформація, яка розміщена постачальником товарів (робіт, послуг тощо) у мережі Інтернет вважається офертою, а не просто запрошенням робити оферти. При цьому сфера регулювання цих норм не обмежується лише договорами роздрібної купівлі-продажу. Отже, Закон про електронну комерцію, на відміну від ЦК України, презюмує наявність публічної оферти в кожному випадку, коли суб'єкт електронної комерції розмістив повідомлення, що містить всі істотні умови майбутнього договору, на веб-сторінці.

І хоча в цілому такий підхід можна вважати виправданим (зокрема, у випадках, коли йдеться про укладення договорів щодо надання доступу до певного програмного продукту в режимі онлайн, або про надання ліцензії (дозволу) на використання певної програми), він, тим не менше, не узгоджується із Цивільним кодексом України, який є основним актом цивільного законодавства.

Підсумовуючи все сказане вище, слід зазначити, що укладення договорів з використанням електронної форми фіксації набуває нині дедалі більшої популярності. Тому забезпечення належного правового регулювання в цій галузі є вкрай важливим. В Україні в цьому напрямку була розроблена і прийнята низка нормативно-правових актів, які дозволили істотно впорядкувати відносини, що виникають при укладанні договорів такого роду.

Однак, переоцінювати заслуги законодавця не варто, оскільки правове регулювання в цій сфері залишається досить суперечливим. В цілому, існує серйозна необхідність у приведенні законодавства, яке регулює відносини між суб'єктами електронної комерції, у відповідність з міжнародними правовими актами.

1. Конвенция Организации Объединенных Наций об использовании электронных сообщений в международных договорах [Електронний ресурс]. URL: http://www.uncitral.org/pdf/russian/texts/electcom/06-57454_Ebook.pdf (дата звернення 11.02.2020).

2. Пояснительная записка Секретариата ЮНСИТРАЛ к Конвенции Организации Объединенных Наций об использовании электронных сообщений в международных договорах [Електронний ресурс]. URL: http://www.uncitral.org/pdf/russian/texts/electcom/06-57454_Ebook.pdf (дата звернення

11.02.2020).

3. French Civil Code. URL: http://www.legifrance.gouv.fr/content/download/7754/105592/version/4/file/Code_civil_20130701_EN.pdf (дата звернення 11.02.2020).

4. German Civil Code. URL: http://www.gesetze-im-internet.de/englisch_bgb/index.html (дата звернення 11.02.2020).

Бондар Олександр Сергійович

доцент кафедри

цивільно-правових дисциплін

Дніпропетровського державного

університету внутрішніх справ,

кандидат юридичних наук

ТРУДОВИЙ ДОГОВІР ЯК ПІДСТАВА ВИНИКНЕННЯ ТРУДОВИХ ПРАВОВІДНОСИН В УКРАЇНІ ТА КАНАДІ: ПОРІВНЯЛЬНИЙ АНАЛІЗ

Україна взяла євроінтеграційний курс та впевнено крокує до спільноти європейських країн світу, що безумовно є каталізатором стрімкого переходу до ринкової економіки та її бурхливий розвиток. Не є виключенням ринок праці, як один із основних показників рівня розвитку суспільних відносин у сфері задоволення потреби працівників у зайнятості, а роботодавців - у найманні працівників. Ці відносини є предметом регулювання трудового законодавства України. Конституція України гарантує право кожного на працю, що включає можливість заробляти собі на життя працею, яку він вільно обирає або на яку вільно погоджується, тобто бути зайнятою особою. Основною формою реалізації задоволення особою потреби у зайнятості, а у роботодавця – у найманні працівника є трудовий договір, що являє собою по суті окремих інститут трудового права України. Наразі дуже гостро постає питання щодо проведення реформи законодавства про працю України, оскільки чинний Кодекс законів про працю України був прийнятий ще за часів радянської влади і несе на собі відбиток юридичної конструкції соціалістичної епохи. Зазначене вище тільки посилює актуальність впровадження позитивного досвіду країн зарубіжжя, приклади якого можуть бути використані та покладені в основу сучасних нормативно-правових актів України у сфері праці. У цьому випадку доречним постає аналіз трудового права Канади, адже станом на 2018 рік згідно статистичним даним на повну зайнятість працювали близько 15,17 мільйона людей віком від 15 років, що свідчить про багатий досвід цієї країни в регулюванні трудових відносин.

Найвищою юридичною силою в Україні наділена Конституція України, яка проголосила право кожного на працю, а також встановила принципи та основні положення трудового законодавства. Треба наголосити на тому, що Конституція України закріплює принцип, відповідно до якого кожен має право на належні, безпечні й здорові умови праці, на заробітну плату, не нижчу від встановленого законом рівня. Право на своєчасне одержання винагороди за працю захищається законом. Конституцією України забороняється використання праці жінок і неповнолітніх на небезпечних для їх здоров'я роботах. Громадянам гарантується захист від незаконного звільнення [1].

Наразі, необхідно з'ясувати, що таке «договір» взагалі і, що саме розуміють під трудовим договором вітчизняні та закордонні вчені та чи існує законодавче закріплення цього поняття в нормативно-правових актах України та Канади, які регулюють трудові відносини. Перш за все треба сказати, що такий термін як «договір» досить розповсюджений і використовується у різних галузях права, а саме у цивільному, господарському, земельному тощо. Загальне визначення поняття «договір» можемо знайти в юридичній енциклопедії де зазначено, що договір це угода двох або більше сторін про встановлення, зміну чи припинення відповідних прав і обов'язків [2]. Маючи дане твердження можемо звернутись до позиції науковців при визначенні поняття «трудоий договір». Так, на думку О. І. Кисельової та Т. А. Кобзєвої «трудоий договір — це угода між працівником і власником підприємства, установи, організації або уповноваженим ним органом чи фізичною особою-роботодавцем, за якою працівник зобов'язується виконувати роботу, визначену цією угодою, з підпорядкуванням внутрішньому трудовому розпорядку, а роботодавець — виплачувати працівникові заробітну плату і забезпечувати умови праці, необхідні для виконання роботи, передбачені законодавством про працю, колективним договором і угодою сторін» [3]. Сучасні науковці, які мають не аби який досвід в сфері трудового права, а саме М.І. Іншин, В.Л. Костюк, В.П. Мельник, дають наступ-

не визначення трудового договору «ще правочин між роботодавцем та фізичною особою, що реалізує право на працю, за яким фізична особа як працівник зобов'язана належним чином виконувати трудову функцію та пов'язані з нею трудові обов'язки з підляганням встановленому внутрішньому трудовому розпорядку, а роботодавець зобов'язаний своєчасно у повному обсязі виплачувати заробітну плату, належним чином організувати та гарантувати умови праці відповідно до актів трудового законодавства, соціального партнерства та локальних нормативних актів, домовленості сторін» [4].

Звертаючись до трудового законодавства Канади, а саме до її Трудового кодексу бачимо, що він не містить визначення трудового договору. Натомість це визначення закріплює Цивільний кодекс провінції Квебек (Civil Code of Québec) (далі – ЦК провінції Квебек).

Безпосередньо трудовим відносинам у провінції Квебек присвячена низка статей глави VII «Трудовий контракт» розділу II «Договори певної класифікації» книги V «Зобов'язання» ЦК провінції Квебек, а також положення Закону про дотримання трудових норм (Act Respecting Labour Standards). Так, відповідно до положень ст.ст. 2085-2097 ЦК провінції Квебек, а саме статті 2085 - трудовий контракт/договір (contract of employment) це угода, за якою особа-працівник, зобов'язується протягом обмеженого часу та за винагороду виконувати роботу під керівництвом або контролем іншої особи – роботодавця [5]. Аналізуючи дане визначення та порівнюючи його з тим, що закріплене у ст. 21 КЗпП України стає зрозуміле наступне: поняття «трудовий договір» за КЗпП України та ЦК провінції Квебек має схожі положення але разом з тим і суттєві відмінності.

По перше, треба зупинитись на тому, що англійське слово contract на українську мову може перекладатись як буквально – контракт та і по іншому, як договір або угода.

По друге, в обох випадках бачимо, що особа яка виконує роботу це – працівник, а особа з якою працівник укладає трудовий договір називається по різному, в Україні законодавець визначає цю особу як – власник підприємства, установи, організації або уповноважений ним органом чи фізична особа, а в Канаді згідно норми ЦК провінції Квебек, такою особою є – роботодавець, що по суті є більш сучасним терміном який використовується скрізь.

По третє, за виконану роботу працівник отримує заробітну плату (КЗпП України)/винагороду (ЦК провінції Квебек), що по суті є тотожними поняттями.

По четверте, в Україні працівник підпорядковується внутрішньому трудовому розпорядку, а в Канаді виконує роботу під керівництвом або контролем роботодавця, що також є схожим оскільки в Україні правила внутрішнього трудового розпорядку затверджує роботодавець за погодженням з трудовим колективом.

По п'яте, у статті 2085 ЦК провінції Квебек зазначається така умова як обмежений час протягом якого працівник виконує роботу, тоді як в статті 21 КЗпП України такої умови ми не знайдемо, тут варто наголосити, що під цією умовою треба розуміти саме тривалість робочого часу протягом якого працівник виконує роботу і хоча така умова прямо не передбачена статтею 21 КЗпП України, правовому регулюванню робочого часу присвячено цілу главу КЗпП України, а саме Главу 4.

По шосте, розглядаючи далі зміст ст. 2085 ЦК провінції Квебек та ст. 21 КЗпП України бачимо що остання має більш ширший зміст. Так, окрім вище вказаних умов в цій статті законодавець закріплює положення згідно якого власник підприємства, установи, організації або уповноважений ним органом чи фізична особа зобов'язується не тільки виплачувати заробітну плату але і забезпечувати умови праці, необхідні для виконання роботи тим самим закладаючи основи такого інституту трудового права України, як – охорона праці. Варто зазначити, що схожа норма також міститься серед норм ЦК провінції Квебек, а саме у ст. 2087 де зазначено, що роботодавець зобов'язаний не тільки дозволити виконання погоджених робіт і виплатити встановлену винагороду, але й вжити будь-яких заходів, що відповідають характеру роботи для захисту здоров'я, безпеки та гідності працівника.

Варто зазначити, що ст. 21 КЗпП України дозволяє працівнику укласти трудовий договір на одному або одночасно на декількох підприємствах, в установах, організаціях, якщо інше не передбачене законодавством, колективним договором або угодою сторін, аналогу цієї умови у нормах ЦК провінції Квебек, що стосуються трудового договору не знайшлося. Цікавим є той факт, що ст. 21 КЗпП України говорить про те, що особливою формою трудового договору є контракт, в якому строк його дії, права, обов'язки і відповідальність сторін (в тому числі матеріальна), умови матеріального забезпечення і організації праці працівника, умови розірвання договору, в тому числі дострокового, можуть встановлюватися угодою сторін, а сфера застосування контракту визначається законами України. Тут, логічно робимо висновок, що такої норми не існує в статтях ЦК провінції Квебек, що сто-

суються трудового договору оскільки слово контракт (contract) з англійської мови та і перекладається – контракт. Тому формулювання «особливою формою трудового договору є контракт» звучало би абсурдно.

Поступово розглядаючи та порівнюючи норми права, що регулюють питання стосовно трудового договору в Україні та Канаді спостерігається наступне: в обох випадках законодавець говорить, що трудовий договір/контракт може бути строковим або безстроковим, але в КЗпП України існує і третій вид трудового договору, а саме такий, що укладається на час виконання певної роботи; за трудовим законодавством України трудовий договір, як правило укладається у письмовій формі, а також зазначені випадки коли така форма є обов'язковою, тоді як у ЦК провінції Квебек такої умови немає; трудове законодавство України забороняє необґрунтовану відмову у прийнятті на роботу, у ЦК провінції Квебек такої умови також немає; КЗпП України забороняє вимагати при укладанні трудового договору деякі відомості та документи (про партійну і національну приналежність, походження тощо), ЦК провінції Квебек така ума відсутня; КЗпП України дає право роботодавцю запроваджувати обмеження щодо спільної роботи на одному і тому ж підприємстві осіб, які є близькими родичами, схожі норми в ЦК провінції Квебек з регулювання питань щодо трудового договору відсутні.

Існують ще багато норм КЗпП України стосовно трудового договору, які відсутні у відповідному розділі ЦК провінції Квебек, а саме: про випробування при прийнятті на роботу, його строк та результати; про обов'язок роботодавця проінструктувати працівника і визначити йому місце роботи; про обов'язок працівника особисто виконувати доручену йому роботу; про заборону вимагати виконання роботи не обумовленої трудовим договором; про переведення на іншу роботу та зміну істотних умов праці тощо.

Варто зазначити, що така норма яка дозволяє продовжувати дію трудового договору після спливу його строку, якщо сторони не висувають своїх заперечень (ст. 39-1 КЗпП України та ст. 2090 ЦК провінції Квебек).

Що стосується підстав розірвання трудового договору варто зупинитись на тому, що КЗпП України у ст. 36 містить вичерпний перелік підстав його припинення, а саме: за угодою сторін; при закінченні строку, крім випадків, коли трудові відносини фактично тривають і жодна з сторін не поставила вимогу про їх припинення; при призові або вступі працівника або власника - фізичної особи на військову службу, направлення на альтернативну (невійськову) службу, крім випадків, коли за працівником зберігаються місце роботи, посада; розірвання трудового договору з ініціативи працівника, з ініціативи власника або уповноваженого ним органу або на вимогу профспілкового чи іншого уповноваженого на представництво трудовим колективом органу тощо. Тоді як у ЦК провінції Квебек, а саме статтях 2091, 2093, 2094 говориться про те, що: будь-яка сторона договору укладеного на невизначений термін може розірвати його, повідомивши про це іншу сторону. Повідомлення про розірвання подається у розумні строки, враховуючи, зокрема, характер зайнятості, конкретні обставини, в яких воно проводиться, та тривалість періоду роботи; трудовий договір припиняється після смерті працівника, залежно від обставин він може припинитися і після смерті роботодавця; одна із сторін може з поважних підстав в односторонньому порядку розірвати трудовий договір без попереднього повідомлення.

На відміну від КЗпП України у ст. 2097 ЦК провінції Квебек викладено положення згідно якого трудовий договір не припиняється у разі відчуження підприємства чи будь-якої зміни його юридичної структури або у разі об'єднання чи іншим способом. Договір є обов'язковим для правонаступника роботодавця. Варто зазначити, що спільною хоча не ідентичною є норма про наступне: за трудовим законодавством України (ст. 49 КЗпП України) роботодавець зобов'язаний видати працівникові на його вимогу довідку про його роботу на даному підприємстві, в установі, організації із зазначенням спеціальності, кваліфікації, посади, часу роботи і розміру заробітної плати, а відповідно до ЦК провінції Квебек (ст. 2096) після розірвання трудового договору роботодавець надає працівникові на його прохання довідку про роботу, в якій зазначається лише характер та тривалість роботи та вказуються реквізити сторін.

1. Конституція України від 28 червня 1996 р. // Відомості Верховної Ради України. – 1996. – № 30. – Ст. 141.

2. Юридична енциклопедія: в 6 т. / [ред.кол.: Ю.С. Шемшученко (голова редкол.) та ін.]. – К. : Укр. енцикл., 1998. – Т. 2. – С. 232.

3. Трудове право України : навчальний посібник / О. І. Кисельова, Т. А. Кобзєва. – Суми : Сумський державний університет, 2017. – 309 с.

4. Трудове право України [текст] підручник / За загальною редакцією М.І. Іншина, В.Л. Костюка, В.П. Мельника. Вид. 2-ге, перероб. і доп. – Київ: Центр учбової літератури, 2016. – 472 с.

5. Civil Code of Québec 1991 р. : веб-сайт. URL: <http://legisquebec.gouv.qc.ca/en/ShowDoc/cs/CCQ-1991>

Золотухіна Лілія Олександрівна

завідувач кафедри
цивільно-правових дисциплін,
кандидат юридичних наук, доцент

Зімін Михайло Володимирович

аспірант кафедри
цивільно-правових дисциплін

*(Дніпропетровський державний
університет внутрішніх справ)*

ЩОДО МЕХАНІЗМІВ РЕАЛІЗАЦІЇ ПРАВА НА ОТРИМАННЯ ВИПЛАТ ЗА ЗАГАЛЬНООБОВ'ЯЗКОВИМ ДЕРЖАВНИМ СОЦІАЛЬНИМ СТРАХУВАННЯМ

Соціальне забезпечення виступає для більшості громадян України формою реалізації найважливішого конституційного права на соціальний захист. Гарантованість такого права безпосередньо зумовлена ефективністю системи соціального страхування, яка, в свою чергу, залежить від правильного вибору засобів та способів правового регулювання.

Суспільні відносини у сфері соціального забезпечення постають у результаті дії відповідних норм права, а отже, законодавство про соціальне забезпечення є необхідною передумовою виникнення їх правової форми [1, с. 115].

Враховуючи соціальну спрямованість діяльності держави все більша увага приділяється реалізації закріплених та гарантованих прав у сфері соціального захисту. Дослідження механізмів реалізації застрахованими особами та членами їх сімей права на отримання соціальних послуг постає актуальною задачею задля визначення гарантованості права у сфері загальнообов'язкового державного соціального страхування.

Окремим питанням дослідження правозастосовчих правовідносин у сфері загальнообов'язкового державного соціального страхування не приділялась увага вчених. Натомість у наукових працях П.Д. Пилипенко, І.Б. Сташків, О.М. Ярошенко надано загальну характеристику процедурним правовідносинам у сфері соціального забезпечення. В той же час на науковому рівні не проводились дослідження практичної реалізації вказаних допоміжних правовідносин у сфері загальнообов'язкового державного соціального страхування, що ще раз вказує на актуальність обраної нами тематики.

Більшість науковців виділяють серед правовідносини у сфері соціального страхування окремий їх вид — процедурні.

І.Б. Сташків визначає процедурні правовідносини як суспільні відносини, що складаються на підставі процедурних норм права соціального забезпечення між фізичною особою (особами), з одного боку, та компетентним органом, з іншого, з приводу реалізації та захисту належного людині права на конкретний вид соціального забезпечення [2, с. 468].

На думку О.М. Ярошенко, процедурні правовідносини виникають у зв'язку зі встановленням юридично значущих фактів і реалізацією фізичною особою (в окремих випадках — сім'ю) права на певний вид соціального забезпечення [3, с. 89].

П.Д. Пилипенко вважає, що процедурні правовідносини є допоміжними правовими відносинами та їх основним призначенням є сприяння у виникненні і створенні умов для реалізації матеріальних правовідносин. Виходячи з такого підходу автор визначає, що процедурними правовідносинами можна вважати врегульовані галузевими нормами відносини, які виникають у результаті встановлення юридичних фактів, що є необхідними для функціонування соціально-забезпечувальних правовідносин [1, с. 138].

Вищевикладене свідчить про те, що вітчизняні науковці одностайні в підході до розуміння сутності процедурних правовідносин у сфері соціального забезпечення, які виділяють ключовий його елемент - правовідносини по встановленню юридично значимих фактів між суб'єктами соціального забезпечення.

Справедливо можна вважати, що процедурні правовідносини існують також у сфері загальнообов'язкового державного соціального страхування та порядок їх застосування визначається у нормативно-правових актах.

В умовах сьогодення процедурні правовідносини загальнообов'язкового державного соціального страхування знайшли своє відображення у нормах Закону України «Про загальнообов'язкове державне соціальне страхування». По-перше у вказаному законі визначені взаємні права і обов'язки учасників цих правовідносин. По-друге визначено процесуальні правовідносини пов'язані із захистом порушеного права.

Як слушно зазначає П.Д. Пилипенко, процедурні правовідносини виникають у результаті добровільного волевиявлення особи, яка претендує на той чи інший вид соціального забезпечення. Зазвичай воно виражається у формі заяви самої особи або її законних представників до відповідного уповноваженого органу про встановлення юридично значимого факту для призначення конкретного виду соціального забезпечення. Слід мати на увазі, що для виникнення процедурних правовідносин на момент подачі такої заяви особа повинна мати суб'єктивне право на отримання певного виду соціального забезпечення. Тому законодавець зобов'язує громадянина разом із заявою подавати необхідні документи, що підтверджують це його право. Без них заява сама по собі не матиме юридичного значення для вирішення питання по суті [1, с. 140].

Як приклад, розглядаючи положення ст. 43 Закону України «Про загальнообов'язкове державне соціальне страхування» можна визначити, що застрахована особа або член її сім'ї для призначення страхових виплат у зв'язку з нещасним випадком на виробництві або професійним захворюванням зобов'язані разом із заявою подати відповідні документи.

В той же час законодавець передбачив також участь у процедурних правовідносинах з надання виплат у разі нещасного випадку на виробництві та професійного захворювання спеціально уповноваженого страхового експерта цього Фонду. Так, положеннями ч. 4 ст. ст. 43 Закону України «Про загальнообов'язкове державне соціальне страхування» передбачено, що разі неможливості застрахованої особи або члена її сім'ї одержати визначені законодавством документи, їх отримує на надає відповідний страховий експерт Фонду [4].

З наведеного вище можна зробити висновок, що на законодавчому рівні закріплено додаткові гарантії реалізації гарантованих прав застрахованих осіб або членів їх сімей на загальнообов'язкове державне соціальне забезпечення у зв'язку із нещасним випадком на виробництві або професійним захворюванням із визначенням обов'язку на подання необхідних документів для призначення страхових виплат на іншу сторону процедурних правовідносин у цій сфері, а саме на службову особу компетентного органу - страхового експерта цього Фонду.

В той же час досліджуючи можливість реалізації гарантованого державою права фізичної особи на надання такої допомоги страховим експертом Фонду, слід відмітити відсутність нормативного врегулювання порядку надання допомоги особі, яка звернулась за наданням такого виду соціальної допомоги, та на неузгодженість правового статусу такого учасника процедурних правовідносин, як страховий експерт Фонду.

З детального аналізу діючих положень Закону України «Про загальнообов'язкове державне соціальне страхування» можна помітити, що на законодавчому рівні не закріплено правового статусу учасника процедурних правовідносин - страхового експерта Фонду.

Якщо ми звернемось до Типової структури відділень управлінь виконавчої дирекції Фонду соціального страхування України в областях та місті Києві, яка затверджена постановою правління Фонду соціального страхування України від 12.12.2018 № 35 [5], побачимо відсутність в штатному розкладі органів загальнообов'язкового державного соціального страхування такої посадової особи, як страховий експерт Фонду.

Підсумовуючи вищевикладене вбачається, що закріплене законодавчому рівні право фізичної особи на отримання допомоги у одержанні та поданні документів для призначення виплат у разі нещасного випадку на виробництві та професійного захворювання страховим експертом Фонду є ілюзорним.

На нашу думку, на законодавчому рівні слід наділити відповідними повноваженнями з отримання у відповідних організаціях документів для призначення страхових виплат застрахованим особам або членам їх сімей страхових експертів з охорони праці, зазначивши про це у Законі України «Про загальнообов'язкове державне соціальне страхування».

Узагальнюючи вищевикладене зазначимо, що основу змісту процедурних правовідносин у сфері загальнообов'язкового державного соціального страхування ставлять

взаємні права і обов'язки учасників цих правовідносин. Процедурні правовідносини у цій сфері виникають на підставі добровільного волевиявлення особи та законодавець зобов'язує заявника подавати до компетентного органу необхідні документи для призначення виплат у разі нещасного випадку на виробництві та професійного захворювання. В той же час законодавець закріплює право отримувача виплат у разі настання нещасного випадку на виробництві та професійного захворювання на отримання допомоги у збиранні та поданні необхідних документів для призначення таких виплат у особі страхового експерта Фонду. Утім чинне законодавство у сфері загальнообов'язкового державного соціального страхування лише декларує можливість отримання такої допомоги від названого органу соціального захисту та не забезпечує механізму його реалізації. На підставі викладеного представляється за доцільне наділити повноваженнями з отримання документів для призначення страхових виплат у разі настання нещасного випадку на виробництві та професійного захворювання спеціального суб'єкта загальнообов'язкового державного соціального страхування – страхового експерта з охорони праці. Вказані зміни у діючому законодавстві будуть сприяти реалізації механізму отримання страхових послуг із загальнообов'язкового державного соціального страхування та відповідати соціальній спрямованості у діяльності держави.

1. Право соціального забезпечення України: підруч. для студ. юридич. спец. вищ. навч. закл. / П.Д. Пилипенко, В.Я. Бурак, С.М. Синчук та ін. Київ: Ін Юре, 2014. 480 с.

2. Сташків Б. І. Право соціального забезпечення. Загальна частина : навчальний посібник. Чернігів : ПАТ "ПВК" "Десна", 2016. 692 с.

3. Право соціального забезпечення: підручник / О.М. Ярошенко, А.М. Слюсар, І.А. Ветухова та ін. Харків: Право, 2019. 376 с.

4. Про загальнообов'язкове державне соціальне страхування : Закон України від 23 вересня 1999 року № 1105-XIV. Відомості Верховної Ради України. 1999. № 46-47. Ст.403 (із змінами і доповненнями станом на 27.12.2019).

5. Про затвердження Типових структур управлінь виконавчої дирекції Фонду соціального страхування України в областях та місті Києві та їх відділень : Постанова Правління Фонд соціального страхування України від 12.12.2018 року № 35. [Електронний ресурс] // Фонд соціального страхування України: [сайт]. – Режим доступу: <http://www.fssu.gov.ua/fse/control/main/uk/publish/article/962262>

Золотухіна Лілія Олександрівна
завідувач кафедри
цивільно-правових дисциплін
Дніпропетровського державного
університету внутрішніх справ,
кандидат юридичних наук, доцент

ПУБЛІЧНІ ІНТЕРЕСИ У СФЕРІ СОЦІАЛЬНОЇ БЕЗПЕКИ

Останні роки для громадян України стали справжнім випробуванням на стійкість, оскільки якісний рівень життя значно погіршився, стан соціального захисту громадян впав через значне урізання його фінансування з державного бюджету, зросла соціальна напруга. Такі негативні тенденції створюють загрози національній безпеці, подальшому розвитку суспільства та реалізації публічних інтересів окремих соціальних груп, які можуть стати причинами порушення рівноваги та стабільності. Механізм забезпечення соціальної безпеки може бути ефективним тільки за умови визначення кола актуальних сучасних проблем, що складають публічний інтерес суспільства, соціальних груп, територіальних громад у соціальній сфері.

Недостатність теоретичних напрацювань з проблем забезпечення соціальної безпеки Української держави в аспекті таких важливих її складових, як соціальні відносини, соціальний захист та пенсійне забезпечення, зазначають В. Скуратівський та О. Линдюк знижує ефективність та якість державного управління. В Україні відсутній комплексний механізм управління соціальною безпекою, не визначена і не розроблена нормативно-правова база державної політики щодо забезпечення соціальної безпеки [1; 414].

Однією з причин відсутності такого механізму забезпечення соціальної безпеки, на наш погляд, є невизначеність науковців та практиків щодо системи найбільш важливих публічних інтересів у соціальній сфері різних груп суб'єктів, що пов'язані із забезпеченням їх

функціонування та розвитку.

Нові підходи та шляхи забезпечення соціальної безпеки в Україні повинні бути напрацьовані з урахуванням кола публічних інтересів у цій сфері та проведені із врахуванням взятих Україною на себе міжнародних зобов'язань.

Так, Угода про Асоціацію України з Європейським Союзом 2014 року [2] є своєрідним концептуальним документом, зміст якого визначає сукупність публічних інтересів, досягнення яких є пріоритетною задачею національної системи публічного управління.

Зокрема, відповідно до Угоди про Асоціацію України та ЄС до сфери публічних інтересів у сфері соціальної безпеки можна віднести: впровадження загально визначених демократичних стандартів реалізації прав і свобод людини, в тому числі удосконалення національної системи юстиції і забезпечення верховенства права та поваги до людини; забезпечення стандартів охорони навколишнього природного середовища, в тому числі запровадження системи оцінки негативних впливів на навколишнє природне середовище відповідно до західноєвропейських стандартів. [2].

Здебільшого, національну безпеку пов'язують виключно з обороною держави. Проте не слід забувати, що існують економічні, політичні, морально-етичні та інші аспекти забезпечення національної безпеки [3, с. 112]. Саме тому, хочемо акцентувати увагу на взаємозв'язку основних проблем національної безпеки держави із соціально відповідальними або, навпаки, безвідповідальними діями останньої. Нагадаємо, що соціально відповідальною є діяльність, в якій використовуються лише такі способи досягнення цілей, які не завдають шкоди людям, природі, суспільству. Разом із тим, соціальну державу характеризують такі ознаки, як пріоритетність прав і свобод громадян, гідні умови життя, зокрема можливості продуктивної зайнятості та соціального захисту; відповідальність посадових осіб, державних інститутів та держави в цілому за свої рішення та дії, за добробут громадян [4, с. 20].

Основними чинниками загроз національній безпеці у соціальній сфері виокремлено: низький рівень життя та соціальної захищеності значних верств населення; наявність великої кількості громадян працездатного віку, не зайнятих суспільно корисною діяльністю; незадовільний стан системи охорони здоров'я; тенденції моральної та духовної деградації в суспільстві; неконтрольовані міграційні процеси в країні тощо [5]. Відповідно, все, що знижує якість життя, завдає шкоди конкретній людині, суспільству в цілому, є факторами, які загрожують соціальній безпеці. Існує чітка залежність між показником соціальної стабільності суспільства та рівнем соціальної безпеки.

Стаття 8 Закону України «Про засади зовнішньої та внутрішньої політики» визначає такі основні засади внутрішньої політики в соціальній сфері, що на наш погляд відображають публічні інтереси у цій сфері: 1) забезпечення гарантованих Конституцією України прав і свобод громадян на основі впровадження європейських стандартів соціального захисту, підвищення якості соціальних послуг; 2) поліпшення соціального захисту дітей, утвердження духовно і фізично здорової, матеріально забезпеченої та соціально благополучної сім'ї; 3) забезпечення доступним житлом громадян, насамперед малозабезпечених, з обмеженими фізичними можливостями, дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування, осіб з їх числа, молоді, працівників бюджетної сфери, а також багатодітних сімей, формування потужного державного замовлення на будівництво соціального житла, відродження доступного іпотечного кредитування; 4) трансформація державної політики у сфері зайнятості та ринку праці, у тому числі шляхом розвитку партнерства між роботодавцями і найманими працівниками, власниками підприємств, установ, організацій та професійними спілками; 5) подолання бідності і зменшення соціального розшарування, зокрема, шляхом сприяння самозайнятості населення, розвитку малого та середнього бізнесу, недопущення виникнення заборгованості із заробітної плати на підприємствах, в установах, організаціях усіх форм власності; 6) забезпечення захисту прав громадян України, які працюють за кордоном, та сприяння їх поверненню в Україну; 7) удосконалення системи пенсійного забезпечення, створення умов для гідного життя людей похилого віку, стимулювання розвитку недержавної системи пенсійного страхування; 8) забезпечення розміру соціальних виплат, які є основним джерелом доходів, на рівні, не нижчому за прожитковий мінімум, удосконалення системи підтримки соціально незахищених верств населення [6].

Пріоритетом державної політики забезпечення соціальної безпеки є формування і стабільне функціонування пенсійної системи, втілення в життя пенсійних прав шляхом здійснення активної пенсійної політики. Важливим є продовження реформування пенсійної системи, зважаючи на песимістичні демографічні прогнози, низький середній рівень пенсійного забезпечення, поширення неформальної економіки та тіньової зайнятості тощо. То-

му серед пріоритетних заходів за цим напрямом слід: забезпечити єдиний і справедливий порядок призначення пенсій для всього населення; ліквідувати необґрунтовану диференціацію за розміром пенсій; прискорити запровадження другого, накопичувального рівня загальнообов'язкової пенсійної системи, що стимулюватиме подовження тривалості трудового стажу, сприятиме детінізації зайнятості та оплати праці, сплаті внесків на пенсійне страхування, здійсненню заходів щодо інституційного забезпечення накопичувальної системи пенсійного страхування; прискорити розвиток недержавного пенсійного страхування, зокрема забезпечити чітку координацію діяльності державних регуляторів; розробити надійні фінансові інструменти. Концептуальні засади реформування нормативно-правової бази соціальної безпеки необхідно розробляти на основі аналізу ефективності реалізації соціальних та економічних програм. У законодавстві України доцільно систематизувати такі складові соціальної безпеки, як соціальні інтереси, загрози та напрями її забезпечення.

Таким чином, основою всіх загальнодержавних концепцій та стратегій у сфері соціальної безпеки є науково обґрунтована та сформована система соціальних публічних інтересів суспільства, громадських об'єднань, територіальних громад, різних суспільних груп та держави.

1. Скуратівський В. А., Палій О. М., Лібанова Е. М. Соціальна політика: навч. посіб. Київ: вид-во УАДУ, 2003. 365 с.

2. Угода про асоціацію між Україною, з однієї сторони, та Європейським Союзом, Європейським співтовариством з атомної енергії і їхніми державами-членами, з іншої сторони (угоду ратифіковано із заявою Законом України № 1678-VII від 16 вересня 2014 р.). *Відомості Верховної Ради*. 2014. № 40. Ст. 2021. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/984_011 (дата звернення: 17.09.2019).

3. Пашинський В. Й. Методологічний інструментарій дослідження проблем адміністративно-правового забезпечення оборони держави. *Вісник Національного технічного університету України «Київський політехнічний інститут»*. Політологія. Соціологія. Право. 2017. № 3–4. С. 98–102.

4. Колот А. М., Грішнова О. А. Соціальна відповідальність: навч. посіб. / за заг. ред. д.е.н., проф. А. М. Колота. Київ: КНЕУ, 2015. 519 с. URL: http://ir.kneu.edu.ua/bitstream/handle/2010/11583/sotsial_vidpovidal_15.pdf?sequence=1&isAllowed=y

5. Концепція (основи державної політики) національної безпеки України: постанова Верховної Ради України від 16 січня 1997 р. № 397. *Відомості Верховної Ради України*. 1997. № 10.

6. Про засади внутрішньої і зовнішньої політики: Закон України від 1 липня 2010 р. № 2411-VI. *Голос України*. 2010. № 132.

Круглова Ольга Олександрівна

доцент кафедри
цивільного права та процесу,
кандидат юридичних наук, доцент

Журко Данііл Олександрович

курсант факультету підготовки фахівців
для органів досудового розслідування

*(Дніпропетровський державний
університет внутрішніх справ)*

ЗАХИСТ ПРАВ ЛЮДИНИ В УМОВАХ РОЗВИТКУ РИНКУ ЦІННИХ ПАПЕРІВ В УКРАЇНІ

Економічні перетворення ринку нашої країни в останні часи характеризується стрімким розвитком ринку цінних паперів та зростанням цікавості до нього з боку наших громадян. Фінансова освіта, яка стає дедалі популярнішою і доступнішою, забезпечує значний рівень попиту на такі напрямки розвитку людини як фінансове планування й інвестування. Зокрема, мова йде про інвестування власних вільних коштів у цінні папери та участь у діяльності фондових ринків.

У світлі вищевказаних процесів, важливим для забезпечення належного рівня захисту прав людини є налагодження, удосконалення правового механізму регулювання ринку цінних паперів. На сучасному етапі становлення України та її інтеграції до світового співтовариства, набуття членства в об'єднанні європейських країн, важливим стає впровадження стандартів існуючої демократичної системи та формування відповідних механізмів державного управління. Розвиток добре регульованого і прозорого фондового ринку в Україні має

надзвичайно важливу роль для підтримання швидких темпів зростання і забезпечення успішної інтеграції країни до єдиного фінансового ринку. Актуальним є подальше вдосконалення процесу функціонування ринку цінних паперів, що вимагає підвищення ефективності його державного регулювання [1].

Для дослідження проблеми регулювання ринку цінних паперів в Україні та його інтеграції до світових фінансових ринків в умовах глобалізації вагоме значення мають наукові здобутки таких вітчизняних учених: М. Бурмаки, О. Кутиркіна, Н. Редіної, О. Мозгового, С. Радзімовської та інших [2].

Для більшості розвинутих сучасних країн світу ринок цінних паперів є найбільш об'ємною та значною частиною фінансового ринку. Механізм державного регулювання цього ринку значною мірою визначає модель державного регулювання усього фінансового сектору. Державне регулювання фінансових ринків ґрунтується на визнанні існування державного регулювання фінансових відносин як невід'ємної складової державного регулювання економіки країни, орієнтується на використання внутрішніх сил ринкового саморегулювання та безпосереднього впливу держави. Поглиблення господарських зв'язків та зростання взаємозалежності національних фінансових систем вимагають підвищення ролі регулювання ринку цінних паперів, який відіграє вирішальну роль у мобілізації, перерозподілі та контролі капіталу [1].

Фінансові ринки швидко розвиваються і динамічно відповідають на останні економічні досягнення і нові програмно-технічні розробки. Поняття фінансових ринків охоплює ринки інструментів з фіксованими доходами (облігації і грошові інструменти), ринки корпоративних цінних паперів і іноземної валюти, включаючи і інфраструктуру щодо укладання та виконання угод із фінансовими інструментами.

Для забезпечення стабільності і правового впорядкування ринку, регламентування взаємовідносин між усіма його учасниками, держава впроваджує відповідну систему регулювання. Необхідність регулювання з'явилася давно і визначалася радикальним впливом стану фондового ринку на загальноекономічне становище у державі. Потреба державного регулювання ринку цінних паперів зумовлюється ще й тим, що на ринку наявні інтереси як держави, так і різних учасників ринку, які можуть вступати в суперечності між собою. Оцінюючи доцільність втручання держави у функціонування ринку, необхідно виходити з цілей державного регулювання.

Перед державою повинні стояти ті цілі, які є бажаними для інтересів суспільства. Реальні цілі, що ставлять перед державним регулюванням, іноді не збігаються із задекларованими цілями і можуть, наприклад, відобразити інтереси різних груп політичного впливу. Головною метою системи регулювання ринку цінних паперів, у тому числі і державного, є стабільний розвиток та ефективне використання інструментів цього ринку для стабілізації фінансової системи взагалі [1].

У світовій практиці розрізняють дві моделі регулювання ринку цінних паперів:

- основні функції здійснюють *державні органи*, лише незначна частина повноважень передається об'єднанням професійних учасників ринку цінних паперів;
- більша частина управлінських повноважень передається *саморегульним організаціям*, проте, процес ефективного саморегулювання має спиратися на потужну структуру з числа професіоналів, що ставлять за мету підтримку репутації та здобуття престижу певної фірми на ринку [2].

Тобто сфера необхідного саморегулювання може базуватись лише на сталих традиціях бізнесової етики, системі переговорів та узгоджень, формування яких потребує часу. З числа більш ніж 30 країн з розвинутими ринками цінних паперів понад 50 відсотків мають самостійні відомства (комісії з цінних паперів – модель США), приблизно у 15 відсотках країн за фондовий ринок відповідає Міністерство фінансів. У деяких країнах з банківською моделлю ринку цінних паперів (наприклад Австрія, Бельгія) основну відповідальність за останній несе Центральний банк та орган банківського нагляду (він відокремлений від Центрального банку).

Унікальною в цьому відношенні є Швейцарія, де немає єдиного державного органу, що централізував би регулювання фондового ринку (ці функції розподілені по регіонах). У цілому регулювання ринку має певний перелік базових принципів, що характерні для кожного ринку: законотворча діяльність, законодавчо-правове регулювання, механізм безпосереднього регулювання ринку цінних паперів (ліцензування, атестація тощо), контрольні функції за дотриманням законодавства. Незважаючи на більшість загальних підходів до управління ринком цінних паперів, кожна країна має свої особливості становлення та роз-

вितку інституту державного регулювання фондового ринку.

Наприклад, у Німеччині діє 4-рівнева схема регулювання фондового ринку: федеральні органи – органи біржового нагляду федеральних земель – комітети з контролю на фондових біржах – управління внутрішнього контролю комерційних банків та інших учасників ринку. Незважаючи на складність, існують взаємодія і чіткий розподіл функцій. Значна роль у регулюванні належить земельним органам нагляду за біржами та органам регулювання банківської діяльності. На законодавчому рівні закріплено правове положення фондової біржі. Фондова біржа визначається як організаційно оформлений, постійно діючий ринок, на якому здійснюється торгівля цінними паперами. Законодавець визначив, що державний контроль за випуском та обігом цінних паперів покладається на Міністерство фінансів і місцеві фінансові органи, які у разі відхилення від умов, визначених у дозволах на здійснення діяльності по випуску і обігу цінних паперів, а також у статуті та правилах фондової біржі, можуть застосовувати санкції. Зокрема, санкції можуть бути наступними: попередження; зупинення на строк до одного року передплату і продаж цінних паперів; зупинення на певний строк укладення угод з окремих видів діяльності по випуску і обігу цінних паперів; анулювання дозволу, виданого на ведення діяльності по випуску і обігу цінних паперів у разі повторного застосування санкцій. Міністерство фінансів може зупиняти діяльність фондової біржі в разі порушення нею статутної діяльності і вимагати приведення її у відповідність з статутом та правилами фондової біржі [5, с. 500].

У Великобританії державне регулювання ринку цінних паперів здійснює Відомство з фінансових послуг, яке провадить діяльність з ліцензування учасників фінансових ринків; введення та підтримки нормативів, що забезпечують економічну безпеку; контролює діяльність учасників фондового ринку; підтримує базу даних про ліцензовані установи; інформує інвесторів про потенційно доступні механізми інвестування; створює механізми компенсації для інвесторів [4, с. 130]. Державне регулювання ринку цінних паперів в Японії здійснює Міністерство фінансів. До його функцій входить експертиза компаній – членів бірж (аналіз господарської діяльності та майна), їх атестація, дослідження та аналіз угод з метою запобігання маніпулювання цінами, оформлення інсайдерських та фіктивних угод, накладення санкцій за порушення законодавства. При Міністерстві утворено Раду з цінних паперів і бірж, яка готує для Міністерства рекомендації щодо вдосконалення законодавства по цінних паперах. В Японії існують три типи організацій, що мають статус СРО: Асоціація інвестиційних трастів, Японська асоціація дилерів (JASD) та фондові біржі. Необхідною умовою для здійснення діяльності з торгівлі цінними паперами є членство в JASD [3, с. 64].

Більшість функцій уповноважених органів даних зарубіжних країн з регулювання ринку цінних паперів ідентичні одна до одної, що свідчить про те, що існує загальна світова практика управління фондовим ринком. В цілому незалежно від структури органа управління та рівня розвитку саморегулюючих організацій, базові функції уповноважених органів завжди мають законодавчий та контролюючий характер. Однією з провідних тенденцій на світових ринках капіталу є об'єднання державних органів – регуляторів, що комплексно регулюють усі їхні складові та здійснюють консолідований нагляд за фінансовими установами – так званих мегарегуляторів [2, с. 98].

Основними перевагами мегарегуляторів є: виключення дублювання функцій регулювання ринку цінних паперів з боку окремих органів управління; єдиний підхід до організації звітності учасників фондового ринку; оптимізація інформаційних потоків для централізованого аналізу та прогнозування розвитку фондового ринку тощо.

Таким чином, будь-який ринок, а особливо фінансовий, зазвичай регулюється державою незалежно від правових звичаїв країни та ступеня розвитку саморегулюючих організацій. Це пояснюється тим, що держава, як головний інститут управління й гарант захисту прав людини, володіє базовими регулятивними функціями в усіх сферах економіки. Український фондовий ринок потребує глибокої реструктуризації для того, щоб конкурувати і виживати на світовому фінансовому ринку. Це вимагає заходів з удосконалення інфраструктури ринку та зміцнення правового і регуляторного середовища ринку. Сучасні системи регулювання ринку цінних паперів у зарубіжних країнах, в більшості, ґрунтуються на створенні мегарегулятора фінансового ринку. Доки система регуляції цього ринку в нашій країні не на високому рівні, економічні інтереси та права у сфері фінансів громадян нашої країни

Для створення системи ефективного регулювання ринку цінних паперів, цей механізм має базуватися на трьох основних принципах: захист інвесторів; забезпечення функціонування справедливого, ефективного та прозорого ринку; зменшення ризику. Зокрема, удосконалення державного регулювання ринку цінних паперів має відбуватись через вдос-

коналення законодавства, яке посилить роль держави у процесі інституційного та інформаційного забезпечення; ефективне використання емісії цінних паперів як джерела виробничих інвестицій; розвиток первинного і вторинного ринків; використання корпоративних цінних облігацій, які дають переваги і є ефективним інструментом розвитку довгострокового позикового фінансування, що забезпечує основу економічного розвитку та підсилює конкурентоспроможність національної економіки. Лише при вищевказаних напрямках розвитку державного регулювання фінансового ринку можна розраховувати на високий рівень захищеності інтересів усіх його учасників.

1. Герасимова С.В. Механізми державного регулювання ринку фінансових послуг. *Банківська справа*. 2015. № 6. С. 42-46.
2. Головки О.П. Международный рынок ценных бумаг. *Глобализация и право: Общеизвестные принципы и нормы национального законодательства: сб. научных трудов проф.-препод. состава и аспирантов*. Вып. 17. – К., 2015. – С. 96-98.
3. Радзімовська С. Ринки капіталу: українська та світова практика. Напрями розвитку та вдосконалення. *Економіка і держава*. 2017. № 4. С. 63-66.
4. Шаров О. Європейський фондовий ринок у період глобалізації. *Журнал європейської економіки*. 2012. Т. 1. № 1. С. 128-139.
5. Cummins J.D. Convergence of Insurance and Financial Markets: Hybrid and Securitized Risk-Transfer Solutions. *The Journal of Risk and Insurance*. 2019. № 3. P. 493-545.

Нестерцова-Собакарь
Олександра Володимирівна
професор кафедри
цивільно-правових дисциплін
Дніпропетровського державного
університету внутрішніх справ,
кандидат юридичних наук, доцент

БЕЗРОБІТТЯ ЯК ЗАГРОЗА НАЦІОНАЛЬНІЙ БЕЗПЕЦІ КРАЇНИ

Проблема зайнятості населення в умовах глобальної економічної кризи на сьогодні залишається дуже актуальною, адже ринок праці відіграє важливу роль в економіці будь-якої країни. Як вкрай складний розподільний механізм, він забезпечує з'єднання працівників з робочими місцями. Тим самим впливає і на продуктивність, і на темпи зростання, і на багато інших параметрів економіки. Рівень безробіття є важливим показником рівня економічного розвитку країни. Рівень безробіття є економічним показником, одним з основних індикаторів на ринку праці. Він відображає співвідношення між безробітними громадянами в суспільстві і тими, хто має постійну роботу.

Безробіття – суспільне явище, що має чисельне наповнення у вигляді контингенту осіб, які з незалежних від них обставин не можуть знайти підходящу роботу. Оскільки контингент безробітних надзвичайно різноманітний за соціально-демографічним складом, освітнім рівнем, професійно-кваліфікаційним статусом, він може бути за відповідними критеріями згрупований. Зокрема, з практичної точки зору виділяють молодіжний, жіночий контингент, контингент осіб передпенсійного віку, осіб з інвалідністю тощо. Кожен з цих контингентів формується за своїми специфічними закономірностями, має різне значення для ринку праці і домогосподарств, що не може не бути врахованим у механізмі регулювання безробіття шляхом використання адекватних засобів і методів впливу на них, в тому числі і через запровадження певних гарантій соціального захисту [1, с. 108-109]. Вся сукупність взаємозв'язків утворює середовище, яке спричиняє безробіття. Умови, що виражають це середовище, враховуються і водночас регулюються відповідною нормативно-правовою базою.

Таким чином, регулювання безробіття відбувається під дією багатьох факторів, які продукуються державною політикою у сфері зайнятості населення та в інших сферах суспільного життя (демографія, освіта, доходи та заробітна плата, фінансування, кредитування, інвестування тощо), а також під дією загальносвітової економічної кон'юнктури та світових глобалізаційних процесів, що в сукупності створюють середовище, в якому відбувається функціонування і розвиток ринку праці.

Безробіття має негативні політичні, економічні, соціальні та психологічні наслідки. До соціальних наслідків безробіття можна віднести: посилення соціальної напруженості;

посилення соціальної диференціації; падіння трудової активізації; ослаблення мотивації до праці; відтік кваліфікованих працівників за кордон. До економічних: скорочення податкових надходжень; зменшення ВВП країни; падіння життєвого рівня, втрата кваліфікації безробітних. До політичних: акції протесту, мітинги, погроми. До психологічних: психологічний стрес, особиста трагедія для людини. В результаті знецінюється людський трудовий потенціал, падає якість життя безробітних та їх сімей, знижується народжуваність, збільшується смертність, спостерігається переїзд кваліфікованих фахівців з застійних регіонів в більш перспективні або за кордон. Але можна виділити і позитивні наслідки безробіття, такі як посилення трудової мотивації працюючих, формування мобільного «резерву» робочої сили. Проте все ж, негативних наслідків безробіття значно більше, ніж позитивних і вони становлять реальну загрозу національній безпеці країни.

Безробіття має негативні соціально-економічні наслідки як для держави, так і для населення. Держава втрачає доходи у вигляді податків, при цьому збільшуючи свої видатки за рахунок виплат по безробіттю. Якщо рівень безробіття зростає більше ніж на 1 % від природного рівня, країна втрачає близько 2-3 % ВВП, як наголошує закон Оукена. Стосовно населення, то виплати по безробіттю незначні і прожити на них досить складно, що має прямий вплив на деградацію суспільства.

Доречно також відзначити, що рівень безробіття в Україні з 2000 по 2018 рр. суттєво не змінився та залишається на високому рівні. Зокрема, якщо у 2000 році рівень безробіття складав 12,4 % (2630 тис. безробітних з 48923,2 тис. населення), то у 2018 році – 9,1% (1577,6 тис. безробітних з 42153,2 тис. населення). Починаючи з 2014 року показник безробіття був на стабільно високому рівні вище 9,5 % (2014 рік – 9,7 %, 2015 рік – 9,5 %, 2016 рік – 9,7 %, 2017 рік – 9,9 %) [2].

У 2019 році в Україні офіційно було зареєстровано 287 тис. безробітних. Якщо порівнювати з показниками кінця 2018 року, то це на 2% менше, ніж було раніше. А на початку 2018 року, ситуація і зовсім була плачевною – 378 тис. безробітних. До того ж, безробітні становили 1,1% від усього працездатного населення країни. Попри те, що на сьогодні тенденція з працевлаштуванням в Україні значно покращилася, водночас Держстат не враховує дуже багато даних, які реально присутні на ринку праці України. Судячи за вищевказаними даними, в Україні цілком прийнятний рівень безробіття, який присутній в будь-якій країні. Однак, фахівці з економіки вважають, що реальні дані по безробіттю і офіційні, значно відрізняються [3].

Повної картини, яка відображає реальний стан безробіття в Україні, дотепер не має, оскільки: неможливо врахувати осіб, що втратили «надію на працю» в Україні, які не стоять на обліку в службі зайнятості; статистика не враховує часткову зайнятість. Тих, хто примусово знаходиться у відпустках з ініціативи адміністрації, вважають зайнятими; неправдива інформація з позицій безробітних. Велика кількість працівників працюють без офіційного оформлення, тому майже неможливо перевірити тих, хто отримує виплати по безробіттю, й задіяний в тіньовій економіці [3].

Варто зазначити, що зниження рівня безробіття сприятиме економічному зростанню України, однак подолання цієї проблеми потребує впровадження комплексу рішень, починаючи від адекватного професійного спрямування при підготовці спеціалістів у навчальних закладах, закінчуючи проведенням масштабних економічних реформ, залученням інвестицій та створенням робочих місць в галузях з високим технологічним рівнем.

Подолання проблеми безробіття, як однієї із загроз національній безпеці України, принаймні зменшення її рівня, кількості незайнятого населення, вбачається у запровадженні комплексу заходів, основними серед яких має стати:

- бюджетне субсидування робочої сили на діючих підприємствах, в тому числі шляхом кредитування державою заробітної плати додатково найнятих робітників;
- спрощення процедури реєстрації безробітних в службах зайнятості;
- використання в трудових відносинах страхових принципів, при яких у формуванні фонду бере участь як роботодавець, так і безпосередньо сам працівник;
- фінансове заохочення молодіжної зайнятості, в тому числі шляхом надання податкових пільг підприємствам, в штаті яких молоді працівники займають обумовлену частку;
- створення спеціалізованих організацій, що пропонують роботу виключно молоді;
- створення центрів навчання молоді найбільш затребуваними професіям;
- удосконалення організаційно-правових та економічних засад державного регулювання внутрішніх і зовнішніх міграційних переміщень робочої сили на основі проведення

моніторингу та оцінки стану її міграційних потоків, сприяння мобільності робочої сили, реінтеграції у суспільство трудових мігрантів та внутрішньо переміщених осіб тощо.

1. Коваль С.П. Державне регулювання зайнятості та безробіття на ринку праці. *Економічний вісник університету*. 2016. Вип. 28(1). С. 107-114.
2. Рівень безробіття в Україні у 2019 році. Офіційна і реальна ситуація URL: <https://icentr.com.ua/riven-bezrobittya-v-ukraini-2019/>
3. Кифяк В.І., Лесько Н. В. Соціально-економічний аналіз безробіття в Україні URL: http://www.economy.in.ua/pdf/1_2019/19.pdf

Резворович Кристина Русланівна
завідувач кафедри
цивільного права та процесу
Дніпропетровського державного
університету внутрішніх справ,
кандидат юридичних наук

ТЕНДЕНЦІЇ РОЗВИТКУ ЗАКОНОДАВСТВА УКРАЇНИ У СФЕРІ ЗАХИСТУ ПРАВА ВЛАСНОСТІ

Восени минулого року набрав чинності так званий «антирейдерський закон» - Закон України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо захисту права власності» [3]. Цей закон безперечно є вагомим кроком уперед на шляху до підвищення ефективності захисту права власності. Таких висновків можна дійти з огляду на такі його новели:

1) позбавлено повноважень у сфері державної реєстрації акредитованих суб'єктів (державні та комунальні підприємства). Звідси випливає, що з набуттям чинності цим законом реєстраційні дії можуть здійснювати лише державні реєстратори органів місцевого самоврядування та місцевих державних адміністрацій, а також нотаріуси;

2) запроваджено обов'язкове нотаріальне посвідчення довіреності для представництва юридичної особи під час проведення державної реєстрації;

3) запроваджено обов'язок державного реєстратора визначати обсяг цивільної дієздатності фізичних осіб і цивільної правоздатності та дієздатності юридичних осіб, а також перевіряти повноваження представника особи на вчинення реєстраційних дій;

4) підвищено відповідальності за порушення порядку проведення державної реєстрації;

5) запроваджено багатофакторну аутентифікацію доступу державного реєстратора до державних реєстрів згідно якої для здійснення реєстраційних дій реєстратори не лише використовуватимуть кваліфікований електронний підпис, але й підтверджуватимуть операцію на мобільному телефоні, використовуючи систему MobileID;

6) встановлено обов'язкову письмову форму договору про відчуження корпоративних прав;

7) впроваджено механізм автоматичного повідомлення про вчинені щодо юридичної особи реєстраційні дії;

8) передбачено механізм автоматичного повідомлення про вчинені щодо нерухомого майна реєстраційні дії;

9) передбачено, що реєстраційні дії оформляються на спеціальних бланках нотаріальних документів;

10) передбачено проведення автоматичного моніторингу ризикованих реєстраційних дій.

Як бачимо, по суті усі вищенаведені нововведення спрямовані на посилення захисту права власності. Однак не можна залишити поза увагою й труднощі та недоліки впровадження окремих заходів. Зокрема, законодавець не врахував, що у зв'язку з прийняттям даного закону потребують уточнення деякі положення внесені до передбачених ним нормативно-правових актів, а саме: Закону України «Про державну реєстрацію речових прав на нерухоме майно та їх обтяжень» та Закону України «Про державну реєстрацію юридичних осіб, фізичних осіб - підприємців та громадських формувань». Маються на увазі такі терміни, як «багатофакторна аутентифікація», «засоби електронної ідентифікації з високим рівнем довіри», «невідкладно повідомляє», «режим реального часу», «дій, спрямованих на формування (створення) нерухомого майна», «негайне повідомлення», «заінтересовані особи», «в міру завершення попередньої реєстраційної дії» тощо [1]. Адже системний аналіз положень вказаних нормативно-правових актів свідчить, що відповідних доповнень до них

внесено не було. Зокрема, з метою усунення виявлених прогалин, за доцільне було б навести законодавче тлумачення термінів «багатофакторна аутентифікація», «режим реального часу», «засоби електронної ідентифікації з високим рівнем довіри», «негайне повідомлення», «заінтересовані особи», дії, спрямовані на формування (створення) нерухомого майна» у ст.2 «Визначення термінів» Закону України «Про державну реєстрацію речових прав на нерухоме майно та їх обтяжень» та термінів «багатофакторна аутентифікація», «режим реального часу», «засоби електронної ідентифікації з високим рівнем довіри» у ст.1 «Визначення термінів» Закону України «Про державну реєстрацію юридичних осіб, фізичних осіб - підприємців та громадських формувань».

Крім того, дещо сумнівною видається здатність влади забезпечити відповідну технічну можливість для реалізації багатофакторної аутентифікації, а також автоматичного повідомлення про вчинені щодо нерухомого майна реєстраційні дії. Адже нині непоодинокими є випадки коли той чи інший державний електронний сервіс не працює належним чином з різних причин. Маються на увазі проблеми у роботі офіційного сайту Верховної Ради України, Електронного суду, Єдиного державного реєстру судових рішень тощо.

Крім того, необхідно зазначити, що, згідно висновку Головного юридичного управління, окремі положення цього закону не відповідають та не узгоджуються із нормами Конституції та низки інших законів України, а також не враховують правові позиції Конституційного Суду України, висловлені у його відповідних рішеннях [1]. Так, зокрема, у висновку наголошується на тому, що підхід наведений у ч.5 ст.3 Закону України «Про державну реєстрацію речових прав на нерухоме майно та їх обтяжень» про те, що на «підставі рішення Міністерства юстиції України державна реєстрація права власності та інших речових прав у визначених випадках може проводитися в межах декількох адміністративно-територіальних одиниць, зазначених в абзаці першому цієї частини, або незалежно від місцезнаходження нерухомого майна, не враховує вимог частини другої статей 19 і 120 Конституції України щодо визначення меж повноважень органів державної влади та органів місцевого самоврядування, їх посадових осіб виключно Конституцією та законами України, а також пункту 12 частини першої статті 92 Конституції України, за яким організація і діяльність органів виконавчої влади визначаються виключно законами України» [4].

Конституційний Суд України у своєму рішенні у справі про Національну комісію, що здійснює державне регулювання у сферах енергетики та комунальних послуг вказав, що «Верховна Рада України і Президент України при вирішенні питань утворення, формування органів державної влади та унормування їхньої діяльності згідно з частиною другою статті 19 Основного Закону України зобов'язані діяти лише на підставі, в межах повноважень та у спосіб, що передбачені Конституцією та законами України» [5].

На необхідність врахування вказаної вимоги звертає увагу і Європейський суд з прав людини. Йдеться про справу «Свято-Михайлівська Парафія проти України». У своєму рішенні по цій справі суд зазначив, що: «Визначення дискреційних повноважень, якими наділені органи державної влади в сфері основоположних прав, у спосіб, що фактично робить ці повноваження необмеженими, суперечило б принципу верховенства права. Відповідно, закон має чітко визначати межі повноважень компетентних органів та чітко визначати спосіб їх здійснення, беручи до уваги легітимну мету засобу, який розглядається, щоб гарантувати особі адекватний захист від свавільного втручання» [7].

Зважаючи на вищенаведене Закон України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо захисту права власності» необхідно доповнити переліком випадків державної реєстрації права власності та інших речових, що може проводитися в межах декількох адміністративно-територіальних одиниць, або незалежно від місцезнаходження нерухомого майна.

Таким чином, дослідження показало, що попри свою безперечну прогресивність та позитивність Закон України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо захисту права власності» потребує доопрацювання з урахуванням висновку Головного юридичного управління, а також судової практики Конституційного Суду України та судової практики ЄСПЛ.

1. Зауваження Головного юридичного управління до проекту закону України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо захисту прав власності» (реєстр. № 1056-1). URL: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=66712 (дата звернення: 19.02.2020)

2. Конституція України : Закон України від 28.06.1996 р. №254к/96-ВР. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/card/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80> URL: (дата звернення: 19.02.2020)

3. Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо захисту права власності: Закон України від 03.10.2019 р. № 159-IX. <https://zakon.rada.gov.ua/laws/card/159-20> (дата звернення: 19.02.2020)

4. Про державну реєстрацію речових прав на нерухоме майно та їх обтяжень: Закон України від 01.07.2004 р. № 1952-IV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/card/1952-15> (дата звернення: 19.02.2020)

5. Про державну реєстрацію юридичних осіб, фізичних осіб - підприємців та громадських формувань: Закон України від 15.05.2003 р. № 755-IV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/card/755-15> (дата звернення: 19.02.2020)

6. Рішення Європейського суду з прав людини у справі «Свято-Михайлівська Парафія проти України» від 14 червня 2007 року. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/974_254 (дата звернення: 19.02.2020)

7. Рішення Конституційного Суду України у справі за конституційним поданням 46 народних депутатів України щодо відповідності Конституції України (конституційності) частини першої статті 1, пункту 2 частини першої статті 4, частини першої, абзаців першого, другого частини другої статті 5, абзаців другого, третього, четвертого, п'ятого, тридцять дев'ятого, сорокового частини третьої, частини шостої статті 8 Закону України «Про Національну комісію, що здійснює державне регулювання у сферах енергетики та комунальних послуг» (справа про Національну комісію, що здійснює державне регулювання у сферах енергетики та комунальних послуг) від 13 червня 2019 року №5-п/2019. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v005p710-19>. (дата звернення: 19.02.2020)

Селіхов Дмитро Анатолійови
доцент кафедри
теорії та історії держави і права
Дніпропетровського державного
університету внутрішніх справ,
кандидат юридичних наук, доцент

ПРАВОВІ ОСНОВИ ДІЯЛЬНОСТІ ЗЕМСЬКИХ КАС ДРІБНОГО КРЕДИТУ У КОНТЕКСТІ АГРАРНОЇ ПОЛІТИКИ ЦАРАТУ НА УКРАЇНСЬКИХ ЗЕМЛЯХ РОСІЙСЬКОЇ ІМПЕРІЇ

Аграрні реформи 1861, 1863 та 1866 років хоч і полегшили правове становище відповідно: колишніх поміщицьких, удільних та державних селян, проте з економічної точки зору змін на краще не відбулося через високі податки, до яких додалися ще й викупні платежі за «землю і волю». Згідно даних поземельного перепису 1877-1878 років лише близько 20% колишніх поміщицьких та третина державних селян через кілька десятиліть після відповідного реформування становища непривілейованих станів Наддніпрянської України могли забезпечувати найелементарніші потреби своїх родин [1, с. 49]. Спроби розширити своє землеволодіння зустрічали на своєму шляху одну перешкоду: дефіцит коштів, про що, наприклад, неодноразово заявляли земським економістам навіть привілейовані стани, не кажучи вже про селян [2, с. 24]. І це у ті роки, коли вже активно діяли Селянський (1882 р.) і Дворянський (1885 р.) банки.

Саме гостра потреба у доступі до дешевих кредитів зумовила активізацію на рубежі XIX-XX ст. діяльності земств підросійської України у пошуках додаткових кредитних ресурсів як для привілейованих, так і непривілейованих станів відповідного регіону. Із усіх земств України, лише Херсонським громадським діячам у 1864 році вдалося створити кредитне товариство під назвою «Херсонський земський банк» [3]. Намагання інших земств, зокрема, Полтавського, неминуче зустрічали від міністерства фінансів категоричне заперечення [4]. Проте відомі аграрні заворушення 1902 року у Полтавській і Харківській губерніях не на жарт налякали місцеву і центральну владу, наслідком чого стало ухвалення у 1903-1904 роках цілої низки законодавчих актів, спрямованих на деяке поліпшення соціально-економічного становища селянства (скасування кругової поруки, фізичного покарання за певні правопорушення, поліпшення кредитування переселенських родин тощо). Серед вжитих заходів важливе місце посідав законодавчий акт від 7 червня 1904 року, відомий під назвою «Положення про установи дрібного кредиту» [5]. На основі цього закону 14 червня 1906 року міністр фінансів затвердив «Зразковий Статут земських кас дрібного кредиту», які протягом 1906-1917 років посідали певне місце у кредитуванні у тому числі сільськогосподарських товаровиробників тих регіонів, де функціонували земські установи (з 1911 року земство було створене і в губерніях правобережної України). Метою земської каси, як сказано у її «Загальних положеннях», є «полегшення сільським господарям, землевласни-

кам, ремісникам і промисловцям доступу до грошових коштів на банківських принципах».

Максимальний розмір можливого кредиту одній особі не міг перевищувати 300 руб., а в окремих випадках він міг складати навіть 1000 руб. [6, с. 3]. Згідно § 30 вищезгаданого Статуту позики могли бути як короткостроковими (до 1 року), так і довгостроковими (до 5 років). Умови кредиту були досить жорсткими, адже позичальник зобов'язувався використати отримані кошти лише на поліпшення свого господарства або купівлю потрібного інвентаря. У випадку використання кредиту не за вищезгаданим призначенням, правління каси мало «право вимагати дострокового повернення отриманих коштів» [6, с. 7]. Статут давав право земським зборам видавати позики і без визначення певного призначення кредитних коштів, але у такому разі була умова: кредит не повинен був перевищувати однієї десятої частини вищого розміру позички, дозволеної касою. При умові, що позичка надавалась під заставу інвентаря, то щодо таких кредитів слід було дотримуватись цілої низки умов, серед яких були і такі малопритатні з точки зору ефективності кредитування, як опис предмету застави у присутності двох свідків з безумовними печатками, пломбами чи тавром. Для продажу заставленого майна слід було отримати відповідний дозвіл земської каси. Якщо позика була видана за наявності поручителя, то при неможливості стягнути борг з позичальника, матеріальну відповідальність ніс поручитель.

Окрім безпосереднього кредитування своїх клієнтів, земська каса мала право здійснювати посередницькі операції в ході купівлі потрібних у господарстві предметів чи у процесі збуту виробленої продукції третім особам [6, с. 9].

Як показала практика, повітові і губернські земства, у яких переважали представники привілейованих станів, неохоче ухвалювали рішення про заснування земської каси, адже станом на квітень 1908 року по усій імперії було сформовано лише 20 земських кас [7, с. 270]. За даними М.П. Ткач на кінець 1914 року їх число по імперії досягло 158 одиниць, з яких на території України припадало близько третини [8, с. 95]. Беручи до уваги те, що земські каси кредитували не лише сільськогосподарських товаровиробників, ремісників і промисловців, але й ощадно-позичкові та кредитні товариства, можна зробити висновок про те, що у земських касах можна побачити, по-перше, самодостатні кредитні установи, а, по-друге, установи, які об'єднували вже існуючі установи дрібного кредиту, сприяючи, таким чином, їх зміцненню і розвитку. Хоч петербурзькі керманічі і не давали своєї згоди на відкриття земських банків, проте земські каси дрібного кредиту таки мали ознаки банків, що дало підстави Українській державі часів Гетьмана Павла Скоропадського реорганізувати їх у земські банки.

---

1. Статистический временник Российской империи. Серия 3. Выпуск 10. СПб.: Изд-е ЦСК МВД, 1886. 317 с.

2. Очерки помещичьего хозяйства в уездах Золотоношском и Кременчугском. Приложение к VI и VII тому «Сборника по хозяйственной статистике Полтавской губернии». Полтава: Типо-литограф. И.А. Дохмана, 1889. 94, 115 с.

3. Высочайше утвержденный 20 мая 1864 г. Устав земского банка Херсонской губернии. Одесса: Тип. «Товарищество», 1874. 36 с.

4. Об учреждении общегубернского банка Полтавского земства. *Экономическая и сельскохозяйственная деятельность Полтавского земства*. Полтава: Типо-литограф. губерн правления, 1902. С. 3–37.

5. Высочайше утвержденное 7 июня 1904 года «Положение об учреждениях мелкого кредита». *Полное собрание законов Российской империи*. Собр. 3-е. Т. XXIV. СПб.: Гос. типография, 1907. № 24737.

6. Образцовый Устав Земских касс мелкого кредита. Утвержден министерством финансов 14 июня 1906 года. СПб.: Тип. М-ва финансов, 1906. 14.

7. Веселовский Б. (1909). История земства за сорок лет Том. 2. СПб.: Изд-во О.Н. Поповой, 703 с.

8. Ткач М.П. (2011). Правове регулювання діяльності земських кас дрібного кредиту Російської імперії. *Держава і право: проблеми становлення і стратегія розвитку*. Збірник матеріалів IV Міжнародної науково-практичної конференції, присвяченої 20-й річниці незалежності України та 20-й річниці заснування інституту президентства в Україні (м. Суми, 21-22 травня 2011 року). Суми: Університетська книга. 727 с.

Skrypchenko Iryna
PhD in Physical Education
and Sport, Associate Professor

Pavlovsky Hlib
student

*(Dnipropetrovsk State
University of Internal Affairs)*

THE DECISION OF THE SPORTS DISPUTES IN NATIONAL SPORTS ARBITRATION COURT

A characteristic feature of the current stage of development of the sports movement is the establishment of specialized judicial bodies for the settlement of disputes in the field of sports, in particular on the initiative of the International Olympic Committee. One of these initiatives was the creation of the International court of arbitration for sport (the court of arbitration for Sport), based in Lausanne, Switzerland. It is authorized to deal with disputes arising in the field of sports at the international level. Almost thirty years of activity of the International court of arbitration for sport has fully proved the necessity of its existence, and therefore rule 74, has been included in the Olympic Charter of the International Olympic Committee since July 14, 2001. Existing world practice shows that one of the most common ways to create an optimal arbitration court that deals with disputes in the field of sports is to establish a specialized sports non-commercial arbitration center, which creates an arbitration court. This scheme is used by many well-known specialized arbitration structures in the world: the national sports center for dispute resolution in Australia, the national sport dispute center, and the Belgian sports arbitration Commission. on arbitration Pour Le sport, Chamber for the resolution of disputes in the field of sport in Italy, chamber Di Conchiliacione e arbitrato in Lo sport, and so on.

Sports Arbitration resolves disputes concerning the property rights and interests of subjects of sports activity, including: arising from the statutes, rules, regulations and other documents of sports organizations that regulate the rules of the Championships, Championships and other competitions, related to the determination of the status and order of transitions (transfers) of athletes (players); arising from Agency activities; arising from sponsorship contracts; related to the rights to broadcast sports events; arising from contractual and other civil relations in the field of physical culture and sports, unless otherwise established by Federal law. In addition, the court of Arbitration for Sport may consider other disputes on appeal.

In particular, by virtue of the International Convention against doping in sport, adopted by the General conference of the United Nations educational, scientific and cultural Organization (UNESCO) at its 33rd session in Paris on 19 October 2005, as well as the WADA world anti-doping code

Dispute resolution in Sports Arbitration is possible only with the consent of the parties, expressed in the form of an arbitration agreement - an agreement of the parties to transfer the dispute to the resolution of Sports Arbitration. It may relate to a specific dispute, certain categories, or all disputes that have arisen or may arise between the parties in connection with a particular legal relationship. The arbitration agreement must be concluded in writing by either including in the agreement or other document signed by the parties, or by exchanging letters, messages by Telegraph, teletype, or other means of electronic or other communication that ensure the recording of such an agreement.

The arbitration agreement may be contained in the organizational documents of sports organizations (statutes, regulations, rules of competition, etc.), which are referenced in contracts or other documents of the parties to the arbitration. The arbitration agreement is also recognized as valid if the Arbitration Court finds the agreement itself invalid in the course of the arbitration proceedings. Unless the parties have agreed otherwise, when submitting a dispute to arbitration for Sport, the rules provided for In the rules of Arbitration for Sport shall be considered as an integral part of the arbitration agreement. Parties that have entered into an arbitration agreement may not unilaterally withdraw from it. The procedure of the arbitration, in Sports arbitration:

The proceedings begin with the filing of a statement of claim, in which the plaintiff sets out his claims and sends them in writing to the arbitration for Sport Or to its Secretariat.

The date of filing the claim is the day it is served to the arbitration for Sport, and when sending the claim by mail - the date of the postmark of the post office of the place of departure.

The Chairman of the court of Arbitration for Sport makes a decision on the acceptance of the case for production.

The petition must include: name of Sports Arbitration; the date of the statement of claim; names and locations of organizations which are parties to the arbitral proceedings; the surname, name, patronymic, date and place of birth, place of residence and place of work of citizens, business people and individuals that are parties to arbitration proceedings; justification the competence of Sports Arbitration; the plaintiff; the circumstances on which the plaintiff bases his claim; the evidence supporting the grounds of the claim; the value of the claim; the amount of the arbitration fee; name and surname of the arbitrator chosen by the claimant or a request that the arbitrator was appointed Chairman of Sports Arbitration; the plaintiff may specify a reserve arbitrator; the list of documents attached to the claim, and other materials; the claimant's signature.

Attached to the claim: a copy of the document which contains the agreement on transfer of dispute on permission of Sports Arbitration; the documents supporting the claim; a copy of the document confirming payment of the arbitration fee; proof of sending or transmission to the defendant of the claim and attached documents, if these actions were committed by the very party. If the statement of claim is signed by the representative of the plaintiff, it must be accompanied by a power of attorney or other document certifying the authority of the representative. [1]

To resolve sports conflicts within sports federations (unions, associations, leagues), special bodies are created for sports - control, disciplinary, appeal, arbitration and other committees, commissions and chambers, in which disputes are considered by competent persons with extensive experience in the sports field. [2]

1. Алексеев С.В. Правовые основы профессиональной деятельности в спорте : учебник для вузов / С. В. Алексеев. - М., 2013. - 517 с. - 2013

2. Нормативне правове забезпечення сфери фізичної культури та спорту: реалізація стратегії реформування галузі межі століть: Документи і матеріалів (1999–2002 роки), Автор-упорядник П.О.Рожков. – М.: Радянський спорт, 2002.

Юніна Марина Петрівна

доцент кафедри

цивільного права та процесу

Дніпропетровського державного

університету внутрішніх справ,

кандидат юридичних наук, доцент

ЩОДО СПІВВІДНОШЕННЯ ПОНЯТЬ «УНІФІКАЦІЯ» ТА «ГАРМОНІЗАЦІЯ ПРАВА»

Одним з основних інструментів глобалізаційних процесів, що наразі відбуваються у світі, активним учасником яких є наша держава, можна назвати зближення правових систем різних країн, посилення їх взаємного впливу. Така інтернаціоналізація права може відбуватись шляхом уніфікації або гармонізації правових норм. Вказані процеси є взаємопов'язаними, але різними за своїм змістом з притаманними кожному з них особливостями та перевагами. Зважаючи на важливість пізнання та розуміння сутності процесу зближення правових норм різних країн, є необхідним, на нашу думку, визначення критеріїв відмежування вказаних категорій та дослідження особливостей кожної з них.

Як правило, під уніфікацією розуміють створення єдиних правових норм та введення їх у національне законодавство різних країн з метою однакового врегулювання схожих суспільних відносин. Такої думки дотримуються такі вчені як Ю.О. Тихомиров [10, с. 75-79], О.М. Садиков [6, с.39]. Також Л.А. Лунц вважав, що саме усунення відмінностей у регулюванні певних відносин в цивільному законодавстві окремих країн шляхом укладення міжнародних договорів і є метою уніфікації [5, с. 26].

М.М. Богуславський вважає, що «уніфікація може здійснюватись шляхом введення в національне законодавство нормативних положень, які були розроблені в межах міжнародних договорів, формування модельних законів, розробки типових договорів, формулювання міжнародними організаціями сформованих торгових звичаїв у вигляді так званих торгових термінів» [1; с.209]. С.М. Лебедев також визнає можливим та доцільним для врегулювання міжнародних господарських відносин розроблення та використання різних типових контрактів, розуміючи при цьому власне уніфікацію як «однакове нормативне регулювання

в різних країнах тих чи інших суспільних відносин» [4, с. 18].

О.К. Порфір'єва також розглядає уніфікацію як «процес створення, зміни і припинення правових норм і нормативних регуляторів, а також одноманітного їх застосування і тлумачення, спрямований на усунення або згладжування відмінностей у національних правових системах на основі загально визнаних принципів права» [8].

Таким чином, єдиного визначення дефініції «уніфікація» в науці поки що не вироблено. Однак більшість вчених дотримуються думки, що під уніфікацією, як процесом удосконалення правового регулювання шляхом зближення національних правових систем, слід розуміти не тільки створення однакових правових норм, а й застосування цих норм для однакового регулювання схожих відносин у праві різних країн.

Що стосується гармонізації, то сутність цього процесу полягає у зближенні правових систем або окремих галузей чи правових інститутів. При цьому не відбувається, на відміну від уніфікації, повного співпадіння правових норм, а лише задається загальний напрям правового регулювання з метою усунення існуючих протиріч. Тобто результатом гармонізації буде не ухвалення однакових правових норм, а створення схожих нормативних актів.

Так, у межах Європейського Союзу приведення у відповідність національних законодавств держав-членів ЄС у сфері, наприклад, права інтелектуальної власності, трудового права, цивільного права, відбувається шляхом саме гармонізації. Основними способами такого зближення є імплементація у національне праве положень директив Європейського Союзу та приєднання держав-членів до міжнародних конвенцій і приведення ними свого законодавства у відповідність до положень цих документів.

Тобто гармонізація – це процес зближення правових систем, який відбувається на рівні окремих правових інститутів шляхом прийняття загальних правил, однак без обов'язкового приведення у повну відповідність національного законодавства та законодавства ЄС. Результатом гармонізації може стати включення до національного законодавства схожих, але не однакових правових норм з метою усунення відмінностей у правовому регулюванні.

Таким чином, основною відмінністю між уніфікацією та гармонізацією є результат застосування цих процесів зближення правових систем. Якщо результатом уніфікації стає вироблення однакових правових норм, які є єдиними для всіх держав, що погоджуються ввести їх в національне законодавство, то результатом гармонізації стає введення в дію схожих правових норм, які дозволяють зменшити розбіжності у правовому регулюванні тих чи інших правовідносин [3].

Що стосується співвідношення досліджуваних понять, то наразі єдиної думки з цього приводу також не існує. Пануючими є два погляди на таке співвідношення: деякі вчені вважають вказані терміни взаємозамінними, тобто такими, що характеризують один і той самий процес, а деякі визнають одне з цих понять частиною іншого [11, с. 523].

Наприклад, як вказує І. Є. Покора, співробітник з правових питань секретаріату ЮНСІТРАЛ Джени Кліфт зазначає, що гармонізація та уніфікація іноді використовуються як синоніми, але метою гармонізації є зменшення розбіжностей між національними правовими системами шляхом прийняття ними загальних принципів права [7, с. 207].

Також деякі вчені вважають гармонізацію більш широким поняттям, що включає в себе також і уніфікацію. Такої думки дотримуються О.Ю. Димінська [3, с. 135], А. А. Степанюк [9, с. 4, 7], О. С. Василенко [2] та інші вчені.

Таким чином, можна зробити висновок про те, що уніфікація та гармонізація – це два взаємопов'язаних процеси, які можуть бути задіяні для зближення національних правових систем як окремо, так і разом. Відповідь на питання який з цих механізмів доцільно застосовувати для зближення правових систем залежить від очікуваного результату такого зближення, тобто від того, наскільки значними є відмінності у правовому регулюванні певних правовідносин та наскільки держави готові до зміни національного законодавства та усунення відмінностей у правовому регулюванні таких відносин.

---

1. Богуславский М. М. Международное частное право : навч. посіб. М., 2000. 420 с.

2. Василенко О.С. Уніфікація правил електронної комерції в рамках ЮНСІТРАЛ : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.03; Київ. нац. ун-т ім. Тараса Шевченка. Київ, 2014. 19 с. URL: <https://mydisser.com/ru/avtoref/view/28526.html>.

3. Димінська О.Ю. Співвідношення процесів гармонізації та уніфікації договірних права ЄС. *Університетські наукові записки*. 2016. № 60. С. 133-138. URL: <http://univer.km.ua/visnyk/1606.pdf>

4. Лебедев С. Н. Унификация правового регулирования международных хозяйственных отношений (Некоторые общие вопросы). *Юридические аспекты осуществления внешнеэкономических связей. Труды каф. междунар. частного и гражданского права МГИМО МИД, М., 1979. С. 15-43.*

5. Лунц Л.А. Курс международного частного права: Общая часть. М., 1973. 381 с.
6. Лунц Л. А., Марышева Н. И., Садиков О. Н. Международное частное право. М.: Юрид. лит., 1984. 336 с.
7. Погора І.Є. Уніфікація права: питання термінології. *Правова держава*. 2017. № 25. С. 203-211.
8. Порфїр'єва О.К. Уніфікація правового регулювання умов зовнішньоекономічних контрактів у міжнародному приватному праві: автореф. дис... канд. юрид. наук: 12.00.03; Національна юридична академія України ім. Ярослава Мудрого. Х., 2000. 20 с. URL: Режим доступу: <http://mydisser.com/ru/avtoref/view/16393.html>.
9. Степанюк А. А. Застосування колізійних норм щодо спадкування в міжнародному приватному праві : автореф. дис... канд. юрид. наук: 12.00.03; Національна юридична академія України імені Ярослава Мудрого. Харків, 2003. 20 с.
10. Тихомиров Ю. А. Курс сравнительного правоведения. М.: Издательство НОРМА, 1996. 432 с.
11. Юніна М. П. Щодо визначення понять уніфікації та гармонізації права. *Митна справа*. 2011. № 1 (73). Ч. 2. С. 522–525

Резворович Владислав Олегович
заступник голови Шевченківської
районної у місті Дніпрі ради з питань
діяльності виконавчих органів

ФІКТИВНІСТЬ ЗАХИСТУ ПРАВ УКРАЇНСЬКИХ СПОЖИВАЧІВ: РЕАЛІЇ СЬОГОДЕННЯ ТА ШЛЯХИ РОЗВ'ЯЗАННЯ ПРОБЛЕМИ

Згідно зі ст. 417 Угоди про асоціацію [8] Україна взяла на себе зобов'язання щодо приведення українського законодавства у сфері захисту прав споживачів до стандартів ЄС. Звісно, певні зміни з часу підписання Угоди до вітчизняного законодавства у сфері захисту прав споживачів таки були внесені. Однак, на жаль, це не вплинуло суттєво на ситуацію. Все ще залишається необхідність подальшого удосконалення законодавства України у цій сфері. При цьому головним є урахування саме вітчизняних реалій. Йдеться, насамперед, про фактичну фіктивність захисту прав споживачів в Україні.

Так, зокрема, згідно положень ч.1 ст.4 Закону України «Про захист прав споживачів», споживачі під час укладення, зміни, виконання та припинення договорів щодо отримання (придбання, замовлення тощо) продукції, а також при використанні продукції, яка реалізується на території України, для задоволення своїх особистих потреб мають право на:

- 1) захист своїх прав державою;
- 2) належну якість продукції та обслуговування;
- 3) безпеку продукції;
- 4) необхідну, доступну, достовірну та своєчасну інформацію державною мовою про продукцію, її кількість, якість, асортимент, її виробника (виконавця, продавця);
- 4-1) обслуговування державною мовою відповідно;
- 5) відшкодування майнової та моральної шкоди, завданої внаслідок недоліків продукції (дефекту в продукції), відповідно до закону;
- 6) звернення до суду та інших уповноважених державних органів за захистом порушених прав;
- 7) об'єднання в громадські організації споживачів (об'єднання споживачів) [5].

Однак практично ніяких результатів не дає застосування санкцій до продавців і виробників неякісної продукції. Вони й надалі продовжують свою небезпечну для життя і здоров'я покупців діяльність [3, с. 101]. Така ситуація видається цілком логічною з огляду на те, що такі санкції передбачають застосування штрафів у розмірах, що не є значними для недобросовісних продавців і виробників. Змінити ситуацію на краще могло б посилення відповідальності, зокрема, збільшення розмірів штрафів за виготовлення та продаж неякісної продукції.

Крім того, дуже важливо, не лише внести чергові законодавчі зміни щодо захисту прав споживачів, а й забезпечити реальність способів захисту прав споживачів в Україні. Так, наприклад, згідно ч. 1.ст. 22 Закону України «Про захист прав споживачів», захист прав споживачів, передбачених законодавством, здійснюється судом [5]. Однак чи не найбільшими проблемами у судовому захисті прав споживачів є перевантажені суди, брак спрощених процедур подання позовів споживачами і залежність судів від бізнес-структур і виконавчої влади [2, с. 270]. Тому не дивно, що вирішення справ на користь споживачів у нашій державі є швидше винятком, аніж закономірністю.

Крім того, незважаючи на те, що у ч.3 ст.22 Закону України «Про захист прав споживачів» зазначається, що споживачі звільняються від сплати судового збору за позовами, що

пов'язані з порушенням їх прав [5], на протязі довгого часу суди не мали усталеної практики з питання сплати судового збору за позовами про захист прав споживачів. В одних судах позови без сплати судового збору залишались без руху у зв'язку з відсутністю квитанції про сплату судового збору, в інших такі позови приймалися без питань. Така практика виникла у зв'язку з тим, що у Законі України «Про захист прав споживачів» в ст. 22 вказано, що споживач звільняється від сплати судового збору за позовами, які пов'язані з порушенням їх прав. Натомість, після чергових змін у Законі України «Про судовий збір» зі ст. 3 цього закону було виключено з переліку категорію позивачів, що звільнялись від сплати судового збору при розгляді справи у всіх судових інстанціях, за захистом своїх прав, як споживачі.

Крім того, вирішення потребує й проблема юридичного супроводу таких справ. Особливо гостро це питання постає у разі коли потерпілими від порушень Закону України «Про захист прав споживачів» є малозабезпечені, пенсіонери та люди з інвалідністю. Адже для вказаних категорій осіб оплатити послуги з правової допомоги не реально.

Відповідно до п.1-14 ч. 1 ст.14 Закону України «Про безоплатну правову допомогу» [4], право на безоплатну вторинну правову допомогу згідно з цим Законом та іншими законами України мають такі категорії осіб: особи, які перебувають під юрисдикцією України, якщо їхній середньомісячний дохід не перевищує двох розмірів прожиткового мінімуму, розрахованого та затвердженого відповідно до закону для осіб, які належать до основних соціальних і демографічних груп населення, а також особи з інвалідністю, які отримують пенсію або допомогу, що призначається замість пенсії, у розмірі, що не перевищує двох прожиткових мінімумів для непрацездатних осіб; діти, у тому числі діти-сироти, діти, позбавлені батьківського піклування, діти, які перебувають у складних життєвих обставинах, діти, які постраждали внаслідок воєнних дій чи збройного конфлікту; внутрішньо переміщені особи; громадяни України, які звернулися із заявою про взяття їх на облік як внутрішньо переміщених осіб; громадяни України - власники земельних ділянок, які проживають у сільській місцевості; особи, до яких застосовано адміністративне затримання; особи, до яких застосовано адміністративний арешт; особи, які відповідно до положень кримінального процесуального законодавства вважаються затриманими; особи, стосовно яких обрано запобіжний захід у вигляді тримання під вартою; особи, у кримінальних провадженнях стосовно яких відповідно до положень Кримінального процесуального кодексу України захисник залучається слідчим, прокурором, слідчим суддею чи судом для здійснення захисту за призначенням або проведення окремої процесуальної дії, а також особи, засуджені до покарання у вигляді позбавлення волі, тримання в дисциплінарному батальйоні військовослужбовців або обмеження волі; особи, на яких поширюється дія Закону України «Про біженців та осіб, які потребують додаткового або тимчасового захисту»; ветерани війни та особи, на яких поширюється дія Закону України «Про статус ветеранів війни, гарантії їх соціального захисту», особи, які мають особливі заслуги та особливі трудові заслуги перед Батьківщиною, особи, які належать до числа жертв нацистських переслідувань; особи, які перебувають під юрисдикцією України і звернулися для отримання статусу особи, на яку поширюється дія Закону України «Про статус ветеранів війни, гарантії їх соціального захисту»; особи, щодо яких суд розглядає справу про обмеження цивільної дієздатності фізичної особи, визнання фізичної особи недієздатною та поновлення цивільної дієздатності фізичної особи протягом розгляду справи в суді; особи, щодо яких суд розглядає справу про надання психіатричної допомоги в примусовому порядку протягом розгляду справи в суді; особи, реабілітовані відповідно до законодавства України стосовно питань, пов'язаних з реабілітацією; особи, які постраждали від домашнього насильства або насильства за ознакою статі; викривачі у зв'язку з повідомленням ними інформації про корупційне або пов'язане з корупцією правопорушення.

З огляду на це, доцільно було б вирішити дану проблему на законодавчому рівні шляхом внесення доповнень до ч. 1 ст.14 Закону України «Про безоплатну правову допомогу» [4] пунктом 15 у такій редакції: «Особи, які постраждали внаслідок порушень Закону України «Про захист прав споживачів»».

Крім того, удосконалення потребує механізм реалізації права на захист прав споживачів за допомогою спеціально уповноважених органів захисту прав споживачів. Так, зокрема, як відомо механізм подання скарги споживача до Держпродспоживслужби є вкрай складним, бюрократизованим та розтягненим у часі. Так, подана споживачем до територіального органу скарга надсилається в центральний апарат, який, у свою чергу, передає її до відповідного органу формування політики (наприклад, до Міністерства аграрної політики та продовольства, яке відповідає за безпечність харчової продукції). Нерідко така скарга

розглядається місяць-півтора. Крім того, зовсім не факт, що за результатом розгляду цієї скарги буде призначено перевірку, вимоги скажника будуть задоволені, а до несумлінного бізнесу будуть застосовані адекватні заходи. На жаль, такі справи здебільшого обмежуються банальною відпискою споживачеві [1].

Шляхом вирішення цієї проблеми може бути виділення з державної служби із захисту прав споживачів окремого органу із захисту прав споживачів, незалежного від впливу олігархічних груп, наділеного значними повноваженнями щодо перевірки скарг громадян. Цей орган повинен мати потужні департаменти в різних галузях торгівлі та надання послуг. Водночас ефективним інструментом професійного контролю за діяльністю цієї державної структури може стати інститут Уповноваженого з прав споживачів зі спеціальними підрозділами у сфері житлово-комунального господарства та фінансових послуг [1].

Крім того, необхідно визначити пріоритетність процедур захисту прав споживачів на рівні закону. Мета полягає в тому, щоб впровадити ефективні правові механізми компенсації, які повинні бути пропорційні збитку, заподіяному споживачеві-не тільки матеріальному, а й моральному. Доцільно було б ввести матеріальну відповідальність посадових осіб, якщо вони не задовольнили скаргу, за якою суд згодом виносить позитивне рішення щодо споживача [7].

Більше того, необхідно якнайшвидше реалізувати на виконавчому рівні норми резолюції 39/248 ООН і глави 20 Угоди про асоціацію Україна-ЄС. Для прискорення цього процесу було б не зайвим створити міжвідомчу робочу групу, до складу якої повинні увійти експерти та представники державного сектору [7].

Таким чином, на підставі даних отриманих у результаті системного аналізу нормативних актів, що забезпечують правове регулювання захисту прав споживачів в Україні, думок вчених і практиків, можна зробити висновок про те, що нині в Україні є певні механізми і гарантії, які дають змогу здійснити захист прав споживачів. Однак, на жаль, на практиці вони здебільшого не діють. Це, у свою чергу, обумовлює необхідність реагування з боку органів державної влади. І головне при цьому не лише подальше удосконалення вітчизняного законодавства у цій сфері, а й створення ефективного механізму реальної реалізації його положень.

1. Веремєєва Т. Захист прав споживачів – справа рук самих споживачів. URL: <https://comments.ua/ua/society/627190-zahist-prav-spozhhivachiv-sprava-ruk-samih-spozhhivachiv.html> (дата звернення: 18.02.2020)

2. Конак Є. І. Особливості процесів захисту прав споживачів в Україні. *Молодий вчений*. №2. Лютий 2017. С. 267-271.

3. Парасюк М. В. Проблемні аспекти захисту прав споживачів в Україні. *Науковий вісник Ужгородського національного університету*. 2017. №44. Том 1. С. 101-104.

4. Про безоплатну правову допомогу: Закон України від 02.06.2011 р. № 3460-VI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/card/3460-17>(дата звернення: 18.02.2020)

5. Про захист прав споживачів: Закон України від 12.05.1991 р. № 1023-XII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/card/1023-12>(дата звернення: 18.02.2020)

6. Про судовий збір: Закон України від 08.07.2011 р. № 3674-VI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/card/3674-17>(дата звернення: 18.02.2020)

7. Тітамір О. Чому в Україні захист прав споживачів є здебільшого фіктивним? URL: <https://delo.ua/opinions/chomu-v-ukrajini-zahist-prav-spozhhivachiv-je-zde-352134/> (дата звернення: 18.02.2020)

8. Угода про асоціацію між Україною, з однієї сторони, та Європейським Союзом, Європейським співтовариством з атомної енергії і їхніми державами-членами, з іншої сторони від 27.06.2014 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/984_011(дата звернення: 17.02.2020)

Веклюк Ольга Володимирівна
ад'юнкт відділу організації
освітньо-наукової підготовки
Харківського національного
університету внутрішніх справ

ДОДАТКОВА ЩОРІЧНА ВІДПУСТКА ПРАЦІВНИКІВ НАЦІОНАЛЬНОЇ ПОЛІЦІЇ

У сучасному українському законодавстві регламентується надання різних видів відпусток, які є не тільки часом відпочинку, але і можуть мати спеціальне цільове призначення для працівника.

Кодекс законів про працю вказує на щорічну основну відпустку, щорічні та інші до-

даткові відпустки, відпустки працівникам, які працюють та отримують освіту, відпустки по вагітності та пологах, догляду за дитиною тощо. В різних нормативно-правових актах, колективних договорах і локальних

актах містяться норми, що стосуються відпусток і доповнюють їх регламентацію, що міститься у Кодексі законів про працю.

Право на відпочинок всім працівникам, в тому числі і працівникам Національної поліції України, гарантується законодавством України. Про визначення тривалості відпусток, видах відпусток, порядок надання і тривалість додаткової відпустки за особливий характер праці, яка надається поліцейським піде мова в цій тези-довіді.

Так, згідно зі ст. 2 Закону України «Про відпустки» право на відпустки мають громадяни України, які перебувають у трудових відносинах з підприємствами, установами, організаціями незалежно від форм власності, виду діяльності та галузевої приладдя, а також працюють за трудовим договором у фізичної особи [1].

Тобто, надання працівникам часу відпочинку для відновлення працездатності, зміцнення здоров'я, а також для виховання дітей, задоволення власних життєвих потреб та інтересів є прямим обов'язком роботодавця. Таким чином, принцип «право на відпочинок» займає суттєве місце у системі принципів сучасного трудового права, а відпустка, у свою чергу, є одним із значущих способів його реалізації.

Крім щорічної основної оплачуваної відпустки трудовим законодавством передбачено надання щорічних додаткових відпусток. Згідно ст. 76 КЗпП України зазначено приблизний перелік таких відпусток, які повинні надаватися працівникам понад основної оплачуваної відпустки. Вони надаються працівникам за роботу із шкідливими і важкими умовами праці; за особливий характер праці; в інших випадках, передбачених законодавством. Тривалість щорічних додаткових відпусток, умови та порядок їх надання встановлюються нормативно-правовими актами України [2].

Крім того, підприємства, установи, організації, з урахуванням своїх виробничих і фінансових можливостей, можуть самостійно встановлювати додаткові відпустки для працівників. Порядок і умови надання додаткових відпусток визначаються колективними договорами або локальними нормативними актами.

Не є виключенням працівники Національної поліції України, які згідно ч. 2 ст. 92 Закону України «Про Національну поліцію» поліцейському надаються також додаткові відпустки у зв'язку з навчанням, творчі відпустки, соціальні відпустки, відпустки без збереження заробітної плати (грошового забезпечення) та інші види відпусток відповідно до законодавства про відпустки [3].

Правове регулювання щорічних оплачуваних відпусток працівника поліції, окремі питання обчислення тривалості таких відпусток та порядок їх надання поліцейським здійснюється, як було зазначено вище, спеціальним Законом України «Про Національну поліцію», а саме статтями 92 та 93 Закону України в розділі IX Соціальний захист поліцейських та загальним законодавством про відпустки.

Так, аналіз ч. 1 ст. 92 та ч.ч. 1-3 ст. 93 Закону дозволяє дійти висновку, що закон передбачає для поліцейського два види щорічних оплачуваних відпусток, а саме:

а) щорічну основну оплачувану відпустку, про яку йдеться в ч. 2 ст. 93 Закону України «Про Національну поліцію».

б) додаткову оплачувану відпустку, яка, відповідно до ч. 3 ст. 93 Закону України «Про Національну поліцію», надається за кожний повний календарний рік служби в поліції після досягнення п'ятирічного стажу служби тривалістю один календарний день додаткової оплачуваної відпустки, але не більш як п'ятнадцять календарних днів [3].

Таким чином, право поліцейського на додаткову оплачувану відпустку, її тривалість, а також виплата грошової компенсації за невикористану таку відпустку залежить від наявності спеціальної підстави – досягнення п'ятирічного стажу служби в поліції, а не від відпрацьованого часу у відповідному робочому році.

До стажу служби в поліції, що дає право на надання поліцейському додаткової оплачуваної відпустки, згідно із ч. 2 ст. 78 Закону України «Про Національну поліцію» від 02.07.2015 р. № 580-VIII, зараховуються: 1) служба в поліції на посадах, що заміщуються поліцейськими, з дня призначення на відповідну посаду; 2) військова служба в Збройних Силах України, Державній прикордонній службі України, Національній гвардії України, Управлінні державної охорони, Цивільній обороні України, внутрішніх військах Міністерства внутрішніх справ України та інших військових формуваннях, утворених відповідно до закону, Службі безпеки України, Службі зовнішньої розвідки, Державній спеціальній службі транспорту; 3) служба в

органах внутрішніх справ України на посадах начальницького і рядового складу з дня призначення на відповідну посаду; 4) час роботи у Верховній Раді України, місцевих радах, центральних і місцевих органах виконавчої влади із залишенням на військовій службі, на службі в органах внутрішніх справ України або на службі в поліції; 5) час роботи в органах прокуратури і суду осіб, які працювали на посадах суддів, прокурорів, слідчих; 6) дійсна військова служба в Радянській Армії та Військово-Морському Флоті, прикордонних, внутрішніх, залізничних військах, в органах державної безпеки та інших військових формуваннях колишнього СРСР, а також служба в органах внутрішніх справ колишнього СРСР [3].

Відповідно, проаналізувавши ч. 1 ст. 78 та ч. 3 ст. 93 Закону України «Про Національну поліцію» можемо зробити висновок про правове закріплення другого різновиду щорічної оплачуваної відпустки для поліцейського – додаткової, та терміну її тривалості - не більше п'ятнадцяти календарних днів. У той же час, ні ст. 92, ні ст. 93, а ні жодна з інших статей Закону України «Про Національну поліцію» не визначає порядку надання відпусток, а встановлює лише особливості щодо визначення тривалості основної щорічної відпустки, визначає додаткові гарантії поліцейським права на відпустку, обмеження кола осіб, які мають право здійснювати відкликання з неї тощо. Не визначають особливого порядку надання поліцейським відпусток і інші Закони України.

1. Закон України «Про відпустки». Відомості Верховної Ради України (ВВР), 1997, № 2, ст. 4.
2. Кодекс законів про працю України - Затверджується Законом № 322-VIII від 10.12.71 ВВР, 1971, додаток до № 50, ст. 375.
3. Закон України «Про Національну поліцію» - Відомості Верховної Ради (ВВР), 2015, № 40-41, ст.379.

Нагорна Олена Олександрівна
викладач кафедри
цивільного права та процесу

Журавель Валерія Віталіївна
курсант факультету підготовки фахівців
для органів досудового розслідування
(Дніпропетровський державний
університету внутрішніх справ)

ПРОБЛЕМНІ АСПЕКТИ ГОСПОДАРСЬКОГО ДОГОВОРУ ТА ЙОГО ЮРИДИЧНА ПРИРОДА

Питання щодо юридичної природи господарського договору залишається досить складним та різноманітним у юридичній літературі. Взаємовідносини, що виникають між суб'єктами господарювання регламентуються законодавством та умовами, які вони передбачили в договорах. Успіх всього комерційного заходу часто залежить від того, як такий договір укладено й оформлено. Сьогодні, коли у народному господарстві України функціонують суб'єкти господарювання різних форм власності та організаційно правових форм, окремі із них спеціально включають в договір положення, у якому інтереси суб'єкта господарювання, якому направлено проект договору, будуть ущемлені з найнесподіванішого боку. Доволі часто в проектах договорів спеціально зазначається двозначність, розмитість фраз, нечіткість. Серед учених, які присвятили свої роботи визначенню окремих аспектів юридичної природи договорів, укладених у межах виконання державного замовлення, можна виділити такі: О. Дзера, В.С. Мілаш, В. Кісель, В. Луць, О. Подцерковний, Р. Стефанчук, В. Щербина, С.Я. Вавженчук та інші.

Термін «господарський договір» був використаний вперше ще в 1930 р. в нормативних актах, прийнятих під час проведенням кредитної реформи, які були орієнтовані на укріплення госпрозрахунку на підприємствах (в організаціях) та у відносинах між ними. Протягом тривалого часу цей термін використовувався в законодавчих актах.

Договір є двостороннім чи багатостороннім правочином. При цьому відповідно до Цивільного кодексу України правочином є дія особи, спрямована на набуття, зміну або припинення цивільних прав та обов'язків. Правове регулювання господарських договорів в Україні здійснюється Господарським Кодексом України, який набув чинності 01 січня 2004 р., а також : 1) загальними статтями Цивільного кодексу про зобов'язання, договір, зобов'язання, що впливають з договорів; 2) спеціальними статтями Цивільного кодексу про май-

нові відносини між суб'єктами (підприємствами, установами, організаціями), у разі, якщо вони не суперечать положенням господарського законодавства України.

Певний законодавчий фундамент становлять нормативно-правові акти колишнього СРСР, які регулюють ті господарські договори, які повністю або частково не врегульовані законодавством України.

Залишити без уваги справедливі твердження С.Я. Вавженчука про те, що договір урегулює суспільні відносини, які при цьому не втрачають свого фактичного змісту, а лише трансформуються, набуваючи додаткової властивості. Більше того, значення договору, як зазначає цей науковець, все більше зростає, оскільки він допомагає усувати прогалини у праві, врегульовуючи ті суспільні відносини, які не врегульовані законодавством [1, с. 11].

Важливою особливістю господарських договорів є мета – яка спрямована на обслуговування господарської діяльності або досягнення господарських цілей. Щодо мети цивільно-правового договору, то вона значно ширша, оскільки норми цивільного права регулюють відплатні, так безвідплатні договори. Більшість цивільних договорів, як правило, не мають на меті обслуговування виробництва і здійснюються для задоволення особистих, домашніх та сімейних потреб [2, с. 234].

При укладанні договору слід дотримуватись основних правил: 1) проект договору краще готувати ініціатору – суб'єкту господарювання, а не його контрагенту, тому що останній буде зазначати в договорі виключно свої інтереси; 2) не слід підписувати договір, без правової оцінки юрисконсульта або особи, яка надає правову допомогу; 3) формуючи умови договору, не допускати двозначності, нечіткості. Укладаючи договір, слід назву (договір поставки, підряду та ін.), зазначити дату, місце підписання договору, найменування сторін, відповідно до відомостей у реєстрі державної реєстрації.

Таким чином, господарський договір має свої характерні особливості. Зміст господарського договору становлять умови, які визначені угодою сторін, спрямованих на встановлення, зміну або припинення господарських зобов'язань. Аналізуючі загальні положення господарських договорів в Україні, слід зазначити, що не існує універсальної моделі договору, та положення, які мають міститись у договорі. Важливим недоліком виступає недосконале законодавство, а саме Господарський кодекс України, який не надає загального визначення господарського договору, та для врегулювання цієї прогалини, ввести до Господарського кодексу України термін «Господарський договір».

1. Вавженчук С. Я. Договірне право : навчальний посібник. С.Я. Вавженчук. К.: КНЕУ, 2011. 585 с.

2. Івашова І.П. Порядок укладення господарських договорів/ І.П. Івашова. *Правовий вісник Української академії банківської справи*. № 2(11). 2014. – С.42-45;

3. Перспективи модернізації договірних правовідносин у сфері господарювання : монографія. В. С. Мілаш; Харк. нац. ун-т міськ. госп-ва ім. О. М. Бекетова. Х.: ХНУМГ, 2014. 227 с.

Поклонська Оксана Юрївна
викладач кафедри
цивільно-правових дисциплін
Дніпропетровського державного
університету внутрішніх справ

ТРУДОВИЙ ДОГОВІР ТА ЮРИДИЧНІ ГАРАНТІЇ ПРАЦІВНИКІВ ПРИ ЙОГО УКЛАДЕННІ ЗА НАЦІОНАЛЬНИМ ЗАКОНОДАВСТВОМ

На сьогоднішній день у правовій, демократичній, соціальній та економічно розвиненій державі кожен громадянин може реалізувати своє конституційне право на працю. Одним із способів його реалізації є укладення трудового договору, який закріплює певне коло прав та обов'язків учасників трудових правовідносин, що, в свою чергу, є своєрідним «фундаментом» захисту своїх прав громадянина при працевлаштуванні.

Важливість та значущість трудового договору для трудового права обумовили й увагу вчених до зазначеної проблематики. Так, серед науковців, які займалися проблемою трудового договору, слід виділити М.Г. Александрова, Жернакова, С. О. Іванова, М. І. Іншина, М.П. Карпушина, Л.І. Лазор, Р.З. Лівшиця, А.М.Лушнікова, С.П. Мавріна, А.Р. Мацюка, К.Ю. Мельника, В.І. Нікітінського, Ю.П. Орловського, Скачкову, О.В. Смирнова, В.М. Толкунову, Є. Б. Хохлова, Н. М. Хуторян, Г. І. Чанишеву,

О. М. Ярошенка та ін. [4, с.78].

Впродовж історії дослідження категорії «трудоий договір» висловлювалися діаметрально протилежні точки зору щодо його правової та соціальної природи, ознак, складових тощо. Так, Т. В. Кашаніна та В. М. Лебедев розглядали трудовий договір як класичне джерело права, тобто акт, що містить норми права, але поширюється тільки «на двох» [4, с.78].

З точки зору М. Г. Столбова, трудовий договір є дійсний локальний нормативний документ, положення якого можуть бути поставлені в основу судового рішення [4, с.78].

М. Н. Марченко розглядає трудовий договір як договір нормативний, тобто такий, що містить норми права, виходячи з того, що роботодавець має певні владні повноваження стосовно працівника [4, с.79].

А відповідно до ч.1 ст.21 Кодексу Законів про працю України (далі -КЗпП України), трудовим договором є угода між працівником і власником підприємства, установи, організації або уповноваженим ним органом чи фізичною особою, за якою працівник зобов'язується виконувати роботу, визначену цією угодою, з підляганням внутрішньому трудовому розпорядкові, а власник підприємства, установи, організації або уповноважений ним орган чи фізична особа зобов'язується виплачувати працівникові заробітну плату і забезпечувати умови праці, необхідні для виконання роботи, передбачені законодавством про працю, колективним договором і угодою сторін [1].

Виходячи з визначення постає питання, а які ж юридичні гарантії має працівник при укладенні трудового договору відповідно до законодавства України.

У першу чергу, з'ясуємо, що ж таке юридичні гарантії в контексті трудового права. Зокрема, у юридичній літературі спостерігаються наступні підходи до визначення даного поняття. Науковець В. С. Пересунько у висновках кандидатської дисертації передбачає наступну дефініцію: «гарантії у трудовому праві — передбачені правовими нормами правила, які гарантують права осіб у процесі виникнення, існування, зміни та припинення трудового правовідношення» [4, с. 21].

Натомість, О. А. Антон вважає юридичними гарантіями в трудовому праві систему правових норм, передбачених трудовим законодавством, які встановлюють вимогу певної поведінки суб'єктів трудових правовідносин (шляхом встановлення прав і обов'язків), забезпечуються санкціями і спрямовані на «усунення перешкод для реалізації обов'язків» [4, с. 22].

У ст.22 КЗпП України міститься декілька юридичних гарантії працівників при укладенні трудового договору. Зокрема, забороняється необгрунтована відмова у прийнятті на роботу, але на законодавчому рівні не передбачено розкриття змісту даного поняття [1].

У свою чергу, науковець А. М. Лушнікова, зазначає, що необгрунтовану відмову можна визначити як відмову з причин, що не стосуються професійних ділових якостей працівника відповідно до вимог, які ставляться для зайняття певної посади або виконання робіт з певної спеціальності, кваліфікації [4, с.130].

Виходячи з вище викладеного, доцільно внести зміни до трудового законодавства та зазначити, що ж саме є необгрунтованою відмовою у прийнятті на роботу. Це, в свою чергу, збільшить рівень впевненості працівника в захисті конституційного права на працю в процесі його реалізації та зменшить зловживання даним правом зі сторони роботодавця. Адже буде міститися на законодавчому рівні чіткий перелік, коли відмова у прийнятті на роботу може вважатися необгрунтованою і хоче того чи ні роботодавець змушений буде його дотримуватись.

Наступною гарантією закріпленою в ч.2 ст. 22 КЗпП України є заборона дискримінації в трудовій діяльності. Так, будь-яке пряме або непряме обмеження прав чи встановлення прямих або непрямих переваг при укладенні, зміні та припиненні трудового договору залежно від походження, соціального і майнового стану, расової та національної приналежності, статі, мови, політичних поглядів, релігійних переконань, членства у професійній спілці чи іншому об'єднанні громадян, роду і характеру занять, місця проживання не допускається [1].

Одним із перелічених пунктів при забороні дискримінації зазначено стать, але незважаючи на те, що гендерна рівність є однією із ознак правової держави та законодавчого рівня досягнень у забезпеченні рівноправності чоловіків та жінок у трудовій сфері, фактично гендерна політика далека від реалізації. Так як традиційні стереотипи масової свідомості не дають можливості жінкам повноцінно реалізувати своє право на працю.

Роботодавці, враховуючи діючу систему, часто вважають не вигідними брати на роботу жінку, яка має малолітню дитину або потенційно може стати матір'ю. Більшість пільг для

працюючих жінок роботодавці розглядають як обтяжливі, що дедалі більше спричиняє посилення дискримінації. Ще одним показником дискримінації є рівень заробітної плати. В цілому рівень жіночої заробітної плати складає 2/3 чоловічої. Гендерна рівність в оплаті праці є прямим порушенням принципу рівності оплати за рівну працю [3, с. 90].

Як відзначає І. П. Жигалкін, дискримінація у сфері праці, на жаль, існує в українському суспільстві. Наслідки цього є очевидними: вона принижує людську гідність працівників, створює напруження в трудових правовідносинах, породжує вороже ставлення одних груп працівників до інших. З огляду на це особливої актуальності набуває питання про дотримання юридичних гарантій, спрямованих на те, щоб не допустити застосування дискримінації з боку роботодавців під час прийняття працівників на роботу, під час їх перебування в трудових правовідносинах та під час припинення останніх [4, с. 140].

Ще однією гарантією, яка закріплена в ч.3 ст.22 КЗпП України є наступне - вимоги щодо віку, рівня освіти, стану здоров'я працівника можуть встановлюватись законодавством України [1]. Наприклад, відповідно до ст.3 Закону України «Про нотаріат» від 02.09.1993 року - нотаріусом може бути громадянин України, який має повну вищу юридичну освіту, володіє державною мовою відповідно до рівня, визначеного Законом України "Про забезпечення функціонування української мови як державної", має стаж роботи у сфері права не менш як шість років, з них помічником нотаріуса або консультантом державної нотаріальної контори - не менш як три роки, склав кваліфікаційний іспит і отримав свідоцтво про право на зайняття нотаріальною діяльністю [2]. Тобто, в залежності від професії додатковими законами встановлюються певні вимоги при працевлаштуванні.

Отже, проаналізувавши юридичні гарантії працівників при укладенні трудового договору з роботодавцем, виявлені недоліки як в теорії, так і в практичній діяльності. З теоретичної точки зору, потрібно закріпити на законодавчому рівні чітке розуміння поняття необґрунтованої відмови у прийнятті на роботу, аби уникнути зі сторони роботодавця зловживанням даного твердження, що в свою чергу сприяє порушенню реалізації конституційного права громадянина на працю. З іншого боку, не дивлячись на достатній рівень закріплення в законодавстві гендерної рівності, в практичній діяльності, все ж таки жінки не перестають стикатися зі дискримінацією, тому потрібно запровадити певні заходи впливу на роботодавців, які порушують гідність жінки та перешкоджають їй в реалізації її права на трудову діяльність.

---

1. Кодекс Законів про працю України / Відомості Верховної Ради (ВВР). 1971. №50. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/322-08> (дата звернення 17.02.2020)

2. Про нотаріат: Закон України / Відомості Верховної Ради (ВВР). 1993. №39. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3425-12> (дата звернення 17.02.2020)

3. Брус Ю. П. Трудовий договір як форма закріплення основних прав між сторонами трудових відносин / Ю. П. Брус, І. П. Бахновська / Науковий вісник Ужгородського національного університету. Сер.: Право. 2014. Вип. 25. С. 88-91. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/nvuzhpr_2014_25_23

4. Мельник К. Ю. Проблеми юридичних гарантій трудових прав працівників при укладенні, зміні та розірванні трудового договору: монографія / К. Ю. Мельник, А. О. Бабенко. Харків : Харків. нац. ун-т внутр. справ, 2016. 240 с.

Пришляк Олена Валеріївна
консультант з юридичних питань
ТОВ «Науково-виробниче
підприємство «Опті»

ПРОБЛЕМИ ЗАХИСТУ ПРАВ ЛЮДИНИ У СПОРАХ, ПОВ'ЯЗАНИХ З ЖИТЛОВО-КОМУНАЛЬНИМИ ПОСЛУГАМИ В УКРАЇНІ

Житлово-комунальні послуги є невід'ємною частиною сучасного цивілізованого способу життя: газо- і тепlopостачання, водopостачання та каналізація, утримання будинку і прибудинкової території, вивезення твердих побутових відходів. Тому обов'язковість їх сплати, як правило, зводилася до аксіоми. Висока відповідальність за цими зобов'язаннями деяких громадян призвела до випадків, про які можна кожного року читати у засобах масової інформації, – випадки суїциду через неможливість сплачувати за житлово-комунальні послуги; або про відбирання житла за заборгованість. Разом з тим кожного року зростає кількість судових справ, предметом спору яких є визнання надання житлово-комунальних

послуг неналежної якості, або ненадання таких послуг взагалі, або неправомірне встановлення певних розмірів тарифів. Усе це свідчить про те, що населення України усвідомлює не тільки наявність своїх обов'язків, а також необхідність захисту своїх прав.

Однак таке зростання правосвідомості не знайшло відповідної активної підтримки ні у законотворчості, ні у судовій системі, і відповідно суб'єкти господарювання, що надають такі послуги, почали вдаватися до зловживань своїми повноваженнями, порушувати закон, що призводить до трагічних випадків серед соціально незахищених верств населення:

1. Необізнаність населення про правила надання житлово-комунальних послуг та засоби захисту своїх інтересів. Право людини на інформацію про фактично надані послуги, витрати на їх надання фактично не реалізується під грифом комерційна таємниця, або за інших обставин.

2. Захист своїх прав як споживачів послуг здійснює невелика група людей. Судові і правничі витрати при оскарженні заборгованості за ненадані житлово-комунальні послуги, за безпідставні розміри тарифи є важким тягарем для населення, щоб реалізувати людині своє право на захист інтересів у суді.

3. При розгляді заборгованості за житлово-комунальні послуги факт надання послуг, як правило, сприймається автоматично, суд у своїх рішеннях не обґрунтовує підстави, чому послуги вважаються наданими, наданими у повному обсязі. Право людини на безпристрасний, справедливий суд зводиться у багатьох справах нанівець.

4. Припинення споживання теплової енергії на опалення приміщень квартири у багатопверховому будинку і припинення відповідних нарахувань можливе виключно шляхом відключення від мереж центрального опалення в установленому нормативними документами порядку будинку в цілому, а не в окремій квартирі (*Постанова КЦС ВС від 31.01.2020 № 490/12476/16-ц (61-29754св18)*).

5. Застосування Закону про захист прав споживачів фактично застосувати важко.

Так, відповідно до Закону України «Про житлово-комунальні послуги» температура у житлових приміщеннях, що опалюються, повинна бути не менше +18°C. Якщо температура нижче, то підприємство-теплопостачальник зобов'язане зменшити тариф за наступною градацією:

- 17 °C – 95% від повного тарифа;
- 16 °C – 90% від повного тарифа;
- 15 °C – 85% від повного тарифа;
- 14 °C – 80% від повного тарифа;
- 13 °C – 75% від повного тарифа;
- 12 °C – 5% від повного тарифа.

Однак, зафіксувати фактичну температуру може тільки представник постачальника температури, який для цього приходиться тоді, коли йому зручно, без зазначення конкретного дня і часу, що з одного боку, показує зловживання своїми повноваженнями та неповагу до споживача, а з іншого – є надзвичайно обтяжливим для працюючого споживача. Не зважаючи на це, дуже наполегливі споживачі досягали свого, і їм перераховували тариф. Хоча про належні послуги теплопостачання у люті морози, коли вдома 13 чи 15 градусів тепла говорити не доводиться, як про такі, що забезпечують людині право на гідні умови проживання, особливо, коли у сім'ї є маленькі діти. А крім цього, неналежне теплопостачання зумовлює додаткові витрати на використання електричної енергії та інші витрати, пов'язані з компенсацією неналежного опалення житлового приміщення.

Також, у будинках, де є лічильник тепла, то сплата за послуги нараховується за спожиті Гкал, а не належні градуси тепла.

6. Відповідно до Закону України «Про житлово-комунальні послуги» у 2019 році введено пеню у розмірі 0,01% за кожний день прострочення платежу за житлово-комунальні послуги.

Тільки через суд, заплативши судовий збір, є можливість довести неможливість сплати чи невчасної сплати через затримку сплати заробітної плати. Неможливість сплати через брак коштів, зумовлених, наприклад, мінімальною пенсією і недостатньою субсидією також залишається на розсуд суддів, закон не передбачає пільг. Крім цього, постачальники послуг застосовують також до купи інфляційні та річні відсотки за невчасну сплату за заборгованістю. Отже, мінімальні гарантії для соціально уразливих верств населення законодавство не врахувало.

7. Планова перевірка лічильників газу, теплопостачання, води є платними для споживачів. При цьому необхідність у такій повірці є не у споживачів, а у постачальників таких

послуг, однак те, що входить до обов'язку і інтересів постачальника було введено як обов'язкову додаткову послугу для споживача. Такий підхід до права отримувати послугу порушує свободу людини до обрання послуг, які вона реально бажає отримувати і фактично споживає.

8. Монополний стан постачальників основних житлово-комунальних послуг обмежує права людини на отримання якісних послуг, та дає можливість на протизаконні дії постачальникам, як наприклад, відключення від постачання газу під'їзду дома, якщо один чи кілька мешканців цього будинку мають заборгованість за послуги газу.

9. Законодавство, що регулює монополні сфери житлово-комунальних послуг змінює в односторонньому порядку ціноутворення послуг без будь-яких врахувань думок населення.

10. Право громадян на якісне газопостачання споживачам фактично важко захистити, оскільки таке газопостачання є змінним, зафіксувати різницю цього газу також важко за певними критеріями (як запах, тепловіддача, тиск тощо), що є важливими для кожного споживача.

11. Проблема самоорганізації населення в ОСББ останнім часом набуває особливого значення, оскільки державні органи не можуть втручатися у діяльність такого суб'єкта господарювання, а отже, проблеми, пов'язані із свавіллям виконавчих органів ОСББ покладаються головним чином на співвласників такого будинку, а також через звернення їх у суд та до правоохоронних органів.

Аналіз судових справ у цивільних судах виявив наступні проблеми захисту прав людини у спорах про житлово-комунальні послуги:

➤ Кожна послуга вимагає, щоб суддя поринув у технічні особливості надання такої послуги, і пов'язав їх з економічними показниками, що як правило, відбувається у незначній частині справ, про що свідчать обґрунтування рішень суддів у постановках та ухвалах.

➤ Як правило, спори про житлово-комунальні послуги – це спори про стягнення заборгованості у малозначимих справах, визначені як такі за сумою спору. Як правило, якщо суд першої інстанції та апеляція приділили мало уваги або виявили упередженість до боржника, то розраховувати на розгляд Верховним Судом не доводиться, оскільки, як правило, такий суд не визнає такі справи як такі, що мають виключне значення для сторони або значення для правової бази. Разом з тим, Верховний Суд має суперечливі постанови з подібних питань відносно спорів про житлово-комунальні послуги.

➤ Рішення суддів, особливо Верховного Суду, щодо вирішення економічних сторін (розрахунків, стягнення) житлово-комунальних послуг за конкретною справою мають значення для вирішення майбутніх справ, доходів компаній-постачальників. Отже, суди дуже обережно виносять рішення з багаторічними переглядами справи, у тому числі з прийняттям рішень на користь постачальника послуг, не зважаючи, що таке рішення може порушувати права людини.

Шубенок Тамара Іванівна

викладач кафедри
соціально-гуманітарних дисциплін

Кравчун Злата Вадимівна

студентка юридичного факультету
Дніпропетровського державного
університету внутрішніх справ

ПРАВОВА СИСТЕМА У СПОЛУЧЕНИХ ШТАТАХ АМЕРИКИ

Актуальність даної теми полягає в тому, що правова система Сполучених Штатах Америки є чи не найвпливовішою у світі, а тому її дослідження й адаптуватися в її особливостях допоможуть юристам-міжнародникам в удосконаленні практики нашої країни з країнами світового суспільства взагалі і зі Сполученими Штатами Америки.

Метою статті є дослідження особливостей правової системи та забезпечення регулювання законодавства в Сполучених Штатах Америки.

Роль і значимість правової системи обґрунтовані багатьма вченими-юристами: В. Бернхем, Р. Давід, Б. Клементс, В. Фозеккош, С.В. Боботов, І.Ю. Жигачов, О.В. Зайчук, С.Д. Гелей, О.В. Ріяка, М. І. Абдуллаєва, С. С. Алексєєва, О. М. Бандурки, М. О. Баймура-

това, А. М. Васильєва, О. Б. Венгерова.

Правова система США починає формуватись ще у XVII — XVIII ст. в умовах світового колоніалізму і зберегла свої первинні особливості до сьогодні.

Правова система США увібрала в себе багато особливостей англійського загального права та формувалась під впливом юридичних традицій Королівства Англія. Так, вона має структуру, аналогічну структурі загального права. Тому вона і належить до тієї ж правової сім'ї, що й англійське право. Однак американське право пройшло більш ніж двохсотрічний шлях самостійного розвитку, в процесі якого запозичені англійські правові інститути зазнали істотних змін. Як наслідок, у США склалась нова правова система, особливості якої полягають у федеральному устрої держави, наявності писаних конституцій, та специфікою соціально-економічного та політичного розвитку.

Головним законом країни виступає Конституція США, яка є однією із найдавніших чинних на цей час конституцій країн світу. Вона була прийнята в 1787 р. та набула чинності 4 березня 1789 р. Конституція США гарантує громадянам основні права та свободи: недоторканність особистості, житла, майна, свободу віросповідання, слова та друку тощо. В Конституції чітко зафіксований принцип поділу влади на законодавчу, виконавчу та судову, які діють відповідно до своїх повноважень та незалежно одна від одної. Починаючи з 1789 р. до Конституції США було внесено 27 поправок, перші 10 з яких були прийняті в 1791 р. і разом утворили відомий "Білль про права" [1]. Цей документ був схвалений Конгресом у 1789 р. і ратифікований 11 штатами до кінця 1791 р.

Етапи формування правової системи:

I етап — етап колоніального права (На цьому етапі відбувається становлення прецедентного права в американських колоніях Королівства Англія).

II етап — становлення правової системи США як самостійної (Першим важливим кроком для цього стало прийняття у 1787 році федеральної Конституції та окремих Конституцій штатів, що увійшли до складу США).

III етап — суттєві зміни у правовій системі (Подальший розвиток правової системи США продовжується після **громадянської війни 1861—1865 рр.** Були прийняті нормативні акти, що законодавчо закріплювали наслідки війни — скасування рабства, надання чорношкірим права голосу тощо).

IV етап — період набуття системою сучасного вигляду (У 1954 році скасовується практика расової сегрегації — завдяки рішенням Верховного Суду США у справі Браун проти Ради з питань освіти. Починаючи з 60-х років XX ст. створюються програми позитивних дій, що мають на меті забезпечення рівних можливостей для усіх американців незалежно від етнічного походження, раси, статі, віку, стану здоров'я, сексуальної орієнтації. Для втілення у життя цих ідей приймається багато актів, зокрема, Закон про громадянські права 1964 року, Закон про вікову дискримінацію при працевлаштуванні 1967 року.[2]

Судова влада має велике значення і наділена широким обсягом компетенції. Суди штатів здійснюють юрисдикцію незалежно один від одного. Нерідкими є випадки, коли суди штатів приймають в аналогічних справах різні рішення, іноді протилежні [3]. Остання обставина призводить до колізії між рішеннями судів штатів і федеральних судів, яким підвідомчі певні категорії справ. Проте, керуючись принципом конституційної спільності штатів, американські юристи прагнуть урахувувати рішення, раніше прийняті в інших штатах, особливо в тих випадках, коли в праві свого штату відсутній відповідний прецедент. Інститут присяжних зберіг у США більше значення, ніж в Великобританії, де скорочена юрисдикція присяжних і вони поставлені у більшу залежність від судів, ніж це було раніше. Втручання інституту присяжних у США передбачено VII поправкою до Конституції.

Правова система США значною мірою походить від англійського загального права, тому вона і належить до тієї ж правової сім'ї, що й англійське право. Але американське право пройшло більш ніж двохсотрічний шлях самостійного розвитку, унаслідок цього в США склалась нова правова система.

Сучасна правова система США має бути охарактеризована під кутом зору таких особливостей:

1. Американське право існує та розвивається на двох рівнях — штатів та федерації. Це пов'язано із федеральною структурою США. Тобто, штати, які входять до складу США, мають досить широку автономну компетенцію. У межах цієї компетенції вони створюють власне законодавство та власну систему прецедентного права. Тому можна говорити, що у США існує 51 система права: 50 у штатах та одна на рівні федерації. Також суди кожного зі штатів здійснюють свою юрисдикцію незалежно один від одного, згідно власного законо-

давства. Саме це і вносить деякі розбіжності у право країни, оскільки дане законодавство у багатьох аспектах є різним.

2. Важливе значення федеральної Конституції. Конституцію США необхідно розглядати як Основний закон, котрий визначає ті загальні засади, на яких ґрунтується суспільство. Даний акт виступає як вираз суспільного договору, що легітимізує владу та поєднує громадян. Конституція США має найвищий авторитет, а тому жодна людина чи гілка влади не можуть ігнорувати її.

3. Велика питома вага і більше значення законодавства у правовій системі США порівняно зі статутним правом в Англії. Це пов'язано насамперед з наявністю писаної Конституції США та конституцій штатів [4].

4. Суворе дотримання принципу поділу влади. Це означає, що жодна з гілок влади не повинна виходити за межі своєї компетенції, що визначена у Конституції. Цей принцип і вважається провідним у Конституції США. Саме завдяки йому у США не діє принцип верховенства парламенту, який діє у Великій Британії.

5. Судовий контроль за конституційністю законів. Конституція не містить положення про те, що судова гілка має право контролювати законодавчу і виконавчу гілки. У 1803 році під час розгляду справи Марбері проти Медісона Верховний Суд в особі головного судді Джона Маршалла постановив, що Конституція є верховним законом і його необхідно дотримуватись, а також було вказано, що Основному закону притаманне право судового нагляду. У наш час судовий нагляд використовується досить активно.

6. Більш вільна дія правила прецеденту (доктрини *stare decisis*). Вищі судові інстанції штатів і Верховний Суд США ніколи не були зв'язані своїми власними прецедентами. Звідси – їхня велика свобода у процесі пристосування права до мінливості життя залежно від конкретних обставин.

Отже, можна зробити висновок, що правова система США зазнала значного впливу від англійського права, проте в силу історичних подій та особливостей самої держави, правова система США є особливою, з наведеними вище ознаками. Правова система США є одним із найяскравіших представників англосаксонської системи права. Можна стверджувати, що система США пройшла свій особистий унікальний цикл розвитку.

---

1. <http://www.archives.gov/exhibits/charters/constitution.html>.

2. Порівняльне правознавство: підручник / С. П. Погребняк, Д. В. Лук'янов, І. О. Биля-Сабадаш та ін.

3. Мідор Даніел Джон. Суди в Сполучених Штатах / Даніел Джон Мідор ; [переклад на укр. мову з 2-го стереот. вид-ня 1992 р.] // Інформаційне агенство Сполучених Штатів. – 85 с.

4. Сухарев А.Я. Правовые системы стран мира: Энцикл. справ. / [Ф.М. Решетников, У.Э. Батлер, В.В. Бойцова и др.] ; отв. ред. А.Я. Сухарев. – 3-е изд., перераб. и доп. М. : НОРМА, 2003. 976 с.

Підпригора Карина Борисівна
студентка магістратури
юридичного факультету

Науковий керівник:

Грибан Віталій Григорович
доктор біологічних наук, професор

*(Дніпровський державний
університет внутрішніх справ)*

АНАЛІЗ ВИРОБНИЧОГО ТРАВМАТИЗМУ В ДНІПРОПЕТРОВСЬКІЙ ОБЛАСТІ

Актуальність дослідження викликана високим рівнем виробничого травматизму в Україні порівняно з розвиненими країнами та відсутністю дієвих шляхів мотивації працівників до безпечних умов праці.

Метою роботи є розробка засад заохочення працюючих до забезпечення та підтримки здорових та безпечних умов праці на виробництві.

В даний час, у зв'язку з інтенсивністю розвитку виробничих процесів, появою і розвитком нових видів діяльності, охорона праці набуває все більшого значення. Дотримання її основних принципів виступає в сучасному світі ефективним інструментом, що дозволяє

вирішити цілий спектр завдань, таких як:

1. Гарантія захисту працівників на виробництві від впливу небезпечних і шкідливих факторів, які безпосередньо впливають на їх власне здоров'я і здоров'я їхніх дітей
2. Зниження витрат на виробничий процес грошових коштів
3. Виключення ймовірності серйозних збитків внаслідок втрати робочого часу
4. Виключення ймовірності пред'явлення претензій і призначення санкцій з боку органів, що здійснюють контроль і стеження за дотримання статей трудового законодавства України
5. Підвищення рівня продуктивності та якості праці працівників.

Перш ніж говорити про охорону праці на даний час, варто звернутися до минулого. На жаль можна виявити, що в так званий «період застою» проблема охорони праці не стояла гостро, адже організаційні та інші питання на виробництві були поставлені на високому рівні. Забезпечення рішення даного питання здійснювалося досить формально. У період же стрімкого і майже стихійного становлення ринкових відносин в Україні в діяльності підприємств була головною метою - досягнення максимального прибутку в найбільш короткі терміни. Ні про яку охорону праці мови і не йшло. Грубо порушувалися найпростіші правила техніки безпеки або ж, у кращому випадку, вони просто відсувалися на задній план. Звичайно, і сьогодні все ще мають місце в умах управлінців старі сформовані погляди на принципи управління виробництвом, що відводять охорону праці останнє місце. Необхідно підвищити рівень відповідальності роботодавців за забезпечення безпечних і здорових умов праці у разі встановлення причинно-наслідкового зв'язку з травмуванням та загибеллю працівників.

Однак важливо так само відмітити, що у переважній більшості з числа нового покоління керівників є чітке усвідомлення важливості правильної організації охорони праці на виробництві. З чого ж складається їх переконаність? З вірного розуміння ролі охорони праці.

Важливо сказати, що найвища цінність - життя і здоров'я людини. Кожен керівник підприємства повинен ставити це понад розміру доходів, рівня рентабельності виробництва, цінності продукту, що виробляється. Ніщо немає змушувати його нехтувати правилами безпеки і спонукати до створення загроз для життя або ж здоров'я працівника. Так само слід зазначити, що кожен працівник є цінним співробітником. Ця цінність обумовлюється наявністю у нього знань, навичок і досвіду.

Якщо робота, спрямована на забезпечення праці виконана правильно, вона сприяє розвитку і зміцненню в працівника таких якостей як, організованість, дисциплінованість. А це прямо пропорційно підвищує продуктивність праці, знижує кількість нещасних випадків на виробництві, поломом надважливого обладнання та інших позаштатних ситуацій. Таким чином, робота по організації охорони праці позначається на ефективності виробництва.

Під охороною праці розуміється не тільки необхідність забезпечення безпеки працівника в період виконання ним робочих обов'язків.

Сюди відносять і такі заходи як:

- Організація профілактики професійних захворювань
- Повноцінний відпочинок працівників і якісне харчування в період робочої перерви
- Надання спецодягу
- Надання гігієнічних засобів
- Надання соціальних пільг і гарантій тощо.

Питання про охорону праці на сьогоднішній день є актуальним як ніколи. Вельми важко уявити будь-яке виробництво, яке користується успіхом на ринку в своїй галузі за умови недбалою ставлення його керівника до організації охорони праці. Ні для кого не секрет, що нещасні випадки можуть на довго зупинити роботу виробництва, створити не тільки напружену атмосферу в роботі, але і принести істотні фінансові втрати. Якщо звернутися до зарубіжного досвіду найбільших світових компаній, то можна побачити, що охорона праці є одним із пріоритетних напрямків їх внутрішньої діяльності.

Соціальний компонент охорони праці — безперервне сприяння підвищення ефективності виробництва при вдосконаленні і поліпшенні умов праці, підвищення безпеки під час виконання робіт, зниження загальної та професійної захворюваності, зниження числа виробничих травм.

За міжнародною класифікацією виробничий травматизм поділяється на такі категорії: незначний, допустимий, задовільний та неприпустимий. Ще декілька років тому рівень травматизму в Україні визначався як неприпустимий, але за останні роки на підприємствах нашої країни загальна кількість нещасних випадків зменшилася. Зокрема, скоротилася кількість смертельно травмованих серед шахтарів, в агропромисловому комплексі, в житлово-

комунальному господарстві, соціально-культурній сфері, нафтогазовидобуванні. Водночас не вдалося призупинити зростання смертельного травматизму на транспорті, в будівництві, машинобудуванні, енергетиці, металургії. Незважаючи на те, що впродовж останніх років спостерігається зниження виробничого травматизму, його рівень в Україні залишається ще досить високим. Перше місце по кількості травмованих на виробництві серед регіонів України займає Дніпропетровська область. [1]

В ході проведення дослідження було з'ясовано, що в Україні за 2019 рік у порівнянні з 2018 роком кількість страхових нещасних випадків зменшилась на 7,9 % (з 3549 до 3270), кількість смертельно травмованих осіб збільшилась на 10,0 % (з 260 до 286). У Дніпропетровській області збільшилась на 18 випадків, або на 3,6 % кількість страхових нещасних випадків на виробництві. Серед причин страхових нещасних випадків переважають організаційні – 64,9 % (2121) нещасних випадків. Через психофізіологічні причини сталося 20,7 % (679) нещасних випадків, через технічні причини – 13,2 % (432) нещасних випадків, через техногенні, природні, екологічні та соціальні причини – 0,6 % (19) нещасних випадків та через інші причини – 0,6 % (19) нещасних випадків. [2]

Рівень професійної захворюваності безпосередньо пов'язаний із важкими та шкідливими умовами праці на виробництві. Більшість працюють в умовах, що не відповідають санітарним і гігієнічним правилам та нормам за рівнями чи концентраціями небезпечних і шкідливих виробничих факторів, унаслідок негативного впливу яких розвиваються професійні захворювання. В Україні за 2019 рік у порівнянні з 2018 роком кількість професійних захворювань збільшилась на 26,5 %, або на 348 захворювань (з 1314 до 1662). Найбільша кількість професійних захворювань зареєстрована у: Дніпропетровській області (38,6 %), Львівській області (17,9 %) та Донецькій області (16,4 %). Кількість потерпілих осіб, які отримали профзахворювання у цих областях складає 72,9 % від загальної кількості потерпілих по Україні, які мають профзахворювання. Основними обставинами, внаслідок яких виникли професійні захворювання за 2019 рік, є: недосконалість механізмів та робочого інструменту – 21,9 %, недосконалість технологічного процесу – 20,1 % та невикористання засобів індивідуального захисту – 10,1 % від їх загальної кількості.

Таке ставлення до охорони праці спричинює значні економічні втрати, впливає на соціальну напруженість, входить у протиріччя зі ст. 43 Конституції України – «Гарантії на безпечні та здорові умови праці». [1-2].

На мою думку, важливим напрямком щодо покращення ситуації в сфері виробничого травматизму є розробка заходів, зокрема, в напрямку стимулювання працівників до безпечних умов праці на виробництві. Нещасний випадок є наслідком не тільки наявності небезпечних і шкідливих чинників на робочих місцях, але й неадекватних чи небезпечних дій або бездіяльності персоналу. Необхідно вдосконалення управління безпекою на всіх рівнях: удосконалення управління (рівень управління); удосконалення процесів організації, інженерного забезпечення (рівень організації); удосконалення технологічних процесів, підвищення безвідмовності та безпеки технічних засобів і систем (технічна складова); підвищення надійності людського чинника (рівень виконання, професійна та соціальна складова).

В той же час вважаємо, що поліпшити стан охорони праці в Україні повинні комплексні заходи на рівні держави. Це:

- підготовка державних службовців із питань безпеки життєдіяльності, охорони праці та цивільного захисту для центральних та адміністративних органів влади;
- підготовка спеціалістів у галузі безпеки життєдіяльності, охорони праці та цивільного захисту в вищих навчальних закладах з урахуванням специфіки виробництва.

---

1. Виробничий травматизм. Державний комітет статистики України. — Режим доступу: <http://www.ukrstat.gov.ua/>.

2. Звіти фонду соціального страхування від нещасних випадків. — Режим доступу: <http://www.fssu.gov.ua/fse/control/main/uk/publish/article/966388>

Наукове видання

МІЖНАРОДНА ТА НАЦІОНАЛЬНА БЕЗПЕКА:
ТЕОРЕТИЧНІ І ПРИКЛАДНІ АСПЕКТИ

***Матеріали IV Міжнародної
науково-практичної конференції***

(м. Дніпро, 13 березня 2020 року)

Українською, російською та англійською та мовами

Редактор, оригінал-макет – *А.В. Самотуга*

Підп. до друку 04.03.2020. Формат 70x108/16. Друк – трафаретний (RISO), цифровий.
Гарнітура – Times. Папір офісний. Ум.-друк. арк. 33,25. Обл.-вид. арк. 34,70.
Тираж – 230 прим. Замовлення № 05/20-зб

Надруковано у Дніпропетровському державному університеті внутрішніх справ
49005, м. Дніпро, просп. Гагаріна, 26, т. (056) 756-46-41

Свідоцтво про внесення до державного реєстру ДК № 6054 від 28.02.2018